ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2
MARDI
2 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.759
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.759

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԻՐԱՔ

ՆԱԺԱՖԻ ՈՃՐԱՓՈՐՁԸ

82 ՄԵՌԵԱԼ, 200 ՎԻՐԱՒՈՐ

ԱՅԱԹՈԼԱ ՀԱՔԻՄԻ ՄԱՀԸ ՑՆՑԵՑ ՇԻԻՆԵՐԸ

Ուրբաթ, Օգոստոս 29–ին, Նաժաֆի Ալիի դամբարանին մզկիթին մէջ, երբ վերջ կը գտնէր Այաթոլա Ալ-Հաքիմի քարոզը, թակարդ կառք մը կը պայթէր քարուքանդ ընելով շէնքը, որ կը փլէր հաւատացեալներուն վրայ, ահաւոր խուճապ մը ստեղծելով: Շփոթութեան պահերէն ետք, կը հաստատուէր թէ 82 մեռեալներու մէջ է Այաթոլա Մոհամմէտ Պաքր Ալ-Հաքիմ, յարգուած կրօնական պետ մը, որ դէմ էր հակամերիկեան յարձակումներուն: Հաքիմ հայրը կը նկատուէր Իրաքի շիիներուն եւ խորհրդանիշն էր շիիներու դիմադրութեան Պաասի վարչակարգին դէմ: 23 տարի աքսորական կեանք մը վարած էր Իրան եւ նոր է որ Իրաք վերադարձած էր: Ծնած էր 1939–ին, Նաժաֆ: Խաղաղասէր եւ չափաւոր, ընդունած էր որ եղբայրը՝ Ազիզ Հաքիմ մաս կազմէ փոխանցման շրջանի կառավարութեան խորհուրդին, ըստ Պրէմէրի օրհնութեամբ: Պարզ է որ արարքին գլխաւոր թիրախը ինք էր եւ ոճրափորձը հասած է իր նպատակին: Անգամ մը եւս կը հաստատուի որ Ամերիկացիք, ամիսներէ ի վեր, ի վիճակի չեղան խաղաղութիւն եւ ապահովութիւն հաստատելու իրենց գրաւած երկրին մէջ: Մեռեալներէն զատ կային նաեւ աւելի քան 200 վիրաւորներ:

Նաժաֆ, որ 180 քմ. հեռաւորութեան վրայ է Պաղտատի հարաւը, սուրբ քաղաքն է շիիներուն, որոնք երկրին 60%–ը կը կազմեն: Հոն թաղուած է Մոհամմէտի փեսան՝ Ալի, Իսլամի այս թեւին առաջին իմամը:

Ընդհանուր ձեւով, բոլորը դատապարտեցին արարքը, սկսելով Քոֆի Անանէն. ԱՄՆ «շշմած են», Իրանի համար գրաւող ուժերն են պատասխանատուները երկրին կացութեան, Շիրաք կը կրկնէ թէ պէտք է զօրավիգ կենալ ՄԱԿ–ի:

***

Կիրակի, Օգոստոս 31–ին, տասնեակ հազարաւոր շիիներ համախմբուած են վերջին յարգանք մատուցանելու համար Այաթոլա Հաքիմի, որուն թաղումը կը կատարուի Սեպտեմբեր 2–ին, Նաժաֆ: Շիիները խորապէս ցնցուած են եւ չեն ծածկեր իրենց բարկութիւնը, բայց համոզուած կը մնան որ «Աստուած մեծ է եւ ոճիրներուն վրէժը կը լուծէ»:

19 հոգի ձերբակալուած են որպէս կասկածելիներ, առնցմէ երկուքը խոստովանած կ'ըլլան որ ոճրափորձը գործած են: Ամէն պարագայի մէջ, յստակ չէ թէ ո՞վ է արարքին բուն պատասխանատուն: Ընդհանրապէս կը վերագրուի Պաասի: Ձերբակալուածներուն մէջ կան երկու Քուէյթցիներ, 6 Պաղեստինցի, ինչպէս նաեւ Իրաքցիներ եւ Սաուտցիներ:

Միւս կողմէ, ամերիկեան ուժերը Մուսուլի մէկ թաղամասին վրայ յարձակում գործած են, այն ենթադրութեամբ որ կրնան Ս. Հիւսէյնը գտնել: Ապրիլ 9–էն ի վեր է, որ Իրաքի նախկին ղեկավարը կը փնտռուի եւ 25 միլիոն տոլարի ալ խոստում կայ ձեռք ձգելու համար:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԵԾՆ-ԲՐԻՏԱՆԻՈՅ վարչապետին՝ Թ. Պլէրի հաղորդակցութեան եւ ռազմավարութեան տնօրէնը՝ Ալասթէր Գամփպէլ, որ գլխաւոր մեղաւորը կը նկատուէր վերջին դէպքերուն, որոնք յանգեցան Քելլիի անձնասպանութեան, իր հրաժարականը տուաւ Օգոստոս 29–ին: Նախկին լրագրող, Գամփպէլ 1994–էն ի վեր Թ. Պլէրի կողքին էր եւ իր բռնած դիրքով «իրական փոխ-վարչապետը» կը նկատուէր: Թ. Պլէրի ամէնէն նուիրեալ եւ հաւատարիմ խորհրդականն էր, իր վարպետ գործունէութեամբ եւ մեծ էր իր ազդեցութիւնը մեդիաներուն վրայ: Կը նկատուէր նոյնիսկ սատանայ, չինծու լուրերու հեղինակ, վերջապէս անձ մը որ ամէն ինչ կրնար զոհել Թ. Պլէրի շահուն համար:

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ կուսակցութեան ամառան համալսարանը վերջ գտաւ Լա Ռոշէլ, Օգոստոս 31–ին: Կուսակցութեան գլխաւոր նպատակն էր յստակ ծրագիր մը –ոչ թէ ծրագիրներ– միջոտեղ դնել եւ այդ ուղղութեամբ աշխատեցաւ Ֆ. Հոլանտ փակման իր ելոյթին մէջ: Յայտարարեց՝ «մեզ մահամերձ հռչակեցին, այսօր մեր առաջարկներուն կը սպասեն: Ուրախ եմ յառաջդիմութենէն: Կուսակցութիւնը այլեւս կրնայ ոչ միայն ընդդիմանալ, այլեւ առաջարկել»: Եթէ ոչ բացէ ի բաց, գոնէ թաքուն ձեւով, Ֆապիուս, Օպրի, Հոլանտ, Սթրոս-Քահն 2007–ը կը պատրաստեն...:

ՊԱՐԵՆՑԻ ծովը ընկղմած է ռուսական հիւլէական սուզանաւ մը, որուն հետեւանքով 9 նաւաստիներ մեռած են, եօթը ուրիշներ ալ անհետացած են: Քրէնութիւն բացուած է «ռուսական այս սովորութեան», ինչպէս կ'ըսուի, պատճառը գտնելու համար:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ Ֆրանսայի նոր դեսպանը՝ Ժերար Արօ, ուզը Իսրայէլ չեկած իսկ դժուարութիւններու կը բախի, ինչպէս կը վկայէ Ետիոթ Ահարոնոթ թերթի Փարիզի թղթակիցը՝ Պոազ Պիսմութ, որու համաձայն Արօ «յակոտ» (վուլյու) բառ կ'ըլլայ Շարոնի համար եւ Իսրայէլն ալ «փարանոյաք» երկիր որակեր է: Արտաքին նախարարութեան բանբերը հերքած է նոր դեսպանին վերագրուած խօսքերը, մինչ իսրայէլացի լրագրողը կ'ըսէ թէ երկու դիւանագէտներու հետ խօսակցութենէ մը լսած է: Կ'ընդունի որ իրաւունք չունէր արձանագրելու նման խօսակցութեան մը, բայց, կ'աւելցնէ որ չէր կրնար լուռ անցնիլ եւրոպական կարեւորագոյն երկրի մը ներկայացուցչին ծանրակշիռ խօսքերուն վրայէն: Ֆրանսայի դէմ նման առարկութիւններ անցեալին ալ եղած են: Կը յիշուի անգլիացի լրագրողուհին, որ ամբաստանած էր Լոնտոնի Ֆրանսայի դեսպանը, որ Իսրայէլը որակած էր «petit pays de merde» ճաշի մը ընթացքին եւ Ժերուսալէմ Փոսթ, որ հակաֆրանսական նիւթերու ջատագով է, անմիջապէս արձագանգած էր: Առաջին նախորդն ալ՝ Ժագ Հէօնցինկէր պաշտօնապէս քննադատուած էր 2001 Սեպտեմբեր 11–ի վաղորդայնին, երբ դիտել տուած էր որ տարբերութիւններ կան պաղեստինեան եւ Պէն Լատէնի ահաբեկչութեան միջեւ: Այս ամբողջը պատճառ է որ Իսրայէլ հրաւիրէ Ֆրանսայի Հրեաները որ ներգաղթեն, քանի Ֆրանսան «արաբամէտ» երկիր կը նկատուի:

ՀՐԴԵՀՆԵՐԸ աւեր կը գործեն Հարաւային Ֆրանսա եւ Գորսիքա: Միսթրալն ալ պատճառ էր, որ Սեպտ. 1–ին իսկ կարելի չըլլայ բոլորը մարել: Նախորդ օրն ալ տուներ պարպուած են Գաներ եւ Սէն-Լօրան տիւ Վառ (Գոթ տ'Ազիւր) եւ երեք ծանր վիրաւորներ կան: 18 հոգի ալ այրած են Գորսիքա:

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶՈՒԹԵԱՆ համաշխարհային 9–րդ ախոյենութեան հանդիպումը փակուեցաւ Սէն Տընիի Ֆրանսայի մարզադաշտին մէջ, Օգոստոս 31–ին: Ֆրանսա կը գրաւէ 5–րդ դիրքը, եօթը մետալներով, որոնց երկուքը ոսկեայ եւ մէկը արծաթ: Այս արդիւնքը աննախընթաց է Ֆրանսայի համար:

ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻԻ մէկ պաստառը որ կը գտնուի Պոլսոյ Տոլմապահչէի պալատին մէջ, ըստ Թուրք մամուլին լրջօրէն տուժած է խոնաւութենէն: Գործը որ փոթորկոտ ծովու մը վրայ նաւաբեկութիւն մը կը ներկայացնէ, 1874–ի արտադրութիւն է: Մասնագէտներու կարծիքով պաստառը միլիոնաւոր տոլարներ կ'արժէ: Անոնք լսած են որ վնասը լուրջ ըլլալով հանդերձ, անդարմանելի չէ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ մէջ, ծխախոտին գիները յաւելում պիտի կրեն Հոկտեմբերէն: Գլանիկներու ծրարին համար 18–էն 20%–ի

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Օգոստոս 29 / Սեպտեմբեր 1)

ՆԱԽ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ, ԱՊԱ ՆԱՒԹԱՄՈՒՂ

Ոչ կառավարական կազմակերպութիւններու կովկասեան դաշնակցութեան ղեկավարը Մ. Կիւլալիեւ յայտարարած է թէ Բաքու – Թիֆլիս – Ճէյհան նաւթամուղին շինութենէն առաջ պէտք է Ատրպէյճանի, Վրաստանի, Թուրքիոյ հակամարտութիւնները կարգաւորել, խաղաղութիւնը ապահովել: Ան հարկաւոր նկատած է որ նաւթամուղին գլխաւոր պատասխանատուն՝ «Պրիթիշ Փէթրոլէում» ընկերութիւնը իր կարծիքը արտայայտէ Ղարաբաղի հարցին լուծումին մասին: Ըսած է նաեւ որ հակամարտութիւններուն կարգաւորումէն առաջ նաւթամուղը շինել, զայն թիրախ դարձնել կ'ըլլայ ահաբեկչական արարքներու:

***

ՔԱՀԱՆԱՅ ՄԸ ԿԱՐԳԱԼՈՅԾ ԵՂԱԾ

Գարեգին Բ.ի Օգոստոս 25–ի տնօրինութեամբ, Արմաւիրի թեմէն Մաշտոց Քհնյ. Իսայեան կարգալոյծ հռչակուած է: Պատճառը այն է որ աղճատած է մըկըրտութեան խորհուրդը եւ զանցառու եղած հաւաքական մկրտութիւնները արգիլող Հայրապետական տնօրինութեան հանդէպ: Կարգալոյծ քահանան այլեւս աշխարհական կը նկատուի եւ կը կոչուի աւազանի անունով՝ Հայկ Իսայեան:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐԸ Կ'ԱՊՐԻՆ ԵՂԵՐ...

«Մարմարա» (Օգոստոս 29) կ'արձագանգէ «ակադեմական աշխատանք»ի մը որուն տեղ տուած է «Զաման» թերթը: Այդ աշխատանքով կը փաստուի, ըստ գրուածին, թէ այն Հայերը որոնց համար «սպաննուած են» ըսուած էր, կ'ապրին, գաղթած են արտասահման...:

Այս մասին փաստաթուղթերը երեւան հանած է Թուրք պատմութեան խորհուրդը: Աշխատասիրութիւնը հատորով ալ լոյս պիտի տեսնէ եղեր այս տարուան վերջերը: Տեղեկացնողը կը կոչուի Երքան Աճար: Խորհուրդին նախագահը փրոֆ. Եուսուֆ Հալաճօղլու դիտել տուած է որ անցեալ տարի Հայկական սեղան մը հիմնուած է եւ սկսած ուսումնասիրել Թուրքիայէն հեռացած Հայերու պարագան:

«Մարմարա» կը շարունակէ.

«Հալաճօղլու կ'ըսէ որ անգլիական, ֆրանսական եւ ամերիկեան արխիւներէն կրցած են ստուգել որ 1 միլիոն 400 հազար Հայեր հեռացած են Օսմանեան Կայսրութեան հողերէն: «Քննարկելով քաղաք առ քաղաքի կացութիւնը, ստուգեցինք որ 1918–ին Անատոլուի մէջ 650 հազար Հայեր կային: Գտանք փաստաթուղթեր այն մասին թէ Հայերը գաղթած էին դէպի Ամերիկա, Արժանթին, Աւստրիա, Ֆրանսա: Քննարկեցինք Ամերիկա գացած նաւերու ճամբորդներու ցանկերը: Ստուգեցինք որ արտագաղթած են այն Հայերը, որոնց համար կ'ըսուի թէ "սպաննուած են"», կ'ըսէ Հալաճօղլու: Բացի ասկէ, վերջերս թափ տրուեցաւ նաեւ հաւաքական գերեզմաններ յայտնաբերելու ու բանալու այն արխիւը, որ սկսած է նախագահ Քենան Էվրէնի շրջանին: Սպաննուած Թուրքերու ոսկորներէն Ա-ՏԻ-ԷՆ-ի նմոյշներ առնուեցան ու քննարկուեցան, հետաքրքրական արդիւնքներ ստացուեցան: Թուրքերու այդ հաւաքական գերեզմաններուն մէջ Հայ մանուկներու ոսկորներ ալ գտնուեցան ու հասկցուեցաւ որ Հայերը պարբերաբար սպաննած էին նոյնիսկ իրենց ցեղակիցները:

Դիտել կը տրուի որ գերեզմաններու այս պեղումները կը կատարուին գիտական մակարդակով: Միջազգային կազմակերպութիւններ ալ մեծ հետաքրքրութիւն ցոյց կու տան պեղումներուն նկատմամբ: Աշխատանքներուն զօրավիգ կը կանգնին համալսարաններ, ինչպէս՝ Էրզրումի Աթաթիւրք համալսարանը: Գիտնականները պեղումներու սկսելէ առաջ նկատի կ'առնեն տեղացի ժողովուրդին ցուցմունքները: Ապա գիտնականները Ներքին նախարարութեան հրահանգով կ'երթան ու տեսակցութիւններ կ'ունենան լրատուութիւն ըրած մարդոց հետ: Ստացուած տեղեկութիւնները կը բաղդատուին արխիւներու մէջ առկայ տեղեկութիւններու հետ: Անկէ վերջ ալ կը սկսին պեղումները:

Աթաթիւրք համալսարանէն փրոֆ. Գոնուքճու կ'ըսէ որ գերեզմաններու բացումը կը կատարուի շատ բծախնդիր ուշադրութեամբ: Կը մասնակցին հնագէտներ ու պատմաբաններ: Մամուլն ալ մօտէն կը հետեւի: Շատեր կը հարցնեն. "Բոլորն ալ Թո՞ւրք են, սպաննուած Հայերու գերեզմաններ ալ չկա՞ն": Եթէ մեզի Հայերու մասին ալ տուեալներ տրուին, մենք անոնց գերեզմաններն ալ կը բանանք», կը պատասխանեն գիտնականները»:

ՄԵՐՁԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Near East Relief Foundation NER - NEF

Ցեղասպանութենէն վերապրողները փրկելու համար ՆԻՖ-ի Ամերիկեան Մարդասիրական Ֆոնտին Ծնունդը

Նիւ – Եորք · _ Մերձաւոր _ Արեւելքի Ամերիկեան Մարդասիրական կազմակերպութիւնը եւ Նիւ – Եորք քաղաքի Թանգարանը որ կը գտնուի Մենհեթըն – 1220 Հինգերորդ պողոտայի եւ 103–րդ փողոցի վրայ, համագործակցաբար կը կազմակերպեն ցուցահանդէս մը ուր Հոկտ. 4–էն Դեկտեմբեր 7 պիտի ցուցադրուին հաստատութեան արխիւներէն քաղուած եւ ցարդ բնաւ հրապարակ չհանուած նկարներ եւ իրեր:

Մերձաւոր _ Արեւելք – Նիւ _ Եորք – Մերձաւոր _ Արեւելքի Հաստատութիւն եւ Ամերիկեան Մարդասիրութիւնը – ընդհանուր խորագրի տակ պատրաստուած այս ցուցահանդէսը Նիւ _ Եորքցիներուն եւ յատկապէս Հայերուն առիթ պիտի ընծայէ առաջին անգամ ըլլալով անցեալի էջերը լուսաբանող նկարներ տեսնելու եւ թերեւս ալ անձնական, ընտանեկան պատմութիւններ պեղելու:

1915 – 1930–ի շրջանը դրեթէ բոլոր Հայերուն համար վերյիշումն է անմարդկային ցաւալի աղէտին, տեղահանութեան, տովամահութեան, եւ ցեղասպանութեան: Սակայն, նոյն ժամանակաշրջանը նաեւ հարուստ է վերապրումի ու վերընձիւղումի հերոսական պատմութիւններով, ինչպէս նաեւ վերապրող հայ խլեակներուն հանդէպ Ամերիկացիներուն ցուցաբերած մարդասիրական օժանդակութեամբ:

Այդ հրաշալի պատմութիւններէն մին կապուած է անհատական ջանքերով ծնունդ առած Մերձաւոր – Արեւելքի Օգնութեան վերոյիշեալ կազմակերպութեան հետ, որ այժմ միայն երեք տառերով կը ճանչցուի – անցեալի NER-Near East Relief այժմու NEF-Near East Foundation անունով:

ՆԻՖ-ի հիմնադրութիւնը անմիջական պատասխանն էր 1915–ին, Օսմանեան կայսրութեան Ամերիկայի դեսպան՝ Հենրի Մորկընթաուի Սեպտեմբեր 15, 1915–ի)կոչ – հեռագրին ուր ան ԱՄՆ–ու քաղաքացիութեան անմիջական ուշադրութեան կը յանձնէր անյետաձգելի կարեւոր հարց մը, թէ «Թուրքիոյ մէջ հայ ցեղին ոչնչացումը արագօրէն կը զարգանայ», հետեւաբար՝ կը յանձնարարէր որ անյապաղ յանձնախումբ մը կազմուէր "հանգանակութիւն կատարելով միջոցներ տրամադրելու եւ կարենալ փրկելու գէթ մաս մը Հայեր": Երկու շաբաթ չանցած, խումբ մը պարզ քաղաքացի, հոգեւորական թէ աւետարական անհատներ իրարու քով գալով կը կազմեն յանձնախումբ մը որ յետագային պիտի կոչուէր Մերձաւոր – Արեւելքի Օգնութեան Հաստատութիւն:

2005 թուականին հաստատութիւնը կը պատրաստուի նշելու իր հիմնադրութեան 90–ամեակը: Նշանակալից տարեդարձին նախապատրաստական աշխատանքներուն մաս կը կազմէ արխիւներէն պեղել ու լոյս աշխարհ բերել այնպիսի նկարներ որոնք թուագրումի ու դասաւորումի կարօտ էին: Հոս էր որ, Նիւ – Եորք քաղաքի Թանգարանի առաջարկով ու աջակցութեամբ, ծնունդ առաւ այս աշնան հանդիսատեսին ու պատմագիրներուն ուշադրութեան յանձնելու գաղափարը: Առաջին անգամ ըլլալով Նիւ – Եորք քաղաքի մէջ հիմնադրուած ամերիկեան մարդասիրական կազմակերպութեան մը աշխատանքներուն մասին ցուցադրուելիք ժամանակագրական պատմութիւնը, վաւերագրական ցուցահանդէսն է նաեւ տեղահանուած ու ցեղասպանութենէն ազատած հայ ժողովուրդի խլեակներուն վերապրումին:

Ցուցահանդէսի հաւաքածոյին մաս կը կազմեն կազմակերպութեան արխիւէն զատուած աւելի քան 300 կտորներ, 50–է աւելի բացառիկ նկարներ որոնք կ'ընդգծեն Հայաստանէն, Թուրքիա, Պարսկաստան, Լիբանան, Սուրիա, Պաղեստին, Եգիպտոս եւ Կովկասեան երկիրներու տարածքին կազմակերպութեան կատարած գործին տարողութեան մէկ մասը: Շնորհիւ այս կազմակերպութեան, վերոյիշեալ քաղաքներուն մէջ հաստատուած էին որբանոցներ, դարմանատուներ, արհեստավարժական կեդրոններ:

Մերձաւոր _ Արեւելք – Նիւ _ Եորք – ցուցահանդէսը կը պարփակէ նաեւ շարք մը վաւերագրական փաստաթուղթեր, օրինակ՝ Ամերիկայի դեսպան Հենրի Մորկընթաուի հեռագիրը: Ինչպէս նաեւ «Որթի Քաղաք» կոչուած ամենամեծ որբանոցին 25 հազար որբերէն կազմուած տեսարան մը ուր հեռուէն դիտելով որբերու շարուածքը, յստակօրէն կը կարդացուի «Շնորհակալ ենք Ամերիկա» -America We Thank You- նախադասութիւնը:

Ցուցահանդէսի այցելուները պիտի տեսնեն կազմակերպութեան նամակներէն, յայտարարութիւններէն, օրմազդերէն նմոյշներ որոնք Ամերիկացիները հանգանակութեան կը հրաւիրեն ու կը շեշտեն «Սովամահ Հայեր»ուն օգնութեան փութալու անհրաժեշտութիւնը: Օրմազդեր, որոնք ժամանակի նշանաւոր արուեստագէտներու գործերն են ինչպէս՝ Ի. Ֆ. Պէթս, Վ. Դ. Պենտա, Տակլըս Վոլք, եւ այլն: Այդ օրերուն, ՆԻՖ–ը նըշանակած էր «Ծրարի օրեր»՝ գործածուած, բայց մաքուր հագուստեղէն հաւաքելով որբանոցներուն ղրկելու, ինչպէս նաեւ «Կաթի փոնտ»–ի օրեր՝ սննդամթերք հասցնելու սովահար մանուկներուն եւ պատանիներուն: 1924–ին, տասը տարեկան դերասան Ճէքի Գուկըն կամաւորաբար գլուխը կ'անցնի կաթի արշաւին: Գուկընի ֆիլմերը ցուցադրող շարժա – նկարի սրահներու մուտքին մասնաւոր տուփեր զետեղուած էին պահածոյ կաթի տուփեր հաւաքելու: Գուկըն նոյնիսկ ինք անձամբ Նիւ _ Եորքէն Միջին – Արեւելք մեկնող «Կաթի Նաւուն» հետ ճամբորդելով այցելութիւն կու տայ որբերուն:

Կիրակնօրեայ Ոսկեայ Օրէնք–ին հետեւելու համար կոչ կ'ուղղուէր ամբողջ Ամերիկայի տարածքին ապրող ընտանիքներուն, որպէսզի հայ որբերուն օրինակին հետեւելով, շատ համեստ ընթրիք մը ընելով Կիրակնօրեայ փառաւոր ընթրիքին գումարը խնայելու եւ Հայ որբերու ֆոնտին յատկացնելու: Ցուցահանդէսին մաս կը կազմէ այդ օրերու ԱՄՆ–ու նախագահ՝ Կալվին Գուլիճի 1924 Յունիս 17 թուակիր նամակը, ուր ան պաշտօնապէս շնորհակալութիւն կը յայտնէ Ոսկեայ Կիրակիի Օրէնք–ը պահպանող բոլոր ընտանիքներուն:

ՆԻՖ-ի հիմնադիրն է Գլիվլէնտ Հատլի Տաճը որ ազդուելով Մորկընթաուի հեռագիրէն, անմիջապէս խումբ մը Ամերիկացիներ կը հրաւիրէ, մեծամասնութեամբ Նիւ _ Եորքցիներ, քայքայուող Օսմանեան կայսրութեան մէջ միլիոնաւոր յուսահատ ժողովուրդին անմիջական օգնութիւն հասցնելու:

Այսպէս սկսան այն աշխատանքները որոնք ամբողջ սերունդ մը Հայեր ոչնչացումէ փրկեցին, միաժամանակ ծնունդ տալով ամերիկեան բարեսիրական հանգանակութեան ժամանակակից հասկացողութեան եւ միջազգային զարգացման:

Գլիվլէնտ Տաճ չառաւիղն է մարդասիրական աշխատանքներով հանրածանօթ ընտանիքի մը: Մեծ հայրը հիմնադիրն էր հանքագործութեան ընկերութեան մը Ֆէլր, Տաճ ընկերութեան: Ան նաեւ կազմակերպողն էր Միացեալ _ Նահանգներու Քրիստոնեայ Երիտասարդաց Միութեան, եւ գլխաւոր հիմնադիր բարերարներէն մին Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին: Պարոն Տաճին գլխաւորութեամբ կազմուած խումբը նախ – պէս կոչուեցաւ Ամերիկեան Յանձնախումբ՝ Հայերու եւ Սուրիոյ Օգնութեան համար, ապա վերանուանուեցաւ Մերձաւոր–Արեւելքի Օգնութեան Կազմակերպութիւն, որուն անմիջական օգնութեան համար ուղղուած առաջին կանչին արդիւնքը եղաւ 100 հազար ամերիկեան տոլարի նուիրահաւաքը:

Պարոն Տաճին կողքին յանձնախումբին մաս կը կազմէին, Ջարլզ Քրէյն, Սթիվըն Ուայզ, Սամուէլ Տաթթըն, Ջարլզ Վիքըրի եւ շարք մը այլ նշանաւոր Ամերիկացիներ: Յետագային սոյն խումբին մաս կը կազմէին նաեւ Հէնրի Մորկընթաու, Հերպըրթ Հուվըր, Ուիլեամ Թաֆթ, Ճան Ֆինլի, Ֆրանքլին Տէլանօ Ռուզվէլթ, Թէոտոր Ռուզվէլթ եւ այլք:

Մինչեւ 1930 թուականը ՆԻՖ–ը կը յաջողի հանգանակել աւելի քան 110 միլիոն ամերիկեան տոլար, գաղթականներուն օգնութեան հասնելու համար: ՆԻՖ ցեղասպանութենէ ազատած եւ տեղահանութեան ենթարկուած մէկ միլիոնէ աւելի զոհերուն սնունդ, հանդերձանք, ապաստան եւ կրթութեան հնարաւորութիւններ կը ստեղծէ: Յարգուած պատմագէտ եւ դասախօս, Գառնեկի հաստատութեան տնօրէն՝ տոքթոր Վարդան Գրիգորեանի նման անձնաւորութիւններ երախտիքով կը յիշեն ՆԻՖ–ի կատարած մարդասիրական աշխատանքները:

Այժմ, մօտաւորապէս 90 տարի ետք, ՆԻՖ կը շարունակէ միեւնոյն աշխատանքը զոր սկսած էր Հայ վերապրողներուն համար, օժանդակութիւն հասցնելու Մերձաւոր _ Արեւելքի եւ Ափրիկէի աւելի քան տասնեակ մը ժողովուրդներուն, որոնք աւելի լաւ ապագայի մը յոյսով կը պայքարին:

Ցուցահանդէսի բացման յատուկ երեկոն տեղի պիտի ունենայ Հոկտեմբեր 7–ին: ՆԻՖ Կազմակերպութեան Հայ Բարեկամներու Յանձնախումբին առաջին հրապարակային ձեռնարկն է այս, պատշաճ հանգանակութեան հեռանկարով: Յանձնախումբը կազմուած է իր յարգանքի ու երախտագիտութեան տուրքը մատուցելու 1915 – 1930 ժամանակաշրջանին կազմակերպութեան հայ ժողովրդի հանդէպ ցուցաբերած անմոռանալի ու երախտաշատ օժանդակութեան համար:

«ՆԻՖ-ի Հայ Բարեկամներու Յանձնախումբին կազմութիւնը լաւագոյն ապացոյցն է մարդասիրական առաքելութեան օղակը ամբողջացնող, իրարու օգտակար դառնալու աշխատանքին», կ'ըսէ ՆԻՖ – Յանձնախումբի անդամ՝ եւ Գանձապահ Անդրանիկ Սարգիսեան: Պարոն Սարգիսեան նաեւ ատենապետն է Հայ Բարեկամներու Յանձնախումբին: Անոնք որոնք ժամանակին օգտուեցան այս կազմակերպութեան առատաձեռնութենէն, ժամանակն է որ հատուցեն օժանդակելով անոնց որոնք այսօր կարիքը ունին օգնութեան: Յանձնախումբը տարիէ մը աւելի աշխատանք կը տանի վերյիշեցնելու ՆԻՖ–ի առաքելութեան կարեւորութիւնը եւ նորանոր գումարներով վերահաստատելու, տարածելու անոր գործունէութիւնը Միջին – Արեւելքի եւ Ափրիկէի մէջ:

Պարոն Շանթ Մարտիրոսեան, ՆԻՖ–ի Միջազգային Յանձնախումբի անդամ, ինչպէս նաեւ՝ Համա–ատենապետը Հայ Բարեկամներու Յանձնախումբին, կը հաստատէ թէ «Իւրաքանչիւր Հայ, այս կամ այն ձեւով ազդուած կամ վայելած է ՆԻՖ-ի օժանդակութիւնը, հետեւաբար, կ'արժէ որ ամէն Հայ անհատ առիթ ըստեղծէ այցելելու այս թանգարանը եւ տեսնելու ցուցահանդէսը»:

Այս ցուցահանդէսին համար հիւրաբար հրաւիրուած է ցուցահանդէսի վարիչ՝ Նիրի Մելքոնեան, թանգարան եւ ՆԻՖ–ի վարիչներուն հետ համագործակցաբար կը խոստանայ ներկայանալի, խիստ հետաքրքրական ու պատմականօրէն արժէքաւոր ցուցահանդէս մը հրամցնել այցելուներուն:

ՆԻՖ–ը միջազգային ճանաչում գտած ամենահին ամերիկեան մարդասիրական կազմակերպութիւնն է որ ծնունդ առած է մարդասիրական օժանդակութիւն հասցնելու աշխարհի այն ծայրամասին մէջ, ուր տակաւ կը շարունակուին աղէտի կոչերը, գրաւելով միջազգային մամուլի ուշադրութիւնը: 1930–էն ետք կազմակերպութիւնը իր աշխարհագրական սահմանները տարածելով հանդերձ պահպանած է իր առաքելութեան սկզբունքները՝ ոչ միայն բժշկական, ուսումնական, խընամքի պատսպարաններ տրամադրելով, այլեւ՝ սորվեցնելով: Կազմակերպութեան նշանաբանը ձուկ մը տալով փոր կշտացնելը չէ, այլ՝ յուսալքուածին զօրավիգ կանգնելով ձկնորսութիւն սորվեցնել եւ ամէն օր ձուկ ապահովելու աշխատանքին վարժեցնելն է:

Այդ օրերուն կազմուած անդրանիկ յանձնախումբը, քաջալերուած՝ գաղթականներու անսպառ կարիքներուն հասնելու գործունէութենէն, եւ Ամերիկայի մէջ ցուցաբերուած հետաքրքրութենէն, աւելի եւս կ'ընդարձակէ իր գործունէութեան ծիրը: Անոր համբաւը բուրջ հանգամանքի հասնելով, 1919–ին ԱՄՆ–ի Գոնկրէսը յետ – պատերազմեան օգնութեան աշխատանքին պատասխանատու կը նշանակէ օրուան յանձնախումբը: (Փոխանակ նպաստընկալ ազգութիւններու անունները յիշելու «Միջին Արեւելք» բառին գործածութիւնը Համաշխարհային Բ. պատերազմէն ետք կ'որդեգրուի):

Մէնհէթընի Մէտիսըն պողոտայի կեդրոնական գրասենեակէն սկսուած աշխատանքը ծաւալելով ճանաչում կը գտնէ ամէնուրեք: Այդ օրերու նշանաբաններէն մին էր «Անօթութիւնը Զինադադարէն չի հասկնար» _ այլ խօսքով՝ «Զինադադարը փոր չի կշտացներ» լոզունգը: Հիմնադրութենէն 15 տարի չանցած, կազմակերպութիւնը այսօրուան ամերիկեան տոլարի արժեւորումով՝ 1·25 պիլիոն տոլար յաջողած էր հանգանակել:

ՆԻՖ–ի այժմու նախագահ տոքթոր Ուայըն Լա Հըրտ անդրադառնալով այսօրուան ՆԻՖ–ի աշխատանքներուն, կ'ըսէ թէ «1915–էն սկսեալ այս հաստատութիւնը միեւնոյն առաքելութիւնը կը պահպանէ, օգնելու անօգնականներուն, յուսալքուածներուն որպէսզի անոնք կարենան իրենք իրենց ոտքերուն վրայ կանգնիլ»:

Ցուցահանդէսին յարակից կան նաեւ այլ աշխատանքներ ու ձեռնարկներ:

Թանգարանը կը հրաւիրէ բոլոր անոնք որոնք 1915 – 1930 ժամանակաշրջանէն նակրներ եւ յուշեր ունին: Թանգարանին տրամադրելի դարձնելով վաւերագրական այդ փաստերը, նկար թէ յուշ, կարելի պիտի ըլլայ զանոնք Թանգարանի կայքէջին զետեղելով միլիոնաւոր այցելուներու ուշադրութեան յանձնել:

Թանգարանին կայքէջն է՝
www.mcny.org
Իսկ ՆէՖ–ի կայքէջն է՝
www.neareast.org

Թանգարանի կայքէջին երբ հասնիք այցելեցէք «Share Your Story» բաժինը եւ ձեր տրամադրած յուշը կամ նկարը շուտով պիտի կարենաք տեսնել այդ էջին վրայ:

Կ'արժէ նաեւ մի քանի թուականներ ընթերցողներու մասնաւոր ուշադրութեան յանձնել.

Սեպտեմբեր 30–ին առաւօտեան (Նիւ-Եորքի ժամով) ժամը 10–էն մինչեւ կէսօր՝ սահմանուած է մամուլի աշխատակիցներուն համար յատուկ այցելութիւն:

Հոկտեմբեր 4–ին պաշտօնական բացում՝ ժամը 14–ին: Բացման խօսքով հանդէս պիտի գայ Նիրի Մելքոնեան:

Հոկտեմբեր 19, կէսօրէ ետք ժամը 15–ին Ալիծ Աղապապեան, մանկական գիրքերու հեղինակը, պիտի պատմէ եղեռնէն Ամերիկա մուտք կատարած վերապրող Հայու մը ոդիսականը:

Հոկտեմբեր 30–ի երեկոյեան, ժամը 18·30–ին ժամանակակից Միջազգային, Միջին Արեւելեան հարցերու շուրջ համագումար:

Նոյեմբեր 18, երեկոյեան, ժամը՝ 18·30–ին Ամերիկահայ գրող Փիթըր Պալաքեան պիտի խօսի իր «Այրող Տիգրիսը – Հայկական Ցեղասպանութիւնը եւ Ամերիկայի Անդրադարձը» գիրքին շուրջ:

Ի դիմաց ՆԻՖ-ի
թարգմանեց եւ ամփոփեց՝
ՋԱՐՄԻՆԷ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Օգոստոս 25,

Գիտական - Այժմէական

ԼՈԼԻԿ– ՓՈԽԱՆ ՊԱՏՈՒԱՍՏԻ՞

Հաւանական է որ մօտաւոր ապագա-յին մարդոց մեծամասնութիւնը այնքան խրտչեցնող պատուաստի խայթուածները անհետանան ընդմիշտ: Թէ ի՞նչպէս: Պար_զապէս պատուաստը փոխարինելով ծնա-կան փոփոխութեան ենթարկուած լոլիկ (tomate génétiquement modifié)ով: Բայց ինչո՞ւ լոլիկը եւ ոչ թէ ուրիշ բան-ջարեղէն կամ պտուղ: Որովհետեւ լոլի-կը պանան կամ գետնախնձորի նման ար-դէն փորձուած պտուղներու բաղդատ-մամբ կը թոյլատրէ աւելի մեծ քանակով հակածին արտադրել: Արիզոնայի հա-մալսարանէն խումբ մը գիտնականներ 1998–էն ի վեր կ՚աշխատին ներմուծել ADN–ի այն մասնիկները որոնք հակավի-րային հակածիններ արտադրելով կը մի-տին բարեփոխել լոլիկը, որ այսպէսով կը կարողանայ պայքարիլ դեղնախտի, ինչպէս նաեւ Նորվալք կոչուած վիրիւսին դէմ:

Նախատեսուած է դեղահատի վերա-ծել լոլիկի հիւթէն ձեռք ձգուած այս բուժարար նիւթը: Դեղահատին փորձա-ռական քանակական միաւորին հատը 1·20 Եւրօ կ՚արժէ ներկայիս, ինչ որ ա-ւանդական պատուաստի մը համարժէք է: Լայն մակարդակի վրայ կիրարկուելու փորձերը 2–էն 3 տարուան մէջ կանխա-տեսուած են: Անշուշտ, սննդառութեան եւ դեղերու ազգային կազմակերպութիւնը պէտք է վաւերացնէ այս դեղին գործա-ծութիւնը, բժշկական եւ դարմանումի ոլորտի մէջ արժեւորումը լիովին կատա-րելէ վերջ:

ԱՄՊԵՐՈՒՆ ԴԱՍԱՒՈՐՈՒՄԸ ԿԸ ՊԱՐՏԻՆՔ ԴԵՂԱԳՈՐԾԻ ՄԸ

Սիրիւս – սթրաթիւս – քիւմիւլիւս... Ամպերու այսօրինակ անուանումներու բուն հեղինակը ԺԸ· դարու վերջերէն մինչեւ ԺԹ· դարու կէսերը ապրած բրի-տանացի դեղագործ Լիւք Հաուըրտն է: Ի՞նչ բան արդեօք մղեց մեր հետաքրքիր դեղագործը երկնային մշուշի եւ ջրաշո-գիի կուտակումներով զբաղելու: Պար-զապէս անօրինակ տարուան մը՝ 1783–ին, ականատեսի իր ապրումը: Արդարեւ 1783–ը ընդհանրապէս ամբողջ Եւրոպայի եւ ի մասնաւոր Մեծն – Բրիտանիոյ հա-մար արտասովոր կլիմայական տարի մը եղաւ: Ուժգին երկրաշարժեր, հրաբխա-յին բուռն ժայթքումներ եւ մանաւանդ Անգլիոյ մէջ աննախընթաց բնոյթով ելեկտրական փոթորիկներու շարք մը, կայծակներու հեղեղով: Իսկ ամենաբա-ցառիկ պատահարը հանդիսացաւ Ֆրան-սայի ցամաքամասին հորիզոնէն անհե-տացումը: Բազմաթիւ շաբաթներու ըն-թացքին Ֆրանսական ափերը անտեսանե-լի դարձան բրիտանական ծովեզերքէն: Այդ օրերու հարիւրամեայ ծերունիի մը վկայութիւնը կը հաստատէր այս տարօ-րինակ երեւոյթը· այս անձը իր կեանքի ընթացքին երբեք չէր ապրած նման երե-ւոյթ:

Այս սոսկալի տարին գիտնականներուն առիթ ընծայեց ալ աւելի մօտէն հետա-քրքրուելու օդերեւութաբանական երե-ւոյթներով: Այսպէսով է որ երիտասարդ Հաուըրտը որ արդէն 1794–ին իր անձնա-կան դեղարանը բացած էր, լծուեցաւ այն բուրջ գործին որ կը կայանար ամպերը դասաւորելու եւ անոնց յարմարագոյն գիտական անուններ յօրինելու մէջ: Այս գործընթացին մէջ անգլիացի դեղագոր-ծը միակը չէր, ան իրեն իբրեւ մրցակից ունէր Ֆրանսացի անուանի մեծ գիտնա-կաններէն Լամարքը որ այդ շրջանին Փա-րիզի բնական պատմութեանց թանգա-րանի տնօրէնն էր: Այս վերջինը սակայն պարտադրուեցաւ իր նախապատրաստա-կան աշխատութիւնները ընդհատել, Նա-փոլէոնի հրամանին հպատակելով, քանի որ այս վերջինը կ՚ատէր աստղագիտու-թիւնը՝ հրամայելով մեծ գիտունին իր ուսումնասիրութիւնները առաւելապէս կեդրոնացնել կենսաբանութեան ոլորտին մէջ: Պէտք է խոստովանիլ նաեւ որ Լա-մարքին փորձած դասաւորումը զուրկ էր գիտական ճշգրտութենէ: Ճիշդ է որ ամ-պերու դասաւորումը կարեւոր դժուա-րութիւն մը կը յարուցանէ. շատ պարզ ըլլալու պարագային ամպերուն յարափո-փոխ եւ յատկապէս փոխանցումի նկա-րագիրը չի շեշտուիր, իսկ ընդհակառակը մանրամասն նկարագրական անուանում մը անօգուտածականներու բազմապատ-կումով դասաւորումը անըմբռնելի եւ բարդ կը դարձնէ:

Անգլիացի դեղագործը հարկաւոր լու-ծումը գտած էր. ան դիտարկելով երեք հիմնական հոլովոյթներ ամպերու կազ-մութեան եւ փոխանցումի ընթացքին, ճշդեց երեք գլխաւոր անուանումները· սիրիւս որ լատիներէն կը նշանակէ թե-լաձեւ, քիւմիւլիւս որ բառացիօրէն կը նշանակէ կոյտ կամ կուտակում եւ սթրա-թիւս որ կը նշանակէ տարածուած: Այ-սուհետեւ ան կ՚աւելցնէ չորս միջանկեալ փոփոխակներ· սիրօ _ քիւմիւլիւս, սիրօ – սթրաթիւս, քիւմիւլօսթրաթիւս եւ քիւ-միւլօ – սիրօ _ սթրաթիւս (կամ նեմ-պիւս): Այսպէս սահմանուած սոյն դա-սաւորումը կը միտի կրկնակ նպատակ-ներու. ըլլալ ամբողջական եւ ճկուն: Որովհետեւ ան նկատի կ՚ունենայ ամպե-րու մասնաւորապէս փոփոխական բնոյ-թը որ հետեւանքն է մթնոլորտի անկա-յունութեան: Իսկ ի՞նչ կը վերաբերի բարձրութեան նկատմամբ դասաւորու-մին, ան կը ներկայանայ հետեւեալ ձե-ւով· մինչեւ 500 մեթր բարձրութիւն կը տիրեն քիւմիւլօ – նեմպիւսը, քիւմիւլիւ-սը եւ նեմպօ _ սթրաթիւսը, մինչեւ 2000 մեթր՝ սթրաթիւսը եւ սթրաթօ – քիւմիւ-լիւսը 2000–էն 7000 մեթր ալթօ _ սթրա-թիւսը եւ ալթօ – քիւմիւլիւսը իսկ 7000–էն 13·000 մեթր բարձրութեան մի-ջեւ՝ սիրօ – սթրաթիւսը, սիրօ _ քիւմիւ-լիւսը եւ սիրիւսը:

Հակառակ իր հնութեանը, Հաուըրտի հնարած դասաւորումը մինչ ի զօրու է ԻԱ· դարու սկիզբը: Սակայն տարօրինակ է հաստատել նաեւ թէ կարգ մը այլ գի-տական նուաճումներու կարգին անգլիա-ցի դեղագործին աշխատութիւնը մօտ մէկ դար բուռն վէճերու եւ ընդդիմութիւն-ներու նիւթ դարձած է եւ 1864–ին մահա-ցած գիտնականը չէ ճանչցած փառքը իր հնարքին: 1891–ին է որ այս վերջինը փոքր փոփոխութիւններով միայն պաշ-տօնապէս վաւերացուելով օդերեւութա-բանական հետազօտութիւններուն հիմա-կան գործիքը դարձաւ:

ՖՐԱՆՍԱՆ ՇՈՂԱՐՁԱԿՈՒՄՈՎ ՎԻՐԱՀԱՏՈՒՄԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՐՔԱՒՈՐՄԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆԱՏԷՐ

Տասը տարուան սպասումէ մը յետոյ Ֆրանսան տիրացաւ «Կամմա Նայֆ» կոչ-ուած այս շատ կարեւոր վիրաբուժական արդիական սարքաւորումին: Այս մեքե-նան կարելի կը դարձնէ իրականացնել ուղեղային այն գործողութիւնները որոնք ամենաճշգրիտ նրբութիւնը կը պահան-ջեն, առանց գանկը բանալու: Այս նորա-գոյն սարքաւորումը «պաշտօնի պիտի կոչուի» Լիլ քաղաքի ջղավիրաբուժական կեդրոնին մէջ Սեպտեմբեր ամսուան ըն-կերը: Այսպէսով նախատեսուած է որ այս հրաշագործ մեքենայէն բուժման յոյսով սպասող հիւանդներու ցանկը թե-թեւնայ: Ներկայիս այս սպասման պայ-մանաժամը վեց ամսուան մօտ է, Մար-սէյլ գտնուող միակ մեքենային շուրջ: Այս վերջինը տարեկան 600 հիւանդ կա-րող էր ընդունիլ ցարդ: Բուժման առար-կայ ուղեղային գլխաւոր ախտերը հե-տեւեալներն են. վատորակ կամ անվնաս ուռոյցներ, երակային աննականոն կազ-մուածքներ, նաեւ վերնոտութեան նոպա-ներ: Այս սարքաւորումները մինչեւ 30 միլիմեթր տրամագիծով խոցերը ճըշ-գըրտօրէն տեղորոշելէ յետոյ, գլխուն շուրջը զետեղուած շողարձակող քոպալ-թի 200 ակով շողարձակումի կ՚ենթարկէ: Այս ճարտար եղանակը երկարատեւ դար-մանում չի պահանջեր ինչ որ թոյլ կու տայ հիւանդին վերադառնալ իր տունը գործողութեան յաջորդ օրն իսկ:

Զաղեց՝ Ս· ՇէՐԻՔ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մոնրէալի "Գառնի" պարախումբի յաղթական ելոյթները Մոսկուայի եւ Հայաստանի զանազան շրջաններու մէջ

Յուլիս 2003–ին, Մոնրէալի «ԳԱՌՆԻ» պարախումբը 50 անդամներով եւ ղեկա-վարութեամբ պարուսոյց Լուդվիկ Բուլ-ղադարեանի՝ յաղթական ելոյթներու շարք մը ունեցաւ նախ Մոսկուայի եւ ապա Հայաստանի զանազան շրջաններու մէջ: Ելոյթները կազմակերպուած եւ հովանաւորուած էին Գանատայի Միջազ-գային Ինֆորմատիզացիայի Ակադեմիայի կողմէ:

Պարախումբի առաջին ելոյթը տեղի ունեցաւ Մոսկուայի հռչակաւոր պետա-կան «Ռուսիա» համերգային շքեղ սրա-հին մէջ, աւելի քան 2000 խանդավառ հանդիսատեսներու ներկայութեամբ:

Ձեռնարկին ներկայ էին պետական անձնաւորութիւններ եւ Գաղութի յայտ-նի արուեստագէտներ, ինչպէս նաեւ Գա-նատայի եւ Հայաստանի դեսպանատան բարձրաստիճան ներկայացուցիչներ Ռու-սաստանի մէջ:

Ելոյթը մեծ մասամբ միաժամանակ սփռուեցաւ Ռուսաստանի հեռատեսիլը պետական կայանէն, իսկ յաջորդող օրե-րուն լայն արձագանգ գտաւ ռուսական եւ հայկական մամուլին մէջ:

Երեւանի մէջ մասամբ անդրանիկ ելոյ-թը տեղի ունեցաւ Յ· Պարոնեան Թատե-րասրահին մէջ՝ խուռներամ բազմու-թեան ներկայութեամբ:

Հիւրերուն մէջ ներկայ էին պետական անձնաւորութիւններ, եւ հայ վաստակա-ւոր արուեստագէտներ:

Ելոյթին մասին մեծ գովեստով արտա-յայտուեցաւ մամուլը եւ հեռատեսիլը:

Խումբը իր երկրորդ ելոյթը ունեցաւ Հրազդան քաղաքին մէջ, իսկ իր վերջին ելոյթը Մայր Հայրենիքին մէջ «Գառնի» տաճարի հարթակին վրայ, նոյն օրը տեղի ունեցող պարային փեստիվա-լին, նուիրուած Արամ Խաչատրեանի ծը-նընդեան 100–ամեակին:

Մոսկուա եւ Հայաստան իրենց կեցու-թեան ընթացքին խումբին անդամները առիթ ունեցան այցելելու տեսարժան վայրեր եւ մտերմանալու հայրենի երի-տասարդութեան հետ:

Խումբը Մոնրէալ վերադարձաւ Յուլիսի երկրորդ կիսուն:

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ ԴԻՒԱՆ
ՄՈՆՐԷԱԼԻ
«ԳԱՌՆԻ» ՊԱՐԱԽՈՒՄԲԻՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Ա·

Ու ահա գրեթէ երեք տարի է մնացած եմ մինակ, անճար, աղջիկներուս բեռը ուսերուս ... Բարեբախտաբար մայրս կրցաւ տոկալ ու գնաց: Ամէն ըսուա գար-ի: Հայտար Փաշայի երկաթուղային ընկերութիւնը ամուսնիս իրաւունքէն քանի մը փշրանք հազիւ նետեց առջեւ-նիս ... Ի՞նչ ընեմ, տղաս, սկսած եմ տունէ տուն գործ մուրալ, լուացարարու-թիւն ընել ... Ահա թէ ինչո՞ւ ինկայ .. Աղջիկներս տունը թուղթէ պարկեր կը շինեն... Օրերնիս քարշ կու տանք:

Այս հապճեպ ու ժուժկալ բառերը կը բաւէին ինծի զգացնելու, գուշակել տա-լու իրենց ողբերգութիւնը, որ միակ չէր անտարակոյս: Իրենց երբեմնի ապահով ու գրեթէ երջանիկ վիճակէն մինչեւ այ-սօրուան անստոյգ ու անձուկ կացութիւ-նը վիհ մը կար, ուր նետած ըլլալու էին եւ յոյսեր, եւ հպարտութիւն: Այդ վիհը գերեզման մըն էր հաւանաբար ամուսինի մը, հօր մը... Բայց, աւելորդ է ըսել, անտարբերութեամբ կը խորհէի իրենց տառմին մասին: Ժամանակը ընդարմա-ցուցած էր սրտի ու խղճի զգայուն ջիղը մարդոց մէջ: Այլապէս կարելի չպիտի ըլլար ապրիլ:

***

Փայտաշէն տուն մը, խեղճուկ սենեակի մը մէջ գտայ զիրենք՝ Սեդան եւ Սեզան: Տունէն ներս խէժի անախորժ, սիրտ-խառնուկ հոտը թանձրացուցեր էր օդը: Թղթադէզերու եւին, կեղտոտ սեղանի մը առջեւ վայրահակ կ՚աշխատէին տժգոյն սեւազգեստ աղջիկները: Կ՚երեւակա-յէի զիրենք տեսնել թեթեւ ու խայտուն, ինչպէս երբեմն ... Հազիւ զիս տեսած, արդարեւ մեծը, խեղայեղ, ինքնամոռաց թափով մը վրաս խուժեց ու վիզս պլլուե-ցաւ ... Աչքերուն մէջ պահ մը նշմարե-ցի քանի մը տարի առաջուան տասնամեայ աղջկան անմեղունակ, ժպտուն լոյսը... Շիկնոտ յուզումը լափեց իր բառերը, բայց ան հրճուանքի խենթ նոպայի մը անձնատուր, չգիտես ինչո՞ւ, կարծես վրաս կ՚ոստոստէր, _ կը քրքջար ու բա-զուկները կը սեղմէր վզիս շուրջ...

Այդ անակնկալ զեղումէն սթափած, երբ Սեզային դարձայ, նշմարեցի որ ան աթոռին վրայ մնացեր էր անշարժ, բայց դէմքը ափերուն մէջ ծածկած, կարծես կը հեկեկար: Ու այո, կ՚արտասուէր տասներկու տարեկան այդ աղջնակը: Երբ մօտեցայ իրեն, ան աւելի խօթեց գլուխը գոգնոցին մէջ ու իր հեկեկանքը աւելի սրտաբուխ, անզուսպ թափ մը առաւ...

Կարճ պահ մը միայն տեւած էր այս անսպասելի ընդունելութիւնը: Ոչ մէ-կերնիս չէինք կրցած բառ մը գտնել ան-միջապէս: Դիպուածին առջեւ մտածումս փլեր էր ու չէի կարող բացատրել երկու աղջիկներու այդ հակազդեցութիւնը...

Մայրը ուշքի եկաւ, սաստեց զիրենք ու խօսքը ինծի ուղղելով՝ ըսաւ.

_ Կը տեսնէ՞ք, Պր· Փայլակ, աղջիկ-ներս այնպէս են մնացեր ինչպէս կը ճանչնայիք զիրենք... Սեդայս հօրը խենթութիւնն է միշտ, ոչինչ բան մը կը վա-ռէ, կը դինովցնէ զինքը, քարիւղի պէս կը բռնկի ... Պզտիկս ալ հօրը տխրութիւնն է, անոր հիւանդ, զօրչ հոգին... Պզտիկ պատահար մը կը յուզէ, կը խռո-վէ զինքը, կը վհատի դիւրութեամբ... Ի՞նչ կ՚ընենք չըլլար...

Ու խսկապէս, իրենց հօր, այն տարօ-րինակ եւ անհաւասարակշիռ մարդուն ստուերը չոքած էր իրենց վրայ: Այդ կարճ ու յեղակարծ քանի մը բոպէներու ընթացքին իրենց հօր աւիշն էր որ կը յառնէր, թափ կու տար իրենց երակնե-րուն մէջ: Անոր ներկայութեան պատ-րանքը ունեցայ անոնց առջեւ, անոր, զոր չէի կրցած հասկնալ ու բացատրել, այն-քան անիկա հակասական էր ինքն իր մէջ ու այնքան անկանոն անոր տենդին նոպա-ները... Զայրոյթը եւ մխիթիք անդորրը, խանդավառ կիրքը եւ վհատութիւնը, մէկ խօսքով բոցը, մոխիրը եւ ծուխը կը ծը-նէին, կը յաջորդէին իրարու, կ՚անցնէին իր մէջէն առանց ոեւէ կապակցութեան, առանց պատճառի, յեղակարծօրէն...

Այն կարճ շրջանին, որ միասին ապրե-ցայ, զգացի որ իր կայարանապետի պաշ-տօնն է միայն որ իր սեղմ ու ճշգրիտ պարտականութիւններով տեսակ մը կա-ղապար ստեղծած էր իր հոգիին: Այդ պիրկ ու կուռ ամանին մէջ իր տրամադ-րութիւնը կամայ ակամայ կը մնար զըս-պուած, բանտարկուած, թէեւ ինքն իր վրայ եռացող հեղուկի նման այդ տրա-մադրութիւնը կրնար մէկ առնէն միւսը փրփրիլ ու յորդիլ: Այլապէս առանց պաշտօնի ու կոչումի հարկադրանքին, անոր տարերային հոգին շատ դիւրու-թեամբ պիտի պայթեցնէր, պիտի փշրէր զինքը: Այս տեսակէտով, Պր· Ամատ-եան ծայրայեղ եղրակացութիւնն էր քիչ մը ամէն մարդու, որովհետեւ առանց այն բռնաշապիկին, զոր աշխարհը մեզի կը հագուեցնէ, ի՞նչպէս պիտի կրնա-յինք պարտակել մեր թագուն խենթութիւ-նը: Ինչ որ խելք ու ողջմտութիւն կ՚ան-ուանենք, այդ բռնաշապիկն է յաճախ:

(Շար· 3)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Արմենուհի Խոտիկեան 200 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին Տիկին Վիրժինի Տամլամեանի մահուան առթիւ։

***

Վահէ Տամլամեան իր սիրելի ընկերոջ՝ Արէն Նշանեանի յիշատակին 200 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին։

***

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Միշու Շալճեանի մահուան Գ. տարելիցին ի յիշատակ Պօյաճեան եւ Շալճեան ընտանիքները 25-ական Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին։

(Շար. Ա. էջէն)

պիտի հասնի յաւելումը, ամէնէն սուղերը 4 Եւրոյէն 4,6 Եւրոյի պիտի անցնին։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ծանօթ գործարարներէն Վլատիմիր Գուսինսկի, որ ձերբակալուած էր Աթէնք, ազատ արձակուեցաւ 100 հազար Եւրոյի երաշխաւորագինի մը փոխարէն։ Ռուսական եւ իսրայէլեան անցագրի տէր, Գուսինսկի կը ճամբորդէր Ռուսաստան, Եւրոպա եւ Իսրայէլ (ուր կը բնակէր, սկզբունքով)։ Ռուսաստանի ամէնէն հարուստ անձը կը նկատուի քարիւղային Եուկոս ընկերութեան գործատէրը։

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ԹԷՆԻՍ

Ամերիկեան բաց առաջնութեան Բ. հրջանին, Դաւիթ Նալպանտեան պարտութեան մատնեց ֆինլանտացի Նիէմինէնը 5–7, 6–3, 6–1, 4–6, 7–6 (7/3)։

Գ. հրջանին, Աղասի պարտութեան մատնեց Կաֆելնիկովը 6–3, 7–6 (7/4), 6–4։

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8
Տօն ծննդեան
Սրբուհւոյ կուսին Մարիամի յԱննայէ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–ին, պատարագ կը մատուցուի։

Կը պատարագէ՝
ՄԻԽՐՈՆ Ծ. ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ

ԽԱՉՎԵՐԱՑ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8·30–ին։

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10–ին։
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան։

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

Մարսէյլի
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Միօրեայ Հայ Վարժարանի 2003 – 2004 ուսումնական տարուան դասընթացքները կը վերսկսին Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17 առաւօտեան ժամը 10–ին

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատուն Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

***

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens re-prennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004,
à partir du samedi 4 octobre
de 14h à 17h
au 13, rue du Perche, Paris 3ème
Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

EN CONCERT
Une Voix
Un Piano
Une Evasion
Vicken tarpinian
& Patrice peyrieras
jeudi
9 octobre 2003
20:45
à l'Atrium de chaville
3 parvis robert schuman
92370 chaville
réservations:
Atrium
0147097075
studio Vicken
0603543299

Rentrée

La Croix Bleue des Arméniens de France section «Astrig» d'Arnouville, vous informe que les **inscriptions** concernant l'Ecole arménienne auront lieu :

Le Jeudi 11 et le Vendredi 12 Septembre
de 18h00 à 20h00
71, avenue Henri Barbusse
95400 Arnouville lès Gonesse

La reprise des cours aura lieu à partir du Lundi 15 Septembre

Secteurs d'activités permanentes proposés :

- Cours de langue arménienne donnés par des enseignants qualifiés, depuis l'éveil jusqu'au baccalauréat, ainsi qu'un cours du soir destiné aux adultes.
- Cours de chant destinés aux adolescents et adultes. Eventuellement une classe pour enfants sera ouverte si demande.
- Cours de danse folklorique arménienne dès l'âge de 6 ans pour les filles et les garçons.
- Cours de danse «kotchari» pour tout public.
- Cours d'art culinaire pour tout publlic.
- Cours d'alphabétisation hebdomadaire, ouvert à tous.

Pour obtenir
des informations supplémentaires,
programmes des jours et horaires :

tél. Mireille 01 39 90 63 89

Marie 01 39 85 05 71

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre S P I T A K

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : Divine Liturgie à 11h.
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

C.B.A.F.

Collecte au profit de la communauté arménienne d'Irak

Envoyez vos dons
à l'ordre de la C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 PARIS

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique
NAVASART

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (**Absentéisme exclu**)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

CHENE

Date à retenir
Grande braderie de Noël
les 6 et 7 décembre
CHENE France

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 3
MERCREDI
3 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79րդ ՏԱՐԻ _ Թիւ 20.760

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

79e ANNEE — N° 20.760

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱ 4%-ի հանրային բաց մը յայտարարեց 2003-ի համար, ինչ որ զինք վերջին դիրքի վրայ կը դնէ Եւրոպական Միութեան 15 երկիրներու շարքին: Պրիւսէլ շատ գէշ նիշ մը կու տայ Ֆրանսայի: Բոլոր ճակատներու վրայ Թաֆարէն շատ ծանր վերամուտի մը գուռն է: Սենտիքաներն ալ դժգոհ են եւ կրթական ճակատը արդէն իսկ ցոյցի կը հրաւիրէ, Զորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 10-ին:

ԺՈԶԷ ՊՈՎԷԻ արգիլուեցաւ երկրէն հեռանալ, այսինքն Գանգուն երթալ (Մեքսիքա) Առեւտուրի Համաշխարհային կազմակերպութեան հանրաժողովին առթիւ (Սեպտ. 10-էն 14): Ծանօթ է որ Պովէ դատապարտուած է, բայց ազատ է Օգոստոսի սկիզբէն ի վեր «արտաքին արգելափակման» դրութեան համաձայն, պարտի սակայն իր նահանգէն -Ավէյրոնդուրս չելլել: Միյոյի դատաւորը հետեւեցաւ դատախազին, հաստատելով թէ դատապարտուած անձ մը չի կրնար երկրէն հեռանալ: Իր փաստաբանը յաւ յայտնեց այս որոշման առթիւ: Պովէ, Սեպտեմբեր 9-ին Լոթ-է-Կարոնի Գանգոն գիւղը պիտի երթայ խորհրդանըշական ցոյցի մը համար:

ԻՐԱՔԵԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ խորհուրդը, Սեպտեմբեր 1-ին, նշանակեց իրաքեան առաջին կառավարութիւնը, բաղկացած 25 անդամներէ. _ 13 շիի, 5 սիւննի, մէկ քրիստոնեայ, մէկ թիւրքմէն, հինգ քիւրտ (մէկը՝ կին): Այս կառավարութիւնը պաշտօնի գլուխ պիտի մնայ մինչեւ 2004-ի նախատեսուած ընտրութիւնները. վարչապետ չունի: Ամէն պարագայի մէջ, երկրին կացութիւնը աղէտալի պատկեր մը կը պարզէ: Բռնաբարում, առեւանգում, արգելափակում, լաչակի վերադարձ, թալան մաս կը կազմեն ամէնօրեայ օրակարգին: Վախը կը տիրէ ամէն կողմ:

ՍԱՏՏԱՄ ՀԻՒՍԷՅՆԻ վերագրուած երկու նոր կոչեր եղած են, Սեպտեմբեր 1-ին: Իրաքի նախկին ղեկավարը կը հրաւիրէ Իրաքցիները ամէն ազգի բոլոր դըրաւող ուժերու վրայ յարձակելու: Այս կոչէն զատ, երկրորդի մը մէջ ալ կը ժխտէ որեւէ կապ Նաժաֆի ոճրափորձին հետ: Կը շեշտէ. _ «գաղթատէրերը ամբաստանեցին, առանց փաստի, Ս. Հիւսէյնի կողմնակիցները Հաքիմի սպանութեան համար: Այդ ամբաստանութիւնը ըրին առանց որեւէ ստուգումի»:

ՓՔՔ-ի (Քիւրտիստանի Աշխատաւորներու Կուսակցութիւն) որ ՔԱՏԷՔ վերանկրուած էր, ղեկավարութիւնը յայտարարեց թէ վերջ կը դնէ հրադադարին, զոր հռչակած էր 1999-ին: Ըստ իրեն, Անգարայի ձեռք առած միջոցները անջատողականներու նկատմամբ ստիպած են որ այս որոշումը տայ: Մամուլի քրտամէտ գործակալութիւնը՝ Մեզոփոթամի ԷՄ - ԱՇ _ Ա., որ Գերմանիա հաստատուած է, ղեկոյցով մը կ'աւելցնէ թէ Թուրքիոյ կառավարութեան կը մնայ որոշել թէ խաղաղութի՞ւն կ'ուզէ թէ պատերազմ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ հարաւային շրջանի, Վառի նահանգի հրդեհներուն զոհ գացած են երեք հրշէջներ, Սեպտեմբեր 1-ին, ողջողջ այրելով: Չորրորդ մըն ալ մեռած է երկու բեռնակառքերու բախումէն: Գոկոլէնի մէջ է, Մօռերու լեռնաշղթային հրդեհը մարելու իրենց ջանքերուն ըն-

(Տար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ — ԱՐՑԱԽ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 1/2)

ՔԱՐԻ ԴԱՐՈՒ ԺԱՅՌԱՆԿԱՐՆԵՐ ԳՏՆՈՒԱԾ

Արագածի եւ Արայի լերան միջեւ, Ակնաղիւղ, Գեղամաւան, Քուչակ գիւղերու պեղումներէն պարզուած է որ Քարի դարուն այդ շրջանին մէջ քաղցր ջուրով լիճեր գտնուած են: Պեղումները կատարող խումբը Քասախ գետին ակունքէն յայտնաբերած է մեծաքանակ յուշարձաններ, քարայր-կացարաններ, փայլելիթեան հընավայրեր, ամրոցներ, դամբարանադաշտեր: Գտնուած են գունաւոր ժայռանըկարներով քարայրներ, կենդանիներու պատկերներով:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ԳԻՐՔԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԻՆ

Սեպտեմբեր 2 – 8 Մոսկուայի մէջ տեղի կ'ունենայ Գիրքի միջազգային 16-րդ ցուցահանդէսը: Կը մասնակցի նաեւ Հայաստանի հրատարակիչներու պատուիրակութիւնը, հրատարակչական գործակալութեան պետ Եդուարդ Միլիտոնեանի գլխաւորութեամբ: Հայաստան կ'ունենայ առանձին տաղաւար: Նոյն ընթացքին Մոսկուայի Հայաստանի դեսպանատան գործակցութեամբ տեղի կ'ունենան Հայկական գիրքի օրեր եւ Նարեկացիի «Մատեան ողբերգութեան» գործին նուիրուած ձեռնարկներ:

***

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ԿՌՓԱՄԱՐՏ

Կռփամարտի Եւրոպայի երիտասարդական ախոյենութեան որ տեղի ունեցաւ Վարշաւայի մէջ, գիւմրեցի կռփամարտիկ Խաչիկ Մանուկեան (57 քկ.) պրոնզէ մետալի արժանացած է: Ան պատանիներու Եւրոպայի նախկին ախոյեանն էր որ առաջին մասնակցութիւնը կ'ունենար երիտասարդական մրցաշարքին:

***

ՃԱՏՐԱԿ

Վիէննայի մէջ աւարտած է ճատրակի միջազգային փառատօնի հիմնական մըրցաշարը. շուրջ 150 մասնակիցներէն երեւանցի Սուրէն Պետրոսեան երկրորդ հանդիսացած է, պարտուելով միայն աւստրիացի խաղացողէն:

Գերմանիան ներկայացնողներէն Մերի Թովմասեան 9 կարելի կէտէն 7,5 շահելով կիներու փառատօնին ախոյեան հանդիսացած է:

***

ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

Ազատ ոճի ըմբշամարտի աշխարհի երիտասարդական ախոյենութեան (Պոլիս) գառնեցի Սուրէն Մարկոսեան (66 քկ.) արծաթեայ մետալ շահած է: Հայաստանցի հինգ հոգինոց մասնակիցներու խումբին միակ պարգեւը եղած է ատիկա:

ՊԱՏՄԻՆԹՈՆ

Հայաստանի պատմինթոնի մարզիկները երեք պրոնզէ մետալ շահած են Աթէնքի միջազգային մրցաշարին: Աննա Նազարեան -Ռուզան Յակոբեան զոյգը կիներու զուգախաղերը, Աննա Նազարեան – Հայկ Միսաքեան խառն զուգախաղերը, իսկ Հայկ Միսաքեան _ Եուլիան Խրիստով (Պուլկարիա) այրերու զուգախաղերը աւարտած են Գ. դիրքի վրայ:

***

ԳԱՍՊԱՐՈՎ _ ՊՈՆՈՄԱՐՅՈՎ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՉԵՂԵԱԼ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԱԾ

Ճատրակի միջազգային դաշնակցութեան նախագահը չեղեալ յայտարարած է Գասպարով _ Պոնոմարյով հանդիպումը որ տեղի պիտի ունենար այս ամիս, Եալթայի մէջ: Պատճառը այն է որ աշխարհի ներկայի ախոյեան ուկրանացի խաղացողը հրաժարած է խաղալէ Գասպարովի հետ:

Շուտով տեղի կ'ունենայ աշխարհի ախոյենութիւնը որուն յաղթականը Գասպարովի հետ խաղալու իրաւունք կը շահի եւ կ'որոշուի աշխարհի ախոյեանը: Ան կը ճակատի Վլ. Կրամնիկ _ Փ. Լեկօ մըրցումին յաղթականին հետ եւ ատով կ'որոշուի աշխարհի բացարձակ ախոյեանը:

ԼՂՀ

ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ 12 ՏԱՐԵԿԱՆ

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւնը Սեպտեմբեր 2-ին նշած է անկախութեան 12-րդ տարեդարձը: Նախորդ օրը, դպրոցական վերամուտը արդէն դըրոշմուած է այդ նիւթով. հանդիպումներ կազմակերպուած են ազգային-ազատագրական շարժումին մասնակիցներուն հետ, հայրենասիրական ելոյթներ հընչած են: Սեպտեմբեր 2-ին, հանդիսութիւններու սկիզբ եղած է Շուշիի Ղազանչեցոց եկեղեցիին մէջ մատուցուած պատարագը, ապա քաղաքական ու բանակի հրամանատարութեան բարձրաստիճան ղեկավարութեան դէմքերը այցելած են Ստեփանակերտի յուշահամալիրը, յարգանքի տուրք մատուցանելու պատերազմին հերոսներուն յիշատակին: Տեղի ունեցած են զինուորական տողանցքներ: Նոյն առիթով Հայաստանէն կառավարական պատուիրակութիւն մը գացած է Ստեփանակերտ, վարչապետ Ա. Մարգարեանի գլխաւորութեամբ:

Տօնական օրը աւարտած է մայրաքաղաքին Վերածնունդ հրապարակին վրայ Հայաստանէն արուեստագէտներու, տեղական խումբերու համերգներով:

ԵՐԵՔ ՀԱՅ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Օգոստոս 30-ին, Մոսկուայի մէջ անծանօթներ զինեալ յարձակում գործած են երեք Հայերու վրայ: Անոնցմէ մէկը Երեւանի «Դուրին» պանդոկին տէրն է, Վանուշ Թորոսեան (1957), երկրորդը մոսկուացի Վալերի Յովհաննիսեանը (1951), երրորդը նախկին զինուորական Տիգրիս Մարգարեանը (1945): Առաջին տեղեկութիւններու համաձայն ոճիրը հետեւանք է տնտեսական շահախնդրութեան:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ՈՒՆԵՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՏՈՒՐՔԻՆ ՄԱՍԻՆ

«Ճումհուրիյէթ» թերթը իր հիմնադիրին՝ Նատիր Նատիի գրութիւններէն առնուած շարքի մը մէջ տեղ տուած է Ունեւորութեան տուրքի նիւթով անոր մէկ էջին (Օգոստոս 25): «Ակօս» (Օգոստոս 29) արտատպած է յօդուածը, «Ունեւորութեան տուրքին պատմութիւնը» խորագիրով:

Ն. Նատի կը գրէ թէ տուրքին պաշտօնական բացատրութիւնը այն է որ հետապնդած է ընկերային արդարութիւնը պահպանելու, պետական պիւտճէին հարուստներն ալ իրենց ունեցածին համեմատութեամբ մասնակից ընելու նպատակը: Օրէնքը ակներեւօրէն հակաժողովըրդավարական բնոյթ ունենալով հանդերձ, հրապարակուած օրերուն ոչ ոք անդրադարձաւ այդ կէտին: Եթէ կարելի չափով տարկայական ու հաւասար ձեւով կիրարկուէր, պատերազմական պայմաններու մէջ այդ քայլը կրնար ներելի ըլլալ:

Տուրքը ունէր ականջէ ականջ փսփսուքով փոխանցուած բացատրութիւն մըն ալ. իրականութիւնը այն էր որ անոր նըպատակը գործի հրապարակը փոքրամասնութեան տիրապետութենէն ազատագրելն էր, որպէսզի Թուրք տարրը տիրէր հոն: Այս բացատրութիւնը հարց տալու կը մղէր թէ արդեօք տուրքը հաստատելու մտայնութիւնը չէ՞ր ուզեր ըսել՝ «այսուհետեւ, ժողովուրդը կողոպտողը փոքրամասնութեան հարուստները թող չըլլան, այլ՝ Թուրք հարուստները»:

Օրէնքին կիրարկութեան ձեւը, ափսո՜ս, այնպիսի կամայական ու ամբողջատիրական մտայնութիւն մը պարզեց որ ո՛չ օրէնքի, ոչ արդարութեան, ոչ իսկ ցեղապաշտական սկզբունքներու յարիր էր: Ծրագրին հեղինակները հաշուած էին թէ Պոլիսէն, Իզմիրէն, Անգարայէն ու Ատանայէն գանձուելիք տուրքերով 380 միլիոն լիրայի եկամուտ պիտի ապահովուէր պետութեան: Սակայն, հազիւ 225 միլիոն հաւաքուեցաւ: Սարաչօղլու (օրուան վարչապետը) գոհ էր արդիւնքէն. բայց մենք ազգովին մեծ վնաս կրած էինք: Այդ վնասը այն աքացին էր զոր տուած էինք իրաւական պետութեան ըսկզբունքներուն. այն պետութեան զոր կը ջանայինք կերտել Աթաթիւրքի առաջնորդութեամբ:

Չէինք մտածած թէ մեր փոքրամասնութիւն կոչածներուն մէջ օտար քաղաքացիներ ալ կային. մէկը Իտալացի էր, միւսը Գերմանացի, ուրիշ մը Անգլիացի. ու բոլորն ալ որպէս անարդարութեան զոհ, դիմեցին իրենց դեսպանութիւններուն, պահպանութիւն խնդրեցին: Եւ երկիրներ որոնք երեք տարիէ ի վեր կը կռուէին, մեր Ունեւորութեան տուրքին պատճառով միացեալ ճակատ կազմեցին մեր կառավարութեան դէմ:

Սարաչօղլու հարկադրուեցաւ այդ կարգի մարդոց տուրքը կամ մեծ համեմատութեամբ զեղչել, կամ բոլորովին ջնջել տալ: Եւ մինչ Թրքահպատակ ըլլալէ հպարտ մեր քաղաքացիները իրենց ապրանքն ու կալուածը ոչինչ գիներով կը ծախէին ու արիւն կու լային, անգլիական, գերմանական, իտալական ինքնութեան տէր միւսները լայնօրէն ճաշակեցին օտար ըլլալուն գերակայութիւնը: Սելանիկցի մեր հայրենակիցներուն ալ փոքրամասնութեան վերաբերում ցոյց տրուեցաւ: Մենք մեր ձեռքով, գրեթէ եւ բերած էինք «քափիթիւլասիոն»ներու մըթնոլորտը: 225 միլիոն լիրայի համար կ'արժէ՞ր ատիկա:

ՆՈՐ ՀԱՅԵՐ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ

Ասանցի 48-ամեայ Միքայէլին Գում-Գափու թաղամասում Միքօ պապա են կոչում: Միքօ պապան երկու տարի կնոջ եւ կրտսեր որդու հետ բնակւում է Ստամպուլում, սովորել է Թրքերէն եւ նոր արհեստ:

Ստամպուլում եւ Թուրքիայի միւս քաղաքներում, Հայաստանից հեռացածների թիւը 25 – 30 հազար է, որոնց մի մասը՝ ձախողակ, այս օտար երկրում շարունակում են ապրել աւելի վատ, քան հայրենիքում:

«Երեւանի կանաչապատ տարածքների խողովակների մի մասը ես եմ տեղադրել», ասում է Միքօ պապան եւ աւելացնում, որ երկար տարիներ եւակցող է եղել:

Հիմա Միքօ պապան Գում Գափուի թաղման գրասենեակներից մէկում, որի տնօրէնը Թրքախօս Հայ է, դագաղագործ է եւ ամսական աշխատում է աւելի քան 150 տոլար:

«Չէ, միայն հայ մեռելների համար չեմ դագաղ պատրաստում: Ստամպուլը մեծ քաղաք է, լինում են դժբախտ պատահարներ, եւ երբեմն անհրաժեշտութիւն է լինում քրիստոնեայ վրացու, սեւամորթի համար դագաղ պատրաստել», ասում է նա:

Կրտսեր որդին՝ 18-ը չլրացած, օգնում է հօրը:

«Երիտասարդ է ու մեռել է տեղափոխում: Ամէն մեռելի համար վճարում են 100 միլիոն լիրա: Չորս ընկերներով են տեղափոխում, իւրաքանչիւրին՝ 25 միլիոն, ինչը 20 տոլար չի կազմում: Մենք այստեղ դժուարութեամբ ենք ապրում: Երբեմն ստիպուած եմ լինում մեռել լողացնել», ասում է Միքօ պապան:

Ստամպուլի Եշիլգեօյ թաղամասի Ս. Ստեփանոս եկեղեցու Եղիա քահանայ Քերմանճեանը Հայաստանից ժամանողների հետ հանդիպելու հնարաւորութիւններ շատ է ունենում:

«Անցեալ շաբաթ Հայաստանից մի կին էր եկել, գործ էր ուզում: Լացում էր, ողբում: Հայաստանից եկածներն այստեղ Հայերի տներում մաքրութեան գործ են անում, հիւանդ են նայում», ասում է Եղիա քահանան:

Ստամպուլում 30-ից աւելի չէն եկեղեցի ունենք: Ընդհանրապէս, պոլսահայի կեանքում եկեղեցին առանձնայատուկ տեղ է գրաւում: Ու թէեւ պոլսահայութեան մեծ մասը Թրքախօս է, պահպանում են Հայ Առաքելական Եկեղեցու աւանդոյթները:

Հայաստանից եկած ու գործ փնտռող Հայերի մշտական հաւաքատեղին հայկական եկեղեցիների բակն է: Ճիշդ է՝ նրանք աւելի շատ հաւաքւում են աշխարհիկ հարցեր քննարկելու նպատակով:

Վանաձորցի մի հայ, որ չցանկացաւ իր անունը հրապարակել թերթում, ասաց, որ Ստամպուլում գործ չունեցող Հայաստանցիները իւրաքանչիւր դժուարութեան պահին հայհոյում են Հայաստանին, միմեանց խաբում են, գողութիւն անում, կանանց մի մասը զբաղւում է մարմնավաճառութեամբ:

«Լինում են դէպքեր, երբ Հայաստանից եկած Հայն այն տնից, որտեղ մաքրութիւն է անում, ծերերի խնամում, ինչ – որ բաներ է գողանում: Եղել են դէպքեր, երբ տնից տարել են ոսկեղէնն ու հեռացել Թուրքիայի այլ քաղաք», ասաց վանաձորցին:

Եղիա քահանան ասում է, որ տներում ծառայող շատ Հայեր կան, ովքեր հաւատարիմ են, չեն գողանում, խաբում, վստահելի են:

Ծնունդով գիւմրեցի, Արմաւիրի Հարս Ռոզան Հայաստանում թողել է չորս երեխաներին եւ 14 թոռներին: Նա 28 տարի աշխատել է մանկապարտէզում, իսկ այսօր Մարմարայի Գնալը կղզում՝ Նազար Պինաթըլըի առանձնատանը խնամում է վերջինիս հիւանդ մօրը:

Արդէն երկու տարի տիկին Ռոզան Թուրքայում է եւ, ինչպէս շատ Հայաստանցիներ, ովքեր գործ ունեն, չեն պատկերացնում, թէ երբ կը վերադառնան տուն՝ Հայաստան:

«Կարօտում եմ», ասում է Տիկին Ռոզան:

Պր. Նազարը Տիկին Ռոզայի ամսական վճարում է 200 տոլար, ինչն ամբողջութեամբ Տիկին Ռոզան ուղարկում է Արմաւիր՝ չորս երեխաներին ու 14 թոռներին:

Հրաշալի է Գնալը կղզին՝ իր բալադոյն առանձնատներով: Հրաշալի է Մարմարան, ծովափը ծեծող ծովը:

«Ուրախ ենք, որ Հայաստանէն եկած Հայերը իրենց աշխատանքով Հայաստանի մէջ ընտանիքներ կը կերակրեն: Կ'ուզենք, որ ժամ առաջ վերադառնան, անոնց մեծ մասը հայրենիքի կարօտով կ'ապրի», ասում է Ստամպուլում լոյս տեսնող «Մարմարա» օրաթերթի խմբագիր Ռոպէր Հատտէճեանը:

«Հայաստանէն եկած Հայերու ներկայութիւնը մեր քաղաքին մէջ թէ' մեր ուրախութիւնն է, թէ' մեր տառապանքն է: Ուրախ ենք տեսնելով աշխատասէր, ուսում ստացած մարդիկ հող չէ, թէ փոքր – ինչ անխառունակ գործերու մէջ են՝ տուներու մէջ կը ծառայեն: Անոնք կը պահեն իրենց արժանապատուութիւնը, հայկականութիւնը, նոյնիսկ՝ հայկական շունչ կը բերեն այն օջախներուն, ուր հայ ինքնութիւնը նահանջած է: Մեզի համար ցաւալի է, երբ կը տեսնենք որ երկու համալսարան աւարտածը այստեղ հիւանդներու, ծերերու, մանուկներու խնամք կը տանի», ասում է Հատտէճեանը:

Ստամպուլում լոյս տեսնող մէկ այլ հայալեզու օրաթերթի՝ «Ժամանակ»ի խմբագիր Արա Գոչունեանը, շփուելով Հայաստանից եկած Հայերի հետ, փորձում է պոլսահայութեան եւ Հայաստանցիների միջեւ նմանութիւններ գտնել եւ եւ ոչ թէ պատմել տարբերութիւնների մասին:

«Շփում ունենալով Հայաստանէն եկած Հայերու հետ, կրնամ ըսել, որ լաւ կեանքէն չէ, որ եկած են այստեղ», Գոչունեանի կարծիքին համամիտ է Սեւծովեան տնտեսական համագործակցութեան Հայաստանի մշտական ներկայացուցիչ Արսէն Աւագեանը:

«Այս մարդիկ ունենում են հիւպատոսական խնդիրներ եւ ցանկանում են (նրանք, որոնց վիզայի ժամկէտն է աւարտուել, անձնագիր են կորցրել) Հայաստան վերադառնալ: Բնականաբար, չենք կարողանում նրանց օգնել, քանի որ Հայաստանն ու Թուրքիան չունեն դիւանագիտական յարաբերութիւններ: Հայաստանի շահերը ներկայացնում է Ստամպուլում Ռուսաստանի հիւպատոսութիւնը: Ինչ հնարաւոր է, փորձում եմ օգնել, բայց մեծ օգնութիւն ցոյց տալ չեմ կարող: Փորձում եմ ցոյց տալ ճանապարհները, որով կարող են լուծել իրենց խնդիրները», ասում է Աւագեանը:

Ռուսաստանում, Եւրոպայում, աշխարհի այլ վայրերում հանդիպած ձախողակ Հայերից Թուրքիայում հաստատուած հայաստանցի Հայերն իրենց հոգեբանութեամբ քիչ են տարբերւում: Իրենց ձախողութիւնների համար նրանք հայհոյում են Հայաստանին, քանի որ հայրենիքում չեն կարողացել գտնել աշխատանք, հայրենիքում իրենց գոյութիւնը համարել են աւելորդ:

ԹԱԹՈՒԼ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

«Ազգ», Օգոստոս 23
Պոլիս

ՄԱՐՄԱՐԱ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՐԾԻՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ

Խօսինք դարձեալ գաղափարի ազատութեան մասին: Գաղափարի, կամ մտածումի ազատութիւն: Թերեւս՝ համոզումի ազատութիւն: Ժողովրդավարութեան ասդարաշրջանին, ամէնէն շատ ծամծմուած բառն է այս: Գաղափարի ազատութիւն: Ամէն մարդ ազատ է իր անկախ մտածումը ունենալու: Ո՛չ մէկը կը պատժուի, կամ պէտք է պատժուի իր մտածումին համար: Ամէն մարդ պէտք է յարգէ դիմացինին մտածումը:

Եթէ մէկը ձեզի նման չի մտածեր, եթէ մէկը ձեզի տարակարծիք է, դուք բնաւ իրաւունք չունիք զինքը արհամարհելու: Զըլլա՛յ որ այսպիսի սխալ մը գործէք: Քաղաքակիրթ մարդը չի կրնար արհամարհել դիմացինին մտածումը: Պիտի հանդուրժէ որ իր մտածումէն տարբեր մտածումներ ալ գոյութիւն ունենան: Ո՛չ միայն պիտի հանդուրժէ, այլ նաեւ պիտի յարգէ: Գիլիարկը պիտի հանէ ու պիտի ըսէ. «Ես բնաւ համակարծիք չեմ ձեզի հետ, բայց կը յարգեմ ձեր մտածումը: Ձեր մտածումը ծայր աստիճան սխալ ու անիրատես մտածում մըն է, բայց կը յարգեմ ձեր այդ մտածումը»:

Ամէն մարդ ազատ է իր մտածումը ունենալու: Մարդը մտածող եղէգ մըն է: Եւ այս է մարդուն մեծութիւնը: Մարդը կը մտածէ եւ ամէն նիւթի շուրջ ունի իր սեփական գաղափարը, իր սեփական մտածումը:

Մարդը ի՞նքն է որ ստեղծած է այդ սեփական մտածումը, թէ ուրիշ մը փոխ առած է: Ան որ հիմա կատաղօրէն կը հակաճառէ ձեզի, ան որ հիմա ձեր ըսածներուն ճիշդ հակառակը կը պնդէ, մտածումի ազատութիւն ունի, բայց թերեւս ինքը չէ որ ստեղծած է այդ մտածումը: Մարդը մտածող եղէգ մըն է, բայց ատիկա չի նշանակեր որ կը մտածէ եւ միշտ նոր գաղափարներ կը ստեղծէ: Կրնայ մտածել ու նոր գաղափարներ ստեղծել, բայց քիչեր միայն այդպէս կ'ընեն: Իսկ մեծամասնութիւնը չի մտածեր ու նոր գաղափարներ չի ստեղծեր: Որովհետեւ մտածելը տարբեր բան է, գաղափար մը ստեղծելը տարբեր բան: Ամէն մարդ ամէն օր անդադար կը մտածէ, բայց քիչ անգամ է որ նոր ու հետաքրքրական մտածում մը կը ստեղծէ: Հակառակ ատոր, ամէն մարդ ամէն նիւթի շուրջ որոշ կարծիք մը, մտածում մը ունի, որովհետեւ թերթ կը կարդայ, որովհետեւ հեռատեսիլ կը դիտէ, որովհետեւ շարժանկար կը դիտէ, որովհետեւ բարեկամներու հետ կը խօսի ու անոնց ազդեցութեան տակ կը մնայ, որովհետեւ....: Ամէն մարդ ամէն նիւթի մասին կարծիք մը ու մտածում մը ունի, բայց դայն ուրիշ մը ստացած է: Քիչեր միայն առաջ կը քշեն գաղափար մը զոր ուրիշէն ստացած չեն, զոր իրենք ստեղծած են: Մեր դարաշրջանին դժուար է չմնալ ուրիշի մը գաղափարին ազդեցութեան տակ: Ուրիշի մը գաղափարին ազդեցութեան տակ մնալ, այդ գաղափարը տրամաբանական գտնելով զայն իւրացնել, զայն իր գաղափարը դարձնել, յետոյ զայն պաշտպանել, ասիկա աւելի մարդուն բրածն է: Եւ այդ է որ ահաւասիկ կը նշանակէ սեփական մտածում ու կարծիք ունենալ, եւ ուրիշներէ փոխ առնուած այդ սեփական կարծիքի ազատութիւնն է որ կը պաշտպանուի ամէնուրեք:

Հոս չէ թէ այստեղ հակասական կէտ մը կայ: Ուրիշի գաղափարին ազդեցութեան տակ մնալը արդէն գաղափարի ազատութեան դրժումը չէ՞, գաղափարի ազատութեան ժխտումը չէ՞: Եթէ դուն իմ մէկ մտածումիս ազդեցութեան տակ մնացած ես, կամ եթէ ես իմ մտածումս քեզի պարտադրած եմ, ասիկա մտածումի բռնաբարում չէ՞ նշանակեր արդեօք: Ես եթէ իմ մտածումով լուացեր եմ քու ուղեղդ, այդ պարագային ես քու մտածումի ազատութիւնդ չե՞մ պղծած: Քիչ մը պղծած եմ, այո՛: Բայց ընելիք բան չկայ: Եթէ դուն իմ այդ գաղափարս ընդունած ես գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար, այդ մտածումը այլեւս քուկդ կը նկատուի եւ դուն այդ մտածումը ազատօրէն գործածելու ու արտայայտելու ազատութիւնն ունիս: Ո՛չ ոք կրնայ առարկել քեզի՝ ըսելով որ այդ մտածումը քու սեփական մտածումդ չէ: Այդ մտածումը այլեւս անոր սեփական մտածումը կը նկատուի: Քանի՞ հոգի իր հագած հագուստին դերձակն է: Ամէն մարդ ուրիշին կարած հագուստը կը հագնի: Այն վայրկեանէն սկսեալ երբ ես այդ հագուստը հագուիմ, այդ հագուստը իմս պիտի նկատուի: Պիտի կարենամ հպարտանալ այդ հագուստին գեղեցկութեամբ, կարծես թէ դերձակը ես եղած ըլլայի:

Աւելի յստակ խօսինք: Կարծիքի ազատութիւն ըսուածը, կարծիք մը ընտրելու ու այդ կարծիքը իւրացնելու ազատութիւնն է: Ո՛չ ոք կ'անդրադառնայ որ աշխարհի բոլոր շուկաներուն վրայ ծախուած ապրանք մըն է կարծիքը: Կը գնես զայն ու զայն քուկդ կը դարձնես: Այդ վայրկեանէն սկսեալ ալ դուն այդ կարծիքին թէ՛ տէրն ես, թէ՛ պաշտպանը, թէ՛ իրաւատէրը:

Հոս պահ մը հարց տանք: Է՛հ, ի՞նչ անպատեհութիւն կայ մէկու մը կարծիքը փոխ առնելու ու այդ կարծիքին պաշտպանը հանդիսանալու մէջ: Մարդը եթէ փոխ առեր է այդ կարծիքը, կը նշանակէ որ համամիտ եղեր է այդ կարծիքին: Իւրացուցեր է զայն: Ի՞նչ անպատեհութիւն կայ ատոր մէջ:

Շատ կարեւոր անպատեհութիւն մը կայ: Աշխարհի բոլոր կռիւներն ու հակամարտութիւնները ասկէ ծնունդ կ'առնեն: Որովհետեւ մտածում ու կարծիք արտադրող ինչ ինչ խմբաւորումներ կան, որոնք մարդոց նախ կու տան կարծիք ու մտածում, վերջն ալ զէնք մը՝ որպէսզի պաշտպանէ այդ կարծիքն ու մտածումը, որպէսզի ան դրանով այդ կարծիքին ու մտածումին ռազմիկը, պայքարող ուժը, զինուորը: Զինուոր մը զէնք պիտի քաշէ հակադիր կարծիքին ու մտածումին վրայ: Եւ մինչ աշխարհի բոլոր դատարանները պիտի յարգեն իմ մտածումի ազատութիւնս, այդ զինուորը բնաւ պիտի չյարգէ մտածումի իմ ազատութիւնս ու պիտի կրակէ իմ վրայ:

Ռ. Հ.

ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐԸ

Մալէզիա կատարած այցին, Ռուսաստանի նախագահը յայտնեց թէ կը փափաքի որ իր երկիրը անդամ ըլլայ Մահմետական երկիրներու կազմակերպութեան: Աւելի ետք, նոյն տրամադրութիւնը յայտնեց այդ կազմակերպութեան մօտ Ռուսաստանի դեսպանին:

Քաղաքական որոշ մեկնաբաններ դրական հեռանկար չեն նշմարեր տրուած որոշումին մէջ: Ուրիշներ, Պուտինի խօսքերուն մէջ յետին իմաստ կը փնտռեն: Հարց կու տան թէ ատիկա Չէչէնիոյ կրնծիռը հարթելու, կամ նախագահական ընտրութեան նախօրեակին Ազրպէյճանի մէջ ռուսական ազդեցութիւնը մեծցնելու նպատակով եղած բան չէ՞: Դէտերը հետաքրքիր են նաեւ տեսնելու թէ այդ նախաձեռնութիւնը ի՛նչ ազդեցութիւն կ'ունենայ Ռուսաստան – ԱՄՆ յարաբերութիւններուն վրայ:

Պուտինի յայտնած փափաքին ետին անկասկած կա՛յ քրիստոնեայ – մահմետական նոր կամրջուն վստահելու մարմաջը: Այդ անկիւնէն դիտուած, Պուտինի խօսքերը շատ տրամաբանական կը թուին: Ռուսաստան 20 միլիոն մահմետական ունի, ինչ որ լիովին իրաւունք կու տայ իրեն մերձեցումի մը նախաձեռնելու: Ճիշդ է որ այդ հոլովոյթը կրնայ սերունդներ տեւել, բայց կարեւորը սկիզբը դնելն է օր մը:

Պուտինի յայտարարութեան մէջ կայ մահմետական աշխարհին ձեռք մեկնելու փափաքը: Նոյնիսկ դէտի կարդալիճա-

ԾՈՎԸ ՄԱՔՈՒՐ ՊԱՀԵՆՔ

Ծովային ապականումին առաջին գլխաւոր պատճառը ցամաքէն եկած աղբերն են. Թոներով քիմիական, երկրագործական կամ գործարաններէն թափած աղբեր: Ասոնցմէ ամէնէն վնասակար – ներն են նիթրաթները եւ ֆոսֆաթները, որոնք գոյութիւն ունին կարգ մը ճարտարարուեստական կամ տնային (լուացքի հեղուկներ) աղբերուն մէջ, սակայն յատկապէս երկրագործական աղբերուն մէջ: Անձրեւին ջուրերը այս աղտոտութիւնները կը տանին մինչեւ գետերը, որոնք իրենց կարգին զանոնք կը թափեն... ծովերուն մէջ:

Այս ապականող նիւթերը կը նպաստեն աճումին կարգ մը մանր ջրախոտերու, որոնք կը սպառեն ջուրին մէջ թթուածինը եւ պատճառ կը դառնան բոյսերու կամ կենդանիներու տեսակներու չնչահեղձութեան: Կարգ մը ուրիշ անտեսանելի քիմիական ապականող նիւթեր կը վարակեն նաեւ ծովային կենսոլորտը, ծովուն մէջ ապրող կենդանիները, եւ ուղղակիօրէն կը վնասեն մարդոց, որոնք այդ կենդանիներէն կ'ուտեն: Անշուշտ, չմոռնանք նաեւ կոյուղիներէն ուղղակիօրէն ծովուն մէջ թափող ջուրերը...

Սակայն, ամէնէն շատ վնաս հասցնողը կերպնկալն է: Ամէն տարի կերպնկալէ տոպրակները՝ կը խեղդեն հազարաւոր ծովային կրիաներ եւ ստնաւոր կենդանիներ: Ինչպէս նաեւ՝ թռչունները, որոնք տոպրակները ծովամայրեր կարծելով կ'ուզեն որսալ զանոնք:

ԻՆՉ ԸՆԵԼ

Գիտէի՞ք, թէ միայն մեծ քարիւղատար նաւերը չեն, որ ծովը կ'ապականեն, այլ նաեւ՝ արձակուրդները ծովափը անցնողները: Հետեւաբար, երբ մենք ծով երթանք, փորձենք յարգել եւ պահպանել այդ կենսոլորտը:

– Երբ ծովեզերք պոնպոն կ'ուտենք, չաքարը հինգ վայրկեանէն կը հալի, սակայն կը մնայ տոպրակը: Ինչ ընել: Կը մտածենք զայն ծո՞վը նետել. ոչ մէկը պիտի տեսնէ այդ թափանցիկ առարկան... Սխա՛լ: Վստահաբար ոչ շատ հեռու աղբաման մը գոյութիւն ունի:

– Կ'ուզէ՞ք ձեր ծնողքին կատակ մը ընել, եւ անոնց կերպընկալէ ծովու մուճակները աւազին մէջ պահել: Եթէ ետքը զանոնք չգտնենք, անոնք պիտի մնան ծովափին վրայ, եւ մակընթացութիւնը անոնց ծովուն մէջ պիտի քշէ տանի:

– Երբ կը լողանք յարգէ ջուրին մէջի ապահովութեան սահմանները: Այս ձեւով, ծովային չարժանիւի մը արկածէ մը վտանգին մէջ չենք գտնուիր: Իսկ մի՛ մոռնաք, որ կարգ մը արգիլուած շրջաններ կրնան ... կոյուղիներու ելքի վայրեր ըլլալ:

– Իսկ եթէ ծովուն խորերը կը սուզուինք, մի՛ մոռնաք, որ ծովուն գանձերը շատ գեղեցիկ են, սակայն նոյն ատեն շատ դիւրաբեկ:

կով, Ռուսաստան կրնայ տեղ գրաւել խլամական դիւանագիտութեան մէջտեղը. արդարեւ, Մահմետական երկիրներու կազմակերպութիւնը միայն այդ կարգավիճակը կ'արտօնէ միայն մահմետական փոքրամասնութեան մը տէր երկիրներու: Ռուսաստանի անդամակցութիւնը նաեւ նախադէպ մը պիտի ստեղծէ բազմաթիւ միլիոններով մահմետական փոքրամասնութիւններու տէր Ֆրանսային, Գերմանիոյ, կամ Մեծն – Բրիտանիոյ:

Միւս կողմէն, հարկ է զգուշանալ փափաք մը որպէս կատարուած իրողութիւն նկատելէ: Պէտք չէ մոռնալ որ նոյն կազմակերպութիւնը դուռը փակեց Հնդկաստանի առջեւ որ ունի Գաշմիրի հարցը եւ անով կը հակադրուի դրացի մահմետական Փաքիստանին: Նման խոչընդոտի կրնայ հանդիպանալ Չէչէնիան ալ, թէեւ կազմակերպութիւնը նպատակ չունի ճանչնալու Չէչէնիոյ անկախութիւնը:

Գործնական այս կէտերէն ետք, Մահմետական երկիրներու կազմակերպութեան անդամակցութեան մաս կազմելու ռուսական փափաքը աշխարհաքաղաքական ինքնութեան մը պրպտում ալ կրնայ նշանակել: Ռուսաստանի մահմետական ընտրանին ողջունեց նախագահ Պուտինի յայտնած տրամադրութիւնը: Յաջողութեան պարագային մահմետական համայնքին արժէքը պիտի աւելնայ ու ան պիտի կարենայ քաղաքական աւելի զօրաւոր դիրքէ արտայայտուիլ:

Ռուսաստանի առաջին մերձեցումը չէ ասիկա, մահմետական աշխարհին: 1990-ական թուականներու կէսին նախկին վարչապետ Պրիմակով ալ խօսած էր այդ մասին: Ռուսաստանի մահմետականներուն միութիւնն ալ կողմնակից էր: Սակայն, փափաքը փափաք մնաց:

Ռուս մամուլի մեկնաբաններ հետաքրքրական կը գտնեն Պուտինի փափաքը. անկախ անկէ թէ նախապէս բծախնդրութեամբ պատրաստուած էր, կամ յեղակարծօրէն մէջտեղ դրուած: Կ'ըսեն թէ հիմա պատասխանելու կարգը մահմետականներուն կը պատկանի:

ՔԱՂՀԱՆ

ՃԻՇԴ ԵՒ ՍԽԱԼ ԿԱՐԾԻՔՆԵՐ ՈԳԵԼԻՑ ԸՄՊԵԼԻՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

ԱԼՔՈՒԼԸ ՇԱՏ ԱՐԱԳ ԿԸ ՏԱՐԱԾՈՒԻ ՄԱՐՄՆԻՆ ՄԷՋ:

ՃԻՇԴ. անիկա անմիջապէս կ'անցնի արիւնին մէջ եւ կը տարածուի ամբողջ մարմնին մէջ: Ճաշած անձին մօտ առաւելագոյնը մէկ ժամուան ընթացքին իր ազդեցութիւնը կը գործէ, իսկ անօթի անձին մօտ՝ կէս ժամուան ընթացքին:

ԲԱԺԱԿ ՄԸ ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՆԻՆ ԿԷՍ ԲԱԺԱԿ ԳԱՐԵՋՈՒՐԻ ՀԱՄԱԶՕՐ Է:

ՃԻՇԴ. բոլոր ոգելից ըմպելիները ալքոլին նոյն չափը չունին:

Այսպէս, բաժակ մը կարմիր գինին համազօր է կէս բաժակ գարեջուրի, բաժակ մը շամփանիայի, բաժակ մը փորթոյի, բաժակ մը ուիսքիի, բաժակ մը քոնիաքի: Հոս յիշեցնենք, որ վերոյիշեալ խմիչքներէն իւրաքանչիւրը ունի իրեն յատուկ բաժակ եւ լեցնելու չափ:

ՈԳԵԼԻՑ ԸՄՊԵԼԻՆԵՐԸ Կ'ԱԶԴԵՆ ՄԵՐ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԿԵՆՍՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ:

ՃԻՇԴ. առաջին հերթին ալքոլը որոշ «երջանկութիւն» կը պատճառէ եւ տրամադրութիւն կը բարձրացնէ, բայց ժամանակ մը ետք կ'ազդէ մեր կենսունակութեան վրայ՝ պատճառելով խօսակցութեան եւ շարժումներու դանդաղեցում, յիշողութեան եւ կեդրոնացումի նուազում եւ այլն:

Հետեւաբար ոգելից ըմպելիներուն պատճառած «երջանկութիւնը» ժամանակաւոր եւ խաբուսիկ է, ասոր համար ալ պէտք է զգուշանալ անոնցմէ եւ չափաւոր ըլլալ:

ԱԼՔՈՒԼԸ ՏԵՍՈՂՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ Չ'ԱԶԴԵՐ:

ՍԽԱԼ. մասնաւորաբար ինքնաշարժ վարողները պէտք է գիտնան, որ գինով վիճակով աւելի դժուար է հեռաւորութիւնները չափելը, մութին աչքերը լոյսէն աւելի կը շլանան, տեսողութեան դաշտը կը նուազի եւ այլն:

Ոչ միայն վարորդները, այլեւ բոլոր անոնք, որոնք գործի բերմամբ իրենց աչքերուն եւ կեդրոնացումին պէտք ունին, պէտք է զգուշանան ալքոլի չափազանցութենէն:

ԱՐԱԼԵԱՆ ԾՈՎԸ ՑԱՄՔԵԼՈՒ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԻՆ ՏԱԿ

Մոսկուայէն գիտնական մը Փ. Զավիալով ահազանգ կը հնչեցնէ Միջին Ասիոյ Արալ ծովուն ապագային նկատմամբ: Ան կը պնդէ որ եթէ միջոցներու չձեռնարկուի, 15 տարիէն լիճը կրնայ ցամքած ըլլալ:

Ան ճշդած է որ Արալի ջուրին խորութիւնը որ 1980-ական տարիներուն 65 մեթր էր, 2002-ին իջած է 30,5 մեթրի. մինչդեռ քանի տարի առաջուան հաշիւներով, կը կարծուէր թէ ան կրնայ առաւելագոյնը 34 մեթրի իջնել: Ծովը որ իր կանուխեան մէջ հսկայական ծաւալ լիճ մըն է, Ի. դարու սկիզբը ունեցած է 65 հազար խորանարդ մեթր մակերես: Այլ խօսքով՝ Գերմանիոյ Պայէրն նահանգին տարածութիւնը: Սակայն, 60-ական թուականներէն չէջտուած ջուրի կորուստը այդ տարածութենէն ձգած է միայն Հոլանտայի չափ մակերես մը:

Ցամքելուն պատճառներէն գլխաւորը Արալ հոսող ջուրերուն ոռոգումի նպատակով գործածութիւնն է: Երկրորդն ալ ջուրին աղի համեմատութեան անբնական կերպով բարձրացումը: Ծովուն որոշ մասերուն մէջ 20 մեթր հաստութեամբ աղի շերտ մը գոյացած է: Արդէն շատ աղի ջուրին պատճառով այդ շերտը չի լուծուիր ջուրին մէջ. ատկէ զատ, շուտով տաքնալով կը նպաստէ ջուրին աւելի արագ շոգիացումին, ինչ որ մեծագոյն պատաճառն է ջուրի կորուստին:

ՑՂՈՒԹԵԱՆ ՇՐՋԱՆԻՆ ՊԷՏՔ Է ԴԱԴՐԵՑՆԵԼ ԱԼՔՈՒԼԸ

ՃԻՇԴ. որովհետեւ անիկա վնասակար կը դառնայ արգանդին մէջ կազմաւորուող մանուկին եւ ապագային առողջական շարդութիւններ կը ստեղծէ անոր մօտ:

ՈՒՄՊ ՄԸ ՕՂԻՆ ԿԱՄ ԳԻՆԻՆ ՉԻ ՎՆԱՍԵՐ ՓՈՔՐԵՐՈՒՆ:

ՍԽԱԼ. յաճախ հայրերը ումպ մը օղի կամ գինի կ'առաջարկեն իրենց զաւակներուն, յատկապէս՝ մանչուկներուն: Ասիկա սխալ երեւոյթ է, որովհետեւ մանկաբուժներուն եւ հոգեբաններուն կարծիքով, կրնայ սովորութեան վերածուիլ եւ փոքրիկին մօտ կախեալութիւն մը ստեղծել, հետեւաբար ծնող մը երբեք խմիչք պէտք չէ առաջարկէ իր զաւակներուն:

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Ա.

Այն իրիկունը, Սեդայի ու Սեդայի առջեւ մինակ կրցայ համնալ իրենց հայրը: Երկար ժամ մը մնացինք գլուխ գլխի: Աղջիկները շուտով հանդարտեցան: Իրականութիւնը, տարիներու բաժանումը լայնցաւ ու իր չափը գտաւ մեր միջեւ: Այլեւս զգացին թէ երբեմնի թիթեռը ըլլալէ դադրած են իրենք: Իրենց ակնարկը զգուշ ու խուսափուկ շնորհ մը եղաւ: Արցունքը աւարտած էր մեծին կիսանդրին ու սկսած էր շաղուել պզտիկին թափանցիկ կապը: Խեղճութիւնը աւելի փափկացուցած էր իրենց գիծերը, ձայնը եւ շունչը... Մելամաղձոտ ու դիւրաբեկ յաճախօթներ էին անոնք, լքուած՝ մերկ սեղանի մը վրայ... Վախցայ հարցնելու Տիկին Գայեանէէն իրենց կեանքի կարգ մը մանրամասնութիւններու մասին, վախնալով որ աւելի պիտի պաղեցնեմ սենեակը:

Հրաժեշտի պահուն, երբ դրան առջին, կը բաժնուէի Տիկին Ամատեանէն, հառաչեց ու ըսաւ.

– Ինչո՞ւ այս ամէնը... ամուսինիս մէկ յիմար, յիմար խենթութեանը համար... Կը յիշե՞ս, Փայլակ, Տոկան Զայի գիշերային այն պատահարը... Ալ ան է, ան է, մեր անիւը դարձաւ... Ախ, ինչո՞ւ ըլլար, ինչո՞ւ ըլլար...

Բ.

Տոկան Զայի գիշերային այն պատահարը, որուն կ'ակնարկէր Տիկին Գայեանէ, իր ամուսնոյն այլանդակ քմահաճոյքներէն մէկն եղաւ: Այդ դէպքի յիշատակութիւնը շանթի մը փայլատակումով լուսաւորեց ամբողջ այն ժամանակաշրջանը, ուր իրենց հետ միասին բաժնած էի ամայի կայարանի մը անլի հրապոյրի եւ հեշտ ձանձրոյթը:

Պատահած է ինծ երբեմն բոլորովին ընկղմիլ ու խեղդուիլ անցեալի որոշ օրերու յիշողութեան մէջ: Ներկան կը մոռնամ, կ'անտեսեմ ամբողջութեամբ. չեմ կրնար անդրադառնալ թէ այդ պահուն ինչ կ'անցնի կը դառնայ շուրջս: Խրած կ'ըլլամ մինչեւ կոկորդս, մինչեւ զգայութիւնս անցեալաթոյր այն մտապատկերներուն մէջ, զոր կը վերապրիմ անգամ մըն ալ, աւելի ուժգին, աւելի հարազատ, նոր ապրում մը եղածի պէս: Անցեալը կը փոխարինէ լիովին ներկաս:

Այդ իրիկուն ալ, մինչ Բերայի ժխորալի Շիշլիէն վար կ'իջնէի բնազդական քայլերով, իրականին մէջ Տոկան Զայի անդորր ու դալարագեղ ձորն էր որ կը տարածուէր շուրջս: Ծառախիտ բլուրին ստորոտը կայարանին քարուկիր շէնքը նստած էր վակոններու, փայտի շեղջակոյտերու վերեւ: Քիչ հեռուէն անիկա իր սպիտակ պատերով ու կանաչագորդ պատուհաններով մանկական գողտրիկ խաղալիքի մը երեւոյթը ունէր:

Հաճոյքներէս մէկն էր դիտել այդ շէնքը, միշտ հեռուէն, առաւօտները՝ երբ բաց պատուհաններէն կը լսուէին Սեդայի կամ Սեդայի ճիչերը, յստակ ու զիլ, կամ կը տեսնուէր իրենց պայծառ, մանտրտիկ սիլուէտը... Իրիկունները՝ երբ համատարած, մրմնջուն կիսահաւարին մէջէն կը նշուէին մէկ – երկու կամ երեք պատուհան, որոնցմէ իւրաքանչիւրը իր թաքուն հէքեաթը ունէր ինծ համար, լոյս աչքով, երբեմն ակնարկս կը թռէր վեր, եռանկիւն ձեղնայարկին գագաթը, ուր պզտիկ լուսամուտ մը, միշտ հովին դիմաց բաց, ինծ խորհիլ կու տար սենեակիս մտերմութեան մասին: Քանի յաճախ, այդ պատուհանէս դուրս կը կախուէի կէս գիշերուան անդունդին վրայ, ունկնդրելու իրերուն, աստղերուն հծծիւնը, կամ Սաքարիայի երգը...

Կայարանի առօրեայ կեանքը թոյլ չէր տար անշուշտ մտքի այդ թարթափումները: Թէեւ պզտիկ, բայց սպասարկութիւնը իր պահանջները, իր պարտադիր ժամանակացոյցը ունէր, որ մեզ կը բանտարկէր գրասենեակը:

Մեր պզտիկ պաշտօնատեղիի մտամփոփ լռութեան մէջ կաթիլ կաթիլ կ'իյնար ժամացոյցին թիք թաքը, երբեմն հեռագրական մեքենային լծակը լեզու կ'ելնէր ու կը սկսէր հապճեպ յանկերգ մը, զոր աւելի վերջերը պիտի սկսէի ըմբռնել: Առհասարակ թոյլ, մեքենական աշխատանք մըն էր մերինը, արձանագրութիւններ, ճամբորդի եւ ապրանքի ցանցաւ հաշուապահութիւն մը, որ մեզ թոյլ կու տար շաղակրատելու, յօրանջելու ու երազելու:

Բարեբախտաբար Պր. Ամատեանի աղմրկոտ, անհանդարտ երթեւեկը, իր ոստոստուն խօսակցութիւնը միշտ իրականութեան կը վերադարձնէին զիս:

Օրուան հանդիսաւոր պահերն էին՝ գլխաւոր գնացքի ժամերը: Մէկը որ Պոլիսէն կ'անցնէր դէպի Էսկի Շէհիր, Գոնիա կամ Անգարա, եւ միւսը հակառակ ուղղութեամբ: Պր. Ամատեան կը մտնէր իր դերին մէջ. կը շտկէր համազգեստն ու արդուզարդը, բծախնդիր էր մանաւանդ իր պեխերու ոլորուն սլացիկ յարդարումին ու ակնոցի անթերի փայլին: Որոշուած ժամէն հինգ տասը րոպէ առաջ ան կը տիրապետէր կայարանի հարթավայրին, կը նայէր վեր վար նշանացոյցերուն. հրամաններ կ'արձակէր ոստիկանին, բեռնակիրին ու ճամբորդներուն:

(Շար. 4)

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՄՈՆՄՈՐԱՆՍԻ. – Տիկին Սօնա Մամճեան 70 Եւրօ։

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Անահիտ Գալէգեան 50 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին Ոսկիան Սիմսարեանի *յիշատակին։*

(Շար. Ա. էջէն)

թացքին, որ երեք հրշէջներ զոհ գացած են։ Նահանգապետը եօթը վայրերու մէջ յետաձգած է դպրոցական վերամուտը, առաջքն առնելու համար վտանգաւոր երթեւեկին։

ՓՐԱԿԱ *հաւաքուած էին, Սեպտեմբեր 1-ին, Եւրոպական Սահմանադրութեան հակառակորդները, համարակաց դիրք մը ճշդելու համար նախքան Հոկտեմբեր 4-ի միջկառավարական ժողովը, Հռոմի մէջ։ Ժիսքար տ'Էսթէնի Սահմանադրութիւնը կը քննադատուի երկու գլխաւոր կէտերու վրայ. – ա) Հիմնարկներու բարենորոգումը կ'ամրապնդէ «մեծ երկիրներու» ազդեցութիւնը, բ) Եւրոպական պաշտպանութեան ծրագիրը, որ ՕԹԱՆ-ի աւելորդ մրցակցութիւն մը կը նկատուի։*

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆԻ *մէջ, ամերիկացի երկու զինուորներ սպաննուած են, Օգոստոս 31-ին, ենթադրեալ Թալիպաններու հետ կռիւներու ընթացքին, Փաքիստանի սահմանագլուխ Փաքթիքա գաւառը։ Երրորդ մըն ալ վիրաւորուած է։ Աֆղանիստան մեռած Ամերիկացիներու թիւը 35-ի հասած է։*

ՖՐԱՆՍԱՅԻ *ընկերային ապահովագրութեան հիւանդութեան* Սնտուկը *10 միլիառ Եւրոյի բաց մը ունի 2003-ին եւ 15 միլիառի կրնայ հասնիլ 2004-ին։*

ԼԻԲԻՈՅ *եւ* 1989 *Սեպտեմբեր 19-ին ահաբեկուած օդանաւին զոհերու ընտանիքներուն միջեւ սկզբունքի համաձայնութիւն մը գոյացած է, ըստ լիբիացի ղեկավարին՝ Քատաֆիի։ Պրազավիլ – Փարիզ գիծը ապահովող օդանաւը պայթած էր օդին մէջ եւ ջախջախուած Թենեռէի անապատին մէջ։ 170 ճամբորդներուն 54-ը ֆրանսացի էին։ Հատուցման հարցը կենսական է ընտանիքներուն համար, որպէսզի վերջ գտնեն Լիբիոյ դէմ միջազգային պատժամիջոցները։*

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ *ծանօթ դէմքերէն՝ Չարլզ Պրոնսըն մեռած է Օգոստոս 30-ին, 81 տարեկանին։ Ժողովրդական դերասան մըն էր, որ համբաւ շինած էր «Եօթը վարձկաններ»ով եւ նման ֆիլմերով, ուր արդարադատի դեր խաղացած է։*

Մ Ա Ր Զ Ա Կ Ա Ն

Թ Է Ն Ի Ս

Ֆլըշինկ Միտոյի բաց առաջնութեան Գ. շրջանին, Դաւիթ Նալպանտեան պարտութեան մատնած է աւստրալիացի Ֆիլիփուսիսը 7-5, 6-7 (10/12), 6-3, 6-2։

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

Շ Ա Ւ Ի Լ

« Լ Ե Ւ Ո Ն Շ Ա Ն Թ » Դ Պ Ր Ո Ց

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ «Լեւոն Շանթ» դպրոցը իր վերամուտը կը կատարէ Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 10, ժամը 9.30-*ին, ուսուցչութեամբ Ռոզին Թաշճեանի եւ Լառա Վարդանեանի։*

Կը խնդրուի այն ծնողքներէն որոնք իրենց զաւակները (3 տարեկանէն սկսեալ) կ'ուզեն արձանագրել հայկական դպրոց, դիմել եկեղեցւոյ վարչութեան հեռաձայնելով՝

01. 47. 09. 23. 18

կամ 01. 39. 46. 21. 66 *թիւերուն։*

Կարելի է նաեւ ներկայանալ ուղղակի եկեղեցի, Սեպտեմբեր 10, ժամը 9.30-*էն սկսեալ՝*

6, rue Père Komitas, 92370 Chaville

Դասերուն մակարդակը կը սկսի մանկապարտէզէն մինչեւ Պաքալօրէա եւ ... աւելին։

***

Մարսէյլի

Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Միօրեայ Հայ Վարժարանի

2003 – 2004 *ուսումնական տարուան դասընթացքները կը վերսկսին*

Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17

առաւօտեան ժամը 10-*ին*

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զըրպաշեան սրահին մէջ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատուն Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Հայաստանցի տիկին մը երախայ կամ ծեր խնամելու, տան մաքրութեան գործ կը փնտռէ։

Հեռ. – 01. 39. 85. 90. 63

Տիկին Կարապետեան

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise

le Samedi 15 Novembre

à 20 heures 30 précises

au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE

avec **La Troupe Arménienne Folklorique NAVASART**

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 16
Commission Paritaire : N° 55935

ԽԸՆՋՈՅՔՆԵՐ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է խաչվերացի։

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի։

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Հայր. Պատրիարքի Փոխանորդ Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց։ *Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին։*

***

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8.30-*ին։*

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10-*ին։*

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան։

Ecole SIAMANTO

La rentrée des classes et les inscriptions de l'école hebdomadaire Siamanto de Bagneux auront lieu le :

mercredi 17 septembre à 15h

à l'école Henri Wallon,
2, avenue de Stalingrad à Bagneux

Les cours d'arménien sont assurés par deux enseignantes, depuis le niveau de la maternelle, jusqu'à la préparation de la langue vivante I, II ou III au baccalauréat.

La classe du mercredi matin est adaptée aux plus jeunes, âgés de 6 à 10 ans pour la plupart.

La classe du mercredi après-midi accueille les adolescents et enfants au-dessus de dix ans.

Les jeunes parents et anciens élèves apportant un nouveau dynamisme, des grands-parents, pour certains, bénévoles depuis plus de vingt ans et garants de la continuité de l'école de Bagneux, et des amis de l'école, composent les membres d'une association qui entoure les maîtresses pour les soutenir dans leur tâche et organiser des activités de loisirs ou éducatives, et qui assure la bonne gestion de l'école.

Pour tout renseignement :
— Mme Lucie Dossikian: 01 45 46 10 11
ou
— Mme Elisabeth Davidian : 01 46 65 81 53

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8

Տօն ծննդեան

Սրբուհւոյ կուսին Մարիամի յԱննայէ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10-*ին, պատարագ կը մատուցուի։*

Կը պատարագէ՝

ՄԻՒՌՈՆ Ծ. ՎՐԴ. ԳԸՎԸՐԳԵԱՆ

Rentrée

La Croix Bleue des Arméniens de France section «Astrig» d'Arnouville, vous informe que les **inscriptions** concernant l'Ecole arménienne auront lieu :

Le Jeudi 11 et le Vendredi 12 Septembre de 18h00 à 20h00
71, avenue Henri Barbusse
95400 Arnouville lès Gonesse

La reprise des cours aura lieu à partir du Lundi 15 Septembre

Secteurs d'activités permanentes proposés :

- Cours de langue arménienne donnés par des enseignants qualifiés, depuis l'éveil jusqu'au baccalauréat, ainsi qu'un cours du soir destiné aux adultes.
- Cours de chant destinés aux adolescents et adultes. Eventuellement une classe pour enfants sera ouverte si demande.
- Cours de danse folklorique arménienne dès l'âge de 6 ans pour les filles et les garçons.
- Cours de danse «kotchari» pour tout public.
- Cours d'art culinaire pour tout public.
- Cours d'alphabétisation hebdomadaire, ouvert à tous.

Pour obtenir
des informations supplémentaires,
programmes des jours et horaires :

tél. Mireille 01 39 90 63 89
Marie 01 39 85 05 71

***

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème
Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros

Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 4
JEUDI
4 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար· 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·761
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.761

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԻՐԱՔ

ՆԱԺԱՖ ԹԱՂԵՑ ԻՐ ԱՅԱԹՈԼԱՆ

500 հազարի հասնող բազմութիւն մըն է, որ լաց ու կոծով թաղեց իր այաթոլան եւ այդ առթիւ, վիշտին հետ, կար նաեւ խոր բարկութիւն մը: Մինչ կը կատարուէր թաղումը հսկայ թափօրով մը, անդին Պաղտատի մէջ թակարդ կառք մը եւս կը պայթէր ոստիկանատան առջեւ եւ կը սպաննուէր իրաքցի ոստիկան մը: Մէկ ամսուան ընթացքին, չորրորդ ոճրափորձն է երկրին մէջ: Ամերիկեան զինուորական ոստիկանութեան երկու անդամներ ալ սպաննուած են, երրորդ մըն ալ վիրաւորուած է, երբ իրենց կառքը կ'անցնէր ականուած ճամբայէ մը, Պաղտատի հարաւը:

Թաղման արարողութիւնը չատ հանդիսաւոր բնոյթ ունեցած է: Մզկիթին դրան դիմացի այրող մարմարին վրայ նստած (50 աստիճան է, Իրաքի մէջ) սեւ ճերմակ հագուած բանուոր մը Գուրանէն էջեր կը կարդայ: Ութ բանուորներ են Պասրայէն եկած ներկայ ըլլալու համար թաղումին: Հաքիմի մահով, Ամերիկացիներն ալ կորսնցուցած են իրենց լաւագոյն զինակիցներէն մէկը, շիի կրօնաւորներու մէջ: Զափաւոր նկարագրի տէր, ամէն ջանք թափած էր հրադադար մը պարտադրելու համար Ամերիկացիներուն հետ: Ներկայիս, Ամերիկացիք յոյս ունին, որ ուրիշ այաթոլա մը՝ Ալի ալ-Սիսթանի, որ խաղաղութիւն կըրցած էր հաստատել Նաժաֆ, ամերիկեան գրաւումէն ետք, զօրավիգ ըլլայ իրենց: Դէմ է ամերիկեան գրաւման, բայց երբեք չէ հրաւիրած շիիները որ կռուին Ամերիկացիներուն դէմ: Կողմնակից է գործակցութեան անգլօամերիկեան համախմբումին հետ ժողովրդավարութիւն հաստատելու համար երկրին մէջ: Իրեն համար դժուար է սակայն խաղաղութիւնը պահպանել «քանի ամէն օր մեծաքանակ բողոքներ կը ստանանք Իրաքցիներէ, որոնք կ'ուզեն որ ֆաթվա մը հռչակուի Ամերիկացիներուն դէմ կռուելու համար եւ կը մերժենք, բայց չի կրնար տեւել», կ'ըսէ Ալի ալ-Սիսթանի:

Ամէն կողմ Ամերիկացիներու դէմ թըշնամութիւնը կը սաստկանայ եւ ամէն բռնութեան պատասխանատուն ալ Ամերիկացիք կը նկատուին: Ընդհանուր մըտայնութիւնն այն է որ Ամերիկացիներու անկարողութիւնը պատճառ է որ Հաւզան (կրօնական իշխանութիւն) տէր դառնայ երկրին մատակարարութեան: Եւ այս ընթացքով ճիհատ մը կրնա, ծայր տալ համախմբման ուժերուն դէմ:

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՆԵՐԸ ԴԷՄ ԵՆ ՊԱՇԱՐՄԱՆ

ԲՈՂՈՔԻ ՆԱՄԱԿ

Ֆիկառոյի Թղթակիցը Փիէր Փրեէ կը հաղորդէ որ Երուսաղէմի քրիստոնեայ ինը եկեղեցիներու հովեւոր պետերը կը դատապարտեն Բեթղեհէմի պաշարումը եւ ձայն կը բարձրացնեն «Բեթղեհէմի շուրջ բաժանման պատ մը բարձրացնելու ծրագրին, Յիսուսի ծննդավայրը, խաղաղութեան իշխանը»:

Նամակը ստորագրած են լատին պատրիարքը՝ Միշէլ Սապպահ, հայ պատրիարքը՝ Թորգոմ Արք· (որ Թորգոմ եղած է թերթին մէջ), ղպտի պատրիարքը՝ Անպա Աբրահամ, ասորի Սվերիոս Մալքի Մուրատ Արք·ը, եթովպիացի Ապպա Քեվեսթոս Արք·ը, Երուսաղէմի անկլիքան եպիսկոպոսը՝ Ռիահ Աբու էլ-Ասալ, լուտերական եպիսկոպոսը՝ Մունիպ Եունան, յոյն – կաթողիկէ վանահայրը՝ Մթանիոս Հատտար եւ կաթողիկէ սուրիացի եպիսկոպոսը՝ Պօւթրոս Մալքի:

13 քրիստոնեայ եկեղեցիներէն իններու ստորագրութեանց վրայ կ'աւելնայ Ս· Հողի Սրբատուփի, փրանսիսկեան աւանդական հոգատարութեան պատասխանատուին՝ Ճիօվաննի Պաթիսթելլիի ըստորագրութիւնը: Ասոնք մտահոգ են, որ ուխտագնացութիւնները յուսալքուած են եւ այս ամբողջը քանդիչ հետեւանքներ ունի քրիստոնեայ հաւաքականութեան վրայ, որ կզզիացած է իր հողերուն վըրայ, մուտքի արգելքին պատճառաւ: Բեթղեհէմի պաշարումը մաս կը կազմէ այն «պատին»՝ բարձրացուած Իսրայէլի կողմէ Այսրյորդանան, եւ որու կէսը արդէն վերջացած է: Բեթղեհէմի հիւսիսը վերջացած մասը կը բաժնէ Քրիստոսի ծննդավայրը արեւելեան Երուսաղէմէն, որու կցումը չէ ճանչցուած միջազգային հաւաքականութեան կողմէ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇՐԷՕՏԷՐ, Գերմանիոյ վարչապետը, բուռն կերպով պաշտպանած է Թուրքիոյ խնդրոյ առարկայ թեկնածութիւնը Եւրոպական Միութեան, Սեպտեմբեր 2-ին: Վարչապետը շնորհաւորած է Անգարան իր կատարած «յառաջդիմութեան» համար բարենորոգումներու մէջ: Էրտողան ալ, որ Պէրլին կը գտնուի, ջատագովեց Անգարայի յանձն առած ժողովրդավար բարենորոգումները: «Համոզուած եմ, աւելցուցած է Շրէօտէր, որ ձեռք առնուած գործընթացը մեծապէս պիտի օգնէ Թուրքիոյ որ իրագործէ իր փափաքը, այսինքն, օր մը լիազօր անդամն ըլլալ Եւրոպական Միութեան»:

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ մէջ, Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 3-ի վաղ առաւօտեան, ոճրափորձ մը գործուած է Կիսլովոդսկէն Միներալնիէ Վոդի գիծը ապահովող ճեպընթացին մէջ: Առաջին լուրերու համաձայն հինգ մեռեալ կար եւ քսան վիրաւոր: Արարքը գործուած է Ստաւրոպոլի հողամասին վրայ, որ սահմանակից է Չեչէնիոյ:

ՇԻՐԱՔ Լա Կոտ-Տրէնէ գնաց Սեպտ· 2-ին, թռանով շրջապտոյտ մը ընելէ ետք Վառի նահանգին վրայ, հաստատելու համար հրդեհներու գործած աւերը: Երեք օրուան մէջ 4500 հեկտար այրած է եւ երեք հրշէջներու մահն ալ խորապէս ցնցած է տեղացիները: Նախագահը հրաւիրած է կառավարութիւնը որ գտնէ հրդեհներու հեղինակները եւ պատիժներ արձակէ վճռակամութեամբ:

ՓԱՐԻԶԻ ԹԻՒԷԻ գերեզմանատան չքաւորներու բաժանմունքին մէջ, Սեպտ· 3-ին թաղումը կատարուեցաւ այն 63 մեռեալներուն (40-էն 98 տարեկան) որոնք զոհ գացած էին տօթին և ոչ ոք տէր եղաւ իրենց: Ազգաբանութեան գրասենեակ մը պիտի շարունակէ փնտռտուքները հարազատներ գտնելու համար: Թիէյի արարողութեան ներկայ եղան Փարիզի քաղաքապետը՝ Պ· Տըլանոյէ եւ նախագահ Շիրաք: Ընկերային հարցերու նախարարը՝ Ֆ· Ֆիլոն, այս առընչութեամբ կըրկնած է Միացեալ Ազգերու մէջ հնարուած տարազ մը, յայտնելով թէ «մեր ընկերութիւնը դեռ բոլոր տարիքներու համար ընկերութիւն մը չէ»: Առողջապահութեան նախարարին և Տարեցներու նախարարին հետ Ֆիլոն կ'ուզէ միջնախարարական ծրագիր մը մէջտեղ հանել «ծերութիւն եւ զօրակցութիւն» նշանաբանով, որու նպատակն է տարիներու երկայնքին տէր կանգնիլ տարեցներուն:

ՍԱՈՒՏԻ ԱՐԱԲԻՈՅ դահաժառանգ իշխանը՝ Ապտալլա Պէն Ապտիլ Ազիզ, 79 տարեկան, որ բուն ղեկավարը կը նկատուի երկրին, եռօրեայ այցելութիւն մը կը կատարէ Մոսկուա, ինչ որ նախընթաց չունի: 1938-էն ի վեր, երբ կը փակուէր Ճետտայի խորհրդային ներկայացուցչութիւնը, երկու երկիրները «քէնոտած» էին: Այլեւ քարիւղի համաշխարհային երկու մեծագոյն արտադրիչները (16 միլիոն տակառ օրական, երկուքը միասին) կը սերտացնեն իրենց յարաբերութիւնները: Խօսակցութիւններու նիւթ են նաեւ ներդրումները եւ ապահովութեան ճիւղի գործակցութիւնը:

ԹԱԹԻ չորս ամսուան պայմանաժամ մը ունի վերականգնելու համար իր գործը, ըստ Փարիզի առեւտրական դատարանի Սեպտ· 2-ի ւրոշումին: Արդարեւ, հագուստեղէնի ծանօթ վաճառատունը կըրնար սնանկութիւն հռչակել, քանի ի վիճակի չէր վճարումները (աշխատավարձք) կատարելու: Այս կարգադրութեամբ, տէրը՝ Ֆ· Ուաքի պիտի ջանայ գործադրկումները չկատարել:

ՉԵՉԷՆ ԱՈՒԼԻ (Գրոզնիի հարաւը) իր բնակարանին մէջ սպաննուած է ռուսամէտ գիւղին վարչական պատասխանատուն հինգ ըմբոստներու խումբի մը կողմէ: Բախումի մը ատեն, չէչէն երկու ոստիկան ալ սպաննուած են:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ԱՐՑԱԽ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 2/3)

ԼՂՀ ՆԱԽԱԳԱՀՆԵՐՈՒՆ ՈՒՂԵՐՁՆԵՐԸ

Անկախութեան 12-րդ տարեդարձին հակիրճ ելոյթ մը ունենալով նախագահ Ա· Ղուկասեան ըսած է «Մեր մեծ նուաճումը մեզ պարտադրուած պատերազմի դաշտում մեր տարած յաղթանակն է: Այնուհետեւ մենք կարողացել ենք յաղթահարել յետպատերազմեան ախտանիշը եւ այսօր ստեղծել հիմքեր արժանապատիւ կեանքի համար Լեռնային Ղարաբաղում: Ես յոյս ունեմ որ մեր ապագայ քայլերը կը լինեն միայն քաղաքական եւ տնտեսական դաշտում: Ես չեմ հաւատում այն կոչերին որ Ադրբեջանում հնչում են որոշ քաղաքական գործիչների կողմից: Դրանք անիմաստ կոչեր են, որովհետեւ արդէն ապացուցուել է որ պատերազմը վերջնական հարց չի լուծում: Ես համոզուած եմ որ հարցը լուծուելու է քաղաքական դաշտում եւ մենք կը գտնենք այդ լուծումը»:

Նախագահ Ռ· Քոչարեան ալ ԼՂՀ անկախութեան տօնը շնորհաւորած է նախագահ Ա· Ղուկասեանի ղրկուած ուղերձով մը: Հոն ըսած է ի միջի այլոց· «Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի խաղաղ, համապարփակ եւ արդարացի լուծումը Հայաստանի իշխանութիւնների քաղաքականութեան առանցքային հարցերից է: Հայաստանը հետեւողական է եւ շարունակելու է լինել Արցախի յուսալի թիկունքը»:

***

ԶԲՕՍԱՇՐՋԻԿՆԵՐՈՒ ԹԻՒԸ ԱՒԵԼՑԱԾ

Այս տարուան առաջին վեցամսեային Հայաստան այցելած է 74·633 զբօսաշրջիկ: Անցեալ տարի այդ թիւը եղած էր 58·458: Զբօսաշրջութեան նպատակով Հայաստանէն նոյն շրջանին մեկնած է 73·050 հոգի: Անցեալ տարուան համեմատութեամբ 30,4% աւելի է այդ թիւը: Ներքին զբօսաշրջութեան ձեռնարկած է 52·291 հոգի, մինչ անցեալ տարի նոյն թիւը եղած էր 50·994:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԾԵՐԱԿՈՅՏԻՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԲԱՔՈՒԻ ՄԷՋ

Ֆրանսայի Ծերակոյտին Կովկասի բարեկամութեան խումբէն նախագահ Ա· Տիւփոնի գլխաւորած պատուիրակութիւնը Բաքու այցելած է: Վարչապետ Ի· Ալիեւի հետ հանդիպումին այս վերջինը ըսած է թէ երկու երկիրներուն յարաբերութիւններուն զարգացումին մէջ նոյն խումբին կատարած դերը շատ դրական կը նկատէ: Ակնարկելով Ղարաբաղի հարցին, ան ըսած է թէ կը յուսան որ Մինսկի խումբին, որուն նախագահներէն է Ֆրանսան, ջանքերով կարճ ատենէն լուծումի կը յանգի:

Ի· Ալիեւ գոհունակութիւն յայտնելով Ֆրանսական ընկերութիւններու Ադրբեջանի մէջ տարած գործունէութեան, մաղթած է որ ա՛լ աւելի ծաւալուն բնոյթ ունենայ ան:

Ֆրանսական պատուիրակութեան նախագահն ալ իր կարգին ծանրացած է նախագահական ընտրութեան կարեւորութեան վրայ, ըսելով որ Ֆրանսա մեծ ուշադրութեամբ կը հետեւի անոր: Վըստահութիւն յայտնած է որ ընտրութենէն ետք կը վերսկսի լուծումի Մինսկի խումբին հաշտարար գործունէութիւնը: Հանդիպումին նիւթ եղած է Ծերակոյտի նախագահ Ք· Փոնսըլէի մինչեւ տարեվերջ Բաքու ծրագրուած այցը եւ այդ ընթացքին կովկասեան երեք Հանրապետութեան ղեկավարներուն հետ հանդիպումի անոր փափաքը: Հաստատուած է նաեւ թէ 2004 Սեպտեմբերին Ծերակոյտի շէնքին մէջ տեղի կ'ունենայ Ադրբեջանի արուեստին նուիրուած ցուցահանդէս մը:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ԹԷՆԻՍ

Անձրեւը պատճառ եղած է որ Երեքշաբթի, Սեպտեմբեր 2-ին, Ամերիկայի բաց առաջնութեան մրցումները յետաձգուին գրեթէ ամբողջութեամբ: Միայն Աղասի կրցած է որակուիլ չորրորդ աւարտականներուն համար, երբ 6-7, 6-4, 7-5 արդիւնքներէ յետոյ, մրցակիցը՝ Թէյլըր Տէնթ լքած է խաղը, վիրաւորուելէ ետք:

***

Սեպտեմբեր 3 թուականը կրող Մոնտը թաւական լայն արձագանգ կու տար 21-ամեայ Դաւիթ Նալպանտեանի, որ չուզեր իր խաղաձեւին մանրամասնութիւնները տալ, զորս «թոփ սըքրեթ» կ'որակէ: Հանդիպումը Ռոժէ Ֆետըրըրի հետ (Զուիցերիա) տեղի չունեցաւ Երեքշաբթի, անձրեւին պատճառաւ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑ»Ի ԹՐՔԱԿԱՆ ԿԱՅՔԷՋԸ

Համացանցի վրայ Թրքական ծաւալուն կայքէջ(*) մը բացուած է, յատկացուած՝ Հայկական Հարցին: Անոր վերտառութեան տակ զետեղուած է «պնդումներ – իրականութիւններ» ենթախորագիրը: Ա. էջէն ներկայացուած կարգ մը խորագիրներ որոնք կայքէջին գլուխներուն մաս կը կազմեն, ու անոնց տակ զետեղուած նիւթերը կու տան արդէն ընդհանուր մտադրութիւնը. «Փլաչ» _ Արարատի փէշերուն կորսուած հոգիներ, Իգդիրի դաշտին զոհերը, Ցեղասպանութեան պնդումներուն քօղարկուած իրականութիւնը, «Գիրքի ներկայացում» _ Վանի մէջ Հայկական խժդժութիւնը, «Մամուլի ընտրանի» _ Ցեղասպանութեան պնդումը խոշոր սուտ մըն է, Պուշ «ցեղասպանութիւն» չըսաւ, եւլն.:

Նոյն Ա. էջէն կը ծանուցուի նաեւ թէ «Դեղին Հարս» վաւերագրական ամէնէն ընդարձակ շարքն է Թուրքիոյ Հանրապետութեան շրջանին: Այս գլուխներէն որեւէ մէկուն վրայ չխկելով կարելի է բանալ նիւթը եւ ծանօթանալ մանրամասնութիւններու: Էջին վրայ զետեղուած է գլուխներու լման շարքն ալ. «Ընդհանուր ակնարկ, Թրքեւհայ յարաբերութիւնները, Հարցին ծագումը, Հայերու կոտորածները, Ապրիլ 24, Տեղահանութիւն, Հայկական ահաբեկչութիւնը, Զոհ դիւանագէտներ, Կարեւոր հարցումներ եւ անոնց պատասխանները, Ժամանակագրութիւն, Լուսանկարներու ալպոմ, Արխիւի նիւթեր, Գրացանկ, Աթաթիւրքի կողմէ Հայկական հարցը»: Այդ ցանկին ճիշդ տակը զետեղուած է նշումն ալ թէ Հայերը, ինչպէս կը պնդուի, ցեղասպանութեան զոհ հաւաքականութիւն մը չեն, այլ խումբ մը որ պետութեան բոլոր մակարդակներուն վրայ, բոլոր ասպարէզներուն մէջ կարեւոր տեղեր գրաւած է:

Նոյն էջին շարունակութեան վրայ անդամագրութեան հրաւէր մըն ալ կայ. «Հայկական հարցը» կայքէջին կարելի է ձրի անդամագրուիլ. նախընտրութեան կարգով, անդամներուն կը տեղեկացուին կայքէջին բոլոր նորութիւնները:

Կայքէջը ունի նախաբան մը. հոն շատ հանգամանաւոր կերպով կրկնութիւն մը կ'ըլլայ Թրքական ծանօթ տեսակէտներուն: Ըսուածը այն է թէ Հայերը որոնք Հռոմէացիներէ, Պարսիկներէ եւ Բիւզանդացիներէ արհամարհուած, շատ յաճախ երրորդ կարգի քաղաքացիի վերաբերում տեսած են, Թուրքերու Փոքր Ասիոյ տիրելուն հետ սկսած են օգտուիլ Թուրքիոյ արդար, մարդկայնական, լայնախոհ, միացնող յատկանիշներէն: Այլ խօսքով, ԺԹ. դարուն իր գագաթնակէտին հասած այդ կեանքը «Հայերուն ոսկեդարը» եղած է: Օսմանեան պետութեան մէջ անոնք «հաւատարիմ» տարր նկատուած են ու հասած մինչեւ նախարարութիւններու մակարդակին:

Յետոյ, Օսմանեան կայսրութեան տրկարացման զուգահեռ, Թուրքեւհայ յարաբերութիւններն ալ սկսած են վատթարանալ: Հայերը գրգռութիւններու ենթարկուած են, ապստամբած ու այդ ընթացքին հազարաւոր Հայեր ու Թուրքեր մահացած են:

Ծանօթ տեսակէտներու շարանը կը կրկնէ «հազար տարի իրենց բարօրութեան մէջ ապրած երկիրը բաժան-բաժան ընելու» Հայերու ընթացքին նշումը, կ'ըսուի թէ 1915 Ապրիլ 24-ին ռազմաղաշտին ետին գործունէութիւն տանող, դաւաճան 2345 հայ «քոմիթաճի»ներ ձերբակալուած են: Իսկ ռուսական սահմանին մօտակայ շրջաններու Հայութիւնը որ իր կարգին ապստամբած է, տարագրուած է: «Անոր արդիւնքը ամէն բանէ առաջ եղած է ռազմաղաշտին ետին, քաղաքացիական պատերազմի միջավայրին մէջ մնացած է բնակչութեան կեանքի ապահովութեան պահպանումը»:

Յիշուած են Մալթայի աքսորեալներն ալ. Բրիտանացիները այդ 143 հոգին աքսորած են, որպէս հայկական պատահարներուն մէջ պատերազմական յանցաւոր: Սակայն, հակառակ օսմանեան, բրիտանական եւ ամերիկեան դիւաններու մէջ ծաւալուն պրպտումներու, անոնց դէմ ամբաստանութիւնները անհիմն յայտնուած են, ուստի աքսորեալները 1922-ին ազատ արձակուած են:

Գրութիւնը պատմական ակնարկը կը հասցնէ ժամանակակից շրջանին, նիւթ ընելու համար «Հայկական ահաբեկչութիւն»ը: Կը յիշուին Եանըքեանը, ԱՍԱԼԱ-ն. կատարուած արարքներու թիւեր կը տրուին: Կ'ըսուի նաեւ թէ հայկական ահաբեկչական կազմակերպութիւնները սերտ գործակցութիւն ունեցած են քրտական զինեալ կազմակերպութեան (ՓՔՔ) հետ: Իսկ երբ Թրքական ապահովութեան ուժեր յաջողած են ՓՔՔ-ի հետ պայքարին մէջ, հայկական «քոմիթա»ները շարունակած են իրենց անհիմն պնդումները, Հայաստանի պետութեան յայտնի նեցուկով ու Սփիւռքին միջոցով: Անոր արդիւնք են զանազան երկիրներու խորհրդարաններուն մօտ տարուած աշխատանքները, որպէսզի ցեղասպանութիւնը ընդունուի համաշխարհային հանրութեան կողմէ: Նպատակ դրուած է Թուրքիան եւս պարտադրել այս անհիմն պնդումները ընդունելու, անկէ հատուցում ու հող ձեռք ձգելու եւ իրականացնելու Մեծն Հայաստանի երազը:

Այս բաւածներուն մէկ մասը աւելի մանրամասն կերպով կրկնուած է «Հայկական ահաբեկչութիւն» գլխուն տակ:

Գլուխներու բաւական երկար ցանկ մը զետեղուած է «Արխիւային փաստաթուղթեր» բաժինին մէջ. ան կը սկսի Ֆաթիհ Սուլթան Մէհմէտի ֆէրմանով...: Կայ «Տեղահանութեան օրէնքը», «Տեղահան Հայերու ճամբու ապահովութիւնը», «Հայերու վերադարձին արտօնութիւնը», «Տեղափոխուող Հայերու եւ Յոյներու ապրանքներուն վերադարձը», «Հայերու կատարած կոտորածները», «Հայ որբերու որբանոցներու յանձնումը», «Հիւանդ Հայերը չտեղահանելու հրահանգը», «Հայերու տարագրութեան ընթացքին չարաշահումներու կանխումը», եւլն., եւլն.:

Աւելի քան չորս էջի տարողութեամբ տեղ տրուած է «Դեղին հարս» կոչուած վաւերագրական շարքին: Աւելորդ չէ թերեւս կրկնել թէ խորագիրը կու գայ հայկական «Սարի աղջիկ» երգէն: Անոր «Աղջիկ»ը «Հարս»ի փոխուած է, «Սարի»ն ալ «Սարը»ի (Դեղին): Ընտրութիւնը հաւանօրէն պէտք է բացատրել հայկական այդ երգին գլխաւորաբար Պոլսոյ մէջ գտած մեծ ընդունելութեամբ:

Հեռատեսիլին համար, նաեւ տեսերիզի ձեւով պատրաստուած շարքը, ինչպէս կ'ըսուի ծանօթութեան բաժնին մէջ, գլխաւորաբար ցեղասպանութեան առընչուած, Հայերու բազմաթիւ պնդումները փաստացի կերպով հերքող գործ է. «փաստ»երէն տրուած օրինակներ են. Կապոյտ գիրքը, Թալաաթի վերագրուած հեռագիրները, Մուսա լերան 40 օրերը, Մորկընթաուի տեղեկագիրները, Հիթլէրի վերագրուած խօսքերը, Հարցազրոյց մը որ Աթաթիւրքի վերագրելու ջանքը կը տարուի, Վասիլի Վերաշակինի «Պատերազմին դէշութիւնները» անուն պաստառը:

Փաստագրականը իւրաքանչիւրը 40 վայրկեաննոց վեց մասէ կը բաղկանայ: Կը պատրաստուին անգլերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, ռուսերէն տարբերակներն ալ: Շարքը, կ'ըսուի թէ արդիւնքն է շատ բծախնդիր ու խոր պրպտումի մը. պրպտումներ կատարուած են Թուրքիոյ, արտասահմանեան 11 երկրի դիւաններուն մէջ, տեսագրուած են մօտ 10 հազար դիւաններ, եւլն.: Արտասահմանեան երկիրներն են Ռուսաստանը, Բրիտանիան, Գերմանիան, Աւստրիան, Իտալիան, Ֆրանսան, Հայաստանը, Ազրբէջանը, Լիբանանը, ԱՄՆ-ը, Սուրիան: Աշխատանքը սկսած է 1999-ին, տեւած 4 տարի: Երեք տարին յատկացուած է հետազօտութեան, ութ ամիս ալ տեսագրութեան: Թուրքիայէն եւ արտասահմանէն 160 հոգիի հետ հարցազրոյցներ կատարուած են, ինչպէս՝ ակադեմականներու, քաղաքական դէմքերու, կրօնաւորներու, լրագրողներու, արուեստագէտներու, եւլն.: Կայ նոյնիսկ տեղեկութիւնը թէ տեսագրող խումբը 137 հազար քմ. ճամբայ կտրած է «Դեղին հարս»ին պատրաստութեան ընթացքին:

Գործածուած դիւաններու ցանկին մէջ են ՀՅԴ-ի դիւանը, Ռուսաստանի Համայնավար կուսակցութեան կեդրոնի գաղտնի դիւանները, Ազրբէջանի պետական դիւանը, Ֆրանսայի Սպայակոյտի դիւանները, եւլն.: Իսկ մասնակցութիւն բերածներու ցանկը ունի հայկական անուններ ալ. Գեղամ Մանուկեան (ՀՅԴ-ի դիւանները), Աշոտ Սողոմոնեան, Պետրոս Միրիաթեան, Հրանդ Տինք (Պոլսոյ «Ակօս» թերթի գլխաւոր խմբագիր), Երեւանի ցեղասպանութեան թանգարանին տնօրէն Լաւրենտի Բարսեղեան, Մեսրոպ Պատրիարք Մութաֆեան, Երեւանի Համալսարանի տեսուչ փրոֆ. Ռ. Մարտիրոսեան, Սուրէն Արք. Գաթարոյեան, Փաթրիք Տէվէճեան, փրոֆ. Լեւոն Մարաշլեան, Սօսի Այվազ, նաեւ՝ Ֆրանսուա Ռոշպլուան:

Ինչպէս ըսինք, իւրաքանչիւր գլուխի, բաժնի, անունի լայն ծանօթութեան համար պէտք է չխկել ամէն մէկուն վրան:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

(*) www.ermenisorunu.gen.tr

«...ԱՅԴ ԻՄ ՏԽՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻՒՆՔ Է... Կ'ԸՍԷՐ ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆԸ»

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ ՇԱՀԷ ԱՐՔ. ԱՃԷՄԵԱՆԻ ՀԵՏ

Լրացաւ սփիւռքահայ ճանաչուած եւ սիրուած գրողի՝ Վահրամ Մավեանի ծննդեան 75 տարին: Մենք ուշացանք նշելու այդ տարեթիւը, ինչպէս յաճախ ուշանում ենք... Երբեմն էլ՝ մոռանում: «Հայու բեկորներ», «Ամէն տեղ հայ կայ» եւ այլ գրքերի հեղինակ Վահրամ Մավեանը շուրջ երկու տասնամեակ վարել է Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան հայկական բաժնի տնօրէնի պաշտօնը, եւ իր այդ հանգամանքով նաեւ շրջել է տարբեր գաղութներ, օգնել սփիւռքահայ բազմաթիւ դպրոցների եւ, միաժամանակ, տեւական մեծ օգնութիւն կազմակերպել Երեւանի պետական համալսարանին, Մատենադարանին, ԳԱԱ-ի տարբեր ինստիտուտներին, մշակութային օճախներին: Ստորեւ լոյս տեսնող հարցազրոյցը հանգուցեալ գրողի մտերիմ անձնաւորութիւններից մէկի՝ Երեւանի պետհամալսարանի աստուածաբանութեան ֆակուլտետի դեկան, տոքթ., փրոֆ. Շահէ Արքեպիսկոպոս Աճէմեանի հետ է:

– Սիրելի Սրբազան հայր, դուք Վահրամ Մավեանի հասակակիցն էք եւ երկար տարիների մտերիմը, այսօր մեր զրոյցը լինելու է Մավեան գրողի, մարդու, նրա բարոյականութեան ներդաշնակութեան բացառիկ օրինակ լինելու ու նաեւ հայրենիք-սփիւռք կամրջող այդ անդադրում շինարարի անգնահատելի գործերի մասին:

– Մավեանի յիշատակն ինծի համար թանկագին է: Մենք նոյն տարիքն ունինք: Ես տակաւին կամ, ինք՝ չկայ, ճանչցած եմ զինք, երբ առաջին անգամ Կիպրոսի Մելգոնեան վարժարանէն եկաւ Երուսաղէմ՝ 1963 թ.-ն: Ծնած է Երուսաղէմ, հայրը քահանայ էր եւ կը ծառայէր Ս. Բեթղեհէմի Հայոց վանքին մէջ: Մեծցած է այնտեղ, ուսանած նշանաւոր ուսուցիչներու քով: Երուսաղէմի Թարգմանչաց վարժարանին մէջ է ճանչցած նշանաւոր գրաքննադատ Յակոբ Օշականը, արուեստաբան-երաժիշտ Շահան Պէրպէրեանը: Ի միջի այլոց նաեւ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեանը, որուն գրական անունը Եղիվարդ էր, ան ալ բանաստեղծ: Իրար ճանչցած են շատ կանուխէն եւ յաճախ Եղիշէ Սրբազանը կը պատմէր իր մասին:

Արեւոտ օր մը մեզի եկաւ բարձրահասակ, հետաքրքրական երիտասարդ մը՝ միշտ ժպիտը շուրթերուն, աչքերը փայլուն, միշտ խօսքի մէջ բառ մը նետելով, որով կը յայտնուէր իր շատ սուր միտքը: Բերած էր Երուսաղէմ «Հայու բեկորները» հատորին ձեռագիրը եւ մենք մեր նոր ստացած տպագրական մեքենայի վրայ տպեցինք այդ գիրքը: Տօն էր իր համար: Երբ իրեն ըսի, _ Վահրամ, այնպիսի նիւթ ես ընտրած, որ անսպառ է. միշտ, ամէն տեղ Հայու բեկոր մը կայ, ե՞րբ պիտի այդ բոլոր բեկորները մէկ հատորի մը մէջ ամփոփես: «Եթէ ամփոփեմ՝ համ չունենար, _ ըսաւ, պէտք է ազատ ձգեմ, որ ամէն ոք իր տարօրինակութիւններով երեւայ, ես ալ գրեմ»:

Օր մը, երբ երկուքով նստած էինք Եղիշէ Սրբազանին քով, ան ալ սրամիտ, խօսակցութեան ընթացքին տուեցաւ հարցը, թէ ինքն այդքան գնահատելով գեղեցիկ սեռը, ինչո՞ւ չամուսնանար: «Գլուխս փորձանքի տա՞կ պիտի դնեմ. ես գիշերները կը գրեմ, կը նստիմ ժամերով կը գրեմ, ամուսնանամ՝ գրիչս վա՞ր դնեմ»:

Երբ կը պատրաստուէր աշխատելու Կիւլպէնկեան Հաստատութեան մէջ, Լիզպոն, ուր աւելի քիչ առիթ պիտի ունենար ճամբորդելու, խոստացանք նոր գիրք ստեղծելու պարագային կրկին Երուսաղէմ տպագրել: Շատ ուրախացաւ, սակայն խնդրեց, որ գիրքին տեսակը քիչ մը փոխենք եւ աւելի ռոմանթիկ տառեր գտնենք տպագրութեան համար:

Երկու տարի յետոյ, երբ բերաւ «Ամէն տեղ Հայ կայ» հատորին ձեռագիրը, շատ աւելի գեղեցիկ տառատեսակով տպեցինք: Վահրամ չէր սիրեր ոչ ուրախութեան մէջ չափազանցութիւն եւ ոչ ալ տխրութեան: Հաւասարակշռուած, բայց ուրախ բան մը ունէր իր մէջ, սկիզբը այն տպաւորութիւնը կրնայիր ունենալ, թէ շատ լուրջի չառներ ամէն բան, այլ հեգնանքով կը նայի ամէն ինչի: Սակայն աւելի ուշ, երբ լաւ ճանչցայ զինք, գտայ որ այդպէս չէ: Ինքը շատ լուրջ մտահոգութիւններ ունի իբրեւ Հայ եւ այդ մտահոգութիւններն են, որ զինք կ'առաջնորդեն գրելու այն հայ տիպարներուն մասին, որ ծլած ու ծաղկեցան սփիւռքի մէջ:

Ես շատ հանդիպումներ ունեցայ իրեն հետ յետոյ, աւելի ուշ, 70-ական թուականներուն: Հանդիպեցայ իրեն Փարիզ՝ ամուսնանալէն առաջ եւ ետք: Կ'երթայինք միասին ճաշարան մը կը նստէինք չորս-հինգ ժամ: Մանաւանդ շատ հարցումներ կ'ընէր Կիւլպէնկեան հաստատութեան մասին: Շատ կը գովէր Պրն. Եսայեանը (Կիւլպէնկեանի աղջկայ ամուսինը):

– Այդ շրջանում հնարաւոր չէ՞ր լինի հայութեան համար օգտակար քայլ անել, թէկուզ եւ փեսայի օգնութեամբ, անկարելի՞ էր:

_ Ձեզ ըսեր, թէ անկարելի էր, սակայն մեծահարուստ Գալուստ Կիւլպէնկեանը արտառոց մարդ մը եղած է, որ տեսակ մը թէ' իր հայութիւնով կը հպարտանար, կ'ընդունէր իր հայ ըլլալը, միւս կողմէ ալ կ'ատէր:

Վահրամն ինծի պատմեց թէ ինչպէս Արշակ Չօպանեանը ֆրանսերէնով գրուած

իր երկու հատորներով՝ «Ծաղկեփունջ Հայաստանի», կը ներկայանայ Կիւլպէնկեանին, խնդրելով որ ան սատանձնէ անոնց տպագրութիւնը։ Կիւլպէնկեանը կ՚ընդունի եւ կ՚ըսէ, որ Զօպանեանը երկու շաբաթէն նորէն գայ իր մօտ։ Երբ կը վերադառնայ Զօպանեանը, կը զգայ որ իրօք Կիւլպէնկեանը կարդացեր է իր գիրքը. չատ մը գովեստի խօսքեր ըսելէ յետոյ, հաստատելով նաեւ, որ հիանալի ֆրանսերէնով է գրուած, ան Զօպանեանին ըսեր է. «Ուրիշներ հաւանաբար չմերժէին ձեր խնդրանքը, սակայն ես կը սիրեմ մերժել»։ Այդպէս ալ մերժուեցաւ գրքին տպագրութիւնը։ Վահրամը կ՚ըսէր ինծի, որ Կիւլպէնկեանը հայութիւնը զրկեց իր հսկայ հարստութենէն, որ, ըստ գնահատանքի, մահուան ատեն՝ 1953 – 1954–ին, կը ներկայացնէր 400 միլիոն անգլիական ստերլին։

Կիւլպէնկեանի տարօրինակութիւններու մասին պատմած է նաեւ, որ ունեցած բոլոր հնութիւններն ու ամբողջ հարստութիւնը Թանգարանի պիտի վերածուի։ Այդ Թանգարանին մէջ կանացի ադամանդեայ զարդեր կան, զորս ինքը կ՚ապարէր Փարիզ գտնուող իր յատուկ ոսկերիչէն, որպէսզի նուիրէ այն կիներուն, որոնց ինք յարմար կը նկատէր։ Քիչ մը տարօրինակ մարդ մը եղած է Պրն. Կիւլպէնկեան. իր զաւակն իսմէ աւելի, անիկա արդէն բան մը չժառանգեց իր հօրմէ եւ նոյնիսկ դատ բացաւ հօր դէմ։ Եւ ամբողջ այդ հարստութիւնը մնաց փորթուկալցի փաստաբանի մը, որ պատրաստած էր Կիւլպէնկեանի կտակը։ Այդ կտակը մնաց եւ գործադրուեցաւ նոյնութեամբ։ Որդիին՝ դատ բանալէն յետոյ մէկ միլիոն ստերլին տուին եւ լռեցուցին։ Եւ այսպէս մեր զրոյցները Մավեանի հետ միշտ այսպիսի հարցերու շուրջն էին։ Եւ այս ամէնը՝ սրամտութեամբ եւ ժպիտով։

Օր մը Վահրամ ինծի հարցուց, թէ Կիւլպէնկեանի ողջութեան ատեն բնաւ չե՞մ տեսած զինք կամ քովը չե՞մ եղած։ «Վահրամ, սիրելիս, ես այն ժամանակ երիտասարդ վարդապետ էի, բայց մէկ բան գիտեմ միայն, որ երբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Գարեգին Ա. Կաթողիկոս Յովսէփեանցը 1951–ին գնաց Լոնտոն, որպէսզի Անթիլիասի վանքին համար նուիրատուութիւն ուզէր, Կիւլպէնկեան հետեւեալը ըսած է. «Ես Էջմիածնին կու տամ, որովհետեւ եթէ ես ուզեմ նոր Էջմիածին մը շինել, չեմ կրնար, փառաւոր բան մը չեմ կրնար վերաշինել. անիկա գանձ մըն է, որ մեզի հասած է, որ մենք պիտի պահենք։ Անթիլիասն ի՞նչ է, ես մէկ միլիոն կրնամ տալ նոր Անթիլիաս մը շինելու, նոր շինուած չէնք մը»։ Բնաւ սպասելիք պատասխան մը չէր։ Երեւակայեցէք, որ իր աղջիկը հօր թաղումին չեկաւ, որդին ալ հօր թաղումին չեկաւ, պատմեց Վահրամ Մավեան։ Կիւլպէնկեան ընտանիքին թաղման միայն եղբօրտղան կար, այնպէս որ, Մավեանի հետ մեր ունեցած խօսակցութիւնները նման նիւթերու շուրջ էին։

Իր գրականութեան մասին երբ կը խօսէր, կ՚ըսէր. «Վահրամ, գրիչդ դառնագին ժպիտ մը ունի։ Ամէնէն լուրջ գործերուդ մէջ անգամ հաճելի մթնոլորտ մը կայ»։ «Ատիկա իմ տխրութեանս արդիւնքն է, կ՚ըսէր, ես խորքին մէջ, մանաւանդ երբ այդ «Հայու բեկորներ»ու տիպարներուն հանդիպիմ, գիշերը ինքզինքս որբացած կը զգամ եւ կու լամ, եւ այդ իմ խորունկ վրդովմունքս, խորունկ յուզումս է, որ կ՚արտայայտեմ խօսակցութեանս մէջ ժպիտով եւ ուրախութեամբ»։

Երկուքն ալ կային իր մէջ։ Ան հիանալի գիտէր մեր գրականութիւնը, մանաւանդ նախահատակուած սերունդին գրականութիւնը։ Յակոբ Օշականի նկատմամբ սառն էր, չատ կը հաւնէր Շահան Պէրպէրեանին՝ մեր մեծ մտաւորականներէն է, կ՚ըսէր, արուեստասէր, արուեստագէտ. մէկ խօսքով՝ արուեստի մարդ։

Վահրամին հետ մեր զրոյցները միշտ ալ հարստացուցած են զիս։ Անգամ մը ըսի իրեն, որ այդքան նուրբ զգացականութիւն ունիս, չատ խորը թափանցող գրիչ, իրաւունք չունիս քանի մը տարի միայն մէկ գրքոյկ հրատարակելու, քիչ մը աւելին ըրէ, բանաստեղծութիւններ ալ մի գրեր, անոնք այնքան ալ փայլուն չեն, երեխիս նայեցաւ ու ըսաւ. «Ինչո՞ւ աղանկ կ՚ըսես...»։

Հիանալի անձնաւորութիւն մըն էր, որ զինք ճանչցողներու սրտին մէջ հետքեր ձգած է։ Շատ ազնուական հոգի ունէր, իշխանական նկարագիր մը։ Իր տիպարներու մէջ կը դնէր իր այդ մարդկայինը, խորո՛ւնկ, խորո՛ւնկ մարդկային զգացականութիւնը։ Իր քննադատութիւնները միշտ կատակի ձեւով կ՚արտայայտուէին, հիւմուրով։

– Վահրամ Մավեանը եղել է Հայաստանում, մասնակցել նաեւ Հայաստանի գրողների Ը. համագումարին, տպաւորութիւնների մասին ի՞նչ կարող էք ասել։

– Հայաստանի մասին միշտ լաւ կը խօսէր եւ բացի այդ, համարեա բոլոր գրողներուն գործերը կարդացած էր, բոլորին մասին իր կարծիքն ունէր։ Սակայն զուսպ էր։

– Հաւանաբար այդ էր պատճառը, որ իրեն ճանաչողներին, նաեւ գրողներին, երբ հարցնում ես՝ ինչպիսի՞ն էր Վահրամ Մավեանը, միշտ պատասխանը եղել է՝ «փայլուն մարդ», «կիրթ անձնաւորութիւն», «մխացող հոգի»։

– Ես ամէնէն չատ տպաւորուած էի առաջին գիրքով։ Հոն կայ տիպար մը՝ Լիզպոնի մէջ հայ գորգավաճառ մը, որ իր խանութը հայկական հարցերու կեդրոն դարձած էր եւ կը յուսար, որ հայկական դատը լուծելի է իր այդ գործի խանութին մէջ...

– Իսկ ես յիշում եմ Լոնտոնի «Արմինիըն Քլապը», հնակարկատ մի կօշկակար, որ իր այդ նեղլիկ խցիկը յայտարարել է իբրեւ հայկական ակումբ, որպէսզի հայութեան հետ առիթ ունենայ շփուելու... Եւ այսպէս շարունակ, կարելի է յիշել իր գործերը՝ շաղախուած հիւմուրով ու ծիծաղով։ Այժմ շատերը չէ, որ յիշում են Վահրամ Մավեանին եւ շատերն էլ չկան այլեւս, ու ես ուրախ եմ այսօր, որ առիթը ներկայացաւ վերյիշելու մեր սիրելի գրողին, մեր գրականութեան «մխացող» դէմքերից մէկին, շնորհակալութիւն Ձեզ, Շահէ Սրբազան, այսօրուայ հանդիպման եւ մտերմիկ զրոյցի համար։

– Գիտէ՞ք, որուն կը նմանցնեմ իր ճակատագիրը. իբրեւ գրող՝ Զարիֆեանին, ան ալ բացառիկ գրող էր, բայց չատ քիչ կարդացուած։ Ան իր տեղը չէ գտած գրական աշխարհին մէջ, յուսանք, որ առաջընթաց կ՚ըլլայ։

Վերջապէս չեմ ուզեր, որ Վահրամ Մավեանի մասին մեր խօսակցութիւնը տխուր կէտի մը վրայ վերջանայ։ Ես կը հաւատամ մեր ժողովուրդի սիրոյն, մեր հայ գրին եւ գրականութեան, կը հաւատամ, որ այս դժուար օրերէն յետոյ կը վերածնուի բանաստեղծութիւնը մեր հոգիներուն մէջ. ժողովուրդը չի կրնար առանց գիրի ապրիլ, պէտք է ունենայ իր բանաստեղծն ու նաեւ Մավեանները պիտի գան հարստացնելու մեր գրականութիւնը։

– Յուսանք։ Շնորհակալութիւն։

Հարցազրոյցը՝
ԳՈՀԱՐ ԱՃԷՄԵԱՆԻ

«Ազգ», Յուլիս 19

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԿԱՐ
ՈՒ ՉԿԱՐ

Պատմուածքներ

ՊԵՏՐՈՍ ՀԱՃԵԱՆ

Պուէնոս–Այրէս, 2003

ՊՏՈՅՏ ՄԸ ԵՐԿՈՒ ԶՈՒԳՈՐԴ ՔԱՂԱՔՆԵՐ

Պորտոյի հայութեան համար արուարձան Սընոնը է ինչ որ Ալֆորվիլն է Փարիզի, ամէն համեմատութիւն յարգըւած, անշուշտ։ Հոն, Եղեռնէն վերջ, հաստատուած էին քանի մը տասնեակ վերապրողներ, որոնք տարիներու տքնաջան աշխատանքէ վերջ յաջողած էին ընտանեկան բոյն կազմել ու իրենց համար ապահովել կեանքի բնականոն պայմաններ, տնակով ու պզտիկ պարտէզով մը։ Այսօր, ինչպէս Պորտոյի գաղութը, Սընոնի հայութիւնն ալ ցրուած ու նօսրացած է, կորսնցնելով իր ինքնութիւնը։ Հոն, քաղաքին կորսուած մէկ ծայրամասը, իբրեւ վկայ հայութեան երբեմնի ներկայութեան, գոյութիւն ունի 80 մ. երկարութեամբ փողոց մը. «Rue du 24 Avril 1915. Génocide arménien», որուն բացումը կատարուած է 1986, Ապրիլ 24–ին։ Ըսենք նաեւ որ Աքիթէնի ամբողջ շրջանին մէջ, այս փողոցը իր երկու ցուցանակներով, միակ ապացոյցն է որ քանի մը տասնեակ տարիներ առաջ Պորտոյի մէջ գոյութիւն ունեցած է հայկական աշխոյժ գաղութ, Դաշնակցութեան իր մարմինով, պարախումբով ու հայերէնի դասընթացքներով, գաղութ որ այսօր կը գոյատեւէ դոհանալով տարեկան ամանորեայ ճաշերով եւ կրօնաւորի մը պարբերական այցով։

Սընոնէն 400 քմ. դէպի հարաւ, Սպանիոյ ատլանտեան ծովափին գեղատեսիլ անկիւն մը կը տարածուի Սընոնին զուգորդ քաղաքը՝ Լառետօ։ Հոն հայկական գաղութ երբեք գոյութիւն չէ ունեցած բայց 1960–ական թուականներուն, ի չարս մեծ թիւով Ֆրանսացիներու, որոշ ֆրանսահայ ընտանիքներ ալ հոն գնեցին ամառնային արձակուրդի յարկաբաժիններ։ Այդ տարիներուն, 10.000 բնակիչով Լառետոն ամառը կը վերածուէր 50.000նոց հսկայ քաղաքի մը, որուն մէկ երրորդը Ֆրանսացիներ էին ու նաեւ քանի մը տասնեակ Հայեր։ Այն ատեն տնտեսապէս, Սպանիան Ֆրանսայէն աւելի մատչելի երկիր էր ու որոշ քաղաքականութիւն մը կը վայելէր։ Այսօր, վարչաձեւին փոփոխութեան եւ Եւրոպա մուտքին հետ չատ բաներ փոխուած են. քաղաքը գեղեցկացած ու զարգացած է, բայց Ֆրանսացիները ու անոնց հետ Հայերն ալ անհետացած են, Միջերկրականի ափերը աւելի արեւոտ հորիզոններ որոնելով...։

Սընոն եւ Լառետօ, երկու քաղաքներ, որոնք ոչ մէկ պատճառ ունէին օր մը միատեղ նշուելու հայկական թերթի մը սիւնակներէն։ Բայց ի վերջոյ, ինչո՞ւ չէ։ Վաղը, եթէ Պորտոյի Հայերը յաջողին Սընոնը կապել Հայաստանի որեւէ քաղաքի մը հետ, այդ շրջանի Հայութիւնը նոր եռանդ ու թափ կրնայ ստանալ, գործակցելով հայրենիքին հետ, սպանական Լառետոն ալ, անուղղակի կերպով, կը ծանօթանայ Հայաստանի, մինչ հայրենի քաղաքին համար զարգացման նոր հեռանկարներ կը բացուին։

ՀՐԱՅՐ ՀՐԱՉԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Անտաշ ու միամիտ մարդոց հանդէպ ան կը ջանար մարմնացնել երկաթուղային գծի խորհրդաւոր հեղինակութիւնը։

Ու երբ վարը, ճամբու կոր անկիւնադարձէն վայրաշարժի զարդամանկը կը տեսնուէր ու իր սոյլը կը պատէր օդը, Պր. Ամատեան խրոխտ կեցուածքով կը սպասէր մինակը ճամբու եզերքը։ Պիտի ըսէիք, ինքն է որ կը կեցնէ վայրաշարժը ու գնացքը։ Բայց ընդհանուր թօհ ու բոհին մէջ կը կորսուէր, աւաղ, այդ պատժական, չքնաղ պահը...

Գնացքը մեկնելէն յետոյ սրտատրոփ բոպէ մը կ՚ապրինք։ Թղթակցութիւններու եւ անակնկալ լուրերու հաճոյքը պահուած էր հոդ։ Քառորդ ժամ մը Պր. Ամատեան իր սեղանին առջեւ կը մնար իր թղթածրարներուն հետ։ Անհրաժեշտ էր որ ես ու կինը շրջապատէինք զինքը, մըտիկ ընելու իր մեկնութիւնները ու խորհրդածութիւնները։

Ահա այդ ընթերցման ատեն է որ կը յայտնուէր մարդը, Պր. Ամատեան, այնպէս ինչպէս որ էր... Առհասարակ, պաշտօնաթուղթեր, հրահանգներ, շրջաբերականներ էին ատոնք, որոնց հանդէպ ինք անպայման կծու դիտողութիւն մը, հեգնական բառ մը, նոյնիսկ երբեմն կոպիտ հայհուչ մը կ՚ունենար։ Կը պատահէր մերթ որ նամակի մը տպաւորութեան տակ ան կը ջղայնոտէր, կը բորբոքէր ու մինչեւ երեկոյ իր զայրոյթը եւ քննադատութիւնը կը թքնէր հատկտեալ բառերով անտանելի բանի մը, կամ ոմն անանուն անձի մը հասցէին։ Շատ անգամ նոյն բորակաջրով, նոյն արջասպով ան կը լուար ամէնքը, ամէնքը... Իր այդ մաղձի ժայթքումին կը յաջորդէր լուռ հմայաթափութեան, ընկճումի վայրկեանը, որ որքան բարոյական, նոյնքան ֆիզիքական ախտանշաններով կ՚արտայայտուէր. ան պահ մը կը ծերանար, կռնակը կը կքէր, աչքերը կը մարէին...

Շատ ժամանակ պէտք չեղաւ ինծի ըմբռնելու իր միտքը չարչարող սեւեռումը։ Իր գանկին վրայ խրտուիլակ մը կախուած էր։ Ատիկա երկաթուղային գծի վերին վարչութիւնն էր, կեդրոնական օրկաններու նուիրապետութիւնը, որուն հանդէպ քմահրանքի ու անվըստահութեան անսպառ պաշար մ՚ունէր։ Առաջի բերան, կը զարմանայի իր այդ ոչ – վայելուչ, ոչ – պաշտօնական վերաբերմունքի մասին, սակայն աստիճանաբար ես ալ կը վարակուէի իր կծու ու այրուցիկ տրամաբանութեամբ։

Իր խեռ ու դաժան այդ ոգին զգալի էր երբեմն իր ընտանեկան, մտերմիկ յարաբերութիւններուն մէջ, ու մանաւանդ ինքզինքին դէմ։ Առեղծուածային տիպար մըն էր արդարեւ Պ. Ամատեանը։ Ինքզինքը կարծէք կ՚ատէր, կը ժխտէր ներքնապէս. արդեօք ինքզինքը իր սեփական արգահատանքին ու հեգնանքին փորձաքա՞րը կը նկատէր, ո՞վ գիտէ։ Արդեօք իր հոգեբանական պրկումին, ըմբոստ ոգիին դրդապատճառը իր անձնատեացութի՞ւնն էր։ Ո՞վ պիտի կրնայ ըսել...

Ի հարկէ, վերին հեղինակութեան դէմ իր ընդվզումն էր, որ կը տիրապետէր ու կը մնար իր մէջ։ Այդ ձեւով կը սպառէր օրկանական իր սրտմտութիւնը...

Իրիկունները, գաղջ օդով, երբ պտոյտի դուրս կու գայինք, անիկա միշտ առիթ ու պատրուակ կը գտնէր խօսակցութիւնը ուղղելու միշտ իր ներքին զաւիթափը...

«Տղա՛ս, – կ՚ըսէր ինծ, – երկաթուղային գծին վրայ մանրամասնութիւն մը, թուանշան մըն ենք մենք... Մեր վրայ մարդիկ կան, որ իրենց քմահաճոյքին ու շահուն համար չորս գործողութիւններու կ՚ենթարկեն մեզ... Կը տեղափոխուինք, կը գումարուինք, կը հանուինք, կը կոտորակուինք, հազար ու մէկ կտոր կ՚ըլլանք ոչ թէ մեր կեանքին ու հանգիստին համար, այլ ուրիշ մեքենաներու կեանքին ու հանգիստին համար... Մի քանիներ, որոնք մեզ հանդէպ ամենադոյզն ակնածանքը չունենալէ զատ, մեզ կը նկատեն պատուանդան, համեստ կամ դաւակ՝ սահմանուած կամ նստելու կամ ծեծուելու... Փայլակ։ Փայլակ։ Այս երկաթուղային ընկերութիւնը տղրուկ մըն է այս տնաքանդ երկրին կուրծքին դըրւած, բայց այդ զիս չատ ալ չի շահագրգռեր... Բայց ինչ որ զիս կը շահագրգռէ, գիտնալն է թէ քանի մը ինքնակոչ ու ամբարտաւան ղեկավարներ կուլը կը լափեն, կճղակն ու կոտոշը կ՚անցընեն մեր ոտքին ու ճակտին... Մենք գծի երկայնքին, խեղճ ու կրակ տեղացիներս սեւ, մրոտ աշխատանքը կը տանինք, գիշեր ցերեկի կը խառնենք, կ՚անբանանանք ամայի կայարաններու անկիւնը, բայց ոչ մեր ներկայէն գոհ ենք, ոչ ալ ապահով՝ մեր ապագայի մասին... Մեր կեանքով, մեր արժանապատուութեամբ կը մտահոգուի՞ն միթէ մեր մորթին վրայ յղփացող այն ճարպոտ մակաբոյծները...»։

(Շար. 5)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Ալեքսանեան ընտանիքները կը ծանուցանեն որ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի Կիրակի, Սեպտեմբեր 7-ին, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս–Մկրտիչ եկեղեցին, իրենց մօր՝

ԱՆԻՉԱ ԱԼԵՔՍԱՆԵԱՆԻ

մահուան քառասունքին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալին յիշատակը յարգողներուն:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տիկին Հայկուհի Տամլամեան իր հարսին՝ վիրժինի Տամլամեանի մահուան առթիւ 150 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

***

Հրանդ Պատմեանի յիշատակին Պ. Վահէ Տամլամեան 200 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

Rentrée

La Croix Bleue des Arméniens de France section «Astrig» d'Arnouville, vous informe que les **inscriptions** concernant l'Ecole arménienne auront lieu :

Le Jeudi 11 et le Vendredi 12 Septembre de 18h00 à 20h00
71, avenue Henri Barbusse
95400 Arnouville lès Gonesse

La reprise des cours aura lieu à partir du Lundi 15 Septembre

Secteurs d'activités permanentes proposés :

- Cours de langue arménienne donnés par des enseignants qualifiés, depuis l'éveil jusqu'au baccalauréat, ainsi qu'un cours du soir destiné aux adultes.
- Cours de chant destinés aux adolescents et adultes. Eventuellement une classe pour enfants sera ouverte si demande.
- Cours de danse folklorique arménienne dès l'âge de 6 ans pour les filles et les garçons.
- Cours de danse «kotchari» pour tout public.
- Cours d'art culinaire pour tout publlic.
- Cours d'alphabétisation hebdomadaire, ouvert à tous.

Pour obtenir
des informations supplémentaires, programmes des jours et horaires :

tél. Mireille 01 39 90 63 89

Marie 01 39 85 05 71

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8
Տօն ծննդեան
Սրբուհւոյ կուսին Մարիամու յԱննայէ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–ին, պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ՝
ՄԻԻՌՈՆ Ծ. ՎՐԴ. ԳԸՎԸԳԵԱՆ

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

ՇԱՒԻԼ
«ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ» ԴՊՐՈՑ

Շաւիլի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ «Լեւոն Շանթ» դպրոցը իր վերամուտը կը կատարէ Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 10, ժամը 9.30–ին, ուսուցչութեամբ Ռոզին Թաշճեանի եւ Լառա Վարդանեանի:

Կը խնդրուի այն ծնողքներէն որոնք իրենց զաւակները (3 տարեկանէն սկսեալ) կ'ուզեն արձանագրել հայկական դպրոց, դիմել եկեղեցւոյ վարչութեան հեռաձայնելով՝

01. 47. 09. 23. 18

կամ 01. 39. 46. 21. 66 թիւերուն:

Կարելի է նաեւ ներկայանալ ուղղակի եկեղեցի, Սեպտեմբեր 10, ժամը 9.30–էն սկսեալ՝

6, rue Père Komitas, 92370 Chaville

Դասերուն մակարդակը կը սկսի մանկապարտէզէն մինչեւ Պաքալօրէա եւ ... աւելին:

***

Մարսէյլի
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Միօրեայ Հայ Վարժարանի
2003 – 2004 ուսումնական տարուան
դասընթացքները կը վերսկսին
Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17
առաւօտեան ժամը 10–ին

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի
Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատուն
Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS
DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec **La Troupe Arménienne Folklorique NAVASART**

ԽՕՍՔ... ԽԱՉՎԵՐԱՑ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է Խաչվերացի:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայր. Պատուիրակի Փոխանորդ
Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց: Հոգեհանգիստ ժամը 11–ին:

***

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8.30–ին:

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10–ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի էլէն Բիւզանդ մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է փոխան ծաղկեպսակի Սրբուհի Նշանեանի մահուան առիթով Տէր եւ Տիկին Ժորժ Մինասեանէ 50 Եւրօ, Տէր եւ Տիկին Կարապետեանէ 100 Եւրօ:

***

Լիոնի Սուրբ Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ Ազգային Միութեան Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հետեւեալ նուիրատուութիւնները եկեղեցւոյ պայծառութեան համար. – Աստուածածնի տօնին առթիւ, Տէր եւ Տիկին Կարպիս Թուֆայեան 100 Եւրօ, Տէր եւ Տիկին Արօ Գալամաղեան 50 Եւրօ, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Վարդանեան 20 Եւրօ: Սուքիասեան ընտանիք (Վիէն) երկու սնտուկ խաղող, Պ. Օհան Պաղ հինգ սնտուկ խաղող, Տէր եւ Տիկին Ոսկեան, Պաշըպէօյիւքեան ընտանիք, Տէր եւ Տիկին Չէքիօղլու, Ոմն մէկական սնտուկ խաղող նուիրած են:

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h**
au 13, rue du Perche, Paris 3ème
Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

ԱՐՄԱՍ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ
8, rue du Groupe Manouchian
94140 ALFORTVILLE

ԱՐՄԱՍ հայերէն լեզուի աշխատանոցը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը 2003–2004 դպրոցական տարեշրջանին:

Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան Չորեքշաբթի օրերը 3–էն 7 տարեկան մանուկներու համար ժամը 14–էն 17, եւ Շաբաթ օրերը 8 տարեկանէն սկսեալ պատանիներու համար նոյն ժամերուն:

Աշխատանոցին նպատակն է բնականօրէն հայերէն խօսելու կարելիութիւնը տուող միջավայր մըստեղծել: Միջոցներն են՝

ա) Թատերական և արտայայտչական տարբեր ձեւերով հայերէնի ուսուցում
բ) Հայոց պատմութիւն
գ) Հայերէնով համակարգիչ
դ) Երգ
ե) Աւետարանի ուսուցում
զ) Ձեռային աշխատանք

Արձանագրութիւնները տեղի կ'ունենան Յուլիս 5 եւ 12, ժամը 14–էն 15, ինչպէս նաեւ Սեպտեմբեր 6 եւ 13–ին, դարձեալ ժամը 14–էն 15:

Հասցէ՝ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի,
8, rue du Groupe Manouchian

Հեռաձայնելու համար դիմել Տիկին Նորա Պարութճեանին՝
01. 48. 93. 57. 33 թիւին:

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros

Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

ՈՒՐԲԱԹ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 5
VENDREDI
5 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ _ ԹԻՒ 20.762

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

79e ANNEE — N° 20.762

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԻՐԱՔ

ՊՈՒՇ ՄԱԿ-ԻՆ ՊԷՏՔ ՈՒՆԻ

Սեպտեմբեր 3-ին, իրաքեան առաջին կառավարութիւնը իր երդումը ըրած է, մինչ ամերիկեան բանակը իր հրամանատարութիւնը գրաւման մէկ գօտիէն կը փոխանցէր լեհ հրամանատարութեան տակ գտնուող բազմազգեան ուժին: Նոյն առեն, Հիլլայի մէջ, Պաղտատէն 100 քմ. հարաւ, Լեհաստան ձեռք կ'առնէր 21 երկիրներու 9000 զինուորներուն հրամանատարութիւնը:

Ուաշինկթընի մէջ, ճնշումի տակ է, որ Պուշ համակերպեցաւ ՄԱԿ-ի օգնութեան դիմելու: Սեպտեմբեր 2-ին, խորհրդակցելէ ետք Արտաքին իր նախարարին հետ, պաշտօն տուաւ անոր, որ խօսի պաշտօնակիցներու հետ եւ պատրաստէ բանաձեւ մը, ապահովելու համար միջազգային օժանդակութեան առաւելագոյնը Իրաքի մէջ: Ծրագիր մը յանձնուած է արդէն Մեծն-Բրիտանիոյ, որ ներկայիս կը նախագահէ Ապահովութեան Խորհուրդին եւ հաւանաբար հրապարակուի շաբթուս վերջ, պայմանաւ որ մնայուն միւս անդամները՝ Չինաստան, Ռուսաստան եւ Ֆրանսա տան իրենց հաւանութիւնը:

Բանակցութիւնները բաւական բարդ պիտի ըլլան, բայց նպատակը յստակ է: Հարկ է ձեռք ձգել նոր լիազօրութիւն մը, որ թոյլ տայ միջազգային ուժի մը հաստատումին ամերիկեան հրամանատարութեան տակ: Եթէ ԱՄՆ համակերպեցան այս դիջումին, պատճառն այն է որ ճար չունէին: Ամէն օր, ամերիկացի զինուոր կը մեռնի եւ ռազմավարութեան մասնագէտները զինուորական ամրապնդում կ'ուզեն, բայց Պաշտպանութեան նախարարութիւնը աւելի ոչինչ կրնայ ընել եւ Գոնկրէսն ալ (Խորհրդարան) գոհ չէ որ նախագահական ռազմավարութեան մաս չի կազմեր: Դժգոհ է նաեւ Իրաքի գործողութիւններուն խիստական ծախքերէն, որ շատ ծանր են: Դեմոկրատներն ալ առիթը կրնան օգտագործել, ընտրութիւններու նախօրեակին: Պուշ ուրիշ մտահոգութիւն մըն ալ ունի Ապահովութեան Խորհուրդին առջեւ երթալով: Կ'ուզէ, ինչ որ արհամարհեց սկիզբը, այսինքն միջազգային զօրակցութիւն մը, առանց կորսնցնելու ամերիկեան գերիշխանութիւնը: Պուշի համար, նախատեսութիւնները փայլուն չեն: Եթէ ստիպուի երկու զօրաբաժին եւս տրամադրել Իրաքի, 19 միլիառ տոլար կ'արժէ, այլապէս, այլեւս չի կրնար հակազդել որեւէ նոր տագնապի:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ մէջ սուր բանավէճ մը ծագած է Ռ. Էրտողանի Պէրլին այցելութեան առթիւ: Ծանօթ է որ Շրէօտէր բուռն կերպով պաշտպանած էր Թուրքիոյ թեկնածութիւնը Եւրոպական Միութեան, ինչ որ դեմոկրատ-քրիստոնեայ իր մրցակիցը՝ խմուհնտ Շթօյպէր բացարձակապէս կը մերժէ: Շթօյպէր շեշտած է._ «Թուրքիոյ անդամակցութեան մասին կարելի չէ խել վիճիլ»: Իրեն համար, Թուրքիոյ հռչակած օրէնքները լաւ բաներ են, պայմանաւ որ գործադրուին: Ցորչափ չի փաստուիր որ Թուրքիան 100% իրաւական երկիր է, իր անդամակցութեան խօսքը չի կրնար ըլլալ: Կարելի է սերտ յարաբերութիւններ տանիլ: Շրէօտէր գոհ չէ եւ ընտրական հաշիւներ կը տեսնէ Շթօյպէրի դիրքին մէջ: Վարչապետ Էրտողան ալ Պէրլինի մէջ ելոյթ մը ունենալով ըսած է թէ Եւրոպա պէտք չէ վախնայ Թուրքիան ընդունելէ որպէս անդամ: Շեշտած է թէ երկրին բնակչութիւնը 100-150 միլիոնի պիտի չբարձրանայ յառաջիկայ տարիներուն եւ թէ կրնան ընդունիլ որ Թուրք քաղաքացիներու ազատ շրջագայութեան իրաւունքը յետաձգուի եւ որոշ պայմաններու ենթարկուի:

ԼՈՆՏՈՆԻ ԵՒ ԹԵՀՐԱՆԻ յարաբերութիւնները վատթարացած են վերջին օրերուն, երբ իր մէկ դիւանագէտին ձերբակալութենէն ետք Իրան ետ կանչած է Անգլիոյ իր դեսպանը, առժամեայ կերպով փակելով նաեւ իր դեսպանատունը: Անգլիա, Օգոստոս 21-ին, երկրին հիւսիս-արեւելեան շրջանը (Տըրհամ) ձերբակալած էր Իրանի մէկ նախկին դեսպանը՝ Հ. Սոլէյմանփուր, որ արձակուրդի մէջ էր: Իրանի նախագահը անմիջական ազատ արձակումը պահանջած էր, նաեւ կ'ուզէր որ Անգլիա ներողութիւն խնդրէ: Լոնտոն բացատրած էր որ այդ ձերբակալութիւնը կատարած է Արժանթինի դիմումին վրայ: Արժանթինցի դատաւորը, որ կը գրաղի 1994 Յուլիս 18-ի ոճրափորձով (Պուէնոս-Այրէսի Արժանթին _ Իսրայէլ Իսրայէլ իրերօգնութեան միութեան դէմ), կ'առարկէր որ Սոլէյմանփուր վճռական դեր մը խաղացած է պատրաստութեան մէջ: Միութեան պայթումէն 85 հոգի մեռած էր: Թեհրան խզած է մշակութային եւ տնտեսական իր կապերը Արժանթինի հետ: Անգլիոյ դեսպանն ալ կրնայ արտաքսուիլ, եթէ իրանցի դեսպանը ազատ չարձակուի:

ՌԱՖԱՐԷՆ, հակառակ երկրին ընդհանուր վիճակին, յայտարարեց թէ 3%-ի դեղչ մը պիտի կատարուի 2004-ին եկամուտի տուրքերուն վրայ: Ֆիկառոյի (Սեպտ. 4) տուած հարցազրոյցով մը, Ֆրանսայի նախարարապետը 1,7%-ի աճ մը կը նախատեսէ: Կը հաստատէ նաեւ թէ նախարարական փոփոխութիւն պիտի չըկատարուի:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ կառավարութիւնը ՖԱՕ-ի (ՄԱԿ-ի Սնունդի Կազմակերպութիւն) մօտ դեսպան նշանակեց Շառլ Միյոնը, ինչ որ կը ձգտի հանդարտեցնելու Լիոնի միջավայրը: Պաշտպանութեան նախկին նախարարը 1998-ին Ռոն-Ալփ շրջանի նախագահութեան ընտրուած էր շնորհիւ Ազգային Ճակատի ձայներուն, ինչ որ բաւական անախորժութիւն ստեղծած էր: Այս նշանակումն ալ չի հանդարտեցներ ընդդիմադիրները, որոնց համար «քաղաքական մաքրագործում մը, դիւրացնելու համար Փերպէնի 2004 եւ 2007-ի ընտրութիւնը շրջանին մէջ»: Արդարութեան ներկայ նախարարը թեկնածու է 2004-ի տեղական ընտրութիւններուն եւ 2007-ին՝ Լիոնի քաղաքապետութեան: Կառավարութեան բանբերին համար, Շ. Միյոն կ'ուզէ թաղել քաղաքական իր ասպարէզը:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ Օրթոտոքս եկեղեցին (որ չէ բաժնուած Պետութենէն) ընդդիմացաւ մզկիթի մը շինութեան, որուն ծախքերը պիտի ապահովէր Սաուտի Արաբիա: Ան պիտի բարձրանար Աթէնքի օդակայանին մօտ, ի նախատեսութիւն 2004-ի Ողիմպիական խաղերուն:

ԱՐԱՖԱԹ _ ԱՊՊԱՍ երբայրասպան ճակատումը սկսած է աւելի սուր բնոյթ առնել: Արաֆաթի համար «Ճամբու ուղեցոյց»ը մեռած է Իսրայէլեան յարձակումներուն պատճառաւ, թէեւ Իսրայէլ, Սեպտեմբեր 3-ին թոյլ տուած է որ 18 հազար Պաղեստինցիներ կարենան Իսրայէլ աշխատիլ: Արաֆաթ եւ իր շարժումը՝ Ֆաթահը կը մեղադրեն Ապպասը որ ԱՄՆ-ու եւ Իսրայէլի կողմն է, առանց որեւէ բան ձեռք ձգած ըլլալու:

ԼԻԲԻԱ փակած է Լիբանանի իր դեսպանատունը, բայց չէ խզած դիւանագիտական իր յարաբերութիւնները: Հետեւանք կը նկատուի բանավէճի մը, որ ծագած է լիբանանցի շիի Մուսա Սատրի անհետացման հետ Լիբիա, 1978-ին:

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ճեպընթացին ոճրափորձին մեռեալներուն թիւը 6-ի բարձրացած էր եւ 30 վիրաւոր ալ կային: Չեչէնները տէր չեղան արարքին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՔՐՏԱԿԱՆ ՑՈՅՑԵՐ ԵՒ ՀԱՑԱԴՈՒԼ ՆԱԵՒ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Քրտական բազմաթիւ կազմակերպութիւններ միջազգային հանրութեան ուշադրութիւնը կ'ուզեն հրաւիրել Թուրքիոյ մէջ բանտարկուած քիւրտ պարագլուխ Ա. Էօճալանի առողջական վիճակին: Կը բողոքեն, ըսելով որ ան առողջական լուրջ հարցեր ունի, սակայն, թուրք պատկան իշխանութիւնները կը մերժեն բժշկական անաչառ քննութեան մը ենթարկել զինք:

Շարժումը բողոքի ցոյցերով, հացադուլներով կը շարունակուի: Քրտական կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչները Եւրոպական Խորհրդարանին մէջ մամուլի ասուլիսով մը տեղեկացուցած են թէ եռօրեայ հացադուլի կը դիմեն, ուշադրութեան առարկայ դարձնելու համար Էօճալանի առողջական վիճակը:

Երեւանի մէջ ալ ուր տակաւին կայ քիւրտ կարեւոր փոքրամասնութիւն մը, 30 հոգի Սեպտ. 1-ին հացադուլի դիմած է, նոյն նպատակով: Ցոյցեր ալ տեղի ունեցած են որոնց ընթացքին հաւատարմութիւն եւ զօրակցութիւն յայտնուած է Էօճալանի, պայքարը շարունակելու վճռակամութեամբ, «մինչեւ որ Թուրքիա լսէ Քիւրտերու ձայնը»:

ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ,

(Սեպտեմբեր 3/4)

ԱՐԺԱՆԹԻՆԻ ԾԵՐԱԿՈՅՏԻՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԵՐՈՒ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Արժանթինի Ծերակոյտը Օգոստոս 20-ին յայտարարութիւն մը ընդունած է Հայերու ցեղասպանութեան առընչութեամբ. հոն ըսուած է՝

«Արժանթինի Ծերակոյտը կը յայտարարէ.

ա _ իր խոր վիշտը, 1915-23-ին Թրքական պետութեան գործած 1,5 միլիոն Հայերու ցեղասպանութեան 88-րդ տարելիցին առթիւ,

բ _ Թէ կը մերժէ ազգային, ցեղային, կամ կրօնական խումբերու ցեղասպանութեան բոլոր ձեւերը, եւ թէ կը դատապարտէ մարդկութեան դէմ անպատիժ մնացած յանցանքները,

գ _ Թէ կը հաստատէ մարդու իրաւունքներու համաշխարհային սկզբունքներու լիարժէք բնոյթը եւ ուժը, որպէս երաշխիք՝ ժողովուրդներու միջեւ խաղաղութիւնը ապահովելու, գիտակցելով որ մարդկութեան դէմ գործուած եւ անպատիժ մնացած յանցանքներու անժամանցելիութիւնը կը խոչընդոտէ հակամարտութիւններու խաղաղ լուծումը»:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ - ԼՂՀ ՎԱՐՉԱՊԵՏՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊՄԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան վարչապետները Սեպտեմբեր 3ին Ստեփանակերտի մէջ ստորագրած են հանդիպման արձանագրութիւն մը. անով պատրաստակամութիւն յայտնած են շարունակելու 2000 Սեպտեմբերի եւ 2001 Օգոստոսի գործակցութեան ծրագիրներուն իրագործումը, խորացնելու տնտեսական յարաբերութիւնները, աջակցելու ԼՂՀ տնտեսական աճին եւ ընկերա _ տնտեսական զարգացումին, ամրապնդելու Հայաստան _ ԼՂՀ կրթութեան եւ մշակոյթի մարզերուն միասնականութիւնը, եւլն.: Ստորագրուած արձանագրութեան ուղղութեամբ յանձնարարականներ ալ տրուած են պատկան նախարարներուն:

***

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ

Ադրբեջանի Խորհրդարանին նախագահը Մ. Ալասքարով բրիտանացի խորհրդարանականներ ընդունելու ընթացքին յայտնած է թէ եթէ Ղարաբաղի հակամարտութիւնը խաղաղ լուծումի չյանգի, Ադրբեջան իր հողային ամբողջականութիւնը այլ ճամբաներով կը վերադարձնէ: Նախագահը դանդատած է Մինսկի խումբին կրաւորական ընթացքէն, ըսելով որ ան ուշադրութիւն չի դարձներ կարգաւորման հոլովոյթին եւ լուծումի լուրջ քայլերու չի ձեռնարկեր: Ալասքարով դժգոհութիւն ալ յայտնած է որ Մինսկի խումբը ճնշում չի բանեցներ «գրաւող երկիր» Հայաստանի վրայ:

***

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ԸՄԲՇԱՄԱՐՏ

Սեպտեմբեր 3-ին Նիւ-Եորք մեկնած է ըմբշամարտի ազատ ոճի հաւաքականը, մասնակցելու աշխարհի ախոյենութեան: Հաւաքականին մաս կը կազմեն հինգ ըմբիշներ. Երեւանէն Մարտին Պէրպէրեան (55 քկ.), Արամ Մարգարեան (60 քկ.), Վանաձորէն Ժիրայր Յովհաննիսեան (66 քկ.), Արտաշատէն Արայիկ Գէորգեան (74 քկ.), եւ Երեւանէն չէչէն մարզիկ Մահմուտ Ազայե (84 քկ.): Մրցաշարը կը սկսի Սեպտ. 11-ին: Մինչ այդ, Հայաստանցի մարզիկները ուսումնավարժութիւններու կը մասնակցին Նիւ-Եորքի մէջ:

ՄՏՈՐՈՒՄ ՈՒ ԵՐԱԶԱՆՔ ՊՈԼՍԱՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԱՍԻՆ

Վերջերս բախտը ունեցայ քանի մը շաբաթ ապրելու Հայկական Պոլսի իւրայատուկ մթնոլորտին մէջ: Արհեստավարժ մօլութեամբ հաւանօրէն, ամէն բանէ աւելի հետաքրքրուեցայ հինաւուրց ոստանի կրթական կեանքով: Խօսեցայ Ուսուցչաց Հիմնարկի վարչականներու եւ դպրոցի տնօրէնուհիներու հետ, կարծիքի փոխանակում ունեցայ հայ մամուլի սպասարկուներու, տասնըեակներով ուսուցչուհիներու եւ զոյգ մը ուսուցիչի հետ, կարդացի կրթական կեանքին վերաբերող հրատարակութիւններ: Եւ կազմեցի կարծիք մը, որ, անձնական ըլլալով մէկտեղ, առարկայական հետեւութիւն մըն է, կը կարծեմ:

Առաջին մխիթարական տպաւորութիւնս այն էր, որ, հակառակ բոլոր սեղմումներուն եւ ժամանակակից կեանքի դժուարութիւններուն, հայ դպրոցը կը պահէ իր գոյութիւնը եւ կը շարունակէ իր առաքելութիւնը Վոսփորի ափերուն: Կրթական հաստատութիւններու եւ աշակերտներու թիւը նուազած է տարապայմանօրէն, Հայեցի կրթութեան մակարդակը՝ իջած, բայց համատարած ճիգը կը շարունակուի եւ գործող կրթական մշակները վերջին մոհիկանները չեն, բարեբախտաբար, մանկավարժական ասպարէզին. երիտասարդ սերունդ մը կը պատրաստուի հերթափոխի եւ պատմական դարձած հաստատութիւններ՝ Գալֆայեան, Գարակէօզեան, Կեդրոնական, Եսաեան, եւլն., կանգուն են տակաւին:

Ուսուցչական եւ աշակերտական կազմերու ընդհանուր պատկերը, սակայն, ուրիշ երկիրներու մէջ եղածին պէս, յայտնօրէն աւելի՛ նոյնիսկ, մտահոգիչ է: Այրերը կը բացակային կրթական մարզէն: Աշակերտութիւնը մեծ մասով կազմուած է աղջիկներէ եւ ուսուցչական ասպարէզը կանացի դարձած է գրեթէ ամբողջութեամբ: Ինծի ծանօթ շուրջ եօթը տասնեակ մանկավարժներուն երկուքը միայն տղամարդիկ են եւ երկուքն ալ որոշ տարիք ունին: Չեմ կարծեր, որ կը սխալիմ, եթէ համեմատութիւնը մօտաւորապէս նոյնը նկատեմ շուրջ 280 հոգինոց մանկավարժական փաղանգին մէջ:

Ասիկա բացատրելի երեւոյթ է, համատարած, գրեթէ համաշխարհային հոլովոյթի մը ազգային արտայայտութիւնը, բայց մտահոգիչ ըլլալէ չի դադրիր: Ան կը նշանակէ, որ մեր տղաքը օտար դպրոց կ'երթան կամ գործի ասպարէզ կը մտնեն կանուխէն եւ մեր տղամարդիկը չեն հետաքրքրուիր մանկավարժութեամբ: Այսպէսով կը փոխուի կրթիչ տարրերու ընդհանուր պատկերը: Տղամարդու ազդեցութիւնը կը չքանայ դըպրոցէն եւ հասնող սերունդը միայն իգական նմոյշներ կ'ունենայ իր աճումին ամբողջ ընթացքին. հոգեբանական նմանեցումի եւ նոյնացումի բնական գործընթացները միակողմանիօրէն կը գործեն կամ չեն գործեր:

Երկրորդ տպաւորութիւնս շատ ալ մխիթարական չէ. դպրոցական դասագիրքերու եւ մանկական ու պատանեկան գրականութեան իւրայատուկ սով մը կը տիրէ գաղութին մէջ: Ան կը դասաւանդէ տակաւին հարիւրամեայ դասագիրքերով եւ զանոնք լրացնելու կոչուած հազուագիւտ նորերով, որոնց կը պակսի արհեստավարժ մօտեցումը եւ արդիական հրատարակութիւններու հրապուրիչ արտաքինը: Մանկավարժական հրատարակութիւններու տարապայման պակասը սուր կերպով զգալի է Հայկական Պոլսի մէջ: Ուսուցչաց Հիմնարկը, Արաս հրատարակչատունը եւ հայկական օրաթերթերը իրենց կրցածը կ'ընեն պայքարելու համար այս կացութեան դէմ, բայց պետական պահանջները, դիւանակալական դանդաղութիւնները կը ջլատեն իրենց ճիգերը: Պայմանները իտէալական չեն անշուշտ ուրիշ գաղութներու մէջ ալ, բայց այսքան տխուր չեն:

Պարզ է որ դպրոցները չայցելեցի: Անոնք չէին բացուած տակաւին, բայց բաց իսկ ըլլային, իմ այցելութիւնս զուտ ձեւական բնոյթ պիտի ունենար: Բայց կարգ մը չէնքեր տեսայ եւ դէչ տպաւորուեցայ պետական հսկողութեան ցուցադիր նշաններէն: Հաճելի էր սակայն հաստատել, որ բնիկ մտաւորականութեան փոքրաթիւ մէկ փոքրամասնութիւնը նոյնպէս կը նեղուի այս կացութենէն եւ մամուլով բացայայտօրէն կ'արտայայտէ իր կարծիքը:

Այս ամէնը շատ քաջալերական չէ անշուշտ, բայց կայ աւելի տխուր իրականութիւն մը. պոլսահայութիւնը դադրած է համատարած կերպով հայախօս ըլլալէ: Ցաւալի իրականութիւն է, որ հայերէնը մայրենի լեզու չէ հազարաւոր երախաներու, մանուկներու եւ պատանիներու համար ու տասնեակ հազարաւոր չափահասներու: Գնալը հայկական կղզիի փողոցներուն մէջ հայ մանուկները թըրքերէն կը խօսին խաղալու ժամանակ, հայ մայրերն ու հայրերը թրքերէնով կը յարաբերին իրարու եւ իրենց զաւակներուն հետ: Նոյն կղզիին մէջ մտաւորականութիւնը հրապարակային ձեռնարկ կը կազմակերպէ, ուր Ռոպէր Հատտէճեանները, Սիլվա Կոմիկեանները եւ Մաքրուհի Ցակըրեանները մշակութային պատարագ կը մատուցեն ի սպաս մայրենիին, բայց առօրեայ իրականութիւնը կը հակադրուի իրենց ճիգերուն: Աւելին. մանկապարտէզ գացող հայ մանուկը թըրքերէնով լեզու կ'ելլէ:

Այս կացութիւնը կը բացատրուի անշուշտ դաւառէն Պոլիս փոխադրուած հայ զանգուածներու արմատացած թրքախօսութեամբ եւ պետական վարչամեքենայի կեդրոնաձիգ ու այլամերժ քաղաքականութեամբ: Ասոնց վրայ կ'աւելնայ թրքական հեռատեսիլի եւ ձայնասփիւռի տիրական ներկայութիւնը հրապարակային կեանքի եւ տուներու մէջ: Բերդը ներսէն գրաւուած է կարծես:

Այս բացատրութիւնը կրնա՞նք սակայն արդարացում ալ նկատել: Չե՞նք կրնար իւրայատուկ միջոցներով պայքարիլ ապամշակութացումի այս երեւոյթին դէմ: Ուսուցչաց Հիմնարկը մանկամսուրներու ցանցի մը մասին կը մտածէ արդէն: Ինչո՞ւ չմտածել նաեւ երիտասարդ ծնողներուն ուղղուած հայերէնի դասերու մասին եւ կարգադրութիւններու՝ Հայաստանի հեռատեսիլն ու ձայնասփիւռը պոլսահայ զանգուածներուն մատչելի դարձնելու միջոցներուն մասին: Ցետոյ, չե՞նք կրնար արդեօք ուրիշ գաղութներու մէջ իրագործուած մանկավարժական եւ մանկագրական գրականութենէն ընտրուած նմոյշներ հասցնել Պոլիս:

Հայկական Պոլիսը սնուցիչ մայր եղած է բոլորիս համար. Սփիւռքի հայ գաղութները ո՛չ միայն անոր համայնքային կառոյցէն ներշնչուած են կազմակերպելու համար իրենց հաւաքական կեանքը, այլեւ Գանձարաններ, Թանգարաններ, Ատրունիի եւ Ասլանեանի դասագիրքեր գործածած՝ նոր ձեռնարկներու պատրաստութենէն առաջ: Ժամանակն է հիմա հատուցելու այս քաղցր պարտքը եւ հասկացողութեամբ ու պատրաստակամութեամբ ըսելու պոլսահայութեան՝ զՔոյդ ի Քոյոց Քե՛զ մատուցանեմ:

ԳՐ. ՇԱՀԻՆԵԱՆ

Փարիզ, Սեպտեմբեր 1

«ԱՐԻՒՆՈՏ ՕՐԵՐ»ՈՒ Գ. ՀԱՏՈՐԸ

Արցախի պատերազմը իր սարսափով, յաղթանակներով ու տաժանելի կողմերով, յուսախաբութիւններով եւ յուսատու էջերով, մեր առօրեայէն բաւական հեռու մնացած է: Հայկական լրասփիւռները այսօր արդէն 12 տարեկան Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան լուրերը կը հաղորդեն. թէեւ պատերազմի սպառնալիքը, -գոնէ խօսքի մակարդակին, – ամբողջովին չքացած չէ: Այդ մասին կը յիշեցնեն ադրբեջանցի քաղաքական դէմքեր, երբ իրենց հաշիւները ատիկա պահանջեն: Հաշիւներ, որոնք այս օրերուն Հոկտեմբերին տեղի ունենալիք նախագահական ընտրութեան հեռանկարով կ'ըլլան եւ որոնց մէջ ազգասիրական գերագոյն արտայայտութիւնները կը դառնան Ղարաբաղը Հայերու գրաւումէն ազատագրելու նպատակին շուրջ...: Իսկ 12 տարեկան Հանրապետութիւնը կ'ապրի գրեթէ բնականոն կեանքով մը, ջանալով հիմնապէս ջնջել տասնամեակներու գերութեան ու պատերազմին հետքերը: Զրկուած ըլլալով, առ այժմ, միջազգային ճանաչումէ ու ատոր ընձեռելիք կարելիութիւններէն, Ղարաբաղ կը ճգնի լուծել տնտեսական հարցեր. վարել վերաբնակեցման քաղաքականութիւն, արտասահմանեան ներդրումներ ապահովել, եւլն.: Եւ ամէն անգամ որ Բաքուէն պատերազմի հեռանկարը շահարկող ձայն մը բարձրանայ, Ստեփանակերտ կը պատասխանէ «Մի՛շտ պատրաստ»ի ոճով:

Արցախի պատերազմին մասին յուշաբարի դեր կատարող են բժիշկ Արցախ Բունիաթեանի «Արիւնոտ Օրեր» խորագրուած հատորները: Ան, ինչպէս ըսուած է արդէն այդ հատորներու շարքին առաջինին եւ երկրորդին հրատարակութեան առթիւ, որպէս վիրաբոյժ գտնըուած է պատերազմին ցաւերու կեդրոնին մէջ: Ատոր զուգահեռ, մանրամասն օրագրութիւն պահած է, որուն հիմնուելով, ձեռնարկած է պատերազմին ժամանակագրութիւնը տալու: Իրենց անուններով կ'արձանագրէ ոչ միայն գտնուած գիւղերը, անցած ճամբաները, այլեւ՝ իր գործակիցները, վիրաւորները, մահացողները, բոլոր անոնք որոնց հանդիպած է ռումբերու տարափին, կրակին տակ:

Մարդ կարդալով «Արիւնոտ օրեր»ը, այն տպաւորութիւնը կ'ունենայ որ անմիջական բաժնեկիցն է մարտիկներու պայքարին, տեղահան բնակիչներու անզօրութեան, վիրաւոր զինուորներու տառապանքին, մահացողներու պատճառած խոր ցաւին ու տակաւին՝ նման միջավայրի ու պայմաններու մէջ պատեհապաշտներ, ճարպիկներ, մարդուն ու հողին վրայ ամենայն անփութութեամբ թքնողներ նշմարելու դառնութեան: Նաեւ, անշուշտ, անձնազոհութեան, իսկական հայրենասիրութեան բազմաթիւ դըրուագներու: Ա. Բունիաթեանի մօտ հետաքրքրական երեւոյթ է այն որ հակառակ ապրած դաժան իրականութեան, չէ կորսնցուցած թռչունի մը երգով, ձիւնի վերմակին տակէն արեւին երկարած ծիլով մը երջանիկ ըլլալու յատկանիշը: Ու ան չէ ծուլացած, պատերազմի իր օրագրութեան մէջ տեղ տուած է այդ փակագիծներուն ալ:

Տարքին Գ. հատորը կ'ընդգրկէ 1993-ի Մարտէն Ցունիս ամիսներու շրջանը: Ըսել որ այդ երեք ամսուան հատուածը 400 էջ կը ներկայացնէ, գաղափար մը կու տայ թէ վիրաբոյժը ի՛նչ մանրամասնութեամբ ըրած է իր վաւերագրութիւնը: Հրատարակիչն է «Ասողիկ» հրատարակչութիւնը, նիւթական միջոցները ապահոված է Քաշաթաղի «Գուրգէն Մելիքեան» բազմազաւակ ընտանիքներու հիմնադրամը: Լոյս տեսած է 700 տպաքանակով:

«Արիւնոտ օրեր»ու Գ. հատորէն կ'արտատպենք հատուածներ ուր բժիշկ Ա. Բունիաթեան արձանագրած է հանդիպումներ (Ռ. Քոչարեան, Մոնթէ Մելքոնեան), պատերազմիկներու ապրած պայմաններէն նշումներ, ոգեկոչած է զոհեր, դրական ու ժխտական դրուագներ: Արցախեան, յատկապէս պատերազմական իրականութենէն շատ հեռու, հանդիսատի մէջ յաճախ բթացած մեր ըզգայնութիւնները արթնցնելու ինքնատիպ ազդակ է այս օրագրութիւնը. նաեւ նըշմարելու թէ «Արցախ», «Արցախի պատերազմ» ըսելով ի՛նչ կարելի է հասկընալ, ապրելով նոյն արեւուն տակ, իբրեւ թէ նոյն մտահոգութիւններով:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ՝ Ա. ԲՈՒՆԻԱԹԵԱՆԻ «ԱՐԻՒՆՈՏ ՕՐԵՐ»ԷՆ

8.3 – ... Ուշ էր, եկաւ Ռ. Քոչարեանը՝ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան պաշտպանութեան պետական կոմիտէի նախագահը: Երկրորդ անգամ էինք հանդիպում: Ջերմ բարեւեց: Զգիտեմ՝ զուտ պաշտօնական այց էր հիւանդանոց, թէ՝ նպատակային, օգնելու առումով... խօսակցութիւնից պարզուեց որ մենք շուտով պիտի Քելբաջարի ուղղութեամբ շարժուէինք, քանի որ մեր գունդը նախատեսուած էր այդ ուղղութեամբ առաջանալու... Ցարմար տեղում (ասֆալտի գործարան) պիտի հիմնաւորուէինք: Հարց բարձրացրինք՝ ուղղաթիռներ այստեղ իջեցնելու եւ ծանր հիւանդներին, յատկապէս հայաստանաբնակներին միանգամից Երեւան տեղափոխելու համար:

Երբ ես նորից հարց բարձրացրի բըժշկական ծառայութիւնը համապատասխան փոխադրամիջոցներով ապահովելու համար, նշեց որ Վազգէն Մանուկեանի հետ որոշ հարցերի մասին խօսել էր: Մի երեք օր յետոյ պատասխան պիտի տան իրեն: Ցետոյ աւելացրեց, թէ երբ արմատական որեւէ հարց ես առաջ քաշում, Հայաստանից եկածները հիւանդագին են ընդունում: Տար Աստուած՝ Ռ. Քոչարեանը մեծ բեռ էր կրում իր ուսերին...

Նա միշտ էլ հետաքրքրւում էր մեզանով, մեր հիւանդանոցի գործունէութեամբ:

10.3 – ...Ձիւն էր գալիս: Ամպերը դանդաղ բարձրանում էին ջրամբարով դէպի Հաթերքի կողմերը: Իսկ այնտեղից թեքւում էին մեզանից վերեւ գտնուող Կճողոտ գիւղի ուղղութեամբ եւ կարծես մեզ օղակի մէջ էին առնում... Ժամանակ առ ժամանակ ձիւնը դանդաղում - խտանում էր... ու դրա հետ՝ ցուրտը: Տղաները ԲՄՊ-ով մի ծառ էին քարշ տըւել-բերել, սղոցում էին:

Վառարանները, պարզ էր, որ ցրտի հետ պիտի չհկանային...

Երկու օր Ստեփանակերտում մնալուց յետոյ, ի վերջոյ, վերադարձել էր Արմէն Պատաշեանը: Մտահոգուելու բան չկար: Արովեանի շրջանային հիւանդանոցի փոխանցած «Վիլիս»ը մեծ անհրաժեշտութիւն էր: Պաւէլն անհամբերութեամբ հէնց սկզբից յայտնեց ուրախալի լուրը: Հրամանով իրեն նշանակել էին գնդի բժշկական ծառայութեան պետ, իսկ Արմէնին՝ գնդի բուժկէտի պետ... Դա բանակի կայացման մասին էր խօսում:

Մի խօսքով՝ կարեւոր չէր, թէ դա ինչ էր նշանակում, կամ ինչ պարտականու-

թիւններ պիտի ունենային, կարեւորն այն էր. որ «պետ» էին…

Բաւական քանակութեամբ դեղորայք էր բերել՝ մօտ քսան արկղ: Այդքանը կարող էր տեղաւորել «Վիլիս»–ում: Եւ ինչ դեղեր ասես որ չկային՝ աշխարհի առաջնակարգ, թանկ բոլոր դեղերը՝ առանձին արկղերում, ըստ հիւանդութիւնների եւ իւրաքանչիւր հիւանդութեան վերաբերեալ հնարաւոր բոլոր դեղամիջոցները (հակաբիոթիկներ, կաթետերներ, ստամոքս–աղիքային հիւանդութիւնների, արեան կորուստների դէմ, սրսկելու միջոցներ, վիթամիններ եւ այլն): Արկղերից մէկի վրայ վերեւում ընդգծուած տառերով գրուած էր «U.M.A.F. - A.F.A.B. Association France-Arménie-Artsakh, իսկ ամենաներքեւում՝ Hay Djampa, Valérie Sarkissian - 61-73-12», ու անկիւնում, շրջանակի մէջ՝ A: Նոյն նշանն արուած էր բոլոր արկղերի վրայ: Հասկանալի էր, որ դեղորայքն ուղարկելու գործում մեծ դեր ունէր Ժանժիլ Ալեքսանդրեանը…

Ինչպիսի՜ յարգանք էր իմ մէջ օր–օրի ամբարւում դէպի ինձ անծանօթ այդ մարդը, ազգի այդ նուիրեալը: Ինչպիսի՜ աշխատանք, ինչքա՜ն գոհաբերութիւններ… Արմէնը, Սերգէյը բացում, ծանօթանում էին արկղերի պարունակութեանը…Յարութիւն Կիրակոսեանը զարմացած էր դեղերի այդպիսի ճոխութիւնից, որտեղ մանրակրկիտ հաշուի էին առնուած այստեղ հանդիպող բոլոր հնարաւոր տկարութիւնները, եւ ըստ հիւանդութիւնների հնարաւոր բոլոր դեղամիջոցներով լի էին արկղերը: Դրանց մէջ հանդիպում էին նոյնիսկ բրդեայ «սվիթերներ», «ճինզ»է տափատներ… Եւ ինչպիսի ուրախութեան աղաղակներ, երբ գտնում էինք… Այս դեղերի գոնէ տասը տոկոսն էլ եթէ հասնէր մեր ազատամարտիկներին, ինձ թւում էր, որ ուղարկողների չարչարանքը ի զուր չի անցնի… Ես մտքով պատկերացնում էի, թէ Սփիւռքի մեր հայրենակիցները ինչ յոյզերով էին իւրաքանչիւր դեղ գեղեցիկ դասաւորել արկղերում, ինչ յոյսեր են ունեցել… Պատկերացնում էի ու ինձ շատ հարուստ էի զգում, որ կան այդպիսի մարդիկ՝ թէկուզ հեռու, բայց այս հողին միաձոյլ, նրա հոգսերով ապրող, նրա ազատութեան համար մարտնչող… Ես մտքով տեսնում էի այդ մարդկանց ու հարստանում… Մարդն անցաւոր է, բայց հոգու բարի, նուիրեալ քամուածքն անմեռ է, անգամ անհատի չլինելուց յետոյ այդ քամուածքը չի թողնում, որ աշխարհում տուեալ անհատի տեղը թափուր մնայ…:

ԱՐՈՒԵՍՏ

ԽԵԼԱԳԱՐՆԵՐՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

ԱՐՈՒԵՍՏԸ ԻԲՐԵՒ ԱՊԱՍՏԱՆ ԾԱՌԱՅԱԾ Է
ԱՆՀԱՒԱՍԱՐԱԿՇԻՌ ԲԱՅՑ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄԻՏՔԵՐՈՒ:
ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ ԿԱՅԱՑՈՂ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ ՄԸ ԿԸ ՄԷԿՏԵՂԷ
ՄՏԱՑԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵՆԷ ՏԱՌԱՊԱԾ ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԵՐԸ:
«ՏԸ ՆԻՒ–ԵՈՐՔ ԹԱՅՄԶ» ԿԸ ԳՐԷ.

Միշտ խորհրդաւոր ստեղծագործական գործընթացը շատ աւելի դժուար հասկընալի կը դառնայ, երբ խնդրոյ առարկայ անձը անհաւասարակշիռ ուղեղ մը ունի: Սակայն, ինչպէս Վան Կոկի պարագային, որ ամէնէն խօսուն օրինակն է, տեսողական արուեստը յաճախ գրաւիչ արտայայտչաձեւ մըն է մտային հիւանդութենէ տառապողներուն համար: Աւելի քան մէկ դարէ ի վեր հոգեբուժարաններու պատասխանատուներ կը փորձեն հասկնալ իրենց հիւանդները եւ համապատասխան ձեւով վարուիլ անոնց հետ արուեստը օգտագործելով իբրեւ դարմանումի միջոց:

Խելագարներու արուեստը (լ'ար տէ ֆու) 1930–ական տարիներու Ֆրանսայի մէջ սկսած է հետաքրքրել արուեստի քննադատներն ու բժշկագիտական ուսումնասիրութիւններու հեղինակները: Մասնաւորաբար գերիրապաշտները եզրակացուցած են, թէ խելագարներու արուեստը գերիրապաշտ գեղանկարչութեան եւ բանաստեղծութեան նման կը ծնի ուղեղին չհետազօտուած մասերէն: Ֆրանսացի գեղանկարիչ Ժան Տիւպիւֆէ այս գաղափարը զարգացուցած է 1940–ական տարիներուն, երբ խելագարներու արուեստը միաձուլած է հում արուեստին (ար պրիւթ) հետ, ինչպէս կը կոչէր զայն. անիկա կ'ընդգրկէր պարզամիտ (Նայիֆ) եւ նախնական (փրիմիթիֆ) գեղանկարչութիւնը:

Ապա 1950–ին Փարիզի Սէնթ-Ան հիւանդանոցը կազմակերպած է հոգեբանական ախտաբանութեան նուիրուած արուեստի ցուցահանդէս մը, որուն մասնակցած են 17 երկիրներ: Ցուցադրուած են գեղանկարներ, ջրանկարներ եւ գծանըկարներ, որոնք յետագային նուիրուած են հիւանդանոցին եւ կորիզը կազմած են անոր հաւաքածոյին, որ կը բաղկանայ 70 հազար արուեստի գործերէ: Այս հաւաքածոյէն ընտրուած 117 գործեր այժմ մաս կը կազմեն «Լա քլէ տէ չան» «Դաշտերու բանալին» ցուցահանդէսին, որ այս օրերուն տեղի կ'ունենայ Փարիզի «Ժէօ տը Փօմ» կեդրոնին մէջ:

Լա քլէ տէ չան ազատութեան վերաբերող արտայայտչաձեւ մըն է: Ցուցահանդէսին կ'ընկերակցի Արթիւր Պիսփո տօ Ռոզարիոյէն 79 գործերու ցուցադրութիւն մը: Ռոզարիօ պրազիլցի ինքնուս արուեստագէտ մըն էր, որ մահացած է 1989-ին, 50 տարի ապրելէ ետք Ռիօ տէ Ժանէյրոյի մտային հիւանդներու յատուկ կեդրոնի մը մէջ: Անոր արուեստը մեծ մասամբ անծանօթ էր երկրէն դուրս, մինչեւ որ առաջին անգամ ցուցադրուեցաւ Վենետիկի 1995–ի Պիէննալէին պրազիլական տաղաւարին մէջ:

«Լա քլէ տէ չան» վերնագիրն է գերիրապաշտ շարժումի առաջնորդ Անտրէ Պրըթոնի մէկ գիրքին: Ցուցահանդէսը կը պաշտպանէ Տիւպիւֆէի այն տեսակէտը, թէ խելագարներու արուեստը տարբեր խաւի չի պատկանիր: «Մենք համոզուած ենք, թէ արուեստի դերը միշտ նոյնն է, – գրած է Տիւպիւֆէ՝ 1949–ին, – եւ չկայ խելագարներու արուեստ, ինչպէս չկայ դէշ մարսողներու կամ ծունկերու ցաւէ տառապողներու արուեստ»:

Ցուցահանդէսին մաս կազմող գործերը կը պատկանին այնպիսի հիւանդներու, որոնք արդէն արուեստագէտ էին իրենց հոգեբանական խանգարումներէն առաջ եւ ծանօթ էին արուեստի մէջ տիրող ուղղութիւններուն: Օրինակ, Գյօտ Պրիւն իր գործերէն մէկը ստորագրած է Պրիւն-Փիքասօ: Առաջին անգամ արուեստ կիրարկած մտային կամ հոգեբանական հիւանդներուն գործերը յաճախ կը յիշեցընեն Շակալի, Քանտինսքիի, Քլիի, Միրոյի եւ Էրնսթի արուեստը:

«Լա քլէ տէ չան» խելագարներու արուեստը կը ներկայացնէ այնպէս, ինչպէս պիտի ներկայացնէր խմբային որեւէ ցուցահանդէս: Անիկա մանրամասնութիւններ չընձեռեր իւրաքանչիւր արուեստագէտի պայմաններուն վերաբերեալ: Անոնցմէ քիչերը ծանօթ են արուեստի քըննադատներու, ինչպէս՝ Մօրիս Պլին, Օկիւթ Միյէ, Մարիա Նովաքովիչ եւ Զարլզ Շլայ: Սակայն նոյնիսկ անոնց գործերը նորութիւն են բազմաթիւ այցելուներու համար: Հետեւաբար այստեղ կը խօսի միայն արուեստը: Մարտահրաւէրը արուեստին ետին գտնուող միտքն ու իմաստը հասկնալն է:

Պլին մահացած է 1980–ին, 40 տարի Սէնթ–Ան հիւանդանոցին մէջ ապրելէ ետք: Ան ցուցահանդէսին պատասխանատուներուն կողմէ ընտրուած ամէնէն բազմակողմանի արուեստագէտներէն մէկն է: Պլին ամբողջ նօթատետրեր լեցուցած է ճեպանկարներով ու հաշիւներով եւ բառեր աւելցուցած է արուեստի իր գործերուն վրայ: «Հետեւիր կնոջ մը, եւ ան խոյս պիտի տայ քեզմէ, – գըրած է ան գեղանկարի մը վրայ: – Խոյս տուր իրմէ, եւ ան քեզի պիտի հետեւի շուքի պէս»: Անոր գործերէն ոմանք կը պատկերեն Շակալի կերպարներուն նման ծփուն արարածներ, ուրիշներ ցնկայարոյց են, ինչպէս՝ սատանային պատկերը, որուն մէջ ան կը սիրաբանի երկրին հետ:

Կարգ մը արուեստագէտներ մխիթարութիւն գտած են բուսաբանական գըծանկարներու մէջ, ուրիշներ՝ պատմութիւններ պատմելով: Անանուն գործ մը, որ կը պատկանի ճափոնցի անծանօթ արուեստագէտի մը, կը պատկերէ բարձր ալիքներու վրայ ծփալու համար պայքարող կին մը: Ալուա Քորպազ պարզամիտ ոճով կը պատկերէ կնոջ մը դիմանկարը, որուն կուրծքին մէջ կայ կարմիր սիրտ մը: Սոլանժ Ժերմէն բառեր կ'օգտագործէ բացատրելու համար Մաթիսի ոճը յիշեցնող իր իւղանկարը, որ կը կոչուի «Արիւնող ծաղիկ մը»:

«Լա քլէ տէ չան»ի այլազանութիւնը կ'ապացուցէ, թէ խելագարներու արուեստը ներշնչումի միայն մէկ աղբիւր չունի: Սակայն Պիսփօ տօ Ռոզարիոյի յետահայեաց ցուցահանդէսը դիտողին համար գրաւչութիւն մը ունի այս արուեստագէտը, որ իր կեանքին առաքելութիւնը կը համարէր աշխարհին փրկութիւնը: Անոր գործերը կրնան մեզի յիշեցնել Տիւշանի եւ այլոց արուեստը, սակայն ոչինչ կ'ապացուցէ, թէ ան իր գործերը արուեստ կը համարէր: Ան հիւանդ մըն էր, որ կը մերժէր մասնակցիլ արուեստի միջոցով դարմանումի փորձերու:

Պիսփօ տօ Ռոզարիօ ծնած է 1911–ին, Պրազիլի հիւսիսարեւմուտքը: Իբրեւ երիտասարդ՝ ան 8 տարի ծառայած է Պրազիլի ծովուժին մէջ: 1938–ի Դեկտեմբեր 22–ին ան ունեցած է տեսիլք մը, որուն մէջ Յիսուս եւ 7 հրեշտակներ երեւցած են: Երկու օր ետք ան ներկայացած է վանք մը, ուրկէ ուղարկուած է հիւանդանոց, ուր իր հիւանդութիւնը ախտաճանաչուած է իբրւ «հալածախտէ տառապող խելագարութիւն»: Այնուհետեւ ան փոխադրուած է Ռիօ տէ Ժանէյրոյէն դուրս գտնուող հոգեբուժարան մը, ուր ապրած է մինչեւ իր մահը: Պիսփօ տօ Ռոզարիոյի արուեստը ճանաչում գտած է միայն անոր մահէն ետք, որուն պատճառով անոր գործերը թուականներէ զուրկ են, եւ կարելի չէ զանոնք դասաւորել ժամանակագրական կարգով:

Պատրաստեց՝
Լ. ԿԻՒԼՈՅԵԱՆ–ՍՐԱՊԵԱՆ
«Ազդակ»

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Կը խոստովանիմ, Պ. Ամատեանի այս նոր գաղափարները անկարող էի իւրացնել: Արդեօք ինք եւս կ'ըմբռնէ՞ր իր խօսքերուն տարողութիւնը… Ջղային հակազդեցութի՞ւն մըն էր այդ ամէնը թէ բանաւոր համոզում մը… Ինձ կը թուէր թէ իրականութենէն, մեր մտածումէն, մեր պայմաններէն շատ առաջ կ'անցնէին Պ. Ամատեանի բառերը: Անշուշտ, անշուշտ, փաստացի, ստոյգ տարր մը կար այդ ամէնուն տակը, բայց իր խորհրդածութիւնը իրազանց, բնազանց փրփուրի կը նմանէր…

Շուտով դիտեցի, որ երթեւեկող գնացքի պաշտօնեաները Պ. Ամատեանի հանդէպ կը վերաբերէին այնպէս, ինչպէս փորձութեան մը հանդէպ: Ձիրենք կը հրապուրէր իմ կայարանապետս, զայն ճանչնալու տենչը ունէին, բայց վտանգաւոր բախտախաղէ մը, փորձիչ հանրակնօջմէ մը խուսափելու պէս կը զգուշանային իրեն քսուելէ… Կը վախնային իր փշոտ մտածումին վրայ իրենց հանգիստը, իրենց մորթը վրայ տալէ…

«Ծղճիմ սողուններ, – կը քրթմնջէր Պ. Ամատեան անոնց հասցէին. – իրենց մըսուրէն ու լակէն անդին չեն տեսներ… Իրենց խելքին սահմանը իրենց թոշակը, իրենց տրուած հրահանգն է…»:

Իրիկուն մը գրասենեակը նստած կը խօսակցէինք: Տիկին Գայեանէն, մեր մօտ լուռ հիւսելու վրայ էր:

Կեանքիս ամէնէն գեղեցիկ օրերը, Փայլակ, ապրեցայ, գիտե՞ս, երբ… Ասկէ երեք տարի առաջ… մեր ընդհանուր գործադուլի պահուն… Հաւատա, խելքս պիտի թռցնէի… Սահմանադրութիւնը հռչակուելէն ժամանակ մը վերջն էր… Կը պաշտօնավարէի Էսկի Շէհիրի կայարանը… Գծի վրայ ընդհանուր դժգոհութիւն մը կար, մեզ կը շահագործէին, աշխատանքը՝ ծանր, անկազմակերպ… վճարումները՝ անբաւական… կայարանները՝ զուրկ հանգստաւէտ, առողջապահիկ պայմաններէ… Ստորադաս պաշտօնէութիւնը զանցառելի քանակութիւն մըն էր… մինչ վարիչները կը ճարպոտէին… Խորհրդատուներ ունեցանք… Կազմակերպուեցանք ու օր մը դժգոհութիւնը պայթեցաւ… Գործադուլ հռչակեցինք գծին մէկ ծայրէն միւսը… Ախ, ի՜նչ հրաշալի օրեր էին… Շարժումը մեռած էր, ոչ հեռագիր, ոչ գնացք, ոչինչ, ոչինչ… Գծին վրայ կը տիրապետէինք մենք, ստորադաս պաշտօնեաներս… Հայտար Փաշան շշմեցաւ… Կը յիշեմ, գործադուլի ղեկավարները վայրաշարժ մը միայն տարած էին, որ կ'երթեւեկէր գծին վրայ, հրահանգներ կու տար… Տարբե՜ր, տարբեր մարդ մը եղած էինք… գրոհ պիտի տայինք ուր որ պէտք ըլլար…:

– Ի՞նչ եղաւ արդիւնքը… Ջըսե՞ս, – միջամտեց հեգնանքով տիկին Ամատեանը:

– Արդի՞ւնքը… Ի՞նչ կ'ուզէիր որ ըլլար: Երկինքը տեղէն վար առնելու չէինք անշուշտ, ընկերութիւնը պնդեց, պնդեց, բայց որոշ կէտերու մէջ տեղի տուաւ…

– Ի՞նչ տեղի տալ, բարեկամս, քանի մը ղեկավարներ մաքրագործելէ վերջ, ձեր գործադուլը հալը կլլեց… Ամէնէն շատ պոռացողները՝ լեզունին կոկորդնին քաշեցին ու կլլեցին… Ամէնէն անիրաւուածներուն չրթունքին մեղր քսեցին, ու խնդիրը փակուեցաւ…

– Լռէ՛, կնիկ… խելքդ ի՞նչ կը հասնի… Աչքերնիս բացուեցաւ, մտքերնիս բացուեցաւ… Քի՞չ բան է… Ջե՞ս հասնիր ասոր…

– Այո՛, այո՛… ճիշդ է որ ան օրուընէ ասդին լեզուդ թուլցաւ… Բայց ո՞վ տուժեց … դուն, մե՛նք… Էսկի Շէհիրի կայարանապետը ըլլալու մաղ մընացեր էր. օձիքդ բռնելնուն պէս մինչեւ այս խեղճուկ անկիւնը նետեցին … Թոշակդ պակսեցաւ… Կասկածելի մարդու անունդ ելած է… Ուրիշներ աչք կը մտնեն, յառաջ կ'երթան, դուն կապուած ձիու պէս չուանդ կը կրծես…

Պ. Ամատեան չկրցաւ տանիլ իր կնոջ անպատկառ այս ակնարկութիւնները: Կռիւ մը փրթաւ, որ շարունակուեցաւ մինչեւ ուշ գիշեր…

***

Այսուհանդերձ, հակառակ իր զգացական բուռն ժայթքումներուն, Պ. Ամատեան, – այսօր կ'անդրադառնամ միայն, – ըմբոստի գործօն տիպար մը չէր: Իր ներքին տենդը եւ զայրոյթը, զոր դուրս կը փսխէր կարմիր բառերով, կամ դեղին – սեւ խորխի նման, առաւելապէս կիրքը կը մատնէին քան թէ համոզումը: Եթէ խառնուածքի կամ բնազդի թափ մըն էր իր յեղափոխականութիւնը, հեռու էր սակայն հանդարտ, ամուր ու գիտակից մըտայնութեան մը ցոլքը եւ չէշտը ըլլալէ: Իրաւամբ, սակայն, զինքը հարկ է չըքմեղել, նկատի ունենալով այն պարագաները ու ժամանակը, ուր ան կը գործէր: Այո՛, ստիպուած եմ ընդունիլ, որ ան կը կանխէր իր միջավայրը ու զինք պարուրող ընկերային միջին մտայնութիւնը: Անմուսաղն յիսուն տարի մը կանուխ ծնած ըլլալու անխոհեմութիւնը կը քաշէր այս շրջանակին, այս երկրին մէջ, ուր մանաւանդ ապաղան կու գար զիկզակ ու անտրամաբան ճամբով մը:

(Շար. 6)

ԽՈՀՉՎԵՐԱՑ

Ս ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Խաչվերաց Տօն վերացման Սրբոյ խաչին: Տաղաւար օր է

Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8·30–*ին*,
Պատարագ՝ ժամը 10·30–*ին*:

Ծանօթ· _ Այսօր հոգեհանգիստ չի կատարուիր:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԳԻՍՏ ԱՐՔ· ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Կէսօրէ ետք ժամը 4–*ին*, *Խաչվերացի մեծահանդէս* Թափօր _ Անդաստան:

***

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է խաչվերացի:

Այս առթիւ Լիոնի Ս· Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ Հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ· ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայր· Պատուիրակի Փոխանորդ
Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց: *Հոգեհանգիստ ժամը* 11–*ին*:

***

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8·30–*ին*:

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10–*ին*:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ· ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème. Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

HAMASKAINE CONSTRUIT UNE ECOLE A MARSEILLE POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse! Je participe!

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

C.B.A.F.

Collecte au profit de la communauté arménienne d'Irak

Envoyez vos dons à l'ordre de la C.B.A.F.
17, rue Bleue, 75009 PARIS

L'UGAB — FRANCE
organise
LE 15 NOVEMBRE
dans les Salons de l'**Hôtel Intercontinental**

un dîner de gala

en l'honneur de
M. PATRICK DEVEDJIAN,
Ministre délégué aux libertés locales,
premier Français d'origine arménienne, né en France,
élevé à une fonction ministérielle.

Réservation à l'UGAB
Tél. : 01 45 24 72 75 — Fax : 01 40 50 88 09
E-mail : ugab@wanadoo.fr

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8
Տօն ծննդեան
Սրբուհւոյ կուսին Մարիամի յԱննայէ

Փարիզի Ս· Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–*ին*, *պատարագ կը մատուցուի:*
Կը պատարագէ՝
ՄԻԻՌՈՆ Ծ· ՎՐԴ· ԳԸՎԸԳԵԱՆ

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

***

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique NAVASART

CHENE

Date à retenir

Grande braderie de Noël les 6 et 7 décembre

CHENE France

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Rentrée

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.C.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.

Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

ՇԱՒԻԼ
«ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹ» ԴՊՐՈՑ

Շաւիլի Ս· Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ «Լեւոն Շանթ» դպրոցը իր վերամուտը կը կատարէ Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 10, ժամը 9·30–*ին*, *ուսուցչութեամբ Ռոզին Թաշճեանի եւ Լառա Վարդանեանի:*

*Կը խնդրուի այն ծնողքներէն որոնք իրենց զաւակները (*3 *տարեկանէն սկըսեալ) կ'ուզեն արձանագրել Հայկական դպրոց, դիմել եկեղեցւոյ վարչութեան հեռաձայնելով՝*
01· 47· 09· 23· 18
կամ 01· 39· 46· 21· 66 *թիւերուն:*
Կարելի է նաեւ ներկայանալ ուղղակի եկեղեցի, Սեպտեմբեր 10, ժամը 9·30–*էն սկսեալ՝*
6, rue Père Komitas, 92370 Chaville
Դասերուն մակարդակը կը սկսի մանկապարտէզէն մինչեւ Պաքալորէա եւ … աւելին:

***

Մարսէյլի
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Մփորեայ Հայ Վարժարանի
2003 – 2004 *ուսումնական տարուան դասընթացքները կը վերսկսին*
Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17
առաւօտեան ժամը 10–*էն*
Սահակ _ Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille
Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատուն Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Képhian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

ԱՐԺԱԿՈՒՐԴԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ — 16€

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ — 13€
ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ — 12€
ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ — 12€

ԵՒ

«ՅԱՌԱՋ - 50»

(Տաղկախաղ 50-ամեայ հատափածոյքն) — 19€

Դիմել՝ «ՅԱՌԱՋ»ի:
Թղթատարի ծախք՝ 6 €, *հատը գլուխ:*

ՇԱԲԱԹ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 6
SAMEDI
6 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Փրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.763 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 79e ANNEE — N° 20.763

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԻՐԱՔ

ՇԻՐԱՔ ԵՒ ՇՐԷՕՏԷՐ Ո՛Չ Կ՚ԸՍԵՆ ՊՈՒՇԻ

Ինչպէս գրած էինք մեր նախորդ թիւով, Ուաշինկթըն [illegible] ՄԱԿ-ի Ապահովութեան Խորհուրդին [illegible] Իրաք, [illegible] ամերիկեան հրամանատարութեան տակ: [illegible] Շիրաք եւ Շրէօտէր ո՛չ ըսելով ամերիկեան ծրագրին:

Տրեզտէնի մէջ է, որ Շիրաք եւ Շրէօտէր [illegible] Սեպտեմբեր 4-ին, [illegible]

[illegible]

Ուաշինկթընի մէջ ալ, [illegible] ՄԱԿ-ը պէտք է [illegible] Իրաքի համար: [illegible]

[illegible] ՄԱԿ-ի պէտք չունին Իրաքի համար: [illegible] (Մայիս 1), ամերիկացի 70 զինուոր [illegible]

[illegible] ԱՄՆ-ու: Պէտք է ըսել, որ [illegible] Ուաշինկթըն [illegible] մէջ:

Վ. ԺԻՍՔԱՐ Տ'ԷՍԹԷՆ ՉԻ ՀԱՒԱՏԱՐ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԱՆԴԱՄԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Եւրոպայի Սահմանադրութեան պատրաստութեան ժողովին նախագահը Վ. Ժիսքար տ'Էսթէն Եւրոպական Խորհրդարանին մամուլի ակումբին ճաշին պատասխանելով լրագրողներու, խօսած է Թուրքիոյ Եւրոպայի անդամակցութեան մասին: Ըսած է թէ կողմնակից է Միութեան եւ Անգարայի միջեւ յատուկ յարաբերութիւններու մշակումին, բայց ոչ՝ Թուրքիոյ Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան: Իր կարծիքով՝ Եւրոպական Միութեան անդամ երկիրներուն միջեւ բարձր մակարդակով միասնութեան մը համար, անհրաժեշտ է որ միատարր կառոյց մը կեանքի կոչուի: Ինք անհատապէս չի հաւատար որ Թուրքիոյ պարագային նման բան կարելի կ'ըլլայ: Աւելցուցած է թէ կասկածներ ալ ունի այն մասին թէ Թուրք ժողովուրդը ո՛ր աստիճան կ'ընդունի Եւրոպական Միութեան անդամակցութիւնը: Լաւագոյնը նկատած է Միութեան եւ Թուրքիոյ միջեւ յարաբերութիւն մը, ԱՄՆ-ու եւ Մեքսիքայի միջեւ եղածին օրինակով:

***

Թուրք մամուլը (Սեպտ. 5) այս լուրին հետ «Տգեղ Նմանութիւն» խորագրով անդրադարձած է Թուրքիան վարկաբեկող երգիծանկարի մը. ան հրատարակուած է «Տարմշթատէր Էխօ» թերթին մէջ, Թուրքիոյ վարչապետին Գերմանիա այցին վաղորդայնին: Կը ներկայացնէ կէս մարդ-կէս էշ արարած մը, ձեռքի պայուսակին վրայ թրքական աստղ-մահիկով եւ յետոյքին՝ «Տնտեսութիւն, Իսլամականութիւն, Քրտ. հարց» արձանագրուած, որ կը բախէ Եւրոպական Միութեան դուռը, Գերմանիոյ վարչապետին հարց տալով. «Կրնա՞մ մտնել»: Շրէօտէր կը պատասխանէ. «Անպատեհութիւն չեմ տեսներ», մինչ ընդդիմութեան ծանօթ դէմք Ա. Մէրքէլ որ Միութեան չէնքին պատուհանէն կը դիտէ տեսարանը, այլայլած կը նայի կէս մարդ – կէս էշ արարածին ու ճիչը պատուհանին տակ ձգած անոր աղբին...

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 4/5)

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ – «ԱՐՄԷՆԹԷԼ» ՀԱԿԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Սեպտեմբեր 4-ին աւարտած է հինգ օրուան բաց ժողովը որուն ընթացքին հակադրուած են Հայաստանի կառավարութիւնը եւ հեռահաղորդակցութեան մարզին մէջ մենաշնորհներու տէր «Արմէնթէլ» ընկերութիւնը: Հակադրութեան հիմնական պատճառը այն է որ կառավարութիւնը իր յանձնառութիւններուն մէջ թերացումով կ'ամբաստանէ ընկերութիւնը, քանի որ ան 15 տարուան համար իրեն տրուած մենաշնորհներուն փոխարէն խոստացած բարենորոգումները, ներդրումները չէ կատարած ամբողջութեամբ:

Սեպտեմբեր 4-ի նիստին, կառավարութեան իրաւական խորհրդական Վահէ Եագուպեան ներկայացուցած է կառավարութեան մեղադրանքները, ըսելով որ ընկերութիւնը կը չարաշահէ շուկային գերիշխող իր դիրքը եւ կ'ոտնակոխէ միջազգային օրէնքները: «Արմէնթէլ»ի ստանձնած պարտաւորութիւնները չկատարել յանցանք համարած է ան, եզրակացնելով որ կառավարութիւնը այդ պարագային իրաւունք կ'ունենայ փոխելու, կասեցնելու, կամ դադրեցնելու մենաշնորհներու արտօնագիրը:

Պատասխան ելոյթով հանդէս եկած է ընկերութեան գլխաւոր գործադիր տնօրէնի պաշտօնակատար Գ. Վասիլաքիսը, բաց ժողովը ապօրինի, իսկ անոր ընթացակարգը «չինծու» նկատելով: Աւելցուցած է թէ շրջանի երկիրներէն Հայաստանը միայն կրնայ հպարտանալ հանրային հեռահաղորդակցութեան իր ցանցով: Ան ըսած է նաեւ որ կը դիմեն Լոնտոնի միջազգային դատարանը:

Երկու ելոյթներէն ետք փակման խօսքով հանդէս եկած է Փոխադրութեան եւ կապի նախարար Անդրանիկ Մանուկեան, ամփոփելով այն փոփոխութիւնները որոնք պէտք է կատարուին կառավարութեան կողմէ, «Արմէնթէլ»ին տրուած մենաշնորհներու արտօնագրին մէջ:

***

ՄԱՀԱՊԱՏԻԺԸ ԵՒ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ԱՆԴԱՄԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

«Մահապատիժը եւ Հայաստանի Հանրապետութիւնը» գիտաժողովին ուշագրաւ ելոյթ մը ունեցած է Եւրոպայի Խորհուրդին ներկայացուցիչը Զ. Քրիսթոֆ: Ան յատկապէս ըսած է թէ Հայաստան ի՛նք դիմած է անդամ ըլլալու եւ ոչ թէ հակառակը: Եւրոպայի չափանիշներէն մէկը մահապատիժին ջնջումն է եւ այդ հարցին մէջ ոչ մէկ բացառութիւն կրնայ ըլլալ, «եթէ կ'ուզէք ակումբին անդամ ըլլալ, պէտք է խաղաք անոր կանոններով» ըսած է ան, ապա աւելցուցած թէ եթէ Հայաստան պատրաստ չէ եւրոպական չափանիշերը ընդունելու, կրնար ոչ թէ 2001-ին, այլ 20 տարի ետք անդամակցիլ Եւրոպայի Խորհուրդին:

Հայաստանի ոստիկանապետի գլխաւոր խորհրդական Մ. Գրիգորեան ալ անդրադարձած է խնդրին: Ըսած է թէ այդ կէտին վրայ պէտք չէ մեկնիլ հանրութեան պատրաստութեան մակարդակէն: Հանրային կարծիքը սովորաբար դէմ կ'ըլլայ մահապատիժի ջնջումին, բոլոր երկիրներուն մէջ: Բայց պետութիւնը քաջութիւն պէտք է ունենայ այդ քայլը առնելու, որովհետեւ, հանրային կարծիքը միշտ լաւատեղեակ չըլլար մահապատիժին նրբերանգներուն:

***

ՄԻՆՍԿԻ ԽՈՒՄԲԻՆ ՆԱԽԱԳԱՀՆԵՐՈՒՆ ՆՈՐ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Ղարաբաղի հարցին լուծումին միջնորդ Մինսկի խումբին երեք նախագահները նոր հանդիպում մը կ'ունենան Սեպտեմբեր 15-ին, Վիէննայի մէջ: Տեղեկութիւնը տուած է խումբին Ռուսաստանի նոր նշանակուած համանախագահը Եուրի Մերզլեակով որ ծանօթութեան այցով Բաքու կը գտնուէր:

***

ԿԻՍԼՈՎՈՏՍԿԻ ՊԱՅԹՈՒՄԻՆ ԵՐԵՔ ՀԱՅ ՎԻՐԱՒՈՐ

Ըստ չճշդուած տուեալներու, Կիսլովոտսկի մօտերը տեղի ունեցած պայթումին վիրաւորներուն մէջ երեք Հայեր կան. Էդիկ Ղահրամանեան, Գրիգոր Մելքումեան, Սիւզաննա Մելքումեան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

Ցունիսին կատարուած «Թրանսաթլանթիք Թրէնտս 2003» ուսումնասիրութիւնը 8000 Ամերիկացիներու եւ Եւրոպացիներու մօտ ցոյց կու տայ տարակարծութեանց ծաւալը Իրաքի շուրջ: Կը շեշտուի որ եթէ համաշխարհային սպառնալիքները նոյն ձեւով կ'ընդունուին Ատլանտեանի երկու ափերուն, Ամերիկացիք աւելի կողմնակից են զինուորական լուծումներու, առանց ՄԱԿ-ի հաւանութեան: Ընդհանուր ձեւով, ամերիկեան քաղաքականութիւնը կը քննադատուի Եւրոպացիներու մեծամասնութեան մը կողմէ: Ամէնէն աւելի բուռն հակառակորդներն են Ֆրանսացիները (82%): Գերմանացիներուն համար ալ, միայն 9% մը կայ, որ ԱՄՆ կարեւոր կը նկատէ:

Սեպտեմբեր 5-ին է, որ Ապահովութեան Խորհուրդը նոր նիստ կը գումարէր խօսելու համար ամերիկեան ծրագրին մասին:

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ Իշխանութեան վարչապետը՝ Մահմուտ Ապպաս կը փորձէ խուսափիլ Արաֆաթի հետ ճակատումէ մը եւ հաշտարար կարգադրութեան կը դիմէ: Մեղադրելով հանդերձ Իսրայէլն ու ԱՄՆ-ը որպէս պատասխանատուները տագնապին, մեծարած է Արաֆաթը (Սեպտ. 4) որպէս «պատմական պարագլուխ» Պաղեստինցիներուն եւ կոչ ըրած Ուաշինկթընի որ վերջ դնէ անոր հանդէպ իր պոյքոթին: Զուգեր նաեւ ուժի դիմել պաղեստինեան զինեալ խմբակներուն հետ, ինչ որ դժգոհ ձգած է Իսրայէլի Արտաքին նախարարը, որ «ծանրակշիռ» որակած է այդ խօսքերը: Ուաշինկթըն ալ կը մերժէ վերջ տալ իր պոյքոթին Արաֆաթի նկատմամբ: Խորհրդարանին նիստն ալ, սկիզբը, փոթորկալից բնոյթ առած է: Ֆաթահի երիտասարդներ Արաֆաթի նկարներով ընդունած են Ապպասը, բացագանչելով՝ «Ապպա'ս, Ապպա'ս, Ֆաթահը նման է Համասի», ուրիշներ երգած են՝ «Արաֆաթ կարմիր գիծն է, եթէ անոր դպին, ամբողջ երկիրն է որ արեան պէս կը կարմրի»: Վերջը, սակայն, մթնոլորտը մեղմացած է եւ Ապպաս իսկ ճշդած է. – «Արաֆաթ սահմանադրականօրէն օրինաւոր ղեկավարն է»:

«ԷՕՐՈՓՔՈՐ»ի գլուխը անցած է, երկու տարուան համար, Ֆրանսացի հրամանատար մը՝ զոր. Ժան-Լուի Փի, որ կը գրաւէ գերման զոր. Հոլկէր Քամերոֆի պաշտօնը: Այս նոր հանդրուանը կը նշէ նաեւ 10-րդ տարեդարձը Էօրոփքորի, հիմնուած Ֆրանսայի եւ Գերմանիոյ կողմէ եւ որ կը համախմբէ 60 հազար հոգի, տրամադրուած Գերմանիոյ, Պելժիոյ, Սպանիոյ, Ֆրանսայի եւ Լիւք-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ- ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (295) թիւը հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

Ֆրանսահայ թատերական գրականութիւնը Ա. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ
փառքի ճամբան (հատուած) Հ. ՏԱՐՕՆԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻՆ ՓԱՌՔՆ ՈՒ ԱՆԿՈՒՄԸ

ԱՆԱՀԻՏ ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Հայաստանի Պետական գրադարանին հիմնադրութիւնը կ'երկարի Ա. Հանրապետութեան օրերուն. 1919 Յունիս 4–ին նախարարներու խորհուրդը Մշակոյթի նախարար Նիկոլ Աղբալեանի միջոցով կ'որոշէ Պետական հանրային գրադարանի մը ստեղծումը: Նպատակն է Լոնտոնի, Փարիզի, կամ Ս. Պետերբուրգի օրինակով ժողովրդային մշակոյթին զարկ տալու պայմանները ստեղծել, գիրքերը ձրի տրամադրելով: Այս որոշումը որ վեց ամիսով կը կանխէ Երեւանի (իրականութեան մէջ Աղեքսանդրապոլ) մէջ համալսարանի հիմնումը, Հայաստանի Ա. Հանրապետութեան մշակութային քաղաքականութեան կարեւոր իրագործումներէն է, ինչպէս՝ որպէս պետական լեզու հայերէնի որդեգրումը, նախակրթական պարտադիր ուսումը, Ազգ. ժառանգութեան կոմիտէին ստեղծումը: Տեղին դիտել տալու համար այս նախաձեռնութիւններուն յանդգնութիւնը եւ անոնց կիրարկումին դժուարութիւնը, պէտք չէ մոռնալ որ յիշուած ժամանակաշրջանին հայկական պետութիւնը ընդամէնը մէկ տարիէն քիչ մը աւելի գոյութիւն ունէր, Թուրքիայէն 300 հազար պատսպարեալ կուտակած երկիրը [illegible] 1918–19 ձմեռնային ձմեռը եւ հազիւ կարելի եղած էր սովին առաջքը առնել, ամերիկեան օգնութեան շնորհիւ:

Գրադարանին առաջին տնօրէնը Սմբատ Կանայեանն է: Նշանակուած է 1919–ին, պաշտօնին վրայ կը մնայ մինչեւ 1921: Այդ կարճ ժամանակին մէջ կը յաջողի գտնել, խմբել, գնել գրադարաններ, կամ ԺԹ. դարուն հայկական կարեւոր մշակութային կեդրոններու՝ Թիֆլիսի, Բաքուի, Պոլսոյ, Կարսի, Ախալցխայի մէջ հիմնուած գրադարաններէն մէկ մասը, նաեւ՝ գաղթական հրատարակչութիւններու հատորները: Կը յաջողի նաեւ այդ բոլորը Երեւան փոխադրել, ինչ որ նկատի առնելով օրուան պայմանները, դիւրին գործ չէր:

Հայերէն եւ օտար լեզուներով հատորներու այդ որոնումին մէջ, պետական գրադարանին առաջին գլխաւոր ֆոնտերը կը կազմեն մասնաւոր հաւաքածոներ որոնք կը պատկանին Ն. Աղբալեանի, [illegible], Վահան Տէր Վահանեանի, նաեւ Մոսկուայի Լազարեան ճեմարանի, Թիֆլիսի Ներսիսեան վարժարանի: 1920–ին հասարակութեան նուիրատուութեան [illegible] կը սկսի, նոյն ատեն կը ձեռնարկուի [illegible] քաղաքականութեան մը, որուն [illegible] նուիրահաւաքը:

Հայաստանի Բ. Խորհրդայնացումէն (1921 Ապրիլ) ետք, Գրադարանը կը կոչուի Պետական Միասնիկեան գրադարան: Անունը կ'առնէ Ալեքսանդր Միասնիկեանէն (1886 – 1925) որ Հայաստանի [illegible] կողմէ Հայաստան կը դրկուի եւ [illegible] նախագահ կը դառնայ: [illegible] այս անձնաւորութեան անձնական գրադարանին ալ մաս կը կազմէ Պետական գրադարանին ֆոնտին: Անոր պաշտօնական [illegible] 1922–ին: Այդ թուականին երկրորդ տնօրէնն է Երուանդ Թումանեան (1864 – 1948): [illegible] Գրադարանին [illegible] կը մնայ մինչեւ 1928: Անոր անունին կապուած է կարեւոր [illegible] հայերէն մամուլի ամբողջական հաւաքածոներու [illegible]: 1925–էն սկսեալ, Միասնիկեան գրադարանը [illegible] եւ ձրի կը ստանայ Հայաստանի ամբողջ մամուլը: Պէտք կ'ըլլայ սպասել մինչեւ 1930 [illegible] Սփիւռքի մամուլին է:

1925–48 գրադարանը [illegible] եւ անվճար կը ստանայ Խորհ. Միութեան բոլոր լեզուներով հրատարակութիւնները, իսկ 1949–59 [illegible] բոլոր պարբերականները: 1960 – 1991 այս [illegible] կը շարունակեն պարտադիր ըլլալ, բայց վճարովի: [illegible] Գրադարանը [illegible] պետութեան կողմէ [illegible] մը օժտուած է:

Գրադարանին ընթերցասրահը [illegible] առաջին սրահ կը բացուի 1931–ին: 1972–ին 180 հոգինոց երեք սրահ կը տրամադրուի անոնց:

1991 Յունուար 1–ին, Խորհ. Միութեան քայքայումէն ու Հայաստանի անկախութենէն քանի մը ամիս առաջ, Գրադարանը ունի 6.185.000 հատոր, 60 լեզուով եւ բոլոր գիտակարգերու պատկանող: Փոխանակումներ կ'ըլլան 24 երկրի եւ Հայաստանի 70 գրադարաններուն հետ:

***

Հայաստանի Գ. Հանրապետութեան հիմնումէն 12 տարի ետք, այսօր, կացութիւնը սարսափելի է: Եւ ըսել որ այս ածականը չափազանցուած չէ: Կրաղիւսէ կրկնակի պատերու յենած Գրադարանը որ միլիոնաւոր գիրք ու թերթ կը պատսպարէ, եւ որ խորհրդային շրջանին Հայերուս հպարտութեան առարկան էր, աւերակի մը տեսքը կը պարզէ, նման՝ Վանաձորի, կամ Սիսիանի լքուած եւ թալանուած գործատուներուն: Անոր պատերուն վրայ ճեղքեր գոյացած են, ճակատին աճրամիքները թափած, ներկերը ճաթռտած, սանդուխները երերուն, պատուհաններու շրջանակները հինումաշ, ջուրի խողովակները ժանգոտած, ելեկտրականութեան ու հեռաձայնի թելերը թնճուկներ կազմած, արտաքնոցները անմտնելի, վերելակները դարերէ ի վեր կանգ առած, գորգերը մաշած: Եւ ամէնէն սոսկալին գրադարանի մը համար, այն է որ ջեռուցումի ոչ մէկ համակարգ կը բանի, երբ ծանօթ է թէ թերթերը, գիրքերը ո՛ր աստիճան կ'ազդուին կլիմայական փոփոխութիւններէն. ձմրան սառեցնող ցուրտէն, ամրան հեղձուցիչ տօթէն: Գետնայարկը, ընդհանուր քարտարանի տխուր սրահին մէջ անկայուն պահարաններու մէջ ամբարուած են տասնեակ հազարաւոր քարտերը, մետաղէ լարի մը անցած: Հնադարեան ձեւ մը, բաղդատած՝ ելեկտրոնիկ քարտարաններուն որոնցմով օժտուած է Հայաստանի Ամերիկեան համալսարանին փոքր գրադարանը: Եւ ասիկա, դեռ ամբողջը չէ: Միջոցներու չգոյութիւնը ստիպած է որ գիրք մը ապսպրելու համար թերթիկ մը լեցնող ընթերցողը 20 դրամ ալ վճարէ: Այդ պայմանին լրանալէն ետք, թերթիկը վեր կը դրկուի նախնական բարձուցիչով մը: Ատով կը սկսի երկար սպասում մը որ անտանելի կ'ըլլայ անձնակազմին չափ. ան մեծ մասով կիներէ բաղկացած է. անոնք կազմուած են խորհրդային վարչարարութեան կանոններով որոնք կը շարունակեն ի զօրու մնալ:

Սակայն, ճիշդ է որ անտրամաբանութեան վիճակը ընդհանուր է: Անձնակազմին գլխաւորը տիկին Գրիգորեան հոն իր գրասենեակն է ամէն օր առտուան ժամը 9.էն. հիւանդագին կերպով փարած է Գրադարանին. ունի խիստ դէմքը պաշտօնատէրի մը որ անկարողութեան մէջ ականատես կ'ըլլայ իր հիմնարկին փլուզումին: Անձնակազմը 600–էն 350 հոգիի զեղչուած է: Ինչպէս այլուր, ամսական աշխատավարձքերը 10–14 տոլար են: Այսուհանդերձ, քանի մը երիտասարդուհիներ գործի առնուած են: Անոնք, ինչպէս Երեւանի փողոցներուն մէջ, իրենց նուրբ սիլուէթը կը պտըտցնեն այդ մըռայլ նրբանցքներուն մէջ, պուտ մը ողեւորութիւն տալով անոնց: Տիկին Գրիգորեանի կարծիքով, իշխանութիւններու կողմէ Գրադարանին լքումը խորհրդանիշն է Հայաստանի մշակութային փլուզումին: Գիրք ու մամուլ որոնք եկեղեցիներու, խաչքարերու եւ ձեռագիրներու երբեակին նման մաս կը կազմեն հայկական ազգային ժառանգութեան, չեն հետաքրքրեր այսօրուան «նոր մարդիկ»ը, որոնք հազիւ հայերէն խօսիլ գիտեն, բայց չեն կարդար: Արդէն, այսօր, Երեւանի մէջ փողոցը, մեթրոյին, կամ հանրային փոխադրամիջոցներու մէջ կարելի չէ տեսնել մէկը (բացի քանի մը գրօսաշրջիկէ) որ ձեռքը գիրք մը կամ թերթ մը ունենայ: Մամուլին վիճակն ալ անմխիթար է. շուրջ տասնեակ մը օրաթերթ կամ շաբաթաթերթ մնացած է (Հայաստանի Հանրապետութիւն, Երկիր, Առաւօտ, Ազգ, Իրաւունք, եւլն.), 2–3 հազար տպաքանակներով: Անոնց սուղ գինները միակ պատճառը չեն հայկական թերթին հանդէպ անտարբերութեան. կայ մրցակցութիւնը հեռատեսիլին ալ որ ներկայ է մինչեւ ամէնէն համեստ տուներուն մէջ:

Ինչ կը վերաբերի գիրքին, անոր վիճակը աղէտալի է: Յուզումով կը յիշեմ բրեժնեւեան տարիները (1970 – 80) երբ ժողովուրդը հերթի կը սպասէր նոր լոյս տեսած գիրքեր գնելու համար եւ երբ հայ գրողները «Ոսկեբերան» էին: Երախաներէն մինչեւ ծերունիները ամէն մարդ կը կարդար, մինչեւ յետին գիւղը:

Այսօր, գիրքը պերճանքի ապրանք է (գիրք մը 1200 – 7000 դրամ կ'արժէ)[1]: Հազուադէպ գրավաճառները յաճախորդ չունին, իսկ գործածուածները ծախողները որոնք կը գտնուին Երեւանի շաբաթական հնավաճառներու շուկային, Վէրնիսաժի մէջ, շահ չեն ապահովեր, բացի իրենց ծախած անգլերէն – հայերէն բառարաններէն:

Խորհրդային համակարգէն վայրի դրամատիրութեան անցքը Երեւանի մէջ սրճարաններ, ճաշարաններ, պարասրահներ, նորաձեւութեան վաճառատուներ, համացանցի ակումբներ, գրօսաշրջութեան գրասենեակներ բանալ տուած է: Ամէն կողմ, ժողովուրդը սպառումի ընկերութեան մոլորեցնող փորձութիւններուն դէմ յանդիման է. եւ ըսել որ իշխանութիւնները կը խոստովանին թէ երկրին բնակչութեան 50%–էն աւելին աղքատութեան շեմէն վար կ'ապրի:

«Համաշխարհայնացում»ի (եզրը լայն գործածութիւն ունի Հայաստանի մէջ) առաջին ազդեցութիւնները զգալի են ամէն կողմ. անոնք տնտեսական եւ մշակութային ազդեցութիւններ են. ինչպէս Եւրոպայի, ինչպէս Ֆրանսայի մէջ, երիտասարդ ընթերցողներու թիւը մեծ թափով կը պակսի. այլ խօսքով՝ այն սերունդին, որմէ կախում պիտի ունենայ երկրին ապագան:

Գրադարանին երիտասարդ տնօրէնը Դաւիթ Սարգսեան ընդարձակ գրասենեակ մը ունի ուր որպէս գերագոյն պերճանք, համացանցի կապուած համակարգիչ մը կայ: Սակայն, ան ոչ մէկ միջոց ունի ապրեցնելու, վերապրեցնելու համար հաստատութիւնը որուն պատասխանատուութիւնը ստանձնած է: Հայկական պետութիւնը որ աղքատ է, որ ունի այլ առաջնայիններ, փոքր յատկացումներ միայն կ'ընէ հաստատութեան:

Հրատարակութիւններէն պարտադիր օրինակներու Գրադարան յանձնումի կանոնը ջնջուած է եւ Գրադարանին պիւտճէն թոյլ չի տար նոր գիրք գնելու: Նոյնիսկ երբ հեղինակները իրենց հատորէն հատ մը կը նուիրեն, տակաւին բաւարար չէ որ Գրադարանը իր հիմնական մէկ գործունէութիւնը, այլ գրադարաններու հետ փոխանակումը, կատարէ: Իրականութեան մէջ, Հայաստանի գրադարանական լման ցանցն է որ անդամալուծուած է:

Դ. Սարգսեան դառնութեամբ կը խօսի Գրադարանին նկատմամբ Սփիւռքի կազմակերպութիւններուն անտարբերութեան մասին, երբ Մատենադարանը նորոգուած, արդիականացուած է եւ թանգարաններ (Սարեան, Պարաճանով, եւ այլն), Օփերան օգտուած են Լինսի հիմնարկին[2] նեցուկէն, երբ Արժանթինէն Գաֆէսճեան ընտանիքը Երեւանի չքնաղ, ծաղկազարդուած եւ թանգարանի վերածուած Քասքատէն հատուածի մը տիրացած է: Իր կարծիքով, յստակ է որ որոշակի նպատակ հետապնդող այդ արարքները կը միտին զբօսաշրջութիւնը քաջալերելու, օտարներ հմայելու եւ ատով տնտեսութեան զարկ տալու: Այդ ծրագրին մէջ ոչինչ նախատեսուած է Գրադարանին համար: Ո՛չ «Հայաստան» Հիմնադրամը, ո՛չ տիկին Լուիզ Սիմոն, ոչ Լինսի հիմնարկը հետաքրքրուած են Գրադարանին ճակատագրով կա՛մ որովհետեւ հարկաւոր ներդրումը շատ բարձր գումարներու, միլիոնաւոր տոլարներու կը հասնի, կա՛մ որովհետեւ (այս իմ տեսակէտս է, Ա.Տ.Մ.) հայերէն գիրքը եւ մամուլը Սփիւռքի Հայերուն ընչին մէկ տոկոսը կը հետաքրքրեն: Դ. Սարգսեան կը յուսայ որ Հրանոյշ Փափազեան, Խորհրդարանի մշակութային գործերու յանձնախումբին նախագահուհին, պիտի հետաքրքրուի Գրադարանին վիճակով, առ նուազն վերահաստատէ հրատարակութիւններու պարտադիր յանձնումի կանոնը: Կ'ուզէ նաեւ որ «Հայաստան» Հիմնադրամէն մաս մը յատկացուի Գրադարանին վերանորոգումին: Սփիւռքէն միակ անձնաւորութիւն մը միայն, Վարդան Գրիգորեանը որ Նիւ–Եորքէն ծանօթ գրադարանավար է ինք ալ, մինչեւ այսօր գործնական քայլ մը առած է, պատճէնահան երկու գործիք նուիրելով հաստատութեան, մեծապէս ազդուած՝ անոր պարզած վիճակէն: Այդ գործիքները աշխատելու կարելիութիւն կը ստեղծեն ուսանողներու եւ հետազօտողներու որոնք կ'օրհնեն զինքը: Ըսին նաեւ թէ ան խոստացած է ծախել հայկական իր ձեռագիրներէն մէկը, անոր հասոյթով իրեն հիացումին առարկայ այդ հաստատութեան անմիջական կարիքները հոգալու համար:

***

Իսկապէս հիացում պատճառող հաստատութիւն է Գրադարանը: Հոն դասուած միլիոնաւոր գիրքերէն զատ, Գրադարանը Վիէննայի Մխիթարեաններու գրադարանին հետ, հայ մամուլի մեծագոյն հաւաքածոն ունեցողն է (օսմանեան, ռուսական, պարսկական, սովետական եւ սփիւռքեան):

Այդ մամուլին դեղնած էջերուն մէջ պարփակուած է ԺԹ., Ի. դարերու հայ գաղութներու ամբողջ պատմութիւնը: Ներքին պատմութիւնն է ան, շատ տարբեր պետական արխիւներու մէջ գտնըւածէն. մանաւանդ այն երկիրներուն, ուր Հայերը նկատուած էին ոչ թէ որպէս ենթակայ, այլ՝ առարկայ[3]:

Ընդհանուր դժբախտութեան մէջ, կան քանի մը դրականներ ալ. Նախ՝ Գրադարանին նախկին շէնքը որ ճարտարապետ Ալ. Թամանեանի (1878 – 1936) յատակագիծով կառուցուած ու աւարտած է 1939-ին, արտաքինով ու ներքինով դասական դասապ ոճով, գրեթէ անվթար մնացած է: Հոն կը պահուին անձեռնմխելի հատորները:

Շէնքին մէկ թեւին մէջ որ պահպանուած է մետաղէ հաստատուն միջնորմով մը եւ խոշոր կղպանքով մը, կայ պահարաններով եւ ապակեայ ցուցափեղկերով խըճողուած բոլորաձեւ սրահ մը: Հոն կարելի է տեսնել ԺԶ. դարուն Վենետիկ տպուած առաջին հայերէն հատորը, ԺԷ. դարուն Ամսթերտամ տպուած հայերէն առաջին Աստուածաշունչն ու աշխարհի քարտէսը, ԺԸ. դարու վերջաւորութեան Մատրաս լոյս տեսած հայկական առաջին պարբերականը: Մատուռի մը մթնոլորտը կը տիրէ հոն: Երիտասարդ ու նուազ երիտասարդ երկու – երեք կիներ որոնք մեհեանի քրմուհիներու տիպարը կը կրկնեն, մեծ նախանձախնդրութեամբ կը հսկեն հին հրատարակութիւններուն, յայտնի գուրգուրանքով ձեռք առնելով ամէն մէկը: Անոնց հետ շրջելով սրահին մէջ, կ'ողջունենք հայ գիրքին յաջորդական բոյները. Վենետիկ, Ամսթերտամ, Մարսէյլ, Մատրաս, Կ. Պոլիս, Մոսկուա, Թիֆլիս, Վիէննա, Կալկաթա, Փարիզ, Իզմիր, եւլն.:

Քանի մը մեթր կտրելով, կ'անցնինք հայ ժողովուրդի մշակոյթի պատմութեան հանգրուաններէն արդի շրջանին. այլ խօսքով՝ անոր ինքնութեան հիմերուն:

Ո՞վ պիտի փրկէ Հայաստանի պետական գրադարանը:

Երեւան, Օգոստոս 26

(1) Թաղային բազմաբուժարանի մը մէջ աշխատողի մը ամսական աշխատավարձը 7000 դրամ է: Հակասութիւն է տեսնել որ Սփիւռքէն կարգ մը գրողներ իրենց հատորները Հայաստան տպել կու տան, յետոյ զանոնք սպառելու համար արտասահմանի մէջ:

(2) Գրքգ Գրիգորեանի հիմնարկութիւնը (ԱՄՆ) 172 միլիոն տոլարի պիւտճէ մը յատկացուցած է Երեւանի ճամբաներուն եւ յուշակոթողներուն նորոգութեան:

(3) Ծանօթ է որ օսմանեան արխիւները անմատչելի կը պահուին:

«ՓՐԱԿԵԱՆ ԳԱՐՈՒՆ»Ը 35 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ ԷՐ

Սովետական 4500 հրասայլերով ու 750 հազար զինուորով «Փրակեան գարնան» ջախջախումը Օգոստոս 21-ին էր, 35 տարի առաջ: Մարթա Սվակրովա այն օրերուն երիտասարդ, սկսնակ լրագրող մըն էր: Փրակայի թերթերէն մէկուն մէջ գրած է 35 տարի առաջուան պատահարներուն մասին, յիշելով այդ «չատ տաք» ամառը:

Օգոստոս 20-ին, կէս գիշերին մօտ, խմբագրութիւնը տեղեկացած է որ Կրեմլինի մէջ անսովոր անցուդարձ մը կայ. բայց Փրական հանդարտ է եւ գլխաւոր հրապարակը պարապ: Քանի մը ժամ ետք, առաւօտուն հինգի մօտ ընկերոջ մը հեռաձայնէն կը տեղեկանայ թէ կը գտնուի գրաւուած քաղաքի մը մէջ:

Աշխատած թերթին խմբագրատունը գտնուելով կեդրոնական հրապարակին վրայ, պատուհաններէն կրցած են դիտել ամբողջ անցուդարձը: Տեսած են որ առաւօտեան կանուխ ժամերէն մեծ բազմութիւն մը շրջապատած է սովետական հրասայլերը որոնց վրայ դիրք գրաւած են ձեռքերնին գնդացիրներով ու վախը իրենց աչքերուն մէջ, զինուորներ: Ոչ ոք քար մը նետած է անոնց. ամէն մարդ ջանացած է բան մը բացատրել: Առանց հասկնալու թէ ինչո՛ւ այդքան անբաղձալի են հոն, այդ զինուորները ուղղուած են դէպի ձայնասփիւռի շէնքը: Բայց ճամբուն վրայի Ազգային Թանգարանին առջեւ կրակոցները սկսած են: Քիչ անդին, ձայնասփիւռի շէնքին առջեւ պատնէշներ բարձրացած են, հրասայլեր հրկիզուած, շէնք այրած:

Նոյն օրը իրենց թերթը երկու հրատարակութիւն ունեցած է. լուրերը բաղդած են ձայնասփիւռի ու հեռատեսիլի յեղաշրջական հաղորդումներէն: Հրատարակուած էջերը հապճեպով գրուած են, սակայն, հարազատ ըլլալու արժանիքը ունին: Յաջորդ գիշերը սովետները գրաւած են խմբագրութիւնը, անոր գտնուած շէնքին ամբողջութիւնը, հսկողութիւնը յանձնելով Արեւելեան Գերմանիէն ջոկատի մը: Դրան առջեւ կեցած հրասայլէն յայտնած են բացէ ի բաց, թէ այդ խմբագրութենէն ազատ թերթ մը դուրս գալու համար երկար ժամանակի կը կարօտի: Թերթերը սկսած են լոյս տեսնել գաղտնօրէն պատրաստուելով: Իր խմբագրութիւնը լրագրողներու փոքր խմբակներ կը կազմէ, որոնք իրարու քով կու գան բնակարաններու մէջ, գրութիւնները իրենց չապիկին տակ պահած փոխադրելով եւ կայարաններու մէջ իբարու փոխանցելով: Գլխաւոր խմբագիրը կ'արգիլէ իրենց յօդուածները ստորագրել, հեռաձայնին պատասխանել: Երիտասարդ լրագրողուհիին համար այդ բոլորը խաղի բնոյթ ունին, գրեթէ չի գիտակցիր վտանգին: Յետագային կը տեղեկանայ որ գաղտնօրէն իրենց թերթը տպող տպարանը իրականութեան մէջ Ներքին գործերու նախարարութեան կը պատկանէր:

Իրենք նաեւ ստանձնած են ցրւումի գործը: Ատոր համար իրեն թելադրուած է կարճ փէշով մը նստիլ կառքին մէջ, ծունկին տակ դրած թերթերու կապոցները: Զինուորները անոր սրունքները դիտելու մարմաջով, ուշադրութիւն չեն դարձուցած մնացածին: Նման վարպետութիւններով յաջողած են մինչեւ արեւմտեան երկիրներու դեսպանատուները հասցնել գաղտնի մամուլը, հակառակ դեսպանատուներուն վրայի խիստ հսկողութեան:

Քանի մը ամիս ետք, երբ իրենց արտօնուած է խմբագրատուն վերադառնալ, այն տպաւորութիւնը ունեցած են որ ռումբեր պայթած են հոն. «Հիւրերը» խրախճանքներ սարքած են, ինչ որ պատճառ եղած է ջոկատի պետին պաշտօնազրկումին: «Սակայն, – կը վերյիշէ Մարթա, – մենք այլ, աւելի լուրջ մտահոգութիւններ ունէինք: Սուգի հագուստներով կ'երթայինք խմբագրատուն: Խաղը աւարտած էր»:

ՔԱՂՀԱՆ

ԱՍԿԷ ԱՆԿԷ

ՇՈՒՆԵՐԸ Ի ՊԱՏՈՒԻ...

Ֆրանսայի մեծ պանդոկները սկսած են լրջօրէն զբաղիլ շուներու ընդունելութեամբ: Այսպէս, Ժուռնալ տիւ Տիմանշ (Օգոստոս. 31) կը նկարագրէ Վերսայլի Թրիանոն Փալասի թափած ջանքերը: Ճաշարանը շուներու յատուկ ցուցակ մը ունի «Տոկ Համպուրկըր», որ 15 Եւրօ կ'արժէ եւ միայն սենեակները կը սպասարկուի, յատուկ յաճախորդի մը չունին համար: Տնօրէնութիւնը նկատած է որ բազմաթիւ ճամբորդներ կը սիրեն իրենց կենդանիներուն ընկերութիւնը եւ ուրեմն, հարկ է գոհացում տալ: Շունին համար, յատուկ երկու պնակներ կան, «անկողին»ին քովն ալ նուրբ անուշահոտութիւն մը՝ «Oh My Dog» (արդէն 300 հազար շիշ սպառած է), ճերմակեղէն, շամփուէն: Բոլոր ապրանքները «Տոկ Ժեներասիոն» մակնիշն ունին. նպատակը եղած է, 2000 Մարտին, հանգստաւէտ կառոյց մը ապահովել շուներուն: Այս ամբողջին քով, Թրիանոն ունի նաեւ ճաշացուցակ մը, զոր պատրաստած է սննդականոնի մասնագէտ անասնաբոյժ մը: Նախատեսուած են նաեւ բացօթեայ խաղեր, մաքրութիւն, հոգեբոյժի մօտ այցելութիւն եւլն., եւլն.:

Թրիանոն միակը չէ: Փարիզեան այլապէս համբաւաւոր պանդոկ մը՝ Գոնգորտի Գրիյոնը ա՛լ աւելի կատարելագործած է շուներու ընդունելութիւնը, որոնց ժամանումին, իրենց անունով նուէր մետալ մը կը շնորհուի, եւլն., եւլն.:::

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՄԷՋ

ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ՝ «ԱԶԳԱՊԱՏՈՒՄ»Ի Դ. ՀԱՏՈՐԻՆ ՄԱՍԻՆ

Միացեալ – Նահանգներու արեւմտեան թեմի Պըրպէնքի Առաջնորդարանի սրահին մէջ, Օգոստոս 20-ին, տեղի ունեցած է դասախօսութիւն մը, տոքթ. Զաւէն Ս. Քհնյ. Արզումանեանի գրած «Ազգապատում»ի Դ. հատորի 3-րդ գիրքի մասին: Բացումը կատարած է Արշակ Ա. Քհնյ. Խաչատուրեան: Դասախօսը՝ Թորգոմ Փոսթաճեան, արժեւորելով «Ազգապատում»ի Դ. հատորը, խօսած է նաեւ Օրմանեան Պատրիարքին ու անոր «Ազգապատում»ներուն մասին, նոյն ատեն ներկայացնելով հպարտացնող ու ցաւալի դրուագներ մեծ եկեղեցականին կեանքէն: Դասախօսը Օրմանեանի «Ազգապատում»ը նկատած է մեր եկեղեցական պատմութեան կեդրոնական աղբիւրը: Խօսք առնելով Զաւէն Ս. Քհնյ. նշած է թէ «Ազգապատում»ին հանդէպ հետաքրքրութիւնը իր մէջ սկսած է 14 տարեկանին, երբ Գալուստեան վարժարանի 6-րդ դասարանի աշակերտ էր: Յետագային, Անթիլիասի վանքին մէջ եւ ապա կեանքի իր միւս հանգրուաններուն, միշտ մտածած է «Ազգապատում»ի մասին եւ ի վերջոյ, 15 տարի առաջ որոշած է լծուիլ աշխատանքի եւ լոյս ընծայած է արդէն յաջորդական երեք նոր հատորներ, որոնք կ'ընդգրկեն հայ ժողովուրդի անցեալ մէկ դարու ազգային – եկեղեցական պատմութիւնը: Գնահատանքի խօսքով հանդէս եկած է առաջնորդ Յովնան Արք. Տէրտէրեանը, շեշտելով «Ազգապատում»ի տեղն ու արժէքը մեր պատմագրական եւ հոգեւոր մշակոյթի գանձարանին մէջ:

***

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՈՒՂԵՑՈՅՑ – ԴԱՍԱԳԻՐՔ ՄԸ

Սան-Ֆրանսիսքոյի Հայ Դատի Յանձնախումբը իրագործած է տարիներու ծրագիր մը, անգլերէն լեզուով հրատարակելով Հայկական ցեղասպանութեան նիւթը ուսուցիչներուն ծանօթացնող ուղեցոյց – դասագիրք մը: «Մարդկային իրաւունքներ եւ ցեղասպանութիւն. ուսումնասիրութիւն 20-րդ դարու առաջին ցեղասպանութեան» խորագրով հատորը կը բաղկանայ 190 էջերէ եւ ամերիկեան պետական վարժարաններու ուսուցիչներուն կը տրամադրէ հարկ եղած բոլոր տեղեկութիւնները Հայկական ցեղասպանութեան մասին՝ պատճառներ, պայմաններ եւ հետեւանքներ, որպէսզի անոնք իրենց կարգին այդ նիւթերը դասաւանդեն իրենց աշակերտներուն:

***

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆԻՒԹԵՐ ԴԱՍԱՒԱՆԴՈՂ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐՈՒ ՍԵՄԻՆԱՐԸ

Էնսինոյի Ֆերահեան ազգային վարժարանի «Աւետիսեան» եւ «Տիգրանեան» սրահներուն մէջ, Օգոստոս 11-15, տեղի ունեցած է ազգային վարժարաններու խնամակալ մարմնի կազմակերպած հընգօրեայ սեմինարը, Հարաւային Գալիֆորնիոյ տարածքին գործող հայկական վարժարաններու մէջ հայերէն նիւթեր դասաւանդող ուսուցիչներու համար: Մասնակցած են 15 վարժարաններէ 87 ուսուցիչ – ուսուցչուհիներ, մանկամսուրէն մինչեւ երկրորդական: Ուսուցիչներ հետաքրքրութեամբ հետեւած են ներկայացուած նիւթերուն, որոնք իրենց մտապաշարը եւ փորձառութիւնը թարմացուցած են, ծանօթանալով մանկավարժական արդիական ու մասնագիտական նորագոյն միջոցներուն: Հայ եւ օտար մասնագէտներ զեկուցումներ տուած են կրթական, դաստիարակչական և դասաւանդման արդի եղանակներու մասին, առանձին աշխատանիստերու ընթացքին:

ԼՐԱՏՈՒ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ **ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ**

Բ.

Ժամանակավրէպ մըն էր մէկ խօսքով Պ. Ամատեան: Զինքը կուռ, զուտ ու աշխատուած մետաղի նմանցնելէ աւելի, հարկ էր բաղդատել գետնի տակէն դեռ նոր դուրս բերուած կորթ հանածոյի հետ. հանածոյ՝ ուր պիտանի տարրը կորսուած է երբեմն հողի կոշկոռներու տակ:

Պ. Ամատեանի նկարագրին, հոգեբանութեան, մտածումին մէջ ալ չուշացայ գտնելու զարմանալի հակասութեան մը ախտանշանները: Արդարեւ, օրեր կային, ուր ան կը մատնուէր մտավախութեան, տարակոյսի նոպաներու: Բառերը կը դառնային խոհեմ, զգոյշ ու պաշտօնական. ան ճիգ մը կը թափէր ապացուցելու իր գերադասներուն իր արհեստակցական խղճմտութեան, իր կոյր նուիրումին, իր բարի եռանդին: Իր յեղակարծ ու հակոտնեայ այդ դիմայեղումները զիս կը շուարցնէին բոլորովին. անկարելի կ'ըլլար վստահիլ ոչ իր խօսքին, ոչ իր յեղյեղուկ տրամադրութիւններուն:

Մանաւանդ չափազանց չեշտուած էր իր ուշադրութիւն գրաւելու, ինքզինքը գերադասներուն զգալի ընել տալու մարմաջը: Ատիկա հազուադէպօրէն կը յայտնուէր իր մէջ, բայց անգամ մը որ իր ծփուն մտայնութիւնը թեքուէր դէպի այդ կողմը, ան ընդունակ կ'ըլլար ամէն զիջումի, ամէն նահանջի: Կը դառնար նախանձախնդիր ու տիպար պաշտօնեան, որ կոյր ու հանդուրժող ակնածանքը կը տածէ ու կը մշակէ վերին օրկաններուն հանդէպ: Իշխանութիւնը կը վերածուէր միֆի մը, որով ան կ'իպնոսանար, կ'այլափոխուէր: Որքան ալ կարճ տեւէր իր այդ առհաւական եւոյթը, այսուամենայնիւ իր բնութեան մաս կը կազմէր ատիկա: Պ. Ամատեան պիտի չյաջողէր բնաւ իր հակոտնեայ բնազդներուն մէջ եւ հաստատել միայուն ու արդար հաւասարակշռութիւն մը. ոչ: Ոստումներուն, ընդոստ թեքումներու մարդը դատապարտուած էր մնալու:

Այս ամառուան ընթացքին -1913-ի այդ օրերուն Անատոլուի ընկերութիւնը միջոցներ կը փնտռէր պատերազմէն թուլցած գործերու նոր զարկ տալու— Պ. Ամատեան յանկարծ ինկաւ սեւեռուն գաղափարի մը կախարդանքին տակ: Մասամբ ինքնիրմէ տարուած, մասամբ իր կնոջմէ թելադրուած, – մինչեւ ե՞րբ անիկա, իր ամուսինը, պիտի անտեսուէր այդ աննշան անկիւնը, մինչ ուրիշներ, նուազ կարող, արդէն դիրք ու ասպարէզ կը շինեն, դէ՛հ, ուրեմն, երերալու բան մը փորձելու է, – այո՛, Պ. Ամատեան սկսաւ որոճալ ու մտածել ծրագիր մը:

Քանի մը օրուան մտամփոփ խորհրդածութիւններէն վերջ, աստիճանաբար ըդգացի որ դէմքը կը պայծառանար: Ամբողջ առտու մը գրասեղանին առջեւ, ծըխախոտի գուլաներուն մէջ անհետացած, ան գրեց, գծեց ու մաքուրի առաւ: Տենդահար երկունքի մը մէջ էր կարծէք, կարելի չէր զինքը ընդմիջել, ճակատը՝ քրտնաթոր, մատները՝ յուզումնահար, աչքերուն մէջ գինով ու անսովոր ինքնաբաւականութիւն մը... Մոռցաւ ճաշել, մինչեւ որ կինը, զգոյշ եւ կաթոգին խանդաղատանքով ափսէ մը դրաւ առջին, առանց ընդմիջել փորձելու զինքը: Կերակուրները պաղեցան: Կատուն սկսաւ լակել ու համտեսել պնակները: Բայց Պ. Ամատեան հոն տեղուանքը չէր ամենեւին:

Կէսօրէն վերջ, յաղթական ճիչով վրաս խուժեց:

– Վերջապէս, Փայլակ, աւարտեցի... աւարտեցի... եղաւ, լմնցաւ:

Ու օդին մէջ կը ճօճէր ու դրօշի մը պէս ծածան ծածան թափ կու տար թիւերով ու տեղագրական ուրուագիծերով ծածկըւած էջեր ու թերթեր:

– Հոյակապ ծրագիր մը, Փայլակ... Այսօր իսկ պիտի ներկայացնեմ Տնօրէնութեան... Թո՛ղ տեսնեն թէ ի՞նչ գլուխի տէր է Ամատեանը... Թո՛ղ հասկնան որ, եթէ ուզեմ ինչեր կը յղանայ իրենց չսիրած, չհաւնած այս Ամատեանը...

Տիկին Գայեանէն ալ իջած էր, ու երկու պզտիկները, զգոյշ ու անձկագին կը դիտէին կիսաբաց դռնէն:

Պ. Ամատեան լրջմիտ, հապճեպ բառերով ինծ բացատրեց իր ծրագիրը, զոր անմիջապէս չկրցայ ըմբռնել, այնքան խանդավառութիւնը խանգարել կու տար իրեն խօսքերուն յաջորդական կապը: Բայց վերջապէս, իր բացադանչութիւններուն, իր մանուածապատ վերլուծումներուն թնճուկին ընդմէջէն կ'ընդնշմարէի իր հիմնական մտածումը, որ հետեւեալն էր մօտաւորապէս.

Ան կ'առաջարկէր ընկերութեան կամուրջ մը շինել ճիշդ կայարանին դիմացը, Սաքարիայի վրայ: Ատիկա թոյլ պիտի տար մօտ տասէն տասներկու գիւղերու դիւրին, անմիջական կապակցութիւն մը ունենալ մեր կայարանին հետ: Կրկնակ օգտակարութիւն մը, ուրեմն, նախ ձիթառատ, անտառախիտ շրջանին տեսակէտով, բայց նմանապէս Տոկան Զայի կայարանին ապագայ զարգացումին հայեցակէտով:

Թիւերու, վիճակագրութիւններու, հաշիւներու ցուցակներ կու գային ապացուցանելու, որ Պ. Ամատեանի նախատեսութիւնները հիմնուած չէին ցնորամիտ ենթադրութիւններու վրայ: Իսկապէս լուրջ, խնամուած, մանրակրկիտ ծրագիր մը, ուր ամէն շահ ու զէն, ամէն հաւանականութիւն նկատի առնուած ու վերլուծւած էին: Պ. Ամատեան ոչինչ թողուցեր էր պատահականութեան, ինչպէս կը ջանար հաւաստիացնել ինծ: Ես, իր տըւեալները դատելու ամենեւին ի վիճակի չըլլալով հանդերձ, չէի կրնար չմասնակցիլ իր խանդավառութեան:

(Շար. 7)

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ
78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ԳԼԱՄԱՐ. – Միքայէլ Փափազեան 70 Եւրօ:

***

ԼԻՈՆ. – Ոմն 50 Եւրօ:

(Շար. Ա. էջէն)

սահմանային կողմէ: Սպայակոյտին մէջ կան նաեւ ութ ուրիշ երկիրներու պատկանող սպաներ (Աւստրիա, Ֆինլանտա, Յունաստան, Իտալիա, Հոլանտա, Լեհաստան, Մեծն-Բրիտանիա եւ Թուրքիա):

ՌՈՒՄԱՆԻՈՅ մէջ ֆինանսական նոր գայթակղութիւն մը երեւան ելած է, մինչ Պրիւսէլ տեւական դիմում կ'ընէ Պուքրէշի իշխանութիւններուն, որպէսզի վերջ դնեն կաշառակերութեան: Այս անգամ, խնդրոյ առարկայ է Եւրոպական Համարկումի նախարարը՝ Հիլտըկրատ Փիւմաք, որ ամբաստանուած է 150 հազար Եւրօ իւրացուցած ըլլալու յանցանքով, Եւրոպական Ֆոնտէն եւ փոխանցած Ժերոքոնսիւլթ ընկերութեան, զոր կը մատակարարեն ամուսինը եւ տղան: Գումարը յատկացուած էր արհեստներու պատրաստութեան: Օգոստոսին ալ, կառավարութեան ընդհ. քարտուղարը, մկրտըւած «Միքէ պախշիշ»ը մամուլին կողմէ, բացումը կատարած էր եւրոպական ծրագրի մը, որու նպատակն էր ջուրով օժտել Գորնու գիւղը (Պուքրէշի հիւսիսը), ուր կը գտնուի վարչապետին արձակուրդի ապարանքը: Աշխատանքները մէկ միլիոն Եւրօ արժած էին Եւրոպական Միութեան: Ամէն տարի, Ռումանիա 650 միլիոն Եւրոյի վարկ կը ստանայ Միութեան իր անդամակցութիւնը պատրաստելու համար (2007-ին): Հակառակ լըրագրողներու բերած փաստերուն, իշխանութեան գլուխը գտնուող կուսակցութեան բանբերը թերահաւատ է եւ կ'ըսէ. – «Եթէ տիկին Փիւմաք ալ կաշառակեր է, այլեւս որեւէ բան կարելի չէ յուսալ այս երկրէն»: Վարչապետին համար ալ հարցը փակուած է:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ, անգամ մը եւս դիմած է Յունաստանի, որպէսզի վերջ դնէ կիներու եղած արգելքին Աթոս լերան վանքերը մտնելու: Երկրին հիւսիսը գտնուող այդ սրբավայրի վանքերը արգիլուած են կիներու, որոնք կրնան 2-էն 12 ամիս բանտարկութեան դատապարտուիլ, եթէ փորձեն: Եւրոպական Միութեան համար այդ արգելքը բռնաբարումն է «կիներու եւ այրերու հաւասարութեան սկզբունքին»: Անցեալ Յունուարին, Յունաստան արդէն մերժած էր դիմումը, ճշդելով թէ «վանական այդ հանրապետութեան» կարգավիճակը, կէսով ինքնավար, ներառնուած է եւրոպական դաշնագրերու մէջ «Ապադոն»էն ի վեր, 1050-ի բնագիր մը, ուր ըսուած է որ օրթոտոքսութեան նուիրեալ այդ լեռը արգիլուած է «ոեւէ կնոջ, ոեւէ երախայի, ոեւէ ներքինիի և ոեւէ ողորկ դէմքի»:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ հեռատեսիլի Թի - էֆ 1 կայանը, հաւանաբար ստիպուի հրաժարիլ «քաղաքական թէլէռէալիթէ» իր յայտագրէն, որ պիտի սկսէր Հոկտեմբերին, մկրտուած «36 ժամ»: Անոր նիւթն էր քաղաքական դէմքի մը կեանքին 36 ժամերը եւ արդէն իսկ իր հաւանութիւնը տուած էր կառավարութեան բանբերը՝ Գոփէ, բայց Ռաֆարէնի լուրջ վերապահութիւնները սուր բանավէճի մը պատճառ եղան: Ֆիկառոյի (Սեպտ. 4) մէջ ալ, Ռաֆարէն ըսաւ թէ «գիշերանոցով ներկայանալու պէտք չկայ համոզումներ արտայայտելու համար»: Քանի մը շաբաթ է արդէն, չպատրաստուած այս յայտագրին շուրջ բաւական ծանուցում եղաւ, բայց Ռիւթ Էլքրիէֆ պիտի չկարենայ նպատակին հասնիլ եւ ներկայացնել քաղաքական դէմքի մը մտերիմ կեանքին 36 ժամերը: Այս «թէլէռէալիթէ»ն, որ այդ կայանին մենաշնորհը դարձած է, օրէ օր աւելի միջակ եւ ողորմելի յայտագրերով, այլեւս չի գիտեր ի՞նչ անսովոր բան մը գտնել: Ի վերջոյ, տնօրէնը՝ Էթիէն Մուժոթ, յուսահատած չէ եւ կ'ըսէ «ուրիշ ծրագիրներ ունինք»...:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ԽԱՉՎԵՐԱՑ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, խաչվերաց Տօն վերացման Սրբոյ խաչին: Տաղաւար օր է

Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8.30-ին,
Պատարագ՝ ժամը 10.30-ին:

Ծանօթ. – Այսօր հոգեհանգիստ չի կատարուիր:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, Խաչվերացի մեծահանդէս Թափօր – Անդաստան:

***

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է խաչվերացի:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայր. Պատուիրակի Փոխանորդ
Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց: Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին:

***

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8.30-ին:

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10-ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

Rentrée

CHAVILLE

Ecole «LEVON CHANTH»

ANNEE SCOLAIRE 2003-2004

La rentrée de l'école «Lévon Chanth» de l'église arménienne de Chaville aura lieu le **mercredi 10 septembre** avec le programme et les horaires suivants :

- de 9h30 à 12h : pour les élèves débutants (à partir de 3 ans);
- de 14h à 16h : pour les élèves de niveau moyen;
- de 18h à 21h: pour les élèves de niveau avancé, les adultes et la préparation au baccalauréat.

Les enseignantes Rosine Tachdjian et Lara Wartanian inculqueront à leurs élèves les notions essentielles de la langue et de la civilisation arméniennes.

Pour plus de renseignements, téléphoner au :

01 47 09 23 18
ou 01 39 46 21 66

ou se présenter le **mercredi 10 septembre** à partir de 9h30 : 6, rue Père Komitas, 92370 Chaville.

***

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.C.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.

Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 8
Տօն ծննդեան
Սրբուհւոյ կուսին Մարիամու յԱննայէ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10-ին, պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ՝
ՄԻՒՌՈՆ Ծ. ՎՐԴ. ԳԸՎԸՉԵԱՆ

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

Մարսէյլի
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Միօրեայ Հայ Վարժարանի
2003 – 2004 ուսումնական տարուան դասընթացքները կը վերսկսին
Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17
առաւօտեան ժամը 10-ին

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զըրաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատուն
Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
organise
une visite
le Dimanche 28 septembre
à Auvers-sur-Oise
«au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

***

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

L'UGAB—FRANCE
organise
LE 15 NOVEMBRE
dans les Salons de l'**Hôtel Intercontinental**

un dîner de gala

en l'honneur de
M. PATRICK DEVEDJIAN,
Ministre délégué aux libertés locales,
premier Français d'origine arménienne, né en France,
élevé à une fonction ministérielle.

Réservation à l'UGAB
Tél. : 01 45 24 72 75 — Fax : 01 40 50 88 09
E-mail : ugab@wanadoo.fr

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

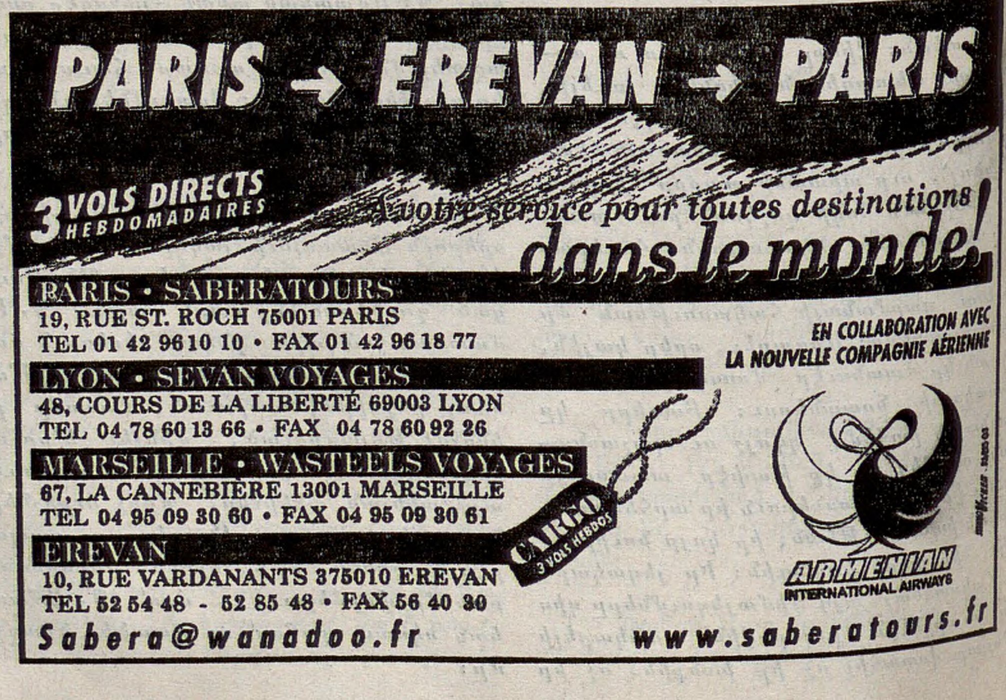

ԿԻՐԱԿԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 7
DIMANCHE 7 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ
ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ
ԹԻՒ 295

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.764
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.764

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գրեց՝ **ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ**

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ

Ֆրանսահայ թատերական գրականութիւնը դեռ կարօտ է ուսումնասիրութեան: Տարբեր պայմանների բերումով, բազմաթիւ հայ գրողներ Ֆրանսիա հաստատուելով, կամ մի առժամանակ այնտեղ ապրելով, հակառակ դժուար պայմաններին, չեն զլացել հայկական բեմերի համար թատերկներ գրել: Սակայն քաղաքական ու տնտեսական դժուար պայմանները, առիթ չեն տուել, որպէսզի թատերախմբերը համարձակ փորձառական քայլերի դիմեն ու տեղ տան, բեմի վրայ դեռ չհաստատուած այդ հեղինակներին: Մինչ այժմ մեր հանդիպած հեղինակները, չորս տասնեակից աւելին են, իսկ թատերկների թիւը անցնում է 130-ը: Քիչ չեն նաեւ Ֆրանսիայում հրատարակուածները՝ շուրջ 60 վերնագիր: Մեզ հասած տպագիր ու անտիպ նիւթերը, որակով ու բովանդակութեամբ, բազմատեսակ են (տես ցուցակը)*: Այդ բոլորի կապակցութեամբ, մէկ բան միայն պատմական հաստատ փաստ է՝ հայ գաղթօճախները ընդհանրապէս բեմ չեն հանել Ֆրանսիայի մէջ գրուածը: Բացառութիւն է, Լ. Շանթի Օշին Պայլ-ը: Նկատելի է, որ տպագրուածն եւս լայն տարածում չէ գտել: Աննկատ մնալով՝ ոչ ընթերցուել, ոչ գնահատուել, ոչ էլ հասարակական յիշողութեանն է յանձնուել: Այսօր, համարեա բոլորն էլ, մոռացուած են:

Մոռացուածների շարքում են բեմի գործիչների՝ Ա. Շահխաթունու, Տ. Ներշանեանի, Գրիգոր-Վահանի, Հ. Տարօնեանի եւ մի քանի ուրիշների, յատկապէս ֆրանսահայ բեմերի համար գրուած, խաղերը: Դրանք իրենց որակով ու չօշափած նիւթերով, յաճախ շատ բան են պատմում ու պարզում ֆրանսահայ գաղութի կեանքի մասին:

Ֆրանսիայում են գրուել կամ հրատարակուել, հայ թատերական գրականութեան պատմութեան մէջ արժանի տեղ գրաւելու կարօտ մի քանի երկեր. օր.՝ Լ. Շանթի Օշին Պայլ (1928), Պետրոս Զարոյեանի Մեռնողները (1928), Եղիա Գասպարեանի Երուսաղէմի մէջ (1930), Տրդատ (1930), Այն գիշեր (1931), Յ. Օշականի Ստեփանոս Սիւնեցի (1938), Լեւոն Մեսրոպի Մատաթ Րէիս (1946), Հրաչ Տարօնեանի Ամբողջ ճշմարտութիւնը (1951), Նշան Պէշիկթաշլեանի Նարեկացի ու Սմբատ Բ. (1950) եւ Յուզումը (1953) թատերկները:

Նիւթը իր պատմական հոլովոյթի մէջ շօշափելու համար, կատարել ենք չորս խմբաւորումներ: Ընդհանրապէս յիշել ենք, գրական կամ թատերական առումով առաւել ուշադրութեան արժանի մի քանի հեղինակների եւ միայն՝ թատերկը անտիպ լինելու դէպքում, բերել ենք դրա խտացուած բովանդակութիւնը կամ բնագրի մէկ հատուածը: Հարկ է յիշել, որ այս յօդուածի մէջ, չենք ներառել ֆրանսագիր հայ գրողներին՝ օր. Արթիւր Ադամով, Գաբրիէլ Արութ, Ժան-Ժագ Վարուժան, Ռէն Պարթեւ, Վահէ Քաչա եւ մի քանի ուրիշներ:

Ա. ՇՐՋԱՆ (1914-1940)

ԱՐՄԱՏԱԽԻԼ ՈՒ ՏԱՐԱԳԻՐ ԹԱՏՐՈՆ

Նշուած տարիներում, մնայուն արժէք ներկայացնող, բեմ չհանուած ֆրանսաբնակ երեք թատերագիրներն են՝ Պետրոս Զարոյեան, Նշան Պէշիկթաշլեան եւ Ա. Սեմա: Այս ցանկին պէտք է աւելացնել պոսթոնաբնակ նկարիչ, բանաստեղծ ու թատերագիր Եղիա Գասպարեանին եւ Յակոբ Օշականին: Առաջինը, արդէն վերը նշուած, Փարիզում գրած իր երեք թատերկների եւ երկրորդը, Փարիզում հրատարակած իր քնարախաղի համար: Բեմ հանուած հեղինակներից յիշատակելի են՝ Ղեւոնդ Մելոյեան, Աշօ Շահխաթունի, Արամ Պետրոսեան եւ Արշակ Զօպանեան:

1922-ին, Կ. Պոլսից Մարսէյլ հասած, Պետրոս Զարոյեանի Մեռնողները (1928) եւ Ոստայնը (1929), ֆրանսահայ գաղութի առաջին կարեւոր ու ինքնատիպ թատերկներն են: Դրանք չեն կրկնում մինչ այդ հայ թատերագիրների կիրառած եւ հասարակութեան կողմից ընդունուած բովանդակութիւններն ու բեմական կառոյցները: Զարոյեանը զգայուն, զուսպ ու խտացուած միջոցներով, բեմ է հանում իր ժամանակի իւրայատուկ հոգեվիճակը: Նրա բեմախաղերն ունեն ինքնատիպ կառոյց, իւրովի ոճ եւ խորապէս խորհել են ստիպում:

Մեռնողները խաղի մէջ կերտուած գործող անձ՝ Ալիսը, լուռ, սակայն «խօսուն» բեմական ինքնատիպ ներկայութիւն է, որը թատերայնօրէն յաջողում է խտացնել ու փոխանցել հեղինակի միտ բանին: Ոստայնը բեմախաղի մէջ գործող անձինք, բեմ են հանում մասնակիին ու ընդհանրականին առընչուող խտացած իրավիճակներ: Մասնակին բնորոշողները կրում են յատուկ անուններ՝ Նելլի եւ Լեւոն իսկ միւսները, ընդհանրացուած դէմքեր են՝ որ եւ է մէկը, մօրաքոյրը, քոյրը: Նրանք փորձում են Սփիւռքի մէջ իրենց վերապահուած կեանքն ու ապագան ձեւակերպել եւ շատ նման են, մի թատերախաղի մէջ անյաջող դերաբաշխման ենթարկուած դերասանների: Զարոյեանը առաջին թատերագիրն է, որ նրբին կերպով շարժման մէջ է դնում աղէտէն ետք Ֆրանսիա հասած, անհամադիր ու անհաղորդ բեկորների վերածուած, վերապրողներ-ի չարտայայտուած, թաքուն մնացած ու չդրսեւորուած այնպիսի ապրումներ, արգելքներ ու տագնապներ, որոնք փրկուածներ-ի կեանքն ու ապագան ամլութեան են տանում: Թատերկները ժամանակին թերըմբռնուել, թերագնահատուել են ու չեն խաղացուել:

Ֆրանսիա հաստատուած Ղեւոնդ Մելոյեանը, առաջին հայ թատերագիրն է, որի խաղերից երկուսը՝ Արմենոյշ-ը եւ Սուտը, բեմ են հանուել ժամանակին: Մելոյեան, ընդհանրապէս արհամարհուած, սակայն ուշադրութեան արժանի թատերագիր է: Ա. համաշխարհային պատերազմից յետոյ, ֆրանսերէնով Զուիցերիա գրուած (1918), մրցանակի արժանացած (1920) եւ Ժընեւի մէջ հրատարակուած (1922) Արմենոյշ-ը, հեղինակը Փարիզում հայերէնի է թարգմանել ու վերամշակել: Այն երկու տարբեր թատերախմբերի կողմից՝ «Մայրենի Բեմ» եւ «Փարիզահայ Դրամատիկ», բեմ է հանուել (1924): Այդուհանդերձ, բեմադրութիւնների ձախողման բերումով, Մելոյեանի միւս գրութիւնները, հակառակ իրենց ստացած որոշ գնահատանքներին եւ երբեմն շահած մրցանակներին, բեմի գործիչների կողմից չեն գնահատուել ու չեն խաղացուել:

Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից յետոյ, երբ Արմենոյշ-ը Մարկ Արեանի բեմադրութեամբ, կրկին ներկայացուել է՝ այս անգամ ֆրանսերէնով (Նոյեմբերի 20, 1948, Փարիզ), բեմադրութեան նախօրեակին, «Արեւմուտք» թերթը Հոկտ. 25-ին կազմակերպուած հաւաքը ներկայացնելով, գրել է "Հեղինակը, Ղ. Մելոյեան, խօսք առնելով ըսաւ որ ինք հետեւած է իր անկեղծ զգացումներուն, առանց երբեք ազդուելու նուաստութեան կանխազգացումէն (քոմփլէքս տ'էնֆերիորիթէ), որ /.../ կը տիրէ հայ գրողներէն մեծագոյն մասին վրայ, առանց աջ ու ձախ գոյութիւն ունեցող սովորութիւններուն վրայ ուշադրութիւն դարձնելու, գրած է իր գործը: /.../ «Գրուածքին խորհրդանշանն ու բովանդակութիւնը հայ եւ թրքօգերման ողբերգութիւնն է, անցնելով համամարդկային խղճի եւ արուեստի մաղէն: Այն օրեւուն, երբ գրեցի "Արմենոյշ"ը դեռ թարմ էր հայկական անհուն արիւնը, մեծ էր իմ վիշտն ու զայրոյթը, որովհետեւ կը հաստատուէր իմ նախազգացումս, հակառակ հայ քաղաքական մեծ դէմքի մը կտրուկ դիւրահաւատութեան, եւ անծայր էր իմ ցաւս, ուրիշ հայ կարեւոր անձնաւորութեանց պաղարիւնին բաղդատմամբ»":

Լօզանի խորհրդաժողովից քիչ յետոյ, երբ Դաշնակից մեծ ազգերը, անտեսեցին իրենց յանձնառութիւնները հայ ժողովրդի նկատմամբ եւ 10.000 որբեր ամերիկեան Նիր Իսթ Ռիլիֆի համաձայնութեամբ, ըստ Ազգային Պատուիրակութեան, Խորհրդային Հայաստան փոխադրուեցին, Արշակ Զօպանեանը նշուած դէպքերը խթան ունենալով, գրել է Հըրաշքը (1923): Սակայն, ֆրանսահայ հանդիսատեսները և ընթերցողները դրա, ինչպէս նաեւ նրա միւս՝ Բամբասանք թատերախաղի հետ, ծանօթացել են շատ աւելի ուշ՝ Բ. համաշխարհային պատերազմից յետոյ: Վերջինը, որ ժամանակին Մութ խաւեր վերնագրի տակ, բեմադրուել էր Կ. Պոլսում (1893), հեղինակը Փարիզի հրատարակութեան համար վերամշակել է:

Երիտասարդ տարիքում Կ. Պոլիս, դերասանական գործունէութիւն տարած եւ ապա Ֆրանսիա հաստատուած, Նշան Պէշիկթաշլեանի Աստուծոյ Հանգիստը խօլախաղը, Կարեւոր ժողով մը կատակը եւ Սոսկալի Նազար-ը, միանգամայն նոր շունչ ու զարկերակ են ցուցաբերում: Թատրոնով խորապէս հետաքրքրուած, բեմերում դեռ տեղ չգտած, այս հեղինակը, բարեբախտաբար յետագայ տասնամեակներում չի դադարել, եւ աւելի քան մէկ տասնեակ երգիծաբանական եւ այլ բնոյթի խաղեր է գրել:

Ցաւօք, ինքնատիպ փորձեր կատարող, երիտասարդ տարիքում կորուստի մատնուած, Ա. Սեմայի ստեղծագործական ընթացքը ընդհատուել է կանուխ: Նրա Պարոն Կալուսի երգիծախաղը եւ պատմական նիւթ շօշափող Շամիրամ թատերաքերթուածքը, ֆրանսահայ բեմին ժամանակակից աւիշ, ռիթմ ու լեզու բերելու մտահոգութեամբ ծնուած երկեր են:

Արշաւիր Շահխաթունու Առաքել Աղա դրաման առաջին գրութիւնն է, որ ֆրանսական պուլվարի թատրոնի ոճով, փորձում է բեմ հանել ֆրանսահայ ժամանակակից հասարակական կեանքի որոշ պատկերն ու ժամանակին գաղութի մէջ հրատապ խնդիր դարձած, ներգաղթին առընչուող հարցերը: Ա. արարից բերում ենք մէկ հատուած, ուր Առաքել Աղան՝ որի աքսիոնները շուտով պիտի բախտի բերմամբ, անսպասելիօրէն շահեն ու նա հարստանայ ու քիչ անց կրկին սնանկանայ, տուն է մտնում, կնոջ ու աղջկայ հետ ճաշելու:

(Ներս կը մտնէ Առաքելը: Բարձրահասակ: 35 տարեկան: Անահիտ կը վազէ դէպի հայրը եւ կը համբուրուի):

Առաքել – Ուշացայ, Զարուհի: Լաֆայէթէն կ'անցնէի, մտայ քաֆէ եւ խօսքի բռնուեցայ: Կ'ըսեն թէ շուտով քաղաքական նոր կարգադրութիւններ պիտի ըլլան: Եթէ ճիշդ է, ամէն մարդ իր երկիրը կը վերադառնայ: Գրիգոր էֆէնտին ալ հոն էր: Միասին մէյմէկ ափէրիթիֆ առինք: Է՛, ճաշի նստինք: (Կը նստի սեղան: Տիկ. Զարուհին կը բերէ համեստ կերակուրներ: Կը ճաշեն ուրախ): Ըսէ նայիմ, աղջիկս, ինչ կայ չկայ դըպրոցը: Լաւ բաներ կը սորվիս: Բայց մեղք որ Մխիթարեան Միաբանութիւնը աղջիկներու դպրոց մը չունի: Այս Ֆրանսացիներուն դպրոցը դուն Հայ չես մնար: Մեր հարուստներն ալ տարօրինակ են: Գոնէ անոնք աղջիկներու վարժարան մը բանային որ աղջիկներն ալ Հայ մնային:

Զարուհի – Իմ Անահիտս միշտ Հայ կը մնայ, այնպէս չէ՞, իմ աղուորիկ աղջիկս:

Անահիտ – Այո՛, հայրիկ, թէեւ ես ֆրանսական վարժարան կ'երթամ, բայց տունը հայ ընկերներուս հետ շարունակ հայերէն կը խօսիմ:

Զարուհի – Հա՛, չմոռնամ, Աղքատախնամէն նամակ մը ունիս:

Առաքել (կարդալէ վերջ) – Գործազուրկներու համար ներկայացում կու տան: Երկու տոմսակ ղրկեր են: Մեղք են, պէտք է անոնց դրամը վճարել: Ճիշդ է գործ չկայ. շուկան պարապ է, բայց եւ այնպէս Հայ ենք, տա՛նք:

(Այդ միջոցին արդէն Անահիտ տեղէն ելլելով կրամաֆոնին վրայ տիսք մը դրած է, հայկական եղանակ մը: Տիկ. Զարուհին սուրճ բերած է ամուսնոյն: Առաքելը սիկառէթի մը ընկերակցութեամբ կը խմէ սուրճը եւ ուշադրութեամբ կը լսէ նուագը: Զարուհին սկսած է սեղանը հաւաքել: Առաքելը տակաւ տարուելով եղանակէն քթի տակով կը մռլտայ միեւնոյն երգը: Դէմքը կը փոխուի, տխուր դիմակ մը կը ստանայ եւ կարծես թէ կը յիշէ անցեալ օրեր: Զարուհին ալ տարուած է եղանակով եւ սեղանին ծածկոցը վերցնելու ատեն կը յենու ամուսնոյն ուսին եւ մեղմիւ կ'երգեն միասին: Աչքերնուն մէջ կ'երեւի արցունք: Անահիտը կը մօտենայ եւ զարմացած կը դիտէ անոնց արցունքոտ աչքերը: Երկու ձեռքեր, հօր եւ մօր, միաժամանակ կը բռնեն Անահիտը եւ կը դնեն իրենց միջեւ: Փոքրիկ լռութենէ մը յետոյ Զարուհին եւ Առաքելը գրեթէ միաբերան եւ բացագանչելու պէս)

Առաքել եւ Զարուհի – Երանի այդ օրերուն... Ո՞ւր է հիմա մեր տունը... Ո՞ւր է հիմա մեր տեղը...

Անահիտ – (Կարծես ուզելով ծնողները հանգստացնել) – Հայրի՛կ, մայրի՛կ... ի՞նչ եղաւ ձեզի... ի՞նչ կայ...

(Կը սթափին: Զարուհին կը համբուրէ Անահիտը եւ կը խաչակնքէ):

Զարուհի – Փառք քեզ Աստուած: Դեռ պատառ մը հաց ունինք:

Առաքել – Հաց ունինք կշտանալու համար: Բայց ինչ աշխատանքով, ինչ չարչարանքով կը ճարուի այդ հացը: Ապրանք մը ծախելու համար հոգիս բերանս կու գայ: Ես հարուստ ըլլալու էի որ դուք ալ տեսնէիք: Ամէնքը բախտաւոր կ'ընէի, ամէնուս երջանկութիւն կու տայի: (Կրամոֆոնը դադրած է: Տեղէն

●►

վեր կենալով) Այնչափին ալ փառք տանք: (Կը համբուրէ կինը եւ աղջիկը) Ես գացի: /…/

Շահխաթունու երկրորդ դրաման՝ Հայրենիքը ողղանջում է, նմանապէս գրուել է միեւնոյն տասնամեակում (1936): Սակայն, այն բեմ է հանուել աւելի ուշ՝ պատերազմից յետոյ (1946): Դրաման գրնդապետ Ամատունու կեանքի պատումն է: Նա մասնակցել է Հայաստանի ազատագրման եւ անկախութեան պայքարին ու դժոխային կռիւներին: Ձեռք է բերուել անկախութիւնը, բայց վրայ են հասել կարմիրները: Վարչակարգը տապալուել է ու Ամատունին, ուրիշների պէս անցել է Եւրոպա՝ Փարիզ: Նա ստիպուած հեռացել է իր մէկ հատիկ զաւակից՝ Վահէից եւ Թրքահայ Արմենուհուց, որը նրա հետ, սրտի եւ գործի մերձեցում ունի: Տասնութ տարի յետոյ՝ իբրեւ յաջողած երգիչ, Ամատունուն գտնում ենք Փարիզի թատրոններից մէկում: Սակայն հայրենիքի կարօտը մաշել է նրան: Այժմ նա տառապում է սրտի հիւանդութեամբ եւ բժշկի պատուէրով, ստիպուած է թողնել բեմը: Ցանկարծ նրա հանդերձարանն է մտնում մի օրիորդ: Արմենուհին է, եկել է հայրենիքից: Բոլորովին փոխուել է, ամբողջովին նուիրուած է Խորհրդային Հայաստանին: Գաղափարների ու տեսակէտների մեծ բախում է տեղի ունենում: Ամատունու առողջական վիճակի համար դա մի նոր, յաւելեալ տագնապ է: Մայիսեան յաղթանակի յիշողութիւնները, ձայնասփիւռից լսուող երեւանեան երգերը, յատկապէս համայնավար չնչով աշխատաւորութեան փառքն գովերգող որդու՝ Վահէի ձայնը, վերջին հարուածն են հասցնում Ամատունուն ու նրա մահուան պատճառն են դառնում: Երկու խաղերի անտիպ բնագրերն էլ, պահւում են Երեւանի Գրականութեան ու Արուեստի Թանգարանի (ԳԱԹ) մէջ:

Երեսնական թուերին, ֆրանսահայ կրթական կեանքը բեմ հանող Արամ Պետրոսեանի վեղարաւոր Տոն Ժուանը կղերիկոսական կատակերգութիւն է: Նիւթի ատաղձը քաղուած է իրական դէպքերից: Ջատագովւում է կուսակրօն եկեղեցականների ամուսնութիւնը: Բեմադրուել է Փարիզում, Քարթիէ Լաթէնի Սոսիէթէ Սավանթի թատերասրահում (1938): Յաջորդ տարիներում, հեղինակը թատրոնին ու նրա գործիչներին մօտ լինելով հանդերձ, չի յաջողել իր միւս գրութիւնները բեմ հանել: Նրա Լեւոն Ե. Լուսինեան պատմական ողբերգութիւնը, գրուել է Լ. Շանթի Օշին Պայլ թատերկի մէջ բերուած պատմական դրոյթները տարբեր կեցուածքով մեկնաբանելու միտումով: Այս, ինչպէս նաեւ Իշխանացուհը ողբերգութիւնը, առաւել պատմողական ոճ ունեն եւ կառուցուել են տասնիններորդ դարու ֆրանսական պատմական թատերգութիւնների հիմունքներով: Գրութիւնները, հակառակ իրենց արտաքին գործողութեան պակասին, ունեն որոշ ներքին մտային գործողութիւն: Նոյն գրողի Մաֆալտա դրամը, իր եւրոպացի գործող անձերով, կապկում է Հ. Պաթայի, Հ. Պէրնշթայնի խաղերը: Այն, այդ տարիների արմատախիլ հայ թատերական գործիչների չփոթ վիճակի ծնունդն է:

Հակառակ կեանքում ու բեմերում տիրող չփոթ ու աննպաստ պայմաններին, աւելի քան երկու տասնամեակ ընդգրկող այս ժամանակաշրջանի գրութիւնների մէջ, ընդհանրապէս առկայ է՝ բեմի համար նոր նիւթ, խօսք ու կառոյց գտնելու միտումն ու փորձը:

Բ. ՇՐՋԱՆ (1941 – 1952)

ԴԻՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ, ՆԵՐԳԱՂԹ ՈՒ ԳՈՅԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՁԱՒԵՇՏ

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմին յաջորդող տարիների թատերական ձեռնարկները, չեշտուած կերպով, արտացոլում են սառն պատերազմի տարիներին ամէնուր տիրող իրավիճակը: Հեղինակները, առաջին անգամ լինելով, ֆրանսաբնակ հայ գործող անձանց, ենթակայ են դարձնում Համաշխարհային պատերազմին ու դրան կապուող, քաղաքական միւս անց ու դարձերին: Գրութիւնների մէջ յաճախ, ներառուել են նաեւ ֆրանսահայ գաղութի կեանքն ու միջավայրը: Քառասնական թուերի ներգաղթին առընչուող հարցերը եւ մեծ ծաւալ ստացած դրանց հակադրուած քաղաքական կեցուածքները, ոչ միայն չեն նպաստել թատերական ձեռնարկներին այլ՝ ցայտուն կերպով, ճապէս քայքայել ու թունաւորել են հայ բեմը: Լեզուի, ձեւի ու կառոյցի տեսակէտից, գրութիւնները ընդհանրապէս, շատ աւելի պահպանողական են եւ գրեթէ միշտ, կապկում են ֆրանսական բուլվարային թատրոններին:

Տրդատ Նշանեանի Մինչեւ Յաղթանակ-ը, ֆաշիստական տիրապետութիւնից ազատագրուած Ֆրանսիայում գրուած ու բեմադրուած, առաջին հայերէն թատերախաղն է: Անցքը տեղի է ունենում 1944-ի վերջերին, վեց չաբաթուայ ընթացքում: Ֆրանսիա են մտել գերմանացի զօրքերը եւ մօտենում են Փարիզին: Յեղափոխականների պետ Մարտիկը, կազմակերպում է թշնամու դէմ ծրագրուող, հայ դիմադրականների նախնական պատրաստութիւնները: Մատնւում են: Կէսթափոն ձերբակալում է Մարտիկին: Ստորերկրեայ դատարանի մէջ դատում ու տանջանքի է ենթարկում: Գրնդակահարելու համար, նրան բերում են, զօրանոցի մօտ գտնուող անտառը: Հայ դիմադրականները եւ խորհրդային գինուոր Ղազարը, քաջագործութիւնների են դիմում: Պայքարում են մինչեւ յաղթանակ:

Այս ժամանակամիջոցում, բոլորից աւելի ճանաչուած ու հրատարակուած թատերագիրը Գրիգոր-Վահանն է: Նրա բազմիցս բեմադրուած Բախտի Անիւը եւ Երկու Ճամբայ-ն, ընդհանուր առմամբ, իրենց բեմական կառոյցով ու կիրառած ոճով, հայկական համեմներով չաղախուած, ֆրանսական ոճի թատերախաղեր են ուր երբեմն միայն, հոգեբանական առումով, դրանց գործող անձանց փոխասացութիւնների մէջ, կարելի է յաջող ու բանող մասեր նկատել:

Մասնագիտութեամբ ատամնաբոյժ Հըրաչ Տարօնեանը իր մշակած ժամանցների եւ թատերախաղերի նիւթերի բազմազանութեամբ ու որակով, արժանի է յատուկ ուշադրութեան: Գրել է խնը հայերէն թատերախաղեր. փորձել է արտայայտուել նաեւ ֆրանսերէնով (անտիպ): Բանասէր Գառնիկ Ստեփանեանը «Ակնարկներ Սփիւռքահայ Թատրոնի Պատմութեան _ Ֆրանսահայ Թատրոն» (Երեւան, 1982), հատորի մէջ յիշում է Գրիգոր-Վահանի մէկ կարեւոր վկայութիւնը՝ «…Տարօնեան յայտնութիւն մը եղաւ իբրեւ թատերագիր, որուն իրարու յաջորդող երեք թատերախաղերը [«Haireniken Herou», Վերադարձ եւ Մնացորդները] եթէ թատերական արուեստի կատարելութիւն մը չեղան, գրեթէ խոստում մը հանդիսացան յառաջիկային լաւագոյն արտադրութիւններու» (Յառաջ, Սեպտ. 2, 1949): Ապա, առանց որեւէ բնագիր տեսնելու, Ստեփանեանը անհիմն կերպով թերագնահատում է Տարօնեանի վաստակը եւ կասկածի է ենթարկում նրա ներդրումը:

«Haireniken Herou»-ն (1946) պատմում է Պարդեւեան եւ Մինասեան ընտանիքների մասին: Նրանք աշխատում են միատեղ ու ապրում են մէկ տան երկու յարկաբաժինների մէջ, Փարիզում: Պարդեւեանները մի տղայ եւ մի աղջիկ ունեն՝ Հերմինէ եւ Յարութիւն, իսկ Մինասեանները մի տղայ՝ Արմէն, որ բժշկութիւն է սովորում: Արմէնն ու Հերմինէն սիրում են իրար եւ երկու ընտանիքներն էլ գոհ են իրադարձութիւնից: Բայց Արմէնը ծրագրել է բժշկական պաշտօնով հեռանալ Փարիզից, եւ Հերմինէն նոր երազներով տարուած, ժխտում է հայկական բարքերն ու պարտադրանքները եւ սկսում է պատուհանից պատուհան, դրացի ֆրանսացի Ռուտոլֆի հետ սէր մշակել: Միւս կողմից եղբայրը՝ Յարութիւն, պարահանդէսի մէջ սիրահարւում է մի խարտեաշ ֆրանսուհու վրայ: Այդ պատճառով հօր և զաւակի յարաբերութիւնները խզւում են: Հայրը՝ Լեւոն, Յարութիւնին վռնդում է տնից: Մէկ օր, երբ բոլորը թատրոն են գնացել Արշին մալ ալանը տեսնելու, Ռուտոլֆը մտնում է Պարդեւեանների տունը եւ փորձում է բռնաբարել Հերմինէին: Ժամանակին վրայ է հասնում հայրը. հարուածում ու վիրաւորում է ֆրանսացուն: Լեւոնը բանտ է տարւում ու Հերմինէ հիասթափուած, արթնանում ու զղջում է: Միւս կողմից, Յարութիւնն եւս վերջապէս սթափւում է: Երբ հայրը բանտից ելած տուն է գալիս, Արմէն Մինասեանը, հրաժարւում է իր ծրագրից ու երկու ընտանիքները ի մի են գալիս նոյն տանիքի տակ: Զ. Որբունի, որ ժամանակին խաղի բեմադրութեան նկատմամբ, խիստ քննադատական կեցուածք է ցուցաբերել գրել է. «Պէտք է խոստովանիլ որ Հրաչ Տարօնեան ունի որոշ թատերական յատկութիւններ: Կըրցաւ կապել նիւթին, եւ ասիկա մեծ յատկութիւն մըն է ու մեզի իրաւունք կու տայ իրմէ աւելի լաւը սպասելու: Տրամախօսութիւնը ուշագրաւ է, որուն կը պակսի սակայն գործողութիւնը» (Արեւմուտք, Մայիս 26, 1946):

Նոյն հեղինակի Վերադարձ թատերգութիւնը բեմ է հանում 1944 – 47-ին Փարիզի մէջ բնակուող Հայերի հասարակական, քաղաքական ու ազգային տարբեր մօտեցումներն ու դրանցից ծընունդ առած հակադրութիւնները: Այն բեմադրուել է Փարիզ եւ Մարսէյլ (1947):

Միանգամայն տարբեր նիւթ ունի փառքի Ճամբան կամ Գաղութահայ Թատրոն ժամանցը: Այն ծաղրի է ենթարկում, ազգային ու ազատագրական չեշտ կրող, զգայացունց կեղծ պատմական թատերախաղերն ու դրանց բեմադրութիւնները: Ընդհանրապէս այդ ներկայացումները կազմակերպւում էին նիւթական դժուար պայմանների մէջ գտնուող անուանի դերասանների կողմից, որոնց համար դա նրանց ապրուստի միակ ճամբան էր: Բեմադրութիւնների նիւթականը ապահովելու համար նրանք յաճախ դիմում էին բարերարների: Հազուադէպ էր, որ վարագոյրը բացուելուց քիչ առաջ, միւս դերասանները իրենց բաժինը ստանալու համար, կազմակերպիչներին շանթաժի չենթարկէին: (Տե՛ս. այս թուի մէջ խաղի Նախերգանքի սկիզբը եւ Ա. Աբարի սկիզբը):

Տարօնեանի թարմաշունչ գրութիւնների համեմատութեամբ, Վահրամ Սվաճեանի Փոթորիկէն Վերջ-ը, նախորդ դարի թատերախաղերի ոճով է գրուած: Նիւթի կենտրոնական գործող անձը մի հարուստ հայ գիւղացու աղջիկ է, որ մերժում է իր մանկութեան ընկերոջ հետ ամուսնանալ, հակառակ նրա բարեկեցիկ վիճակին, զարգացման եւ բարի ու վեհանձն զգացումներին: Նա խօսք է տըւել իր հօր գործակատարին եւ հակադրուելով հօր պնդումներին ու սպառնալիքին, նոյնիսկ իր ժառանգութիւնից հրաժարուելով, մտադիր է լքել հօրը: Սակայն, վերջին պահին պարզւում է, որ գործակատարը կապուած է աղջկան ոչ թէ սիրոյ անշահախնդիր ու մաքուր ըզգացումներով, այլ առաւելապէս նրա հարստութեան համար: Աղջիկը հիասթափ՝ ընդվզելով իր սիրածին, մնում է իր ընտանիքում ու հօրը հետ հաշտուելուց յետոյ, ամուսնանում է իր մանկութեան ընկերոջ հետ:

Չբեմադրուած թատերգութիւն է՝ ինքնատիպ, բաւականին հմտութեամբ կառուցուած ու յղացուած, պոլսահայ կինտոների կեանքից քաղուած, Լեւոն Մեսրոպի Մատաթ Բէիս-ը: Միեւնոյն հեղինակի, հեթանոսական շրջանից ներշնչըւած, բայց երբեմն Շանթի Շղթայուածը յիշեցնող Օտարականը, նմանապէս թատերական որոշակի արժանիքներ ունեցող խաղ է:

Նախորդ խմբաւորման մէջ նշուած, Նշան Պէշիկթաշլեանի յաջող խաղերի շարքին պէտք է աւելացնել, այս երկրորդ ժամանակաշրջանում գրուած ու բեմադրուած, նրա Գրիգոր Նարեկացի եւ Սմբատ Բ. պատմական թատերախաղը եւ դերիրական վիճակներ շօշափող, դրամատիրական կեանքը հեգնող Յուզումը կատակերգութիւնը: Երկուսն էլ, գրութիւնից մէկ տասնամեակ յետոյ, բեմադրուել են Պէյրութի Գասպար Իփէկեան թատերախմբի կողմից:

Նարեկացի եւ Սմբատ Բ.-ն որոշ առընչութիւն ունի յետպատերազմեան տարիներում, ֆրանսագիր մի քանի թատերագիրների՝ յատկապէս Անրի Մոնտերլանի պատմա-կրօնական նիւթեր շօշափող թատերկների մէջ կիրառուած ոճին: Պէյրութի բեմադրութիւնից յետոյ, բեմադիր Ժորժ Սարգիսեանին ուղղըւած մի նամակում, հեղինակը Նարեկացի եւ Սմբատ Բ.-ն համարում է իր լաւագոյն թատերախաղը եւ յիշում է. «Մի խնդար, երբ ըսեմ, որ երեք ամիս աղօթած եմ, իբրեւ հայ քրիստոնեայ, այդ թատերախաղին համար, զայն գրի առնելէ առաջ: Ապա, օրական գրած եմ մէկ պատկեր: Վերջապէս, սրբագրած եմ ամիսներով: Գրած եմ յափշտակութեամբ, ներշնչումով, ութօրեայ երկնային նոպայի մը մէջ» (Փարիզ, 1960, Ապրիլ 12): Մէկ ամիս յետոյ, մի ուրիշ նամակով, նա յայտնում է. «Աղօտ հոգիներուն մասին երգիծական մը գրած եմ: Կը փափաքիմ որ քիչ մը ուշանայ անոր հրատարակութիւնը» (Փարիզ, 1960, Մայիս 18): Այդ երգիծականը՝ Միքրօնեշիա, լոյս տեսաւ յետ մահու եւ բեմ չհանուեց:

Ն. Պէշիկթաշլեանը լաւածանօթ լինելով բեմին, ընդհանրապէս յաջողում է գործող անձանց միտ բանին պարփակել, ուշիմ ու կայտառ ռիթմով յագեցուած փոխասացութիւնների մէջ: Ցատկանշական են նրա երկար շնչով գրած բաժինները: Դրանք դերասաններին իրական վայելք են պատճառում եւ ունակ են, միեւնոյն ոգեւորութեամբ, հանդիսատեսին եւս վարակելու: Մինչ օրս, Ն. Պէշիկթաշլեանի թատերախաղերը ոչ ի մի են բերուել, ոչ էլ լրջօրէն ուսումնասիրուել են: Նրա երգիծախաղերը, իրենց բովանդակութեամբ ու լեզուով, Սփիւռքի մշակած թատերական դրականութեան մէջ, առանձնակի արժէք են ներկայացնում: Արեւմտահայ թատերական գրականութեան պատմութեան մէջ, Յակոբ Պարոնեանից յետոյ, Ն. Պէշիկթաշլեանը, իր ինքնուրոյն ու իւրայատուկ արժանիքներով, երկրորդ կարեւոր կատակերգու թատերագիրն է: Կարեւոր է յիշել, որ Երուանդ Օտեանը, երբեք առանց Միքայէլ Կիւրճեանի մասնակցութեամբ, կամ առանց արտասահմանեան հեղինակների նմանողութեամբ, որեւէ ինքնուրոյն թատերախաղ չէ գրել:

Միանգամայն մոռացութեան մատնըւած այս գրողը, տարիներ շարունակ, Սփիւռքի մամուլում բազմաթիւ նիւթեր է հրատարակել, նուիրուած արեւմտահայ թատրոնի գործիչներին: Դրանք, ի մի բերուած, լոյս են տեսել «Թատերական Դէմքեր» հատորի մէջ (Հրատ. Գ. Մելիտինեցի Մրցանակի _ Թիւ 4, 1966): Շնորհիւ Ն. Պէշիկթաշլեանի, պահպանուել է արեւմտահայ թատրոնի շուրջ եղած կարեւոր հակասական տեղեկութիւններ: Այս աշխատութիւնը, որ բնաւ յաւակնութիւն չունի գիտական եւ պատմաբանական ուսումնասիրութիւն համարուելու, առաջին կարեւոր աղբիւրն է, ուր բերուած է, դեռ առարկայօրէն չուսումնասիրուած, 19-րդ դարու հայախօս ու թրքախօս հայ թատրոնի գործիչների մասին եղած իրողութիւնները:

1944-ին ձերբակալուած եւ Սով. Միութիւն տարուած Կ. Մեհեանը, բանտարկուած պահուել է մինչեւ 1956-ի նոյեմբերը: 1957-ին, Գերմանիայի ճամբով Փարիզ անցած ու այնտեղ հաստատուած հեղինակի Սէրը Ինչպէս Որ Է եւ Անոնք Վերստին Կ'արմատանան թատերկները, զարմանալի կերպով, քաղքենի մըտածելակերպի արդիւնք են ու որեւէ ձեւով բեմ չեն բերում կամ արտայայտում, նրա ապրած դժուարին տարիները: Ջնայած Սէրը Ինչպէս Որ Է թատերկի փոխասացութիւնները մշակուած են զգայուն կերպով եւ յաջողում են, պարզ ու զուսպ միջոցներով արտայայտել գրուցողների ներքին ապրումն ու յոյզը, գրութիւնը իբրեւ յղացում առանձնապէս ինքնատիպ չէ: Այն շատ է յիշեցնում ֆրանսիացի գըրող՝ Ժիւլ Ռընարի Տուենի Հաց (1897) թատերկի մէջ կիրառուած ոճը:

Արամ Պետրոսեանը միակ թատերագիրն է, որ յետպատերազմեան տարիներին, հիմնական հարցադրում դարձած գոյապաշտական (էկզիսթանսիալիսթ) մտածողութիւնը փորձել է իր բեմախաղերից մէկի առանցքը դարձնել: Նրա Գալուկենց Մաման էկզիսթանսիալիսթ է իւլթրա-մոտեռն կատակերգութիւնը այդ գոյաբանական հարցն ու էութիւնը դիտում է իբր զաւեշտ:

Գ. ՇՐՋԱՆ (1953–1979)

ՓՈՐՁԱՌԱԿԱՆ ԽԱՐԽԱՓՈՒՄՆԵՐ

Ֆրանսական արդի փորձառական թատրոնի ըմբռնումներով գրուած, Վահէ Օշականի Մեռնողներ խաղը, հակառակ նրան որ հրատարակուած օրինակի տակ ունի՝ 1953, Պէյրութ նշումը, յղացուել ու գրուել է հեղինակի Փարիզ ապրած ուսանողական տարիներում: Այդ գրութիւնը, իր տեսակի մէջ, հայերէն առաջին խաղերից մէկն է:

Նմանապէս, փորձառական թատրոնին դիմող երկրորդ հեղինակը՝ Զարեհ Որբունին է: Նրա Յուղարկաւորութիւն Մը թատերգութիւնը զուրկ է դասական համարուող կառոյցից: Այն, գործողութեան հանելով հեղինակ, դերասան (բանաստեղծ) և բեմադիր երրեակը, հարցադրը-

ման է ենթարկում դրանց յարաբերական կապերը: Խաղը փորձում է կերպարանաւորել չազատագրուած խօսքի, պատկերի եւ գործողութեան միջեւ ընկած յարաբերութիւնները: Հեղինակի անտիպ՝ 1966, Օգոստոս 2 թուակիր օրագրի մէջ, կարդում ենք. «Երկու օր է կը ծամծըմեմ թատերգութեան վերածել Ցուցարկաւորութիւն եւ Արժանապատուութիւն անգիր պատմուածքս: Մունջ, առանց խօսքի, միայն շրթներու շարժումներ, խօսքը բարձրախօսէն ինչպէս երազին մէջ՝ ուր գիտակցութիւնը կը մենախօսէ ու լեզուն կը լռէ»: Նշուած համանուն պատմուածքը հրատարակուել է Զ. Մ. Որբունու Գոհարիկ և Ուրիշ Պատմուածքներ հատորի մէջ (1966, Պէյրութ. էջ 72–78):

Որբունու Տեսակցութիւն Ես Ինծի Հետ (Գրական Թերթ, Թիւ 2, 1962) եւ Տեսակցութիւն Արթուր Ադամովի Հետ (Գրական Թերթ, Թիւ 6–7, 1962) գրութիւնները, գալիս են հաստատելու, արդի փորձառական թատրոնի մարզում, նրա ունեցած հետաքրքրութիւնը: Նըշուած վերջինը, ներկայացնում է անուանի, ծագումով հայ, ֆրանսագիր մտաւորական ու թատերագիր Ա. Ադամովին:

Ադամովի Փրոֆէսէօր Տարան թատերկի անմիջական ազդեցութեամբ է գըրուած, Ֆրանսիայի «Անձնագրերու Բաժանմունք»ի մէջ անցնող, Յակոբ Փափազեանի Թիւրիմացութիւնը խաղը: Նոյն հեղինակի միւս գրութիւնը՝ Ռատիօ Հեռաձայն Եւլն... Եւլն..., ներշնչման աղբիւր ունենալով ֆրանսագիր Իոյանոսցի Պէքէթի Կրապի Վերջին Ժապաւէնը, իր խաղի նիւթն է դարձրել, ժամանակակից կեանքի հաղորդակցական միջոցները:

Հետաքրքիր է, որ այս շրջանի նշուած երեք հեղինակներն էլ, իրենց գործող անձանց հոգեվիճակն ու ապրումները բեմ հանելու համար, դիմել են ոչ թէ ինքնուրոյն ձեւերի, այլ հիմք ունեն ֆրանսագիր, բայց ոչ Ֆրանսացի, արդի գրողների թատերագրական փորձերի կաղապարները: Միակ բացառութիւնը, Վարդան Եղիշեանի Խորէն Խորվիրապին Երկրորդ Մահը կատակերգութիւնն է, ուր ինքնատիպ, բայց դեռ ոչ ամբողջովին բեմին աւընչուող փորձառական միջոցառումներով ներկայացուած է 1922–ին, Կ. Պոլսից ֆրանսիական շոգենաւով Մարսէյլ հասած ու մինչեւ 1955–ը Փարիզ ապրած եւ մահուան դուռը հասած, Խորէն Խորվիրապի կենսագրութիւնը:

ԿԻՆ ԹԱՏԵՐԱԳԻՐՆԵՐ
(1931 – 1960)

Նիւթը սպառուած չհամարելով, կին թատերագիրների ներդրումը առանձնակի խնդիր դարձնելով, նրանց գրութիւնները քննում ենք առանձին: Բեմը իբրեւ քարոյախօսական ամպիոն օգտագործելու միտումը նկատելի կերպով աւելի չեշտըւած է նրանց մօտ: Սիրանոյշ Ալիքսանեանի Կենտրոն Հանգոյց–ը շօշափում է ընկերային ու հասարակական հարցեր: Մարի Աթմաճեան–Լը Շըվալիէի Տէգրէշէնսօ–ն խնդիր ունի թատրոնը եւ բարոյականութիւնը: Էլլէն Բիւզանդը միայն գաղափարախօսութեան դիմելով է կերտում ու գրուցել տալիս իր Խաղաղութեան Համար եւ Թնճուկը թատերկների գործող անձանց: Լիւսի Մալխասեանը Ժամադրութիւն եւ Յոգնածը պատկերնեւրի՝ ու Արդիական Բժշկութիւն գաւեշտի մէջ դիմում է բնազանցական զգայնութեան ու մտացածին քարոզի: Նոյնանըման հոգեվիճակի եւ չինծու զգայնութեան արդիւնք է Արմէն Օհանեանի (Սոֆիա Փիրբուդաղեան) Իղձս Ղարիպի տըրամախօսութիւնը: Ցաւօք, նշուածների բոլոր գրութիւններն էլ բեմական զգացողութեան տեսանկիւնից առած, ձախողած խաղեր են:

Համեմատաբար, թատերագրական որոշ արժանիքներից զուրկ չէ Նոյեմի Էլմայեանի Երկու Ազգ, Երկու Կրօնք, Երկու Ցեղ ինքնատիպ խաղի նիւթը: Այն բեմ է հանում մի հայուհու եւ թուրք պէյի միջեւ ստեղծուած սիրոյ պատումն ու աղէտից փրկուած մի խումբ հայախօս որբերի: Թատերկի վերջին արարում, մի քանի նուիրեալ խնամատար կանայք, սարսափներից լռած մանուկներին կրկին հայերէն խօսեցնելու համար, բարդ իրավիճակի են հանդիպում: Ժամանակին, Ժորժ Փիթօյէֆը խաղի ֆրանսերէնի թարգմանուած օրինակին ծանօթանալով, ծրագրել էր այն բեմադրել Փարիզում: Ծրագրին արդելք էր հանդիսացել հեղինակի ամուսինը: Էլմայեանը գրել է նաեւ Մենք Պոլսեցիներս գաւեշտը:

ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

Եթէ ընդունենք, որ թատրոնը հասարակական կեանքի հայելին է եւ լաւագոյնս է ի մի բերում ու արտացոլում իրեն ծնունդ տուող տարրերի պատկերը, պիտի եզրակացնենք որ դրա բացակայութեամբ, հասարակական կեանքը, կորցնում է իր ինքնաճանաչման ամենակարեւոր ազդակներից մէկին: Ֆրանսիայի մէջ գրուած թատերական գրականութիւնը, կորցնելով գաղթօճախում տեղւոյն վրայ ընձեռուած հնարաւորութիւնները՝ գրող, ընթերցող, դերասան, բեմադիր ու հանդիսատես, ընդհանրապէս իբրեւ երեւոյթ կարծես երկարատեւ դադար է ապրում: Հրատարակչական մարզում եւս հարցը նոյն է: Այն սահմանափակուել է, նախկին տասնամեակների մի երկու երեք, անտիպների տպագրութեամբ(**):

ԱՐԲԻ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Մարտ / Յուլիս, Փարիզ

(*) ՑՈՒՑԱԿ

ՖՐԱՆՍԻԱ ԳՐՈՒԱԾ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՏԵՐԿՆԵՐԻ
(հեղինակների անունների այբբենական կարգով)

ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ Աւետիս (1866 – 1948)
ՀՍԿՈՒՄԻ ԳԻՇԵՐ (Հայրենիք ամս., Մայիս, 1932, Պոսթըն)
ՈՍԿԻ ՀԷՔԵԱԹ [ՍԵՒ ԹՌՉՈՒՆ] Դրամա չորս գործ. (գր. 1927, Հայրենիք ամս., Դեկտ. 1937 – Յունուար 1938, Պոսթըն)

ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ Սիրանոյշ (1878 – 1959)
ԿԵՆԾՐՈՆ ՀԱՆԳՈՅՑ (1933, անտիպ)

ԱՃԷՄԵԱՆ Գեղամ (1904 - 1965)
ՍԻԼՎԱ, Իրական կեանքէ թատերախաղ, հինգ արար (1943)

ԱԹՄԱՃԵԱՆ–ԼԸ ՇԸՎԱԼԻԷ Մարի (1913 – 1999)
ՏԷԳՐԷՇԷՆՍՕ, Տրամ, երեք արար (1939, Փարիզ)

ԱՆՏՈՆԵԱՆ Արտաւազդ
ԴՐԱՄԴ ԻՆԾԻ, ԿՆԻԿԴ ՔԵԶԻ, Կատակ. մէկ արար (Ապագայ, 1936, Ապրիլ 15, Փարիզ)
ՏԻԿԻՆ ԹԻԿԱՏԵՆԻ ՆՇԱՆԱԾՆԵՐԸ, Կա–

(Շար.ը Դ. էջ)

ՓԱՌՔԻ ՃԱՄԲԱՆ
կամ՝
ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆ

ԺԱՄԱՆՑ 2 ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ ԵՒ 2 ԱՐԱՐ

Հեղինակ՝ Հ. ՏԵՐՕՆԵԱՆ

Ա. ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

* (Վարագոյրը բացուելէն առաջ թատերասէր մը անհամբերութեան նշաններ ցոյց կու տայ. կը ծափահարէ եւ ոտքերը տախտակամածին կը զարնէ: Իրեն կը հետեւին կարգ մը հանդիսականներ: Աղմուկները պահ մը կը հանդարտին եւ լըռութիւն կը տիրէ, որմէ վերջ վարագոյրին ետեւէն կը լսուին բեմայարդարութեան յատակ աղմուկները եւ դերակատարներուն ձայները, որոնք իրարու հետ կը վիճին բարձրաձայն):

Գոնրատ – Սա աթոռը ո՞ւր դնեմ:

Իշխան – Հոդ, սեղանին քովը:

Ապիկար – Իշխան, սուրս, սուրս մէջտեղը չկայ:

Ա. Զինուոր – Հագուստներս ո՞ւր են եղբայր. աս ի՞նչ կազմակերպութիւն է:

Պիլիա – Հայկական է ի՞նչ պիտի ըլլայ:

Իշխան – Մօ հայվան դուն չե՞ս հագուած դեռ. ժամը... է:

Ա. Զինուոր – Փանթալոնս մէջտեղ չըկայ:

Յուշարար – Իշխան, իշխան, փիէսը չկայ, ի՞նչպէս պիտի յուշեմ:

Իշխան – Հա, այդ էր պակասը հիմա... (Պահ մը խօսակցութիւնները կը դադրին եւ կը վերսկսին բեմայարդարութեան աղմուկները):

Ապիկար – Կամաց, կամաց ըրէք քիչ մը. սրահէն կրնայ լսուիլ:

Իշխան – Ժը մ'ան փու:

Պիլիա – Ամօթ է տղաք, ամօթ է:

Յուշարար – Բա... դուն հոս ի՞նչ կ'ընես. գնա շուտ մաքիյէ եղիր... շարժէ. պիտի ուշանանք:

Թատերասէր – (սրահէն) Մի աճապարէք, դեռ ժամանակ ունիք: (Պահ մը լռութիւն. որմէ ետք թատերասէրը կրկին անհամբերութեան նշաններ ցոյց կու տայ: Քանի մը ուրիշ հանդիսականներ կը ճաչլերեն զինքը): Խայտառակութիւն է ի վերջոյ. (բեմին ետեւէն կը լսուի վարագոյրը բացուելու պայմանական նշանը) Ախ... (վարագոյրին ճեղքուածքէն ժողովուրդին կը ներկայանայ իշխանին դերը կատարող դերասանը, մասամբ միայն հագուած եւ յարդարուած. պեխին կէսը միայն փակցուած է):

Իշխան – Սիրելի հանդիսատեսներ, ներեցէք որ... այսինքն այս կու գամ ձեզմէ... մէկ խօսքով, կամքէ անկախ պատճառներու բերումով, ներկայացումը քանի մը վայրկեան պիտի ուշանայ:

Թատերասէր – Քանի մը վայրկեան...

Իշխան – Մեր կարեւոր դերակատարներէն մէկը դժբախտաբար դեռ չէ եկած: Քիչ առաջ հեռախօսեց ըսելով թէ բարեկամի մը թաղումին գացած ըլլալով պիտի ուշանայ եղեր: Ուրեմն անհոգ եղէք եւ կը խնդրեմ որ քիչ մըն ալ համբերէք, որովհետեւ հասնելուն պէս պիտի սկըսինք: Ահ... Կ'ուզէի նոյնպէս յայտարարել սիրելի հասարակութեանդ, որ մեր տաղանդաւոր դերասան Գրիգոր Սելիմեանը որ այսօրուան փիէսին մէջ պիտի կատարէր Վեզիրեանի դերը, անակընկալ կերպով հիւանդացած ըլլալով սաթլըճան եղեր է խեղճը... Պիտի չկարենայ խաղալ: Սակայն մի' յուզուիք. ուրախութեամբ կու գամ ձեզի յայտնել թէ, մեր մէկ ուրիշ տաղանդաւոր դերասանը Մայիսեան, վերջին պահուն սիրայօժար կերպով ստանձնեց այդ դերը, փրկելով մեզ անել դրութենէ մը ... (Կը սպասէ ծափահարութեան եւ պահ մը վերջը ժողովուրդը կը ծափահարէ թատերասէրին տուած ազդանշանին վրայ): Սիրելի ժողովուրդ, կ'ուզեմ այստեղ առիթէն օգտուելով, անսահման շնորհակալութիւն յայտնել ձեզի, որ հակառակ մեր քանի մը փոքրիկ թերութիւններուն, նորէն խուռներամ եկեր լեցուեր էք այս սրահը, քաջալերելու համար հայ դերասանը եւ մանաւորապէս մեր թատերասիրացը: Իրաւ որ աղուոր ժողովուրդ է մեր ժողովուրդը... Կը խնդրեմ ձենէ որ այսօր դարձեալ ներողամիտ գտնըւիք, եթէ մեր ներկայացման մէջ հանդիպիք կարգ մը աննշան պակասութիւններու: Բոլորդ գիտէք անշուշտ թէ ինչ տաժանելի եւ անհնար պայմաններու մէջ է որ հայ դերասանը կ'աշխատի եւ կը տքնի, ի գին անհամար...անտանելի... աներեւակայելի զոհողութիւններու ... Հակառակ այս բոլորին, մենք կը շարունակենք բարձր պահել արուեստի դրօշը եւ բարձրաձայն կ'աղաղակենք... – Կեցցէ՛ Հայ Թատրոնը – (ի զուր կը սպասէ ծափերու): Ուրեմն, սիրելի հայրենակիցներ... կրկին ներողութիւն եւ շնորհակալութիւն բոլորիդ ... Շնորհակալութիւն... շնորհակալութիւն ... (կ'երթայ):

Վէզիրեան – (վարագոյրին ետեւէն) Չեմ խաղար... չեմ խաղար... ըմնցաւ. մինչեւ որ դրամս չտաք չեմ խաղար...

Իշխան – Մի ըներ եղբայր, ամօթ է:

Վէզիրեան – Ամօթ մամօթ չեմ հասկնար... մինչեւ որ վարձքս առաջուընէ չստանամ, չեմ խաղար...

Յուշարար – Դրամ չկայ... գանձին մէջ:

Վէզիրեան – Այն ատեն գլուխնուդ ճարը նայեցէք: Մնաք բարով:

Անժել – Հէ, Արտաշ, Արտաշ, ո՞ւր կ'երթաս:

Իշխան – Եկուր առ դրամդ եղբայր. զարմանալի մարդ ես. (Աղմուկը կը դադրի եւ քիչ վերջ կրկին կը յայտնուի իշխանը, այս անգամ պեխին միւս կէսը ամբողջացուցած):

Իշխան – Սիրելի հանդիսականներ, ուրախ եմ ձեզի ծանուցանելու թէ, հակառակ որ մեր ուշացող դերասանը դեռ մէջտեղ չէ ելած, ներկայացումը տեղի պիտի ունենայ եւ անմիջապէս: Մեր տաղանդաւոր յուշարարը, որ բոլոր դերերը գոց գիտէ, սիրայօժար կերպով պիտի կատարէ բացակայ դերասանին դերը: Ուրեմն ներողամիտ գտնուեցէք եւ կըրկին շնորհակալութիւն... շնորհակալութիւն... (Կը մեկնի. պահ մը վերջը կը լսուի վարագոյրը բացուելու ազդանշանը: Ճիշդ նոյն պահուն սրահին մէջ վազելով կը յայտնուի Սուրհանդակին դերը կատարող ուշացած դերասանը):

Սուրհանդակ – Էհ ... Էհ ... սպասեցէք ...

Յուշարար – (Վարագոյրին ճեղքուածքէն) Շո՛ւտ ըրէ. շո՛ւտ...

Սուրհանդակ – Եղբայր, ի՞նչ ընեմ, թրէնս փախցուցի:

Թատերասէր – Թատրոն չէ, փանտոմինա է ասիկա ... (Անհամբեր կը ծափահարէ եւ ոտքերը գետին կը զարնէ: Վերջապէս կը լսուին երեք հարուածները): Ահ... (Ի զուր փորձերէ վերջ, վարագոյրը կը յամառի չբացուիլ: Ի վերջոյ երկու դերակատարներ ձեռքով կը բանան):

Ա. ԱՐԱՐ

Տեսիլ Ա.

(ԻՇԽԱՆ ԵՒ ԳՈՆՐԱՏ)

(Տեսարանը կը ներկայացնէ իբրեւ թէ Թաթաւեայի պալատը, մինչդեռ իրականութեան մէջ տէֆոռը ցոյց կու տայ անտառ մը: Բեմին մէջտեղը կը գրաւէ գահ մը, շուրջը աթոռներ եւ սեղան մը, դիմացը Թաթաւեայի զինանշանը: Խօսակցելով ներս կու գան Իշխանը եւ Գոնրատ: Դերակատարները առ հասարակ պէտք է հագուած ըլլան զինուորականի զգեստներ. իրականին մէջ մէկուն բաճկոնը կը պակսի, միւսին տափատը. ուրիշ մը կը ներկայանայ արդիական բըզեստներով, եւլն. եւլն.: Գործողութեան ընթացքին բեմին խորէն կ'անցնին երբեմն զանազան անձեր, դերակատար կամ ոչ):

Իշխան – Այո, այո Գոնրատ. կրկին թշնամին պատերազմ յայտարարած է մեր սիրելի Թաթաւեայի դէմ. կրկին անգամ օտար բանակներ ոտնակոխ կ'ընեն մեր սիրելի երկիրը: Մեր սարերն ու ձորերը կը թնդան հայտուկներով եւ անոնց զարշապարներուն տակ: Պէտք է գրոհ տանք շուտով. պէտք է շուտով վանենք զանոնք մեր երկրէն:

Գոնրատ – Այո, իշխան, պէտք է վանենք:

Իշխան – Ապրիս, զաւակս, քաջախինդ ջերմութիւն կը ներշնչէ, կը ներարկէ պարտասած երակներուս մէջ: Ահ, Գոնրատ, ծերանալը ոչինչ է երբ ետեւ կը թողում քեզ նման անվեհեր երիտասարդ մը, արժանաւոր զաւակ իր արժանաւոր հօր: Քեզի կը յանձնեմ ասկէ վերջ հայրենիքի պաշտպանումը. գնա. կռուէ. յաղթէ.... եւ վերադարձիր:

Գոնրատ – Անհոգ եղիր, սիրելի հայր, եւ երկու ականջներուդ վրայ պառկէ: Ես խիկոյն եւէթ պիտի վանեմ հայտուտները մեր երկրէն:

Իշխան – Ահ Գոնրատ... Գոնրատ գոտին մէջքիս... Դուն գօտին ես իմ մէջքին (Կը սեղմէ տափատը որ վար կ'իյնար):

/.../ (Թատերախաղի շարունակութիւնը մնում է անտիպ)

(Շար. Գ. էջէն)

տակ. մէկ արար (Ապագայ, 1936, Ապրիլ 28 – Մայիս 15, Փարիզ)

ԲԻՒԶԱՆԴ Էլլէն (1895 – 1970)
ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ, Թատերերկ, չորս արար (Հայրենիք Ամս., 1936, Սեպտ. – Հոկտ.)
ԹՆՃՈՒԿԸ, Հինգ արար (Հայրենիք Ամսագիր, 1939, Հոկտ. _ Նոյ. – Դեկտ.,, Պոսթըն)
ՄԵՐ ԱՇՏԱՐԱԿԸ (Հայրենիք Ամսագիր, 1950, Յուլիս – Սեպտ., Պոսթըն)

ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ Եղիա (1893 – 1948)
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ, Մէկ արար (Հայրենիք ամս., 1930, Փետր., Պոսթըն)
ՏՐԴԱՏ, Չորս արար (Հայրենիք ամս., 1930, Մարտ, Պոսթըն)
ԱՅՆ ԳԻՇԵՐ, Երկու արար (Հայրենիք ամս., 1931, Մարտ, Պոսթըն)

ԳՐԻԳՈՐ–ՎԱՀԱՆ [Մախուտեան]
(1905 – 1971)
ԱՆԴՐԱՆԻԿ (1927, անտիպ)
ՀԱՅ ԿԻՆՆ ԻՐ ՀՈԳԻՆ ՊԷՏՔ Է ՏԱՅ ՀՕԿ–ԻՆ, Տաղաչափեալ մէկ արար (անտիպ)
ՕՏԱՐԸ, Ողբերգ., երեք արար
ԹԱՂՈՒԱԾ ԳԱՆՁ, Ողբերգ., հինգ արար (1932, Պէյրութ)
ՄԱՍՆԱԾԻՒՂ ՄԸ, Տաղաչափեալ ժողով, մէկ արար (1936, Փարիզ)
ԲԱԽՏԻ ԱՆԻՒԸ, Կատակ., երեք արար (1952, Փարիզ)
ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐ ՄԸ, Զաւեշտ – ողբերգ., մէկ արար (1952, Փարիզ)
ՄԵՐ ԿԵԱՆՔԸ (1948, անտիպ)
ԵՐԿՈՒ ՃԱՄԲԱՅ, Թատերգ., երեք արար (գր. 1949, տպ. 1952, Փարիզ)
ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԿԱՆԹԵՂԸ, Թատերգ., մէկ արար (1957, Փարիզ)
ՄՆԿԼՋԱԿՅԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ (անտիպ)
ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾ (Անդաստան, Թիւ 5 – 9, տպ. անաւարտ)
ԿԻՆՍ ԱՆՀԱՒԱՏԱՐԻՄ Է (անտիպ)
ՕԺԻՏԸ (անտիպ)
[Բնագրերը հեղինակի արխիւ՝ ԳԱԹ]

ԵՐԻՑԵԱՆՑ Մկրտիչ (1891 – 1960)
ՎԵՐՋԻՆ ԱՂՕԹՔԸ, Թատերգ., երեք արար (Յառաջ, 1929, Փետր. 3 – Մարտ 6, 26 մաս, Փարիզ)
ՅԱՂԹԱՊԱՆԾ ԴՐՕՇԸ, Այլաբանական տրամախօսութիւն, աւանդավէպ, մէկ գործողութիւն (Լուսաղբիւր, Թիւ 2 եւ 3–4, 1952, Փարիզ)

ԵՂԻՇԵԱՆ Վարդան (1895 – 1983)
ԽՈՐԷՆ ԽՈՐՎԻՐԱՊԵԱՆԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՀԸ, Կատակ., չորս արար (1974, Փարիզ)

ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ Ռաֆայէլ (1896 – 1985)
ԵՐԵՔ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ (Հայրենիք ամս., 1923, Օգոստ., Պոսթըն)
ԱՐՄԷՆ, երեք արար (Հայրենիք ամս., 1936, Յունուար, Պոսթըն)

ԶԱՐՈՅԵԱՆ Պետրոս (1903 – 1986)
ՄԵՌՆՈՂՆԵՐԸ, Թատրոն, երեք արար (1928, Մարսէյլ)
ՌՍՏԱՅՆԸ (Անահիտ հանդէս, 1929, Մայիս, Փարիզ, եւ «Սեւ ու Ճերմակ» հատոր, 1941, Փարիզ)
ՄԵՆՔ ԱԼ ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՈՒՆԻՆՔ, Թատերախաղ, երեք արար եւ երկու պատկեր (Անի, 1946, Թիւ 1, Պէյրութ)

ԷԼՄԱՅԵԱՆ Նշան (190· – 198·)
ԵՐԿՈՒ ԱԶԳ, ԵՐԿՈՒ ԿՐՕՆՔ, ԵՐԿՈՒ ՑԵՂ, Թատերգ., 3 արար (1931 կամ 34, անտիպ)
ՄԵՆՔ ՊՈԼՍԵՑԻՆԵՐՍ, Զաւեշտ (անտիպ)

ԹԱԹՈՒԼ Վահրամ (1887 – 1843)
ԱԲՈՒ ԼԱԼԱ ՄԱՀԱՐԻ, Նախախաղով մը եւ երկու թատերապատկերով (1948, Փարիզ)

ԾՈՑԻԿԵԱՆ Սարգիս (1871 – 1960)
ԳՈՀՈՒԹԵԱՆ ԱՂՕԹՔ, մէկ պատկեր («Արթնութիւն» հատորի մէջ, 1914, Փարիզ)
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ, երկու պատկեր (նոյնը)
ՀԱՄԲՈՅՐԸ, մէկ պատկեր (նոյնը)
ՀԱՐՍԱՆԻՔ հինգ պատկեր (նոյնը)

ԿԼՈՐԻԿԵԱՆ Արշաւիր (1910 – 1993)
ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐՑՈՒՆ, Կատակ., երեք արար (1975, Փարիզ)
Կ'ՈՒԶԵՆՔ, Կատակ., մէկ արար (1980, Փարիզ)

ԿՈԹԻԿԵԱՆ Արման [Ա. Արման]
(1896 – 1968)
ՍԱՄՈՒԷԼ (անտիպ)
ՄԱՐԴԸ ՎԵՐԱԿԱՌՈՒՑՈՒԵՑ (անտիպ)
ԴՐԱՄՕԺԻՏ (ըստ Պարոնեանի) (անտիպ)

ԿՈՍՏԱՆԴԵԱՆ Յարութ (1909 – 1979)
ՄԱՄՆՈՆ ԱՐՁԱՆԱՅԱԾ, Մենախօսութիւն (Անդաստան, Թիւ1, 1952, Փարիզ)

ՄԵԼՈՅԵԱՆ Ղեւոնդ (1877 – 1967)
ԱՆՀԱՒԱՏԸ, Տրամ, երեք արար (անտիպ)
ԱՆԱՌԱԿ ՈՐԴԻՆ, Տրամ, երեք արար (գր. 1910, Արեգ ամս., 1923, Վիէննա)
ԱՐՄԵՆՈՅՇ, Տրամ, հինգ արար (1924, տպ. 1936, Մարսէյլ)
ԱՐՄԵՆՈՅՇ, Տրամ, հինգ արար (Բ. մաս, անտիպ)
ՁԻՒՆԻ ՎՐԱՅ, Տրամ, երեք արար (անտիպ)
ՍՓԻՆՔՍԸ, Տրամ, երեք արար (անտիպ)
ԱՆՀՈՒՆԸ, Տրամ, երեք արար (անտիպ)
ԱՅՍՊԷՍ Է ՈՐ Կ'ԸՆԵՆ, Կատակ., երեք արար (անտիպ)
ԴԱՒՈՅԻ ԴԱՒԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, Ժամանակագրական խաղ, հինգ արար (Հայրենիք ամս., 1923, Մայիս, Պոսթըն)
ԳԵՏՆԻ ՏԱԿԷՆ, Ժամանակագրական խաղ, 1908 – Հինգ արար (Յառաջ, 1933, Յունուար 12 – Ապրիլ 16, 30 մաս) Գիրք՝
ՋՐՀՈՐԻՆ ԱՌԵՂԾՈՒԱԾԸ (1955, Փարիզ)
ՇՂԹԱՆԵՐՈՒ ՄԷՋ (անտիպ)
ՍՈՒՏԸ, Տրամ, հինգ արար (1926, անտիպ),
ԻՆՔԸ ԵՒ ԻՐ ԽԻՂՃԸ, Տրամ, հինգ արար (անտիպ)
ԱՆԴՈՒՆԴԻՆ ՄԷՋԷՆ, Տրամ, հինգ արար (անտիպ)
ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ, Տրամ, հինգ արար (1940, Փարիզ)
ՍԱԴԱՅԷԼԱԿԱՆ (1964, Փարիզ)

ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ Լիւսի
ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ, Պատկեր
ՅՈԳՆԱԾԸ, Պատկեր
ԱՐԴԻԱԿԱՆ ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆ, Զաւեշտ («Ալիքներ» հատորի մէջ, 1960, Փարիզ)

ՄԱՐՈՒԹԵԱՆ Մանուէլ (1901 – 1986)
ԴԵՐԱՍԱՆԻ ՑՆՈՐՔԸ, Դրամատիկական էթիւտ, մէկ արար (1920, Մարսէյլ)

ՄԵՀԵԱՆ Կարօ [Ղազարոսեան]
(1898 – 1984)
ՍԷՐԸ ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ Է (Ամէնուն Տարեգիրքը, 1959, Պէյրութ)
ԱՆՈՆՔ ՎԵՐՍՏԻՆ Կ'ԱՐՄԱՏԱՆԱՆ (Բագին ամս., 1974, Մարտ, Պէյրութ)

ՄԵՍՐՈՊ Լեւոն (1880 – 1960)
ՄԱՏԱԾ ՐԷԻՍ, Թատերգ. Պոլսահայ կենտոներու կեանքէն, չորս արար եւ երեք պատկեր (1946, Փարիզ)
ՕՏԱՐԱԿԱՆԸ, Թատերգ. Հայ հեթանոսական շրջանէն, մէկ պատկեր եւ չորս արար (1959, Փարիզ)
ՇԱՄԻՐԱՄ ԵՐԿՐՈՐԴ (19··, Փարիզ)

ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ Կարէն (1883 – 1942)
ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՀԵՌԱԽՕՍ, Պատկեր մէկ գործողութեամբ ժամանակակից Հայաստանի կեանքից (1926, Փարիզ)

ՆՇԱՆԵԱՆ Տրդատ (1892 – 1964)
ՄԻՆՉԵՒ ՅԱՂԹԱՆԱԿ, չորս արար (1945, անտիպ)
ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԻՈՎ (անտիպ)
ՀԱՅՐԵՆԻ ԿԱՆՉ (անտիպ)
(Բնագրերը հեղինակի արխիւ՝ ԳԱԹ)

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ Միսաք
ԱՐՑՈՒՆՔՆԵՐ, Ողբերգախաղ, երեք արար (1936, Փարիզ)

ՇԱՀԽԱԹՈՒՆԻ Արշաւիր (1885 – 1957)
ԱՌԱՔԵԼ ԱՂԱ, Դրամ, չորս գործողութիւն եւ մէկ պատկեր (1933, անտիպ) [ՍԻԵԱՆ ծածկանունով]
ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ ՂՕՂԱՆՋՈՒՄ Է, Թատերախաղ, չորս արարով (1945, անտիպ)
(Բնագրերը հեղինակի արխիւ՝ ԳԱԹ)

ՇԱՆԹ Լեւոն (1869 – 1951)
ՕՇԻՆ ՊԱՅԼ (գր. 1928, տպ. Հայրենիք ամս., 1932, Մայիս, Պոսթըն)

ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ Վազգէն (1903 – 1941)
ԱՇՆԱՆ ՏՐՏՈՒՄ ԳԻՇԵՐԱՄՈՒՏ. Տղայ մը եւ աղջիկ մը (Յառաջ, 1927, Հոկտ. 16, Փարիզ)

ՈՐԲՈՒՆԻ Զարեհ (Էօքսիւզեան)
(1902 – 1980)
ՑՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ (1967 – Բագին ամս., 1974, Մարտ: Պէյրութ)
ՀԹԸ ՄԷԿ ԱՐԱՐ, Հայկական Թատերկաշար, (Գ. Հատոր Փարիզ / Երեւան, 2003)

ՉԻԹՈՒՆԻ (Չըթճեան) Տիգրան
(1861 – 1960)
ՉՈՅԳ ՍԻՐԱՀԱՐՆԵՐ [ՁՈՒԳԵԱԿ ԱՍՏՂԵՐ], Թատերակ, չորս արար (Ա. տարբերակը ՍԻՐԱՍՏՂԵՐ, Արեգ ամս., 1924, Մարտ, Վիէննա. Բ. տարբերակը 1941, Փարիզ)
ԾՆՈՒՆԴԻ «ԱԼԷԼՈՒ»Ն ՈՒ ՏՕՆԱԾԱՌ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ, Թատերակ, մէկ արար (1941, Փարիզ)
ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏ, Թատերգութիւն, չորս արար (անտիպ)

ՁՕՊԱՆԵԱՆ Արշակ (1872 – 1954)
ԲԱՄԲԱՍԱՆՔ (ՄՈՒԹ ԽԱՒԵՐ), Թատերախաղ, հինգ արար (գր. 1893, Կ. Պոլիս, բարեփոխուած եւ տպ. 1950, Փարիզ)
ՀՐԱՇՔԸ, Թատերախաղ, հինգ արար (գր. 1923· 1952, Փարիզ)

ՁՈՐՄԻՍԵԱՆ Լեւոն (1896 – 1980)
ԵՂԵՌՆԸ, Թատերգ. 1915–ի հայ տարագրութենէն, հինգ արար (1974, Փարիզ)

ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Արամ (1904 – 198·)
ԻՇԽԱՆԱԶՈՒՆԸ, Ողբերգ., հինգ արար (գր. 1932· հեղինակի «Ընտիր Երկեր» հատորի մէջ, 1980, Փարիզ)
ՎԵՂԱՐԱՒՈՐ ՏՈՆ ԺՈՒԱՆ, Կղերիկոսական կատակ., չորս արար (գր. 1929–33, նոյնը)
ԼԵՒՈՆ Ե. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ, հինգ արար (գր. 1932–34, նոյնը)
ԳԱԼՈՒԿԵՆՑ ՄԱՄԱՆ ԷԿԶԻՍԹԱՆՍԻԱԼԻՍԹ Է, Իւլթրա–մոտեռն կատակ., մէկ արարով («կէս կատակ կէս չիտակ», 1952, Մայիս, Փարիզ)
ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ ԸՍԱԾԴ ԱՍԱՆԿ Կ'ԸԼԼԱՅ, Քրքջալից կատակ., մէկ արարով («կէս կատակ կէս չիտակ», 1952, Յունիս, Յուլիս, Օգոստոս, Փարիզ)
ՏՐԴԱՏ ԹԱԳԱՒՈՐ. Պատմական ողբերգ., հինգ արարով (գր. 1972· հեղինակի «Ընտիր Երկեր» հատորի մէջ, 1980, Փարիզ)
ՄԱՖԱԼՏԱ, Բարոյալից տրամ, հինգ արար (գր. 1932–74, նոյնը)

ՊԷՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ Նշան (1898 – 1972)
ԱՍՏՈՒԾՈՑ ՀԱՆԳԻՍՏԸ, Խօլախաղ (Զըւարթնոց, 1929, Փարիզ)
ԿԱՐԵՒՈՐ ԺՈՂՈՎ ՄԸ, Կատակ., մէկ արար (Հայրենիք ամս., Սեպտ. 1937, Պոսթըն)
ՍՈՍԿԱԼԻ ՆԱԶԱՐ, Թատերախաղ, երեք գործողութիւն (Հայրենիք ամս., 1939, Յուլիս_ Սեպտ., Պոսթըն)
ՀԵՌՈՒԻ ՍՈՒՐԲԸ ԵՐԲ..., Կատակ., երեք արար (անտիպ)
ՀԻՒԱՆԴՏԵՍ, Կատակ., մէկ արար (1950, Փարիզ)
ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ ԵՒ ՍՄԲԱՏ Բ., Պատմ. Թատր., ութ պատկ. (1950, Փարիզ)
ՑՈՒՑՈՒՄԸ, Կատակ., մէկ արար (1953, Փարիզ)
ՎԵՐՋԱԼՈՅՍԻ ԱՐԾԻՒՆԵՐ (Հայրենիք ամս., 1956, Նոյ.–Դեկտ., 1957 Յունուար–Մարտ, Պոսթըն)
ՋՐՈՒՑԻԿՆԵՐ ԸՆԴՄԷՋ ԱՆԱՍՆՈՑ (Բագին ամս., 1963, Պէյրութ)
ԴԵՂԱԳՈՐԾԸ, Թատերախաղ, մէկ արար (Բագին ամս., 1963, Պէյրութ)
ՄԻՔՐՈՆԵԶԻԱ. Կատակ., երեք արար (Բագին ամս., 1985, Պէյրութ)

ՊՋԱՔՃԵԱՆ Մովսէս
ԱՆԿԱՐԵԼԻ ԿԱՐԵԼԻՆ (1993, անտիպ)

ՍԵՄԱ Ա. [Գեղամ Աթմաճեան]
(1908 – 1940)
ՊԱՐՈՆ ԿԱԼՈՒՆԻ, Երգիծախաղ, մէկ արար (գր. 1932· «Մշակոյթ», Թիւ 1, 1935, Փարիզ, գիրք՝ 1938, Փարիզ)
ՇԱՄԻՐԱՄ, Թատերաքերթուած, հինգ արար (1938, Փարիզ)

ՍԵՒԱՆ Գեղամ (1923 – 1990)
ՆԱՀՐԷՆ ՐԱՍ–ՊԷՅՐՈՒԹ կամ ՕՁԸ, Թատերգ., երեք արար (Լուսաղբիւր, 1954 Յունիս–Սեպտ. – 1955 Յունուար–Մարտ, Փարիզ)

ՍՎԱՃԵԱՆ Վահրամ (1890 –1963)
ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂ, Զաւեշտ (անտիպ)
ԻԳՈՍԻԲԵՆՏԷ ՇՈԳԵՆԱՒԸ, Զաւեշտ (անտիպ)
ԲԵՄԻ ՔԵՖԱՃԱՆՆԵՐԸ (անտիպ)
ԵՐԿՈՒ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ (անտիպ)
ՓՈԹՈՐԻԿԷՆ ՎԵՐՋ, Թատերախաղ, չորս արար (1945, անտիպ)

ՎՏԱՐԱՆԴԻ Արամ
ՓԱ՛ՌՔ ՇԱՊԻՆ ԳԱՐԱՀԻՍԱՐԻՆ, Հերոսական պատմական յաղթերգութիւն, հինգ գործողութեամբ (1946, Փարիզ)

ՏԱՊԱՂԵԱՆ Յ.
ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ՏՈՒՆԸ, մէկ պատկեր (1964, Փարիզ)
ՈՒԽՏԱԶԱՆՑԸ, մէկ արար (1964, Փարիզ)

ՏԱՐՕՆԵԱՆ Հրաչ (1917 – 1990)
«HAIRENIKEN HEROU» (1941–1942, (անտիպ)
ՎԵՐԱԴԱՐՁ, Թատերգ., երեք արար (գր. 1947· 1987, Փարիզ)
ՄՆԱՑՈՐԴՆԵՐ, (1947–48, անտիպ)
ԴԱՍԱԼԻՔԸ, չորս արար (1950· Լուսաղբիւր, 1956, Յուլիս–Սեպտ., Փարիզ)
ԿԻՐԱԿԻ, Ժամանց, մէկ արար (գր. 1951·
ՀԹԸ ՄԷԿ ԱՐԱՐ, Հայկական Թատերկաշար, Բ. Հատոր, 2001, Փարիզ/Երեւան)
ՄԵՐ ԳԻՒՂԻ ՎԵՐԱՇԻՆԱՑԸ, Ժամանց, մէկ արար (1951, անտիպ)
ԱՄԲՈՂՋ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ, Ժամանց, մէկ արար (գր. 1051· 1987, Փարիզ)
ՓԱՌՔԻ ՃԱՄԲԱՆ կամ ԳԱՂՈՒԹԱՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆ (1951, անտիպ)
ՇԻՏԱԿ ՃԱՄԲԱՆ կամ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԺԱՖԻՍԸ, չորս արար (գր. 1954–55· Լուսաղբիւր, 1956, Յունուար _ Փետր., Փարիզ, տպ. անաւարտ)

ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ Մեսրոպ
ԺԱՌԱՆԳՈՐԴԸ, երեք արար (1946, անտիպ)

ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ Արմենակ
ՄԵԾ ԳԵՐԻՆ [ԱՐՏԱՒԱԶԴ], Թատերախաղ, երեք արար (գր. 1943–46· 1957, Փարիզ)

ՓԱՓԱԶԵԱՆ Յակոբ
ՌԱՏԻՕ ՀԵՌԱՁԱՅՆ ԵՒԼՆ... ԵՒԼՆ... (Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ, 1979, Փարիզ)
ԹԻՒՐԻՄԱՑՈՒԹԻՒՆԸ (Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ, 1979, Յուլիս, Փարիզ)

ՕՀԱՆԵԱՆ Արմէն [Փիրբուդաղեան Սոփիա] (1887 – 1976)
ԻՂՁԻ ՂԱՐԻՊԻ, Տրամախօսութիւն (Լուսաղբիւր, 1952, Նոյ. – Դեկտ., Փարիզ)

ՕՇԱԿԱՆ Յակոբ (1883 – 1948)
ԵՐԿՆՔԻ ՃԱՄԲՈՎ (Հայրենիք ամս., 1936, Ապրիլ–Յունիս,, Պոսթըն)
ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՍԻՒՆԵՑԻ (1938, Փարիզ)

ՕՇԱԿԱՆ Վահէ (1922 – 2000)
ՄԵՌՆՈՂՆԵՐ, Խաղ արդիական ըմբռնումով, երկու արար եւ 15 պատկեր (գր. 1953 Փարիզ–Պէյրութ. Ակօս, Թիւ 3-4, 1955, Պէյրութ)

ՕՐՖԱ–ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ Պարգեւուհի
(1··· – 1980)
ՎԱՀԱԳՆ, Օփերա–պալէ, երեք արար, տասներկու պատկեր (1972· 1983, Փարիզ)

ՔԷՖԷԼԵԱՆ Յարութիւն
ԱՐԻՒՆՈՏ ԴԱՇՏԸ, Թատերգ., եօթը արար. Անդրէասի եւ շրջանի գիւղերուն մեծ եղեռնի դրուագներէն (1966, Փարիզ)

Կազմեց՝ Ա. Յ.

(**) Ներկայիս, թատերական գրականութեան հետ հաղորդակցուելու խոչընդոտները մասամբ փարատելու մտահոգութիւնից ելնելով, արդէն մի քանի տարի է, որ Փարիզի Հայ Թատրոնի ընթերցումների թատերական ընթերցումներ է կազմակերպում, որի ընթացքում մինչ այժմ, ներկայացուել են վաթսուն վերնագրեր, որոնցից վեցը, եղել են ֆրանսերէն մէջ գրուածներ:

Imprimé sur les Presses du Journal «Haratch» — 83, rue d'Hauteville - 75010 Paris — Commission Paritaire No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 9
MARDI
9 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79րդ ՏԱՐԻ _ ԹԻՒ 20.765

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

79e ANNEE — N° 20.765

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՄԵՐՁԱՒՈՐ – ԱՐԵՒԵԼՔ

ԱՊՊԱՍԻ ՀՐԱԺԱՐՈՒՄԷՆ ԵՏՔ՝ ԾԱՆՐ ՏԱԳՆԱՊ

ՇԷՅԽ ԱՀՄԷՏ ԵԱՍԻՆ ՄԱՀԱՓՈՐՁԷ ՄԸ ԿԸ ՓՐԿՈՒԻ

Կը թուի որ Մերձաւոր–Արեւելքի կացութիւնը աւելի քան երբեք վատթարացաւ, երբ Մահմուտ Ապպաս, պաղեստինեան իշխանութեան առաջին վարչապետը իր վերջնական հրաժարականը տուաւ Սեպտ. 6–ին: Ծանօթ է որ Ապպաս միակ խօսակիցն էր Իսրայէլի համար, որ այլեւս նոյնիսկ Արաֆաթի արտաքսումը կ'ուզէ: Արաֆաթ, Սեպտ. 7–ին, վարչապետ նշանակեց Խորհրդարանի նախագահը՝ Ահմատ Քորէյի, 66 տարեկան, որ անմիջապէս չտուաւ իր դրական պատասխանը: Նոյն օրը, Իսրայէլ ռմբակոծեց Համասի շարժումի կրօնապետ՝ Շէյխ Ահմէտ Եասինի ապաստանը, թեթեւ վիրաւորելով կաթուածահար եւ կոյր կրօնաւորը: Արիէլ Շարոն ըսած էր արդէն «Ետիոթ Ահարոնոթ» թերթին, ակնարկելով Համասի՝ «բոլորն ալ մեռած մարդիկ են»: Շարոն աւելի քան երբեք հիմնովին կ'ուզէ քանդել Համասը, զոր Եւրոպացիք ալ որոշեցին դասել «ահաբեկչական կազմակերպութեանց» շարքին: Իսրայէլացիներուն համար Ահմէտ Եասինի եւ այլ պատասխանատուի մը՝ Իսմայիլ Հանիյէի մահափորձերուն ձախողութիւնը տեղեկութեան սխալի մը հետեւանքն է: Համասի սպայակոյտը գետնայարկը ժողով գումարած էր եւ ոչ 3–րդ յարկը:

Պաղեստինցիներու վարչապետին հրաժարականը ձախողութիւն մըն է նաեւ Ամերիկացիներուն համար, որոնց յոյսը, Իսրայէլի հետ, Մ. Ապպասն էր, քանի Ուաշինկթընի փափաքով է, որ ան վարչապետ նշանակուեցաւ, որպէսզի յաջողի «ճամբու ուղեցոյց»ը, ինչպէս մկրտուած էր խաղաղութեան գործընթացը: Այժմ, ծանր տագնապ մը ծնունդ առած է եւ ոչ ոք կրնայ նախատեսել թէ ի՞նչ պիտի պատահի:

Անմիջական կերպով Իսրայէլ շրջափակած է Գազան եւ Այսրյորդանանը եւ կը շարունակէ իր յարձակումները: Ինը Պաղեստինցիներ վիրաւորուած են:

ՊՈՒՇԻ ԿՈՉԸ

Սեպտ. 7, Կիրակի իրիկուն, նախագահ Պուշ 15 վայրկեան տեւող ելոյթ մը ունեցաւ, որ աւելի կոչի մը բնոյթն ունէր, որպէսզի ՄԱԿ եւ Եւրոպա գործակցին ԱՄՆ-ու հետ Իրաքի մէջ: Կը յիշէ որ Ֆրանսա եւ Գերմանիա դէմ եղած են այդ պատերազմին, բայց, հարկ է մոռնալ անցեալը: Կ'ուզէ որ ՄԱԿ-ը ստանձնէ պատասխանատուութիւնը, յաղթահարելի տարակարծութիւնները եւ բոլորը միասնաբար վերականգնեն Իրաքը: Պուշ կոչ ըրաւ Գոնկրէսին, որ 87 միլիառ տոլարի յաւելուածական գումար մը քուէարկէ Իրաքի ծախքերուն համար: Հակառակ բոլոր քննադատութիւններուն, որոնց թիրախ է, Պուշ կը շարունակէ իր դասը պաշտպանել, պայքարիլ ահաբեկչութեան դէմ Իրաքի մէջ, ուր կեդրոնացած է իր ուշադրութիւնը: Կ'ակնկալէ որ ՄԱԿ-ի հովանիին տակ զօրքեր ղրկուին Իրաք, շուրջ 15.000 հոգի, գլխաւորաբար Թուրքիայէն, Հնդկաստանէն, Փաքիստանէն կամ Պանկլատէշէն: Խորհրդարանի անդամները չեն դադրիր սակայն խիստ կերպով քննադատելէ Պուշի Իրաքեան քաղաքականութիւնը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 6/8)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ Կ'ԱՅՑԵԼԷ

Պուլկարիոյ նախագահ Գ. Պրվանովի հրաւէրով, պաշտօնական եռօրեայ այցով Սոֆիա մեկնած է նախագահ Ռ. Քոչարեանի գլխաւորած պատուիրակութիւնը, Սեպտեմբեր 7–ին: Պատուիրակութեան մաս կը կազմեն Արտաքին գործերու, Փոխադրութեան, Առողջապահութեան, Մշակոյթի նախարարները, այլ պաշտօնատարներ, լրագրողներ: Սեպտ. 8–ին երկու նախագահները առանձին տեսակցութիւն կ'ունենան, որուն կը հետեւին հայեւպուլկարական բանակցութիւնները: Հայաստանի նախագահը հանդիպումներ կ'ունենայ նաեւ Պուլկարիոյ Ժողովրդական Ժողովին նախագահին, վարչապետին հետ: Նախատեսուած է նաեւ այց մը Փլովտիւ քաղաքը:

***

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆԻ ԵԼՈՅԹԸ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-Ի ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԻՆ

Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան, Սեպտ. 4–ին, Օ–ԷՍ–ՍԷ–Ը–ի կողմէ Վիեննայի մէջ կազմակերպուած ցեղապաշտութեան, օտարատեացութեան եւ խտրականութեան դէմ խորհրդաժողովին ելոյթ ունեցած է: Խօսելով կազմակերպիչ միջազգային մարմնին տարածքին վրան իսկ խտրականութեան, օտարատեացութեան, ցեղապաշտութեան երեւոյթներուն գոյութեան մասին, ան շեշտած է անոնց դէմ դրական օրէնքներու անհրաժեշտութիւնը:

ՄԱՀԱՓՈՐՁ ՋԱՒԱԽՔԻ ՄԷՋ

Սեպտեմբեր 5–ին, Ջաւախքի մէջ մահափորձ մը կատարուած է նախագահ Շեւարդնաձէի ներկայացուցիչին դէմ: Ըստ Ա–Ինֆոյի լրատուութեան, զօրաւոր պայթում մը արձանագրուած է անոր աշխատավայրին մօտ. ծանրօրէն վիրաւորուած են շէնքին պահակը եւ ապահովութեան երկու պաշտօնեայ: Ներկայացուցիչը՝ Գ. Կիւրցխելիանի հեռատեսիլէն մեղադրած է «խմբակային տարրեր եւ պաշտօնեաներ, ովքեր կարճ ատեն առաջ ղեկավարած են շրջանը»: Ան ըսած է թէ իր քաղաքականութիւնը պիտի չփոխուի եւ ահաբեկչութիւնը զինքը չի կրնար վախցնել:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄՈԼԻԷԻ մէջ (Լանտեր), ուր տեղի կ'ունենար ԻՒ–ԷՄ–ՓԷ–ի ամրան համալսարանը, Ժիսքար տ'Էսթէն բուռն ելոյթ մը ունեցաւ Ռաֆարէնի քաղաքականութեան դէմ: Զգուշացուց Ֆրանսայի նախարարապետը որ թերացումներ չունե–

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹՈՒՐՔԻԱ

ՎԱՔԸՖԼԸ ԳԻՒՂԻՆ ԳԼԽՈՒՆ ԽԱՂԱՑՈՒԱԾ ԽԱՂԸ

Մուսա լերան գիւղերէն միակ հայկական մնացածին՝ Վաքըֆլըի մէջ, ըստ տեղացիներու հաղորդածին, հողային խաղի մը զոհը եղած են գիւղացիները ու իրենց հողերէն կարեւոր մաս մը կորսնցուցած են: Ինչպէս կը տեղեկացնէ «Մարմարա» (Սեպտ. 5), «դէպքը զարգացած է հետեւեալ կերպով. ամիսներ առաջ, Սամանտաղի քաղաքապետը փնտռած է Վաքըֆլըգիւղի թաղապետը եւ յայտնած է թէ գիւղի սահմաններուն մէջ գտնուող թափուր հողերը կը փափաքի ընտանիքներու միջեւ բաժնել: Այս որոշումէն մեկնելով, ան խնդրած է որ մօտաւորապէս 50 արտավար հող քաղաքապետութեան փոխանցուի: Ասոր համար ալ պահանջած է որ գիւղի Իմաստուններու Խորհուրդը գայ եւ համաձայնագիր մը ստորագրէ: Գիւղի պարզամիտ գիւղացիներն ալ գացած եւ ստորագրած են այդ համաձայնագիրը, առանց բովանդակութեան լիովին տեղեակ դառնալու: Յետագային ստուգուած է որ քաղաքապետը փոխանակ 50 տեքարի (տեքար = 1000 քառ. մեթր), 50 հեկտար տարածութիւն գրած եւ ստորագրել տուած է գիւղացիներուն: Այսպէս, կերպով մը խաբէութեամբ, քաղաքապետութեան փոխանցուած է գիւղի 500 արտավար տարածութիւնը:

Ներկայիս գիւղացիներ դառնութեամբ զիրար կը կշտամբեն եւ մէկզմէկ պատասխանատու կը նկատեն կատարուած խաբէութենէն»:

Խմբագրութիւնը լուրը առնելով դիմած է պատրիարքարան ու տեղեկացած թէ պատրիարքարանն ալ հետամուտ է ճշդելու դէպքերու բնոյթը, որպէսզի արդարութիւն մը ապահովուի:

«Մարմարա» կ'ընէ հետեւեալ խորհրդածութիւնը. «Եթէ ճիշդ են վերի լուրերը, մեծ ցաւ կը զգանք մտածելով որ Վաքըֆլը գիւղը միակ հայաբնակ գիւղն էր, որուն գոյութիւնը արդէն բարեդէպ նշան էր այս երկրի ժողովրդավար կարգերու բարւոք ընթացքին: Իսկ հիմա քաղաքապետութիւնը կու գայ խանգարել այդ վերջին փաստն ալ եւ կորզել իրաւունքները հայութեան վերջին բեկորներուն, որոնք իրենց ինքնութիւնը տուած են այս երկրի ամէնէն օրինակելի գիւղերէն մէկուն, որով յաճախ կը հպարտանայ պետութիւնն ու մամուլը: Կը սպասենք որ ժամ առաջ կատարուի սրբագրութիւնը՝ այս անիրաւութեան»:

***

«Մարմարա» յաջորդ օրն ալ կը տեղեկացնէ թէ «Հաթայ» թերթն ալ արձագանգած է պատահարին: Գրած է թէ Թուրքիոյ միակ հայկական գիւղը ապասեփականացման վտանգին դէմ յանդիման կը գտնուի: Գիւղապետ Պերճ Գարթուն ընդվզում յայտնած է, դայթակղութիւն որակած է այս դէպքը եւ ըսած է որ իրենք առարկութեան իրաւունք ունին եւ դատարան պիտի դիմեն ակնյայտ անիրաւութեան սրբագրութիւնը պահանջելով:

Գիւղապետը պատմած է որ քանի մը ամիս առաջ քաղաքապետ Կանիմ Ճանպոլաթի երէց եղբայրը՝ Ալի Ճանպոլաթ գիւղին սրճարանը գալով ըսած է որ կ'ուզէ ընտանիքի անդամներուն միջեւ բաժնել այն հողամասերը, որոնք մնացած են գիւղին մէջ, բայց ատոր համար պայման է որ 50 արտավար հողամաս մը ներառնուի քաղաքապետութեան սահմաններուն մէջ: «Մեզի քանի մը թուղթեր ստորագրել տուաւ: Երբեք չէինք մտածած որ այսպիսի բան մը կրնայ պատահիլ», ըսաւ Պերճ Գարթուն:

Երբ դէպքը լսուեցաւ, տեղացի ժողովուրդը հակազդեց: «Քաղաքապետը, որ շարունակ լայնախոհութեան եւ մշակոյթի մասին կը խօսի, պէտք է հրաժարի այս քայլէն: Մենք մեր հողամասերը քաղաքապետութեան չենք կերցներ: Քաղաքապետը կ'ըսէ որ ծառայութիւն պիտի բերէ այս հողերուն: Ամէնէն առաջ քաղաքին կեդրոնին ծառայութիւն թող տանի», ըսին գիւղացիները:

Թերթը կ'աւելցնէ, որ այս գիւղը երկրին միակ հայկական գիւղն է եւ այդ պատճառաւ ալ ամէն տարի հարիւրաւոր այցելուներ կ'ընդունի եւ հրատարակութեանց նիւթ կը դառնայ օտար երկիրներու մամուլին մէջ ալ: Կը սպասուի որ քաղաքապետութեան այս քայլը պիտի կայծնահարէ նաեւ գիւղին շուրջ կատարուած զբօսաշրջութիւնը:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԵՒՐՕ-2004

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ 0 – 1

Երեւանի իր դաշտին վրայ Հայաստան պարտուեցաւ Յունաստանէն 0 – 1: Կէտը նշանակեց Վրիզաս, 34–րդ վայրկեանին, փէնալթիով: Նոյն օրը, Ուկրանիա եւ Հիւսիսային Իրլանտա 0 – 0 արդիւնք մը արձանագրեցին (Սեպտ. 6):

Դասաւորման պատկերն է.– 1.– Յունաստան 15 կէտ, 2.– Սպանիա 11 կէտ, 3.– Ուկրանիա՝ 10, 4.– Հայաստան՝ 4, հուսկ՝ Հիւսիսային Իրլանտա՝ 3:

Այս 6–րդ խումբին յաջորդ խաղերն են. – Սեպտ. 10–ին՝ Սպանիա – Ուկրանիա եւ Հիւսիսային Իրլանտա – Հայաստան, ապա՝ Հոկտ. 11–ին, Յունաստան – Հիւսիսային Իրլանտա եւ Հայաստան – Սպանիա:

***

Առաջին խումբին մէջ, Ֆրանսա, Սեպտեմբեր 6–ին, Սթատ տը Ֆրանսի իր դաշտին վրայ յաղթեց Կիպրոսի 5 – 0: Խումբին գլուխն է Ֆրանսա 18 կէտով, կը հետեւին Սլովենիա (13), Իսրայէլ (8), Կիպրոս (7), Մալթա (0): Սեպտ. 10–ին, Սլովենիա կ'ընդունի Ֆրանսան եւ Իսրայէլ՝ Մալթան: Հոկտ. 11–ին ալ, Ֆրանսա կ'ընդունի Իսրայէլի խումբը եւ Կիպրոս՝ Սլովենիան:

***

9–րդ խումբին մէջ, Իտալիա յաղթած է Կալլէսի 4 – 0, Ազրպէյճան պարտուած է Ֆինլանտայէն 1 – 2: Դասաւորումը կը գլխաւորէ Իտալիա 13 կէտով, վերջին է Ազրպէյճան 4 կէտով: 10–րդ խումբին մէջ գլուխն է Զուիցերիա 12 կէտով, 4–րդ դիրքի վրայ է Վրաստան 7 կէտով: 7–րդ խումբը կը գլխաւորէ Թուրքիա, որ Լիխթընշթայնի մէջ 0 – 3 յաղթած է եւ 18 կէտ ունի: Իրեն կը յաջորդեն Անգլիա (16), Սլովաքիա (6), Մակեդոնիա (5) եւ Լիխթընշթայն (1):

ԹԷՆԻՍ

Ուրբաթ, Սեպտ. 5–ին, Ամերիկայի բաց առաջնութեան 8–րդ աւարտականին Դաւիթ Նալպանտեան յաղթեց Ֆէտէրէրի (Զուիցերիա) 3–6, 7–6 (7/1), 6–4, 6–3, բայց, քառորդ աւարտականին յաղթելէ ետք մարոքցի Էլ Այնաուիի 7–6 (7/2), 6–2, 3–6, 7–5, կէս աւարտականին պարտուեցաւ Անտի Ռոտիքէն:

Քառորդ աւարտականին յաղթելէ ետք Գորիայի, կէս աւարտականին Աղասի պարտուեցաւ Ֆէրէրոյէ, որ յաղթանակը տարաւ 6–4, 6–3, 3–6, 6–4 արդիւնքով, բայց այս վերջինը իր կարգին, աւարտականին պարտուեցաւ երիտասարդ Ամերիկացիէն՝ Անտի Ռոտիքէ:

ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

«խորհուրդ ի մէջ առեալ, յաղթէր խրատն»
ԵՂԻՇԷ (Պտմ. Բ.9)

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Երբ 2000–ի Յուլիսին բերկրաձայն ղողանջ մը Ս. Ղազարէն աւետեց Մխիթարեան երկու Միաբանութիւններուն միաձուլումը, լուրը պատշաճութիւններ յարգող շրջանակները միայն իմացան: Ժողովուրդը չլսեց զայն[1]: Հայաստանի բռնի քրիստոնէացման յոբելեանը կը պատրաստուէր[2]...:

Եւ սակայն խնդրոյ առարկայ էր մեր ամէնէն երախտաշատ կազմակերպութիւնը, որուն չռնդալից երկփեղկումին ի տես՝ ԺԸ. դարու հայ տարեգրութիւնը պահ մը կարծեց որ պիտի ստիպուի տրխուր էջ մը եւս արձանագրել:

Ի՞նչ պատահած էր: Այդպէս պիտի խորտակուէ՞ր Տիրամօր «Եղիցի»ով թեւարկուած Միաբանութիւնը[3]: Դար մը անգամ պիտի չտեւէ՞ր ազգամեծար այդ չքերթը:

Կ'ըսուի, թէ Մխիթարի յաջորդը, Հ. Ստեփանոս Մելքոնեան, «Հիմնադրին սահմանած կարգերը փոփոխել» ուզելով, «երիցագոյն միանձանց մէջ դժգոհութիւն» ստեղծած է[4]: Այդ «օր աւուր աճող դժգոհութիւնը» ստիպած է միաբանները ժողով մը գումարել 1772–ի Մայիսին: Նիստին «կը հրաւիրուի նաեւ Աբբահայրը», որմէ «կը խնդրուի վերահաստատութիւն եւ պահպանութիւն հին սահմանադրութեան»:

Անկարելի կ'ըլլայ համաձայնութեան մը յանգիլ: Մելքոնեան «վար կ'առնուի եւ կ'որոշուի նոր Աբբայի ընտրութեան ձեռնարկել»: Վանահայրը կը դիմէ ոչ միայն «քաղաքին Արքեպիսկոպոսի միջամըտութեան», այլեւ կը փորձէ նաեւ «զինուորական զօրութեամբ ստիպել իւր հպատակներն ի հնազանդութիւն իւր կամաց»:

Ս. Ղազա՞ր էինք, թէ ուրիշ վանքի մը մէջ...:

«Երկու միաբաններ –Հ. Աստուածատուր Վրդ. Բաբիկեան եւ Մինաս Վրդ. Գասպարեան– որոնք ժողովոյն որոշմանց վրայ հաստատուն կը մնան, զինուորական ուղեկից գնդով արտասահման կը հանուին[5]: Անոնք կը յաջողին Տրիեստ ցամաք ելլել», ուր «եպիսկոպոսն եւ քաղաքապետութիւնը կը շնորհեն իրենց ամէն դիւրութիւն»:

Այսպէս կ'ընձիւղի Մխիթարեան նոր հաստատութիւն մը, որ քաղաքական հանգամանքներու բերումով՝ 1811էն ետք կը ծաղկի Վիէննա:

***

Այսօր դիւրին է հաստատել, արդիւնքներու վկայութեան յենած՝ թէ հերձումով չփայլատեցաւ Ուխտը. խլրտումներու շրջանին սակայն, ոչ մէկ տուեալ կը թոյլատրէր վանել վերահաս փլուզումի մը երկիւղը:

Ամէնէն դժնդակն էր, ի հարկէ, Մխիթարի երդիքէն հեռացող Հայրերուն վիճակը:

Կար, նախ, անոնց անսփոփ սրտերուն թախիծը: Վենետիկ ալ տխուր էր, անտարակոյս, բայց զերծ՝ «զինուորական ուղեկից գնդով» արտաքսուողներու նըսաստացումէն:

Կար, յետոյ, նիւթական թշուառութիւնը, այնքան սպառնալից նորափթիթ հաստատութեան համար, որովհետեւ եթէ իրաւ է որ միաբանները հարստանալով կը կործանին, նոյնքան իրաւ է որ կարելի չէ երկար աղօթել անօթի:

Բայց կար, մանաւանդ, ազգին համակրանքը չահելու մտահոգութիւնը: Որքան ալ խիղճով թերեւս անդորր, որքան ալ եկեղեցական կամ պետական իշխանութիւններու հաճութեամբ զօրեղ՝ Մայր տունէն անջատուող միաբանները կը զգային անկասկած, թէ հայ հանրային կարծիքը շատ աւելի վերապահութեամբ պիտի յարէր իրենց, քան թէ վենետիկցիներուն, որոնք Մխիթարի ներքին յարկէն պաշտպանուած՝ կը վայելէին «հարազատութեան» եւ «իրաւատէր»ի ամէն առաւելութիւն[6]:

Վտարանդի միաբաններուն կը մնար հետեւաբար իրենց դիրքն արդարացնելու պարտաւորութիւն մը:

Կարեկցութեան արժանանալու առաջին պայմանը պիտի պահանջէր յայտնել յըստակ կերպով, թէ որոնք էին, ի վերջոյ, Մելքոնեանի վերագրուած «նորաձեւութիւնները»: Բայց նախանձախնդրութեան դրօշով ասպարէզ կարդալ Վենետիկի՝ համազգային խանդաղատանք մը ապահովելու ոչ մէկ երաշխաւորութիւն պիտի ընծայէր Թրիէսթէի Հայրերուն. մանաւանդ թէ՝ շատ աւելի խստապահանջ սեւեռումի պիտի ենթարկէր նոր հաստատութիւնը, որ անջատուելով «խստորող» Մայր տունէն, յանձնառու կ'ըլլար ցոյց տալ հայութեան եւ... Ս. Ղազարի՝ թէ որն է եղեր Մխիթարի հետեւելու անվրէպ ուղին...

Լաւագոյն էր գուցէ լռել, չրջանցել վիճայարոյց ամէն խութ, եւ թողուլ որ գործը խօսի[7]. բայց այնպիսի գործ մը, որ ըլլար սրտագրաւ եւ... հաւութաբեր: Մինչեւ ե՞րբ Թրիէսթէի Հայրերը պիտի ըսէին, թէ «բնակիմք ի վարձու կալեալ տան պարոն Յօհանէսին, յորմէ եւ կերակրիմք»[8]...:

Պէտք է ուրեմն տիրող ծանր կացութեան վերագրել այն ժիր գործունէութիւնը զոր անյապաղ ցուցաբերեց Թրիէսթէցիներուն խումբը. թէ ոչ՝ պիտի չբացատրուէր, թէ ինչպէս, օրինակ, Հ. Դաւիթ Իւչգարտաշեան մը (1738 – 1779) –մինչեւ այդ ժամանակ անծանօթ մնացած[9]–, յանկարծ կը յեսանէ իր հնարամտութիւնը եւ բազմափորձ արհեստաւորի ճարտարութեամբ կը քանդակէ հայերէն տառեր, կը փութայ Վիէննա «առ ի տալ ձինել զմայրս գրոցն» եւ «հանդերձ ձուլեալ գրովք» կը վերադառնայ Թրիէսթէ[10]:

Ոչ ալ պիտի բացատրուէր, թէ ինչպէս աննեցուկ այդ կրօնաւորները կարճ ժամանակուան մէջ ճարը գտան թիկնակից ունենալու կայսերական արքունիք մը, որ գոհացուց ամէն շնորհախնդրութիւն: 1775–ի կէսերուն, Միաբանութեան հերձումէն հազիւ երկու տարի ետք, Թրիէսթէի Հայրերը ունէին արդէն վանք, տըպարան ու դպրոց[11] –Մխիթարեաններու հզօրութեան եռասիւն հրետանին– եւ եռանդով լծուած էին գործի:

Վենետիկ կը հետեւէր ընդ ակամբ անցուդարձին, բայց առանց տագնապելու: Անայլայլ կը մնար նոյնիսկ ի տես Թրիէսթէի այն գեղակազմ հրատարակութիւններուն, որոնք եթէ իրաւ է որ «առաւելապէս տարրական էին քան գիտական», կրնային, այդ իսկ պատճառով, –բայց նաեւ գործիմաց սփռումի մը շընորհիւ–, աւելի ընդունելութիւն գտնել Արեւելքի մէջ, շահ եւ ժողովրդականութիւն կորզելով Ս. Ղազարէն: Մելքոնեան Աբբահայր այսպէս կը պատասխանէր պոլսաբնակ իր միաբաններուն, որոնք զգուշացուցած էին զինք պարագաները թերագնահատելէ. «Թրիէսթեանք տըպեսցեն(...) որպէս եւ կամին. մեք աստ ունիմք բաւական գործս տպելոյ»[12]: Եւ կ'ակնարկէր ապահովաբար «Հայոց Պատմութեան» ազգացունց հատորներուն, որոնց պատրաստութիւնը ճիշդ այդ շըրջանին միտումնաւոր փութով յանձնած էր Հ. Միքայէլ Չամչեանին, զայն վանք դարձնելով Պասրայի առաքելավայրէն[13]:

***

Աւելի քան երկու դար անցած է այս դէպքերէն, բայց անոնց շարժառիթները տակաւին չեն պարզաբանուած:

Պէտք է ըսել, որ Մխիթարեան երկու հաստատութիւններն ալ մեծ վերապահութիւն ցուցաբերած են այս խնդրին նկատմամբ: Հ. Սահակ Ճեմճեմեան երեսուն տարի Միաբանութեան պատմութիւնը քրքրող նիւթեր հրատարակեց Ս. Ղազարի դիւանէն, բայց ոչ իսկ հպեցաւ բաժանումի հարցին:

Վիէննական աղբիւրներն ալ բաւարարութիւն չեն տար: Յուշարձանը կարդացողը, օրինակ, այն տպաւորութիւնը կ'ունենայ, թէ Մելքոնեան գործած է ինքնակամ եւ անխորհուրդ, ինչ որ առնուազն անհաւանական է «առաջիկաներէ» շրջապատուած աբբահօր մը համար: Եթէ իսկապէս «բան մը» ըրած է Մելքոնեան, պէտք է ըրած ըլլայ Միաբանութեան վարչութեան հաւանութեամբ:

Նիստին հարցը՝ ուրիշ խորհուրդ: Ի՞նչ օրինաւորութիւն կրնայ ընծայուիլ վանաժողովի մը, գումարուած՝ առանց աբբահօր հաւանութեան եւ նախագահութեան: Այդ ժողովը պետական հարուածի մը նախապատրաստութիւնը կը յիշեցնէ...:

Ցամենայն դէպս, ինչ ալ եղած ըլլան բաժանումի պատճառները՝ տրամաբանութիւնը պիտի ակնկալէր, որ խզումէ սերած Միաբանութիւն մը բանով մը գոնէ զանազանուէր «հայրադաւ» Տունէն:

Կա՞յ սակայն տեսակարար տարբերութիւն մը Վենետիկի եւ Վիէննայի միջեւ:

Ըստ միոյ հայեցուածոյ, *ինչպէս կ'ըսէին հիները՝ ոչ: Երկու ճիւղերն ալ ցուցաբերած են նոյն փարումը վաստակասէր եւ սրբակենցաղ կրօնաւորութեան, լայնարուն նոյն նպաստը՝ լեզուանորոգ հայագիտութեան, սիրազեղ նոյն նուիրումը՝ հայորդիներու դաստիարակութեան:*

Ուրիշ ի՞նչ խնդիր կրնար ուրեմն անհաշտ տարակարծութիւններ յարուցած ըլլալ:

Ժամանակաւոր աբբայութի՞ւնը: Ոչ: Վենետիկ ցկեանս աբբայութենէն հրաժարեցաւ 1920–ական թուականներուն միայն, առանց... նոր բաժանումի.

Մաշկեղէն գօտիին վրայ վարդարանը կախուած կամ փաթթուած կրելու տարամաութի՞ւնը: Անշուշտ ոչ: Այդ վարանումը փարատեցաւ շատ աւելի ուշ, անցեալ դարու յիսունական – վաթսունական թուականներուն միայն, վարդարանէն... հրաժարելով:

Փիլոնի երկայնութեան չա՞փը: Ի հարկէ ոչ:

Եւ սակայն պատահած է հերձումը: Եղած է պահ մը, երբ նոյն կաղապարէն կերպաւորուած հոգեկիցներ զիրար չեն հանդուրժած՝ յանուն. Մխիթարի:

Դիւանական յայտնաբերումները օր մը պիտի լուսաբանեն անշուշտ այս առեղծուածը: Մինչ այդ՝ ենթադրութիւններ միայն կարելի է բանաձեւել...:

***

Եթէ փորձենք մօտէն հետեւիլ Վիէննայի Միաբանութեան կեանքին –հէգ խանձարուրէն մինչեւ հանդիսաքայլ թափօրը մեր պատմութեան մէջ– կը հանդիպինք կարգ մը իրադարձութիւններու, որոնց համադրումը կրնայ, թերեւս, գաղափար մը կազմելու նպաստել:

Ուշագրաւ առաջին երեւոյթը Բաբիկեանի պարագան է: Այս միաբանը, որ Ս. Ղազարէն վտարուած էր զինու զօրու, *Թրիէսթէի եպիսկոպոսէն կ'ընդունուի... գրկաբաց:*

Ինչո՞ւ այս բարեացակամութիւնը: Հոգ, թերեւս, որպէսզի կանոնական տագտուկներու մէջ գտնուող կրօնաւոր մը քահանայական կոչումն ալ չկորսնցնէ:

Լաւ: Ի՞նչ խորհիլ սակայն տեսնելով, թէ Բաբիկեան... եպիսկոպոս ալ օծուած է:

Եթէ այդ ձեռնադրութիւնը տեղի ունեցած ըլլար Հ. Աստուածատուրի աբբայացումէն ետք –ինչպէս պատահեցաւ աւելի ուշ, Ս. Ղազարի Ագոնց Աբբահօր պարագային– գուցէ ներուէր ենթադրել, թէ Եկեղեցին ուզած է պատուել միաբանական Աթոռը: Երբ սակայն Բաբիկեան եպիսկոպոսացաւ (1800–ի Յունիս 8–ին), դեռ «տեղական մեծաւոր» մըն էր պարզապէս[14]:

Եպիսկոպոսացումը՝ Բաբիկեանին թեմ մը յանձնելու համար ալ չէր, որովհետեւ Հաւատասփիւռ ժողովը զինք կարգեց «տիտղոսաւոր արքեպիսկոպոս Էջմիածնի»(sic)[15]:

Տարակոյս չկայ հետեւաբար, որ Հ. Աստուածատուր եպիսկոպոս դարձաւ արժանիքներու համար, զորս Հռոմ դեռ չէր ուզած նշմարել Վենետիկի ոչ մէկ միաբանի վրայ, Մխիթարէն սկսեալ...: Ինչպէս տարակոյս չկայ, որ սուրբ կարգերու լրումին հասցնելով անհնազանդներուն պարագլուխը, Փրոփականտան *ոչ միայն չէ դատապարտած հակամելքոնեան շարժումը, այլ ուզած է, ընդհակառակն, ազդարարութիւն մը ընել Ս. Ղազարի...:*

***

Մխիթարեանները, հետեւելով ժամանակուան սովորութեան, իրենց առաջին հրատարակութիւններէն իսկ՝ գիրքերու տիտղոսաթերթին վրայ կը դրոշմէին օրուան կաթողիկոսին յիշատակութիւնը[16]. Բաժանման տարին –1773– այդ աւանդութիւնը կար տակաւին:

Երբ սակայն 1774–ի Սեպտեմբերին Թրիէսթէի Հայրերուն մամուլէն լոյս կը տեսնէ իրենց հրատարակչական երախայրիքը, ոչ մէկ ակնարկ կայ գահակալ հայրապետին:

*Ճիշդ է որ հանրութեան ներկայացուածը –*Աղօթք սրբոյ հայրապետին մերոյ Յուսկան– *տպագրական փորձ մը կը յիշեցնէր աւելի, քան թէ «Մխիթարեան հրատարակութիւն» մը. իր համեստութեամբ հանդերձ սակայն, շատ մեծ էր այդ էջ մը ստուար թուղթին նշանակութիւնը Թրիէսթէցիներուն համար, որովհետեւ Ս. Ղազար չունէր տակաւին վանապատկան մամուլ...:*

Եթէ չըլլար զանցումի որոշ դիտաւորութիւն մը, անշուշտ պիտի չեշտուէր, թէ այդ կարեւոր իրադարձութիւնը տեղի կ'ունենար «ի հայրապետութեան Տեառն»*...:*

***

Մխիթար երբեք չէ փափաքած որ հայ կաթողիկէները ուրոյն նուիրապետութիւն մը ունենան: Կը հաւատար, –եւ միշտ ալ համոզուած մնաց–, որ իր Միաբանութեան միութենական առաքելութեամբ պիտի իրագործուէր սուրբ գործս միութեան Եկեղեցւոյ ի մէջ Հայոց[17]*: Այնպէս որ, երբ ԺԸ. դարուն սկիզբը հայ կաթողիկէ երեւելիներէն ոմանք «խորհուրդ ըրրին զատել բոլորովին կաթողիկէ մասը միւս ազգայիններէն», Պոլիս գտնուող Մխիթարեանները, հնազանդելով Աբբահօր «խիստ հրամաններ»ուն՝ «ծայրիւ մատին իսկ չմօտեցան այդ խնդրոյն եւ չնպաստեցին»[18]:*

Այդ վերապահութիւնը տիրող ուղեգիծը մնաց Ս. Ղազարի, որ ԺԹ. դարուն ալ խուսափեցաւ ազդու դեր մը ստանձնելէ յարանուանական խնդիրներուն մէջ:

Յուշարձանը*, ընդհակառակն, կ'ըսէ. «Վիէննական Միաբանութեան արդիւնք է մասնաւորապէս որ կաթողիկէ Հայերը(...) ունին առանձին նուիրապետութիւն եւ Կաթողիկոս»:*

***

Հասունեան խնդիրներու շրջանին[19], հայ կաթողիկէներուն Ազգապետ–Պատրիարք Նախագահը կշտամբեց «ազգայնութեան սկզբունքով ցնորեալ» Վենետիկի Մխիթարեանները: Անոնց յանցանքն էր «հերձուածող եկեղեցւոյն հետ (sic) *երեւակայական միաբանութեան մը ետեւէ վազել», փափաքելով «միացնել այս երկու ժողովուրդը* (sic) *եւ մի միայն ազգ կազմել»[20]:*

Նման յանդիմանութիւններ խնայուեցան Վիէննայի Մխիթարեան Միաբանութեան, զոր Հասուն յաջողած էր –կ'ըսէ Չօպանեան– «իր կուսակցութեան յարեցնել»[21]:

(Մնացեալը յաջորդով)

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(1) *Բազմավէպ* կը գանգատէր, որ Հայաստանի մէջ Մխիթարեան Միաբանութեան նուիրուած հանդիսութիւններուն (հիմնադրութեան Գ. դարադարձ եւ վերամիացում) պակսած է «ժողովրդային մասնակցութիւնը» («*Բազմավէպ*», 2000, էջ 53): Սփիւռքի մէջ ալ պատկերը նոյնը եղած է:

(2) Խորենացի տարակոյս չունի: Տրդատ ուզած է երկիրը քրիստոնէացնել ոչ միայն «հաւանեցուցանողականաւ», այլ նաեւ «բռնաւորականաւ բանիւ», «սաստելով(...) զմեծամեծ նախարարսն, միանգամայն եւ զամենայն բազմութիւն ռամկին»: Իր հպատակները սակայն ընդդիմացած են «կամաց թագաւորին» եւ շաբունակած են ապրիլ «զհետ երթալով կամաց կանանց եւ հարճից», մինչեւ որ «արբուցեալ նմա դեղ մահու», սպանած են զայն...:

Նախատեսելով որ իր տողերը կրնան օր մը ափ ի բերան կարդացուիլ, Պատմահայրը կը յարէ. «Այլ պատմութիւնս յա–

գագս սրբոյն Տրդատայ՝ ճշմարիտ է»... (*Պատ. Բ. ղբ*) :

(3) Նուիրական աւանդութիւն մը կ'ուզէ, որ Աստուածամայրը Մխիթարի երեւցած ըլլայ Սեւանայ մենաստանին մէջ, 1676-ի գարնան: Մխիթար այդ շրջանին 16 տարեկան թափառայած սարկաւագ մըն էր, տեղ մը թառելու անկարող, որովհետեւ վանական բոլոր յարկերուն ներքեւ «դատարկ մը կը զգար իր հոգւոյն մէջ»: Ինքնորոնումի այդ օրերուն, երբ «խոր թախծութեան մէջ ընկղմած» կ'աղօթէր, կը տեսնէ Աստուածածինը «ծաղկենկար զգեստուք»: Այդ «փառաւորեալ կերպարանաց մէջ», Ս. Կոյսը կը հարցնէ թէ ի՞նչ կ'ուզէ. հիացած, Մխիթար «կը մոռնայ խնդրելիքը» եւ վարանած կ'ըսէ. «ինչ որ դու կ'ուզես»: «*Եղիցի*, կը պատասխանէ Տիրամայրը եւ տեսիլը կը վերանայ» (տե՛ս. Թորոսեան Հ. Յովհաննէս, *Վարք Մխիթարայ Աբբայի*, Ս. Ղազար, 1932, էջ 63) :

Հոս կարեւոր չէ գիտնալ թէ ինչու Մխիթար խօսած է իր աշակերտներուն այդ տեսիլքին մասին. ուզած է թերեւս անոնց մէջ տոգորել երկնային «վաւերացում» ստացած առաքելութեան մը խանդը:

Ոչ ալ կարեւոր է գիտնալ եթէ միաբանները տագնապած են ի լուր այս յայտնութեան, ճիշդ ինչպէս պիտի պատահէր այսօր, եթէ աբբահայր մը յայտարարէր իրենց, թէ տասնվեց տարեկանին Տիրամայրը տեսած է եւ հետն ալ զրուցած...:

կարեւոր է սակայն գիտնալ, թէ «Եղիցի»ին դրուագը սրբախօսական շատ մեծ տարողութիւն ունի մխիթարեան հոգեխառնութեան մէջ, եւ չկայ այդ բովին մէջ քնար լարող՝ որ ակնարկած չըլլայ անոր: Վարուժանն ալ ներառեալ (*«Մխիթար Աբբայ»*) :

(4) *«Յուշարձան»*, Վիեննա, 1911, էջ 4: Այսուհետեւ *Յուշարձանը* պէտք է համարիլ աղբիւրը բոլոր այն մէջբերումներուն, որոնց յղումը չէ նշանակուած:

(5) Այս մանրամասնութիւնը կ'արտօնէ հետեւցնել, թէ Վիեննայի Մխիթարեաններուն սկզբնական հոյլը բաղկացած է ոչ թէ Ս. Ղազարէն *բաժնուած*, այլ Ս. Ղազարէն *արտաքսուած* հայրերէ:

(6) Ս. Ղազարէն հեռանալով, Մխիթարէն ալ հեռացած կարծուելու երկիւղը երկար ժամանակ չէ լքած Վիեննան: 1911-ին, բաժանումէն գրեթէ հարիւրյիսուն տարի ետք, *Յուշարձան* դեռ անհրաժեշտ կը համարէր ապահովցնել հայ հասարակութիւնը, թէ «Վիեննական Մխիթարեան Միաբանութիւնն իւր առաջին հիմնադիրը կը ճանչնայ Մխիթար Աբբայ Սեբաստացին»...:

(7) Այս պատճառով է, հաւանաբար, որ Սեբաստացիի մասին մեր գիտցածը՝ գիտենք, էականին մէջ, Վենետիկէն: Վիեննան մեզի չտուաւ դժբախտաբար Մխիթարի «քննական» վարք մը, որպէսզի Հիմնադիրն ըմբռնելու իր կերպն ալ բացայայտուէր...:

(8) Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Թրիէսթի Մխիթարեան Տպարանը*, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1981, սիւնակ 75:

(9) Զարմանալի կերպով Հ. Դաւիթի անունին չենք հանդիպիր ի շարս այն Մխիթարեաններուն, որոնք բաժանման շրջանին հռչակուած էին արդէն որպէս ճարտար փորագրիչներ ալ (տե՛ս. Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Քարտէսագիտութեան դպրոց մը Ս. Ղազարի մէջ ԺԸ. դարուն*, Վենետիկ, 1981) :

(10) Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Թրիէսթի Մխիթարեան Տպարանը*, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1981, սիւնակ 75:

(11) Հ. Եփրեմ Պօղոսեան (1897–1972), Վիեննական Մխիթարեան, – Շաւարշի «քանիբուն աշխատակիցը» –, որպէս «բացառիկ իրողութիւն» կ'ընդգծէր դպրոցին «գիշերօթիկ» եւ «աշխարհական» բնոյթը, աւելցնելով, թէ «այդ թուականին Պոլսոյ մէջ իսկ տակաւին գոյութիւն չունէին թաղային վարժարանները» (տե՛ս. Գէորգեան Կարօ, *Ամէնուն Տարեգիրքը*, 1964, Պէյրութ, էջ 244) :

Բայց եթէ այդ դպրոցը «աշխարհական աշակերտներու» համար էր, համազօր, կերպով մը, թաղային վարժարանի մը, ո՞ւր էր ուրեմն կղերանոցը, ոյուն այնքան պէտք ունէին թրիէսթէցիները յաջորդութիւն մը ապահովելու համար: 1774-ին իսկ, իրենց յարած պօլսաբնակ միաբանները կը գրէին, թէ «փութով յառաջանալու համար՝ մեզի կը թուի թէ լաւ կ'ըլլայ որ սկսինք տղաներ կրթել դպրոց մը բանալով» (անդ, էջ 243) :

Այդ վարժարանը, ուրեմն, դպրեվանք մըն էր:

Հ. Օգոստինոս Սեքուլեան կը յիշէ նամակը Անտոն Ճամպազեան անունով երիտասարդի մը, –նախկին աշակերտ Թրիէսթէի վարժարանին, – «որ նոր վերադարձած էր Պոլիս, իր ծննդավայրը»: Նամակը, գրուած 1779-ին կամ 80-ին, ուղղուած է վարժարան մնացած տղոց, բոլորն ալ, զարմանալի կերպով, «եղբայր» կոչուած (Եղբայր Յովակիմ, Եղբայր Աբրահամ եւ այլն) : Նկատի առնելով թէ «եղբայր»ը ժառանգաւոր մը կ'ենթադրէ աւելի, քան թէ աշխարհական աշակերտ մը, կռուան մը եւս ունինք համոզուելու համար թէ այդ վարժարանը աշխարհական դպրոց մը չէր բառին ընթացիկ առումով. կղերանոց մըն էր պարզապէս կամ «Վարժարան – Դպրեվանք» մը, ինչպէս կ'ընդունին նոյնինքն Հ. Սեքուլեան (տե՛ս. *Անծանօթ էջ մը Հայ Թատրոնի պատմութեան մէջ*, «Հանդէս Այսօրեայ», 1981, սիւնակ 143) :

(12) Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Թրիէսթի Մխիթարեան Տպարանը*, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1981, սիւնակ 92:

(13) Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Հ. Միքայէլ Ջամչեան եւ իր Հայոց Պատմութիւնը*, Վենետիկ, 1983, էջ 20:

(14) Ըստ *Յուշարձանի*, անջատուող հայրերուն դիտաւորութիւնը, «ի սկզբանէ անտի», զատ միաբանութիւն մը կազմել չէր. անոնք կը սպասէին պարզապէս Մելքոնեանի մահուան, որպէսզի «միաձայն հաւանութեամբ երկու կողման» վերամիանան: Այդ հեռանկարով, երեսուն տարի աբբահայր չընտրեցին եւ կառավարուեցան «Պոլսոյ չորս երիցագոյն վարդապետներէն»: Թրիէսթէի մէջ ալ ունէին «տեղական մեծաւոր» մը, որ Հ. Աստուածատուրն էր:

Մելքոնեանի մահէն ետք ալ սակայն (1799) կարելի չեղաւ «համաձայնութիւն յառաջ բերել» Վենետիկի հետ, – «հակառակ քանի մը փորձերու», – եւ «Թրիէսթեան Հարք» 1803-ին աբբահայր ընտրեցին Հ. Բաբիկեանը, «վերջնականապէս զատ Միաբանութիւն մը» կազմելով:

(15) Եպիսկոպոսը, սկզբունքով, ունի թեմ մը: Կաթողիկէ եկեղեցւոյ մէջ, –աւելի ճիշդ՝ հոն եւս, – աւանդութիւն է անժողովուրդ եպիսկոպոսին ալ տալ ենթադրեալ վարչաշրջան մը, որուն «տիտղոսաւոր» թեմակալը կը դառնայ: Այդ թեմը կը հաստատուի ընդհանրապէս յանուն քաղաքներու կամ նահանգներու, որոնք կը գտնուին «ի կողմանս անհաւատից» (in partibus infidelium կամ պարզապէս in partibus) :

Հռոմի համար, ատենօք, «ի կողմանս անհաւատից», կրնար նշանակել նաեւ «ի կողմանս... ոչ կաթողիկէից»: ԺԹ. դարու վերջերն է միայն որ Լեւոն ԺԳ. Քահանայապետը հրահանգեց *Փրոփականտա*յին դադրեցնել խայթիչ համարուող տիտղոսներուն բաշխումը (տե՛ս. Launay Marcel, **La papauté à l'aube du XXe siècle**, Cerf, Paris, 1997, p. 58).

Այդ սովորութիւնը չէր կրնար անշուշտ անպատեհութիւններ չունենալ: Երբ, օրինակ, Վենետիկի Ագոնց Աբբահայրը (1800 – 1824) եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի «Սիւնեաց» տիտղոսով, «այն կողմանց» թեմակալը, Աբրահամ Արք., կը խռովի բնականաբար: Հարկ կ'ըլլայ հեղինակաւոր Գէորգ Պալատեցիի միջամտութիւնը, խաղաղեցնելու համար տագնապած սրբազանը (տե՛ս. Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Գէորգ Դպիր Տէր Յովհաննէսեան եւ Մխիթարեանները*, Վենետիկ, 1984, էջ 56) :

Բաբիկեանի տիտղոսը, – գրգռիչ իր հանգամանքը մէկդի–, հետաքրքրական է, որովհետեւ կ'ենթադրէ արդէն *Էջմիածին* անունով քաղաք մը, երբ տակաւին *Վաղարշապատ*ի մասին միայն խօսք կ'ըլլար մինչեւ... 1945: Կամ ալ պէտք է ընդունիլ, որ Բաբիկեան *սրբավայր*ին «տիտղոսաւոր»ը նշանակուած է պարզապէս:

Այս պարագան վրիպած է, ըստ երեւոյթին, Օրմանեանի ուշադրութենէն, թէ ոչ՝ Մաղաքիա սրբազան պիտի չգրէր, թէ «էջմիածին երբեք վիճակի կամ եպիսկոպոսական աթոռի տիտղոս եղած չէ» (տե՛ս. *Ազգապատում*, հտ. Բ., Կ. Պոլիս, 1914, սիւնակ 3129). մանաւանդ թէ՝ հարցը վերաբերելով «կաթոլիկ» հայ եպիսկոպոսի մը, առիթը անպայման պիտի օգտագործէր գուշակելի խորհրդածութիւններ ընելու համար:

Տարբեր հարց, որ ուրիշ եպիսկոպոսներ ալ ունեցած են թերեւս այդ տիտղոսը:

(16) Ըստ Օրմանեանի, ատիկա Վենետիկի Մխիթարեաններուն... հնարամտութիւնն էր, իրենց «կաթոլիկամէտ» գիրքերն «աւելի ընդունելի ցուցնելու համար» (նշ. աշխ. սիւնակ 2907) :

Գարեգին Բ. Հայրապետը համաձայն չէ Օրմանեանի: Մխիթարեանները «նշում էին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի անունը(..), ի նշան առ Ս. Էջմիածին ունեցած իրենց յարգանքի ու խոնարհութեան» («Բազմավէպ», 2001, էջ 20) : Թողունք որ կաթողիկոսներու յիշատակութիւնը կար նաեւ... քերականութեան և աշխարհագրութեան գիրքերու ճակատին ալ: Մխիթարի *Քերականութիւն գրաբառի լեզուի հայկազեան սեռին*, օրինակ, հրատարակուած է «ի հայրապետութեան տեառն Կարապետի Հայոց Կաթողիկոսի» (1730), իսկ Հ. Ղուկաս Ինճիճեանի *Տեսութիւն համառօտ հին եւ նոր աշխարհագրութեանը*, լոյս տեսած է 1791-ին, «ի հայրապետութեան տեառն Ղուկասու Հայոց Կաթողիկոսի»:

Ս. Ղազար պահեց այդ աւանդութիւնը մինչեւ ԺԸ. դարու վախճանը, երբ սկսաւ բաւարարուիլ օրուան աբբահօր անունը միայն յիշատակելով: Այժմ այդ սովորութիւնն ալ չկայ:

(17) Կ. Պոլսոյ Պատրիարքները միշտ հաշտ տրամադրութիւններով չողջունեցին այս «էքիւմէնիք» գաղափարները: Աւետիք Պատրիարքը փորձեց մինչեւ իսկ ձերբակալել տալ Մխիթար Վարդապետը, որ հարկադրուեցաւ փախչիլ մայրաքաղաքէն: Այս տխուր փորձառութիւնը պատճառ եղաւ, որ կրօնաւորական երեք ուխտերէն զատ՝ Մխիթար իր աշակերտներէն պահանջէ չորրորդ մըն ալ, *յատուկ եւ սեփական Միաբանութեանս մերում*: Այս ուխտը – որ իր էութեամբ՝ հնազանդութեան ուխտին «սաստկացուցիչ» մէկ տարբերակն է – կ'ուզէ որ Մխիթարեանը *առանց երբեք ընդդիմութեան* երթայ *յԱռաքելութիւնս, ուր եւ Աբբային Ընդհանրական հրամայիցէ*, քարոզելու համար Աւետարանը *մինչեւ* իսկ ցիեղումն արեան, եթէ հարկ լինիցի:

Բարեբախտաբար երբեք հարկ չէ եղած. իսկ այսօր՝ այդ վտանգը դիմագրաւելու հաւանականութիւնները բոլորովին չքացած են, գէթ հայ իրականութեան մէջ...: Այսու հանդերձ, «չորրորդ ուխտը» կը շարունակուի կատարուիլ *ըստ մտաց Հիմնադրին*:

(18) Թորոսեան Հ. Յովհաննէս, նշ. աշխ., էջք 234, 236, 259: Ս. Ղազարի մերժողական դիրքը եւ, մանաւանդ, հաշտարար անդուլ ջարոզչութիւնը պատճառ եղած են որ *Փրոփականտան* «բացատրութիւններ» պահանջէ Աբբահայրէն: Մխիթար, որ Միաբանութեան «գրանցումին» համար անգամ Հռոմ չէր կանչուած, – երկու միաբան միայն ուղարկած էր Մեթոնէն–, կը հարկադրուի ներկայանալ Քահանայապետին, 1718-ի Յունիսին: Կղեմէս ԺԱ, «քաղցրութեամբ, ընտանեբար եւ զուարթ դիմօք» լսելէ ետք «արդարացուցիչ պատասխանները», կը հանդարտեցնէ Աբբահայրը «հայրական խորհուրդներով եւ քաջալերիչ խօսքերով» (էջ 241) :

Մխիթար վեց ամիս մնաց *առ սեամս Առաքելոց* եւ քանի մը անգամ ընդունուեցաւ եկեղեցւոյ իշխանութիւններէն: Բարեգուշակ այդ ունկնդրութիւններով հանդերձ սակայն, Վենետիկի «խնդիրները» *Փրոփականտա*յին հետ հատու աւարտ մը չունեցան եւ Հռոմ երբեմն հարկ տեսաւ «ստուգումի ենթարկել» Ս Ղազարի կաթողիկէութիւնը:

Հաւատաքննական այդ կասկածամտութիւնը, –անհիմն, անօգուտ, բայց ընչիչ–, բոլոր Հայրերը միշտ նոյն անդորրութեամբ չհանդուրժեցին եւ տարիներու ընթացքին քանի մը դառնացած միաբաններ յարեցան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իմքնիշխանութեան հանգամանքին: Անոնցմէ ոմանք եպիսկոպոսացան նոյնիսկ, ինչպէս Հ. Գաբրիէլ Այվազովսքին –ծովանկարիչին երէց եղբայրը– կամ Հ. Խորէն Գալֆայեանը, յետոյ Նար-Պէյ կոչուած:

(19) ԺԹ. դարու առաջին տասնամեակներուն Պոլսոյ եւ գաւառներու հայ կաթողիկէ հասարակութեան մէջ կը սաստկանայ «ազգասէր» եւ «լատինամէտ» հակումներուն ընդդիմութիւնը:

Այդ շրջանին մայրաքաղաք կը վերադառնայ Հռոմ ուսած եւ ձեռնադրուած երիտասարդ քահանայ մը, Տէր Անտոն Հասօ, – հայացուած մականունով՝ Հասուն–, որ կարճ ժամանակուան ընթացքին, իր դաստիարակութեան պատշաճող հոսանքին դրօշակիրը կը դառնայ:

Հասուն, նոյնիսկ երբ յաջողեցաւ իր անձին վրայ կեդրոնացնել յարանուանութեան Ազգապետ – Պատրիարքի ապա Նախագահի պաշտօնները, չգիտցաւ դժբախտաբար իր առաքելական եռանդը հունաւորել իմաստուն բարեխառնութեամբ մը: Մնաց միշտ այլամերժ ու գոռոզ, ճիշդ ինչպէս զինք քաջալերող Հռոմը, որ չունէր տակաւին այժմու խոնարհ շրջահայեացութիւնը՝ տիրաւանդ ծանր պարտականութիւններ ի կատար ածելու ճգնաժամին մէջ:

(20) Զօպանեան Արշակ, *Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի կեանքն ու գործը*, Փարիզ, 1907, էջ 150:

(21) Անարդար պիտի ըլլար եւ սխալ՝ Հասունի գործունէութիւնը քննրոշել Վենետիկի Մխիթարեաններուն հետ ունեցած բախումներով միայն (այժմ լուծուած Անտոնեան հայ կաթողիկէ Միաբանութեան հետ ալ Հասունի յարաբերութիւնները պիրկ եղած են) : Յօդուածին առաջադրութիւնը սակայն չի ներեր ծանրանալ այս հոգեւորականին մատակարարական ձեռներէցութեան վրայ, ընդգծել հանգամանօրէն թէ ինք եղած է առաջին հայ ծիրանաւորը, կամ շեշտել կարեւորութեամբ թէ ինք հիմնած է –1847-ին– Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերու Միաբանութիւնը:

Մեր նիւթէն շատ չհեռանալու համար, ըսենք միայն, թէ Հասուն Վիեննայի Մխիթարեաններուն վստահած է միանձնուհիներուն հոգեւոր կրթութիւնը, եւ անոնց շարադրել տուած է, ինչպէս նաեւ անոնց տպարանէն հրատարակած՝ նորահաստատ Միաբանութեան հայերէն կանոնագրութիւնը, զոր ինք ուրուագրած էր Գթութեան Քոյրերու (Sœurs de charité) սահմանադրութեան հետեւողութեամբ (տե՛ս. Նազլեան Յովհաննէս Արք., *Պատմական տեսութիւն Անարատ Յղութեան Հայ Քոյրերու Միաբանութեան վրայ*, Պէյրութ, 1948, էջք 20, 189) :

ՊԷՏՔ Է ՄԵԿՆԻԼ ԻՐԱՔԷՆ

Այսկա է համոզումը ԱՄՆ-ու Վիրժինի նահանգին համալսարանին մէջ հակամարտութիւններու կարգաւորումի մասնագէտ Ռ. Ռիւպինշթայնի: Ան ահազանգ կը հնչեցնէ, դատելով վերջին հինգ ամսուան կացութենէն: Կ'ըսէ թէ ամերիկեան եւ բրիտանական զինեալ ուժերը, քանի՛ մխրճուին իրենց դիմադրող կեռիլլաներու, այնքան անելի պիտի մատնուին: Դաշնակից ուժերը ամէնօրեայ յարձակումներու թիրախ են, իսկ անոնց ձեռք առած միջոցները դարման չեն բերեր կացութեան: Զանգուածային ձերբակալութիւններ, բանտարկութիւն, չարչարանքի հասնող խստութեամբ հարցաքննութիւններ, դատավարութիւններու ջնջումներ, բացայայտ սպաննալիքներու տրուած անպատեհ պատասխաններ, քաղաքական բարենորոգումներու ձգձգում, միայն կը ծառայեն դիմադրական շարժումները հզօրացնելու:

Դիմադրական որոշ խմբաւորումներու մէջ կան օտար արաբական երկիրներէ հասած ծայրայեղականներ. գրաւման ուժերը զանոնք կը բերեն Իրաք: Հոն, արդէն, շիիներու ղեկավարները յայտարարեցին թէ գրաւման ուժերուն դէմ պայքար մղել կրօնական պարտականութիւն է: Եթէ գործադրեն զինեալ դիմադրութեան միանալու իրենց սպառնալիքը, Իրաք պիտի վերածուի նոր Վիէթնամի մը:

Ամերիկացի մասնագէտը այդ հեռանկարին առջեւ մեկնիլ կը յանձնարարէ: Կ'ըսէ թէ պէտք է կամաց – կամաց զօրքերը ետ քաշել, հրաժարիլ նոր գաղթավայրի մը նման ղեկավարելէ այդ երկիրը եւ ձգել որ իրաքցի ժողովուրդը ինք իր իշխանութեան սանձը ձեռք առնէ:

Ինչպէս գործուած ճնրափորձը փաստեց, ՄԱԿ-ը վարկաբեկուած է, որպէս գրաւող ուժերու ենթակայ հիմնարկութիւն: Իրաքցի ժողովուրդին գործն է իր հողին ու հարստութեան տէր կանգնիլ: Ատոր համար պէտք ունի ծանօթ միջազգային փորձուած միջնորդներու:

Ռ. Ռիւպինշթայն կը գրէ թէ որպէս 1776-ի յեղափոխութեան չառաւիղները, պէտք է որեւէ մէկէն աւելի լաւ հասկընան օտար գրաւման ու ազգային ազատագրումի միջեւ գտնուող տարբերութիւնը:

ՔԱՂՀԱՆ

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Ոսկիան Սիմսարեանի յիշատակին, Տէր եւ Տիկին Ռուպէր Ֆէրմանեան 80 Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

(Շար. Ա. էջէն)

նայ Մաաստրիխթի դաշինքին նկատմամբ: Համոզուած Եւրոպացիի նկարագրով, Հանրապետու. թեան նախկին նախագահը չէ չտած է «Թող ամէն ոք յիշէ որ ազգային պատասխանատուութիւններ կը վարէ եւրոպական շրջագծի մը մէջ: Ձենք կրնար հասարակաց դրամ մը ունենալ, առանց պիւտճէի եւ տնտեսութեան քաղաքականութեան հասարակաց տըւեալներու: Այլապէս, անոնք որոնք առաջինն են պարտին վճարել սխալները գործողներուն հաշւոյն»: Նոյն համախմբումին, Ռաֆարէնի զօրավիգ էին Ժիւփէ եւ Մարքոզի, որոնց համար Ֆրանսացիներուն գոհունակութիւնը աւելի կարեւոր է, մանաւանդ մերձաւոր ընտրութիւններու համար:

ՇըՎԷՆըՄԱՆ, չարաթավերջին, ուզեց որ իր շարժումը յարութիւն առնէ, շեշտելով թէ այդ յարութիւնը կ'առնէ ձախով: «Ո՛ւր որ ենք, հո՛ն ենք, եւ ուր որ եմ, անշուշտ, ձախն է, ինչպէս միշտ» յայտարարած է:

ՍԷՆ-ՄԱՐԹԷՆ ՏԸ ԳՐՈՑԻ մէջ, է, որ Լը Փէն իր լաւատեսութիւնը արտայայտեց ազգային նկատմամբ, քանի վըստահ է որ պիտի յաղթէ շրջանային ընտրութիւններուն, ՓԱՔԱ-ի մէջ (Փրովանս, Ալփ, Գոթ տ'Ազիւր): Տօթին մասին, յայտնեց թէ կ'ամբաստանէ կառավարութիւնը որպէս պատասխանատու 15 հազար մեռեալներուն, քանի Օգոստոս 7-էն նախատեսուած էր: Զազկեց նաեւ վարչապետը նշելով թէ օր մը՝ եւրոպամէտ, օր մը դէմ է, գայն նմանցնելով գինով ծեր կնոջ մը, որ օր մը ձախ կ'երթայ, օր մը աջ. նախարարապետին քաղաքականութեան նիշն է՝ սամպան, մէկ քայլ առաջ, երկու քայլ՝ ետ:

ԱՏՐՊԷՋԱՆԻ մէջ ձերբակալուած են «Իսլամական ժառանգութեան վերածընունդ» կազմակերպութեան խումբ մը անդամները, այն ամբաստանութեամբ որ մտադիր էին ահաբեկչական արարքներու եւ պետական յեղաշրջումի փորձերու ձեռնարկել: Կ'ըսուի թէ կազմակերպութիւնը քուէյթեան է եւ կապ ունի Պէն Լատէնի հետ:

ԻՏԱԼԻՈՅ Կուարտայի լիճի ափին, Եւրոպական Միութեան 25 անդամներու մեծամասնութիւնը այն տեսակէտը յայտնեց, թէ պէտք է կրկին քննարկել Ժիսքար տ'Էսթէնի պատրաստած Սահմանադրութեան բովանդակութիւնը: Արդէն, բացի Իտալիայէն եւ Ֆրանսայէն, ոչ ոք համաձայն է որ Վալերի Ժիսքար տ'Էսթէն տեղ դրած է Հոկտ. 4-ի միջկառավարական ժողովին, այդ մասին խօսելու համար: Գլխաւոր ընդդիմադիրներն են Աւստրիա եւ Լեհաստան. առաջինը 13 կէտեր գտած է, զորս «անընդունելի» կը գտնէ:

ԽԸՆՋՎԵՐԱՑ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Խաչվերաց Տօն Վերացման Սրբոյ Խաչին: Տաղաւար օր է

Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8.30-ին,
Պատարագ՝ ժամը 10.30-ին:

Ծանօթ. – Այսօր հոգեհանգիստ չի կատարուիր:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Կէսօրէ ետք ժամը 4-ին, Խաչվերացի մեծահանդէս Թափօր – Անդաստան:

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15. Տօն է խաչի, Յիշատակ Մեռելոց:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ՝
ԳՐԻԳՈՐ ԱԲՂ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Պատարագի աւարտին կը կատարուի Հոգեհանգիստ՝ վասն համօրէն ննջեցելոց:

⁂

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14. Խաչվերաց. Տօն Վերացման Սրբոյ Խաչին:

Ժամերգութիւն՝ ժամը 9-ին,
Պատարագ՝ ժամը 10.30-ին,
Երեկոյեան Թափօր Անդաստան՝ ժամը 5-ին:

⁂

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է Խաչվերացի:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայր. Պատուիրակի Փոխանորդ
Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց: Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին:

⁂

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8.30-ին:

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10-ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
Փարիզի «Արշալոյս Թադէոսեան»
մասնաճիւղի միօրեայ դպրոց

Վերամուտ՝ Շաբաթ Սեպտեմբեր 13, ժամը 14.30-ին:

Շաբաթ օրերը, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ, նախակրթարանէն մինչեւ Պաքալօրէա նաեւ չափահասներու համար
– հայերէն լեզուի
– պատմութեան,
– թատրոն, երգ ու պարի դասընթացք:

Նոր արձանագրութիւններու համար դիմել՝
Ալիս 01 42 93 03 56 (ժամը 19 – 22)
Անիf 01 45 22 11 95 (ժամը 19 – 22)
Այտա 01 47 86 33 72 (ժամը մինչեւ 20)

⁂

Մարսէյլի
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Միօրեայ Հայ Վարժարանի 2003 – 2004 ուսումնական տարուան դասընթացքները կը վերսկսին Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17 առաւօտեան ժամը 10-ին

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Չրրաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատան Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

C.B.A.F.

Collecte au profit de la communauté arménienne d'Irak

Envoyez vos dons à l'ordre de la C.B.A.F.

17, rue Bleue, 75009 PARIS

CHENE

Date à retenir

Grande braderie de Noël les 6 et 7 décembre

CHENE France

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
organise

une visite

le Dimanche 28 septembre
à Auvers-sur-Oise
«au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

⁂

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

Rentrée

CHAVILLE

Ecole «LEVON CHANTH»

ANNEE SCOLAIRE 2003-2004

La rentrée de l'école «Lévon Chanth» de l'église arménienne de Chaville aura lieu le **mercredi 10 septembre** avec le programme et les horaires suivants :

- de 9h30 à 12h : pour les élèves débutants (à partir de 3 ans);
- de 14h à 16h : pour les élèves de niveau moyen;
- de 18h à 21h: pour les élèves de niveau avancé, les adultes et la préparation au baccalauréat.

Les enseignantes Rosine Tachdjian et Lara Wartanian inculqueront à leurs élèves les notions essentielles de la langue et de la civilisation arméniennes.

Pour plus de renseignements, téléphoner au :

01 47 09 23 18
ou **01 39 46 21 66**

ou se présenter le **mercredi 10 septembre** à partir de 9h30 : 6, rue Père Komitas, 92370 Chaville.

⁂

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.C.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.

Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros

Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 10
MERCREDI
10 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 20.766

79e ANNEE — N° 20.766

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Առողջապահութեան նախարարութեան հրահանգով, յատուկ յանձնախումբ մը՝ բաղկացած անկախ մասնագէտներէ, կոչուած էր պատրաստելու տեղեկագիր մը տօթին գործած աւերին մասին, ճշդելով պատասխանատուութիւններն ու թերիները: Հոն կը ճշդուի, ի մէջ այլոց. «ահազանգի, հրակոչութեան եւ համապատասխան տեղեկատուութեան դրութիւն մը թոյլ տուած կ'ըլլար աւելի արագօրէն որոշումներ տալ որպէսզի խնամքի սիսթեմի ամբողջութիւնը կարենայ հակազդել լաւագոյն պայմաններու մէջ»: Տեղեկագիրը չի ծածկեր, որ մինչ աւելի դիւրին է, յետոյին, նախատեսել դէպքերու ընթացքը: Հոն կը դատապարտուի Առողջապահական Հսկողութեան Ազգ. Հիմնարկին աշխատելու ձեւը, որ թոյլ չէ տուած որ ամբողջովին ստանձնէ օրէնքին իրեն տրամադրած դերը: Այլ խօսքով, տեղեկացնել անմիջապէս հանրային իշխանութիւնները, երբ սպառնալիքներ կան հանրային առողջութեան համար: Կը դատապարտուին նաեւ ընդհ. հիւանդութեանց բժիշկները, մինչ կը գնահատուին խնամողները, օգնութեան փութացողները, բայց, դիտել կը տրուի որ բոլորին միաժամանակ արձակուրդի երթալն ալ շատ դէշ կարգադրութիւն մըն է, ինչ որ առիթեց մարդոց հիւանդանոցներու շտապ բժշկութեան սպասարկութեանց դիմել, ահաւոր խճողումներ եւ անընդունելի վիճակ մը ստեղծելով:

ՍՈՐՊՈՆԻ մեծ ամփիթատրոնին մէջ է, որ Սեպտ. 8-ին, հեռատեսիլի լրատուութեան Բ. կայանի խմբագիրը՝ Օլիվիէ Մազըրոլ վիճարկում մը կազմակերպած էր Ազգ. Կրթութեան շուրջ, մասնակցութեամբ նախարար Լիւք Ֆէրիի, նախկին նախարար՝ Ժէք Լանկի եւ արհեստին հետ կապ ունեցողներու (ուսուցիչ, աշակերտ, ուսանող) նաեւ սենեկային ընդհանուր քարտուղար Ասքիէրիի: Ժամը 21.25-ին Բ. կայանի պաստառը սեւցաւ, յետոյ գրուեցաւ թէ կը շարունակուի քանի մը վայրկեանէն, ապա, սփռուիլ բռնուեցաւ Մէկրեի մէկ ֆիլմը...: 15 վայրկեան յետոյ է, որ հաստատուեցաւ թէ դասախարակներ եւ ընդհատաբար աշխատողներ խափանարարական արարք մը գործած էին ելեկտրական հոսանքը կտրելով: Մազըրոլ աւելի չէզոք բացատրութիւն մը կու տար դատապարտելով «ուղղակի սփռումներու դիպուածները»: Ընդմիջողները ուզած են բեմ ալ բարձրանալ, բայց ոստիկանութիւնը արգելք եղած է:

ԻՐԱՔԻ մէջ Թուրք զինուորական ներկայութեան խառնիւ կ'ընդդիմանայ Քիւրտիստանի Հայրենասիրական Միութիւնը. անոր նախագահը Ճ. Թալապանի նոր ելոյթով մը ըսած է թէ եթէ Թուրքիա միջամտութիւն մը կատարէ Քէրքիւքի մէջ, իրենք ալ պիտի զօրակցին Սուրիոյ Արաբներուն որոնք կը պնդեն թէ Իսքէնտէրունը սուրիական հող է:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ մէջ դատական տարեշրջանին սկիզբը աշխարհականութեան հարցով բախումի մը պատճառ եղած է վճռաբեկ ատեանի նախագահին ու վարչապետին միջեւ: Առաջինը իր ելոյթին մէջ ըսած է թէ կրօնքի ու խղճի անսահման ազատութիւն պահանջողներն ու իսլամական պետութիւն հիմնելու հետամուտ տարրերը նոյն նպատակը կը հետապնդեն: Երկուքն ալ միտքերը կը պղտորեն եւ կրօնքի ու խղճի ազատութեան բռնաբարութեան գետին կը պատրաստեն: Վարչապետ Թ. Էրտողան «տգեղ մօտեցում» որակած է բռուածը, առարկելով որ կը-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 8/9)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ ԱՅՑԸ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Սեպտեմբեր 8-ին հանդիպում ունենալէ ետք Պուլկարիոյ Նախագահ Գ. Պրվանովի հետ, երկու ղեկավարները մամուլի ասուլիս մը տուած են: Երկուքն ալ արդիւնաւէտ նկատած են երկու երկիրներու պատուիրակութիւններուն նոյն օրուան բանակցութիւնները եւ չեչտած երկու ժողովուրդներուն պատմական բարեկամական յարաբերութիւնները որոնք ամուր հիմ են ներկայի գործակցութեան: Ռ. Քոչարեան ուշադրութեան յանձնած է այն պարագան որ յառաջիկային Պուլկարիա կը ստանձնէ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի նախագահութիւնը եւ կարեւոր դեր կ'ունենայ Ղարաբաղի հարցին կարգաւորման մէջ:

Երկու նախագահները անդրադարձած են միջազգային կառոյցներու մէջ գործակցելու խնդրին: Գ. Պրվանով ծանրացած է աթոմակայաններու փակման հարցին վրայ որ կայ երկու երկիրներուն ալ օրակարգին վրայ: Ըսած է թէ եթէ միասնական որոշումներ ըլլան եւ փոխադարձ համաձայնութեամբ ներկայացուին Եւրոպական Միութեան, մեծ կարելիութիւն կայ համոզելու որ յետաձգուի այդ կայաններուն փակումը:

Երկու նախագահները երկկողմ յարաբերութիւններու, գործակցութեան խորացման առումով մեծապէս կարեւոր նկատած են Պուլկարիոյ հայ համայնքին դերը:

Նոյն կէսօրին Ռ. Քոչարեան եւ հայկական պատուիրակութիւնը ճաշի հիւր եղած են Պուլկարիոյ վարչապետին: Յետոյ Խորհրդարանին մէջ Ռ. Քոչարեան հանդիպում ունեցած է Ժողովրդական Ժողովի նախագահին հետ:

Երեկոյեան Ռ. Քոչարեան եւ Գ. Պրվանով մասնակցած են Սոֆիայի մէջ գումարուած հայ-պուլկար գործարար համաժողովին փակումին:

Օրուան ընթացքին իրենց պուլկար պաշտօնակիցներուն հետ հանդիպումներ ունեցած են Մարմնամարզի, Առողջապահութեան, Մշակոյթի նախարարները:

Երեկոյեան Ռ. Քոչարեան եւ իրեն ընկերացողները ներկայ գտնուած են Ա. Խաչատրեանի 100-ամեակի համերգին:

***

ՆՈՒԷՐ ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆԻ ՏՈՒՆ - ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ

Արամ Խաչատրեանի հարիւրամեակին առթիւ Պուէնոս-Այրէսէն դաշնակ մը նուէր ստացուած է: Ան «Փլէյէլ» մակնիշով, 1906-ին շինուած դաշնակ մըն է, Պօղոս եւ Սիրանոյշ Արգումանեան զոյգին կողմէ փարիզեան աճուրդէ մը գնուած, 1957-ին, երբ Խաչատրեան Արժանթին պիտի այցելէր: Դաշնակը փոխադրուած է Պուէնոս-Այրէս ուր երգահանը անոր վրայ նուագած է իր այցի օրերուն: Պօղոս Արգումանեան ամոլը որոշած է դաշնակը հարիւրամեակի նուէր ընել Ա. Խաչատրեան տուն - թանգարանին ու «Հայաստան» Հիմնադրամին միջոցներով, օդանաւով դաշնակը փոխադրուած է Երեւան:

ՀԱՅ ԴԱՏԻ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ ԲՈՂՈՔԸ ԾԵՐԱԿՈՅՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

Ինչպէս անդրադարձած էինք ակէ առաջ, Ծերակոյտի պալատին Լիւքսանպուրկի պարտէզին պատին երկաթեայ ճաղերուն վրայ ցուցահանդէս մը բացուած է: Լուսանկարիչ Ռըզա հոն կը ցուցադրէ գլխաւորաբար Աֆղանիստանի իր նկարները: Հոն կան նաեւ Ազրպէյճանցիներու 4-5 լուսանկար, որոնք կը ներկայացուին որպէս Հայերու խժդժութեան զոհեր: Բացայայտօրէն միակողմանի այս նոր մօտեցումը այցելուներու հակազդեցութեան պատճառ եղած էր:

Հայ Դատի Յանձնախումբը նոյն առթիւ նամակ մը ղրկած է Ծերակոյտի նախագահ Ք. Փոնսըլէի, ըսելով թէ լուսանկարները կը ներկայացնեն միմիայն հայկական վայրագութիւններ, առանց նուազագոյն ակնարկութիւնը ընելու Հայերու դէմ գործուածին:

Նոյն նամակը ղրկուած է նաեւ Ծերակոյտի խումբերուն նախագահներուն, Ֆրանքօ-Հայ բարեկամութեան խումբին նախագահին եւ Ծերակոյտի գրասենեակին անդամներուն:

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ

Սեպտեմբեր 12 - 13-ին, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ տեղի կ'ունենայ Մայր տաճարի օծման 1700-ամեակին նուիրուած միջազգային գիտաժողով մը, «Անցեալի ժառանգութիւնը, այսօրուայ առաքելութիւնը եւ վաղուայ յոյսերը» խորագրով: Կը մասնակցին Հայաստանէն զատ ԱՄՆ-էն, Իտալիայէն, Գերմանիայէն, Աւստրիայէն, աշխարհական եւ կրօնաւոր, հայ եւ օտար մասնագէտներ:

*

ՊԱՔՈՒԻ ՄԷՋ ՀԱՅԵՐ ԿԸ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԻՆ

Ազրպէյճանական մամուլը կը տեղեկացընէ թէ քանի մը ամիս առաջ Պաքուի մէջ ձերբակալուած Լեւ Ասիրեան եօթը տարի բանտարկութեան դատապարտուած է: Ան մեղադրուած էր կեղծ փաստաթուղթ ներկայացնելու, զէնք կրելու եւ առանց արտօնութեան երկրին սահմանը անցնելու յանցանքներով: Ինք ըսած էր թէ Պաքու գացած է հին ծանօթի մը հետ առեւտրական գործարքի համար, սակայն, երկրին ապահովութեան պաշտօնեաները հաւատք չեն ընծայած անոր բացատրութեան ու պնդած թէ սուտ կը խօսի, Պաքու գացած է հայկական յատուկ սպասարկութիւններուն ծառայելու նպատակով:

Լ. Ասիրեան ծնած է Ղարաբաղի Ազդար շրջանին մէջ, 1963-ին, 1988-ին Ազրպէյճանէն փախած է եւ հոն վերադարձած միայն 2003 Յունուարին:

Ազրպէյճանի Ապահովութեան Նախարարութիւնը յայտարարութիւն մը հրապարակած է ուր քաղաքացիները կը հրաւիրուին զգօն ըլլալու եւ «բոլոր սփիւռքահայերը» մատնելու իրաւապահ մարմիններուն:

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO»

(9 septembre)

Chaliand:

«AVEC LES ISLAMISTES IL N'Y A RIEN A NEGOCIER»

«Վիճարկումներ եւ կարծիքներ» էջին վրայ, Ֆիկառօ լոյս ընծայած է Ժերար Շալեանի հետ հարցազրոյց մը: Առաջին հարցումը կը վերաբերի Սեպտ. 11-ի ոճրափորձին Բ. տարեդարձին: Շալեան դիտել կու տայ, որ մեծերը եւ ուրեմն, որպէս հետեւանք՝ հանրութիւնը, ուշադիր են մանաւանդ ցուցական երեւոյթներու եւ անտեսել կու տան հակահարեկչութեան արդիւնքները:

Իրաքի համար, վճռական հարցը դեռ գալիք է: Ցետ պատերազմեան շրջանը լաւ պատրաստուած չէր, ամերիկեան բանակը մարզուած է պատերազմ մղելու համար եւ ոչ թէ գլուխ հանելու խաղաղեցման գործընթաց մը: Ու Շալեան երկարօրէն կը վերլուծէ կացութիւնը, նշելով թէ քաոս չկայ եւ օրինակ քրտական գօտին մէջ վիճակը խաղաղ է եւ կայուն: Բացի Քէրքիւքէն, ուր Թուրքերը ամէն ինչ կ'ընեն, անուղղակի կերպով, խռովութիւններ ստեղծելու համար իրենց ենթակայ Թիւրքմէններու և Քիւրտերու միջեւ: Թուրք բանակը չի հանդուրժեր որ Իրաքի Քիւրտերը կարենան ինքնավարութիւն վայելել, որ ներկայ ըլլան Քէրքիւք եւ Մուսուլ ու մասնակցին իշխանութեան, հինգ անդամ ունենան կառավարութեան Խորհուրդին 25 անդամներուն կարգին: Ինչ կը վերաբերի կեդրոնին, հարկ է գիտնալ թէ որքա՛ն ատեն կրնայ տեւել նոյն սառնակութեամբ:

Իսրայէլ - Պաղեստին հարցին կապակցութեամբ Շալեան կը գտնէ որ Ամերիկացիներուն, Եւրոպացիներուն, ՄԱԿ-ի եւ Ռուսերուն «ճամբու ուղեգիծը» յաջողելու կարելիութիւն չունի եւ կարելի չէ քաղաքական վերլուծում ընել, եթէ ցանկը շինուի մէկուն կամ միւսին յանցանքներուն: Համասը, Իսլամական Ճիհատը եւ Ալ-Աքսայի Ջոկատները սխալ ըրին Իսրայէլի մէջ հարուածելով: Տրամաբանութեամբ, պէտք էր ոճրափորձերը օգտագործել Գազա եւ Այսրյորդանան հաստատուած գաղթավայրերուն դէմ: Լիքուտը կեր կը հայթայթէ Համասին եւ փոխադարձաբար, բայց, այս անհաւասար պատերազմին մէջ, Լիքուտը կը շահի: Եթէ Իսրայէլացիներուն վիճակը մղձաւանջային է, Պաղեստինցիներուն վիճակը աւելի դէշ է: Իրենք են որ գրաւուած են, չեն կրնար շարժիլ եւ մեծամասնութեամբ գործազրկութեան դատապարտուած են:

Ինչ կը վերաբերի իսլամական ահաբեկչութեան, Շալեանի տեսակէտը յստակ է. - «կենսական յատկանիշը, ի տարբերութիւն քաղաքական միւս շարժումներուն, որոնք բռնութեամբ լուծումի մը մասին կ'ուզեն բանակցիլ, իսլամականներուն համար, բանակցելիք բան չկայ: Մահու կենաց պայքար է: Տապալումը կ'ուզեն արեւմտամէտ բոլոր մահմետական վարչակարգերուն (Եգիպտոս, Սաուտի Արաբիա, եւլն.)»:

ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

(Բ. եւ Վերջին Մաս)

1864-ին, Վիէննայի Մխիթարեաններուն ամէնէն կարկառուն դէմքը, Հ. Յովսէփ Գաթըրճեան, Պոլիս կը հրատարակէ գիրք մը, – Հիմնական տարբերութիւն կաթողիկէ եւ էջմիածնական դաւանութեանց, – որուն եզրակացութիւնը կը յիշեցնէ այդ տարիներու Հռոմին սաստը՝ «Չիք փրկութիւն արտաքոյ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ»։

Նման ուսումնասիրութիւն մը չէր կրնար գրուիլ –եւ չէ գրուած– Վենետիկի Մխիթարեանէ մը։ Ս Ղազար միշտ հաւատացած է Հայաստանեայց եւ Կաթողիկէ եկեղեցիներուն համադաւանութեան, հակառակ քրիստոսաբանական բանաձեւումներու երեւութական տարբերութեան[22]։

Այս համոզումով է, օրինակ, որ Չամչեան չէր վարանած իր Պատմութեան մէջ ուղղափառ համարել, – Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պէս–, Յովհան Օձնեցի հայրապետը, գտնելով հանդերձ թէ «Թր[ի]ստեանք եւ քուլէճցիք ծափ գծափի հարկանեն»[23], սպասելով –ի զուր– որ Հռոմ պատժէ «Վենետկեաններու մոլորական վարդապետութիւնը»[24]։

Նոյն այդ համոզումին հիման վրայ է նաեւ որ Հ. Գաբրիէլ Աւետիքեան Նաբեկը մեկնած է վկայակոչելով անխտիր՝ Կիւրեղ, Օգոստինոս, Թովմաս Ագուինացի, Շնորհալի, Լամբրոնացի, բայց նաեւ …Տաթեւացի, որ ամէնէն թունդ հակաքաղկեդոնականը համարուած է աւանդաբար[25]։

Գալով մեր ժամանակներուն, Հ. Վարդան Հացունին անդամ, Ս. Ղազարի միաբան (1870 – 1943), որ մերժեց –առ ի չգոյէ փաստերու, եւ ոչ որպէս… փափաք– Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ առաքելականութիւնը, դաւանաբանական տարբերութիւններ չմատնանշեց «էջմիածնական»(sic) եւ Կաթողիկէ Եկեղեցիներուն միջեւ։ Իրեն ժամանակակից մեծանուն Հ. Ներսէս Ակինեանը մինչդեռ՝ Վիէննական Մխիթարեան (1883 – 1963), համոզուած կը մնար, թէ Գաթըրճեանի ուսումնասիրութիւնը գրուած էր «հերքելու համար այն անճիշդ ըմբռնումը, որ կը տիրէր ժամանակին՝ երկու եկեղեցիներու դաւանաբանական կէտերու նոյնութեան մասին»[26]։

***

Այս մատնանշումները կրնա՞ն ծառայել որպէս կռուան եզրակացութիւններու։

Կարելի՞ է, օրինակ, հետեւցնել, թէ բաժանումի պատճառներէն մէկը հանդիսացած է՝ հայ կաթողիկէութիւնը «արմատական» ձեւով ըմբռնելու եղանակը խումբ մը Մխիթարեաններու կողմէ։ Եւ կարելի՞ է, միաժամանակ, ենթադրել, որ Ջուղայեցի Բաբիկեան հրահրած ըլլայ այդ հակումը՝ ունիթորական անթեղուած համոզումներու բորբոքումով…։

Եթէ ոչ՝ ո՞ւր փնտռել ուրեմն Մելքոնեանի վերագրուած «նորաձեւութիւնները»։

Յուշարձանը կարդալով, կը հրաւիրուինք երեւակայելու վանք մը, որուն նորընտիր աբբահայրը կը սկսի յանկարծ «Հիմնադրին սահմանած կարգերը փոփոխել»։ Տեսանք սակայն, –անշուշտ տեսանելիէն դատելով–, թէ «կարգերու» տարբերութիւն մը չկայ երկու Միաբանութիւններուն միջեւ. Ինչ որ խորհիլ կու տայ, թէ Մելքոնեան կրնայ ուզած ըլլալ ընդդիմանալ պարզապէս ներքին յորձանքի մը, որուն ուժգնութիւնը կը մատնէ հեռուէն գալը…։

Ուրե՞մն։ Ուրեմն Մխիթարի օրո՞վ ալ կային… «վիէննացի» միաբաններ։ Այո, անտարակոյս, ինչպէս կային անշուշտ ա՛յլ կարծիքներու շուրջ բեւեռուած շրջանակներ ալ, զորս Սեբաստացին գիտցած էր համադրել իր հեղինակութեամբ։

Իրմէ՞ ետք։ Հ. Սահակ Ճեմճեմեան թերեւս հազիւ կը չափազանցէ, երբ կ՚ըսէ, թէ «Մխիթարի մահէն անմիջապէս յետոյ կը սկսի ներքին յուզում մը»[27]։ Անմիջապէս յետոյ…։

Հեշտ է անշուշտ երեւակայել, թէ Մխիթարի վախճանումով՝ մեծ, շատ մեծ դժուարութիւն մը կը ծառանար Միաբանութեան առջեւ։ Կար, այո, «41 ուխտեալ քահանայ» եւ «13 աշխատաւոր եղբայր» կառավարելու հարկը, բայց կար նաեւ Հիմնադրին «ոգին» պահելու անհրաժեշտութիւնը։ Վսեմ այդ առաջադրութիւնը սակայն կը պահանջէր մէկը որ «թանձրացնէ» այդ ոգին, զայն պատշաճեցնէ առօրեայ նոր կացութիւններուն, մէկ խօսքով՝ զայն մեկնաբանէ։

Մելքոնեան ընդունեցաւ իրեն յանձնուած լուծը, լաւ գիտնալով, թէ սկզբունքները մինչեւ որ յերերս կը սաւառնին՝ ամէնուն հաւանութիւնը կը վայելեն, բայց երբ կիրարկումի հրաւիրուին՝ տարակարծութիւններու խորխորատներ կը բանան։ Այս տեսակէտով, իր պաշտօնաշրջանը Միաբանութեան պատմութեան ամէնէն դժուար աբբայութիւնը պիտի ըլլար, նոյնիսկ առանց բաժանումի ողբերգութեան։ Դիւրին չէ յաջորդել հիմնադրի մը, ուղղակի անոր հետ բաղդատուիլ անընդհատ, եւ առաջնորդել, …խղճի մտօք։

Կազմակերպուած, այսինքն նուիրապետականացած բոլոր ընկերութիւններուն մէջ, միշտ յիշուած են տարակարծութիւններ՝ իշխանութեան եւ անդամի մը –կամ անդամներու– միջեւ։ Կրօնաւորական հասարակութիւններու պարագային սակայն, այդ տարակարծութիւնները չեն կրնար, սկզբունքով, ընթացք գտնել, որովհետեւ հնազանդութեան ուխտը կը պահանջէ «զուրացութիւն կամաց եւ կարծեաց»[28]։

Մելքոնեանի օրերուն, ըստ երեւոյթին, դերերու շրջում մը ստեղծուած է եւ ոմանք ուզած են ինքնահռչակ պահակները դառնալ Սեբաստացիի «ոգիին», թոյլ տալով իրենց որոշել՝ թէ աբբահօր առած ո՛ր քայլը Մխիթարի հետքերուն կ՚ուղեկցի, եւ ո՛րը՝ «Հիմնադրին սահմանած կարգերը» կը դրժէ…»։ Ընդունինք սակայն որ մեծ էր փորձութիւնը, որովհետեւ այդ շրջանին շատ միաբաններ Սեբաստացիի ձեռնասուններ ըլլալով, կրնային իրենք զիրենք «լիազօրուած» վերծանողները համարել Մխիթարի՝ պահ մը մոռնալով, թէ մէկը բարձրացուցած էին արդէն յԱթոռ տեսչութեան միաբանութեան, ճիշդ որպէսզի բազմերանգ մեկնաբանութիւններու կանխումով «Հիմնադրին սահմանած կարգերը» չվտանգուին…։

***

Զարմանալին այն է, որ Բաբիկեան ինքնակամ չէ հեռացած Միաբանութենէն, – ինչպէս պիտի ակնկալուէր, – այլ պայքարած է, տակն ու վրայ բերելով հասարակութիւնը։ Ինչ որ կ՚արտօնէ պահ մը երեւակայել, թէ գուցէ ունէր – կամ կը կարծէր ունենալ– քաջալերողներ, նաե՛ւ արտաքոյ վանաց…։

Պէտք է ըսել սակայն, թէ Հիմնադիրէն ետք՝ այս երիտասարդ միաբանն է Ուխտի պատմութեան ամէնէն քարիզմաթիք անձնաւորութիւնը։ Հաստատակամ, մարտունակ, իրաւունք ունեցողի բարկ համոզումով լիցուած՝ հեղինակաւոր մենտորը դարձած է հոգեկիցներէն ոմանց, շիկացնելով տեսակէտներ, որոնք առանց իրեն՝ սկզբունքի հանգամանք պիտի չըստանային անկասկած[29]։

Բայց Բաբիկեան չէր նախատեսած վըտարումը…։

***

Մխիթարեանները, –երեք հարիւր տարեան Միաբանութիւն–, բաժնուած ապրեցան երկու հարիւր քսանեօթը տարի։ Անշուշտ յարաբերութիւնները բոլորովին չէին խզուած։ Չկար, ի հարկէ, միաբաններու եռուզեռ մը երկու մայրավանքերուն միջեւ, բայց եղած են միշտ հանդիպումներ, ոչ միայն Վենետիկ կամ Վիէննա, այլ նաեւ այն առաքելավայրերուն մէջ՝ ուր երկու Տուներէն ալ նուիրեալներ կը գործէին։

Շատ յատկանշական է, այս տեսակէտով, Հ. Ղուկաս Ինճիճեանի նկարագրած ջերմ տեսակցութիւնը Պոլսոյ մէջ, -1787-ին իսկ–, Ս. Ղազարէն հեռացուած Հ. Մինաս Գասպարեանի հետ։ Երբ Հ. Ղուկաս կատակախառն շեշտով կը յիշեցնէ Հ. Մինասի, թէ «Թողեալ զդրեանց յօրինումն, միաբան աշխատէիք զօրն ողջոյն եւ զգիշերն ողջոյն ի յօրինումն կացութեան», երկուքն ալ «բարձու ձայնիւ» կը խնդան…[30]։

Երբեմն հանդիպումները եղած են նոյնիսկ դիտումնաւոր։ 1852-ի Յունուարին Ալիշանի պարտականութիւն կը տրուի երթալ Լոնտոն, Ռափայէլ Ղարամեանի կտակէն գանձում մը կատարելու համար։ Հ. Ղեւոնդ խելոյն ճամբայ կ՚ելլէ Վենետիկէն, բայց կ՚անցնի նախ… Վիէննա։ Հոն կ՚այցելէ անշուշտ «Մխիթարեան Հարց վանքը», ուր հայ դրամագիտութեան ռահվիրայ Հ. Կղեմէս Սիպիլեանի հետ «Ռուբինեան դրամոց մասին երկար կը խօսի»[31]։

Եղած են նաեւ վիէննացի միաբաններ, որոնք զանազան առիթներով անցած են Ս. Ղազարէն եւ պատարագած՝ իրենց Հօր տապանաքարին վրայ…։

Ինչո՞ւ, ուրեմն, Մխիթարեանները աւելի կանուխ չվերամիացան։

Վերամիացում մը, –թէեւ մասնական–, տեղի ունեցած է իրականութեան մէջ բաժանման առաջին իսկ դժուար տարիներուն, երբ անջատուողներէն «քանի մ՚անձինք հեռացան Միաբանութենէն եւ ուրիշներ Վենետիկ վերադարձան»։

Ամբողջական վերամիացում մը, յամենայն դէպս, չէր կրնար իրագործուիլ մեր օրերէն առաջ։

Չէր կրնար իրագործուիլ, բնականաբար, Բաբիկեանի օրով։ Հակումները, այդ շրջանին, աւելի կը միտէին նոր հասարակութիւնը կազմակերպելու, քան թէ հաշտարար տրամադրութիւններ թրծելու։

Չէր կրնար իրագործուիլ Ազարեանի աբբայութեան տարիներուն (1826–1855), երբ Վիէննա կ՚ողջունէր իր փառաշրջանը եւ Ոսկեդարու հայերէնին «գիւտը» չէփոբելով՝ ասպարէզ կը կարդար Վենետիկի…։

Չէր կրնար իրագործուիլ անկէ ե՛տք մանաւանդ, երբ այլեւս կը պարզուէր թէ «դասական լեզուի վերածնութիւնը» չէր ունեցած այն կշիռը զոր ուզած էր իրեն ընծայել Միաբանութեան «Բանասիրաց ժողով»ը։

Ընդունելով հանդերձ սակայն թէ «ժամանակը չգնահատեց իւր հումանիստներուն ճիգերը», Վիէննա չէր կրնար անշուշտ դիւրաւ հրաժարիլ մտաւորական այն ինքնավարութենէն զոր կ՚ենթադրէր ձեռք ձգած ըլլալ որպէս «Վերածնեալ Մաշտոցեան Դպրոց»։ Շատ երկար սպասած էր ի լռութեան, փնտռելով ընթանալու բնորոշ շաւիղ մը, որ չըլլար կըրկնութիւն «այն ուղղութեան, զոր ժառանգութեամբ բերած էր իր հետ» Ս. Ղազարէն։ Կ՚ուզէր դեռ մնալ «մրցութեան ասպարէզի վրայ»[32]։ Ինչ որ, հոգեբանօրէն, սրտերը չէր նախապատրաստեր գիրկընդխառնումի։

***

Ի՞նչպէս հարթուեցաւ ուրեմն վերամիացման ճանապարհը։

Ըսենք իսկոյն, թէ վերամիացումը տենչ մը չէր, ոչ Վիէննայի, ոչ ալ Վենետիկի համար։ Հասկնալի է որ Բազմավէպ, այսօր, զիջելով հռետորութեան, ակնարկէ «դարեր տեւող բաժանումի մըղձաւանջին»[33]. բայց ո՞վ ճանչցած է երկճեղ դրութեան վրայ հառաչող Մխիթարեան մը…։

Բաժանման երկու հարիւր յիսունի մօտեցող տարիները այն աստիճան ինքնուրոյն դարձուցած էին երկու Միաբանութիւնները, որ ոչ մէկը ինքզինք կը համարէր ամբողջացման ձգտող կիսամաս։ Եթէ հարկը չպարտադրէր, Մխիթարեաններու վերախմբումը տեղի պիտի չունենար անկասկած, եւ բիւրեղացած կացութիւնը պիտի շարունակուէր անվրդով։

Բայց մինչեւ ե՞րբ…։

Վիէննան յիսուն տարիէ ի վեր թեւակոխած էր կոչումներու երաշտի անմխիթար շրջան մը, եւ վերածուած՝ սակաւանդամ հասարակութեան մը։ Նման պայմաններու մէջ, կրօնաւորական ուրիշ ընկերութիւններ ինքնալուծարք հռչակած պիտի ըլլային։

Վենետիկն ալ շատոնց համակուած էր գոյատեւումի մտահոգութիւններով[34]։ Կարելի է նոյնիսկ ըսել, թէ Ս. Ղազար համեմատաբար աւելի կարեվէր վիճակի մը մէջ կը գտնուէր վերամիացման նախօրեակին։ Եթէ Վիէննան կը տառապէր ժառանգաւորներու նօսրացումով, Վենետիկ՝ այդ համատարած տագնապին առընթեր կ՚ողբար նաեւ թարմ կորուստը վանաթող, կարգալոյծ, արտաքսուած միաբաններու շարանի մը, եւ անդարձ փակումը՝ կրթական իր երկու փառոս հաստատութիւններուն։ Մէկդի թողունք տնտեսական սնանկացումը, որմէ զերծ մնացած է Վիէննա։ Մէկդի թողունք նաեւ երկու աբբաներու հրաժարման պարագան, որ բան մը կը նշանակէ անշուշտ…։

Չմոռնանք, հուսկ, որ Եկեղեցւոյ կալուածները այս վերջին տարիներուն Վենետիկէն խլեցին, – եպիսկոպոսացնելու համար–, երեք միաբաններ, ինչ որ չնչին ուժազրկում մը չէր՝ մատի վրայ համրուող անդամներէ բաղկացած հասարակութեան մը համար։

Նախախնամութիւնը տնօրինեց, որ երկու Միաբանութիւններուն անձկութիւնները ոչ միայն յայտնուին միաժամանակ, այլ միաժամանակ ալ սաստկանան այնպիսի շրջանի մը, երբ արդէն գոյացած էր՝ լուծումը խորհրդակցաբար փընտռելու հոգեվիճակը։

Չկար այլեւս «մրցութեան ասպարէզի վրայ» մնալու տրամադրութիւնը, որովհետեւ անիկա պայմանաւորուած է ախոյենութեան մասնակցելու ատակութեամբ։ Վիէննա այդ ընդունակութիւնը պահած էր մինչեւ անցեալ դարու կէսերը, երբ Ակինեանի մահով՝ Դպրոցին վերջին զինուորն ալ կ՚անհետանար։ Վենետիկ քանի մը տասնեակ աւելի վայելեց Դպրոցի հանգամանքը. դարավերջին կը վախճանէր՝ բազմահմուտ, բայց նաեւ արտադրող Մխիթարեանի ցարդ անյաջորդ տիպարը՝ Հ. Պօղոս Անանեան։

Չկար նաեւ հին տարակարծութիւններ բորբոքելու վտանգը։ Ինչ ալ եղած ըլլան բաժանման պատճառները, իրողութիւն է որ 1773-ը հեռացած էր այնքան, որքան լայնօրէն բաւարար էր որպէսզի երկու Միաբանութիւններուն ալ նոր սերունդները անմասն դառնան հին կիրքերէն. անշուշտ դաստիարակութեան ալ նպաստով, որովհետեւ ոչ Վենետիկը, ոչ ալ Վիէննան ուզած են յաւերժացնել հերձումի լարուածութիւնը, հրահրիչ պատճառաբանութիւններ աւանդելով իրենց աշակերտութեան[35]։

Պէտք չէ ստորագնահատել, հուսկ, բարերար ազդեցութիւնը –իմաստուն յորդորներով– Վատիկանեան Բ. Տիեզերական Ժողովին (1962 – 1965), որուն ուշադրութենէն չէր կրնար վրիպիլ անշուշտ Մխիթարեաններու կացութեան մէջ գտնուող շատ մը ուրիշ կրօնական ընկերութիւններու պարագան։ Կ՚ըսուի, թէ Ժողովական Հայրերը «լուրջ կոչ» մը (sic) ուղղած են «նման սահմանադրութիւն եւ գործունէութիւն ունեցող միաբանութիւններուն՝ ««իրարու հետ աւելի սերտ միութիւն մը ստեղծելու»[36]։

Մխիթարի երկու Տուներուն փոխանակած պաշտօնական այցելութիւնները, –անցեալ դարու եօթանասունական թըւականներէն սկսեալ–, վերամիացման առաջնորդող նախաքայլերն էին անկասկած…։

***

Մխիթարի որդիները այլեւս կը վերակազմեն մէկ Միաբանութիւն։

Ժամանակը ցոյց պիտի տայ արդիւնքները այս որոշման, որուն կ՚ընծայուի արդէն կարողութիւնը «դիմագրաւելու արդի դարու դժուարութիւնները»[37]։

Հաւատքի զօրութիւնն է անշուշտ որ կը ներշնչէ յանդուգն այս լաւատեսութիւնը. զօրութիւնը նոյն այն հաւատքին՝ որ արտօնեց Մխիթարի իրագործել անկարելին։

Պատմութիւնը թող կրկնուի։ Բայց քիչ մը շուտ։

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(22) Օրմանեանի կարծիքով, Վենետիկի Մխիթարեանները «արուեստակեալ ձեւերով» եւ «քաշքշուկ վկայութիւններով ցուցնել կ՚աշխատէին, թէ Հայոց եկեղեցւոյ դաւանութիւնը հռոմէական եկեղեցիէն տարբերութիւն չունի» (Ազգ. պատմ., սիւնակ 3081.)։ Ոչ իսկ մէկ օրինակ տըրուած է սակայն այդ «քաշքշուկ վկայու-

թուղթեր»էն, որոնց միջոցով Մխիթարեաններուն «վարպետութիւնը» «շատ մը հոռմէական միտքեր(...) յանգաստս ընդունելի կ'ընէր Հայերուն, իբրեւ անխառն Հայ ուղղափառութիւն» (նշ. աշխ., սիւնակ 2970):

Դաւանակցութեան վենետիկի համոզումը արտայայտուած է նաեւ համեմատական այն «դիւրութեամբ» որով Ս. Ղազարի քանի մը միաբաններ յարած են -Օրմանեանի բառերով- «Հայոց Եկեղեցւոյ» (ծանօթ. 17): Երեւոյթ, որ չէ նշմարուած վիէննական Մխիթարեաններուն մօտ... բնականաբար, որովհետեւ վենետիկի համար այդ «անցքը» ինչ ալ եղած ըլլան զայն դրդող պատճառները- ամէն վարչական տարողութիւն մը կրնար ունենալ, մինչ վիէննայի պարագային՝ գերազանցապէս դաւանաբանական:

(23) Ժողովրդական բացատրութեամբ, «ֆռէնցի» կ'ըսուէին հայ կաթողիկէ այն հոգեւորականները, որոնք ուսած էին Հռոմի Ուրբանեան վարժարանին մէջ (collegium), հիմնուած Ուրբանոս Ը. Քահանայապետէն, 1627-ին: Մխիթարեանները, «աբբացի» կոչուած, չեն յաճախած այդ հաստատութիւնը, ինչպէս այժմ ալ չեն յաճախեր նոյն քաղաքի Լեւոնեան վարժարանը, հիմնուած Լեւոն ԺԳ. Քահանայապետէն, 1883-ին:

(24) Իմանալով պարունակութիւնը Չամչեանի Պատմութեան Բ. հատորին -երբ տակաւին *ընդ մամլով* էր-, Պոլիս գտնըւող վենետիկցի Հայերը պահ մը խորհած են նոյնիսկ հրապարակ չհանել զայն, «ծայր չտալու համար համայնքային՝ ինչպէս նաեւ ներքին խռովքներու, որոնք դեռ նոր դադրած էին Միաբանութեան ծոցին մէջ»: Այդ նպատակով, գիրքին տպագրութիւնը չաւարտած՝ կ'առաջարկեն Մելքոնեան աբբահօր «հարկանցի անցանել» «վտանգաւոր» նիւթերուն վրայէն կամ «այլազգ շաւիղ կալնուլ»: Հակառակ պարագային՝ «մի' բնաւ առաքէք» կը յանձնարարեն: Մելքոնեան, խիզախ ու կտրուկ, կը պատասխանէ. «Ոչ ունիմք ի մտի փոփոխել զայն» եւ կը խրախուսէ իր միաբանները «ըստ ամենայնի ապահով» ըլլալ, թէ «ի Հռոմայու վասն այդր բանի ինչ ոչ առնեն մեզ» (տե'ս. Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Հ. Միքայէլ Չամչեան եւ իր Հայոց Պատմութիւնը*, Վենետիկ, 1983, էջ 45):

(25) Աւետիքեան Հ. Գաբրիէլ, *Նարեկ աղօթից*, Վենետիկ, 1827, էջ 167:

(26) Ակինեան Հ. Ներսէս, *Դասական Հայերէնը եւ Վիէննական Մխիթարեան Դպրոցը*, Վիէննա, 1932, էջ 267:

(27) Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Ս. Ղազարի տպարանին ծնունդը*, «Բազմավէպ», 1989, էջ 16:

(28) Ալիշան Հ. Ղեւոնդ, *Ծառք Հոգեւորք վասն մխանձանց (Մասն երկրորդ)*, Վենետիկ, 1926, էջ 49:

(29) Հ. Աստուածատուր Բաբիկեան (1738 - 1825) երեսունհինգ տարեկան էր բաժանման շրջանին. «դժգոհութիւնը», հետեւաբար, որուն կ'ակնարկէ *Յուշարձան*՝ միայն «երիցագոյն միանձանց» մէջ չկար. կամ ալ պէտք է հետեւցնել, թէ Հ. Աստուածատուր աւելի որպէս խօսափող գործածուած է:

Վիէննա, յամենայն դէպս, հինէն ի վեր խուսափած է այս միաբանը ներկայացընելէ որպէս «երկրորդ հիմնադիր», այդ պատիւը վերապահելով... Հ. Արիստակէս Ազարեանի, որուն աբբայութեան շրջանին կը սկսի Միաբանութեան «նիւթական եւ մտաւոր բարգաւաճումը»:

(30) Ճեմճեմեան Հ. Սահակ, *Սուրբ Ղազարի տպարանին ծնունդը*, նշ. աշխ., էջ 17:

(31) Երեմեան Հ. Սիմոն, *Կենսագրութիւն Հ. Ալիշանի*, Վենետիկ, 1902, էջ 38:

(32) Ակինեան Հ. Ներսէս, նշ. աշխ., էջ 139 եւ շար.:

(33) «Բազմավէպ», 2000, էջ 8

(34) Պահ մը կարծուեցաւ, որ կոչումներու նորայայտ հանքը, Հայաստան, պիտի կենսաւորէ Մխիթարեան ընծայարանները ալ: Առաջին հանածոները սակայն մեղմեցին սկզբնական խանդավառութիւնը:

(35) Ժամանակները իսկապէս փոխուած էին: Երեք հարիւր տարի առաջ ո՞վ պիտի երեւակայէր, օրինակ, թէ հայ կաթողիկէ Պատրիարքութիւնը, որուն հաստատութիւնը տարաժամ համարած էր Մխիթար, օր մը -1976-ին- որպէս գահակալ պիտի ունենար... Ս. Ղազարի միաբան մը, այն ալ՝ նախկին աբբահայր:

Ինչ որ անփոփոխ մնացած է սակայն, վենետիկի ընթացքն է: Ս. Ղազար այսօր ալ, ինչպէս Մխիթարի օրերուն, կը հանդիսանայ հայ կաթողիկէութեան ամէնէն «էջմիածնամերձ» թեւը: Այդ պատճառով է հաւանաբար որ Եկեղեցին վենետիկէն ընտրեց Հայաստանի կաթողիկէներուն վերահաստատուած հովուութեան Առաջնորդը: Այդ պատճառով է նաեւ որ Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապը, ընդունելով խումբ մը Մխիթարեաններ -2001-ի Յուլիս 7-ին- յայտարարեց լիայոյս, թէ «Ձեր նպաստով, հայ առաքելականներու եւ հայ կաթողիկէներու միջեւ երկխօսութիւնը պիտի զօրանայ»:

Ժամանակները իսկապէս (բարե)փոխուած են: Երեք հարիւր տարի առաջ Մխիթար Հռոմ կը կանչուէր որպէսզի արդարացնէ ըրածը, այսօր իր որդիները Հռոմ կը հրաւիրուին՝ լսելու համար թէ «միջեկեղեցական երկխօսութեան առանձնայատուկ դիրքի մը վրայ» կը գտնուին... («Բազմավէպ», 2001, էջ 15):

(36) Զէքիեան Հ. Լեւոն, *«Բա՛ց մեզ, Տէր»*, Պէյրութ, 1987, էջ 340:

(37) «Բազմավէպ», 2000, էջ 7:

ԵՐԷԿ Ս. ՀԻՒՍԷՅՆԻ ՀԱՄԱՐ Կ'ԱՇԽԱՏԷԻՆ, ԱՅՍՕՐ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐՈՒՆ

Իրաքի ամերիկեան զօրքերու ղեկավարութիւնը համոզուած պէտք է ըլլայ որ առանց տեղական օժանդակութեան, պիտի չյաջողի իր առաքելութեան մէջ: Ըսուածին փաստը կը նկատուի այն որ Ամերիկացիները Ս. Հիւսէյնի լրահաւաք գործակալութեան նախկին ուժերը պաշտօնի կոչել սկսած են: Սկիզբի օրերուն բաւական խորհրդապահ կերպով կատարուած գործը, Օգոստոս 19-ին ՄԱԿ-ի Պաղտատի շէնքին ուղղուած արարքէն ետք աւելի բացայայտ բնոյթ առած է:

Ամերիկացիներուն այդ ընթացքը անոնց կողմէ նշանակուած կառավարական խորհուրդին բողոքներուն պատճառ եղած է, քանի որ Ներկայացող Թեկնածուներուն ընտրութեան մէջ շատ աննշան դեր մը տրուած է իրենց: Գործի առնուածներու թիւին մասին իրաքեան աղբիւրները կու տան քանի մը տասնեակի ու հարիւրաւորներու միջեւ թիւեր. Ամերիկացիները կը խոստովանին որ կարեւոր թիւով են գործի առնուածները:

Տեղեկութիւն հաւաքելու աշխատանքը նախ յանձնուած է իրաքեան ոստիկանութեան որուն անդամներուն թիւը 33 հազար է ամբողջ երկրին մէջ: Սակայն, ոստիկանները դժուարութիւն կ'ունենան իրենց պաշտօնը կատարելու, որովհետեւ ժողովուրդին առջեւ շատ վարկաբեկուած զանգուած մը կը ներկայացնեն: Արդէն ամէն կողմ, Իրաքցիները իրենք կը ներկայանան զէնքի պահեստներու տեղեր յայտնելու, մատնելու նպատակով. ճիշդ է որ անոնց մեծ մասը կ'ըլլայ օրուան հացը ապահովելու մտահոգութեամբ:

Ամերիկացիները իրենց պէտք ունեցած տարրերը կ'ընտրեն գլխաւորաբար Մուխապարաթ կոչուած լրատու սպասարկութենէն որ Ս. Հիւսէյնի ապահովութեան ուժերուն չորս ճիւղերէն ամէնէն կարեւորը եւ լաւագոյն կազմակերպութեան տէրը կը նկատուի: Նախընտրուածները անոնք են որոնք Սուրիոյ եւ Իրանի բաժիններուն մէջ աշխատած են: Այս երկու երկրին ու ԱՄՆ յարաբերութիւնները տարիներէ ի վեր լարուած են ու Իրաքի պատերազմէն ի վեր ա՛լ աւելի վատթարացած: Իրաքի հետ անոնց սահմանագիծերը որոնք հարիւրաւոր քմ. երկարութիւն ունին, նախապէս շատ խիստ հսկողութեան առարկայ էին, սակայն, այսօր շատ դիւրութեամբ կարելի է մէկ կողմէն միւսը անցնիլ: Այնքան որ ամերիկեան քաղաքցիական կառավարիչ Պրէմէր, Սուրիան ամբաստանած է որ օտար զինեալներու Իրաք մուտքը կ'արտօնէ: Ատոր յաջորդած են ամերիկեան ուժերու կողմէ Յունիսին եւ Յուլիսին կատարուած հարիւրաւոր ձերբակալութիւնները: Իրաքցիները դժգոհ են, կը բողոքեն ամերիկացի զինուորներուն ընթացքին դէմ. կ'ըսեն թէ կամայական ձերբակալութիւններ կ'ընեն, խրենք կը վարկաբեկուին, եւլն.: Ամերիկացիներուն համար այս բողոքներուն բուն իմաստը այն է որ անոնք կրնան պատճառ ըլլալ Ս. Հիւսէյնի քանի մը հազար հաւատարիմներուն տրուած նեցուկին մեծնալուն: Այդ հաւատարիմները բաւական ցրուած են, ընդհանուր համակարգումի մը տպաւորութիւնն ալ չեն գործեր, բայց ցրումի վիճակը աւելի կը դժուարացնէ անոնց մաքրագործումը:

Մուխապարաթի կազմին մէջ, 90-ական թուականներուն մեծագոյն բաժինը կը կազմէին Իրանի, Իսրայէլի ուղղութեամբ աշխատողները: Փ. Պրէմէր լուծեց զանոնք, Տեղեկատուութեան, Պաշտպանութեան նախարարութիւններուն հետ միաժամանակ: Այսուհանդերձ, զինուորական լրահաւաք սպասարկութեան նախկին ղեկավար մը բսած է թէ Ամերիկացիներուն նպատակն է առանց շատ աղմուկի, լուծուած միաւորները նորերով փոխարինել:

Ամերիկացիները կը մերժեն ըսել թէ ինչպէս հսկողութեան տակ կը պահեն նախկին գործակալները. կ'ըսեն միայն թէ անոնցմէ ոմանք «յարաբերաբար մաքուր» ձեռքերու տէր են: Սակայն, գիտակից են թէ ի՛նչ վտանգ կը ներկայացնէ գործի լծել մարդիկ որոնք Իրաքցիներու եւ բոլոր Արաբներուն համար կանոնաւոր չարչարանքի, ահաբեկչութեան, բռնաբարումի, կամայական բանտարկութիւններու, սարսափի խորհրդանիշ են: Բարձրաստիճան պաշտօնատար մը բսած է թէ մեծ բծախնդրութեամբ պէտք է ստուգել ներկայացուած թեկնածութիւնները, այդ մարդոց անցեալը, թոյլ չտալու համար որ քանդիչ տարրեր գործի առնուին:

Մէկդի ձգած թեր ու դէմ կարծիքները, հիմնականը կը թուի այն որ Ամերիկացիները համոզուած են այդ մարդոց ունենալիք օգուտին: Կ'ըսեն թէ անոնք տեղեկութեան տէր են արդէն, իսկ մնացեալին համար, պէտք է գիտնալ հարցերը չչփոթել:

ՔԱՂՀԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ԱՆՈՒՆԸ ԼԵԶՈՒԻՍ ՏԱԿ

ԳՐԻԳՈՐ ՊԸԼՏԵԱՆ

Մատենաշար «Երկ»
Փարիզ, 2003

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՑԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

- Խոստմնալից հեռանկար մը... Եւ ի՛նչ հեռանկար, - կ'ըսէր կայարանապետս ու կը դառնար մեր ափ մը գրասենեակին մէջ:

Չէի հասկնար թէ կայարանի՞ ապագային կ'ակնարկէր թէ իր ապագային, թերեւս երկուքին համար հաւասարապէս...

- Ալ հոգ մ'ընէ՛ր, Գայեանէ, - ըսաւ անիկա՝ կանգ առնելով կնոջ առջեւ եւ ուսը թափահարելով. ալ այս ծրագրիս շնորհիւ վարկս պիտի վերահաստատեմ ...իրաւունք ունիս, հերիք է մնանք այս զառադեղին մէջ... Սպասէ, վարձատրութիւնը չպիտի ուշանայ... Պիտի քըննեն, տեղւոյն վրայ երկրաչափներ պիտի գան մօտերս անպայման... Ձմեռէն առաջ գործը եփած է... Դիրքս, թոշակս, պատիւս մէկ հարուածով պիտի բարձրանան... Կը տեսնես...

Ու իր գինովութենէն տարուած ան գրկեց պզտիկ աղջիկը, սկսաւ դառնալ գրասենեակին մէջտեղը...

- Պապան պօլ փայա... պօլ փայա պիտի ունենայ...,- կ'երգէր կեղծելով պզտիկին ձայնը, մինչ Սեզան կը քրքջար լալու աստիճան:

Յաջորդ օրը ծրագիրը, ամէն կարելի խնամքով անգամ մը եւս մաքուրի առնըւելէ վերջ յանձնուեցաւ գնացքի սուրհանդակին: Ամբողջ ընտանիքը իրենց պետին փէշին փակած, սրտատրոփ յուզումով ներկայ եղան այդ հանդիսաւոր առաքումին: Տիկին Գայեանէն երեսը խաչակնքեց, երբ գնացքին անիւները սկսան կճրտալ...

Այնուհետեւ թեւակոխեցինք ակնկալութեան, երազի ու հազար ու մէկ ենթադրութիւններու երկար, անվերջանալի շաբաթ մը: Ոչ մէկ ժամանակ մեր յարաբերութիւնը այնքան սերտ բնոյթ չէր առած: Եղած էի ընտանիքին անբաժան անդամը: Չէր բաւեր ցերեկուան մեր անսպառ սաուլիսը, - ուր իմ բաժինս էր հաստատել, ձանձրանալ ու դուրս փախելու պատրուակներ փնտռել,- պէտք էր որ իրիկուններն ալ բարձրանայի իրենց սենեակը: Պ. Ամատեան չէր յոգներ փոփոխակներով յանկերգելու միշտ նոյն եղանակը... Եւ կամուրջը ... որ կը շինուի ... որ շինուեցաւ ... սայլեր որ կը ճանչեն... ապրանքը՝ որ կը դիզուի Տոկան Զայի առջեւ... կայարանը կը մեծնայ... հասոյթները կը տասնապատկըւին... եւ ճամբորդ, եւ ապրանք, եւ նոր պաշտօնեաներ... Ու Պ. Ամատեան՝ վեր ... Պ. Ամատեան՝ վար, եւ տակաւին ինչե՛ր, ինչե՛ր...

Ես կը սկսէի խորասուզուիլ դիմացի պատին վրայ պատկերի մը խորը: Տիկին Գայեանէ կը մրափէր, Պ. Ամատեան կը շարունակէր տակաւին խօսիլ ինքնիրեն, մեքենաբար ինքն իսկ այլեւս անգիտանալով թէ ի՞նչ կը խորհի, կամ ինչ կ'ըսէ: Իր խօսքերը կը կորսնցնէին ամէն չէշտ, ամէն իմաստ, ու ան դեռ կը բարբանջէր, մինչ աչքերը կը սկսէին փակուիլ ու քնանալ:

***

Շաբաթ մը յետոյ հասաւ այնքան ակընկալուած պատասխանը:

Պահարանին ձեւէն, վերտառութենէն, Պ. Ամատեան հասկցած էր թէ ուղղակի տնօրէնութեան կողմէ կու գար: Իր դէմքին վրայ կախուած էր խորհրդաւոր հարցական մը, որ կրնար մէկ բոպէէն միւսը վերածուիլ վիթխարի, յաղթական ժպիտի մը կամ վհատ, խեռ ծամածռութեան մը:

Գնացքը մեկնելէ յետոյ, ուղեւորներու աղմուկը լռելուն պէս ինք, տիկինը եւ ես հաւաքուեցանք պահարանին չուրջ:

Պատմական բոպէ մըն էր, կ'երեւակայէք դէմքերու պարտ ու պատշաճ լրջութիւնը: Դողդոջուն մատներով Պ. Ամատեան փեռեւեկեց պահարանին եզերքը, ակնարկ մը նետեց ներփակ նամակին, վերըստին կարդաց: Ես կը ջանայի իր դէմքի արտայայտութենէն գուշակել բովանդակութիւնը, բայց բութ, վարանոտ, իմաստ մ'առած էր իր դիմագիծը: Նըստաւ, ճակատը գրկեց ու անգամ մըն ալ վերսկսաւ կարդալ բարձրաձայն:

Հակիրճ պատասխան մըն էր, ուր տնօրէնութիւնը շնորհակալութիւն կը յայտնէր Պ. Ամատեանի ի յայտ բերած նախանձախնդրութեան առթիւ, հետաքըրքիր կը նկատէր իր ծրագիրը՝ ցաւ յայտնելով միայն որ անիկա ընկերութեան կարգ մը ընդհանուր նախագծերուն հետ չէ կարելի հաշտեցնել. Նամակը կը վերջանար երկդիմի ակնարկութեամբ մը Պ. Ամատեանի հասցէին.

«... Կը յուսանք թէ այս բարի եռանդը պիտի ուզէք շարունակել այսուհետեւ ընկերութեան ոգիին ու շահերուն հանդէպ»:

(Շար. 8)

ՔՐՏԱԿԱՆ ԱԶԴԱԿԸ ԹՈՒՐՔԵՒԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Հակառակ Անգարա – Ուաշինկթըն բաւական լարուած յարաբերութիւններու, երկու երկիրները բանակցութիւններ կը վարեն Թրքական զօրաբաժին մը Իրաք ղրկելու նիւթով: Բուն հարցը հոն է որ Թուրքիոյ զինուորական եւ քաղաքական իշխանութիւնները տարակարծիք են. կառավարութիւնը այնպէս կը թուի որ հակամէտ է դրապէս պատասխանելու ԱՄՆ–ու դիմումին ու առով բարելաւելու յարաբերութիւնները: Կայ նաեւ ներկայի քաոսային վիճակէն վախը որ մտածել կու տայ Իրաքի մասնատումի հեռանկարին մասին:

Թուրքեւամերիկեան բանակցութիւններուն մէջ կարեւոր ազդակ է քրտական զինեալ կազմակերպութիւնը, նախկին անուանումով ՓՔՔ–ն որ ներկայիս վերածուած է ՔԱՏԷՔ–ի: Անգարա կը փափաքի որ իր գործակցութեան փոխարէն, ԱՄՆ հիւսիսային Իրաքէն վտարեն զանոնք: Վստահութիւն չունի անոնց եւ կը հաւատայ որ յարմար առաջին առիթին պիտի ձեռնարկեն քրտական անկախ պետութեան մը հիմնումին: Ուաշինկթըն պիտի ձեռնարկէ՞ զինեալ Քիւրտերը մաքրագործելու արարքին. դրական պատասխան մը շատ հաւանական չէ:

Մէկ կողմէն մինչ Թուրքեւամերիկեան բանակցութիւններ կը տարուին, միւս կողմէ ՔԱՏԷՔ–ը վերջնագիր մը ներկայացուցած է Անգարայի: Տեսնելով որ երկխօսութեան իր տրամադրութիւնը արձագանգ չի գտներ, սպառնացած է զինեալ պայքարը վերսկսիլ, եթէ մինչեւ Դեկտեմբեր 1 Անգարա ընթացքը չփոխէ: Արդէն վերջին օրերուն Թուրքիոյ մէջ բազմաթիւ բախումներ արձանագրուած են ապահովութեան ուժերու եւ ՔԱՏԷՔ–ի զինեալներուն միջեւ:

Մեծ արդիւնք չէ տուած ղղջացողներուն խոստացուած ներումի քաղաքականութիւնն ալ, զոր Անգարա Յուլիսէն սկսած էր կիրարկել: ՔԱՏԷՔ–ի այն չարքայինները որոնք զէնքը վար պիտի դնէին ու յանձնուէին, պիտի օգտուէին պատիժի կարեւոր զեղչէ: Քիւրտ զինեալները ամբողջական ներում կը պահանջեն, կ'ուզեն նաեւ որ օրէնքը կիրարկուի ոչ միայն չարքայիններուն, այլ նաեւ ղեկավար դասուն:

(Շար. Ա. էջէն)

րօնքի ու խղճի ազատութեան պաշտպան կանգնիլ չի նշանակեր կրօնապետութիւն հիմնելու նպատակ ունենալ: Վճռաբեկ ատեանի նախագահը պաշտպանած է նաեւ Թուրքիոյ համար նոր սահմանադրութեան մը անհրաժեշտութեան թեզը:

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ նոր վարչապետը՝ Ահմէտ Քորէյի ընդունեցաւ իր նոր պաշտօնը, որոշ պայմաններով: Զափաւոր նկատուած, ինք վարած էր Օսլոյի բանակցութիւնները եւ այս անգամ ալ կը պահանջէր, որ ԱՄՆ եւ Իսրայէլ զօրավիգ ըլլան իրեն: Շեշտած է նաեւ թէ առանց Արաֆաթի ոչինչ կրնայ ընել եւ Իսրայէլ պարտի փոխել իր դիրքը անոր հանդէպ: «Եթէ Իսրայէլ չուզեր փոխել իր վարուելակերպը մեզի հանդէպ, ոչ կառավարութեան, ոչ ալ վարչապետի պէտք ունինք» կ'ըսէ Քորէյի:

ԳԱՆԳՈՒՆԻ մէջ, Սեպտ. 10–ին կը բացուի Առեւտուրի Համաշխարհային Կազմակերպութեան ժողովը, որու 146րդ անդամը դարձաւ Մակեդոնիա: Երեք մեծ երկիրներ դուրս կը մնան Կազմակերպութենէն՝ Ռուսաստան, Սաուտի Արաբիա եւ Իրան: Ռուսաստան, որ կ'ուզէր անդամ ըլլալ, պարտի քիչ մըն ալ սպասել: Նախապէս, 5–6000 հոգի հասած են արդէն որպէս ընդդիմադիրներ համաշխարհայնացման: Ժողովը որեւէ որոշում պիտի չտայ, բայց «նախարարական յայտարարութիւն մը» պիտի փակէ ժողովը, Սեպտ. 13–ին:

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ վարչապետ եւ նախագահութեան թեկնածու Ի. Ալիեւ միօրեայ այցով մը Անգարայի նեցուկը ապահովել ուզած է: Թուրքիոյ ղեկավար դէմքերուն հետ հանդիպումներուն օրակարգի վրայ գտնուած են Ադրբեջանի նախագահական ընտրութիւնը, Ղարաբաղի հարցը, Բաքու – Ճէյհան քարիւղատարը եւ Իրաքի պարագան: Անգարայի պաշտպանած գլխաւոր տեսակէտները եղած են Ադրբեջանի մէջ կայունութեան պահպանումին եւ խաղաղակաչարին կարեւորութիւնը:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Սիմոնն Պայրամեան իր ծնողաց Վեհանոյշ *եւ* Հայկ Պայրամեանի *յիշատակին* 180 *Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին:*

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
Փարիզի «Արշալոյս Թադէոսեան»
մասնաճիւղի միօրեայ դպրոց

Վերամուտ՝ Շաբաթ Սեպտեմբեր 13, *ժամը* 14·30–*ին:*

Շաբաթ օրերը, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ, նախակրթարանէն մինչեւ Պաքալօրէա նաեւ չափահասներու համար
– հայերէն լեզուի
– պատմութեան,
– թատրոն, երգ ու պարի դասընթացք:

Նոր արձանագրութիւններու համար դիմել՝
Ալիս 01 42 93 03 56 (*ժամը* 19 – 22)
Անիք 01 45 22 11 95 (*ժամը* 19 – 22)
Այտա 01 47 86 33 72 (*ժամը մինչեւ* 20)

⁂

Մարսէյլի
Սրբոց Թարգմանչաց Մայր Եկեղեցւոյ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆ

Միօրեայ Հայ Վարժարանի
2003 – 2004 *ուսումնական տարուան դասընթացքները կը վերսկսին*
Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17
առաւօտեան ժամը 10–*ին*

Սահակ – Մեսրոպ Մշակութային Կեդրոնի Արծրունի Զրբաշեան սրահին մէջ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութիւններու համար հաճեցէք դիմել՝ Մայր Եկեղեցւոյ Դիւանատուն
Հեռաձայն. – 04 91 77 84 70

Rentrée

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.C.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.

Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

CHENE

Date à retenir

Grande braderie de Noël
les 6 et 7 décembre

CHENE France

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ԽՈՀԱՋՎԵՐԱՑ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Խաչվերաց Տօն Վերացման Սրբոյ Խաչին: Տաղաւար օր է
Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8·30–*ին,*
Պատարագ՝ ժամը 10·30–*ին:*

Ծանօթ. – Այսօր հոգեհանգիստ չի կատարուիր:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԴԱՇԵԱՆ
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Կէսօրէ ետք ժամը 4–*ին, Խաչվերացի մեծահանդէս* Թափօր – Անդաստան:

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15. Տօն է խաչի, Յիշատակ Մեռելոց:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–*ին պատարագ կը մատուցուի:*

Կը պատարագէ՝
ԳՐԻԳՈՐ ԱԲՂ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Պատարագի աւարտին կը կատարուի Հոգեհանգիստ՝ վասն համօրէն ննջեցելոց:

⁂

Ս. ՊՕՂՈՍ–ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14. Խաչվերաց. Տօն Վերացման Սրբոյ Խաչին:
Ժամերգութիւն՝ ժամը 9–*ին,*
Պատարագ՝ ժամը 10·30–*ին,*
Երեկոյեան Թափօր Անդաստան՝ *ժամը* 5–*ին:*

⁂

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է Խաչվերացի:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայր. Պատուիրակի Փոխանորդ
Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց: *Հոգեհանգիստ ժամը* 11–*ին:*

⁂

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14
Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8·30–*ին:*
Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10–*ին:*
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱՒԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

La M.C..A a le plaisir de vous inviter à la **Rencontre** avec

CHARLY KOUBESSERIAN

à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo,
les mémoires d'un grand maquilleur du cinéma français

Préface de Jean-Paul Belmondo

le **Vendredi 19 septembre** à 20h45

Présentation — Débat — Signatures

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville organise

une visite

le Dimanche 28 septembre
à Auvers-sur-Oise
«au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

⁂

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

C.B.A.F.

Collecte au profit de la communauté arménienne d'Irak

Envoyez vos dons à l'ordre de la C.B.A.F.

17, rue Bleue, 75009 PARIS

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 11
JEUDI
11 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS

TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70

E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ

Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)

247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ

C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 20.767 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 79e ANNEE — N° 20.767

ՕՐՈՒԱՆ ԴԻՊՔԵՐԸ

Ի Ս Ր Ա Յ Է Լ

ԵՐԿՈՒ ՈՃՐԱՓՈՐՁ ԵՒՍ

16 ՄԵՌԵԱԼ ԵՒ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՎԻՐԱՒՈՐՆԵՐ

Պաղեստինցիք եւ Իսրայէլացիք կը շարունակեն ակն ընդ ական իրենց քաղաքականութիւնը եւ ինչպէս անդամալոյծ կրօնապետը՝ Շէյխ Ահմէտ Եասին խոստացած էր, երբ մազապուրծ կ'ազատէր մահափորձէն. «Իսրայէլ շատ սուղ պիտի վճարէ»:

Սեպտեմբեր 9-ին, հինգ ժամ տարբերութեամբ անձնասպանական երկու ոճրափորձեր գործուեցան, առաջինը՝ Թել-Ավիվ, երկրորդը՝ Երուսաղէմ: Ժամը 18-ին է, որ Թել-Ավիվի արեւելեան շրջանը, երբ խճողում կար ամէն կողմ, քամիքազ մը, որ կրնայ կին մը եղած ըլլալ, զինուորական կայանի մը մօտ կը պայթեցնէր իր կրած ռումբը: Մեռեալներու թիւը 9-ն էր եւ կային 25 վիրաւորներ, որոնց վեցը շատ ծանր վիճակի մէջ: Աւելի ուշ, արեւմտեան Երուսաղէմի մէկ փողոցին մէջ, Հէմէք-Ռեֆայիմ սրճարանին մօտ, անձնասպանական նոր ոճրափորձ մը կը գործուէր: Հոս ալ եօթը մեռեալ կար եւ 40-է աւելի վիրաւորներ: Մեռեալներու մէջ են, անշուշտ, երկու քամիքազները: Շարոն, որ Հնդկաստան կը գտնուէր որոշած է կէս ձգել իր այցելութիւնը եւ Իսրայէլ կը վերադառնար Սեպտ. 11-ին: Սեպտ. 9-ին, Իսրայէլացիք ալ սպաննած էին Համասի զինեալ թեւին տեղական պետը Ահմատ Պատր եւ իր մէկ թիկնապահը: Իսրայէլի համար, Պատր պատասխանատու էր Օգոստոս 19-ին Երուսաղէմի անձնասպանական արարքին, որու հետեւանքով 22 մեռեալ կար:

Բուն յանցաւորը, Իսրայէլի համար, Արաֆաթն է, որու արտաքսումը կը շարունակեն պահանջել եւ Պաղեստինեան իշխանութեան. Նոր վարչապետին դատապարտումները բան չեն փոխեր: Քաղաքական գետնի վրայ ալ կացութիւնը աւելի քան երբեք յոռետեսութեան կը մղէ եւ յայտնի չէ, թէ այս պայմաններուն մէջ ի՞նչ կրնայ ընել Ահմէտ Քորէյի:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԻՐԱՔԻ քրտական Էրպիլ քաղաքին մէջ, Թակարդ կառք մը պայթած է, որու հետեւանքով բազմաթիւ զոհեր կան: Պայթումը պատահած է Քիւրտիստանի դեմոկրատ կուսակցութեան (Պարզանի) մէկ պատնէշին քով: Սկիզբը կը կարծուէր որ մեռեալներու թիւը մեծ է, ըստ ականատեսներու, բայց վերջին լուրերու համաձայն մէկ մեռեալ եւ 41 վիրաւորներ կային:

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԼԻԿԱՆ ընդունեցաւ նոր Իրաքի մէկ նախարարը, գոնէ առժամեայ կերպով: Գահիրէ հաւաքուած Սեպտ. 9-ին, արաբ նախարարները պահանջած են սակայն, որ իրաքեան փոխանցման շրջանի իշխանութիւնը աշխատի, որպէսզի «գրաւման ուժերու» հեռացման ժամանակացոյցը պատրաստէ: Անդամակցող նախարարը քիւրտ է եւ այս մուտքը յաղթանակ մը կը նկատուի արաբական չափաւոր պետութիւններուն համար:

ՔԱՆԳՈՆԻ մէջ է (Լոթ է Կառոն), որ Ժողէ Պովէ կազմակերպած է իր «Հակա-վեհաժողովը», քանի արտօնութիւն չունեցաւ Գանգուն երթալու, բուն վեհաժողովին դէմ ցոյցին մասնակցելու համար: Այս գիւղը -Գանդոն- ծանօթ չէր ցարդ, բացի իր կաղիններուն որակին համար, կայ նաեւ տեղական առացուածք մը՝ «à Cancon chaque maison abrite un c...» Այժմ, արդէն իսկ «համաշխարհային» համբաւի կը տիրանայ: Կը սպասուին 4-էն 8.000 ցուցարարներ: Ամէնէն գոհն է տեղւոյն սրճարանը...:

ԵԳԻՊՏԱՑԻ մը՝ Նապիլ Հէլմի քբքբելէ ետք պատմութիւնը եւ խորհրդակցելէ ետք աւելի քան տասնեակ մը մասնագէտներու հետ «հարիւրաւոր միլիառ տոլար» կը պահանջէ Իսրայէլէն ոսկեայ, արծաթեայ եւ պղինձէ առարկաներուն համար զորս Հրեաները Եգիպտոսէն դուրս հանած են Գաղթի ժամանակ: Եգիպտացին որոշած է դատի դիմել Մովսէսի օրով գործուած գողութիւններուն համար: Ալ-Ախպար թերթն ալ կը գրէ թէ ապօրինի չէ, որ Հրեաները, որոնք վերադարձած են Պաղեստինի հողը, վերադարձնեն իրենց բոլոր ինչքերը:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 6-7-Ի ԴԻՊՔԵՐՈՒՆ

1955 Սեպտեմբեր 6-7-ի գիշերը Պոլսոյ փոքրամասնութիւններուն ուղղուած դէպքերէն 48 տարի ետք, «Ռատիքալ» թերթը տեղ տուած է Հայու մը՝ Երուանդ Խօզուզունի անոնց մասին գրի առնուած էջին: «Մնացեալը պահպանել» խորագրուած գրութիւնը կ'ըսէ թէ գրգռութեան արդիւնք էին պատահածները: Կիպրոսի հարցով յոյնեւթուրք բանակցութիւնները արդիւնք չէին տար ու որոշուած էր Յոյներուն աչքը վախցնել քիչ մը: Սեպտեմբեր 5-ին Սելանիկի մէջ ռումբ մը նետուած էր Աթաթիւրքի տան վրայ ու կառավարութեան մօտիկ մամուլէն «Էքսփրէս»ը մասնաւոր հրատարակութեամբ մը լուրը հաղորդեց. «Յոյները Աթաթիւրքին տունը ռմբակոծած» էին:

Արդիւնքը չուշացաւ. յաջորդ գիշերը Պոլսոյ գլխաւորաբար յոյն, նաեւ հայ, հրեայ փոքրամասնութիւնները թիրախ եղան թալանի, քանդումի անսանձելի արարքներու: Անոնք յաջորդեցին օրուան ընթացքին կազմակերպուած հանրահաւաքներու կրակոտ, գրգռող ճառերուն: Քաղաքին ծայրամասի թաղերէն ու մօտակայ քաղաքներէն բերուած խուժանը փոքրամասնութիւններու բնակութեան թաղերուն մէջ յարձակումի անցաւ գործատեղիներու, տուներու, եկեղեցիներու, գերեզմաննոցներու դէմ: Կարճ ժամանակի մէջ դէպքերը նախատեսուած սահմաններէն դուրս ելան ու քաղաքը այլանդակուեցաւ: Պաշարման վիճակ հռչակելով եւ զինուորական միջամտութեամբ կարելի եղաւ կացութիւնը հակակշռի տակ առնել:

Ե. Խօզուզուն կը գրէ թէ տարիներ ետք յայտնի եղաւ որ Սելանիկի ռումբը նետողը Թուրք գործակալ մը եղած էր ու կատարուածը ծրագրուած գրգռութիւն էր: Յիշելով այդ պատահարները, կ'ըսէ թէ պէտք չէ մոռնալ, սխալները մատնանշել, քննադատել, եթէ անկեղծ է փափաքը որ անոնք չկրկնուին: Ապա, կ'ըսէ թէ կարելի չէ ժամանակն ու մեկնողները վերադարձնել: Սակայն, կարելի է մնացած հազարէն մէկը պահպանել, «փոքրամասնութիւններու քաղաքականութիւններ»ուն փոփոխութեամբ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ԱԶԳ. ԺՈՂՈՎԸ ՋՆՋԱԾ Է ՄԱՀԱՊԱՏԻԺԸ

Հայաստանի Ազգ. Ժողովը Սեպտ. 9ի նիստին վաւերացուցած է Մարդկային Իրաւունքներու եւրոպական համաձայնութեան 6-րդ արձանագրութիւնը, ատով առանց վերապահութեան ջնջելով մահապատիժը: Ծանօթ է որ Եւրոպայի Խորհուրդը այդ ջնջումին պահանջը ներկայացուցած էր Հայաստանին, մերժելով ամէն բացառութիւն:

Ազգ. Ժողովի 131 անդամներէն 92-ը ի նպաստ քուէարկած են ջնջումին, մէկ հոգի միայն՝ Մանուկ Գասպարեան՝ դէմ, իսկ միւսները, յատկապէս «Արդարութիւն» դաշինքի ընդդիմադիրները չեն մասնակցած քուէարկութեան: Արդարեւ, ընդդիմադիրները կ'ուզէին, որ մահապատիժը մնայ բացառիկ պարագաներու համար, ինչպէս Խորհրդարանի սպանութիւնները:

Եւրոպական կառոյցներու մօտ Հայաստանի մնայուն ներկայացուցիչ, դեսպան Քրիսթիան Տէր Ստեփանեան նոյն օրը Նախարարներու պատուիրակներու ժողովին ելոյթ ունեցած եւ տեղեկացուցած է Հայաստանի Խորհրդարանին որոշումը: Ըսած է թէ այդ քայլով Հայաստանի իշխանութիւնները անգամ մը եւս հաստատեցին մարդասիրական արժէքներու յարգանքի տէր հանրութիւն ըլլալու իրենց ընտրանքը: Յիշեցուցած է թէ արդէն, 1991-էն ի վեր Հայաստանի իշխանութիւնները չեն չեղած այդ պատիժը ջնջելու վճռակամութենէն եւ այդ թուականէն կասեցուցած են պատիժին գործադրութիւնը: Իսկ անցեալ Օգոստոս 1ին 42 մահապարտի պատիժին ցմահ բանտարկութեան վերածումը, ջնջումին տանող կարեւոր փուլերէն եղաւ:

***

Ֆիկարօ Սեպտ. 10-ի իր թիւին մէջ կ'արձագանգէր լուրին, նշելով որ Եւրոպայի Խորհուրդի ճնշումին տակ, Հայաստանի Ազգ. Ժողովը ջնջած է մահապատիժը: Թերթը կ'աւելցնէր որ օրէնսդրական յանձնախումբին պետը՝ Ռաֆֆիկ Պետրոսեան շեշտած է երեսփոխաններուն առջեւ, որ Հայաստանի համար անհրաժեշտ էր վաւերացնել այդ համաձայնագիրը, առանց որուն՝ «դուրս կը մնայինք եւրոպական ընտանիքէն»:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՀԵՐՔՈՒՄԸ

Վերջերս ազրպէյճանական աղբիւրներ հաղորդած են թէ Կովկասի մահմետականներու առաջնորդ Ալլահշիւքիւր Փաշազատէն դիմած է Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին, խնդրելով որ միջոցներու ձեռնարկէ «Հայաստանի հսկողութեան տակ առնուած տարածքներուն պատմական եւ կրօնական յուշարձաններուն աւերումը կանխելու համար»:

Մայր Աթոռի Տեղեկատուութեան կեդրոնը այս առթիւ կը տեղեկացնէ թէ վերոնշեալ յայտարարութիւնը չի համապատասխաներ իրականութեան: Իրականութիւնը այն է որ Ազրպէյճանի հոգեւոր պետին նամակը պատասխան էր Գարեգին Բ.ի բողոքի նամակին որով խնդրանք եղած էր որ Ա. Փաշազատէն միջնորդ ըլլայ պատկան մարմիններուն մօտ, որպէսզի կասեցնեն Նախիջեւանի Հին Ջուղայի հայկական գերեզմաննոցին հազարաւոր խաչքարերուն բարբարոսական քանդումը: Փաշազատէ իր նամակին մէջ այդ հայկական արձանագրութիւններով խաչքարերը կը նկատէ ալպանական մշակոյթին պատկանող և որպէս հակափաստ, կը բողոքէ ԼՂՀ մէջ, յատկապէս Շուշի ու Ջանգելան, ազրպէյճանական հարիւրաւոր յուշարձաններու թալանին ու քանդումին դէմ:

Այս վերջին կէտին առընչութեամբ, Արցախի առաջնորդ Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան յայտնած է թէ այդ պնդումները անհիմն են եւ 1990-ական թուականներու ռազմական գործողութիւններէն ետք Ղարաբաղի մէջ որեւէ պատմական յուշարձան քանդուած չէ:

ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ

(Սեպտեմբեր 9/10)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ ԱՅՑԸ ԱՒԱՐՏԱԾ

Սեպտ. 9-ին աւարտած է նախագահ Ռ. Քոչարեանի պատուիրակութեան Պուլկարիա այցը: Վերջին օրը անոնք գացած են Փլովտիւ ուր կ'ապրի երկրին մեծագոյն հայ համայնքը: Ռ. Քոչարեան հոն հանդիպում ունեցած է համայնքի ներկայացուցիչներուն հետ, այցելած Ս. Գէորգ եկեղեցին ու քաղաքին տեսարժան վայրերը:

Հայ համայնքի անձնաւորութիւններուն հետ հանդիպումին Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան դրական արժեւորած է իրենց այցին արդիւնքները, ըսած է թէ ստորագրուած են բազմաթիւ համաձայնութիւններ:

Հայկական պատուիրակութիւնը նոյն օրը վերադարձած է Երեւան:

***

ՄԻՆՍԿԻ ԽՈՒՄԲԻՆ ՌՈՒՍ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԼՂՀ ԱՅՑԵԼԱԾ

Մինսկի խումբին Ռուսաստանի նոր ներկայացուած նախագահը Եուրի Միրզլեակով միօրեայ այցով, Սեպտ. 9-ին, Ստեփանակերտ գացած է, նախապէս Բաքու այցելելէ վերջ: Ան Երեւանէն ինքնաշարժով անցած է ԼՂՀ: Միրզլեակով կարեւոր նկատած է որ հակամարտ կողմերը տնտեսական յարաբերութիւններ հաստատեն իրարու հետ, քաղաքական հարցերու կարգաւորումը ձգելով յետագային: Ռուսաստանի պաշտօնատարին կարծիքով Ղարաբաղը որպէս հակամարտութեան կողմ, բանակցութիւններուն ընդգրկելու խոչընդոտ չկայ, մանաւանդ որ անոր ստորագրութիւնը կը գտնուի հրադադարի փաստաթուղթին տակ:

ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան մեծապէս դրական որակած է Միրզլեակովի այցը:

***

ԺԱԳ ՓԱՆՈՍԵԱՆ ԱԿԱԴԵՄԱԿԱՆ

Ֆրանսայի Ֆրամաթոմ հաստատութեան նախկին փոխ-նախագահ, միջուկային ֆիզիքի մասնագէտ Ժագ Փանոսեան Հայաստանի Գիտութեան Ակադեմիայի նախագահ Ֆ. Սարգսեանէն ստացած է Ակադեմիայի պատուակալ դոքթէօրի կոչում:

Ան անկախութեան առաջին օրէն հե-

(Շար.ը Գ. էջ)

ԱՆՏԷՐ, ԲԱՅՑ ԲՈԼՈՐԻՆ ԵՐԱԽԱՆԵՐԸ

Երեւանի Կոմիտաս փողոցը հետաքրքրական տեսարան մը կը պարզէ ուշադիր անցորդներու. անոր մէկ մասին մէջ կայ մարգագետնի երիզ մը որ ճամբուն հետ զառիվերը կը բարձրանայ: Այդ երիզին վրայ, կարճ թուփեր վարպետ ձեւաւորումով կանանչ կենդանիներու ձեւ առած են: Ճիշդ է որ գոնէ մինչեւ վերջին տարիները անխնամ ձգուած էր այդ երիզը, սակայն, բոյսէ կենդանիները նշմարելի էին ու հետաքրքրութիւն չարժող, յատկապէս երբ մէկը առաջին անգամ կ՚անցնէր այդ փողոցէն: Տեղացի մը կը գտնուէր անպայման, ըսելու համար թէ ատենին քաղաքին կանաչապատման աշխատող վարպետի մը գործն էին այդ կերպարները:

Այդ վարպետը մամուլի հրապարակումի մը նիւթ հայթայթած է, կանաչապատումէն, քաղաքին բարեզարդումէն բոլորովին տարբեր նիւթով մը: Անոր բազմամարդ ընտանիքին թշուառութիւնը, «բնակարան»ին աներեւակայելի խեղճութիւնը որպէս նախաբան ներկայացուած են «Ուրիշի երեխաներ չեն լինում» խորագրուած ծաւալուն յօդուածի մը մէջ («Ազգ», Օգոստոս 26), ստորագրուած՝ Մարինէ Խաչատրեան:

«Հետաքննող լրագրողների ընկերակցութեան» անդամ յօդուածագիրը նիւթ առած է անտէր անչափահասներու գանգուածը: Անտէր, ոչ անպայման ծնողազուրկ, ընտանեզուրկի իմաստով. այլ նաեւ՝ բնորոշելով այն երախաները որոնք անձնական ու ընդհանուր պայմաններէ մղուած, կ՚ապրին իրենց տարիքին ամբողջովին անյարիր, յաճախ հակոտնեայ պարագաներու մէջ:

Կոմիտաս փողոցի թուփերը յօրելով անոնց կենդանիներու ձեւեր տուած վարպետը կը կոչուի Վարդան: Ատենին իր մասին գրութիւններ լոյս տեսած են, հեռատեսիլի հաղորդումներ պատրաստուած: Ներկայիս հաշմանդամ է, գործէն հանուած: Ունեցած է կաթուած մըն ալ: Կնոջը, 5–18 տարեկան վեց աղջիկներուն ու քրոջը երեք որբերուն հետ կ՚ապրի Կոմիտաս փողոցի շէնքերէն մէկուն երկու սենեակնոց մէկ բնակարանին մէջ: Ինք 60 տարեկան է, կինը՝ Գայեանէն 41: Բնակարան կոչուածը հակաառողջապահական բոլոր պայմաններուն տէր վայր մըն է ուր «չի բնակուի աշխարհի ամենաաղքատ պետութեան ամենաաղքատ ընտանիքը»: Թաղապետարանը քանի մը անգամ խոստացած է բնակարանը նորոգել, բայց խոստումը կիրարկութեան վիճակին չէ հասած: Տարիներով չեն կրցած վճարել ելեկտրականութեան հաշուեցոյցը ու ընտանիքին պարտքը մէկ միլիոն դրամի հասած է: Իրենց եկամո՞ւտը. նպաստի 10 հազար դրամը եւ անոր կէսին չափ ալ հաշմանդամի թոշակը: Այս պայմաններուն մէջ, կը զարմացնէ՞ կարդալ թէ ընտանիքին երախաները երբեմն մուրացկանութիւն կ՚ընեն...: Մ. Խաչատրեան արդարօրէն կ՚ըսէ թէ անոնց պարբերաբար օգնող կազմակերպութիւնները պէտք է անդրադարձած ըլլային թէ այդ ընտանիքին որեւէ կերպով ոտքի կանգնելու հնարաւորութիւն պէտք էր տալ, եւ ոչ թէ դիպուածային օգնութիւն ընել: Տալ, օրինակ, փոքր հողամասով տնակ մը, Երեւանի մերձակայ ամարանոցային շրջաններէն մէկուն մէջ:

Տանեակ մը երախայի տէր ու լուրջ հետաքրքրութեան կարօտ այս ընտանիքին պարագային մատնանշումէն ետք, Մ. Խաչատրեան կ՚անցնի բուն նիւթին. ծնողազուրկ ըլլալու, կամ ծայրայեղ աղքատութեան պատճառով պետութեան խնամքին ձգուած երախաներու կացութիւնը: Ի՞նչպէս կ՚ապրին այդ երախաները Հայաստանի մէջ ուր հաստատուած համակարգերը քայքայուելէ ետք, նորերու ձեւաւորումը ջախջախիչ համեմատութեամբ կը հետեւի շուկայի հրամայականներուն:

Առաջին ըսուածը այն է որ երկրին մէջ երկու ծնողքէ զուրկ 550 երախայ կայ, իսկ մէկ ծնողքէ զուրկ՝ 2800: Ատոր տրամաբանական հետեւութիւնը այն կ՚ըլլայ որ հանրային խնամքի ենթակայ անչափահասներու թիւը 3350 է: Սակայն, ինչպէս կարելի է մտածել թէ բոլոր որբերը կրնան անպայման տնտեսապէս կարօտեալներ չըլլալ, կայ հակառակ թեզն ալ. միայն որբե՞րն են որ խնամքի կարօտ են: Ցոզուածագրին տուած առաջին թիւը անմիջական պատասխան է այս հարցումին: Հայաստանի գիշերօթիկներուն մէջ մօտ 11 հազար երախայ կայ, իսկ մանկատուներու մէջ ապրողները 900 հոգի են: Այս թիւերը Մ. Խաչատրեան «աղքատութեան ցուցիչ» կը նկատէ, երբ ընտանիքը չկարենալով ամբողջովին բատանձնել իր զաւակներուն խնամքը, զայն ձգած է պետութեան հոգատարութեան: Եւ ըստ փորձագէտներու հաստատումին, թիւերը հակամէտ են մեծնալու: Որքա՜ն տեղին է նկատողութիւնը թէ այդ կացութեան մէջ կարելի էր մտածել ընտանիքներուն զօրակցելու մասին, փոխանակ մանկատուներու, որբանոցներու այնքան միջոցներ յատկացնելու: Նման կարգադրութիւն կը նպաստէր թէ՛ ընտանիքին, թէ՛ երախային «առողջութեան»:

Ընկերային դժուար պայմաններու, ընտանիքներու աղքատութեան ցուցիչ կը նկատուի փողոցն ալ ուր երախաներու մուրացկանութիւնը ուշադրութիւն գրաւող երեւոյթ եղած է: Ընկերային ապահովութեան փոխ-նախարարին տուեալներով՝ 280 թափառաշրջիկ երախայ կայ ամբողջ երկրին մէջ: Ուրիշ աղբիւրներու համաձայն, աւելի է այդ թիւը: Երբ այդ աղբիւրներուն մէջ կը յայտնուի ոստիկանութիւնը, խօսքը կ՚առընչուի նաեւ յանցաւոր երախաներու. անոնց մէկ մասը յանձնուած է զանազան հիմնարկներու, բայց անչափահասներու մուրացկանութեան երեւոյթը տարբեր ձեւերով մաս կը կազմէ միշտ Երեւանի համայնապատկերին:

Հոն երախաները կը մուրան, շատ յաճախ տուն դրամ տանելու, իրենց փոքր քոյր-եղբայրները, մայրը, կամ մեծմայրերը, մեծ-հայրերը կերակրելու համար: Անոնք կը շրջին մայրաքաղաքին կեդրոնը, սրճարաններու, ճաշարաններու մէջ, երբեմն ճմռթկած ծաղիկ մը պարզելով մարդոց: Կան երախաներ որոնք բեռնակրութիւն կ՚ընեն մինչեւ առաւօտ, կամ սայլակ կը քշեն շուկաներուն մէջ, մասնաւորաբար գիշերը, ապա կը վերադառնան մուրալու:

Փողոցային երախաներու ցաւին տէր միակ քաղաքը Երեւանը չէ. ծաւալուն աղքատութեան քաղաք Գիւմրին ալ ունի իր բաժինը: Հոն ալ շուկաները, եկեղեցիները, գերեզմանատունը մուրացկան երախաներուն գործունէութեան վայրերն են: Բաւական ուշագրաւ է հետեւեալ մատնանշումը. «Այստեղի (եկեղեցիի) մուրացկանների խումբն իսկական մաֆիա է. Նրանց ղեկավար Վաչօն հրապարակի այլ մասերում մուրացողներին մօտ չի թողնում»:

Գրութեան մէջ առնուած են մուրացկաններու «պատմութիւններ» ալ. ամէնէն յուզիչներէն է Գ.ին պարագան: Ան Արտաշատ կ՚ապրի, 15 տարեկան է: Չէ ուզած որ անունը հրապարակուի, ոչ ալ գիւղին անունը: Ամէն օր գնացքով Երեւան կ՚երթայ շիշ հաւաքելու եւ մուրալու. հաւաքած շիշերը յանձնելով գանձածէն եւ ողորմութիւններէ 1000 – 2000 դրամ կը հաւաքէ ու տուն կը վերադառնայ. Լաւ աշակերտ է, կ՚ուզէ բժիշկ ըլլալ: Հայրը ընտանիքը լքած, գացած է Ռուսաստան. մեծ եղբայրը զինուոր է. տունը կան մայրը, փոքր քոյրը եւ մեծմայրը: Ցոյսը այն է որ երբ եղբօրը ծառայութիւնը աւարտի, ան կ՚աշխատի եւ ինք աւելի լայն ատեն կը յատկացնէ դասերուն: Թերեւս կը դադրի մուրալէն ալ. բայց այսօր, ի՛նքն է ընտանիքը պահողը:

Մուրացիկ, թափառական երախաներուն հետ առաջին շփումը ունեցող պետական կառոյցը ոստիկանութիւնն է: Անոնք բացայայտելու, կանխարգիլելու եւ ծնողքին հետ շփումի գործը կը կատարեն: Վերջին տարիներուն սկսած են գործակցիլ այլ կառոյցներու հետ, այդ երախաներուն խնամքը անոնց յանձնել: Սակայն, ինչպէս տեղին կերպով հարց կը տրուի, այդ աշխատութեան եւ գործակցութեան յաջողութիւնը ի՞նչով պէտք է չափել. կը բաւէ՞ փողոցներէն թափառիկ երախաներու գոյութիւնը վերցնել, օրինակ, զանոնք յանձնելով հաստատութեան մը, թէ արմատական մօտեցումներ ցոյց կը տրուին, անչափահասներուն հարցերը ընկերութեան հարցերուն հետ լուծելու: Մանաւանդ որ միջազգային յատկացում, օժանդակութիւն ալ կ՚ըլլայ այդ նպատակին համար:

Պէտք է ըսել որ ծրագրումի գործէն առաջ իսկ ընելիքներ կան օրէնքի մարզին մէջ, դատելով հետեւեալ կէտէն. կ՚ըսուի թէ մուրացկան երախաներուն մէջ կան ծննդեան վկայագիր չունեցողներ: Անոնց ծնողքը կ՚արդարանայ, ըսելով որ պահանջուած գումարը չունի այդ վկայագիրը ստանալու համար: Այլ խօսքով՝ աղքատութիւնը պատճառ է որ անոնք գոյութիւն իսկ չունենան որպէս երկրին քաղաքացի:

Ծաւալուն գրութեան վերջին մասին մէջ տրուած են այս երախաներով հետաքրքրուող կազմակերպութիւնները. առաջինը Հայ Օգնութեան Ֆոնտն է. անոր արդիական կեդրոնը կ՚ընդունի ոստիկանութենէ ղրկուած երախաները, 1–2 ամսուան դաստիարակչական ընթացքի: Ցետոյ, տղաքը կամ կը վերադարձուին իրենց ընտանիքին, կամ կը ղրկուին ուրիշ հաստատութիւն մը: Մինչեւ այսօր 683 երախայ անցած է հոնկէ:

Երկրորդը «Առանց Սահմանի Բժիշկներ»ն են. ֆրանսական այս կազմակերպութիւնը կ՚աշխատի նաեւ լուսանցքային խումբերու հետ: Անոր Հայաստանի ներկայացուցիչը կը գանգատի որ խնդրոյ առարկայ երախաներուն ցոյց տրըւած «հոգածութիւնը» կը կայանայ անոնց պատսպարան մը գտնելուն մէջ: Անոր կարծիքով, այդ մարզի հաստատութիւնները, ինչպէս՝ Վարդաշէնինը, Նուպարաշէնինը, սուղ չեն արժեր պետութեան, քանի որ ոչ կը նորոգուին, ոչ ալ նուազագոյն պայմաններ կ՚ընծայուին անոնց:

Կարեւոր մատնանշում մը նոյն անձին ըսածին մէջ որ ուղղակի մանուկներուն կ՚առընչուի, հետեւեալն է. Հայաստանի մուրացկան երախաները ուրիշ երկիրներու իրենց բախտակիցներէն կը տարբերին անով որ անոնք չարագործ խմբակներ չեն կազմեր, այլ՝ կը հոգան իրենց ընտանիքին կարիքները:

«Նոր Հայաստան» ալ (հիմնուած 1997-ին) նոյն շրջանակին մէջ գործունէութիւն կը տանի: Ղեկավարը Էլէոնորա Մանանդեան կ՚ըսէ թէ ներկայիս վըտանգի ենթակայ երախաներու հետ տարուած ամէն աշխատանք զուրկ է համակարգուած մօտեցումէ: Իրենցմէ անցած են 197 երախաներ, որոնց 133-ը տեւական կերպով մուրացկանութիւն կ՚ընէր: 64-ը կրցեր են փողոցէն փրկել, բայց ատիկա լուծում չեն նկատեր: Խնդիրը երեւցածէն շատ աւելի խոր ու ցաւոտ է: Բաժին մըն ալ կը վերագրուի դպրոցին որ դաստիարակչական գործունէութիւն չի կրնար տանիլ: Մինչդեռ, երբ ծնողքը ամբողջ օրը աշխատող է, երախան ամէն հսկողութենէ դուրս կը մնայ եւ կան երախաներ որոնք փողոցը չեն մուրար թէեւ, բայց դպրոցն ալ չեն ըլլար: Անոնք օրը իրիկուն կ՚ընեն ապականութեան միջավայրերու մէջ ուր վտանգը մշտակայ է իրենց համար:

«Օրրան» կազմակերպութիւնն ալ վըտանգուած երախաներու համար ծրագիր կիրարկողներէն է: Անոր տնօրէնուհին՝ Ռուզան Ալեքսանեան ալ կը դժգոհի թէ՛ օրէնքի բացերէն, թէ փողոցի երախաները մուրալու քաջալերող կեցուածքներէն: Կան «մականունաւոր»ներ որոնց շուրջը դառնալով մուրացկան երախայ մը կրնայ օր մը 100 տոլարնոցի մը բախտը ունենալ, բայց նոյն անձը կը մերժէ բան մը տալ, երբ կազմակերպութենէն կը դիմեն իրեն: Ամէնէն սարսափելի անելն ալ այն կացութիւնն է երբ իրենք կը յաջողին երախային հասկցնել որ փողոցը մուրալը գէշ բան է, պէտք չէ ընել, բայց ծնողքը կու գայ իրենց ըսելու որ ապրելու այլ միջոց չունին...:

Միշտ կարելի է բացատրութիւն, արդարացում գտնել Հայաստանի կաղացող կողմերուն մասին, ինչպէս մեծ յաջողութեամբ կ՚ընեն իշխանութեան դէմքերու կարեւոր մէկ տոկոսը եւ անոնց բոլորտիքայինները: Սակայն, դաժան իրականութեան մը հաշուեցոյցը անչափահասին վճարել տուող պայմանները ամէնէն դժուարն է ընդունիլ: Կարդալէ ետք Մ. Խաչատրեանի յօդուածը, անկէ ներշնչուած դառնութեան մէջ սփոփանքի կաթիլ մը կ՚ըլլայ ըսուածը թէ Հայաստանի մուրացկան, փողոցի երախաները չեն նմանիր ուրիշ երկիրներու իրենց տարեկիցներուն. անոնք մեծ մասով տուն պահող, ընտանիք կշտացնողներ են ու կան անոնց մէջ վաղուան երազ ալ փայփայողներ. ինչպէս արտաշատցի Գ.ը որ իր ու գիւղին անունը հրապարակել չտալու չափ արժանապատուութեան տէր է ու կ՚երազէ բժիշկ ըլլալ:

Ո՞վ կրնայ պնդել որ Հայաստանի, հայութեան վաղուան մեծերուն մէջ պիտի չգտնուին այսօրուան փողոցէն հասածներ ալ...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ՝ Ա. ԲՈՒՆԻԱԹԵԱՆԻ «ԱՐԻՒՆՈՏ ՕՐԵՐ»ԷՆ

18.3 – ... Բժի՞շկ էք, – հարցրեց նա՝ ձեռքը մեկնելով դէպի ինձ, – լսել եմ, Աւօ:

– Արցախ, – ասացի ես:

Ինքնօրինակ էր Աւօն (Մոնթէ Մելքոնեանը)՝ միջին հասակից բարձր, ոչ կլոր դլխով՝ կենտրոնում ճաղատութեան նըշաններով: Մարզուած, զգայուն, գնող դիմախաղ, սեւ շրջապատում խուրաքանչիւր մանրուք զննազննող աչքեր... Մըկանուտ պարանոցը իր հիմքում խոնարհուած էր առաջ: Լայն, արդէն մարմնին անհամապատասխան թիկունք... Աջ ուսից, պատրաստ դիրքով կախուած աւտոմատ... Կոշտացած, ամուր մատներ: Ոտքերին՝ ռետինէ ճտքաւոր կօշիկներ... Առասպելական Աւօն: Մի քանի անգամ հէնց Մարտունիում մահափորձ էին կատարել նրա հանդէպ, բայց նա մնացել էր անխոցելի: Ցատկապէս ճակատագրական էին եղել վերջին դէպքերը, երբ ազգից հեռու մի խումբ մարտունեցիներ հարց էին դրել, թէ իսր իրենք չե՞ն կարող անել այն, ինչ կատարում էր դրսից եկած Աւօն, եւ որոշել էին ամենաստորացուցիչը՝ սպանութիւնը... Բայց Աւօն հէնց նրա համար էր Աւօ, որ ոչ միայն վարպետօրէն պատժէր թուրքերին, այլեւ՝ նրանց, ովքեր պիտի ջլատէին ազգի միասնութիւնը...

Ազգը նրան ծնել էր, եւ նա կռուել, հմտացել էր ռազմավարական արուեստում հէնց այս օրերի համար: Եւ քանի որ նա կռւում էր իր ազգի ազատութեան համար՝ հարազատ հողում կրկնապատկուել էին նրա՝ առանց այն էլ կատարեալ ունակութիւնները...

Երբ հարցրին, թէ ինչ է սպասւում մօտակայ օրերին, նա իր իւրօրինակ գթութեամբ, քնքշութեամբ յագեցուած ձայնով, անշտապ պատասխանեց.

– Հեռու չէ այն օրը, երբ մենք կը մըտնենք Մարտակերտ:

Սարիբեկ Մարտիրոսեանը զեկուցում էր տեխնիկայի վիճակի մասին: Աւօն ուշադիր, լռջացած լսում էր: Ցետոյ ասաց, որ ԲՄՊ-ի արկերը քիչ են. պիտի խնայողաբար օգտագործուեն: Սարիբեկը ժպտալով աւելացրեց, որ Աղդամից կը վերցնեն... Աւօն չփոխեց իր լրջութիւնը... Երբ մենք առաջարկեցինք թէյ՝ հրաժարուեց: Պիտի Նորայր Դանիէլեանին հանդիպէր՝ վաղուայ համար պիտի հարցեր որոշուէին... Ցոգնած էր, շատ էր յոգնած: Ասում էին, որ երէկ նա ոտքով 30 քմ. տարածութիւն էր կտրել եւ չէր հասցրել գէթ մի փոքր հանգստանալ... Նա գիտէր իր գործը: Գնաց՝ յոյս յայտնելով, որ մի յարմար օր կը գայ եւ մեզ հետ թէյ կը խմի...

Զգիտեմ, անասելի թեթեւութիւն էի զգում: Այստեղ, այս տարածքում էր նաեւ Աւօն: Նշանակում էր, անկասկած, շուտով մենք Մարտակերտում էինք լինելու...

19.03 – ... Գերեզմանոցի մուտքից դուրս, ճանապարհի հակառակ եզրին.

փողոցում գրքեր էին թափուած: Քամին թերթում էր նրանցից մի քանիսի էջերը...: Բուժկէտի եւ գրադարանի շէնքն աւերուած էր: Մօտեցանք... Լենինի հատորներն էին թափուած... Ներսում գրքեր՝ պատառոտուած, պահպանուած... Կարօ Լաչինեանը նկարում էր: Փոշեխառն, պատառոտուած գրքերի մէջ համեմատաբար լաւ էին պահպանուել Յակոբ Օշականի երկերը... Ուրախալի էր նաեւ, որ ինձ հետ կարող էի վերցնել Գնութ Համսունի ««Բանը», որը վաղուց էի կարդացել եւ շատ սիրելի գիրք էր...

16·04 – ... Ծանր էր կռուող տղաների վիճակը... Ի վերջոյ քաղաքական իրավիճակների թելադրանքով, կանոնաւոր բանակի բացակայութեան պայմաններում, ազգային–ազատագրական պայքարի համար, ազգին նուիրեալ հարիւրաւոր հայ երիտասարդները ընդգրկուեցին ջոկատների մէջ եւ մեկնեցին հայրենիքի սահմանները կամ եկան Ղարաբաղ, ամենաանարատ մղումներից դրդուած, ոգեւորուած՝ պաշտպանելու հայրենի հողը: Բայց ինչպէս արդէն ժամանակը ցոյց էր տալիս, այդ արի մարդկանց հետքերով գնում էին թափթփուկներ, որոնց համար քաղաքական անկարգութիւնները միայն առիթ էին հանդիսանում իրենց գործողութիւնների ծաւալման համար: Դրանք ստեղծել էին վտանգաւոր, անհայրենիք մարդկանց միութիւն եւ մեծ վտանգ էին ներկայացնում ազգի համար... Նրանց չհետաքրքրելով ազգի հոգսերը, ձգտում էին կործանել գոյութիւն ունեցող ամէն ինչ, թէկուզ խօսքերով նրանք ազգի հետ էին, իբր մասնակցում էին նրա ազատագրական պայքարին, բայց նրանց ուղին յագեցուած էր թալանով ու սպանութիւններով, եւ նրանց համար որեւէ կարգ ու կանոն, օրէնք գոյութիւն չունէր... Ահա Քելբաջարն ակտիւացրել էր նրանց: Նրանք վայելում էին այն սերուցքը, ինչին սպասել էին, ինչը ձեռք էր բերուել ուրիշների արեան գնով... Նրանք թալանում էին... Իսկ դիրքերում տղաներ էին՝ քաղցած, գրեթէ մոռացուած (օրերով չէին հերթափոխում), ոջլոտ: Ո՞վքեր էին նրանք... Նրանք թալանչիներ չէին, որ ամէն ինչից օգտուէին: Նրանք իրենց հողին, ազգին նուիրուած մարտիկներ էին... Ես նայում էի այդ թիկնեղ, մօրուքով (մօրուքը, փաստօրէն սափրուելու յարմարանքների բացակայութեան եւ անյարմարութեան արդիւնք էր) տղաներին: Փաստօրէն մեծ մասը, որոնք դիրքում էին, իրենց նման էին: Ո՞ւր էր ախտահանիչ մեքենան... Ո՞վ պիտի մտածէր: Ոջիլով, քոսով ո՞վքեր պիտի զբաղուէին... Բայց արդէն ժամանակն սպառուած էր, մտածելու ժամանակը... Չգիտէի՝ ինչպէս օգնել: Ի վերջոյ, նրանք այդ գանգատով առաջինները չէին: Ուղարկեցի Սերգէյ Օհանեանի մօտ՝ «Օհանադոմերում» գտնուող շրջանային հիւանդանոց: Այդ գործով այնտեղ զբաղւում էին: Բայց մէկ–երկուսին բուժելով գործի տեղաշարժ չէր լինելու: Հարկաւոր էր պայմանները, հիգիենայի միջոցները լաւացնել: Մի բան, որ դեռեւս ուղղակի տէր չունէր...

Ժամը 17·30–ն էր: Քելբաջարի բարձունքներից էին բերել 1962 թ. ծնուած Վաղուհաս գիւղից Վաղօ Զաքարեանին: Գնդակը մտել էր ձախ ազդրի ստորին շրջանից եւ դուրս էր եկել հակառակ կողմից՝ առանց ոսկորը վնասելու: Երկար մօրուքով էր, յաղթանդամ:

– Արդէն մի ամիս էր բարձունքը մենք էինք պահում: Իջել էինք մի քիչ հանգստանալու: Հայաստանից եկած տղաներ էին մեզ փոխարինել: Եօթ ժամ էլ չէր անցել՝ դիրքերը յանձնեցին: Մեզ հաւաքեցին, գնացինք նորից դիրքերը ետ գրաւելու եւ ահա վիրաւորուեցի, – ասում էր Վաղօն:

Հայաստանից եկած տղաների եւ տեղացի տղաների միջեւ ինչ-որ սահման կար... Այստեղ սիրում էին ոչ թէ պարծենկոտ, այլ կռուող տղաներին: Այդպիսին էին Ջերմուկի, Կիրովականի ջոկատները: Հայաստանից եկած տղաներին էլ մեղադրելը կարծես մեղք էր: Հաւաքում էին, անպատրաստ բերում այստեղ, եւ նրանց այստեղ բերողները գուցէ չգիտէին, թէ ուր են բերում այդ անփորձ երիտասարդներին, որ աւտոմատն անգամ օգտագործել չգիտէին... Ծաղատ գիւղից Արամ Յովհաննիսեանը, որ մնացել էր իր բարեկամի՝ Համլետի մօտ, պատմում էր, որ իրենց հաւաքել, բերել են, բայց ընդամէնը մէկ–երկու հոգի կարող են գնդացիր օգտագործել...

– Աւտոմատը յաճախ չգիտեն ինչպէս օգտագործել... Ամբողջ գիւղի երիտասարդութեանը հաւաքել-բերել են այստեղ, իսկ մեր գիւղը սահմանակից է Նախիջեւանին: Եթէ մի բան լինի՝ գիւղում միայն կանայք ու երեխաներն են, – մտահոգուած ասում էր նա: – Այստեղ, այս պայմաններում առանց լիարժէք պատրաստուածութեան դժուար է կռուելը...

Ես գիտէի, արդէն երեւում էր նրանց անփորձութիւնը, վիրաւորների, մահացածների հետ դիրքերը թողել եւ հոսպիտալ էին եկել հրամանատարի հետ մեծաթիւ մարտիկներ, որն արդէն անթոյլատրելի էր:

Բեռնաթափման, հոգեկան լարուածութիւնը թեթեւացնելու, քնութիւն բռնած հնարք էր կրակելը: Երեկոյեան աղբիւրից վերեւ գտնուող նշանակէտի վրայ կրակում էինք: Պաւէլը, Արմէնը, Կարէնը փորձուած կրակողներ էին... Ես էլ յաջողութիւններ ունէի... Կրակելուց յետոյ իւրօրինակ հանգստութիւն էր զգացւում: Ականջներում՝ ձայնից իւրօրինակ թրմբութիւն...

Օրն արդէն սպառւում էր: Քելբաջարի դիրքերից բերեցին Տեփնենց Գարիկին: Գնդակը խոցել էր աջ ազդրը, կոտրել ոսկորը: Անշարժուեց: Թիկնեղ էր, ամուր կառուցուածքով: Ցաւին կարողանում էր դիմանալ:

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԳՆԱԼԸԻ մէջ, Օգոստոս 27–ին, նախաձեռնութեամբ Պատրիարք Մեսրոպ Արքեպիսկոպոսի եւ Գնալըի խորհուրդի, ոգեկոչուած է Շնորհք Պատրիարքը, իր ծննդեան 90–ամեակին առթիւ: Նախ, տեղի ունեցած է եկեղեցական արարողութիւն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսութեան բանախօսը եղած է Ռ. Հատտէճեան: Արտասանութիւններով մասնակցած են Սիլվա Կոմիկեան եւ Մաքրուհի Պ. Յակոբեան: Բացումը կատարած է Պ. Համբարձում Քիւչիւքեան, ապա, ուղերձով մը ներկաները ողջունած է Ժագլին Էրմէն: Ռ. Հատտէճեան նշած է որ երկրորդ անգամ ըլլալով կ'ոգեկոչուէր Շնորհք Պատրիարքի 90–ամեակը: Առաջինը, աւելի գեղարուեստական բնոյթ ունեցած էր, իսկ այս մէկը կը դառնայ խօսքի եւ արտասանութեան ճամբով մեծարանք: «Մարմարա»-յի խմբագրապետը յիշած է Շնորհք Պատրիարքի կեանքին զանազան դրուագները մանկութենէն, որբութենէն մինչեւ կեանքի յառաջացեալ տարիքը: Օր. Մաքրուհի Պ. Յակոբեան կարդացած է Ռ. Հատտէճեանի հրատարակած մէկ յօդուածէն հատուած մը, ապա բացատրութիւններ տուած անոր կեանքին մասին: Սիլվա Կոմիկեան արտասանած է բանաստեղծութիւններ եւ արձակ էջեր Զահրատէն, Վարդ Տիկահերէն, Իգնա Սարըասլանէն, Խրախունիէն եւ Ռ. Հատտէճեանէն, բոլորն ալ նուիրուած Շնորհք Պատրիարքի: Յայտագրի աւարտին, Գնալըի Թաղային խորհուրդի Բ. ատենապետ՝ տոքթ. Յարութիւն Տիմիճիօղլու արծաթեայ յուշանակներ նուիրած է գեղարուեստական բաժնին մասնակցող չորս անձերուն: Հուսկ բանքը արտասանած է Մեսրոպ Պատրիարք, որ իր ուրախութիւնը յայտնած է երեկոյթին Գնալը կազմակերպուելուն համար: Աւետած է նաեւ որ մօտ օրէն հրապարակ կ'ելլեն երկու գիրքեր՝ Շնորհք Պատրիարքի «Աւագ Շաբաթ»ը եւ անոր ամէնէն սիրած գիրքը՝ Խորէն Պատրիարք Աշըգեանի «Կենցաղ եկեղեցականաց»ը, որ հասկնալի հայերէնի վերածած է Խրախունի: Հանդիսութիւնը վերջ գտած է ընդունելութեամբ:

***

ՍԱՄՈՍ (Յունաստան) Թրքամերձ նաւահանգիստի ընդարձակ հրապարակին վրայ, յատուկ արտօնութեամբ եւ առաջին անգամ ըլլալով, երեք օր անընդհատ, Օգոստոս 15–էն սկսեալ, հրաւիրուած էին արուեստագէտներ, երգչախումբեր, պարախումբեր, որոնց կարգին Համազգայինի «Նայիրի» երկսեռ պարախումբը: 34 հոգիէ բաղկացած պարախումբը կը վարէ Յովհաննէս Խաչիկեան, օգնական ունենալով Արտա Մեսէճեանը եւ Սերգօ Մովսէսեանը, տարազներու պատասխանատուն ալ Կիւլա Գարապաճաքեանն է: Օգոստոս 16–ին եւ 17–ին պարախումբը մեծ յաջողութիւն արձանագրած է, տպագրուած յայտագրին մէջ ալ յատուկ բաժին մը յատկացուած էր Համազգայինի գործունէութեան: Ամէն մէկ ներկայացման ներկայ եղած են մօտ 3000 հոգի, որոնց կարգին բազմաթիւ օտարներ եւ մեծ թիւով Թուրքեր: Օգոստոս 17–ին, ելոյթին աւարտին, քաղաքապետ Գ. Գարամինաս պարգեւատրած է Համազգայինը, մինչ Համազգայինն ալ իր կարգին քաղաքապետին նուիրած է, յանուն Միութեան, Հայաստանէն բերուած յախճապակեայ մէկ մեթրնոց սուր մը եւ մշակութային պատասխանատու Պ. Քամպուրաքիսին եւ փոխ–քաղաքապետին ալ մէկական մեծադիր խաչքար: Փրոֆ. Կիրակոս Պասմաճեանի կողմէ ալ յայտարարուած է թէ Համազգայինի Շրջ. Վարչութիւնը Սամոսի քաղաքապետական ու ազգային գրադարաններուն մէջ հայկական բաժին մը հիմնելու առաջադրանքով նուիրած է Հայոց պատմութեան, Հայկական Հարցին եւ Հայոց քաղաքակրթութեան ու մշակոյթին մասին մեծ քանակութեամբ գիրքեր:

***

ԳՆԱԼԸԻ կազդուրման կայանը, Օգոստոս 30–ին, Ճամպազեան խաղավայրին մէջ, փակման հանդիսութեամբ մը նշեց տարեշրջանի ամրան եղանակը: Հանդէսին նախագահած է Մեսրոպ Պատրիարք: Պարտէզին մէկ անկիւնը, պատին վրայ ցուցադրուած էին տղոց կողմէ գծուած նկարներ, բոլորն ալ շրջանակուած: Տղաքը այդ նկարները պատրաստած էին նկարչուհի Մառլէն Թէքիրտաղլեանի հսկողութեան տակ: Բացման խօսքը արտասանած է կազդուրման կայանի տնօրէնուհին՝ տիկին Մարի Գալայճը, որ բացատրութիւններ տուած է կայանէն ներս այս տարի կատարուած աշխատանքներուն մասին, մէկ առ մէկ թուելով անունները այն անձերուն, որոնք ըստ իրենց ձիրքերուն, հոգ տարած էին աշակերտներուն զարգացման: Կայան արձանագրուած էին 148 աշակերտներ, որոնց թիւը յետագային իջած էր 80–ի: Ունեցած էին 20 հսկիչներ եւ 12 հոգիէ բաղկացած անձնակազմ մը: Գործադրուած է գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը: Ապա, Պ. Գարուն Գովանի կողմէ եւ Պատրիարքին ձեռամբ, ոսկեայ խաչեր նուիրուած են այն անձերուն, որոնք մտային, ձեռային կամ մարզական զանազան բնագաւառներէ ներս օգտակար եղած էին տղոց զարգացման: Փակման խօսքը արտասանած է Մեսրոպ Պատրիարք, շեշտելով թէ Շնորհք Պատրիարքի կողմէ հիմնուած այս կայանը կը ծառայէ իր նպատակին: Առաջարկած է նաեւ որ յառաջիկայ տարիներուն կազդուրման կայանը փոխակերպուի «Ամրան վարժարան»ի, ուր կարենան օգտուիլ ոչ միայն նիւթապէս անձուկ վիճակ ունեցող ընտանիքներու զաւակները, այլեւ բարեկեցիկ ընտանիքներու զաւակները, որպէսզի ջնջուի հարուստ – աղքատ զատորոշումը մանուկներու ուղեղներէ, հաստատուծներու չբաժնուին, այլ միաձուլուին իրարու հետ, որպէս մէկ ազգի զաւակներ:

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Լռեց՝ շատ բարեւ: Պաշտօնական բառերն ու դարձուածքները, իրենց անվնաս թոնին հակառակ, զգալի կ'ընէին տնօրէնութեան թաքուն տեսակէտը ու տրամադրութիւնը Տոկան Զայի կայարանապետին հանդէպ: Ինք բաւական նրբամիտ էր տողերու ընդմէջէն ալ կարդալու համար: Թէեւ կրցաւ կլլել կարգ մը կոշտ բառեր, բայց իր քէյֆը աւրուած էր: Անմիջապէս մտայնութիւնը, զգացական թոնը շրջուեցաւ. թթու, դաժան դժգոհը սկսաւ խլրտիլ մորթին տակ: Հոգին ամպամած՝ ալ տեղի անտեղի, առիթ չէր փախցներ իր քինախնդրութիւնը ժայթքելու վերին մարմիններու երեսին: Ապիկարութեան, կողմնակցութեան, չարաչահութեան որջ մը, կեդրոնը... քանի մը օտարական վերին պաշտօնեաներու ջոլիրը ոջիլի նման փակեր է ընկերութեան մայր երակին... մինչ գծի երկայնքին տեղացի, ստորադաս պաշտօնէութիւնը կը տանի սեւ աշխատանք ու կը փտի կեղտի, փոշիի ճանճրոյթի մէջ...

Այդ օրերուն քանի մը պատահարներ Պ. Ամատեանը ինքզինքէն դուրս հանեցին: Օր մը իմացաւ, որ կարգ կայարանապետներ, իրմէ նուազ տարեց, իրմէ նուազ հին, պաշտօնի բարձրացում, նպաստաւոր տեղափոխութիւն ունեցած էին. մէկ քանի օր, իր մենախօսութեան միակ նիւթը այդ էր...

Այդպէս օհ... Խաչերեանը կը փոխադրուի Պօզյուքէն Էրէնգէօ՞յ, Պոլսոյ քըթին տա՞կը... Ծօ, սա խախալօ՞ղը ... Ծօ, սա փապուճս չարժող վոշիկը... Կնիկը այնքան պոչ խաղցուց գերմանացի Վինթերին, այնքան էրկան գլխուն կոտոշ անցուց որ, վարձատրութիւնը գըտաւ... Հա սա Փափայեանի՞ն... Ո՞ւր կ'երթայ, Վէզիր խանէն՝ Էսկի Շէհիր... Ծօ... Ծօ... Ի՞նչ օրերուն ինկեր է մեր գիծը...

Վրայ հասաւ նաեւ կեդրոնէն եկած դիտողագիր մը, ինչ որ առաքումներու անկանոնութեան, սակացոյցի սխալ կիրարկման մէկ երկու դէպքերու առթիւ. ալ Պ. Ամատեան փշրեց գառագեղին ձողերը: Ան ինքզինքը պիտի ուտէր, եթէ որեւէ կերպով իր դժգոհութիւնը չյայտնէր կեդրոնին դէմ. իրեն համար ոչ միայն արժանապատուութեան, սկզբունքի հարց մը կար կարգադրելիք, այլ առողջապահական պահանջ մը:

Խեղճ մարդը արդարեւ, կորած էր քունէ, ախորժակէ: Իր մտասեւեռումը շամփուրի նման ճեղքեր էր գլուխը: Անիկա անկարող էր թօթափելու իրեն կառչող որեւէ գաղափար. եթէ փուշ ըլլար եւ խրէր ուղեղին, ան ալ աւելի կը խառնըշտըկէր վէրքը, խորացնելու, բորբոքեցնելու աստիճան:

Գայա՛ն – կ'ըսէր կնոջը, սա սրիկաներուն առջեւ հազար կտոր ըլլանք, տասը մատերնիս մոմ ընենք, պօչ բան է... Չէ, Ամատեանը յառաջ երթալու խաթեր համար ոչ իր նամուսը չներոց կ'ընէ, ոչ ալ գիտցածէն վազ կ'անցնի... Ինչ եմ նէ, ան եմ... առիթ թող ըլլայ անգամ մը, հասկցնեմ թէ ո՞վ է Ամատեանը... չընեմ նէ, սա պեխերս վար տամ...:

Այդ օրերուն, մերձակայ չէրքէզ գիւղացիներ ձորի մը մէջ, քար հանած ատեն, քարածուխի նմանող նիւթ մը գըտած ու կայարան բերած էին: Տերտաւոր, խոնաւ, անարժէք ածուխի մը երեւոյթը ունէր: Իմացած էի արդէն թէ Ատափազարի, Իզմիթի շրջակաները տեղացիներ զանազան կէտերու վրայ կը գըտնէին երբեմն այդ ածխանման նիւթէն եւ կը ներկայացնէին ընկերութեան, վարձատրութեան մը յոյսով: Բայց ընկերութիւնը վաղուց ուսումնասիրած էր շրջանը. զինքը շահագրգռող ոչինչ կար այդ անարժէք տարրին մէջ:

Պ. Ամատեան, տեղեակ ըլլալով հանդերձ անցուդարձին, գիւղացիներուն խոստացաւ անգամ մըն ալ կեդրոնի քննութեան ուղարկել այդ տարօրինակ ածուխը: Անսպասելի փութկոտութեամբ արդարեւ ան գործի անցաւ: Յաջորդ օրը իր սեղանին վրայ նշմարեցի պարկ մը: Խնամով կապուած, կնքուած, մաքուր պարկ մը:

(Շար. 9)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Ոսկիան Սիմսարեանի յիշատակին Տէր եւ Տիկին Լեւոն եւ Ժագլին Զարզաւաթճեան 200 Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին։

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ
78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՎԱԼԱՆՍ. – Պերնար Տէտէճեան 80 Եւրօ։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Փարիզի «Արշալոյս Թադէոսեան» մասնաճիւղը շնորհակալութեամբ ստացած է 400 Եւրօ ընկերուհի Անահիտ Սանոսեանէ, իր ամուսնոյն մահուան քառասունքին առիթով։

(Շար. Ա. էջէն)

տաքրքրուած եւ մասնակցած ըլլալով Հայաստանի ատոմակայանին աշխատանքներուն, լաւատեղեակ է անոր կացութեան։ Անդրադառնալով ներկայիս Եւրոպական Միութեան կայանը փակելու պահանջին, զայն դատած է քաղաքական, եւ ոչ մասնագիտական։ Ըսած է թէ արդիականացման աշխատանքներ կատարելու պարագային, կայանը կարելի կ'ըլլայ գործածել մինչեւ 2015, առանց ժխտական հետեւանքի վախը ունենալու։ Ատոմակայանը Հայաստանի կայուն վիճակին պահպանումին առումով շատ կարեւոր է եւ անթոյլատրելի է աճապարանքով փակումը, ուստի պէտք է դիմադրել Եւրոպական Միութեան ճնշումներուն։ «Յայտնի է որ մեծ տէրութիւնները մտահոգ են այն խնդրով որ ատոմակայան ունեցող երկիրները կրնան ատոմական զէնք պատրաստել։ Սակայն, պարզ է որ Հայաստանի պարագային նման վտանգ չի կրնար ըլլալ» յայտնած է Ժ. Փանոսեան։

Une Voix
Un Piano
Une Evasion
Vicken
tarpinian
&
Patrice
peyrieras
EN CONCERT
jeudi
9 octobre 2003
20:45
à l'Atrium
de chaville
3 parvis robert schuman
92370 chaville
réservations :
Atrium
0147097075
studio Vicken
0603543299

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 21

ԱՑՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագի աւարտին Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան։

ԽՈՀՎԵՐՈՑ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, խաչվերաց Տօն վերացման Սրբոյ խաչին։ Տաղաւար օր է

Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8·30–ին,
Պատարագ՝ ժամը 10·30–ին։

Ծանօթ. – Այսօր հոգեհանգիստ չի կատարուիր։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց փարիզի

Կէսօրէ ետք ժամը 4–ին, Խաչվերացի մեծահանդէս Թափօր – Անդաստան։

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15. Տօն է խաչի, Յիշատակ Մեռելոց։

Փարիզի Ս. Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի։

Կը պատարագէ՝
ԳՐԻԳՈՐ ԱԲՂ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Պատարագի աւարտին կը կատարուի Հոգեհանգիստ՝ վասն համօրէն ննջեցելոց։

***

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14. խաչվերաց. Տօն վերացման Սրբոյ խաչին։
Ժամերգութիւն՝ ժամը 9–ին,
Պատարագ՝ ժամը 10·30–ին,
Երեկոյեան Թափօր Անդաստան՝ ժամը 5–ին։

***

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է խաչվերացի։

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի։

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայր. Պատուիրակի Փոխանորդ
Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց։ Հոգեհանգիստ ժամը 11–ին։

***

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8·30–ին։

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10–ին։

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան։

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
ՎԱՐԺԱՐԱՆ

COLLEGE ARMENIEN
SAMUEL-MOORAT

ANNEE SCOLAIRE 2003 - 2004

PARENTS ! ԾՆՈՂՆԵՐ

PENSEZ A L'EDUCATION ARMENIENNE DE VOS ENFANTS
L'Ecole bi-hebdomadaire Samuel-Moorat
sous l'égide de l'Association des Parents d'Elèves
et des Anciens Elèves
propose tous les mercredis et samedis
de 9h30 à 16h

cours de langue,
d'éveil à la culture et à l'identité arménienne
DE LA MATERNELLE AU LYCEE

Travaux manuels — Danses et chants traditionnels —
Théâtre — Informatique
Vaste aire de jeux

REPRISE DES COURS
le Samedi 13 septembre à 9 heures 30

Inscriptions - Contact : Sur place les mercredis et samedis
Tél. : 01 45 34 94 04
01 46 38 35 96
06 85 70 23 98

Rentrée

ECOLE HEBDOMADAIRE DE LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «DIROUHIE MISSAKIAN» de Sevran—Livry-Gargan

Les cours d'arménien se dérouleront pour l'année scolaire 2003-2004 le samedi de 14h à 17h
Cours pour tous niveaux —
Préparation au Baccalauréat

Renseignements et inscriptions :
— Ardémis : 01 43 85 03 76
— Madeleine : 01 43 83 87 68

REPRISE DES COURS
LE SAMEDI 13 SEPTEMBRE A 14H
à la M.C.A. : 17, rue Charles Péguy
à Livry-Gargan
Tél. : 01 43 85 90 12

***

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.C.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.

Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ
Փարիզի «Արշալոյս Թադէոսեան»
մասնաճիւղի միօրեայ դպրոց

Վերամուտ՝ Շաբաթ Սեպտեմբեր 13, ժամը 14·30–ին։

Շաբաթ օրերը, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ, նախակրթարանէն մինչեւ Պաքալորէա նաեւ չափահասներու համար
– հայերէն լեզուի
– պատմութեան,
– թատրոն, երգ ու պարի դասընթացք։

Նոր արձանագրութիւններու համար դիմել՝
Ալիս 01 42 93 03 56 (ժամը 19 – 22)
Անիf 01 45 22 11 95 (ժամը 19 – 22)
Այտա 01 47 86 33 72 (ժամը մինչեւ 20)

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

La M.C..A a le plaisir de vous inviter à la **Rencontre** avec

CHARLY KOUBESSERIAN

à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo,
les mémoires d'un grand maquilleur
du cinéma français

Préface de Jean-Paul Belmondo

le **Vendredi 19 septembre** à 20h45

Présentation — Débat — Signatures

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
organise
une visite
le Dimanche 28 septembre
à Auvers-sur-Oise
«au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

***

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

ՈՒՐԲԱԹ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 12
VENDREDI
12 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·768 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 79e ANNEE — N° 20.768

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ

(Սեպտեմբեր 10/11)

ՄԱԿ-Ի ԾՐԱԳԻ՞Ր ՄԸ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՄԱՐ

ՄԱԿ-ի Բաքուի գրասենեակին ներկայացուցիչ Մ. Պորոզի ադրբեջանական հեռատեսիլին հարցազրոյց մը տուած ու այդ ընթացքին խօսած է նաեւ Ղարաբաղի հարցին մասին: Ըսած է թէ ՄԱԿ-ը ծրագիր մշակած է Ղարաբաղի խնդրին կարգաւորման համար: Ան ըսած է թէ նոյն կազմակերպութիւնը կը քննադատէ ադրբեջանական հողերու գրաւումը եւ լուծումը կը տեսնէ հակամարտող կողմերուն համաձայնութեան մէջ:

Ադրբեջանական «525-րդ Թերթ»ը անդրադառնալով հարցազրոյցին, աւելցուցած է թէ Արտաքին նործերու նախարար Վ. Գուլիեւ յայտարարած է որ տեղեակ չէ ՄԱԿ-ի ծրագրին եւ որ եթէ նման բան կայ, ան պէտք է պաշտօնապէս ներկայացուի Ադրբեջանի կառավարութեան: Երկրին ընդդիմութեան ճակատի քաղաքական դէմքերն ալ ըսած են որ տեղեակ չեն խնդրոյ առարկայ ծրագրին:

Ադրբեջանական մամուլի այլ թերթ մը «Էխօ»ն գրած է թէ «Ղարաբաղի ազատագրութիւն կազմակերպութիւն»ը նամակ մը ղրկած է ՄԱԿ-ի Բաքուի գրասենեակը, ըսելու համար թէ դժգոհ են որ այդ կազմակերպութիւնը մինչեւ այսօր արդիւնաւէտ ոչինչ ըրած է Ղարաբաղի հարցին լուծումին ուղղութեամբ: Այդ կազմութիւնը Ադրբեջանի մէջ ՄԱԿ-ի նկատմամբ դժգոհութիւն արթնցուցած է:

***

ԴՈՀՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ՝ ՄԱՀԱՊԱՏԻԺԻ ՋՆՋՈՒՄԻՆ

Եւրոպայի Խորհուրդի խորհրդարանական վեհաժողովին նախագահը Փ. Շիմըր եւ ընդհ. քարտուղար Ու. Շուիմըր ողջունած են մահապատիժը ջնջելու Հայաստանի Ազգ. Ժողովին որոշումը: «Այս կարեւոր քայլով աւելի կարելի կը դառնայ որ Եւրոպայի մէջ այդ պատիժը ամբողջութեամբ ջնջուի, ինչ որ մեր կազմակերպութեան առաջադրութիւններէն է: Մենք կը խրախուսենք Հայաստանի իշխանութիւնները որ շարունակեն կատարել Եւրոպայի Խորհուրդին միանալու համար իրենց ստանձնած պարտաւորութիւնները» ըսած են անոնք:

***

ԴՈՆԻ ՌՈՍՏՈՎԻ Ս. ԽԱՉԻՆ 220-ԱՄԵԱԿԸ

Սեպտ. 9-ին Դոնի Ռոստովի մէջ նշուած է «Ս. Խաչ» պատմամշակութային համալիրին 220 ամեակը: Ռոստովի մարզին հնագոյն շէնքն է ան: Տաճարը կառուցուած է Ղրիմէն հոն փոխադրուած հայերու կողմէ. հոն գտնուած է Ռուսաստանի հարաւային շրջանի առաջին տպարանը, հիմնուած՝ Յովսէփ Արղութեանի կողմէ:

Տօնակատարութեան սկիզբը խաչքար մը զետեղուած է համալիրի շէնքին մօտ: Ելոյթներէ ետք, ներկաները ծաղիկներ զետեղած են Ռ. Պատկանեանի, Մ. Նալպանտեանի շիրիմներուն:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇՈՒԷՏԻ Արտաքին նախարարուհին՝ Աննա Լինտ զոհ գացած է յարձակումի մը, Սեպտ. 10-ին, երբ գնում կ'ընէր մեծ վաճառատան մը մէջ: 1·80 հասակով երիտասարդ մը դաշունահարած է նախարարուհին, դանակը նետած ու փախած: Աննա Լինտ ծանրօրէն վիրաւորուած է լեարդէն ու ներքին արիւնահոսութեան չտոկալով մահացած է վիրաբուժական գործողութենէն ետք: Կառավարութիւնը առկախած է հանրաքուէն, որ տեղի պիտի ունենար Սեպտ. 14-ին, եւ կը վերաբերէր Եւրոյի հաւանական ելքերուն: Նախարարուհին, 46 տարեկան, կողմնակից էր Եւրոյի եւ վաճառատուն գացած էր առանց թիկնապահի: Ժողովրդական, սիրուած դէմք մըն էր, սոսիալ-դեմոկրատ եւ ապագային նախարարապետ կրնար ըլլալ: Երկիրը խորապէս ցնցուած է:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ նախագահը՝ Ռոմանօ Փրոտի հեռաձայնած է, Սեպտ. 10-ին, Ժ.-Փ. Ռաֆարէնի, կարգի հրաւիրելու համար եւ զգուշացնելու՝ 2004-ի պիւտճէին նկատմամբ: Հեռաձայնային խօսակցութենէն ետք, Փրոտի հաղորդագրութիւն մը հրապարակած է, ուր կ'ըսէ թէ հարկ եղած ճնշումը բանեցուցած է Ռաֆարէնի վրայ: Չի ծածկեր, որ սարսափած է ի լուր 2004-ի նախատեսութիւններուն: Հաւանաբար, տեղեկացած է Պիւտճէի նախարարին՝ Ա. Լամպէրի տուած նախատեսութիւններուն (Եւրոպա – 1 կայանէն), ըստ որոնց Ֆրանսայի պիւտճէն կրնայ 3%-էն վար ըլլալ «2006-ի հորիզոնին»: Ռաֆարէն ալ իր հաղորդագրութիւնը կը հրապարակէր, ուր կ'ըսէր թէ Ֆրանսա վճռականութիւն «ցոյց պիտի տայ ժամ առաջ հասնելու համար կայունութեան դաշնագրի հեռանկարներուն»: Միայն Պրիւքսէլի մէջ չէ, որ Ֆրանսայի բացը խրարանցում ստեղծած է, Եւրոպական Կեդրոնական Դրամատունն ալ դաս մը տուած է Ֆրանսայի եւ Գերմանիոյ –առանց անուններ տալու–, իր նախագահին բերնով, որ չեշտած է թէ դրամական եւ պիւտճէի թուլակամ քաղաքականութիւնները դրամահոսքի կը մղեն: Նոյն մօտեցումն ունին ուրիշներ ալ: Պրիւքսէլի Յանձնախումբը կը մերժէ Ֆրանսայի նախատեսութիւնները, որոնք կ'առկախեն դաշնագրին կանոնները:

ԱԼ-ԺԵԶԻՐԱՅԻ (Քաթար) հեռատեսիլը, Սեպտ. 10-ին, տեսերիզ մը սփռած է, որ Պէն-Լատէնը կը ներկայացնէ, գաւազանի մը կռթնած, քարոտ ճամբու մը վրայ, կողքին ունենալով տոքթ. ալ-Զաուահիրին: Կը կարծուի որ դարնան արձանագրուած է, ենթակաները յոգնած եւ ծերացած կը թուին: Անգամ մը եւս ըսպառնալիքներ կան Միացեալ – Նահանգներու դէմ, կը ճչդուի որ «Ամերիկացիներու հետ պայքարը դեռ չէ սկսած»: Կոչ կ'ըլլայ Պաղեստինցիներուն եւ Իրաքցիներուն որ դիմադրեն: Իրաքցիները կը հրաւիրուին լափելու Ամերիկացիները առիւծներուն պէս, որոնք կը լափեն իրենց որսերը եւ թաղելու Իրաքի գերեզմաններուն մէջ:

ԱՀՄԷՏ ՔՈՐԷՅԻ, վերջնապէս ընդունեցաւ Պաղեստինեան իշխանութեան վարչապետի իր պաշտօնը, երեք օրերու վարանումէ ետք: Ի մօտոյ, պիտի կազմէ «տագնապի» կառավարութիւն մը, որ պիտի ունենայ նաեւ Ներքին նախարար մը: Իսրայէլեան օդուժը, անխնայ կը շարունակէ իր ռմբակոծութիւններն ու յարձակումները գրաւեալ շրջաններուն վրայ: Սեպտ. 10-ին, հրթիռ մը արձակած են Համասի բանբերին՝ Մահմուտ Ջահարի բնակարանին վրայ, որ վիրաւորուած է, բայց տղան եւ թիկնապահը մեռած են: Նոյն օրը, Ժենինի մէջ ալ Պաղեստինցի մը սպաննուած է, ուրիշ մըն ալ՝ վիրաւորուած:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԹՈՒՐՔԻՈՅ միջեւ սահմանը գծող Մարիճա գետին մէջ ապաստանեալներ փոխադրող նաւ մը ընկղմած է, պատճառ ըլլալով 22 հոգիի մահուան: Յոյն ապահովութեան պաշտօնեաներ փտելու մօտ դիակները գտնելով անդրադարձած են պատահածին: Կը կարծուի թէ զոհերուն մեծ մասը քիւրտ է:

ՄԵԾՆ-ԲՐԻՏԱՆԻԱ քաղաքական ապաստան շնորհեց Բորիս Բերեզովսկիի, որուն յանձնումը կը պահանջէր Ռուսաստան

ՊԱԼԻԻ ռմբափորձին (2002, Հոկտ. 12) «ուղեղը» նկատուող իմամ Սամուտրա մահուան դատապարտուեցաւ: Ռմբափորձէն 202 հոգի մեռած էր:

ՊԱՊԸ, Սեպտ. 11-ին, չորս օրուան այցելութեան մը ձեռնարկեց Սլովաքիա: Նախ Պրաթիսլաւա պիտի ժամանէ, ապա՝ Թրնաւա, Պանսքա, Պիսթրիքա եւ կրկին Պրաթիսլաւա:

ՍՈՒՐԻՈՅ կառավարութիւնը իր հրաժարականը տուած է: Կազմուած էր 2001 Դեկտեմբերին: Նախագահը ընդունած է Մուսթաֆա Մեռոյի հրաժարականը եւ անոր պաշտօնին նշանակած է Խորհրդարանի նախագահը:

ՓԱՐԻԶԻ 17-րդ թաղամասին մէջ, Սեպտեմբեր 10-ին, ձերբակալուած են 25 սուրիացի կեղծ ատամնաբոյժներ: Ասոնք, մկրտուած «ճամպրուկով ատամնաբոյժ», կը գործէին խանութներու, սրճարաններու խորքի սրահներուն մէջ, իրենց ճամպրուկներով, ուր կը գտնուէին հարկ եղած գործիքները, աղտոտ վիճակի մէջ: Կը կարծուի որ վկայուած էին իրենց երկրին մէջ, ինչ որ ստոյգ ալ չէ: Իրենց յաճախորդները կը պատկանէին անկար դասակարգին: Ցանցը յայտնաբերուած է բողոքի մը հետեւանքով: Հիւանդներէն մէկուն կզակը վարակուած էր ապօրինի արարքներու պատճառաւ: Ատամնաբոյժները 25-էն 40 տարեկան են, 50 ճամպրուկներ ալ գրաւուած են:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ալ պիւտճէի բաց մը ունի, բայց, ան չի հասնիր 3%-ի այս տարի եւ միայն 1%-ի պիտի սահմանափակուի գալ տարի:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ զանազան քաղաքներուն մէջ, կրթական ճիւղի ցոյցերը բաւական տկար եղան Սեպտ. 10-ին: Փարիզի մէջ, հազիւ 1500-2000 հոգի կար, աւելի քիչ Մարսէյլ եւ նոյն պատկերը այլուր:

ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ ԵՒ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԹԵՄԸ ԿԸ ՀԱՆԴԱՐՏԻ՞

Նոր Նախիջեւանի ու Ռուսաստանի թեմին մէջ վրդովումներու շրջան մը բացուած էր, երբ Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը 2000 թուականին անհնազանդութեան եւ Մայր Աթոռի դէմ ըմբոստութեան պատճառով կարգալուծ հռչակեց թեմին առաջնորդ Տիրան Եպիսկ. Կիւրեղեանը: Այս վերջինը չանսաց ու «Ս. Խաչ» կոչուած միութեան հետ ինքզինք պատասխանատու հռչակեց նոր տաճարի մը շինարարութեան եւ հետեւաբար նաեւ կատարուելիք հանգանակութեան: Ատոր զուգահեռ, ամէն առիթի կը պնդէր թէ ինք է թեմին օրինաւոր առաջնորդը եւ կը խոչընդոտէր նոր նշանակուած Եզրաս Եպիսկոպոսին պաշտօնավարութիւնը:

Թեմին վրդովում պատճառող այս կացութեան մէջ, տպաւորութիւնը կար որ պաշտօնազրկուած առաջնորդը որոշ նեցուկ կը վայելէ քաղաքային իշխանութիւններէն: Բարեբախտաբար, այս վերջինները կարեւոր որոշում մը տալով վերահաստատած են Հայց. Եկեղեցիին անտեսուած իրաւունքները. վերաքննելէ ետք 1996 Հոկտեմբերի իրենց որոշումը, որով «Ս. Խաչ» եկեղեցական միութեան միջոցով Մոսկուայի մէջ հայկական առաջնորդական եկեղեցի պիտի կառուցուէր, անոնք վճռած են որ կառուցումը տնօրինէ Նախիջեւանի եւ Ռուսաստանի թեմին առաջնորդութիւնը: Այս նոր որոշումին գործադրութեան հսկելու պատասխանատուութիւնն ալ յանձնուած է փոխ-քաղաքապետ Վ.-Ի. Ռեսինին:

«Ազգ» օրաթերթը (Սեպտ. 3) տալով լուրը, յոյս կը յայտնէ որ պատկան մարմիններուն նոր կարգադրութիւնը կը վերահաստատէ կարգ ու կանոնը եւ խաղաղութիւնը, Նոր Նախիջեւանի եւ Ռուսաստանի թեմին մէջ:

ՖՈՒԹՊՈԼ

ԵՒՐՕ-2004

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԻՐԼԱՆՏԱ – ՀԱՅԱՍՏԱՆ 0 – 1

2004-ի Եւրոպայի ախոյենութեան մրցումներու շարքին, Չորեքշաբթի, Սեպտ. 10-ին, Հիւսիսային Իրլանտայի մէջ, Հայաստան յաղթեց 1 – 0 արդիւնքով: 29-րդ վայրկեանին, կէտը նշանակեց Քարամեան:

Նոյն օրը, նոյն՝ 6-րդ խումբին մէջ, Սպանիա 2 – 1 յաղթեց Ուկրանիոյ: Խումբին դասաւորումն է. – Յունաստան 15 կէտ, ապա յաջորդաբար՝ Սպանիա՝ 14, Ուկրանիա՝ 10, ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ 7, Հիւսիսային Իրլանտա՝ 3: Վերջին խաղերը տեղի կ'ունենան Հոկտեմբեր 11-ին, Յունաստան կը մրցի Հիւսիսային Իրլանտայի դէմ եւ Հայաստան՝ Սպանիոյ:

Առաջին խումբին մէջ, Ֆրանսա, Լուպլիանայի մէջ, 2 – 0 յաղթեց Սլովենիոյ եւ որակուեցաւ մասնակցելու համար Փորթուկալ տեղի ունեցող ախոյենութեան: Նոյն խումբին մէջ, Իսրայէլ – Մալթա 2 – 2 հաւասար արդիւնք մը արձանագրեցին: Դասաւորումը կը գլխաւորէ Ֆրանսա 21 կէտով, կը հետեւին Սլովենիա 13, Իսրայէլ 9, Կիպրոս 7, Մալթա 1: Յաջորդ խաղերը տեղի կ'ունենան Հոկտեմբեր 11-ին, Ֆրանսա կ'ընդունի Իսրայէլի խումբը, Կիպրոսն ալ՝ Սլովենիան:

7-րդ խումբին մէջ, Անգլիա յաղթեց Լիխթընշթայնի 2 – 0, Սլովաքիա եւ Մակեդոնիա 1 – 1 հաւասար մնացին: Այժմ, խումբը կը գլխաւորէ Անգլիա 19 կէտով, եւ առաջինէն Բ. դիրքի կ'անցնի Թուրքիան 18 կէտով, ապա՝ Սլովաքիա՝ 7, Մակեդոնիա՝ 6, Լիխթընշթայն՝ 1:

9-րդ խումբին մէջ, Սերպիա-Մոնթէնեկրօ եւ Իտալիա 1 – 1 հաւասար արդիւնք մը ձեռք ձգեցին, Կալլէս եւ Ֆինլանտա նաեւ 1 – 1 հաւասար են: Խումբին գլուխն աէ Իտալիա 11 կէտով, կը հետեւին Կալլէս՝ 13, Ֆինլանտա՝ 10, Սերպիա-Մոնթէնեկրօ՝ 9, Ադրբեջան՝ 4:

10-րդ խումբին մէջ, Ռուսաստան յաղթեց Զուիցերիոյ 4 – 1, Ալպանիա՝ Վրաստանի 3 – 1: Դասաւորումը կը գլխաւորէ Զուիցերիա 12 կէտով, կը հետեւին Ռուսաստան 11, Իրլանտա 11, Ալպանիա 8, հուսկ՝ Վրաստան՝ 7:

Ֆրանսայի հետ, վերջնապէս որակուած են Փորթուկալ (կազմակերպիչը), Պուլկարիա, Չեխիա եւ Շուէտ:

***

Ֆութպոլի Հայաստանի Դաշնակցութիւնը դիմած է միջազգային Դաշնակցութեան, այն ամբաստանութեամբ որ յունական կողմը իրենց եւ խաղացողներուն դրամ առաջարկած է Սեպտ. 5-ի Հայաստան – Յունաստան (0 – 1) մրցումէն առաջ, ապահովելու համար յաղթական արդիւնք մը:

ՄԵԿՆԵՑԷ՛Ք, ԲԱՅՑ ՄՏԻԿ ԸՐԷՔ

Արտագաղթը իր աւելցող, կամ պակսող թափերով, մտահոգութեան մնայուն պատճառներէն է Հայաստանի: Մարդիկ, ընտանիքներ կը մեկնին, յաճախ առանց երկար–բարակ մտածելու թէ ո՛ւր կ'երթան, ի՛նչ կեանք ու միջավայր գտնելու կ'երթան: Երեւոյթին մատնանշուած օրէն ի վեր անհամար էջերով արձագանգ տրուեցաւ անոր. ահագին նիւթ գոյացած է ապագայ պրպտողին համար որ համբերութիւնը պիտի ունենայ անկախութեան առաջին շրջանի մամուլը թերթատելու: Հոն պիտի գտնէ երեւոյթին մասին զանազան մօտեցումներով արտայայտուողներու էջերը ուր նիւթ կ'ըլլան մեկնելու շարժառիթները, մեկնումի ձեւերը, պայմանները, մեկնողներու հոգեբանութիւնը, մեկնումի վայրերուն ընտրութեան չափանիշերը, օտարութեան ապրումին պատճառած գոհունակութիւնը, մեծ ցաւերը, դժուար լուծելի նոր հարցերը, անէլները, զղջումները, երբեմն վերադարձի մղելու չափ հզօր ազդակները:

Ընդհանուր գիծերով բռուած, կըրկնուածը այն է որ մարդիկ կը մեկնին տնտեսական ապահովութիւն գտնելու մարմաջով: Հայաստան փոքր, ոչ հարուստ երկիր է ու չի կրնար, գոնէ տակաւին, հանգիստ կեանքի մը պայմանները ունենալու չափ աշխատանք հայթայթել իր քաղաքացիներուն: Ու բնական է դժգոհութիւնը երբ բազմութիւններ գրեթէ առանց մեծ աշխատանքի կարելի բարօրութիւն մը ունէին, իսկ այսօր, պատրաստ ըլլալով հանդերձ չարաչար աշխատանքի, փարսախներով հեռու են նոյն բարօրութենէն: Իսկ պետութեան համար նիւթ անգամ չի կրնար ըլլալ նուազագոյնի մը փոխարէն մարդոց անհրաժեշտը տալու հեռանկարը: Ուստի կը մեկնին, գտնելու յոյսով այն միջավայրը ուր գոնէ աշխատելու տրամադրութիւնը չօշափելի արդիւնք կու տայ:

Մեկնումներու համար տրուած, երբեմն նոյնիսկ տնտեսականէն առաջ, ուրիշ պատճառ մը յաջորդական իշխանութիւններու անկարողութիւնն է հաւատք ներշնչելու: Հաւանօրէն, արտագաղթը ներկայի համեմատութեան հասած չէր ըլլար, եթէ գործազուրկը, աղքատը համոզուած ըլլային որ իրենց կացութիւնը եզակի չէ, այլ՝ ընդհանուր: Սակայն, ինչպէս երրորդ աշխարհի բոլոր անկիւններուն մէջ, Հայաստան ալ, փոսը անդունդի վերածուեցաւ, անդունդն ալ օրէ օր կը մեծնայ, անզօրին ու գերհզօրին միջեւ: Այս մասին ամէն օր նոր փաստեր կը տրուին մամուլին մէջ, երբ դրացի էջերով նիւթ կ'ըլլայ մեծահարուստի մը օրինակ, տան շքեղութիւնը, ինքնաշարժին փայլը եւ մուրացկան երախաներու պարագան: Անշուշտ, հասկնալի է եւ բնական երեւոյթ որ ամէն երկրի մէջ ալ կան հարուստներ եւ աղքատներ. կան չփացած, յափրացած մեծեր ու տուն ապրեցնող անչափահաս մանչուկներ: Բայց, ո՞վ կրնայ ժխտել որ 12 տարին բաւեց երէկուան գըրեթէ միատարր ընկերութեան մէջ վարիններու եւ վերիններու անջատ խաւեր ձեւաւորելու, երբ երկրին Նախագահն ալ, նախարարն ալ երբեմն հրապարակուած իրենց աշխատավարձքէն դատելով, ոչ մէկ պերճանք կրնան արտօնել իրենք իրենց...: Առեւտո՞ւրի մարզը. ճիշդ է, հոն եկամուտը ամսական որոշ աշխատավարձքով չի չափուիր. բայց, այդ ո՞ր հրաշք գործունէութիւնն է որ տասնամեակէ մը դղեակներու, պանդոկներու եւ հասութաբեր այլ հաստատութիւններու տէր կը դարձնէ մարդիկ, օրէ օր ծայրայեղութիւններու երկրի վերածելով Հայաստանը: Նման հարցումներու պատասխանները ծանօթ են բոլորին. ամէն դիրք ունի իր տարբերակը: Պաշտօնական տեսակէտը այդ յաջողակները «ճարպիկ առեւտրականներ» կը կոչէ, որոնք յաղթահարելով շատ մը արգելքներ, առեւտուր կ'ընեն ու կը հարստանան: Ուրիշներու կարծիքով ու հաւատքով անոնք պատեհապաշտներ են, եւլն.:

Այս բաներուն կրկին անդրադառնալու մղեց Օգոստոսի վերջին օրերուն Հայաստանեան թերթերու մէջ յայտնուած ազդ-գիմում մը: Ուղղուած է «Յարգելի հայրենակիցներ»ու: Տրուած է «Կառավարութեանն առընթեր միգրացիայի եւ փախստականների վարչութեան» կողմէ: Կը կրէ զգուշութեան հրաւիրելու, յորդորելու, օգնելու բնոյթը: Դիմումնագրին բնագիրէն յայտնի կ'ըլլայ որ պատկան իշխանութիւնները տեղեակ են եւ ոչ անտարբեր, Հայաստանէն մարդիկը արտագաղթի մղող գործունէութեան որ իբրեւ խայծ կը գործածէ երազը: Այդ երազը կը վերաբերի արտասահմանի մէջ բարձր աշխատավարձքով գործ գտնելու, դրախտային կեանքի պայմաններ ունենալու: Ատկէ զատ, այդ կեանքին առաջնորդող հանգրուանները պատրաստելու խոստումներուն:

Ինչպէս հայաստանեան մամուլի զանազան անուններ քանիցս արձագանգեցին ու կ'արձագանգեն, երեւան եկած է «ճարպիկ» գործարարի տեսակ մըն ալ, որուն դրամագլուխը ուրիշներու դժբախտութիւնը, յուսահատութիւնն ու անզօրութիւնն է: Մարդոց ապահովութիւն կը տրուի թէ իրենք ամէն բան յանձն կ'առնեն, որպէսզի ենթական մեկնի, հասած տեղը գործ ու ամէն բարիք գտնելու համար: Այդ կարգի սուտերով թակարդը ձգուած քանի՛ միամիտներու ողբական տեղ գտած է նոյն մամուլին սիւնակներուն մէջ: Արեւմտեան Եւրոպայի սահմանագլխուն մօտիկ տեղ մը անտառի մը եզերքը լքուածներ, աշխատանքի հեռանկարով գերութեան պայմաններու մէջ ինկածներ, վերադարձի ճար փնտռողներ...:

Կառավարութեան առընթեր գաղթի եւ գաղթականներու վարչութիւնը կը զգուշացնէ նման վիճակի մէջ յայտնուելէ. կը թելադրէ չշտապել եւ մեկնելու վերջնական որոշում տալէ առաջ համոզուիլ որ խաբեբայութեան զոհ ըլլալու թեկնածու չեն: Հետաքրքրական է այն որ ի գին ամէն բանի մեկնումը արգիլելու մտադրութիւնը չկայ դիմումնագրին մէջ: Նըպատակը պարզապէս լուսաբանելն է. թող մարդիկ գիտնան, թէ ինչ կը սպասէ իրենց, ի՛նչ վիճակներու, ի՛նչ պայմաններու մէջ կրնան յայտնուիլ: Յետոյ, թող որոշեն իրենց ընելիքը: Տրուած է հեռաձայնի թիւ մը որ «թէժ գիծ» է: Այսինքն, կարելի է դիմել ու անմիջական խօսակից ունենալ, կարծիք հարցնել, ճամբայ խնդրել:

Նոյնիսկ ենթադրելով որ հոն դիմողներու հետ գործ ունեցող պաշտօնէութիւնը բացայայտ, կամ ներյայտ կերպով ամէն բան պիտի ընէ մեկնումի տրամադրութիւնները մնալու որոշումով փոխել տալու, հետաքրքրական է նախաձեռնութիւնը: Ան, գոնէ առաջին մօտեցումով, ապացոյցը կու տայ որ այնքան ալ արդար չէ քաղաքացիներու առօրեային, անոր հարցերուն, գտնուած «լուծում»ներուն անտարբեր իշխանութիւններու պատկերը:

Հետաքրքրական է նաեւ հասցէատէրներու հակազդեցութիւնը գիտնալ: Մարդիկ որոնք որոշած են մեկնիլ, կամ կը մտածեն այդ մասին, ի՞նչ նկատում կ'ունենան նման կոչի մը: Զիրենք սխալ քայլէ մը ետ կեցնելու անկեղծ մտադրութիւն կը տեսնե՞ն անոր մէջ, թէ ի յառաջագունէ անվստահութեամբ կը վերաբերին, մտածելով որ իշխանութիւն կոչուածը, ո՛ր երկրին ալ պատկանի ան, նախ իր շահը կը փնտռէ, յետոյ միայն իր քաղաքացիինը:

Ինչ որ ալ ըլլայ պարագան, դրական երեւոյթ է «Յարգելի հայրենակիցներ» խորագրուած ազդը: Առանց կանխակալ կարծիքներու միջամտութեան, նոյնիսկ անոր երեւումը մարդոց միտքերուն մէջ կասկածի որդը պիտի դնէ, երազ վաճառողներու փութաջանութեան նկատմամբ:

Անշուշտ, եթէ այս վերջիններուն ճարպիկութիւնը հասած չէ այն հանգրուանին որ յաջողի բացարձակ անվստահութեան մթնոլորտ մը ստեղծել իշխանութիւններու ամէն ըսածին ու ըրածին դէմ. այդ պարագային, բնականաբար, ճարպիկներուն վարպետութիւնը եւ մեկնիլ ուզողներու կամաւոր կուրութիւնը պիտի որոշեն ամէն բան, ո՛չ վստահաբար վերջիններուն շահուն ուղղութեամբ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՑԵԱՆ

ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ՝ Ա. ԲՈՒՆԻԱԹԵԱՆԻ «ԱՐԻՒՆՈՏ ՕՐԵՐ»ԷՆ

22.04 – Դեռ երէկ էի լսել. Շահէն Մեղրեանը զոհուել էր: Ուղղաթիռում էր եղել, որը խփուել էր: Տասներկու զոհ: Մեծ հեղինակութիւն էր Շահէնը: Ցատկայէս Շահումեանում նրա գործողութիւնները զգալի էին: Ազգի հոգսերին նըւիրուած անհատ էր: Դաշնակցական ընկեր: Ուժեղ մարդիկ միշտ էլ անհրաժեշտ են: Նրանք եզակիներ են լինում... Ցաւում եմ... Բայց մխիթարում է այն միտքը, որ ազգի համար մարտադաշտում էր զոհուել: Նրա տեղը նոր Շահէններ կը գրաւեն... Իր ընտրած ճանապարհով նա արդէն փրկել էր ե՛ւ իրեն, ե՛ւ ուրիշներին... Նա ձգտել էր ապրել այնպէս, ինչպէս անմահներն են ապրում...

Եզակի, հազուագիւտ պատահող առաւօտ էր: Ձմեռը ետ էր վերադարձել: Ձիւն էր գալիս: Առատ ձիւն: Շրջապատըն արդէն ձեան շղարշի տակ էր: Թւում էր, թէ երկիրն իջել էր ու բազմել շրջապատում: Ձիւնն իր տակ էր թողել ծառերի ծաղիկներին, եւ թւում էր, թէ սպիտակ ձեռքերով խեղդում էր նրանց... Անուժ, ձեան ծանրութիւնից ճկուած ճիւղեր, որ սպասում էին կոտրուելուն... Իսկ անտառից երբեմն լսւում էր նրանց ճռնչիւնը՝ տապալուող ծառերի, ճիւղերի ողբը... Շրջապատը դարձել էր սպիտակ անվերջութեամբ ձգուող մայրուղի...Ջեռեւացող անյուսութիւն, վախեցած թռչուններ... Տագնապած մարդիկ... Ի վերջոյ սա յղիացած բնութեան վաղաժամ վիժում էր... Ծառերը պիտի ամլացած, խեղճացած, ուշադրութիւնից դուրս մնացած լինէին ե՛ւ ամրանը, ե՛ւ աշնանը... Եւ ամենակարեւորը՝ դանդաղեց մեր առաջընթացը, նպատակների իրագործումը... Ձիւնը Մարտակերտը չատ հեռացրեց մեզանից... Իսկ ի՞նչ վիճակում էին դիրքերում գտնուող մեր տղաները... Նրանք մեծամասնութեամբ թեթեւ հագուստներով էին, իսկ հիմա արդէն չնախատեսուած լիարժէք ձմեռ էր...

20.05 – ... Արեւի շողերը ողողել էին շրջապատը: Օրեր տեւած անձրեւից յետոյ արեւակարօտ անտառը, կանաչը, կարծես հաճոյքից, լուսանցքից բաւարարուած ժպտում էին: Արդէն օրերի ընդմիջումից յետոյ, իմ լսողութեան համար թռչունների առաւօտեան համերգը իւրօրինակ հնչեղութիւն ունէր, որին միացել էին կովերի բառաչը, ոչխարների, գառնուկների մայունը, իրար ձայն տուող գիւղացիների գիլ, երկար ձգուող կանչերը... Արդէն անասուններին մի տեղ էին հաւաքում, սահմանուած կարգ կար, իւրաքանչիւր օր մէկը պիտի արօտավայր տանէր, եւ այդպէս հերթով... Իւրօրինակ, հնդուհաւանման թռչուններից մէկը՝ էգը, մեր բացակայութեան ժամանակ սատկել էր, իսկ արուն փախել–գնացել էր: Մայիսի բարեկամը՝ Ջլդրանից Կարէնը, որ մնացել էր տունը հսկող, այն կարծիքին էր, որ հարեւանները բռնած կը լինէին: Այդպէս էլ չիմացանք՝ ինչ թռչուններ էին:

Գիւղի երդիքներից սպիտակ ծուխ էր բարձրանում դէպի երկինք: Գեղեցիկ էր: Բաւական քանակութեամբ բնակիչներ էին ետ վերադարձել գիւղ՝ իրենց՝ համեմատաբար պահպանուած, աւերուած տները: Ցարմարեցրել էին ժամանակաւոր ապրելու համար: Ամիսներ շարունակ հարազատ վայրերից որպէս բռնագաղթըւածներ հեռանալը իր ճնշող ազդեցութիւնն էր թողել նրանց շարժումների, ֆիզիքականի ու հոգեկանի վրայ: Նրանք հիմա բաւարարուած, իրենց արժանապատուութիւնը վերականգնողի տեսք ունէին: Մայիսը վեր կացրեց մեծ զաւակին՝ Վարդանին, որը դեռեւս դպրոցահասակ չէր, դպրոց մեկնելու: Ուրախ էր, որ մի աշակերտ էլ աւելացաւ: Ազատագրուած Պօղոսագոմերում բացել էին առաջին դպրոցը:

23.05 – ...Լճի ափին ոչխար ու գառ պահող մօտ եօթ տարեկան տղան երբ Պաւէլը ցանկանում էր ոչխարներից մէկը պահանջել, առանց ատրճանակը թողնելու, սկսեց հեռու քշել ոչխարներին: Գեղեցիկ տեսարան էր: Ատրճանակը եւ փոքրիկը գրեթէ մէկ չափսի էին: Պարզուեց որ ոչխարները Սլաւիկ Բաղալեանինն էին՝ Մաղաւուզի ջոկատի նախկին հրամանատարինը... Վրէժ Պետրոսեանին, որ ընթացքում նաեւ ֆիլմ էր նկարահանում «երիտասարդական» ջոկատի մասին, շատ հետաքրքրեց ատրճանակաւոր երեխան: Սարքերը յարմարեցնելուց յետոյ սկսեց նկարահանել ոչխարները քշող տղային: Զգալով որ իրեն նըկարում էին, երեխան անընդհատ ետ էր նայում, ոստնեակին: Վրէժը ձայնում էր որ չնայէր: Կարծում եմ որ գեղեցիկ դրուագ պիտի ստացուած լինէր:

27.05 – ... Շրջապատում անտես լարուածութիւնը շարունակւում էր... Մի քանի օր առաջ վէճ էր ծագել Գուրգէն Անտոնեանի (Ջայլուից) եւ Արմէն Նաւթալեանի միջեւ: Արմէնը տարճանակ էր հանել: Վարորդը՝ Վլադիկը, կրակել էր եւ վիրաւորել Կարէն Սարգսեանին... Գործ էր յարուցուել... Ձերբակալուել եւ Շուշի էին տարուել Արմէն Նաւթալեանը Վալօն (Նախագահը՝ Նախօն): Թուով վեց հոգի: Կալանուել էր նաեւ Մարտակերտից Լեւոնան (Մրջիւնը), որ գնացել էր շտապ եւ սկսել էր անյարիր արտայայտութիւններ անել՝ նպատակ ունենալով պաշտպանել Արմէնին: Ծեծել էին դաժանօրէն, տարել Շուշի... Ինչ-որ անտես պայքար էր: Ազգի, մեր ընդհանուր նպատակների հետ կապ չունեցող պայքար: Ղարաբաղեան մաֆիան հիմա ամենակարողն էր: Շատ էր հարստացել Քելբաջարի հետ կապուած: Աստիճանաբար շարքից դուրս էին հանւում կըռուող, արդէն հեղինակութիւն ունեցող տղաներ: Ցաւալի էր, երբ Ստեփանակերտում սպաննուեցին Սամուէլ Աղայեանը եւ նրա երկու տեղակալները...

Անտես հեղինակութիւններ կային, որոնք իրենց իսկ մշակած, լոկ իրենց ծառայող օրէնքներ ունէին, որոնք կիրառում ու ձգտում էին պարտադրել բոլորին... Նրանց բարոյախօսութիւնը շատ ժամանակ քօղարկւում էր ազգի հոգսերով, բայց դա լոկ շղարշ էր, նրանց պատուի գործը իրենց եսասիրութեան բաւարարումն էր, ճոխութիւնը, թալանը, մարդասպանութիւնը, որից բարձրագոյն հաճոյք էին զգում, այնպէս, ինչպէս իրենցից միշտ անբաժան թղթախաղից... Նրանց եւ գողերի (գողականների) տարբերութիւնն այն էր, որ գողերն անազատութեան մէջ էին եւ կալանավայրերում իշխում էին բոլորի վրայ, քանզի նրանք յանցագործ աշխարհում յղկուել էին եւ ձեռք էին բերել այդ իրավիճակին բնորոշ, համապատասխանող բարձրագոյն յատկանիշներ: Իսկ այդ ձեռագրի տէրերը փաստօրէն առօրեայ ազատ կեանքն իրենց համար կարող էին դարձնել ճամբար եւ իրենք դառնալ տուեալ տարածքի, բոլորի ճակատագրերի տնօրինողները, բոլոր գործարքների տէրերը... Այդպիսի պայմաններում միշտ դժուար էր լինում նրանց վիճակը, ովքեր իրենց ամբողջ գործունէութիւնն ուղղում էին ազգին, նրա ձգտումների իրականացմանը: Ծանր էր, քանի որ արտաքին թշնամուց բացի գոյութիւն ունէր մի ներքին «նոյն յարկի տակ» ծաւալուող պայքար: Եւ առաւել լուսաւոր էր լինում այն պահը, երբ այդ «կատարեալները», հաշուի առնելով դաժան հանգամանքները, որոնք կարող էին խարխլել իրենց հեղինակութիւնը, մի պահ կորուելով իրենց առօրեայից, օգնում էին յաղթահարելու ընդհանուր եւ անհատական դըժուարութիւնները... Իսկ անդորրի պայմաններում արդէն նրանք ի վիճակի էին հեղինակութիւն ձեռք բերածներին, եթէ իրենց չպիտի ծառայէին, արագ ու դաժան պատժելու... Պաւէլը, Արմէնը ընկճուած էին: Արմէն Նաւթալեանի կալանմանը նրանք չէին սպասում: Պատմում էին գնդի հրամանատարի՝ Նորիկ Դանիէլեանի մասին, որ կարող բոլոր հրամանատարներին փոխում էր, նշանակում իր Գիւլանուիրեալներին, աւելի շատ իր՝ Գիւլաթաղ գիւղի գիւղացիներին, իր բարեկամներին: Պաւէլը, որ ներկայ էր գտնուել հրամանատարների հաւաքին, զարմացած էր նրա կոպտութիւնից:

– Բոլորի մօտ Մօրուք Րաֆոյին ըսպառնում էր, թէ Շուշուայ բերդը կ'ուղարկի, ու՝ հայհոյանք...

Ստիպուած լռում էր Րաֆօն, ի՞նչ անէր, իրավիճակը պահանջում էր լռել, բայց շատ էր տհաճ, երբ գնդի հրամանատարը իր զօրամարտակի հրամանատարին բոլորի մօտ, կարծես ձգտում էր բարոյապէս ոչնչացնել:

– Մաֆիա է, թէ ինչ է կատարւում, ոչ ոք գլուխ չի հանում, – ասաց Արմէնը:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Բ. ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ ԱՒԱՐՏԵՑ ԻՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ

Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Բ. համագումարը տեղի ունեցաւ Օգոստոս 26–29-ին, Զմմառու Տիրամօր վանքին մէջ:

Համագումարին պաշտօնական բացումը տեղի ունեցաւ Օգոստոս 25-ին, իսկ աշխատանքները սկսան Օգոստոս 26-ին:

Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Բ. համագումարին մասնակցեցան 24 տարբեր երկիրներէ 71 կղերականներ եւ աշխարհականներ:

Համագումարի օրակարգին գլխաւոր հարցերն էին՝ Հայ Կաթողիկէ եկեղեցին համաշխարհայնացման մարտահրաւէրներուն դէմ յանդիման՝ հոգեւոր վերանորոգման որոնումով, միջ-եկեղեցական եւ համայնքային յարաբերութիւնները, երիտասարդութիւնը եւ եկեղեցին եւ Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ եւ համայնքային վերանորոգումի պահանջը:

Համագումարի մասնակիցները քննարկեցին վերջին շրջանին թափ առած համաշխարհայնացման ալիքը եւ հոգեւոր, ազգային, մշակութային եւ բարոյական արժէքներուն վրայ անոր ունենալիք հաւանական անդրադարձը: Նկատի ունենալով, որ այս անդրադարձները կրնան ժխտական ըլլալ, ժողովականները շեշտեցին, թէ զանոնք պէտք է չէզոքացնել եւ համաձայնեցան այդ նպատակով որդեգրուելիք միջոցառումներուն շուրջ: Շեշտը դրուեցաւ հայ լեզուին եւ մշակոյթին կառչած մնալու նախապայմանին վրայ, ուշադրութիւն ընծայելու յատկապէս պատանիներուն եւ երիտասարդներուն, որոնք կրնան այդ հոսանքով տարուիլ եւ զայն ընկալել իբրեւ բարիք: Ժողովը նաեւ դիտել տուաւ, թէ համաշխարհայնացման դէմ պայքարի գործընթացին մէջ հիմնական տեղ կը գրաւէ եկեղեցին եւ արդի միջոցներով պատգամ հասցնելու երեւոյթը:

Ժողովականները յատուկ ուշադրութիւն ընծայեցին նաեւ Հայաստանի, Վրաստանի եւ Ռուսաստանի Հայ Կաթողիկէ եկեղեցիներու իրավիճակին, որոնք Սփիւռքի թեմերէն կը զատորոշուին իրենց դժուարութիւններով եւ պայմաններով:

Ժողովը կոչ ուղղեց ամէն ձեւով զօրակցելու այդ Նուիրապետական աթոռներուն եւ հոն գործող սակաւաթիւ հոգեւորականներուն:

Ժողովականները հաստատեցին նաեւ Ա. համագումարի այն որոշումը, որ պէտք չէ ճիգ խնայել՝ ի խնդիր Հայաստանի Հանրապետութեան զօրացման, Արցախի պետականութեան ամրացման ու միջազգային ճանաչման տիրացման եւ հայրենանպաստ ժողովուրդի բարօրութեան:

Անոնք անհրաժեշտ նկատեցին Հայաստան – Սփիւռք համագործակցութիւնը՝ Հայութիւնը յուզող հարցերուն, Հայկական Ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչման գործընթացին յաջողութեան համար: Ժողովականները կոչ ուղղեցին նաեւ օժանդակելու Ջաւախքահայութեան:

Քահանայական կոչումներու հարցը հաւասարապէս մտահոգեց թէ՛ հոգեւորականները եւ թէ աշխարհականները, նկատել տալով, որ եկեղեցւոյ գոյատեւումը եւ անոր առաքելութեան յարատեւումը կախեալ է անոր սպասարկուներու տարած գործունէութենէն: Անոնց կարեւորութիւնը եւ ունեցած դերը նկատի ունենալով ժողովը դիտել տուաւ, թէ անոնք պէտք է աշխատանք տանին բոլոր մակարդակներու վրայ:

Ժողովականները ցաւով արձանագրեցին, թէ էքիւմէնիք շարժումը տակաւին սպասուած արդիւնքները չէ տուած, հակառակ անոր որ հանդիպումներ եւ համագործակցութիւններ տեղի ունեցած են:

Ժողովականները հաստատեցին Ա. համագումարին որդեգրուած այն կեցուածքը, թէ Հայ Կաթողիկէ եկեղեցին կը հաւատայ միութեան եւ պատրաստ է համամիութենական որեւէ երկխօսութեան և համագործակցութեան, երբ ան կը նպաստէ Հայ Եկեղեցւոյ միասնականութեան: Շեշտուեցաւ նաեւ այն, թէ անհրաժեշտ է կառչած մնալ հայ ազգին եւ հայկական ծէսերուն, եւ պահել հայութիւնն ու կաթողիկէութիւնը:

Երիտասարդութիւնը, իբրեւ եկեղեցւոյ յոյս, ազգին եւ համայնքին ապագան է եւ այդ պատճառով անոր առնչուող հարցերը գրաւեցին ժողովականներուն ուշադրութիւնը եւ շեշտը դրուեցաւ անոր դաստիարակման եւ հոգատարութեան անհրաժեշտութեան վրայ: Ժողովականները հաստատեցին, թէ պէտք է նոր շունչ, թափ եւ որակ տալ երիտասարդութեան եւ որդեգրել միջոցներ տնտեսական տագնապը փարատելու համար: Ժողովը կարեւոր նկատեց աշխարհասփիւռ հայ կաթողիկէ երիտասարդութեան համախմբումը ու արդի միջոցներով ձեռնարկներու կազմակերպումը:

Հիմնուելով եկեղեցւոյ կեանքին ու գործունէութեան մէջ աշխարհականներու մասնակցութեան առնչուող վատիկանական Բ. Տիեզերական ժողովին կողմէ կատարուած թելադրանքներուն եւ տրուած ուղղութիւններուն, Համագումարը արժեւորեց կղերական–աշխարհական համագործակցութիւնը: Ան նկատել տուաւ, թէ անհրաժեշտ է զարգացնել այս կապը, որովհետեւ կղերական եւ աշխարհական մարմիններու գործակցութեամբ կը բարգաւաճի եկեղեցին:

Ժողովին մասնակիցները պահանջեցին որոշ մարզեր յանձնել աշխարհականներուն, որոնք հրաւիրուեցան աւելի աշխոյժ, գործունեայ եւ պատասխանատու մասնակցութիւն բերելու եկեղեցւոյ կեանքին բոլոր բնագաւառներուն մէջ եւ ունենալ յստակ իրաւունքներ եւ պարտաւորութիւններ:

Ժողովականները լուսարձակի տակ առին այն երեւոյթները, որոնք կը խանգարեն կղերականներուն միջեւ եւ կղերականներուն ու աշխարհականներուն միջեւ յարաբերութիւնները եւ շեշտը դրին զանոնք չքացնելու եւ համագործակցութիւնը ամրապնդելու վրայ՝ ի խնդիր եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ համայնքի բարգաւաճման:

Այս նպատակով ժողովականները շեշտեցին, թէ անհրաժեշտ է պատրաստել գիտակից եւ յանձնառու աշխարհականներ, որոնք կղերականներու օգնութեամբ գիտնան արժեւորել ազգային եւ կաթողիկէ դիմագիծը եւ այս աշխարհականներուն համար կարեւոր նկատուեցաւ Հայ Կաթողիկէ Միութիւնը:

Հայ Կաթողիկէ եկեղեցւոյ Բ. համագումարի մասնակիցները իրենց աշխատանքները եզրափակեցին աղօթելով Հայաստանի, Լիբանանի, Սփիւռքի եւ համայն աշխարհի խաղաղութեան եւ եկեղեցւոյ պայծառութեան համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՍԻԱՄԱՆԹՕՅԻ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

Սեպտ. 5-ին Երեւանի Ֆիլհարմոնիայի փոքր սրահին մէջ հանդիսաւոր երեկոյթով մը ոգեկոչուած է Սիամանթօն: Բանաստեղծին կեանքին ու գործին մասին ելոյթ ունեցած են Մշակոյթի Նախարար Թամարա Պօղոսեան, Ս. Կապուտիկեան, Սերգէյ Սարինեան եւ ուրիշներ: Հանդիսութիւնը ունեցած է գեղարուեստական բաժին մը. արտասանող Վլ. Աբաջեան եւ ուրիշներ արտասանած են Սիամանթօյի բանաստեղծութիւններէն:

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՄԷՋ

ՏՈՔԹ. ԱԳԱՊԻ ՆԱՍԻՊԵԱՆԻ ՄԵԾԱՐԱՆՔԸ

Փասատինայի Թ.Մ.Մ. «Պէչկէօթիւրեան» սրահին մէջ, Օգոստոս 17-ին, տեղի ունեցած է մեծարանքի երեկոյթ մը, նուիրուած՝ Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան նախկին տնօրէնուհի տոքթ. Ագապի Նասիպեան – Էքմէքճեանի: Ներկայ եղած են շուրջ 150 մելգոնեանցիներ: Հանդիսութիւնը վարած է «Արշակ Տիգրանեան» վարժարանի տնօրէն Վարդգէս Գուրուեան: Ցանուն առաջնորդ Յովնան Արք. Տէրտէրեանի խօսք առնելով Ասպետ Ծ. Վրդ. Պալեան, կարդացած է Առաջնորդին գնահատագիրը, ուր ըսուած է թէ Տոքթ. Նասիպեանի համար Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ շքանշանը եւ Հայրապետական կոնդակը շուտով կը հասնի Մայր Աթոռէն: Սրտի խօսքեր արտասանած են կարգ մը մելգոնեանցիներ, վեր առնելով Հ.Բ.Ը.Մ.ի, Մելգոնեան հաստատութեան դերը եւ նախկին տնօրէնուհիին վաստակը: Շնորհակալութեան իր խօսքին մէջ Տոքթ. Նասիպեան, դրուատելէ ետք Մելգոնեանի առաքելութիւնը, ըրած է կարգ մը խորհրդածութիւններ հայկական կեանքի ներկայ վիճակին մասին, ի մէջ նշելով. «Ճիշդ է որ պատմական արդար պահանջներ եւ իրագործուելիք մեծ երազներ ունինք: Հայ Դատ կը հոլովենք, իրաւացիօրէն, եւ երբեմն պոռոտախօսութեամբ: Հատուցում կ'ուզենք Թուրքէն: Բայց որքան անձնական հարստութիւն, Սփիւռքի մէջ եւ ազգային հարստութիւն՝ հայրենիքի մէջ կը փոխանցենք օտարին՝ մեր անտարբերութեան պատճառաւ: Մեր պատմական հողերը կը պահանջենք, բայց անտարբեր ենք երբ կը հայաթափուի Նրշխարի մը չափ պզտիկ եւ նշխարի մը պէս սուրբ մեր հող հայրենին: ԻԱ. դարու սեմին՝ կրնա՛նք ըլլալ ժողովուրդ մը եւ ունենալ հայրենիք մը, որոնք արժանապատիւ դիրք մը ունին ազգերու ընտանիքին մէջ, եթէ ունենանք առաջնորդներ, որոնք փառքի, դիրքի ու դրամի, այսինքն անձնական վաղանցուկ շահերու հետաքրքրութիւններէն վեր մնան»:

ԼՐԱՏՈՒ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

– Տես, Փայլակ, ի՞նչ կը գրեմ պատուարժան տնօրէնութեան.

«...Ընդառաջ երթալով ձեր փափաքին ու ընկերութեան շահին ու օգտին հանդէպ բարի եռանդս ապացուցանելու միշտ պատրաստ, ահա ձեզ կը ղրկեմ պարկ մը քարածուխ, առ ի քննութիւն: Ի պահանջել հարկին, տեղի ու ծագումի մասին ամէն լուսաբանութիւն պիտի հաղորդեմ»:

Կէսօրուան գնացքով պարկը եւ նամակը ճամբայ հանուեցաւ դէպի Հայդար Փաշա:

Հազիւ մեկնումի աղմուկը դադրած էր, երբ Պ. Ամատեան չարախինդ քրքիջով իր կինն ու զիս կանչեց իր մօտ:

– Գուշակեցէ՛ք թէ ինչ ըրի... Նա՛... լաւ, ափը արհամարհանքով շուռ տալէն. – կը կարծէք, ածո՞ւխը միայն ղրկեցի... Նա՛ խելքերուդ... ածուխին հետ խառնեցի, գիտէ՞ք ինչ, թրիք... Ջորիի թրիք... Անուշներ ըլլայ... Նա՛ իրենց... Թող երթան տէ վայելեն թրիքը, ինծի կ'ըսեն Ամատեան...

Խեղճ տիկինը սառեցաւ: Լռեց: Շատ լաւ գիտէր իր մարդը: Հասկցայ թէ ինչո՞ւ չնաշխարհիկ կայարանապետս մեղմէ ծածուկ կարգադրած էր պարկը, մի գուցէ արգելք ըլլայինք իր գործադրութեան: Հիւանդ պիտի ըլլար եթէ չընէր: Ուրեմն քար մ'ինկածի պէս թեթեւ ու զուարթ կը զգար ինքզինքը:

Քանի մը օր շարունակուեցաւ իր այդ անփոյթ, մանկունակ վիճակը: Իր կինը մտահոգ էր սակայն. ամուսինէն գաղտնի, ինծի կը յայտնէր իր մտավախութիւնը.

– Աստր վերջը լաւ չի կրնար ըլլալ, Փայլակ... գլուխնիս գալիք կայ... Ի՞նչ կը քաշենք նէ, մեր մարդուն խելքին պուչէն կը քաշենք... Անունը ելած է արդէն... հոգը չէ... Իրեն կ'ընէ, կ'ընէ, մենք ալ հետը կը տապկուինք... Աստուած վերջերնիս բարի ընէ...

Պատասխանի փոխարէն, երկու շաբաթ վերջ, Պ. Ամատեան պաշտօնական նամակ մը ստացաւ: Իր պաշտօնը կը փոխանցուէր Գոնիայի գծէն անդին Պոզանթի: Մէկ ամիս պայմանաժամ կը տրուէր իրեն պատրաստուելու համար, մինչեւ տեղափոխութեան օրը:

Տիկինը որ իմացաւ, օձէն կճուածի պէս սուր ճիչ մ'արձակելով, ներս փախաւ: Պ. Ամատեան պատռեց նամակը ու կատաղի, բացայայտ ժեստով մը ուղղուեցաւ պէտքարան:

* **

Այլեւս Տօկան Զայի մէջ սկսաւ անտանելի կեանք մը:

Չպիտի փորձուիմ մի առ մի նկարագրել իրերայաջորդ օրերը, զոր կը համբէինք, չուանով կը քաշէինք, թէեւ անոնք հատնիլ ու հեռանալ չէին ուզեր կարծէք: Պ. Ամատեան զսպանակի վրայ էր ամէն րոպէ. ամենադոյզն պատրուակ մը իսկ կը բաւէր զինքը իր մորթէն դուրս հանելու, մէկ ոստումով կը հասնէր իր յուզումի բարկութեան ծայրագոյն եզրերուն: Իր ակնարկը, շեշտը, ձայնը ատրաշէկ երկաթի մը, բաց դանակի մը վրտանգաւոր փայլը ունէր, զոր կը ճօճէր աջ ու ձախ, գինովի մը, մանուկի մը անպատասխանատու մոլեգնութեամբ: Հեռուէն, մօտէն ամէն ոք, մանաւանդ նոյն յարկի տակ ապրողներս, կինը ըլլայ թէ ես, կը խուսափէինք զինքը որեւէ կերպով հակասելէ, չփում իսկ ունենալէ:

Խեղճ կինը, իր խուլ յուսահատութիւնը ծամելէ զատ ոչինչ կրնար ընել. արցունքները կոկորդը կը մնային. կը զգայի իր տագնապը եւ վրդովումը, ամուսնին տաք գլուխ անխոհեմութեան դէմ: Արդէն միշտ տուժած, քաւութեան նոխազ մ'եղած էր ինք իր մարդուն քմահաճոյքներուն պատճառաւ: Այս անգամ ալ, կամայ ակամայ իրեն կը մնար զսպել ապարդիւն իր զայրոյթը եւ նախապատրաստուիլ անխուսափելիին: Իր ուսերուն վրայ ինկած էր կարասիներու տեղափոխումը, սնտուկներու հակերու յարդարանքը: Պարապ ժամերուս կը ջանայի աջակից ձեռք մը տալ իրեն, թէեւ ան փափկանկատօրէն կը մերժէր, իր խռովքը ինծ յայտնել չուզելու հպարտ նախանձախնդրութեամբ:

Ցաւալի էր նաեւ երկու պզտիկ աղջիկներու վիճակը. ընդհանուր խառնաշփոթութեան, իրենց ծնողքին յուզումներուն առջեւ իրենց ալ զուարթութիւնը փախած, երեսի վրայ մնացող իրերու երեւոյթը առած էին: Ի զուր կը ջանայի դէթ զիրենք զուարճացնել, բայց անգիտակցաբար, մերձաւոր բաժանումի մը նախատեսութիւնը կը ճնշէր իրենց հոգին ու կը խեղդէր ժպիտները, ճիչերը իրենց կուրծքին տակ:

Պ. Ամատեանի առողջութիւնը անշուշտ չէր կրնար չազդուիլ իր ապերասան պոռթկումներէն. Ջղայնութեան նոպաները զինքը կը սպառէին: Ինքզինքը կը կրծէր: Չկարողանալով բարկութիւնը ժայթքել բուն նպատակին, կը ներմղուէր ու կ'անդրադառնար իր օրկանիզմին: Քթէն կապկապուած նժոյգի նման, քանի ճիգ կ'ընէր գլուխը ցնցելու, այնքան աւելի կ'աւելնար ցաւը եւ խիթը: Ան դատապարտուած էր համակերպելու այդ սանձին ու խարազանին, զոր մահու չափ ատելով հանդերձ չէր ալ կրող թօթափել... Ընկերութենէն դուրս գալը ամենածայրայեղ խելագարութիւնը պիտի ըլլար այդ օրերուն, իր տարիքը եւ ընտանիքը ունեցող մէկուն համար:

Բոլոր այս մտածումները որդի նման կը պեղէին զինքը, զգալապէս նիհարցած էր, առաւօտները իր երեսին գոյնը, աչքերուն արտայայտութիւնը կը մատնէին իր անքուն, ապիտակ գիշերները...

Ցաճախ, երկար ժամերով ան կ'երթեւեկէր կայարանին առջեւ. դէմքը մռայլ, ակնարկը՝ թարթափուն, ընկղմած՝ իր ներսիդին: Դէմքին վրայէն ստուերներ, շողեր կ'անցնէին, կոպիը կը սեղմէր, կարծէք ծրագիր մը կ'որոճար, ի՞նչ կրնար մտածել արդեօք...

(Շար. 10)

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 21

ԱՅՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագի աւարտին Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան:

ԽՈՀՉԱՒԷՐԱՑ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, խաչվերաց Տօն վերացման Սրբոյ խաչին: Տաղաւար օր է

Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8·30–*ին*, *Պատարագ՝ ժամը* 10·30–*ին*:

Ծանօթ. _ Այսօր հոգեհանգիստ չի կատարուիր:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ

Կաթողիկոսական Պատուիրակ Եւրոպայի Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Կէսօրէ ետք ժամը 4–*ին*, *Խաչվերացի մեծահանդէս* Թափօր _ Անդաստան:

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15. Տօն է խաչի, Յիշատակ Մեռելոց:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–*ին պատարագ կը մատուցուի:*

Կը պատարագէ՝

ԳՐԻԳՈՐ ԱԲՂ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Պատարագի աւարտին կը կատարուի Հոգեհանգիստ՝ վասն համօրէն ննջեցելոց:

***

Ս. ՊՕՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԱԼՖՈՐՎԻԼ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14. խաչվերաց. Տօն վերացման Սրբոյ խաչին:

Ժամերգութիւն՝ ժամը 9–*ին*,

Պատարագ՝ ժամը 10·30–*ին*,

Երեկոյեան Թափօր Անդաստան՝ *ժամը* 5–*ին*:

***

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14, Տօն է խաչվերացի:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Հայր. Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Ռոն Ալփի Հայոց

Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 15, Մեռելոց: *Հոգեհանգիստ ժամը* 11–*ին*:

***

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

Կիրակի, Սեպտեմբեր 14

Առաւօտեան ժամերգութիւն ժամը՝ 8·30–*ին*:

Հանդիսաւոր պատարագ ժամը՝ 10–*ին*:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝

ՋԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուի հաւատացեալ մեր ժողովուրդը՝ ներկայ գտնուելու սոյն արարողութեան:

OFFRE D'EMPLOI

AUBAGNE

Cherche J.H. pour poste de livreur, préparateur de commandes et petit montage électrique. Permis B. Francophone, sérieux et organisé.

☎ **0 442 187 186**

Rentrée

ECOLE HEBDOMADAIRE DE LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «DIROUHIE MISSAKIAN» de Sevran—Livry-Gargan

Les cours d'arménien se dérouleront pour l'année scolaire 2003-2004 le samedi de 14h à 17h
Cours pour tous niveaux — Préparation au Baccalauréat

Renseignements et inscriptions :
— Ardémis : 01 43 85 03 76
— Madeleine : 01 43 83 87 68

REPRISE DES COURS
LE SAMEDI 13 SEPTEMBRE A 14H
à la M.C.A. : 17, rue Charles Péguy à Livry-Gargan
Tél. : 01 43 85 90 12

***

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.C.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.
Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
organise

une visite

le Dimanche 28 septembre à Auvers-sur-Oise «au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

***

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville
UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec **La Troupe Arménienne Folklorique NAVASART**

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

CHENE

Date à retenir

Grande braderie de Noël
les 6 et 7 décembre

CHENE France

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

La M.C..A a le plaisir de vous inviter à la **Rencontre** avec

CHARLY KOUBESSERIAN

à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo,
les mémoires d'un grand maquilleur du cinéma français

Préface de Jean-Paul Belmondo

le **Vendredi 19 septembre** à 20h45

Présentation — Débat — Signatures

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros
Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

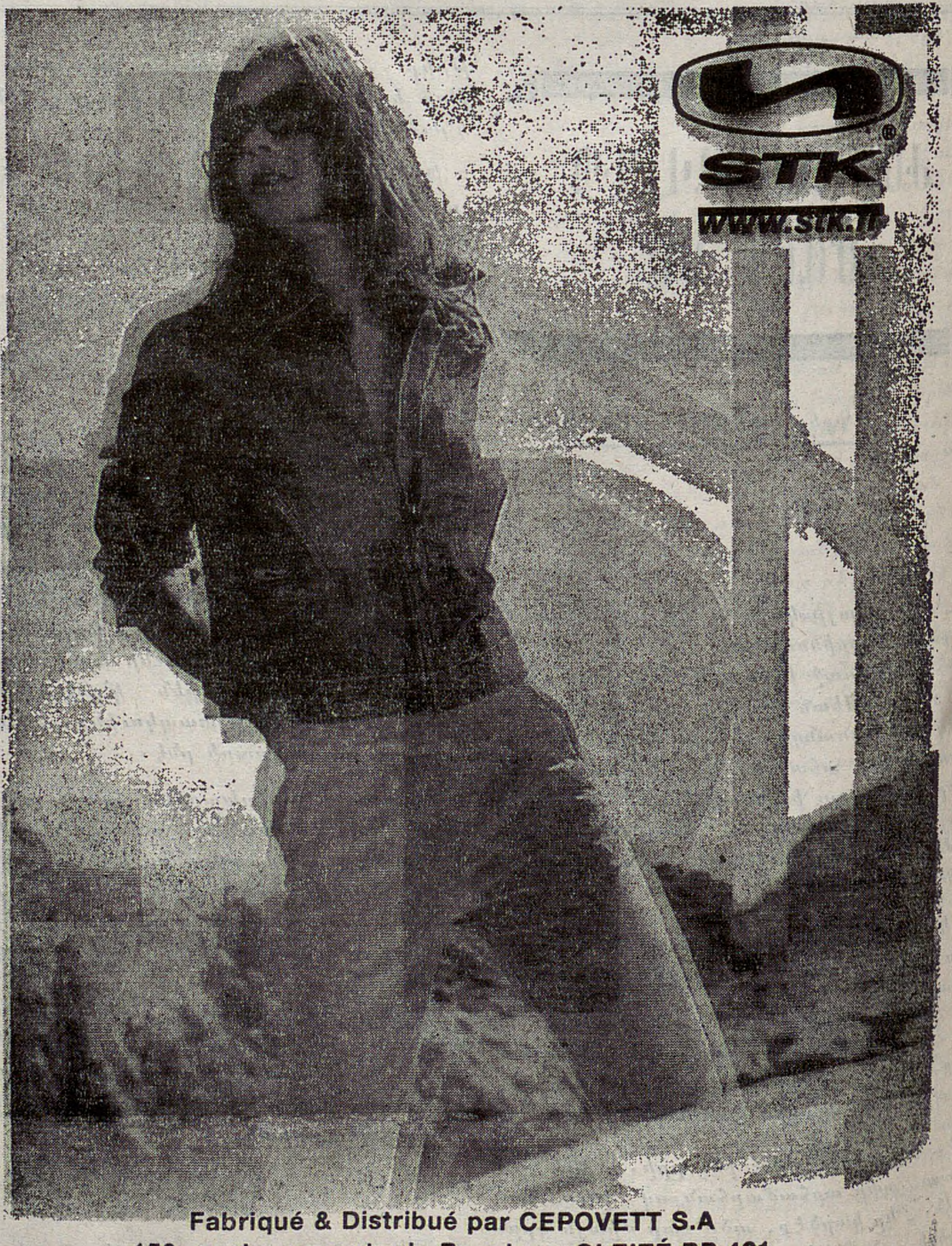

Fabriqué & Distribué par CEPOVETT S.A
150, ancienne route de Beaujeu - GLEIZÉ BP 421
69653 VILLEFRANCHE / SAÔNE CEDEX
Tél : 04 74 62 47 00 - Fax : 04 74 68 20 09 - Em@il : stk@stk.fr

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 13-14
SAMEDI - DIMANCHE
13-14 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.769 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 79e ANNEE — N° 20.769

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԻՍՐԱՅԷԼ ՈՐՈՇԵՑ ԱՐԱՖԱԹԸ ԱՐՏԱՔՍԵԼ

ԱՄՆ ԵՒ ԵՒՐՈՊԱ ՀԱՄԱՁԱՅՆ ՉԵՆ

Շարոն կանուխ վերադարձած էր Հնդկաստանէն եւ ժամանումին իսկ, Սեպտ. 11-ին, նախագահեց ապահովութեան մարմնին, տալու համար հարկ եղած որոշումները վերջին ոճրափորձին վարողներին :

Գլխաւոր որոշումը կը վերաբերէր Արաֆաթի, որ բուն խոչընդոտն է Իսրայէլի համար եւ պատասխանատուն՝ ոճրափորձերուն : Ժողովը որոշեց «սկզբունքով» արտաքսել Արաֆաթը, այլ խօսքով, որոշումը գործադրութեան չի դրուիր անմիջական կերպով : Ծանօթ է որ ԱՄՆ համաձայն չէին եւ համաձայն չէ նաեւ Եւրոպան : Սպիտակ Տան մէկ բանբերը յայտարարած է այս առնչութեամբ թէ ամերիկեան տեսակէտն այն է, որ արտաքսել Արաֆաթը կը յանգի միջազգային բեմ մը հայթայթելու իրեն, ուրկէ պիտի շարունակէ խոչընդոտ մը ըլլալ խաղաղութեան համար :

Արաֆաթ ալ տրամադիր չէ հեռանալու եւ այդպէս արտայայտուած է իրեն ցուցադրող հազարաւոր Պաղեստինցիներու, յայտնելով.— «Ոչ ոք զիս կ'արտաքսէ : Կրնան զիս սպաննել իրենց ռումբերով, բայց, չեմ մեկնիր» :

Նոր վարչապետն ալ՝ Ա. Քորէյի նախատեսած է, որ Մերձաւոր-Արեւելքը «կը պայթի» եթէ Արաֆաթ աքսորուի : Բաց է նաեւ թէ, առ այժմ, կը յետաձգէ իր կառավարութեան կազմութիւնը :

Իսրայէլի որոշումին դէմ է նաեւ Ֆրանսա եւ Շիրաք յեշտած է.— «Պ. Արաֆաթ օրինաւոր իշխանութիւնն էր, օրինաւոր ներկայացուցիչը Պաղեստինեան Իշխանութեան» : Նոյն հարցին կապակցութեամբ, Եւրոպական Միութիւնը չէ ծածկած իր մտահոգութիւնը եւ հրաւիրած է Իսրայէլը որ ուշադրութեամբ վերաքննէ հետեւանքները նման որոշումի մը գործադրութեան պարագային : Իսրայէլի Ապահովութեան Խորհուրդին զեկոյցը յստակ էր.— «Վերջին օրերու դէպքերը կրկին փաստեցին որ Եասէր Արաֆաթ ամբողջական խոչընդոտ մըն է հաշտութեան որեւէ գործընթացի՝ Պաղեստինցիներու եւ Իսրայէլի միջեւ : Իսրայէլ պիտի աշխատի վերցնել այդ խոչընդոտը, այն ձեւով եւ այն ատեն որ ուզէ» : Տեղւոյն վրայ, ընդդիմադիր աշխատաւորական կուսակցութիւնն ալ դէմ է : Շիմոն Փերէս յայտարարած է.— «Արաֆաթը արտաքսել մեծ սխալ մը կ'ըլլայ» :

ԲԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇՈՒԷՏ խոր սուգի մատնուած է Արտաքին իր նախարարուհիին մահով եւ ամբողջ ժողովուրդը, ինչ հոսանքի ալ պատկանի, ցնցուած է եւ չի կրնար չոգեկոչել նաեւ որ, 17 տարի առաջ սպանուեցաւ իր վարչապետը՝ Օլոֆ Փալմէ եւ ցարդ ոճիրին պատճառները չեն լուսաբանուած : Կառավարութիւնը որոշեց չյետաձգել Սեպտ. 14-ի Հանրաքուէն եւ հակառակ նախատեսութիւններուն, անհաւանական չէ որ Եւրոյի իւրացումը ընդունուի, Աննա Լինտի սպանութեան որպէս հետեւանք : Շուէտացիներուն ամէնէն եւրոպային էր եւ մեծ դեր խաղացած էր Հանրաքուէին «այո»ի ի նպաստ : Այդ ուղղութեամբ, երէկուան տնօրէնին կողքին ստորագրած էր կոչ մը որպէսզի վերջ տրուի մերժումի քարոզչութեան եւ անոր հետեւանքներուն : Ժողովուրդին մէկ մասը անակնկալի եկած էր «սոսկալ-ժողովրդավարութեան և մեծ դրամագլուխի այս գինակցութեան» առթիւ :

ՊԱՊԸ, ըստ երեւոյթին, շատ ծանր վիճակի մէջ է, ինչպէս ցոյց տուաւ իր վերջին -102-րդ- ճամբորդութիւնը : Աւելի քան կէս ժամ յապաղումով, իջնելէ ետք օդանաւէն, չկրցաւ իսկ վերջացնել իր ելոյթը, զոր ուրիշ կրօնաւոր մը շարունակեց : Նոյն տկարութիւնը ցոյց տուաւ աւելի ուշ եւ յայտնի է որ Փարքինսոնի հիւանդութիւնը զգալի կերպով յառաջացած է : Սուրբ Աթոռը սակայն կը հերքէ առողջական որեւէ դրդապատճառ, հակառակ բացայայտ երեւոյթին :

ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ, 1973, Սեպտ. 11-ին արիւնալի պետական հարուած մը կը տապալէր Սալվատոր Այէնտէի կառավարութիւնը : Փինոշէ եւ չիլեցի զինուորականները վերջ կը դնէին իշխանութեան մը, որ խանդավառած էր եւրոպական եւ լատին-ամերիկեան ձախը : Այէնտէ կ'ուզէր հաշտեցնել ընկերվարութիւնը եւ ժողովրդավարութիւնը : Չիլիի ներկայ նախագահը՝ Ռիքարտօ Լակոս կը խոստովանի որ պատմութեան այս սեւ էջը (3000 մեռեալ եւ անհետացածներ) կը շարունակէ պառակտել ժողովուրդը : Փինոշէ ձերբակալուեցաւ 1998 Հոկտեմբերին Անգլիա, այժմ վերադարձած է Չիլի եւ 2002 Յուլիս 1-էն ի վեր, ոչ մէկ հետապնդումի ենթակայ է : Արդարութեան Գերագոյն Ատեանը գտաւ որ 87-ամեայ ծերունի մենատէրը մասամբ ցնդած է եւ չի կրնար իր պաշտպանութիւնը ստանձնել : Կրնայ դատուիլ Ֆրանսա, ի բացակայութեան, հինգ Չիլիցիներու անհետացման համար :

ԼԻԲԻԱ համաձայնեցաւ հատուցում վճարելու Տէ-Սէ 10 օդանաւին Ֆրանսացի 54 զոհերու ընտանիքներուն եւ Ֆրանսայի Արտաքին նախարարն ալ հաստատեց որ այլեւս Ֆրանսա պատճառ չունի ընդդիմանալու Լիբիոյ դէմ եղած պատժամիջոցներու ջնջումին : 1989-ին էր որ օդանաւը որ 170 հոգի կը փոխադրէր, Թիբաի կ'ըլլար ահաբեկչական արարքի մը Պրազաւիլ - Փարիզ գիծին վրայ եւ Լիբիոյ պատասխանատուութիւնը բացայայտ էր ու Փարիզի ոճրային ատեանը, 1999-ին, կը դատապարտէր խնդրոյ առարկայ 6 Լիբիացիներ, ի բացակայութեան : Այժմ, Լիբիա 35 միլիոն տոլար պիտի փոխանցէ Ֆրանսայի եւ Քատաֆիի մէկ տղան, որ կը նախագահէ Քատաֆիի Բարեսիրական Հիմնարկին, չի վարանիր ըսելու թէ «ֆրանսական ընկերութիւնները պիտի վճարեն հատուցումները» (Ֆիկառօյի հարցազրոյց, Սեպտ. 12) :

ՉԷՉԷՆԻՈՅ Գերագոյն Ատեանը ջնջած է Մալիք Սայդուլայեւի թեկնածութիւնը Հոկտեմբեր 5-ի նախագահական ընտրութեան : Այս կարգադրութեամբ, ռուսամէտ թեկնածուն՝ Ախմատ Քատիրով իրական հակառակորդ մը պիտի չունենայ դիմացը : Վերջին օրերուն, բոլոր լուրջ թեկնածուներն ալ քաշած էին իրենց թեկնածութիւնը :

ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ մէջ, բոլոր հոսանքներու պատկանող 46 երեսփոխաններ դիմում մը կատարած են, որպէսզի երախաները քուէարկութեան իրաւունք ունենան : Ծնողքը այդ իրաւունքը կը գործածէ ծնունդէն իսկ մինչեւ չափահասութիւն : Դիմողներուն պատճառաբանութիւնը այն է որ քաղաքական որոշումներու մեծ մասը կենսական անդրադարձներ կ'ունենայ երիտասարդ սերունդներու ապագային վրայ :

ՇԻՐԱՔ, Սպանիոյ մէջ, Ազնարի հետ մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, շեշտած է որ Ֆրանսա աշխարհական երկիր մըն է եւ ուրեմն սովորութիւն չունի սահմանադրական բնագրի մը մէջ կրօնական բնոյթ ունեցող պահանջ մը դնելու : Ֆրանսայի նախագահին այս նշումը կը վերաբերի Պապին եւ կարգ մը նոր անդամներու (օրինակ՝ Լեհաստան) առարկութեան, որոնք կ'ուզեն Սահմանադրութեան մէջ քրիստոնեայ բնոյթը նշել :

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Առողջապահութեան նախարարը՝ Ժ.-Ֆ. Մաթէի, Սեպտ. 11-ին, իր ելոյթին մէջ ընդունեցաւ թէ կարգ մը յապաղումներ եւ սխալներ գործուեցան տօթի ատեն, բայց ինք որեւէ պատասխանատուութիւն չունի եւ երբեք չէ խորհած հրաժարիլ : Յայտնեց թէ նախապատրաստութիւններ կան ապագային համար : Նախարարը կը շեշտէ որ տօթը բացառիկ էր եւ ոչ ոք կրցած էր նման բան երեւակայել : Բժիշկ եւ հիւանդանոցի անձնակազմ համաձայն չեն եւ կը յիշեցնեն որ «հիւանդանոցի պաշտպանութեան ազգ. կոմիտէ»ն, 2000-էն ի վեր, բազմաթիւ ազդարարութիւններ ըրած էր անձնակազմի չգոյութեան վերաբերող եւ տրամադրելի տեղերու ջնջումին՝ ամռան շրջանին, բայց, ի զուր :

ՆԻՒ-ԵՈՐՔԻ մէջ, Սեպտ. 11-ի Բ. տարեդարձը նախորդ տարուան հանդիսաւորութիւնը չունեցաւ : Պուշ Ուաշինկթըն մնաց : Պարզ արարողութիւն մը միայն ոգեկոչեց 2792 զոհերը :

ՊՐԻՒՍԷԼ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ԴԷՄ ԱՐԱՐՔԸ ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ ԱՌՋԵՒ

Պելժիոյ Թրքական երկու կազմակերպութեան կողմէ անցեալ Մայիսին Պրիւսէլի Իքսէլ թաղին ցեղասպանութեան յուշակոթողին դէմ կատարուած արարքը դատավարութեան պատճառ եղած է : Յուշակոթողը 1997-ին կանգնած է ու այդ թուականէն ի վեր շրջանի Թուրքերուն հակազդեցութիւններուն թիրախ է : Տեղւոյն Թրքական համակարգումի մարմնին ընդհանուր քարտուղարը ըսած է թէ իրենց արարքը գլխաւորաբար թաղապետին դէմ էր որ արտօնութիւն տուած էր յուշարձանին : Աւելցուցած է. «Այդ տեղեկ կոթողին վրայի արձանագրութիւնը մեզ անհանգիստ կ'ընէ. կ'ուզենք որ այդ արձանագրութեան մէջ որոշ կէտեր փոխուին» : Քարտուղարը շեշտած է թէ իրենց դէմ երկու չափ, երկու կշիռի քաղաքականութիւն կը տարուի, քանի որ Պելժիոյ մէջ նոյնիսկ ապօրինի կազմակերպութիւններ ամէն օր ցոյցի արարքներ կը կատարեն ու ոչ ոք ձայն կը հանէ : Դատական հետապնդումով ալ իրենց ընթացքը շարունակելու վճռակամութիւն յայտնած է ան, ըսելով որ նման ճամբաներով չեն կրնար զիրենք վախցնել :

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 11/12)

ԲԱԳՐԱՏ ԵՍԱՅԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Սեպտ. 9-ին իր դիմումին վրայ Ռազմիկ Դաւոյեանի նախագահի խորհրդականի պաշտօնին վերջ տուած է. անոր տեղ նշանակած է Բագրատ Եսայեանը որ նախապէս Արժեթուղթերու յանձնաժողովի աշխատակազմի ղեկավար էր :

***

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ՇԱՒԻԼԻ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԸ

Սեպտեմբեր 11-ին Ազգային Ժողովի նախագահ Ա. Պաղտասարեան ընդունած է Շաւիլի քաղաքապետ Ժան Լըվէնը : Հանդիպումին քննարկուած են հայ-ֆրանսական գործակցութեան խնդիրներ, յատկապէս մշակոյթի, պետական պաշտօնեաներու վերապատրաստութեան, ուսման բարձրագոյն հիմնարկներու ներկայացուցիչներու փոխանակման շուրջ : Նշուած է երկու երկիրներու քոյր քաղաքներու երեւանեան կեդրոն մը ունենալու անհրաժեշտութիւնը :

***

ՆՈՒՊԱՐԱՇԷՆԻ ՈՃՐԱԳՈՐԾՆԵՐԸ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒԱԾ

Յունիս 25-ին Նուպարաշէնի մէջ ինքնաշարժի մը վրայ բացուած կրակէն ըսպաննուած էին վարորդը եւ երկու ճամբորդները : Հետաքննութիւնը բացայայտած է որ Ա. Սարգսեան ոճիրը պատուիրած էր Կամսար Յակոբեանին. արարքին մասնակցած են երեւանցի Հ. Մկրտչեան, Արմաւիրէն Ս. Երեմեան եւ Ա. Սարգըսեան : Ամբաստանեալները բանտարկուած են, նախաքննութիւնը կը շարունակուի :

***

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԼՂՀ Կ'ԱՅՑԵԼԷ

Ազգ. Ժողովի նախագահ Ա. Պաղտասարեան պատուիրակութեան մը ընկերակցութեամբ Սեպտ. 12ին կը մեկնէր ԼՂՀ հանդիպում ունենալու նախագահ Ա. Ղուկասեանի, իր պաշտօնակիցին՝ Օ. Եսայեանի եւ երեսփոխաններու հետ : Սեպտ. 13-ին հայաստանեան պատուիրակութիւնը հանդիպում կ'ունենար ԼՂՀ Պաշտպանութեան նախարար Ս. Օհանեանի հետ, կ'այցելէր Գանձասար : Նախատեսուած էր Շուշիի մէջ հանդիպում մը Արցախի առաջնորդ Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեանի հետ :

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱՐԱՐՆ ՈՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՎԱՐՉԱՊԵՏԸ ԱՐՑԱԽԻ ՄԱՍԻՆ

Պատասխանելով Ադրբեջանէն Ղարաբաղին զէնքի ուժով վերատիրանալու յա—

(Շար.ը Դ. էջ)

ՎԵՐԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

Կը պատահի, որ ծանուցումի յարմար ընթացիկ պարզ եւ անպաճոյճ տող մը առիթ տայ վերընթերցումի:

Ցերեկ, այսօրինակ բարեդէպ պատահութիւն մը կը ստեղծէր ծանուցումի [illegible] ներկայացած «Զարթօնք»ի սա մեծատառ տողով. – Արձակուրդի ընթերցումներ: Եւ, գրադարանի մէկ անկիւնէն երկար ատենէ ի վեր լուռ ու մունջ մրափող բոյլ մը գիրքեր, յանկարծ կը «կենդանանային»՝ վերստին կարդալու տրամադրութիւն ստեղծելով [illegible] արձակուրդի [illegible] մօտ:

Անկասկած, յետ-եղեռնեան մեր գրականութեան մէջ անուն եւ կշիռ ունեցող վաստակաւոր գրիչ մը եղած է Մուշեղ Իշխան (ի դէպ, 90-ամեակն է 1913-ի ծնունդ գրագէտին, ծնած [illegible], [illegible] նահանգ, բուն անունով Մուշեղ Ճէնտէրէճեան):

Երեսնամեակի մը տարածութեան վրայ երկարող բանաստեղծական ստեղծագործումները հաւաքուած վաստակով կը ներկայանայ անոր «Ոսկի Աշուն» հատորը, տպ. Պէյրութ, 1963-ին:

Մօտ 300 էջ բովանդակ եւ մաքուր տպագրութեամբ ընթերցողին յանձնուած այս հատորով բանաստեղծը կը ներկայանայ իր ներքին մտերմիկ ապրումներու եւ յոյզերու ու սերունդի մը մարդկային – ազգային իղձերուն, համոզումներուն արտայայտիչ եղող դիմագիծին ներքեւ.

[illegible] կեանքի արտայայտութիւնը ըլլալով, Մ. Իշխան քերթուածներն ալ բաց պատուհանի մը նման ցոյց կու տան սերունդի մը մէկ արժանաւոր ներկայացուցիչին իր ժամանակաշրջանին եւ իր միջավայրին քաղած եւ անոնցմէ բխած [illegible] ապրումները, [illegible], կեանքի երազները, ապրուած պատրանքները ու նաեւ՝ այդ սերունդի քերթողին «առաջին սէր ու խորհուրդ»ն ու «առաջին մեծ արբեցումը» հանդիսացող Հայաստանի պաշտամունքը:

Կեանքի երազ եւ արեւ օրերուն իր բոյնին [illegible] թռչունի մը նման, բանաստեղծը [illegible] տրամադրութիւններ արտայայտող [illegible] տողեր ունի կեանքի [illegible] ամէն երեւոյթի հանդէպ. –

Եւ հիմա ես գինով՝ որ փուճ է ամէն
սէր
կծծիծով տառապող սրտերուն մէջ
մարդկային:

Զարմանալի չենք գտներ նոյնպէս, որ «[illegible]» քերթողը [illegible] մը իր երգերուն մեծ մասը նուիրէ [illegible], հայրենի, երգերուն. –

Երբ ծառերուն ու հողին
անձրեւն իջնէ շաղալէն,
Երբ դուրսը ցուրտ գիշերին
կաղկանձէ շունն իր բաղջէն,
Երբ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

«Ոսկի Աշուն»ի [illegible] 1933-էն մինչեւ 1936 գրուած [illegible] «Հայ ժամիկին [illegible]» [illegible] Աստուած:

Ա՛լ կը բաւէ, Տէր Աստուած,
մեր տունն ու տեղը դարձուր մեզ.
Թշնամի իսկ մեզ համար
ուրիշի տուն չկայ:

Մէկ ուրիշը՝ Հայ լեզուն «տունն է Հայուն [illegible]»:

Մայրենին [illegible] անոր [illegible]
սքանչելի հնչեակ մը անկասկած:

Ներանձնական խռովքներ, անրջական պատկերներ, կեանքի թաւալող ալիքներու յանձնուած տրամադրութիւններ, այլ խօսքով մտերմիկ խոհերու եւ ապրումներու գլուխներ կրնանք նկատել «Կրակը», «Կեանք ու երազ», «Ողջո՛յն քեզ կեանք» եւ «Հասկաքաղ» բաժինները:

Ստոյգ եւ գէշ ցաւով, որ քերթողին հոգիէն կը ծագի, Մ. Իշխան շատ յաճախ կը յաջողի իր հոգիի տառապանքներուն ծալքերը բանալ, ցոյց տալ զանոնք՝ վարակիչ եւ հաղորդական լարով: Տուայտանքներ եւ տրտում մտորումներ ունեցող մարդն է ան, որ մերթ զրոյցի կը բռնուի իր երազներուն. մերթ «հէքեաթ աղջկան» հետ, երթալ սուզուելու համար իր յիշատակներուն մէջ:

Մ. Իշխան այն բանաստեղծներէն է, որ միշտ ներկայ են այս կամ այն պատկերին, ստուերին կամ փխրուն երազին ետին: Անոնցմէ է, որ ամէնէն աւելի կը յաջողին, երբ իրենց աչքերը կը սեւեռեն դէպի ներս, իրենց ներքին մարդը, անոր մտերմիկ յուզումները, զգայնութիւնները, խինդն ու զայրոյթը փնտռելու եւ յայտնաբերելու ատեն.

Կարօտդ իմ մէջ կը ծնի,
ծագող լոյսին հետ առտուն,
Բայց չի մարիր, բայց կ'աճի՛,
երբ գայ անդորր ու գիշեր,
Կարօտդ արդէն կը թուի
մութ դարերու չափ անհուն,
Երբ ան հազիւ եօթն օրուան
կեանք ու հասակ ունի դեռ:

Գողտրիկ ապրումներու մարդն է Մ. Իշխան:

Ծլարձակ նոր լոյսի, փայլփլուն շողի հանդէպ թրթռուն զգայնութիւններու ցուցադրութիւնը ակներեւ կը մնայ անոր «Ջեռք-ձեռքի» բաժնին մէջ:

Հայրական սէրը կրկնակ լար ունի բանաստեղծին մօտ: Նախ հայրը, որ ի տես մանկական նոր ծիլի մը «խնդութեան զըւարթ մեղեդին» կը լսէ իր տան սեմէն ներս եւ դեռ՝ տունը որ կը «յորդի մանկութեամբ անհուն»: Ապա, որբերու բանակին մաս կազմած գլխադիր հայը, որ կը տեսնէ.

Պապենական մեր հին տան
Բազում անգամ կացինահար մեծ ծառին
Հաստաբուն կոճղն անսասան
Ահա կրկին ծլարձակ...

Որբացած, այլ հաւատաւոր սերունդի երգիչ՝ Մ. Իշխան կը հաւատայ իր ժողովուրդին յաւիտեան զօրութեան, կարողութեան, ընդունակութեան: Եւ, հետեւաբար, լուսածարաւ տենչով կը փնտռէ այն «Ծրջուն ոգին», «Խորարմատ գոյութիւնը», «Երգի կտորը», «Հին հէքեաթը» ու նաեւ «Խնկաբոյր մագաղաթը», որոնցմով անհպելին կը դառնայ հպելի, անտեսանելին կը դառնայ տեսանելի, երազը՝ բացարձակ, բացայայտ իրականութիւն:

Հայաստան՝ քերթողին համար նաեւ հին անցեալ է, պատմութիւն է, գաղափարախօսութիւն եւ, անպայման, սրբազան հող: Ուրեմն՝ երէկուան հետ նաեւ այսօրը: Վա՛ղը անկասկած:

Երեսունէ աւելի էջեր ընդգրկող եւ չորս ընդարձակ գլուխներու բաժնուած «Հայաստան» երկարաշունչ քերթուածը քերթողին հոգեկան ապրումներուն մէկ վաւերական զարկերակը կը բացայայտէ: Իր մայր հողին՝ հայրենիքին ձօնած բանաստեղծին երգ երգոցն է ասիկա: Եւ, կը կարդացուի հաճոյքով:

***

1968-ին, Անթիլիասի կաթողիկոսարանի տպարանէն հրապարակ կ'ելլէ «Գէորգ Մելիտինեցի»ի գրական Ա. մրցանակին արժանացած Մ. Իշխանի «Տառապանք» ընդհ. խորագիրը կրող բանաստեղծութիւններու հաւաքածոն, չքեղ տպագրութեամբ եւ հարուստ պարունակով:

«Ոսկի աշուն»էն հինգ տարի ետք լոյս տեսած այս հատորը ակնյայտ կը դարձընէ հասունութեան բարձր աստիճանաչափ մը: Իր ներհուն ներուժ անդրադարձով:

Եթէ նախորդին մէջ, բանաստեղծին համար Աշունը դեռ Ոսկեգոյն դէմքով կը ներկայանար (խօսքը միայն պատկերի մասին չէ, որ ի դէպ գեղեցիկ է, եթէ նոյնիսկ նորութիւն չըլլայ ան), ասոր, այս հատորին մէջ բանաստեղծը կու գայ այն եզրակացութեան, թէ կեանքը տառապանքի խարակին վրայ բուսած բորբոս մըն է միայն, քանի արդէն իր հատորին գլուխը կը զետեղէ այնքան յատկանշական Ապու Լալա Մահարիի սա տողերը. –

Մենք կը տառապինք
Եւ ասիկա միակ բանն է
Զոր վստահ գիտենք:

Հատորը գրեթէ իր ամբողջութեամբ (բացի «Ուխտադնացութիւն» ծաւալուն քերթուածէն) հաստատումն ու վկայութիւնն է այս տառապանքին, որ արուեստական չէ, քանի որ անոնք՝ քերթուածները, մարդուն եւ մարդկութեան անդոհանքին ձայն կու տան, քերթողին ներաշխարհին ընդմէջէն: Քերթողը բազմաթիւ բանաստեղծութիւններու մէջ անկեղծ վկայութիւնը կու տայ աշխարհի մը, որ դարու անձկութեան յուսահատ, յուսաբեկ մէկ կրկնօրինակն է: Ամէնուր տառապանքի իշխանութիւն. մարդոց հետ նաեւ անասունները, իրերը կը կրեն ողբերգական ճակատագրի մը դատակնիքը: Ասիկա, անկասկած, հոգեվիճակի մը արդիւնքն է ամէնէն առաջ: Արդարեւ, հոս մարդն է, գլխադիր, որ կը ներկայանայ իր մտորումներով, երազանքներով և խոհերով: Մանաւանդ իր ներքին տագնապներով: Երբեմն ուրախ (քիչ), երբեմն տխուր (շատ), բայց միշտ իր մարդկային տարերքով: Ցուսախաբութիւնը բնական հետեւութիւնը պիտի ըլլար այս երեւոյթին, եւ հետեւաբար զարմանալի չէ, երբ բանաստեղծը ի տես այս համայնակուլ ու համատարած տառապանքին, յուսահատ ճիչով մը հաստատէ «Սուտ մը կայ մեծ, յարանորոգ սուտ մը հին»:

Ցուսահատութենէ յոռետեսութիւն քայլ մըն է միայն: Սակայն, բարեբախտաբար, բանաստեղծը իր յոռեգոյն ապրումներուն մէջ իսկ կը մնայ լաւատես՝ կեանքին, աշխարհին հանդէպ: Մասնաւորաբար իր կարգ մը քերթուածները կը մատնեն քերթողին կեանքին կառչելու, կեանքը սիրելու եւ ատով ծաղկազարդուելու ձգտումը:

«Տառապանքը» քերթուածներու հատորին մէջ իմացական, խոհական տարրը թէեւ առատ, այսուհանդերձ չի սեղմեր, չի ճզմեր զգացական տարրը: Այս մէկը կը մնայ տիրական: Հետեւաբար, բանաստեղծին սիրտն է, որ կը գտնուի (կը մնայ) գերակշիռ դիրքի վրայ:

Մ. Իշխանի գրիչը միշտ կը մատնէ «դասական» նկարագիրը, այսինքն՝ կը մնայ տեւական կերպով աւանդապահ, աւանդապաշտ: Արդարեւ, միշտ տաղաչափական անընդմէջ եւ անփոփոխ յարատեւութեամբ կը գործածէ չափածոյ արուեստին աւանդական ձեւերը, ինչպէս, օրինակ, նկարագրութեան եւ պատումի ճամբով բացատրել «նիւթը», բառերու բախումով ստեղծել կշռոյթը, եւ այլն:

Լեզուն հիւթեղ է. գրաւիչ միանգամայն. ոճը՝ բնական, անսեթեւեթ:

Արձակուրդի հաճելի ընթերցումներ յիրաւի:

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ԱՂԱՉԵԼՈՎ ԿԸ ԽՆԴՐՈՒԻ ԴԱԴՐԵՑՆԵԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ «Հ-1» ՀԵՌՈՒՍՏԱԿԱՅԱՆԻՆ ՕՖՌՈՒՄՆԵՐԸ ՍՓԻՒՌՔԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԱՂԼԵԱՆ
(Ճարտարապետ)

«Նայիրի»ի 2002 Մարտ 26-ի թիւին մէջ անդրադարձեր էի «Հ-1» հեռահաղորդումին եւ ի միջի այլոց ըսած, թէ՝ ան «հայրենիքը անսահման մօտեցուց, հասանելի դարձուց իրեն եւ ինք մուտք գործեց ամէն մէկ Սփիւռքահայու օճախէն ներս...»:

Ընթերցողը թող ներողամիտ գտնուի, որ տարի մը անց այդ գնահատականէն... աղաչելով եւ պաղատելով խնդրենք, որ դադրեցուին այդ կայանին դէպի Սփիւռք կատարուող սփռումները, որ տարագիր Հայուն մէջ անաղարտ պահուի հայ ժողովուրդին պատմական թէ մշակութային ժառանգութիւններուն հանդէպ ունեցած աւադական իր համոզումները եւ գիտելիքները, որ... չխաթարուին եւ չաղաւաղուին...

– Հայոց պատմութեան մեր աւանդական եւ դասական հասկացողութիւնները,

– Վերջ տրուի Հայոց ազատագրական շարժման պատմութեան խեղաթիւրման ու նպատակադրուած, միտումնաւոր, բացայայտօրէն արտառոց, անճիշդ ներկայացումը՝ դաւաճանները հերոսացնելով իսկ իսկական ազգային հերոսները նսեմացնելով եւ նոյնիսկ անտեսելով, անշըրջանցնելով, մոռացութեան տալով: Հերոսական կամ պանծալի դէպքերը վերագրելով որոշ հատուածին, որը բնաւ ալ կապ չէ ունեցած անոնց հետ, եւ կամ ազգավնաս կամ հայրենադաւ ընթացքի մէջ է գտնուած: Ինչո՞ւ չենք կրնար ճակատաբաց ընկալել ճշմարտութիւնները, քաջութիւնը չունինք ընդունելու դէպքերն ու իրողութիւնները իրենց մերկ իրականութեանը մէջ, եւ կ'ուզենք պահուըտիլ չինծու հէքեաթներու ետեւ...

– Պէտք է խնայել հայ Սփիւռքին հայերէն ոսկեղինիկ Մեսրոպեան լեզուին արտառոց, անխիղճ աղաւաղումը թէ՛ հեռատեսիլով, թէ՛ ձայնասփիւռով, թէ՛ հայրենի թերթերով եւ թէ՛ նորօրեայ գրական գործերով: Վատասերումը գերազանցուած է Գ. Հանրապետութեան 13 տարիներու ընթացքին, գեր-արագութեամբ, տասնապատիկ աւելի, համեմատած Բ. Հանրապետութեան՝ Խորհրդային այսպէս կոչուած «Բռնատիրութեան», «ձուլում»ի քաղաքականութեան 70 տարիներուն հետ: Հայաստանի հայերէնը այնքա՛ն աղաւաղուած է, որ մենք, Սփիւռքահայերս, դժուար կը հասկնանք զայն: Քիչ ժամանակաընթացքի մէջ, կարծես բոլորովին օտար լեզու պիտի թուի մեզի՝ Սփիւռքահայերուս:

Օտար բառերը կը շարունակեն ներխուժել ազատօրէն, հայ լեզուի կաճառի փըլուզումով: Տանք քանի մը օրինակներ. – ինֆօրմացիա – պաշտօնական բացում, լեգիտիմութիւն – օրինական, ըդվայզըր – բաժանմունք, տոտալիտար – ամբողջատիրական, լոյալ – հաւատարիմ, նոստալգիա – կարօտ, բաղձանք, ունիվերսալ – համաշխարհային, գլոբալ – ընդհանուր, կոռուպցիա – կաշառակերութիւն, տեքստ – բնագիր, նիւթ, բանկ – դիրք, աստիճան, իմէջ – երեւոյթ, դիմագիծ, տենդենց – միտում, ձգտում, կապիտուլացիա – անձնատուութիւն, կոմպլեմանտարիզմ... եւ այսպէս տասնեակ ու հարիւրաւոր, եթէ ոչ հազարաւոր օտար բառեր խուժած են մեր լեզուին մէջ, ազատ համարձակ, մեր այսպէս կոչուած մտաւորականներու մեղսակցութեամբ, որ ցոյց տան մեզի որ իրենք օտար լեզուներու կը տիրապետեն, ուստի՝ «ինտելիգենտ» են, մտաւորական, զարգացած...:

– Ուստի կը խնդրուի՝ թողէ՛ք մեզ մեր Մեսրոպեան հայերէնին հետ, եւ մի խաթարէք մեզ ալ: Դեռ չենք ուզեր խօսիլ Մեսրոպեան ուղղագրութեան մասին: Աստուա՛ծ ձեզ հետ:

– Հայկական երաժշտութիւնը, երգարուեստը, գրեթէ ամբողջութեամբ, կորսընցուցած է իր հայկականութիւնը: Ոչ հնչող եղանակներն են հայկական, ո՛չ մեղեդին: Մետաղներու, թմբուկներու ահռելի ու արտառոց թափահարումներ,

ռիթմեր են մեզի տրուածը: Մարդկային ֆիզիքական առողջութեան վնասարեր՝ միտքին, սրտի զարկերուն, ուղեղին, տեսողութեան, ընչառութեան վրայ բացասաբար ազդող: Հա՞պա ճայնային անդրաշխարհային, նախամարդկային ոռնոց, պոռչտուքները... որոնք ոչ մէկ կապ ունին երաժշտութեան հետ:

Իսկ բեմական, դերասանական արտայայտչաձեւերը դարձած են մարմնային ցոփ եւ գրգռիչ ցուցադրութիւն, աժանագին կապկումովը արեւմտեան աշխարհի կատաղի սեռային ցուցադրա«շօ»երու, վերածուելով «ազատ շուկայական» ծախու ապրանքի: Ո՛չ մէկ ազգային բովանդակութիւն ունին անոնք, մեզի խուրյատուկ հայկականութիւն յուշող, յուզող, ուր մնաց օտար լողին հայ ոգին ու արուեստը ծանօթացնելը: Այդ յայտագիրները անդէմ, անհամ, անարուեստ են, իսկ երաժշտութեան խօսքերը՝ անիմաստ հեչտանք, սեռային ցանկութիւն գրգռող պղպջակներ:

Գ. Հանրապետութեան ընթացքին ցարդ ո՛չ մէկ նկատելի երգ, ո՛չ մէկ երաժշտական յօրինում եղաւ՝ մնայուն արժէք ներկայացնող, Հայուն հարազատ եւ սրտամօտ:

Հայաստանը՝ համաշխարհայնացումի առաջնային զոհերէն մէկն է նաե՛ւ մշակութային մարզի մէջ:

– Շարժապատկերը արուեստ է, ուր թէ՛ թեման, թէ՛ դերակատարումը, թէ՛ երաժշտութիւնը, լուսանկարման «տեխնոլոգիա»ն (արհեստագիտութիւն եւ հմտութիւն), ու յղացումները իրարու միաձուլուած՝ հանդիսատեսին կու տան գեղեցիկի, իտէալականի, բարոյականի եւայլն պատգամը:

Գ. Հանրապետութեան անցնող 13 տարիներուն, ո՛չ մէկ արժանավայել շարժանկար (ֆիլմ) ստեղծուեցաւ, գոնէ՝ ինծի ծանօթ եւ կամ «Հ–1»ով ցուցադրուած:

Իսկ այն, ինչ որ «ստեղծուած» է կամ ցոյց կը տրուի, այս կամ այն մշակութային ձեռնարկներու քաղաքական պրոպականտին ծառայող տեսերիզներու սփռում է եւ կամ մեզի ամօթ պատճառող, գլխահակ ձգող անարժան թափօններ, իրենց բոլոր կազմերով: «Հ–1»ը յաճախ կը ցուցադրէ Բ. Հանրապետութեան 30–ական, 50–ական, 60–ական, 70–ական թուականներու իրենց ժամանակը, դարը անցած ֆիլմեր որոնք, նոր արտադրութիւններու չգոյութեան պայմաններու մէջ, գոհունակութեամբ եւ կարօտով կը դիտուին: Բայց, ժողովուրդը նորը կ'ուզէ, նոր մակարդակի, արուեստի մտայղացումներով, եւ ոչ թէ օտար ֆիլմերու անորակ եւ ձախող կապկումը:

– «Հ–1»ով տրուող հարցազրոյցը, երկխօսութեան ու վիճաբանական հաղորդումները, վերլուծութիւնները, մեկնաբանութիւնները, անհամ ու ճապաղ «ճեպընթաց»ները, հեղինակային եզրակացութիւնները յատկապէս հայ քաղաքական պատմութեան, թէ կրօնական (աղանդներու) ու այլ նիւթերու շուրջ, իրենց ներկայացման ձեւով, բովանդակութեամբ, կանխաւ ճշդուած մտայնութեամբ մը առաջնորդուող, ուղղակի նեղացուցիչ են, տեղ–տեղ վիրաւորական, անընդունելի՝ ոեւէ գիտակից Հայու համար:

Ուստի, թող թոյլատրուի ինծի մէկ անգամ եւս... խնդրել. Մի՛ խաթարէք նոր սերունդին ազգային առողջ գիտակցութեամբ դաստիարակութիւնը: Գոնէ անո՛նց խնայեցէք:

Տուպայ
«Նայիրի», 2003, Մայիս 20

ՓՈԽԱՆ ՅՈՅՍԻ

ԽԵ՜ՂՃ ԿՈՄԻՏԱՍ

Մի քանի ամիս առաջ ուրախացանք, հրճուեցինք ազգովին, քանզի Մեծն Կոմիտասն իր պատուաւոր տեղը գրաւեց Փարիզի կենտրոնում: Ֆրանսիան իր յարգանքի տուրքը մատուցեց մեր անմահ Սուրբին եւ շնորհակալ ենք դրա համար, շա՛տ ենք շնորհակալ:

Սակայն արտառոց ենք մենք ամէն ինչում, նոյնիսկ մեր սէրն արտայայտելու մէջ: Այլ կերպ ինչպէ՞ս բացատրել այն, ինչ արել է ալֆորվիլցի մի Հայ:

Հայաշատ մեր ոստանում քիչ չեն հայ խանութպաններն իրենց «Արարատ», «Սեւան» եւ այլ խանութներով ու ճաշարաններով: Այս մէկը սակայն իր «հնարամտութեամբ» անցել է բոլորին:

Ճիշդ տանս կողքի փողոցում մի քանի օր առաջ բացուեց մի խանութ: Եթէ կարելի է այն խանութ անուանել, քանի որ բացուածը մեռելաթաղ է («pompes funèbres»): Ոչինչ կայ վատաբանելու, քանի որ սա էլ անհրաժեշտ է եւ պարտադիր չէ, որ Հայերը միայն նպարավաճառ լինեն: Տեղն էլ յաջող է ընտրել, դէպի գերեզմանատուն տանող ճանապարհի վրայ եւ մանաւանդ եթէ եկող տարիներին կրկնուի այս տարուայ տապը, մարդու ձեռնարկը հաւանաբար յաջողութեամբ պիտի պսակուի:

Անցնում էի այսօր այդ «խանութ»ի դիմացի մայթով, երբ աչքս ընկաւ նրա ճակատին խոշոր տառերով գրուած «Կոմիտաս»ին: Վրդովմունքս չկարողանալով զսպել եւ գլուխս տարուբերելով ու ինքս ինձ հետ խօսելով շարունակեցի ճանապարհս մինչեւ մօտակայ դեղատունը: Մուտ ներկուած ցուցադրափեղկի ետեւում նստած «խանութ»ի տէրն ըստ երեւոյթին ուշի ուշով հետեւում էր փողոցի անցուդարձին, ստուգելու համար անցորդների վերաբերմունքը: Ես արժանացել էի նրա ուշադրութեանը եւ վերադարձիս ետեւիցս հասնելով նա խիստ գայրացած ինձ դիմեց, յայտնելով իր դժգոհութիւնը իմ վարմունքի համար: Իմ այն հարցին, թէ արդեօք Կոմիտասին շատ սիրելո՞վ է, որ իր մեռելաթաղը նրա անունով է կոչել: Այո՛, պատասխանեց, յոխորտալով նաեւ, թէ արդեօք ինձնի՞ց պէտք է թոյլտուութիւն վերցնէր եւ որ ինքը հարցրել է Տէր Հօր կարծիքը (յոյս ունենք, որ խօսքը մեր Վարդապետին չէ վերաբերում): Փորձեցի հասկացնել, բայց ի՞նչ կարելի է հասկացնել այս կարգի մարդկանց: Սրանց միակ սրբութիւնը փողի քսակն է:

Այս ի՞նչ տեսակ ժողովուրդ ենք մենք Տէր Աստուած: Ինչո՞ւ ես մեզ այսպիսին ստեղծել...

Հ. ԳԵՂԱՄԵԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԷՇՐԷՖԻԷԻ (Լիբանան) ժէյթաուի շրջանին մէջ, Օգոստոս 30–ին, բացումը կատարուած է Հայ Կաթողիկէ պատրիարքական վերանորոգուած նստավայրին, ձեռամբ Հայ Կաթողիկէ Ներսէս–Պետրոս ԺԹ. Պատրիարքի: Ներկայ եղած են քոյր եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ, քաղաքական, կուսակցական, մշակութային, բարեսիրական կազմակերպութիւններու եւ միութիւններու ներկայացուցիչներ: Կարճ աղօթքէն ետք, Պատրիարքը իր պատգամը փոխանցած է հայերէն եւ արաբերէն: Յայտնած է, որ Մեծ Եղեռնէն ետք, 1928–ին, որոշուած է Պատրիարքարանը Պոլսէն տեղափոխել իր պատմական կեդրոնը՝ Զմմառի վանք, միանգամայն Պէյրութը սահմանելով իբրեւ պատրիարքական մնայուն նստավայր: Կառուցման աշխատանքները սկսած են 1932–ին եւ վերջ գտած 1934–ին: 1975–ին, սակայն, Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը ծանր վնասներ բերած է Հայ Կաթողիկէ պատրիարքական նստավայրին եւ որոշուած է յաւելեալ յարկեր եւ գրասենեակներ աւելցնել ու վերանորոգել շէնքը: Ներսէս – Պետրոս ԺԹ. շնորհակալութիւն յայտնած է Ֆրանսայի Հայ Կաթողիկէներու Առաջնորդ Գրիգոր Եպիսկ. Կապրոյեանի, որ հովանաւորած է վերանորոգման ծրագրի ամբողջական յղացումն ու իրագործումը: Շնորհակալութիւն յայտնած է նաեւ Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկի հայկական բաժնի տնօրէն տոքթ. Զաւէն Եկաւեանի, բարերար Արա Ահարոնեանի եւ բոլոր անոնց, որոնք մասնակցած են վերանորոգման աշխատանքներուն: Ապա, Կաթողիկոս – պատրիարքը պարգեւատրած է Գրիգոր Եպիսկ. Կապրոյեանը, ճարտարապետներ Ապտալլա Տարուբին, Վարուժան Նաճարեանը, Հայաստան պատրաստուած նուէրներով: Հուսկ, Ներսէս – Պետրոս ԺԹ. Ասորի Կաթողիկէներու Պատրիարքին հետ կտրած է շէնքին ժապաւէնը: Տեղի ունեցած է հիւրասիրութիւն:

***

ՊՈՒԷՆՈՍ–ԱՅՐԷՍ այցելած է Օգոստոս 17–էն 21, փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննէսեան, տեղւոյն Հայ Կեդրոնի (Հայց. Եկեղեցւոյ կեդր. վարչութիւն) եւ Հայաստան Հիմնադրամի միացեալ հրաւէրով: Հակառակ կարճ ժամանակին, ունեցած է շահեկան գործունէութիւն մը, որու ծրագիրը նախապէս պատրաստուած էր: Օգոստոս 18–ին, հանդիպում ունեցած է հայ մամուլի եւ ձայնասփիւռի ներկայացուցիչներուն հետ: Այն հարցումին, որ կը վերաբերի Թուրքիոյ կողմէ Հայկ. ցեղասպանութեան ճանաչման, բացատրած է որ ԱՄՆ աւելի քան 30 հազար փաստաթուղթեր ունին: Իր կարծիքով, Թուրք – հայկական հաշտութեան յանձնախումբը ձախողած է իր առաքելութեան մէջ, որովհետեւ հիմնուած չէր անկեղծութեան վրայ: Թուրքերը կը ներկայացնէին իրենց կառավարութեան տեսակէտը եւ առարկայապաշտ պատմաբաններ չէին: Օգոստոս 19–ին, Ռ. Յովհաննէսեան ընկերակցութեամբ Հայ Կեդրոնի եւ Հայաստան Հիմնադրամի վարչականներու, հանդիպում ունեցած է Արժանթինի Ծերակոյտի Մարդկային Իրաւանց յանձնախումբին հետ, որոնց առջեւ ելոյթ ունեցած է նիւթ ունենալով.– «Հայոց ցեղասպանութիւնը իբրեւ օրինակ մարդկութեան դէմ ոճրագործութեան: Հայերը ժխտումի դիմաց»: Այնուհետեւ, ընկերակցութեամբ Հայ Կեդրոնի փոխ – նախագահ տոքթ. Ալպերթօ Ճէրէճեանի եւ վարչական անդամ ճարտ. Խուան Գարլոս Թիւֆէնկճեանի տեսակցութիւն մը ունեցած է Արտաքին Նախարարութեան Մարդկային Իրաւանց տեսչութեան տնօրէնին հետ: Նոյն իրիկունը, Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Ռ. Յովհաննէսեան խօսած է «Հայաստանի առաջին եւ երրորդ Հանրապետութիւններու համեմատական վերլուծութիւնը» նիւթին շուրջ: Զինք ներայացնելով, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կրթական հաստատութեան տնօրէն, արձակագիր Պետրոս Հաճեան Ռ. Յովհաննէսեանը նկատած է «հայ արդի, ժամանակակից պատմագրութեան դրօշակիրներէն մէկը, առաջատար ուժերէն»: Փրոֆ. Ռ. Յովհաննէսեան, Օգոստոս 20–ին, վերջին ելոյթ մը ունեցած է «Աուսթրա» համալսարանին մէջ, որ իր այցելութեան գլխաւոր հանդրուանը կը նկատուէր: Ներկայ եղած են դասախօսներ, ուսանողներ եւ հրաւիրեալներ: Ազատ ժամերուն, փրոֆէսօրը այցելած է հայկական շարք մը հաստատութիւններ, ինչպէս՝ Հայ Կաթողիկէ համայնքի առաջնորդարան, Թէքէեան Մշակութային Միութիւն, Սարդարապատ շաբաթաթերթի խմբագրութիւն, ՀԲԸՄ–եան հաւաքավայր ու կրթական հաստատութիւն, «Արմենիա»յի խմբագրութիւն եւլն. եւլն.: Օգոստոս 19–ին ալ, Մարաշի Հայրենակցական Միութեան ճաշարահին մէջ ճաշ մը տրուած էր փրոֆ. Ռ. Յովհաննէսեանի ի պատիւ:

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Աշունի առաջին օրերն էինք: Գաղջ, բոսորագեղ յետմիջօրէներ, հօյակապ, անդորր իրիկուններ, խոհուն գիշերներ կը պարուրէին սար ու ձոր... մեծ սարսուռ մը կ'իջնէր երբեմն դիմացի բլրակներու կողերէն վար: Բնութիւնը՝ միշտ անզգայ, միշտ հաւատարիմ իր թաքուն բնազդին՝ կը շարունակէր Փենելոփի նման հիւսել ու քակել իր ժամերուն բեհեզ երազը... ինչ գոյներու, անուրջներու, շշուկներու ողողում մեր կայարանի տակն ու վրայ, սրտնեղ կեանքին շուրջ:

Երբեմն, կը յաջողէի փախուստ տալ գործէս, կ'առանձնանայի պատուհանիս առջեւ. բնութիւնը կու գար ինձ անակընկալ երջանկութեան մը նման:

«Ո՛հ, կ'ըսէի ինքզինքիս, երջանկութիւնը սա օդին նման առատ է ու պայծառ, սա գետակին նման կը խոխոջէ մեր շուրջը, մեր դրան առջին, եւ սակայն, մեր ամսեղուկ ու անիմաստ հարցերով կը պարուրենք, կը բանտարկենք ինքզինքնիս... Որքան յիմար ենք արդարեւ, մենք մարդիկս... մեր ձեռքով իսկ կը պղտորենք այն ակունքը, որ մեզ ամոքելու կոչուած է... մեզ անկարող կը դարձնենք վայելելու կեանքը... ե՞րբ պիտի ուզենք արժանի ըլլալ սա գեղեցիկ աշխարհին...»:

Ու Տոկան Ջայի հրապոյրը ա՛լ աւելի հազուագիւտ շնորհ մը կը նկատէի, որովհետեւ իմ ալ մեկնումի օրերս կը մօտենային: Երկաթուղային աշխատանքին սրտանց կապուած չէի արդէն: Սպասելով վարժարաններու վերաբացման, զոր Պալքանեան պատերազմը խանգարած էր, առ ժամանակեայ կիսամիջոց մըն էր իմ պաշտօնավարութիւնս: Արդ, դպրոցական կեանքը վերսկսած էր, հրաժարականս ընդունուած ու ճիշդ այդ օրերուն, Ամատեաններու մեկնումէն շաբաթ մ'առաջ պիտի բաժնուէի Տոկան Ջայէն: Բայց, որոշուած էր թերեւս որ ականատես ըլլայի Պ. Ամատեանի վերջին սխրագործութեան: Առ երեւոյթ հանդարտութեան նոպաներ, ուր կ'ամփոփուէր երբեմն, զիս չէին խաբեր: Անոր մտածումը իր մորթին տակ կը դառնար ինչպէս դազան մը դառագեղին ձողերուն ետին: Անիկա ի վիճակի էր ամենապզտիկ դիպուածի այլանդակ համեմատութիւններ տալու:

Առիթ չգտնէր անգամ, անիկա պիտի ստեղծէր:

Ու գտաւ արդարեւ:

Ժամանակէ մը ի վեր հողային վէճ մը կը ձգձգուէր երկաթուղային ընկերութեան եւ մեր կայարանին դրացի՝ Տոկան Ջայ գիւղի չէրքէզ գիւղացիներուն միջեւ: Մեր կայարանը երկու – երեք տարուան հիմնարկութիւն մըն էր: Դեռ իր շուրջ նախատեսուած աշխատանքներ հերթի կը սպասէին: Իմ ժամանումէս ի վեր կը խօսուէր ընդլայնել ի միջի այլոց կայարանին շրջափակը: Անհրաժեշտ նըկատուած էր գրաւել նաեւ դէպի գիւղ ձգուող անմշակ հողամաս մը:

Աշխատանքները կը տարուէին արդէն քանի մը շաբաթէ ի վեր, երբ օր մը յանկարծ հողին տակէն մարդկային ոսկերոտիներ գտնուեցան: Մեր չէրքէզ դրացիները, որ մինչ այդ անտարբեր պտըտուած էին հողի գրաւման նկատմամբ, յուզումի մատնուեցան: Իրենցմէ տարեքոտ ծերունիներ մէջտեղ ելան ու սկսան յիշել որ խնդրոյ առարկայ հողամասը իրենց առաջին գերեզմանատունը եղած է ճիշդ այդ օրերուն, երբ Կովկասէն դեռ նոր գաղթած, այս ձորը ընտրած էին իրենց բնակութեան իբրեւ վայր:

Առտու մը, արթնցանք չփոթ աղմուկով մը: Տոկան Ջայի չէրքէզ բնակչութիւնը գետինը գրաւած էր: Որոշ տարածութեան մը շուրջ ցիցեր տնկած, ափյափոյ ցանկապատ մը հաստատած էին: Գիւղին ամբողջ այր մարդիկ, եօթէն մինչեւ եօթանասուն համախմբուած էին այդ վիճելի գետնին վրայ: Մեր գործաւորներու խումբը, բահ ու բրիչնին ուս գարկած, խոհեմութիւն նկատած էին մէկդի քաշուիլ:

Քիչ վերջ, երբ Պ. Ամատեան եւ ես հոն դիմեցինք, գիւղացիներէն պատուիրակութիւն մը, ալեխառն ծերունիներ ամէնքն ալ, ներկայացան ու հաղորդեցին որ գիւղի ամբողջ բնակչութիւնը վճռապէս որոշած է թոյլ չտալ, որ իրենց նախկին գերեզմանատունը գրաւուի ու ոտքի կոխան ըլլայ...

(Շար. 11)

(Շար. Ա. էջէն)

ճախակի դարձած կոչերու մասին հարցումի մը, Հայաստանի Պաշտպանութեան նախարարը Ս. Սարգսեան ըսած է թէ պաշտպանութեան նախարար մը ռազմական վտանգին միշտ պէտք է լուրջ վերաբերի, սակայն, կը կարծէ որ Ազրբէջանցիներուն ըրածը միմիայն սպառնալիք է. յայտնի է որ ազրպէջանական ուժերը այսօր ի վիճակի չեն ռազմական ճամբով խնդիրը լուծելու. Հակառակ պարագային չէին յոխորտար, այլ կը գործէին կտրուկ քայլերու: Ան աւելցուցած է թէ եթէ նիւթական միջոցներ ըլլային, ապահովութեան գօտին վերաբնակեցնելէ առաջ կը բարելաւուէին Արցախի կեանքի պայմանները բնակչութեան թիւը աւելցնելու համար:

Արցախի մասին արտայայտուած է Ազրբէջանի վարչապետ ու Նախագահութեան թեկնածու Ի. Ալիեւ ալ. Հեռատեսիլի ելոյթի մը ըսած է թէ հակամարտութիւնը պէտք է լուծուի յառաջիկայ քանի մը տարուան ընթացքին, այլապէս Ազրպէջան իր բոլոր կարողութիւնները գործի լծելով կ'ազատագրէ «իր» հողերը, եւլն.: «Ազրպէջանցիներուն համբերութեան բաժակը լեցուած է» ըսած է ան եւ աւելցուցած որ իրենց հաշտութեան պայմանագիր կը ստորագրեն միան եւ աւելցուցած որ իրենք հաշտուամբողջականութիւնը վերահաստատուի, գաղթականներու վերադարձը ապահովուի:

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Տոքթ. Մկրտիչ Մանուկեանի «Վերդարձ» յօդուածին մէջ (Սեպտ. 9 եւ 10) կը խնդրուի նկատի առնել հետեւեալ վրիպակները. _ Յօդուածին առաջին մասին Ա. սիւնակին վերջին պարբերութեան մէջ, Բ. տող. — վկայութեան յենած, պէտք է ըլլայ յեցած, վարէն վեր 13-րդ տող, «Իրաւ է որ միաբանները...» պէտք է ըլլայ միաբանութիւնները: Յօդուածին Բ. մասին մէջ, 4-րդ սիւնակ, 1-րդ պարբերութեան 8-րդ տող. _ «Երբ Ակնեան մահով վերջին զինուորն ալ...» պէտք է ըլլայ վերջին գիսաւորն ալ...:

TELEVISION
FRANCE 2

Dimanche 21 Septembre à 9 heures 30

Hommage à

K O M I T A S

à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 21

ԱՅՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագի աւարտին Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան:

Rentrée

La Croix Bleue des Arméniens de France Section d'Issy-les-Moulineaux informe que la reprise des cours d'arménien se fera le **Mardi 16 septembre.** Ces cours destinés tant aux enfants qu'aux adultes se tiendront de 18h à 21h à la M.G.A., 45, rue de la Défense à Issy-les-Moulineaux. Cours pour tous niveaux à partir de six ans —préparation au BAC, etc...—.

Renseignements et inscriptions sur place aux heures de cours.

Tél. de la M.C.A. : 01. 45. 29. 20. 18 ou auprès de Mme Chaké Guiragossian le soir au 01. 46. 42. 45. 25.

**

Ecole SIAMANTO

La rentrée des classes et les inscriptions de l'école hebdomadaire Siamanto de Bagneux auront lieu le :

mercredi 17 septembre à 15h

à l'école Henri Wallon,
2, avenue de Stalingrad à Bagneux

Les cours d'arménien sont assurés par deux enseignantes, depuis le niveau de la maternelle, jusqu'à la préparation de la langue vivante I, II ou III au baccalauréat.

La classe du mercredi matin est adaptée aux plus jeunes, âgés de 6 à 10 ans pour la plupart.

La classe du mercredi après-midi accueille les adolescents et enfants au-dessus de dix ans.

Les jeunes parents et anciens élèves apportant un nouveau dynamisme, des grands-parents, pour certains, bénévoles depuis plus de vingt ans et garants de la continuité de l'école de Bagneux, et des amis de l'école, composent les membres d'une association qui entoure les maîtresses pour les soutenir dans leur tâche et organiser des activités de loisirs ou éducatives, et qui assure la bonne gestion de l'école.

Pour tout renseignement :
— Mme Lucie Dossikian: 01 45 46 10 11
ou
— Mme Elisabeth Davidian :
01 46 65 81 53

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à

la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen PUzant» d'Alfortville
organise

une visite

le Dimanche 28 septembre
à Auvers-sur-Oise
«au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

**

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville
UNE SOIREE
EXCEPTIONNELLE
avec **La Troupe Arménienne Folklorique**
NAVASART

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

La M.C..A a le plaisir de vous inviter à la **Rencontre** avec

CHARLY KOUBESSERIAN

à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo,
les mémoires d'un grand maquilleur
du cinéma français

Préface de Jean-Paul Belmondo

le **Vendredi 19 septembre** à 20h45

Présentation — Débat — Signatures

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

HAMASKAINE
CONSTRUIT UNE ECOLE
A MARSEILLE
POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse!
Je participe!

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

Ա Ր Մ Ա Տ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ

8, rue du Groupe Manouchian
94140 ALFORTVILLE

ԱՐՄԱՏ հայերէն լեզուի աշխատանոցը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը 2003–2004 դպրոցական տարեշրջանին:

Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան Չորեքշաբթի օրերը 3-էն 7 տարեկան մանուկներու համար ժամը 14-էն 17, եւ Շաբաթ օրերը 8 տարեկանէն սկսեալ պատանիներու համար նոյն ժամերուն:

Աշխատանոցին նպատակն է բնականօրէն հայերէն խօսելու կարելիութիւնը տուող միջավայր մը ստեղծել: Միջոցներն են՝

ա) Թատերական և արտայայտչական տարբեր ձեւերով հայերէնի ուսուցում
բ) Հայոց պատմութիւն
գ) Հայերէնով համակարգիչ
դ) Երգ
ե) Աւետարանի ուսուցում
զ) Ձեռային աշխատանք

Արձանագրութիւնները տեղի կ'ունենան Յուլիս 5 եւ 12, ժամը 14-էն 15, ինչպէս նաեւ Սեպտեմբեր 6 եւ 13-ին, դարձեալ ժամը 14-էն 15:

Հասցէ՝ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի,
8, rue du Groupe Manouchian

Հեռաձայնելու համար դիմել Տիկին Նորա Պարութճեանին՝
01 · 48 · 93 · 57 · 33 թիւին:

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 16
MARDI
16 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.770 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 79e ANNEE — N° 20.770

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 13/15)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆՆԵՐԸ ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ՄԷՋ

Հայաստանի ու ԼՂՀ գործակցութիւնը խորացնելու նպատակով, Սեպտ. 12-ին, Հայաստանի Ազգ. Ժողովի նախագահ Ա. Բաղդասարեանի գլխաւորութեամբ պատուիրակութիւն մը գացած է Ստեփանակերտ: Հոն, Ազգ. Ժողովի դահլիճին մէջ տեղի ունեցած միասնական նիստին ելոյթ ունենալով Ա. Բաղդասարեան ըսած է թէ պէտք է ամէն կերպով պահպանել պատերազմով ձեռք ձգուած Արցախի անկախութիւնը: Ան տեղեկացուցած է նաեւ թէ որոշուած է Հայաստանի Ազգ. Ժողովի շէնքին մէջ ԼՂՀ Խորհրդարանի ներկայացուցչութիւն բանալ, ինչ որ կարելիութիւն կը ստեղծէ ուղղակի կապ հաստատելու երկու Խորհրդարաններուն միջեւ: Երեկոյեան ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան ընդունած է հայաստանեան պատուիրակութիւնը:

***

ՀԱՅԵՒՌՈՒՍԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՓՈՐՁԵՐԸ ԱՒԱՐՏԱԾ

Մարշալ Բաղրամեանի անունը կրող հրաձգարանին մէջ Սեպտ. 12-ին աւարտած են հայեւռուսական միասնական ռազմափորձերը: Փակման ներկայ գտնըւած են նախագահ Ռ. Քոչարեան, վարչապետ Ա. Մարգարեան, նախարարներ, դեսպանատուներու զինուորական կցորդներ:

Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեան ամփոփած է ռազմափորձերուն արդիւնքները, ըսելով որ անոնք դրական են եւ փորձերը յաջողութեամբ պսակուած են: Ան աւելցուցած է. «Մեր ստորաբաժանումները մարտունակ են եւ պատրաստ՝ կատարելու իրենց առջեւ դրուած խնդիրները»:

Աւարտին, նախագահին ու Պաշտպանութեան նախարարին կողմէ կարգ մը բարձրաստիճան զինուորականներու տրըւած են նուէրներ, պատուոյ գիրեր:

***

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԸ ՓԱԿՈՒԱԾ

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ Սեպտեմբեր 13-ին փակուած է Մայր Տաճարին օծման 1700-ամեակին գիտաժողովը: Ան խորագրուած էր. «Անցեալի ժառանգութիւնը, այսօրուայ առաքելութիւնը եւ վաղուայ յոյսերը»: Ելոյթներ ունեցած են Եգիպտոսի առաջնորդ Զաւէն Արք. Չինչինեան, Արցախի առաջնորդ Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան, Հ. Լեւոն Զէքիեան, Արչէն Արդ. Սանոսեան, Կարէն Նազարեան, Նոյեմի Անդրէասեան, Շիրակի առաջնորդ Միքայէլ Եպիսկ. Աջապահեան:

Աւարտին գնահատանքի խօսք արտասանած է Գարեգին Բ., անդրադառնալով Մայր Աթոռին առաքելութեան եւ կարեւոր նկատելով նման ձեռնարկներու կազմակերպումը:

***

ԱՐՑԱԽԻ ՄԷՋ 23 ԳՈՐԾՈՂ ԵԿԵՂԵՑԻ ԿԱՅ

Արցախի Թեմին մէջ ներկայիս գործող 23 եկեղեցի կայ: Առաջնորդ Պարգեւ Արք. Մարտիրոսեան ըսած է թէ կան կիսաւեր, կամ նորոգութեան կարօտ հարիւրաւոր եկեղեցիներ: Մօտ ատենէն կ'աւարտի Մարտունիի Ս. Նշան եկեղեցիին կառուցումը, իսկ մինչեւ տարեվերջ կը սկսի Ստեփանակերտի Մայր տաճարին շինութիւնը:

Ներկայիս արցախցի 13 երիտասարդներ կ'ուսանին Էջմիածնի Գէորգեան Ճեմարանին եւ Սեւանի Վազգէնեան դպրանոցին մէջ: Իրենց ուսումը աւարտելէ ետք անոնք կը վերադառնան ու կը շարունակեն իրենց հոգեւոր կեանքը:

***

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐՈՒՆ ԹԻՒԸ ԿԸ ՆՈՒԱԶԻ

Վրաստանի Հայերուն Թիւը վերջին 13 տարիներուն 182.222 հոգի պակսած է: Այսօր հոն 248.929 Հայ կ'ապրի, ինչ որ կը նշանակէ ամբողջ բնակչութեան 5,7 տոկոսը: Այս հաշիւին մէջ առնուած չէ Աբխազիան ուր Թիֆլիսը կարելիութիւն չէ ունեցած մարդահամար կատարելու: Եթէ նկատի առնուի որ Աբխազիոյ Հայերուն Թիւը 77 հազար էր, Վրաստանի Հայութեան թիւին նուազումը իրականութեան մէջ 105 հազար կ'ըլլայ: Հայերը կը մեկնին Թիֆլիսէն, նաեւ Ջաւախքէն: Եթէ արտագաղթը ներկայի թափով շարունակուի, 25-30 տարի ետք Վրաստանի մէջ քիչ Հայ կը մնայ:

ՓՈԽԱՆ ՏՈՄՍԻ

ՎԱՂԸ ՀՐԱՄՄԷ

Հարուստ, չըսելու համար՝ խճողուած կայքէջ* մը՝ ապրանքները իրարու գըլխուն լեցուած արեւելեան խանութի մը երեւոյթով: Բարի եկաք էջը ծածկըւած է յղումներով դէպի այլ էջերը, որոնք տակաւին գոյութիւն չունին, կառուցելիք են. փորթուկալերէն էջը, ռուսերէն էջը եւ նոյնի՛սկ հայերէնը: Սակայն այս վերջին խոստումին հանդէպ թերահաւատ կը մնաս. եթէ անգամ Երեւանի Մատենադարանին եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կայքէջերը հայերէն չեն, օտարախօս ոստայնաշէնէ մը ի՞նչ սպասես:

Ամէն բան թերաւարտ է հոս. ամէն բան՝ օր մը կառուցելիք: Եւ քիչ մը թափթփած շինարարական այս հողամասին մէջտեղը վեր կը խոյանայ չէն ու կանգուն… Զուարթնոց տաճարը՝ Մասեաց շուքին տակ:

Գեղեցկապաշտ այս պատկերը պսակուած է վերտառութեամբ մը. Հայ Սփիւռքի Հետազօտութիւններու (ճիշդ այդպէս՝ ո-ով) Կեդրոն: Վարը մեծորպատառ այլ գրութիւն մը կը նշմարուի: Մեկնաբառգիրք: Կը կենաս մտմտալու, թէ տեղ մը մեկնողներո՞ւն համար է այդ բառգիրքը, թէ բան մը մեկնող է պարզապէս:

Այդ գրութիւնը կոճակ մըն է. վրան կոխածիդ պէս առաջնորդուած կ'ըլլաս դէպի այլ կայքէջերը, կատարեալ Բաբելոն մը՝ օժտուած տեսակ-տեսակ բառարաններով: Ո՛վ զարմանք. անոնց մէջ անգլերէնէ հայերէն բառարան մըն ալ կայ: Պատրանքը աչքէն չփախցնելու վախով կը ապես house բառը ու փնտռտուքի կը մղես: Խելացի մեքենան իսկոյն կը պատասխանէ. «տուն, շենք, բնակարան, ընտանիք, տոհմ, ֆիրմա, պալատ, թատրոն, ներկայացում, հյուրանոց» ու կարծես կ'աւելցնէ. «Ինձ մի աչքո՞վ ես նայում»: Հիմա հասկցանք. մեկնաբառգիրքը մեկնողներուն համար է:

Վերադառնալով կայքէջ գրական բաժին մըն ալ կը գտնենք, նոյնպէս՝ կառուցելիք: Հայ գրականութիւնը հիմակուհիմա Պետրոս Դուրեանի երկու քերթուածներով ներկայացուած է՝ երկուքն ալ սովետական խեղագրութեամբ լոյս տեսած հատորէ մը հպահան գործիքով վերարտադրուած: Քերթուածներէն մէկը «Թըքուհին» է. հաւանաբար վերնագիրը «պատմական ճշմարտութիւն» մը պարունակել խոստացած էր կայքէջի հեղինակներուն, սակայն ի՛նչ հիասթափութիւն. մէջը յուզեալ լանջով վերջալոյսի աղջկան մասին կը խօսուի միայն, իսկ ամէնուս ակնկալած լուրջ նիւթին շուրջ՝ ոչ մէկ բառ:

Խստապահանջ այցելուն արդէն կը սկսի քրթմնջել. իսկ Սփիւռքը ո՞ւր է իր ներկայով եւ անցեալով, կամ այս կեդրոնը ի՞նչ կը հետազօտէ. Հայութի՞ւնը թէ Արար աշխարհը: Սիրտդ չնեղուի, հիր: Կայքէջին արեւելեան խանութի մը հետ քիչ վերը եղած բաղդատութիւնը բնաւ ալ նսեմացնող չէ խորքին մէջ: Հոգ չէ թէ ձեռքդ պարապ կ'ելլես, սակայն գոնէ գոհ՝ որ բոլոր անկիւնները լաւ մը տնտըղեր ես: Վաղը հրամմէ՝ թերեւս բախտդ ժպտի…

ԵՆՈՎՔ ԼԱԶԵԱՆ

* www.armenweb.com/CRDA/index.htm

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO *MAGAZINE*»

(13 septembre)

PETROSSIAN FAIT SA REVOLUTION

Նկարազարդ յօդուածով մը Ֆիկառոյի շաբաթական յաւելուած մակազինը լայն տեղ կու տայ ձկնկիթի Պետրոսեան հաստատութեան ճաշարանին: Գովասանքով կ'արտայայտուի խոհարարին մասին եւ անոր «գիւտերուն», կ'անդրադառնայ անշուշտ Պետրոսեան եղբայրներուն (Մուշեղ եւ Մելքոն) հիմնած հաստատութեան 20-ական թուականներուն ու անկէ ի վեր կտրած ճամբուն:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐԸ, սխալմամբ, Իրաքցի տասը ոստիկան սպաննած են Ֆալուճա եւ յորդանանցի Թիկնապահ մը: Դեռ կան հինգ իրաքցի եւ հինգ յորդանանցի վիրաւորներ: Իրաքցի ոստիկանները, կէս գիշերէն ետք, Սեպտ. 11-ին, աւազակներու խումբ մը կը հետապնդէին, որոնք կառք մը գողցած էին, երբ դէմ յանդիման կը գտնուին ամերիկացի զինուորներու եւ շփոթութիւն կը ստեղծուի: Ամերիկացի զինուորները կը սկսին ամէն կողմ կրակել: Իրաքցի ոստիկանները կը բացագանչեն որ դադրին կրակելէ, բայց լսող չկայ: Կրակոցը կէս ժամ կը տեւէ, բայց գողցուած Պէ-Էմ-Տուպլուէն փախած է: Իրաքցիներու կատաղութիւնը սահման չունի: Այս մթնոլորտին մէջ է, որ ամերիկացի բարձրաստիճան անձնաւորութիւն մը, յանձին Արտաքին նախարար՝ Գոլին Փաուլի, առաջին անգամ ըլլալով պատերազմին վերջաւորութենէն ի վեր, Պաղտատ ժամանեց, մինչ ամերիկացի զինուոր մը եւս կը սպաննուէր, հասնելէն ժամ մը առաջ: Նախարարը լաւատես կը մնայ, ինչ կը վերաբերի Իրաքի, կ'ուզէ որ ժամ առաջ իշխանութիւնը Իրաքցիներուն վերադարձուի: Կրկնեց թէ դէմ է Արաֆաթի արտաքսման Իսրայէլի կողմէ:

ՇՈՒԷՏ ո՛չ պատասխանեց Եւրոյի իւրացման հանրաքուէին 56,1%-ի լայն մեծամասնութեամբ մը: Վերջին օրերու հարցախոյզերը այն տպաւորութիւնը կը ձգէին որ «այո»ն կրնայ ծայրը ծայրին յաղթել, Արտաքին նախարարուհիին՝ Աննա Լինտի սպանութեան պատճառով: Ան բուռն պաշտպան էր Եւրոյի, բայց, Շուէտացին տէրը կ'ուզէ մնալ իր դրամին, մանաւանդ ի տես Ֆրանսայի ձախող տնտեսութեան: Արդէն Եւրոպական Միութեան անդամակցելու ալ տրամադիր չէին եւ մուտքէն տարի մը ետք, 49%-ը կ'ուզէր քաշուիլ:

ԳԱՆԳՈՒՆԻ ժողովը (Առեւտուրի Համաշխարհային Կազմակերպութիւն) ձախողեցաւ, դժգոհութիւն պատճառելով այլ համաշխարհայնացումի մը կողմնակիցներուն, քանի Սեպտ. 14-ի փակման նիստին, ոչ մէկ համաձայնութիւն գոյացաւ հիւսիսի եւ հարաւի միջեւ: 146 երկիրներու ներկայացուցիչները հաստատեցին ձախողութիւնը, երբ Քէնիայի պատուիրակը բացագանչեց՝ «Վերջացա՛ւ, վերջացա՛ւ, բանակցութիւն չկա՛յ այլեւս»: Գլխաւոր տարակարծութիւնը կը վերաբերէր գիւղատնտեսութեան: Ժողովին սկիզբը արդէն հարաւ Գորէացիի մը անձնասպանութիւնը բաւական մթագնած էր մթնոլորտը:

ՊԱՊԸ, շատ յոգնած, մինչեւ իսկ աւողջական սպառած վիճակի մէջ, Հռոմ վերադարձաւ Սեպտ. 14-ին, երանացնելէ ետք համայնավարութեան զոհ երկու Սլովաքներ: Արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Պրաթիսլաւա 200 հազար հոգինոց բազմութեան մը ներկայութեան: 83 տարեկան, Պապը Հոկտեմբերին պիտի տօնէ իր գահակալութեան 25-ամեակը:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ նախագահը՝ Հոսնի Մուպարաք հարցազրոյց մը տուած է Ֆիկառոյի (Սեպտ. 13), ուր կ'ըսէ թէ Արաֆաթի արտաքսումը «հսկայ սխալ մը» կ'ըլլայ: Կը յուսայ որ Շարոն, ի տես միջազգային հակազդեցութեան, կը հրաժարի գործադրելէ իր որոշումը: Այդ մասին հեռագրած է Պուշի: Համաձայն չէ Ամերիկացիներուն եւ Իսրայէլացիներուն հետ, երբ Արաֆաթը կ'ամբաստանեն, որ խաղաղութեան մասին չեն կրնար խօսիլ. հակառակին փաստը տուաւ: Միւս կողմէ, Մուպարաք թելադրած է նաեւ Պուշի որ ժամ առաջ իշխանութիւնը Իրաքցի ժողովուրդին վերադարձնէ:

ԻՍՐԱՅԷԼ չի գոհանար միայն Արաֆաթի արտաքսման որոշումը տալով, այլեւ Պաշտպանութեան նախարարը չի վարանիր պահանջելու անոր սպանութիւնը: Փոխ-վարչապետն ալ՝ Օլմերթ կը նախատեսէ Արաֆաթի մահը, չեշտելով. – «Կը ջանանք մաքրել ահաբեկչութեան բոլոր գլուխները եւ Արաֆաթ անոնցմէ մէկն

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

ՎԵՐՋԱԼՈՅՍ

Վերջին անգամ տեսեր էի 1940 Դեկտեմբերին:

Ջիւն-ձմեռ: Վառարանին դիմացը նըստած, կը պնդէր, ձեռքէս բռնած կը պահանջէր որ քիչ մըն ալ կենամ: Ու խօսի՜մ, խօսիմ: Բժիշկն ալ բարեխօս կը կանչէր: Յետոյ խաղող կը հրամցնէր: Մինչեւ անգամ կը ճգնէր հասկցնել Տիկին Նուարդին որ ճաշ պատրաստէ: Ահա ձեռքն երկարած դէպի դիմացի պատկերարանը: Դուռը գոց է. շարժումեւ մը՝ հասկցնելու համար որ բանայ: Ուրիշ շարժումեւ մը՝ որ կը նշանակէր գաւաթներն ու պնակները շարել սեղանին վրայ:

Խօսք մը նետեցի, իբրեւ սփոփանք.

– Հայաստանը պիտի ընդարձակուի այս անգամ...

– Ջէ՛... (Նայուածք մը թերահաւատ եւ հարցական):

Յետոյ այնքան ոգեւորուեցաւ որ գլանիկ մը ուզեց եւ անմիջապէս ծխել սկըսաւ:

Տիկինը կը վկայէր թէ առաջին անգամ է որ այս տեսակ բան կը պատահի:

Աւելի առաջ, տեսեր էի պատերազմի նախօրեակին: Բայց, ուրի՜շ բան էր հանդիպումս 1938–ին:

Ջեմ գիտեր ո՛վ թելադրած էր եկեղեցի տանիլ, յետոյ պտոյտ մը կատարելու համար դէպի ծովափ:

Նախ զինքը տեղաւորելով կառքին մէջ, շուրջը բոլորուեցանք՝ տիկինը, բժիշկը եւ ես:

Դէպի Փրատօ, մայր–եկեղեցին:

Բարձր էր տրամադրութիւնը: Աչք ու ականջ կտրած, անդադար կը հարցնէր: «Ին...չ...»:

Երբ կառքէն իջեցուցինք, ուշադրութեամբ կը դիտէր չորս դին: Թեթեւութիւն մը կը շողար դէմքին վրայ:

Թեւէն բռնելով յուշիկ–յուշիկ առաջնորդեցինք դէպի տաճարը:

Ահա կեցեր է ատեանը ու կը դիտէ: Կ'ուզէ արտայայտուիլ, բայց բառերը խոյս կու տան: Քեզի կ'իյնայ իմաստ փնտռել նայուածքին, շարժումեւերուն, թոթովանքին մէջ:

Ըսած եղայ թէ Հայկական Տարագրութեան պատկեր մը կը գտնուի պատին վրայ:

Աղաչաւոր նայուածքով մը որ «ո՞ւր է» կը նշանակէր, ուզեց տեսնել անմիջապէս: Ու երբ մատնանշեցի, երկա՜ր նայեցաւ, յետոյ գլուխն օրօրեց ու կեցաւ:

Առաջնորդեցինք խորանին առջեւ: Աւելի ճիշդ՝ ինք ուզեց: Լեզուիս տակէն՝ «...Ջունկն քո»:

Խանդաղատանք մը համակեց հիւանդին դէմքը: Նորէն ճիգ մը արտայայտուելու: Բայց ի զուր: Աւետարանը բռնել փորձեց, եւ երբ Գարեգին արք. վեր առաւ զայն, համբուրեց, երկիւղած:

Դժուար եղաւ դուրս հանել տաճարէն: Անուշելով, ինչպէս մանուկ մը, տարինք Առաջնորդական սենեակը, որպէսզի հանգստանայ:

Սենեակին պատէն կախուած էր Հայաստանի մեծադիր քարտէսը: Հազիւ տեղաւորուած էինք, երբ Ահարոնեան նստած տեղէն գաւազանը վերցնելով, երկարեց դէպի քարտէսը:

Կը փորձէր կէտ մը, բան մը մատնանշել քարտէսին վրայ:

Անշուշտ Հայաստանը կը փնտռէր կամ կ'ուզէր ցուցնել, «որպխութիւնը» հարցնելու համար:

– Երեւա՞նը կը փնտռէք: = Ջէ...

– Սեւա՞նը: = Ջէ՛: – Էջմիածի՞ն, Ղարաբա՞ղ...

= Ջէ՛, չէ՛ (հետզհետէ աւելի նեղսիրտ):

Գաւազանը կ'երերար կէտէ մը ուրիշ կէտ մը: Հիւանդը ուզեց տեղէն ելլել եւ պատկերին վրայ ցուցնել ինչ որ կ'անցնէր միտքէն: Մենք ալ հարցումներ, կարծիքներ կը փոխանակէինք, երբ «Վասպուրակա՞նը», շշնչացի յանկարծ:

Կարծես լոյս իջաւ գլխուն: Ահարոնեան «այո, այո» կրկնեց եւ նորէն գաւազանը երերցուց մէկ որոշ կէտէն միւսը: Ու նորէն հարցական դիրք մը:

Այլեւս դժուար չէր կռահել: Մենք մեզի կը խօսէինք, – երեւի ըսել կ'ուզէ թէ դարձե՞ր է կամ կը դառնա՞յ միացեալ: Մէկը միւսին կցուած:

Լսեց ու խայտաց:

– «Այո՛, այո՛...» (Թարգմանէ – այդ ըսել կ'ուզեմ):

Ու գաւազանը անգամ մը եւս երերաց սահմանին մէկ ծայրէն միւսը...

***

Մեծ է տարբերութիւնը, չորս տարի վերջը:

Ջորս հանդիպում՝ երկու ամսուան մէջ:

Առաջին այց:

Տիկինը բակին ապակեփեղկը բանալով, կը ստուգէ այցելուները:

Հիւանդը նստած է սենեակին խորը, բազկաթոռին վրայ: Քիչ մը տկար կ'երեւար, փորհարութիւն մը անցուցած ըլլալով:

Ընդհանրապէս շող մը կ'իջնէ աչքերուն մէջ, երբ որոշ դէմքեր կը տեսնէ:

Բարեւ մը, ձեռքը բռնելով. – Ծանչցա՞ք:

= Այո՛ ... այո՛... (ինչպէս մանուկ մը որ կ'արտասանէ):

– Ի՞նչպէս էք, առողջ, հանգի՞ստ:

= Լա՛ւ... լա՛ւ... (ինչպէս արձագանգ մը կցկտուր):

Ձեռքս ամուր բռնած, կը համբուրէ ճակատս: Կը նայի ժպտուն, բայց աղօտ: Մարմնացեալ տառապանք:

Երեւութապէս առողջ է: Մարմին շընչաւոր, այլ թեւաբեկ: Դէմքով՝ «ես անբարբառ մի մանուկ»: Բայց ոչ մէկ խաթարում դիմագիծերու:

Նոյն աղեբեկ մազերը եւ մամուռի պէս ծնօտին փակած մօրուք մը, անշուշտ աւելի ճերմկած: Աչքերը պղտորած, եթէ ոչ պողած: Աջ կողմը ամբողջովին կաղմալոյծ, աչքէն, թեւէն մինչեւ ոտքը:

Երբ անկողինէն կը հանեն, նստած կ'ըլլայ բազկաթոռի մը վրայ: Կրնայ գաւազանի մը կռթնելով տեղէն ելլել ինքնիրենը եւ ման գալ սենեակին մէջ: Կամ երկննալ մինչեւ դիմացի բակը, սանդուխին գլուխը, բազմելու համար ուրիշ աթոռի մը վրայ:

Պիչ պիչ երեսդ կը նայի: Կ'ըսես հիմա պիտի խօսի: Եւ կամ կը խօսի, կը խօսի՛, բառերը, խօսքերը մարգարիտի պէս կը շարէ, աչք ու ականջ կը շոյէ, բայց դուն ես որ չես հասկնար...

Արտասանութեան ամբողջ պաշարը՝ «այո... այո՛...», «լաւ է... լաւ...»: (Քանի մը տարի առաջ, տասնեակ մը բառեր, նոյնիսկ խօսքեր կը հոլովէր. իսկ աւելի առաջ՝ շարական տողեր): Մնացեալը զօրութեամբ, սովորութեամբ կը հասկնաս: Ողջ ձեռքը միշտ օգնական լեզուին:

Եթէ ճիշդ հասկցար, կը հաստատէ մանկունակ ուրախութեամբ: Իսկ եթէ սխալ մեկնեցիր, ժխտական դիրք մը բռնելով, ամէն բան կը փորձէ, երկրորդ անգամ, երրորդ անգամ, մինչեւ որ հասկնաս:

Ցայտնապէս կը սրտնեղի, եթէ չկըրցաւ հասկցնել: Եւ գլուխը կը խոնարհէ անզօր դառնութեամբ:

Եթէ խօսակիցներէն մէկն ու մէկը –ընդհանրապէս տիկինը կամ բժիշկը– բառով մը, հարցումով մը մօտեցաւ իր մօքին, կը հրճուի, հնչուն «այո» մը մրմնջելով, գլուխ, ձեռք շարժելով, իբրեւ հաւանութեան նշան: Եւ այն ատեն դիւրաւ կը կազմուի ամբողջ նախադասութիւնը:

Հրճուանքին անմիջապէս կը յաջորդէ կսկիծ մը խոր եւ լայնածիր, շատերուն համար անթափանցելի: Այդ պահերուն կը ցուցնէ կաղմալոյծ ոտքն ու ձեռքը:

Եթէ փսփսուք մը լսեց, աչք ու ականջ կը սրէ: Ամբողջ գլուխը կը դառնայ հարցական նշան, – «Ի՞նչ է ասում»–, անշուշտ առանց բառ մը արտասանելու:

Կ'ուզէ հասկնալ, իմանալ ամէն բան: Նոյնիսկ անթելին ականջ կու տայ: Լուր ունի պատերազմէն եւ կը հետաքրքրուի քաղաքական դէպքերով:

Կարդալ–գրե՞լ... Բայց այն ատեն ինչո՞ւ այսպէս լռութեան դատապարտուած պիտի ըլլար 1934–էն ի վեր:

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

«Հայկաշէն», 1943

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԻՋԱՐՀԵՍՏԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԽՄԲԱՒՈՐՈՒՄԸ ԻՐ ՔՍԱՆԱՄԵԱՅ ԱՆՑԵԱԼՈՎ ՈՒ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

Հայկական Միջարհեստակցական Միջազգային Խմբաւորումը որ աւելի ծանօթ է Ժի – Ի – Ի – Ա յապաւումով, քըսանամեայ իր գործունէութեան, մշակած հեռանկարներուն մասին երեկոյթ մը կազմակերպած էր Սեպտ. 9–ին, Եան'ց ակումբին մէջ: Կազմակերպութիւնը, ինչպէս իր անուանումն ալ կ'ըսէ, ընդհանուր գիծերով գործի, տընտեսական ոլորտին մէջ արդիական ըմբռնումներով, չափանիշերով, հայկական ներկայութիւն պահելու, այդ ներկայութիւնը Ֆրանսայի, Եւրոպայի տարածքով օգտագործելու եւ մասնաւորաբար Հայաստանի շահերուն ծառայեցնելու առաքելութեան լծուած է: Ատոր մէջ յատուկ կարեւորութեամբ կը ներկայանայ հաղորդակցութեան ցանցի մը կազմաւորումը եւ գործի աշխարհին մէջ երիտասարդ ուժերու առաջին քայլը դիւրացնելու, զանոնք յետագայ պատասխանատուութիւններու ստանձնումին պատրաստելու գործը:

Սեպտեմբեր 9–ի երեկոյթը որ 70 – 80 հոգի խմբած էր, բացուեցաւ Խմբաւորումին Նոր նախագահ ընտրուած Սասուն Սոժիի ողջոյնի խօսքով: Ամփոփ կերպով տալէ ետք իրենց կազմակերպութիւնը, նպատակները, ծրագիրները, ան հրաւիրեց Ժեռար Աշճեանը որպէսզի ներկայացնէ Հայաստան տարուած գործունէութիւնը: Ան նախկին նախագահ է, տնտեսագէտ ու Անժէի համալսարանին մէջ դասախօս: Ըսելէ ետք թէ Ժի – Ի – Ի – Ա–ն 1988–էն սկսած է գործունէութիւն տանիլ Հայաստանի մէջ ուր 1992–ին ունեցած է իր գրասենեակը, ծանրացաւ ՍԷՄԱ–ի (Հայաստանի վարչագիտական հետազօտական կեդրոն) գործունէութեան վրայ:

Այդ կեդրոնը կը գործէ 1991–էն ի վեր: Արդէն պատրաստած է 1500 բարձրաստիճան պաշտօնեաներ, ձեռնարկներու ղեկավարներ: Պատրաստութեան գործը փոքր խմբակներու հետ աշխատութեամբ, կը կատարուի մեծ մասով Ֆրանսայէն ղրկուած մասնագէտներու կողմէ: Այդ մասնագէտները որոնց թիւը մինչեւ այսօր 60–65–ի միջեւ եղած է, կամաւորներ կ'ըլլան, այսուհանդերձ, իւրաքանչիւր խումբի պարագային հարկ է 1500 Եւրոյի ծախք մը նախատեսել, ինչ որ կազմակերպութիւնը կը ստանձնէ:

Հայաստանի մէջ տարուած գործունէութեան երկրորդ մասը կը կազմէ հետազօտական ճամբորդութիւններու կազմակերպումը: Ատոր նպատակն է շփումներ հաստատել հայաստանեան եւ եւրոպական ձեռնարկութիւններու միջեւ, արտածումի եւ ներածումի հեռանկարով: Վերջին ճամբորդութիւնը կազմակերպըւած էր Մարսէյլի Առեւտուրի եւ ճարտարարուեստի Ֆրանքեւհայկական սենեակին կողմէ, հիւսուածեղէնի մարզին մէջ յարաբերութիւն հաստատելու համար հայկական ձեռնարկութիւններու հետ:

Ժ. Աշճեանէն ետք խօսք տրուեցաւ Տանիէլ Երամեանի: Ան նախ ըսաւ թէ Հայաստանի տնտեսութիւնը փոխանցման շրջանին մէջ կը գտնուէր. միջազգային լրասփիւռները յաճախ սխալ պատկեր մը կու տային անկէ, ինչպէս վերջերս եղած էր «ԺէՕ» ամսաթերթին պարագան: Դիւրին չէր, անշուշտ, տասնամեակներու վերէն ծրագրուած տնտեսութիւնը փոխարինել շուկայականին սկզբունքներով, բայց Հայաստանի մէջ լուրջ պատրաստակամութիւն կար: Արտածումներու մարզին մէջ կարեւոր տեղ ունէին սննդեղէնի ապրանքները, ինչպէս պտուղի հիւթերը, «Կոտայք» գարեջուրը, եւ այլն:

Կրկին խօսք առնելով Ս. Սոժի ներկայացուց փարիզեան գործունէութեան մէկ ուրիշ ճիւղը զոր կը կազմէին ամսական ճաշերը եւ «Գործ ու ապագայ» փորումը: Ճաշերուն նպատակն էր անդամներու, համակիրներու միջեւ երկխօսութեան գետին ստեղծել, արհեստավարժ շրջանակի շփումներու զարկ տալ: Իսկ փորումը յատկապէս կ'ուզէր օգնել երիտասարդներուն իրենց արհեստավարժի կեանքին մէջ: Երեք տարիէ ի վեր այդ շրջանակին մէջ կ'ըլլան սեղաններ, բանախօսութիւններ կը կազմակերպուին:

Օրուան վերջին խօսք առնողը եղաւ Ժեռար Ցովակիմեան. ներկայացուց «Ապագայ» կոչուած խումբը որ կազմուած էր 1999–ին, տեղեկատուութեան եւ հաղորդակցութեան մարզի արհեստավարժներուն կողմէ. գլխաւոր նպատակն էր արդի ըմբռնումով, նորարար ու գրաւիչ հաղորդակցութիւն մը զարգացնել հայկական ինքնութեան հիմնաքարերուն մասին, թիրախ ունենալով 4–րդ, 5–րդ սերունդները որոնցմէ շատեր հեռացած էին իրենց արմատներէն ու մշակոյթէն: «Ապագայ»ն լրասփիւռներու ուղղուած գործունէութիւն ալ կը տանէր:

Երեկոյթին փակումէն առաջ ներկաներուն ուշադրութեան յանձնուեցաւ համացանցի վրայ «www.armenweb.org» եւ «www.netarmenie.com» կայքէջներուն գոյութիւնը: Ապա կոչ եղաւ աշխատանքէն բաժին առնելու: Հրաւէր ուղղուեցաւ յատկապէս հանգստեան կոչուած այն արհեստավարժներուն որոնք նըշուած գործունէութեան մէկ, կամ միւս ճիւղին յատկացնելու ժամանակ կրնային ունենալ:

Արհեստավարժ արդիական աշխարհի չափանիշերով գործող ու հոն հայկական ներկայութիւն պահող կազմակերպութիւն մըն է Ժի – Ի – Ի – Ա–ն որուն գործունէութեան իսկական տարողութիւնը տակաւին անծանօթ կը մնայ մեր լայն զանգուածներու: Նման յետագայ հանդիպումներ կ'օգնեն այդ մասին աւելի լայն տեղեկատուութեան: Մանաւանդ որ, յաճախակի չեն ըլլար հայկականին հանդիպումները արդիականին ու արհեստավարժութեան հետ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ ՆՈՐ ՋՈՒՂԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Հայկական պատմական քաղաքներու եւ շրջաններու նուիրուած գիտաժողովներու շարքին յաջորդը տեղի կ'ունենայ Նոյեմբեր 14 – 16, Կլէնտէյլի մէջ: Շարքին կազմակերպիչը՝ փրոֆ. Ռ. Յովհաննէսեան ըսած է թէ գիտաժողովը կը զուգադիպի Նոր Ջուղայի հիմնադրութեան չորրորդ դարադարձին: Գալիֆորնիոյ համալսարանին Կլէնտէյլի կեդրոնին մէջ ելոյթ պիտի ունենան Հայաստանէն, Իրանէն, Արժանթինէն, Պելժիայէն, Գերմանիայէն, Բրիտանիայէն, Քուէյթէն, Արաբական Էմիրութիւններէն, Սպանիայէն ու ԱՄՆ–ու զանազան հիմնարկներէն մասնակիցներ: Բացումի երեկոյթ մը կազմակերպուած է Լոս Անճըլըսի Իրանահայ Միութեան գործակցութեամբ:

Ամբողջական յայտագիրը կը հրապարակուի յետագային:

ԱՐՈՒԵՍՏ

ՊԷԹՀՈՎԷՆԻ «9ՐԴ ՀԱՄԱՆՈՒԱԳ»Ը

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՍԱԿԱՒԱԹԻՒ ԿՏՈՐՆԵՐ ՆՈՅՆՔԱՆ ՀԶՕՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՐԾԵՆ, ՈՐՔԱՆ ՊԷԹՀՈՎԷՆԻ «9-ՐԴ ՀԱՄԱՆՈՒԱԳ»ԻՆ ՎԵՐՋԻՆ ԲԱԺԻՆԸ, ԻՆՉՊԷՍ ՆԿԱՏԱԾ ԵՆ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ՔԱՂԱՔԱԳԷՏՆԵՐ: «ՊԻ. ՊԻ. ՍԻ.» ԵՒ «ՏԻ ԷՔՈՆՈՄԻՍՏ» ԿԸ ԲԱՑԱՏՐԵՆ.

Արդեօք ձեր կոկորդը կը խցուի՞ Հիթլերին պէս, երբ փողերախումբը կը սկսի նուագել Պէթհովէնի «9-րդ համանուագ»ին» երգչախմբային բաժինը: Ձեր աչքերը կ'աղօտի՞ն, երբ երգչախումբին հագագային առաջին ձայները կը հնչեն: Ալեկոծ մազերով երաժիշտին Տի. մաժորով համանուագը հակասութիւններու եւ առեղծուածներու ամբողջութիւն մըն է, իսկ անոր դերը անվիճելի է՝ իբրեւ արեւմտեան դասական երաժշտութեան գլուխ գործոցներէն մէկը:

ԱՃՈՒՐԴ

Պէթհովէնի «9-րդ համանուագ»ին բնագիրը քանի մը ամիս առաջ վաճառուեցաւ 2,1 միլիոն փաունտի: Առասպելի կարգ անցած երաժիշտին ամէնէն հռչակաւոր գործը նկատուող համանուագին բնագիրը վերատեսութեան ենթարկուած է անոր ձեռագիրով: Անիկա համանուագին միակ ամբողջական բնագիրն է, որ երբեւիցէ աճուրդի դրուած է: Զայն գնեց Սոթպի'զի Լոնտոնի վաճառատան մէջ: Կ'ակնկալուէր, որ բնագիրը վաճառուէր երեք միլոն փաունտի: Անիկա կը պարունակէր ցարդ չհրատարակուած երաժշտական բաժիններ, որոնք գոյութիւն չունին համանուագին առաջին հրատարակութեան մէջ: Սոթպի'զի ձեռագիրներու բաժանմունքին պատասխանատու՝ Սթիֆըն Ռօ կ'ըսէ, թէ՝ «անիկա եզակի գործի մը եզակի բնագիրն է»:

«Այս համանուագը մարդկային գերագոյն իրագործումներէն է եւ կը դասուի Շէյքսփիրի «Համլէթ»ին ու «Լիր արքայ»ին շարքին», կ'ըսէ Ռօ:

Երկու հոգի արտագրած են բնագիրը Պէթհովէնին համար, սակայն երաժիշտը նշագրած է անոր 575 էջերը եւ հազարաւոր սրբագրութիւններ կատարած է, ինչ որ ցոյց կու տայ, թէ համանուագը ի'նչպէս իր վերջնական վիճակին հասած է 1824-ին:

Ջայնաստիճանի եւ կշռոյթի փոփոխութիւնները կ'արտացոլեն երաժիշտին անձկալից վիճակը: Ան տեղ մը նշագրած է «անիծեալ յիմար» բառերը. յայտնապէս Պէթհովէնի նախընտրած ընդօրինակողներէն մէկը մահացած է, եւ զայն փոխարինողները դժուարութեամբ վերծանած են անոր ձեռագիրը:

ՊԷԹՀՈՎԷՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԵՐԱԶԱՅԻՆ ԱՇԽԱՐՀ

Պէթհովէնի «9-րդ համանուագ»ը մեծ ժողովրդականութիւն վայելող դասական գործ մըն է: Անոր վերջաւորութեան կը հնչեն Շիլլըրի «Զօն ուրախութեան» բանաստեղծութենէն տողեր:

Ոմանք կը կարծեն, թէ համանուագին բնագիրը օգտագործուած է 1824-ին Վիէննայի մէջ այս գործին առաջին կատարումին առիթով, որուն ներկայ եղած է Պէթհովէն:

Եթէ «9-րդ համանուագը» բացարձակ երաժշտութեան ամէնէն հզօր խորհրդանիշն է դասական երաժշտութեան մէջ, ապա անիկա նաեւ բոլոր ժամանակներու ամէնէն աւելի քաղաքականացած երաժշտական կտորն է: Ազատական միջազգայնացումի խորհրդանիշ «Զօն ուրախութեան» խմբերգը որդեգրուած է նաեւ Թունդ ազգայնականներու կողմէ:

Պէթհովէնի «9-րդ համանուագ»ին երկրպագուներէն էր Ատոլֆ Հիթլէր, որ հմայուած անոր տեւտոնական յաղթական ոգիով՝ զայն նուագել տուած է իր տարեդարձի համերգներուն առիթով: Իրականութեան մէջ այս գործը 1941-ին Գերմանիոյ տարածքին ամէնէն աւելի նուագուած երաժշտական կտորներէն էր: Համանուագը նաեւ օգտագործուած է «Օրանժ մեքանիք» ժապաւէնին համար: Ուսանողներ զայն բարձրախօսներով հնչեցուցած են Թիանանմէնի հրապարակին վրայ՝ իրենց բողոքը արտայայտելով Չինաստանի իշխանութիւններու դէմ, մինչ հրասայլեր կը յառաջանային իրենց վրայ: Համանուագին վերջին բաժինը Եւրոպական Միութեան փառերգն է 1986-էն ի վեր: Եւրոպական Խորհրդարանը զայն իբրեւ փառերգ որդեգրած էր 1972-ին:

Պէթհովէնի այս գործը ոչ միայն ամէնէն աւելի ժողովրդականութիւն վայելող դասական կտորներէն է, այլ նաեւ՝ ամէնէն աւելի քաղաքականացածը: Իրարմէ բոլորովին տարբեր մարդիկ հըմայուած են այս համանուագով, մանաւանդ՝ անոր վերջին «Զօն ուրախութեան» խմբերգով: Շուպէրթ, Պրամս եւ Վակնէր կրած են այս գործին ազդեցութիւնը:

Կ'ըսուի, թէ Պէթհովէն Հիթլէրի նախասիրած երեք երաժիշտներէն էր՝ Ռիչըրտ Վակնէրի եւ Անթոն Պրուքնէրի կողքին: Սակայն անոր համանուագը միաժամանակ ներշնչման աղբիւր եղած է՝ Ֆրանսացի յեղափոխականներուն, հանրապետականներուն, կաթողիկէներուն եւ համայնավարներուն համար: Իրօք, կ'ըսուի, թէ Պէթհովէն հմայուած էր Ֆրանսական յեղափոխութեամբ, որմէ ներշնչուած էր «9-րդ համանուագ»ը: Այս համանուագը կատարուած է նաեւ Ֆրանսուա Միթերանի Ֆրանսայի նախագահութիւնը ստանձնելու արարողութեան ընթացքին:

Սակայն «Զօն ուրախութեան» խմբերգը նաեւ ազատատենչներու եւ ժողովրդավարներու երգը եղած է: 1956-ին, երբ նախկին Արեւելեան եւ Արեւմտեան Գերմանիաները իրենց վերամիացումէն աւելի քան երեք տասնամեակ առաջ մարզական միացեալ խումբեր ուղարկած են Ողիմպիական խաղերուն, իբրեւ փառերգ օգտագործած են Պէթհովէնի «Զօն ուրախութեան» խմբերգը: Երբ Լէոնար Պէրնշթայն Պէթհովէնի «9-րդ համանուագ»ը կատարեց 1989-ին Պէրլինի պատին փլուզումը նշող հանդիսութեան մը առիթով, ան համանուագին վերջին բաժնին մէջ «Զօն ուրախութեան» խմբերգը վերածեց «Զօն ազատութեան» խմբերգի՝ «ուրախութիւն» բառը փոխարինելով «ազատութիւն» բառով:

Այժմ նոր հրատարակուած գիրք մը լուսարձակի տակ կ'առնէ Պէթհովէնի «9-րդ համանուագ»ը եւ կը բացատրէ, թէ ինչո՛ւ իրարմէ տարբեր մարդիկ զայն օգտագործած են բոլորովին տարբեր նըպատակներու համար:

Գիրքին հեղինակը՝ պրազիլցի երաժշտագէտ Էսթէպան Պաչ կը հաւատայ, թէ Պէթհովէնի նպատակն էր «երաժշտական երազային աշխարհ մը» կառուցել այս համանուագով, զոր ան յօրինած է 1817-էն 1823-ի միջեւ:

«Համանուագին եղանակը ինքնին կը յիշեցնէ իտէալ պետութեան մը խորհրդանիշը», կ'ըսէ Պաչ եւ կը բացատրէ, թէ անոր երաժշտութեան մէջ կայ հաւաքական զգացողութիւն մը. պարզ եղանակ մը կը սկսի կառուցուիլ համանուագին չորրորդ բաժնին մէջ եւ կը դառնայ «այս երազային աշխարհին խորհրդանիշը»:

Պաչ կ'ըսէ, թէ «այս համանուագին վերագրուած հակասական դերերը» մտահոգութիւն պատճառած են ոմանց: Օրինակ, ոմանք կը դժգոհին, թէ ինչո՛ւ Եան Սմիթ վերջերս զայն օգտագործած է Ռոտեզիոյ ազգային փառերգին մէջ:

«Եւրոպայի Խորհուրդին պատասխանը այն էր, թէ ուեւէ մէկը կրնայ օգտագործել «Զօն ուրախութեան» խմբերգը, այնպէս՝ ինչպէս որ կ'ուզէ», կ'ըսէ Պաչ:

«Ռոտեզիոյ փառերգին մէջ «9-րդ համանուագ»ին օգտագործումը հպարտութիւն պիտի պատճառէր Պէթհովէնի, ի տես իր գործին տրուած կարեւորութեան, – կ'ըսէ Պաչ,– սակայն, միւս կողմէ, ան հարց պիտի տար, թէ մարդիկ ինչու ի'րենք եղանակ մը չէին յօրիներ»:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԱԶԻ ՄԱՐՄՆԱՑՈՒՄ

Պէթհովէնի վերջին համանուագին մէջ ի՞նչ է, որ առիթ կու տայ այսքան այլազան մեկնաբանութիւններու եւ ծառայութիւններու: Անիկա ի՞նչպէս միաժամանակ ծառայած է նացիականութեան եւ համաեւրոպական ժողովրդավարութեան սկզբունքներուն:

Պաչ կ'ուսումնասիրէ «Զօն ուրախութեան» երգին մշակութային պատմութիւնը: Փոխանակ զայն ընկալելու իբրեւ համանուագի ոճին աստուածացումը, ինչպէս Պէթհովէնի կենսագիրներն ու քննադատները զայն բնորոշած են անցեալին, Պաչ զայն կը տեղադրէ ժողովրդային եւ հայրենասիրական երգերու յօրինումի աւանդութեան մէջ, որուն ակունքը ազգային փառերգներն են, ինչպէս՝ «Կատ Սէյվ տը Քուին» եւ «Մարսէյեզ»ի նման յեղափոխական երգերը: Պաչ կը հաւատայ, որ Պէթհովէն այս աւանդութենէն մղուած՝ որոշած է մարդկային ձայնը կցել իր վերջին համանուագին: Մինչեւ այդ ատեն համանուագին ստեղծագործութիւնը զուտ գործիքային կը համարուէր:

Բազմաթիւ կայսրութիւններ եւ պետութիւններ հաւատացած են, թէ երաժըշտութիւնը կարելի է օգտագործել ժողովուրդին հայրենասիրական զգացումները արթնցնելու համար: Հետեւաբար անոնք լուսաւորութեան ժամանակաշրջանի երաժիշտները գործի լծած են, որպէսզի ստարեն իրենց յաջողութեան: Երբ Ժոզէֆ Հայտըն յօրինած է երաժշտական կտոր մը, որ պիտի դառնար Աւստրօ-Հունգարական կայսրութեան փառերգը, անոր պատուիրուած էր յօրինել այնպիսի երաժըշտութիւն մը, որ հանրային գիտակցութեան վրայ ունենար բրիտանական ազգային փառերգին համազօր ներգործութիւն:

Պէթհովէն մեծ խանդավառութեամբ կը խաղար ազգային վարկի այս խաղը եւ ինքզինք կը փորձէր հաստատել իբրեւ Աւստրիոյ եւ Եւրոպայի ամէնէն աւելի կարեւորութիւն ներկայացնող երաժիշտը: 1814-ին Վիէննայի խորհրդաժողովին առիթով ան եւրոպական միահեծան գերիշխանութիւնը փառաւորած է իր «Փառահեղ պահը» երգով: Իտէալապաշտ եւ թագաւորութիւնը փառաբանող այս գործը իր գագաթնակէտին կը հասնի եւրոպական իտէալներու նուիրուած շարականով մը: Անիկա իբրեւ հիմ ծառայած է «9-րդ համանուագ»ին վերջին բաժնին, զոր ան յօրինած է տասնամեակ մը ետք, եւ կը բացատրէ, թէ ինչո՛ւ ոմանք «Զօն ուրախութեան» խմբերգը կը նկատեն ժողովրդավար եւ հանրապետական բարեկարգումներու մարմնացում մը:

Պաչ կը նկարագրէ պատմական երեւակայութեան մէջ արմատացած բազմաչարչար հանճարի կերպարէն տարբեր Պէթհովէն մը: Պէթհովէնի առասպելին նըկատմամբ անոր արդի մօտեցումը յատկանշական դեր ունի «9-րդ համանուագ»ին բացատրութեան մէջ: Պաչի հիմնական տեսակէտը այն է, թէ Պէթհովէնի յետ մահու համբաւը՝ իբրեւ երաժշտութեան մէջ հանճարի եւ մարդասիրութեան մարմնացում, իր զուգահեռը կը գտնէ եւրոպական ինքնութեան կազմաւորումին մէջ: Պէթհովէն յաջողած է վերապրիլ նացիական իշխանութեան հետ առընչուելէն ետք, մինչդեռ Վակնէր ձախողած է մոռցնել այդ կապը:

Թերեւս օր մը Պէթհովէնի երաժշտութիւնը պիտի դադրի ժողովրդավար գաղափարներ արտայայտելէ: Սակայն երաժշտութեան և քաղաքականութեան միջեւ ներհուն կապը ուսումնասիրելով՝ Պաչ ցոյց կու տայ նոր դիտանկիւն մը, բացատրելու համար, թէ ի՛նչպէս Պէթհովէնի երաժշտութիւնը, եւ մասնաւորաբար «9-րդ համանուագ»ը դարձած են եւրոպական ձգտումներուն մարմնացումը:

Պատրաստեց՝
Լ. ԿԻՒԼՕՅԵԱՆ-ՍՐԱՊԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

– Այս հողին տակ, էֆէնտի,– կ'ըսէր իրենցմէ ամէնէն տարեցը–, հոս մեր հայրերուն ոսկորները կան... Անոնք, որ այս պեմուրատ Թուրքերուն խաբուեցան ու Կովկասէն հոս գաղթեցին... Ա՛խ, մեր Տաղստանի սարերը... Անոնց կարօտը մարած չէ սա մեր կուրծքին տակ... Այդ կարօտով հալումաշ եղան անոնք, մեր մեռած մեծերը, որ հոս պառկած են... Ատիկա մենք գիտենք, մենք՝ ծերուկներս, որ այդ նախնիքներուն փէշերուն տակ մեծցանք... Էհ, աշխարհ է, օր կու գայ, ճամբայ կը բացուի... Տաղստանի մեր սարերը դառնալու ըղձէթը կ'ունենանք... էֆէնտի, սա ոսկորները հոս կրնա՞նք ձգել երթալ... փտած ըլլան անգամ, անոնց ծուծին մէջ կարօտ կայ, կարօ՜տ... Հաւատացէք խօսքիս... Ալ ի՞նչպէս թողունք որ այս մէզարներուն վրայ ճամբայ շինուի, ու պատահած մարդիկ անցնին ու դառնան... Սուլհան Ալլահ... Զերքէզի մեր արիւնն ու պատիւը կրնա՞յ հանդուրժել ատոր...

Պ. Ամատեան -դէպքը կը զուգադիպէր այն շրջանին, ուր ան կլանուած էր իր կամուրջի ծրագրով– կասեցնել տուաւ աշխատանքները ու խոստացաւ անմիջապէս տեղեկագրել ընկերութեան կեդրոնին, առ որ ան է: Հարցին լուծումը ի հարկէ մեր կայարանապետի իրաւասութեան սահմանէն դուրս կը մնար:

Քանի մը օր վերջ մասնաւոր քննիչ մը կու գար տեղին վրայ լուսաբանելու խնդիրը: Վիճելի հողամասը կայարանին ու գծին չափազանց մօտ գտնուելով, ընկերութեան տեսակէտով մասնաւոր շահեկանութիւն մը կը ներկայացնէր: Լքել զայն, կը նշանակէր հիմնովին վերամշակել աշխատանքներու յատակագիծը, որ մեծաւ մասամբ կիրարկուած էր արդէն: Կամայ ակամայ, անհրաժեշտ էր գիւղացիներու հետ համաձայնութեան եզր մը գտնել:

Բանակցութիւնները բաւական ձգձըգուեցան: Հարկ եղաւ դիմել ոստիկանական, դատական միջամտութեան: Հողը խուզարկուեցաւ տեղ տեղ: Վէճը կրնճռոտեցաւ ոսկորներու, քափուններու, թուղթերու ամբողջ հակասական փաստարկութեամբ:

Ու ճիշդ այդ օրերուն– Ամատեաններու եւ իմ մեկնումս կանխող ջղագրգիռ այդ շրջանին– կը թուէր թէ երկուստեք համաձայնութեան մը գալու վրայ էին: Կառավարական շրջանակներ թելադրած էին գիւղին անուշի կապել. իրենցմէ քանի մը ազդեցիկ ծերուկներ ստիճանաբար սկսան փոխել իրենց լեզուն:

Ի՞նչ անցաւ դարձաւ: Գիւղին բարեմիտ ժողովուրդը օր մը նշմարեց զարմանքով, որ իրենց ղեկավարներու խուլ գործակցութեամբ վիճելի գետնին շուրջ կը վերցուին ցիցերը: Յաջորդ օրն իսկ աշխատանքները վերսկսած էին...

Կարելի է երեւակայել հասարակ ժողովուրդի խուլ վրդովումը: Իրենցմէ ոմանք, տեղեակ՝ Պ. Ամատեանի տրամադրութիւններուն՝ զինքը շրջապատած, կը խօսէին, կը վիճէին: Պարզ էր, իրենց գլխուն վերեւէն, խաղ մը խաղացուած էր: Կաշառք, դաւաճանութիւն անպայման: Կ'ակարնկէին այսինչ պաշտօնեային, գիւղին այնինչ ազդեցիկին, որ այդ օրերուն մէջտեղը չէր երեւար: Խորապէս վիրաւորուած էր իրենց չերքէզի արժանապատուութիւնը:

Բայց, ի՞նչ կրնային ընել, որո՞ւ օձիքին փակիլ... Ինչպէ՞ս չափուիլ ընկերութեան հետ, որ այդ օրերուն աւելի զօրաւոր էր՝ քան կառավարութիւնը:

Պ. Ամատեան չարախինդ ժպիտ մը շրթունքին, մտիկ կ'ընէր: Կը բաժնէր իրենց վրդովումը: Իր դժգոհ կուրծքը լայն ու խոր շունչ մը կը քաշէր այդ գրգռուած, բարկացայտ մարդոց շրջանակին մէջ:

Նոյն այդ իրիկունը Պ. Ամատեան սովորականէն աւելի երկարեց գիշերային իր պտոյտը: Պատուհանէս կը նշմարէի իր սիլուէթը որ կ'երթեւեկէր երկաթուղագիծի երկայնքին: Հալածեալ, հեւ ի հեւ գնացք մը. ընդոստ պիրկ ժեստեր. կըրկին գաղափար մը սկսած էր ուռիլ, աճիլ իր գանկին տակ:

(Շար. 12)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Կապոյտ Խաչի Սէն - Ժերմէի «Զաւօ Շանթ» մասնաճիւղը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տայ իրմէ յաւէտ բաժնուած ընկերուհիներու հոգիներուն խաղաղութեան, Կիրակի, Սեպտեմբեր 21, ժամը 10-ին, Թաղին Ս. Սահակ - Մեսրոպ եկեղեցւոյ մէջ:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Շէն Կազմակերպութեան Հայաստանի, Արցախի, Վրաստանի եւ Ֆրանսայի մասնաճիւղերը ցաւակցութիւն կը յայտնեն Փափազեան եւ Սարգիսեան ընտանիքներուն Ֆայիէն - Թագուհիի կանխահաս մահուան առթիւ:

(Շար. Ա. էջէն)

է»: Աշխատաւորական կուսակցութեան նախագահին՝ Շ. Փերէսի համար Շարոնի կառավարութիւնը քանդած է խաղաղութեան գործընթացը:

«ԻՒՄԱՆԻԹԷ»ի Գուրնէօվի աւանդական դաշտահանդէսը տեղի ունեցաւ Սեպտ. 13 եւ 14-ին, անակնկալ ներկայութեամբ Ժոզէ Պովէի, Պըզանսընոյի, ինչ որ անտարբեր չէ ձգած ներկաները: Նախկին քարտուղարը՝ Ռ. Հիւ կը քննադատէր կուսակցութեան ներկայ ուղղութիւնը, որ կը փորձէ մօտենալ ծայրայեղ ձախին, բայց Մարի-Ժորժ Պիւֆէի ելոյթը հանդարտեցուց միտքերը:

ԷՍՏՈՆԻԱ 67%-ի մեծամասնութեամբ Եւրոպական Միութեան անդամակցելու տրամադրութիւն յայտնեց Սեպտ. 14-ի հանրաքուէով:

Թ. ՊԼԷՐ, Փետր. 10-ին, այսինքն Իրաքի պատերազմէն հինգ շաբաթ առաջ, իր սեղանին վրայ գտած է Ապահովութեան Սպասարկութեանց միացեալ կոմիտէին մէկ գաղտնի տեղեկագիրը, ուր կը չեշտուի թէ Պասափ վարչակարգին տապալումը կրնայ աւելի ծանրակշիռ դարձնել այն վտանգը զոր զինուորական գործողութիւնը կ'ուզէ լուծել: Ս. Հիւսէյնի անկումը կրնայ աւելի զարկ տալ քիմիական զէնքերու տարածումին՝ ահաբեկչական կազմակերպութեանց մօտ: Փետրուարի կիսուն Թ. Պլէր գիտակից էր թէ պատերազմը աւելի մեծ ցաւեր պիտի ստեղծէ քան ինչ որ կը խորհի դարմանել: Թ. Պլէր խորհած է որ չգործել աւելի գէշ է եւ թէ «Պատմութիւնը կը ներէ այդ սխալը»:

ՀԻՆԳ ՉԷՉԷՆՆԵՐ, որոնք առեւանգըւած էին Օգոստոս 21-ին Ինգուշիոյ մէկ բուժարանին մէջ, կը պահուին ԷՖ - ԷՍ - Պէ-ի (Նախկին ՔԱ - Կէ - Պէ) մէկ գաղտնի խուցը:

ՓԱՐԻԶԻ մէջ, Սեպտ. 13-ին, 300 հազար էր կազմակերպիչներուն համար (100 հազար՝ ոստիկանութեան) թիւը անոնց, որոնք տողանցեցին տօնելով թեքնօ-փարատը, գլխաւորութեամբ Մշակոյթի նախարարին, նաեւ Փարիզի քաղաքապետին եւ Ժէք Լանկի:

ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ մէջ հրդեհները աւեր գործեցին շաբաթավերջին (Սեպտ. 13, 14) եւ աւելի քան 500 հրշէջներ երկար ժամեր դրին մարելու համար, պարպելէ ետք գիւղեր: Ֆրանսա իր օգնութիւնը առաջարկեց:

ՄԱՐՈՔԻ մէջ, երեք օրուան ընթացքին երկու Հրեաներ սպաննուած են, մէկը՝ Մեքնէս, միւսն ալ Գազապլանքա: Այս միջնոլորտը կը մտահոգէ Հրեայ համայնքը:

MESSE DE REQUIEM

Madame Veuve Marie Kilidjian, Monsieur et Madame Kokarian et leurs enfans, Monsieur et Madame Shnorhokian et leurs enfants, Monsieur et Madame Pilavdjian et leurs enfants (U.S.A.) vous font part de la messe de requiem qui aura lieu le Dimanche 21 septembre à la mémoire de leur époux, père et grand-père

PENIAMINE (BENON) KILIDJIAN

en l'église apostolique arménienne St. Jean-Baptiste, 15, rue Jean-Goujon, Paris 8e.

Cet avis tient lieu de faire-part.

Ս. ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Հինգշաբթի, Սեպտեմբեր 18, ժամը 20·30-ին

ՓԱՐԻԶԱՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿԸ, ՏՊԱԳՐԻՉԸ ԵՒ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ
ԺԸՆԻԿ ԱՐԱՄԵԱՆ
...Ըսէ՛ թէկուզ հեռաւոր տեղ, Սրտիս մօտ եմ Հայերուն:

Բանախօս՝ ԿԱՐԷՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ
Ընթերցումները՝ ԱՆԱՀԻՏ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

10 bis, rue Thouin, Paris 5ème
Métro: Cardinal Lemoine, Monge

Մուտքը ազատ է

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

La M.C.A a le plaisir de vous inviter à la **Rencontre** avec

CHARLY KOUBESSERIAN

à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo, les mémoires d'un grand maquilleur du cinéma français

Préface de Jean-Paul Belmondo

le **Vendredi 19 septembre à 20h45**

Présentation — Débat — Signatures

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
organise
une visite
le Dimanche 28 septembre
à Auvers-sur-Oise
«au pays du célèbre Van Gogh»
Inscriptions à la M.C.A. :
Tél. : 01 43 76 55 89

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ
78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՓԱՐԻԶ. - Տէր եւ Տիկին Բարսեղ Խրիմեան 120 Եւրօ:

***

ՓԱՐԻԶ. - Անահիտ Տէր-Մինասեան 100 Եւրօ:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի; Սեպտեմբեր 21

ԱՅՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագի աւարտին Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան:

TELEVISION
FRANCE 2

Dimanche 21 Septembre à 9 heures 30
Hommage à
KOMITAS
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

ՎԵՐԱՄՈՒՏ

ՍԷՆ-ԺԵՐՈՄ

Մարսէյլի Ս. Սահակ - Մեսրոպ եկեղեցւոյ ծխական վարժարանի տնօրէնութիւնը, ուրախութեամբ կը ծանուցանէ, թէ 2003 - 2004 ուսումնական տարուան դասընթացքները կը սկսին Չորեքշաբթի, Սեպտեմբեր 17, ժամը 9-ին:

Անհրաժեշտ տեղեկութիւններու եւ արձանագրութեան համար դիմել եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւին. - 04 91 66 31 47:

***

2003
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ - ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ
ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՑ

Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարի Կիրակնօրեայ դպրոցը կը վերսկսի Կիրակի, Սեպտեմբեր 21-ին, Առաջնորդարանի սրահներուն մէջ (15, ռիւ Ժան-Կուժոն, Փարիզ 8-րդ):

Կը դասաւանդուին հայերէն լեզու, պատմութիւն եւ քրիստոնէական գիտելիքներ:

Դասընթացքները կը կատարուին՝
- Զափահասներու համար՝ ժամը 9·30-էն 12·30,
- Փոքրերու համար՝ ժամը 10·30-էն 12·30:

Կը հրաւիրուին ծնողները, որպէսզի առաջնորդեն իրենց զաւակները մասնակցելու սոյն դասընթացքներուն:

Մանրամասնութեանց եւ արձանագրութեանց համար դիմել Մայր Տաճարի Դիւանատուն կամ Տիկնանց Յանձնախումբին (հեռաձայն՝ 01 43 59 67 03):

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret: 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

L'UGAB — FRANCE
organise
LE 15 NOVEMBRE
dans les Salons de l'**Hôtel Intercontinental**

un dîner de gala

en l'honneur de
M. PATRICK DEVEDJIAN,
Ministre délégué aux libertés locales, premier Français d'origine arménienne, né en France, élevé à une fonction ministérielle.

Réservation à l'UGAB
Tél. : 01 45 24 72 75 — Fax : 01 40 50 88 09
E-mail : ugab@wanadoo.fr

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 17
MERCREDI
17 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.771

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

79e ANNEE — N° 20.771

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ կացութիւնը օրէ օր կը բարդանայ եւ Սաքաշվիլի համար շատ ծանր հարց մըն է, որ կը վնասէ իր ժողովրդականութեան: Սեպտ. 12-էն 13-ի գիշերը Լուաշի զինուորական ոստիկանութիւնը քաղթէյլ Մոլաստվի թիրախ եղած է ցուցարարներու կողմէ, որոնք կը պահանջէին ազատ արձակումը երկու երիտասարդներու, որոնք իրենց կարգին հրձիգ ռումբեր նետած էին նոյն շէնքին վրայ: Սաքաշվի, Յուլիս 6-ի հանրաքուէի ձախողութենէն ետք ալ նոյնքան վճռական կը մնայ: Յայտարարեց թէ զինուորական վեց ոստիկանները հոն պիտի մնան, եթէ նոյնիսկ բնտանիքները կը նախընտրեն հեռանալ, տեղի տալով սպառնալիքներուն: Լուաշի դէպքերը յայտուն ապացոյցներն են վատառողջ մթնոլորտի մը, ուր կարելի իսկ չէ զանազանել քրէական յանցագործութիւնները եւ ահաբեկչական արարքները:

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ հանրային կարծիքի մեծամասնութիւնը դէմ է Իրաքի համար եղած նոր ծախքերուն եւ Պուշի ժողովրդականութիւնը օրէ օր անկում կ'արձանագրէ: Փոխ-Նախագահ՝ Շէնէ բաւական նեղ կացութեան մատնուած է էն – Պի – Սի կայանի հարցազրոյցի մը ատեն, Սեպտեմբեր 14-ին: Իրեն յիշեցնողներ եղած են, որ պատերազմէն առաջ, պատերազմի ատեն եւ պատերազմէն ետք ալ բոլորովին հակասական յայտարարութիւններ ըրած է: Ընդունած է՝ «բանաձեւումի սխալ մը» գործած է, երբ ըսած է որ Իրաք հիւլէական ռումբ ունէր, փոխանակ ըսելու «Իրաք հիւլէական ծրագիրը կրնայ վերսկսիլ»: Ինչ կը վերաբերի Պուշի պահանջած նոր 87 միլիառ տոլարներուն, Շէնէ կը խորհի որ այդ գումարին պէտք ունին «նախատեսելի ապագայի մը համար, եկող տարուան ընթացքին»:

Ժ.-Փ. ՌԱՖԱՐԷՆ յայտարարեց որ 2004 Յունուարէն 2,5 սանթիմ յաւելում պիտի կրէ կազոլը, ինչ որ 3 սանթիմի յաւելում մը կը նշանակէ տիէզելի վառելանիւթին լիթրին համար: Աւելորդ է գիտել տալ թէ Շիրաքի խոստացած 3%-ի նուազումը եկամուտի տուրքերուն վրայ, ինչ հետեւանքներ կ'ունենայ, երբ ծխախոտ, կազը, վաղն ալ դանապիսը եւ այլ մարզեր զգալի յաւելումներ կըրեն...:

ԴԱՆԳՈՒՆԻ ձախողութիւնը զգալի կերպով ամրապնդած է այլ համաշխարհայնացումի մը կողմնակիցները: Կրինփիսի համար «այս ձախողութիւնը սպասուած վախճանը կը նշէ առեւտրական սիսթեմի մը ղեկավարուած Առեւտուրի Համաշխարհային Կազմակերպութեան կողմէ եւ տիրապետուած ազատականացումի միակ հեռանկարով»: Իրականին մէջ, Կազմակերպութիւնը վերածուեցաւ անկազմակերպութեան:

ԻՆԳՈՒՇԻՈՅ վարչական մայրաքաղաքին՝ Մակասի մէջ գործուած ռմբափորձը, Սեպտ. 15-ին, բաւական մտահոգիչ է նախագահական ընտրութեան նախօրեակին: Թակարդ կառք մը պայթած է էՖ – էՍ – Պէ-ի (նախկին ՔԱ – կէ – Պէ) կեդրոնին առջեւ, որու հետեւանքով բազմաթիւ մեռեալներ կան (թիւը չէր ճշդուած Սեպտ. 16-ին ալ) եւ վիրաւորներ: Տարուոյն սկիզբէն ի վեր, 267 հոգի առեւանգուած է Զէչէնիա, ըստ պաշտօնական աղբիւրներու: Ինգուշիան ալ Զէչէնիոյ «զարմիկը» կը նկատուի եւ Ռուսերը վախն ունին ռմբափորձերու նոր շարքի մը:

ՄԱՄՈՒԼ

«VALEURS ACTUELLES»

(12-18 septembre)

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԶՕՐ ՄԱՖԻԱՆ

Շաբաթաթերթը կ'անդրադառնայ Կզավիէ Ռոֆէրի «Մաֆիաներու մեծ գարթօնքը» հատորին ուր հեղինակը կը հաստատէ թէ կազմակերպուած ոճիրի խմբաւորումները երբեք այսօրուան չափ հզօր չեն եղած: Անոնց մէջ կան ոմանք որոնք միջազգային յատուկ ուշադրութիւն չեն գրաւած ու շատ ծանօթ չեն: Անոնց օրինակ կը նկատէ թրքական մաֆիան որ կապեր կը մշակէ քաղաքական դասուն հետ:

Շաբաթաթերթը նշելէ ետք թէ այդ վիճակը աւելի քան երբեք մտահոգիչ է, երբ Թուրքիա Եւրոպական Միութեան լուրջ թեկնածու է այսօր, հատուածներ կը հրատարակէ հատորէն:

Թրքական մաֆիան իր գաղտնի նուիրապետութեամբ, լռութեան օրէնքով, այդ անունին արժանի կազմակերպութիւն է. պետութեան վրայ անսահման ազդեցութիւն ունի: Ըսուածը փաստող օրինակներէ ետք նիւթ կ'ըլլայ Սուսուրլուքի մէջ արկածի մը հետեւանքով յայտնուած մաֆիա – պետութիւն կապը: Այդ արկածին զոհերէն էր Ա. Չաթլը, որ ազգայնական զինեալ խմբակի մը պարագլուխն էր եւ 1970 – 80 տասնամեակին արարքներ գործած էր նաեւ ԱՍԱԼԱ-յի դէմ: Ծանօթ էր նաեւ որպէս թմրեցուցիչի կարեւոր մաքսանենգ:

Թուրքիոյ մէջ 1980 Սեպտեմբերի պետական հարուածէն ետք Չաթլը որպէս յատուկ խմբակի ղեկավար, առաքելութիւն ստանձնած էր հարուածելու ԱՍԱԼԱ-յի մարտիկները՝ Փարիզի, Ալֆորվիլի եւ Մարսէյլի մէջ. այդ քաղաքներուն մէջ հակահայ հինգ արարքի հեղինակներն են Չաթլըի եւ օգնականին՝ Օ. Չէլիքի խմբակները.

Թրքական մաֆիային ամէնէն լաւ հետեւողն է Բրիտանիոյ Սքոթլընտ Եարտ. անոնց կարծիքով՝ Թրքական մաֆիան երկրին մէջ գործողներէն ամէնէն դաժանն է: Մինչեւ 1998 թմրեցուցիչի եւ անոր փողոցային առեւտուրի մարզին մէջ գրեթէ մենաշնորհեալ դիրքի տէր կազմակերպութիւնը այդ թուականէն ասդին ալպանական մաֆիային ն փաքիստանեան հզօր յանցախումբերուն սպառնալիքին տակ է:

ԻՍՐԱՅԷԼ, ի լուր միջազգային իրարանցումին, հրաժարեցաւ գործադրելէ Արաֆաթի արտաքսումը, գոնէ «անմիջական» կերպով: Այս յայտարարութիւնը ըրած է, Սեպտ. 15-ին, Արտաքին նախարար Ս. Շալոմ, աւելցնելով թէ Արաֆաթ խոչընդոտ մը կը մնայ խաղաղութեան համար: «Յորչափ Արաֆաթ իշխանութեան գլուխ է, խաղաղութեան որեւէ կարելիութիւն չկայ Պաղեստինցիներուն հետ» կ'ըսէ:

Նիւ-Եորքի Գերագոյն ատեանը հրահանգեց Վիվէնտի Իւնիվերսալի որ վճարէ նախկին նախագահ – տնօրէնին՝ Ժան-Մարի Մեսիէի 20,5 միլիոն Եւրոյի հատուցումը: Իր յաջորդը մերժած էր եւ Փարիզի Առեւտրական դատարանը ձեռք դրած էր գումարին վրայ: Վիվէնտի դեռ պիտի փորձէ չվճարել, վերաքննութեան դիմում ընելով եւ Փարիզ փոխադրելով

(Տար.ը Դ. էջ)

ԹՈՒՐՔ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ՄԱՍԻՆ

Ատրպէյճանի Արտաքին գործերու նախարար Վ. Գուլիեւ Թուրքիոյ փոխ-վարչապետ եւ Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլի հրաւէրով Սեպտ. 11-ին գացած է Թուրքիա: Հանդիպումներ ունեցած է ղեկավար դէմքերու, վարչապետ Թ. Էրտողանի, Հանրապետութեան նախագահ Ա.-Ն. Սեզէրի հետ:

Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլի հետ հանդիպումին նիւթ եղած են Հայաստան – Թուրքիա սահմանը բանալու ու Ղարաբաղի հարցերն ալ: Հանդիպումին հետեւած մամուլի ասուլիսին Ա. Կիւլ պատասխանելով սահմանի բացումին նիւթով Հայաստանի Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեանի լաւատեսութեան մասին հարցումի մը, ըսած է թէ ան ոչ մէկ հիմ ունի: Ապա նիւթը կապելով Ղարաբաղի հարցին լուծումին, շեշտած է. «Մենք Մատրիտի մէջ քննարկած էինք Ղարաբաղի հակամարտութիւնը: Մօտ ատենէն Նիւ-Եորքի մէջ ալ կը քննարկենք: Կը կրկնեմ թէ մենք կողմնակից ենք խաղաղ լուծումի, որովհետեւ, շրջանին մէջ եթէ ապահովութիւնը, խաղաղութիւնը հաստատուին, կ'ունենանք բարօրութիւն, հարստութիւն»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 15/16)

ԵՐԿՈՒ ԶՈՀ ՆՈՅՆ ԸՆՏԱՆԻՔԷՆ

Սեպտեմբեր 13-ի առաւօտուն Գեղարքունիքի մարզի Նորադուզ գիւղին մէջ, Սեւանի վրայ ձկնորսութեան ընթացքին խեղդամահ եղած են Ասատուրեան եղբայրները: Անոնց նաւը զօրաւոր ալեկոծութեան պատճառով խորտակուած է ու իրենք ինկած՝ լիճին մէջ:

***

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ ԲԱՑՈՒԱԾ

Գիտութեան ակադեմիայի մէջ, Սեպտեմբեր 15-ին նախագահ Ֆ. Սարգսեանի ելոյթով բացուած է Հայագիտական միջազգային համաժողովը: Նախագահ Ռ. Քոչարեան ուղերձ մը գրկած է ժողովին, գոհունակութիւն յայտնելու եւ մաղթելու համար որ նման ձեռնարկով Երեւան պէտք է ըլլայ ոչ միայն անկախ Հայաստանի, այլեւ՝ հայագիտութեան մայրաքաղաք: Ժողովին օրհնութեան խօսք ըսած է Գարեգին Բ., իսկ Արամ Ա.ի խօսքը կարդացուած է մասնակիցի մը կողմէ: Գիտնականները ողջունած են Կրթութեան եւ գիտութեան նախարար Ս. Երիցեան, Ազգ. Ժողովի գիտութեան, կրթութեան եւ մշակոյթի հարցերու յանձնաժողովի նախագահ Հրանոյշ Յակոբեան, Ռուսաստանի Հայերու միութեան նախագահը՝ Արա Աբրահամեան: Գիտաժողովին կը մասնակցին 20 երկիրներու աւելի քան 80 հայ եւ օտար մասնագէտները, որոնք կը ներկայացնէին շուրջ 180 զեկուցում: Համաժողովը կը տեւէ մինչեւ Սեպտեմբեր 20:

***

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴԻՐ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Հոկտեմբեր 6 – 7-ին Մոսկուայի մէջ տեղի կ'ունենայ Համաշխարհային հայկական կազմակերպութեան հիմնադիր համագումարը, ինչպէս յայտարարած է Ռուսաստանի Հայերու Միութեան նախագահ Ա. Աբրահամեան, Հայաստանի գիտութեան ակադեմիային մէջ բացուած Հայագիտական առաջին համաժողովին: Կազմակերպիչ կոմիտէն մասնակցելու հրաւէր ուղղած է տարբեր երկիրներու հայկական համայնքներուն, աշխարհական ու կրօնական կառոյցներուն, կուսակցութիւններու, մտաւորականութեան: Համահայկական նման կառոյցի նպատակն է աշխարհասփիւռ Հայերու համախմբումը, ի նպաստ ազգային շահերու պաշտպանութեան.

***

ՎՐԱՍՏԱՆ – ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՃԱՄԲԱՆ ՓԱԿՈՒԱԾ

Վրաստանի Մառնէուլի շրջանին բնակիչները փակած են Հայաստան տանող կառուղին: Պահանջած են որ շրջանի ելեկտրականութեան մատակարարումը շարունակուի, հակառակ պարագային ըսպառնալով ճամբան փակ պահել: Բաշխիչ ընկերութիւնը ելեկտրականութիւնը դադրեցուցած էր, այն պատճառով որ գործածուած ելեկտրականութեան փոխարժէքը շատ ցած մակարդակով կը վճարուի: Ըսուած է որ ճամբուն շրջափակումին մասնակցողները հիմնապէս Վրաստան ապրող Ատրպէյճանցիներ են:

***

ՀԱՅԵՒԼԻՏՈՒԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ

Երեւանի մէջ Սեպտեմբեր 15-ին բացուած է հայեւլիտուական գործարար համաժողովը որ զուգադիպած է Լիտուանիոյ նախագահ Ռ. Պակսասի Հայաստան այցին: Ելոյթ ունենալով համաժողովին բացումին, նախագահ Ռ. Քոչարեան ըսած է թէ երկու երկիրներուն միջեւ տնտեսական գործակցութիւնը եւ ապրանքի փոխանակումը մեծ չափով չէ, բայց զարգացումի նպաստող հանգամանքներ կան: Նախագահը բացատրած է թէ ներկայիս այդ ոլորտի յարաբերութիւնները խոչընդոտող ազդակ են գործարար տեղեկատուութեան պակասը եւ փոխադրութեան խնդիրը:

Հիւր նախագահը իր խօսքին մէջ երկու երկիրներուն համար ռազմավարական որպէս առաջին նպատակ, նշած է Եւրոպական Միութեան անդամակցութիւնը. ան այդ ուղղութեամբ իր երկրին զօրակցութիւնը խոստացած է Հայաստանին: Բնակչութեան թիւով, տարածքով, բնական հարստութիւններու բացակայութեամբ երկու երկիրներու նմանութիւնները շեշտելով ան ըսած է թէ անոնց մըտաւորական ներուժը ընդհանրական արժէք է:

Համաժողովին բացումին ելոյթներ ունեցած են նաեւ Լիտուանիոյ գործավարը Կ. Կուզգմանաս եւ Առեւտուրի եւ տնտեսական զարգացման փոխ-նախարար Տ. Դաւթեան:

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

ՎԵՐՋԱԼՈՅՍ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Ծանօթ անուններ կու տամ, բարեւի խօսքերով: Սարէն–ձորէն դէպքեր կը յիշեմ, վերապահելով տխուր տեղեկութիւնները: «Լաւ է, լաւ» (միշտ ձախ ձեռքը լեզուին օգնական):

Կենդանի խաչելութիւն, բայց ոչ մէկ անտանջան ըմբոստացում: Կը թուի թէ փիլիսոփան կախարդական սպեղանի մը կաթեցնելով, խաղաղեցուցած է բանաստեղծի հոգին.

Կեանքիս արեւը թեքուեց դէպ մուտք.
Ստուերներն ահա իջնում են հանդարտ.
. . . .
Ափսոսանք չունիմ, ոչ տրտունջ ցաւի:
(Կարօտ Հայրենի)

Ուրիշ մըն ալ պիտի ըսէր թէ հարուածը այնքան ցնցեր է ջիղերը որ, տարբեր զգայութիւն չի կրնար ունենալ, բացի անզօր համակերպութենէ: Անշուշտ ամէն տարի կայծ մը կը ցնդի գլուխէն: Աչքերէն: Ջիղերէն:

***

Երկրորդ այց:

Պատահաբար զգացի որ յիշողութիւնն ալ վրիպիլ սկսած է:

Կարգ մը գերիներու արձակման մասին խօսելով, յիշած եղայ նաեւ ողբացեալ Պերճուհիին տղան, Արմէնը: Չյիշեց Պերճուհին, ոչ մականունով, ո՛չ ալ գրագիտուհին: Կարգով շարեցի անոր նահատակ ամուսնին կեղծ ու իրական անունները, — Սարգիս Բարսեղեան, Օտապաշեան, Շամիլ, Վանի Սարգիս, Կոլոտ Սարգիս (1915–ի Արհաւիրքի առաջին զոհերէն):

Չյիշեց, չյիշեց:

Նիւթը փոխելու համար, Մարտ 3–ի ռմբակոծութեան առթիւ, պատմեցի թէ Սեւրի յախճապակիի գործատունն ալ վնասուած է, — այն շէնքը ուր Հայաստանի անկախութեան դաշնագիրը ստորագրած էր 1920 Օգոստոս 10–ին:

— Հազարաւոր թանկագին անօթներ ջարդուփշուր եղան…

Անթարթ կը նայի: Ոչ մէկ արտայայտիչ շարժուձեւ, որ համոզէր թէ հասկցաւ:

— Ջարդուփշուր եղան ինչպէս ձեր ըստորագրած դաշնագիրը…

Նոյն տարտամ նայուածքը:

— Սե՛ւր, Սե՛ւր, 1920 Օգոստոս 10…

Ինքնահոս գրիչը ձեռքս, թուղթ մըն ալ սեղանին վրայ, յիշեցնելու համար ստորագրութեան պարագան:

Դժուա՛ր եղաւ միտքը բերել: Ի վերջոյ յիշել ձեւացուց: Եւ սակայն, ո՞վ կրնար վկայել:

***

Երրորդ այց:

— Ուրեմն երթանք: Ջութակն ալ միասին կ'առնես: Ի՛նչ անակնկալ:

— Անշուշտ, անշուշտ: Նուագը օրհնութիւն է:

— Եւ հիւանդաց բժշկութիւն:

- Ազգիս Հայոց ազատութիւն:

Սրտանց ուրախ՝ իր նախաձեռնութեան յաջողութենէն, բժիշկը կարծես չարական կ'երգէր մեքենաբար, երբ ժամադրուեցանք յաջորդ իրիկուան համար:

Սիրուն ծաղկեփունջ մը՝ Պ. Խ. Թ.ի վարդաստանէն: «Պզտիկ օրիորդ, այս փունջն ալ դուն առ»:

Եւ յուշիկ յուշիկ դէպի վիլլա Մարգըրիտ, համանուն փողոցին մէջ, Պօմոն:

Առաջնորդը մեր բժիշկն է, մեր աննըման Սիվրիհիսարլեանը: Տէր տիրական՝ դուռնէն իսկ: Նախ ինք պիտի մտնէ, պիտի ստուգէ արագ ակնարկով մը, նե՞րսն է, դո՞ւրսն է, նստա՞ծ թէ պառկած (թէեւ նախապէս գիտէ ո՛ր ժամուն ինչ կ'ընէ):

Հիւանդը նստած էր բակը, սաղարթախիտ հովոցի մը տակ:

— Բարեւ, ընկեր Ահարոնեան, ի՞նչպէս էք:

— Լաւ… լաւ… (ձախ ձեռքը միշտ օգնական լեզուին):

— Տեսէք ինչ բերած ենք ձեզի, — վարդ, ջութակ, վարպետ ջութակահար:

Ծաղկեփունջը մեծ տպաւորութիւն մը չի գործեր իր վրայ: Ջութա՞կը, — ապահովաբար անոր գոյութիւնն անգամ մոռցած է:

Կը ներկայացնենք ջութակահարը, հին յուշեր քրքրելով:

Ինչո՞ւ այսպէս մռայլ կ'երեւայ այսօր, միտքը այլուր:

— Մէկ անգամէն սկսէ, Ֆիլիփ…

Ծպոտի խաղ մը եւ ջութակը կ'ոստոստէ, կը թրթռայ, կը կարկաչէ: Chaconne… Airs Bohémiens… Hopak… Chanson Louis XII… Իրարու ետեւէ:

Սարսուռ մը կը ծորի սենեակին մէջ, մինչ անդին չարաճճի հով մը կը սուլայ տերեւներուն հետ, ձայն բռնելով կամ նախանձէն շաչելով:

Հիւանդը կը խոկայ, կը խլրտի: Մերթ աչքերը կը շողան, մերթ կ'աւաղէ:

Յափշտակութի՞ւն: Վերացո՞ւմ խաւարէն դէպի լոյսը:

Ամէն անգամ որ կտոր մը կը վերջանար, Ահարոնեան աջ ձեռքը բարձրացնելով, ոլոր մը կը ձեւացնէր օդին մէջ, իր սքանչացումը յայտնելու համար: Յետոյ տեսակ մը կսկիծ, գլխու շարժումով:

— Ղայթարման, Ղայթարմա՛ն (Սպենդիարեան–Աղազարեան):

Կովկասն է որ կը պարէ սենեակին մէջ: Օդին մէջ: Ոտքեր ու ձեռքեր թռվռուն: Մարմիններ որ կը ծփան, կը ծափեն չորս պատի մէջ: Օդին մէջ: Մինչ անդին, պատուհանէն դուրս, բակին վերեւ հովը կը շարունակէ խեղկնալ տերեւներուն հետ:

Օրհնե՞րգ թէ մահերգ, ա՛յ հով:

Ու հիւանդը վեցերորդ անգամն ըլլալով կը բարձրացնէ աջ ձեռքը, արտայայտելու համար իր անբարբառ գովասանքը:

***

Քանի մը օր վերջը, հիւանդը նշանացի կը հասկցնէ բժիշկին որ նորէն բերեն արուեստագէտը: (Ծպոտը զարնելու ձեւ մը կը փորձէ աջ ձեռքով):

Չորրորդ այց: Նորէն իրիկուան դէմ, որ ամէնէն յարմար պահն է հիւանդին համար: (Ընդհանրապէս կը հանգստանայ, քնացած կ'ըլլայ կէսօրէն վերջ, մինչեւ ժամը 5):

Այս անգամ շատուոր ենք, — երկու օրիորդներ, տիկին մը եւ հինգ տղամարդ:

Այս անգամ աւելի պայծառ է հիւանդին տրամադրութիւնը:

Ջութակը, ջութա՛կը: Մաս մը նոյն եղանակները, մաս մը ուրիշ կտորներ, — Elégie arménienne, Rhapsodie hongroise, կը հոսին իրարու ետեւէ: Ֆիլիփը, «ղեկավար ճարտար», լոյս կը ցանէ, կ'ալեկոծէ, կը թրթռայ ու կը խայտայ լարերուն հետ: Մէկ մարմին կը կազմեն ջութակն ու ջութակահարը: Երկուքն ալ քրտնած: Իրարմով գինովցած:

Յանկարծ սուր ճռինչ մը:

Ջութակին լարակալը թռած էր, երկուքի բաժնուած:

— Եթէ նուագահանդէսի պահուն, բեմին վրայ պատահած ըլլար այս արկածը…

— Ասանկ բան տասը տարին անգամ մը չի պատահիր:

Հայ արհեստաւորը երկաթ կը ծեծէր աքսորի ճամբաներուն վրայ: Արուեստագէ՞տն էր որ պիտի անճրկէր, շէն քաղաքի մը մէջ:

— Օրիորդ Թէլեան, կարելի չէ՞ բերել ձեր ջութակը:

Տասը վայրկեան վերջը, Ֆիլիփ միւս ջութակին լարակալը իր նուագարանին յարմարցնելով, վերսկսած էր իր վհուկի խաղերը: Կարծես աւելի աշխուժացած էր, ի հեճուկս արկածին:

Ահա նորէն «Ղայթարմա»ն:

— Կովկասը, Կովկա՛սը, ոստոստուն եւ կենսուրախ:

— Այո… Լա՛ւ…

Եւ նորէն ձեռքը օդին մէջ ծփուն, ի նշան գոհունակութեան:

Այս անգամ այնքան ոգեւորուած էր որ, երբ տիկինը ըմպելի հրամցուց այցելուներուն, ինքն ալ ուզեց խմել:

Խաբուսիկ խինդ մը դէմքին վրայ՝ կը խլրտէր, երկինքէն կայծակը յափշտակել կ'ուզէր, բառ մը, մէկ հատիկ բառ մը արտասանելու համար: Ապա տրտունջի շարժուձեւ մը, որով կ'աւաղէր թէ աջ ձեռքը չի գործեր:

Դուրսը հովը կը սուլէր, տերեւները կը սօսափէին, եւ մենք անձկութեամբ կը դիտէինք Տառապեալը, որ այս անգամ ալ նշանացի կը հասկցնէր թէ աջ աչքը չի տեսներ:

Ներկաներէն մէկը միւսին երեսը նայելու կը վախնար, արցունքը չմատնելու համար:

Ու նորէն հովը: Տերեւները: Ստուերները, որոնք այս անգամ հայերէն կը խօսէին.

…Անտառի խորքում առանց քնարի մի լար է հեծծում:

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

«Հայկաշէն», 1943

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ՍԻԱՄԱՆԹՕ - 125

«Ես որբ մըն եմ եւ ըմբոստ մը, մնա՛ս բարեաւ,
կորուսեալներս փնտռելու, կ'երթամ…
Քու երգերէդ երգ մը տուր ինծի, երգ մը,
Ես երգելո՛վ կ'ուզեմ մեռնիլ…»

Օգոստոսի 15–ին լրացաւ Սիամանթոյի 125–ամեակը: Հայ բազմադարեայ քնարերգութեան ըմբոստութեան ու խիզախումի բանաստեղծը եւս կիսեց դարասկիզբի արեւմտահայ մտաւորական ընտրանու եղերական ճակատագիրը՝ դառնալով նահատակը 1915–ի Հայոց ցեղասպանութեան:

Սիամանթոյի յոբելենական օրերի առիթով Երեւանում է բանաստեղծի քրոջ թոռը՝ Մանուկ Ադամեանը: Բանաստեղծի զարմիկը արդէն երկար տարիներ զբաղւում է Սիամանթոյով եւ լաւագոյն սիամանթոյագէտն է համարւում: 1995–ին տեղեկանալով Երեւանի Սիամանթոյի անուան դպրոցի մասին՝ որոշում է օգնել, իսկ յաջորդ տարին կրթարանում կազմակերպուած սիամանթոյական օրերին մասնակցելով՝ հանդիպում է դերասան Ազատ Գասպարեանին, մի առիթով լսում ասմունքողի սիամանթոյական մեկնաբանութիւնը եւ «զարմանում, խենթանում»: Մտադրւում է լազերային սկաւառակ թողարկել, ինչն իրականացնում է 2000 թ.՝ գրականութեան եւ արուեստի թանգարանի, ի մասնաւորի, փոխ–տնօրէն, գրականագէտ Գուրգէն Գասպարեանի աջակցութիւնը վայելելով: Յոբելեանի առիթով 2–րդ լազերային սկաւառակի, ինչպէս եւ Կապի Նախարարութեան աջակցութեամբ նամականիշի թողարկումն առայժմ յապաղում է: Մինչդեռ ընդամէնը երկու շաբաթուայ ընթացքում տպագրութեան պատրաստուեց Սիամանթոյի նոր ընտրանին: Ժողովածուն հրատարակութեան են պատրաստել Մանուկ Ադամեանը եւ գրականագէտ Գուրգէն Գասպարեանը: Ալբոմատիպ գիրքը նկարներով, Լեւոն Անանեանի յառաջաբանով, հեղինակների՝ Մանուկ Ադամեանի եւ Գուրգէն Գասպարեանի յօդուածներով, լոյս տեսաւ երէկ:

Ժողովածուն ընդգրկում է Սիամանթոյի հանրայայտ բանաստեղծութիւնները, եւ մի շարք կարեւոր հրապարակումներ՝ 1913–ին Սիամանթոյի յոբելեանի առիթով Դանիէլ Վարուժանի արտասանած ճառը՝ յայտնի վերջաբանով՝ «Պատիւ ըրէք վսեմաշուք քերթողին», Ռուբէն Զարդարեանի 1909 թ. գրուած տեքստը եւ Վահան Թոթովենցի՝ 1917–ի Ապրիլի 24–ի յայտնի մտաւորականների շարքում՝ Սիամանթոյի դիմանկարի գրութիւնը: Բանաստեղծի բուն տարեդարձի օրը՝ Օգոստոսի 15–ին, գրականութեան եւ արուեստի թանգարանում, կիսամտերմիկ մթնոլորտում նշուեց Սիամանթոյի 125–ամեակը, որտեղ խօսք ասաց Մ. Ադամեանը եւ արտասանեց «Դարերու վրէժը» բանաստեղծութիւնը:

Մանուկ Ադամեանը Սիամանթոյի ամենամերձաւոր զարմիկն է, օգտուելով առիթից խնդրեցինք իրեն դրուագներ պատմել սիամանթոյական ընտանեկան յիշողութիւններից ու մասունքներից:

— Մօրս կողմէ, Սիամանթոյի ամբողջ ընտանիքը՝ երեք քոյրերը՝ Ազնիւ, Արմենուհի եւ Զապէլ, 1914–ի պատերազմէն ետքը Փարիզ եկան: Մեծ–մայրս՝ Արմենուհին, զաւակ ունեցաւ՝ մէկ աղջիկ եւ մէկ տղայ: Միայն աղջիկը՝ Շաքէն, զաւակ ունեցաւ՝ երեք տղայ: Մենք ամենամօտ ազգականներն ենք Սիամանթոյի, բայց շատ ուրիշներ ալ կան: Ամերիկա Արա Եարճանեան մը կայ, որուն գոյութիւնը չէի գիտեր, ինքն ալ կը կարծէր՝ վերջին մոհիկանն է, առիթով մը Փարիզ հանդիպեցանք: Հոս Ազատի Եարճանեանը կայ, որ Սիամանթոյի բուն զարմիկին հօրեղբօր տղուն թոռնուհին է: Երեւան ուրիշ երկու ընտանիք եւս կայ սիամանթոյական, Թեհրանի մէջ ալ իմացայ, որ ազգականներ ունինք:

— Ի՞նչ ընտանեկան մասունք է աւելի տպաւորուած ձեր մէջ:

— Առաջին անգամ Սիամանթօ անունը հօրմէս իմացայ: Հայրս երբ հայ գաղութին մէջ մայրս մէկուն կը ներկայացնէր, ամէն անգամ կ'ըսէր՝ Սիամանթոյին քրոջ աղջիկն է, ես ալ կը կարծէի քաղաքավարական ձեւ մըն է, երբ մէկը իր կինը ուրիշ մէկուն ներկայացնէ, պէտք է ըսէ՝ Սիամանթոյի քրոջ աղջիկն է: Ես 3–4 տարեկան էի այդ ժամանակ: Մօրս մօրաքոյրները կը յիշեմ: Մեծ–մայրս՝ Արմենուհին, որ շատ անուշիկ կին մըն էր (1968–ին մահացաւ), կը խօսէր երբեմն, յիշատակներ կը պատմէր: Ամէնքն ալ ակնեցի էին: Բայց Ակնայ մասին յիշատակութիւններ, վկայութիւններ չեմ լսած անոնցմէ: Մայրս քիչ բան կը պատմէ, որովհետեւ 1913–ին ծնած է Պոլսոյ մէջ եւ ինքն ալ լսածները կը պատմէ:

— Ի՞նչ կը պատմէ:

— Միշտ կը պատմէ, որ Սիամանթօն շատ ամչկոտ էր, երբ կնոջ մասին խօսք կ'ըլլար, միշտ կը կարմրէր: Վահրամ Փափազեան «Սրտիս պարտքը» գրութեան մէջ դրուագ մը կը պատմէ Սիամանթոյի մասին, որ Վենետիկի մէջ գեղեցիկ Իտալուհիի մը ետեւէն կը քալէ ու կը քալէ: Երբ Իտալուհին կը տեսնէ եղածը եւ երբ իր տունին առջեւ կը հասնի՝ հրամեցէք, կ'ըսէ, այդ ժամանակ Սիամանթօ սարսափած վազելով կը փախի:

Թէեւ չամուսնացաւ, բայց յայտնի բան է, որ Պոլսոյ մէջ ընկերուհի մը ունէր՝ Մաննիկ Պէրպէրեան՝ նշանաւոր Ռեթէոս Պէրպէրեանի աղջիկը: Մաննիկն ալ շատ յուզիչ բան մը գրեց 1931–ին, ուր իր սիրային պտոյտներուն մասին կը խօսի:

1904–1905–ին երբ Սիամանթօ Զուիցերիոյ հիւանդանոցի մը մէջ թոքախտէն բուժուեցաւ, հոն Թիֆլիսցի օրիորդ Զաբեկեանի մը հանդիպեցաւ եւ սիրահարեցան: Երբ օրիորդը Թիֆլիս վերադարձաւ, մէկ–երկու տարի նամակցեցան, բայց աղջկան ծնողքը արգիլեց անոր Սիամանթոյի հետ ամուսնանալ: Յետոյ աղջիկը Թաւրիզ գնաց, ապա Երեւան եկաւ եւ մինչեւ 80 անց հոս ապրեցաւ: Գիտեմ, որովհետեւ Սիամանթոյի փոքր քոյրը՝ Զապէլը, երբ 1962–ին բանաստեղծի ամբողջ արխիւը Հայաստան բերաւ, հանդիպեցան իրարու, նկարները կան:

— Պրն. Ադամեան, ձեր երեքշաբաթեայ երեւանեան կեցութեան ընթացքին գրականութեան եւ արուեստի թանգարանի աջակցութեամբ հաւաքել, կազմել եւ խմբագրել էք Սիամանթոյի նոր ընտրանին, որ երէկ լոյս տեսաւ: Տեղեկացանք, որ որոշակի անհամաձայնութիւններ էք ունեցել անցեալ տարի Սիամանթոյի անտիպ բանաստեղծութիւնների ժողովածուի հրատարակման առիթով:

— Այո՛: Անցեալ տարի, դժբախտաբար, տպուեցաւ Սիամանթոյի անտիպ բանաստեղծութիւններու ժողովածուն (իբր թէ անտիպ էին) Մանուկ Աբեղեան գրականութեան ինստիտուտի կողմէ, որ հակագիտական ուղղագրութեան կեդրոն մըն է: Գիրքը Յարութիւն Սիմոնեան ֆոնտի պահանջով միայն տպուեցան դասա–

կան ուղղագրութեամբ տպել: Սակայն ամբողջ մնացածը՝ բովանդակութիւն, ծանօթագրութիւն, յառաջաբան, աբեղեանական ուղղագրութեամբ է: Բայց այդ չէ խնդիրը, այլ այն է, որ անմշակ կերպով տեքստերը կը ներկայացնեն եւ շատ սխալներով, յատկապէս ուղղագրական: Նախ, ծանօթագրութեան էջաթիւերը չկան, չես գիտեր՝ որը որուն կը վերաբերի, ու այնպէս պարզամիտ ձեւով կատարուած են մեկնաբանութիւնները՝ ցիտուսին ո՛վ ըլլալը, Մոհամէտին, Լուտվիկ վան Պէթհովէնին ո՛վ ըլլալը կը բացատրուի:

Ժամանակին իրենց նամակ գրեցի՝ պահանջելով, որ հրապարակէն վերցնեն ատիկա, եւ նոր հրատարակութիւն պատրաստեն: Ժխտողական, խուսափողական պատասխան ստացայ: Խայտառակութիւն է մեծերու հետ այսպէս վարուիլը, հասկցայ, որ վարժապետական ակադեմիա է ատիկա: Ասոր մասին կը բողոքեմ, որպէսզի նորէն չշարունակուի այդ տեսակ խայտառակութիւնը:

– Իսկ առհասարակ ինչպե՞ս էք զգում ձեզ այստեղ, ի՞նչ տպաւորութիւններ ունէք:

– Քսանմէկերորդ անգամն է, որ Հայաստան կու գամ, տարին երկու անգամ՝ գլխաւորաբար Սիամանթոյի գործերով: Տարիներ առաջ Սովետական Հայաստան իբրեւ զբօսաշրջիկ եկայ, 1993-ին վերադարձայ ««Երկիր եւ մշակոյթ» միութեան բանակումին մասնակցելու, միութեան նախագահ Գեղամ Գեւոնեանի հետ վերաշինեցինք Սպիտակէն 10 քմ. հիւսիս գտնուող Գոգարանի եկեղեցին, որուն օծումը 1996-ին Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի ձեռամբ եղաւ: 1994-ին Աւետիս – Սիամանթօ եւ Վահան (Սիամանթոյի եղբօր անունն է) տղաներուս հետ եկայ: Երեւանը քիչ մը իմ քաղաքս է, կը յուսամ ապագային աւելի երկար մնամ:

***

Փարիզում, 1942 թ. է ծնուել Մանուկ Աղամեանը: Սովորել է Սեւրի Մխիթարեան Սամուէլ – Մուրատ վարժարանում: 1957-ին, յայտնի բանասէր Գեղամ Գեւոնեանի հետ ազգային գործունէութիւն է ծաւալել՝ հետամուտ հայ դատին եւ ազգային ոգու վերազարթօնքին: Մասնագիտացել է բժշկութեան ասպարէզում, այժմ աշխատում է Նորմանտիայում, տարօրինակ անուամբ փոքրիկ մի քաղաքում՝ Eu (Թագաւորական անուն է, եղել է կոմսութիւն, որ մի ժամանակ Լուսինեաններին է պատկանել): Մանուկ Աղամեանի մայրը՝ Սիամանթոյի քրոջ աղջիկը, Շաքէ Աղամեանը, 90 տարեկան է, ապրում է Փարիզում, Սիամանթոյի մասին շատ բան չգիտի, հայերէն չի կարդում, հայրը նրան Պոլսում ֆրանսիական դպրոց է ուղարկել, բայց ապրում է իր մեծ-մօրեղբօր սուրբ մասունքների աղօտ յիշողութիւններով ու քերթուածներով:

Ափ մը մոխի՛ր անիւնիս հետ,
Հայրենի տուն,
Ափ մը մոխի՛ր քու մոխիրէդ,
ո՛վ պիտի բերէ,
Քու յիշատակէ՛դ, քու ցաւէ՛դ,
քու անցեալէ՛դ,
Ափ մը մոխիր... իմ սրտիս վրան
ցանելու...

ՄԵԼԱՆԻԱ ԲԱԴԱԼԵԱՆ

«Ազգ», Սեպտ. 5

«ԲԺՇԿՈՒԹԻՒՆԸ ԱՅՍՕՐ» DVD

Կանացի հիւանդութիւններու մասնագէտ տոքթ. Սահակ Արսլանեան գործադիր-արտադրիչն է «Չարթըր քոմիւնիքէյշընզ»ի 31-րդ կայանէն ամէն շաբաթ, կէսօրէ ետք ժամը 3-էն 4 սփռուող «Բժշկութիւնը այսօր» յայտագրին, որ ուղիղ եթերով կը պատկերասփռուի Կլենտէյլի եւ Պըրպէնքի մէջ:

Այս յայտագրի ընթացքին, տոքթ. Արսլանեան զրոյց կ'ունենայ զանազան մարզերու մէջ մասնագիտացած, վկայեալ հայ բժիշկներու հետ:

Այժմ տոքթ. Սահակ Արսլանեան հանրութեան տրամադրութեան տակ կը դնէ բժշկական գիտելիքներու ձայնագրեալ ժապաւէն (DVD) մը, հայերէն լեզուով, որ քաղուած եւ համադրուած է հեռատեսիլէ վերոյիշեալ՝ «Բժշկութիւնը այսօր» ծրագրէն:

Առաջին անգամն է, որ նման մասնագիտական ժապաւէն մը լոյս կը տեսնէ հայերէնով:

Այս ժապաւէնին նիւթը «Ամլութիւն»ն է:

Կը բաղկանայ երեք մասերէ.–

Ա.– Արանց եւ կանանց ամլութեան հարցերը ընդհանրապէս,

Բ.– Ներարգանդային սերմի զետեղում, արտամարմնային արուեստական սերմնաւորում,

Գ.– 2003-ի նորագոյն գիտելիքները ամլութեան մասին:

E-mail: info@medecinetoday.org
Tél. : (1) 818-500-0045

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

«ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹԻՒՆ»

Թուրք մամուլը օրերէ ի վեր կ'արձագանգէ վարչապետ Էրտողանի Գերմանիա կատարած այցին անցքերուն: Յայտնի խանդավառութեամբ տրուեցան Թուրքիոյ Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան Գերմանիոյ վարչապետին զօրակցութեան լուրը, Թուրք վարչապետին գտած սիրալիր ընդունելութիւնը, եւլն.:

Այս բոլորը արգելք չեն եղած սակայն, որ տաք ապուրին մէջ պաղ ջուր լեցնելու համազօր գրութիւն մը հրատարակէ «Հիւրրիյէթ» օրաթերթը (Սեպտ. 9): Անոր մնայուն քրոնիկագիրներէն Պ. Ծօշքուն «Գայթակղութիւն» խորագրուած գրութեամբ մը կ'անդրադառնայ Գերմանացիներու կողմէ Էրտողանի ուղղուած հարցումի մը եւ անոր պատասխանին: Հարցումը վերաբերած է լաչակի գործածութեան ու չորս կին ունենալու կարելիութեան: Հետաքրքրական է վարչապետին պատասխանը. ան ըսած է թէ եթէ մէկուն կինը հիւանդ, տարեց, կամ հաշմանդամ է, կրնայ մէկէ աւելի կողակից ունենալ...:

Պ. Ծօշքուն նախ կը մեկնաբանէ հարցումին դրդապատճառը. Եւրոպայի թեկնածու երկրի մը վարչապետը խօսակից ունեցողներ, երբ տնտեսութենէն մինչեւ իրաւագիտական հարցեր այնքան բազմազան նիւթեր կան, ի՞նչու իրենց հետաքրքրութիւնը կեդրոնացնեն լաչակին ու բազմակին կենցաղին վրայ: Պատճառը, ըստ Թուրք լրագրողին, այն է որ Թուրք վարչապետը տեսնելով մարդոց մտքին մէջ կ'արթննան ա՛յս հարցերը: Իսկ Էրտողանի պատասխանը, ան բացատրութիւնը կը նկատէ այն հարցումին թէ Թուրքիա ինչո՛ւ պիտի չկարենայ մուտք գործել արդի աշխարհէն ներս: «Գայթակղութիւն» որակելով իր վարչապետին պատասխանը, Պ. Ծօշքուն գրութիւնը կ'աւարտէ հետեւեալ տողերով.

«Կարգ մը գերմանացի երեսփոխանուհիներ ուզեցին լքել հաւաքոյթի սրահը: Արդեօք, տակաւին կը սպասէք որ Թուրքիա Եւրոպական Միութիւն մո՞ւտք գործէ: Մի՛ սպասէք: Ձեր գլուխները թաղեցէք աւազին մէջ: Այդպէս թող անցնին օրերը»:

Livres reçus

MES AMIS D'ISSY ET D'AILLEURS
GILBERT LEONIAN
Espoir pour l'Arménie, Lyon 2003

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 11-Ի ԱՀԱԲԵԿՉՈՒԹԵԱՆ ԻՆՔՆԱՏԻՊ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Նիւ-Եորքի Սեպտ. 11-ի ահաբեկչութեան Բ. տարելիցին Գերմանիոյ մէջ մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծած է հետազօտութեան նախկին նախարար Ա. ֆոն Պիւլօյի կողմէ պատրաստուած հատորը: Ան խորագրուած է «ՍԻ – Ի – Ա» եւ ամէնէն աւելի վաճառուած գիրքերու ցանկին Բ. տեղը գրաւած է, լոյս տեսնելէն հազիւ երկու ամիս ետք: Հատորին վայելած հետաքրքրութեան պատճառը անոր բերած ինքնայատուկ մեկնաբանութիւններն են, երկու երկնաքերները քանդող արարքին մասին: Նախկին նախարարը կ'ըսէ թէ անոր հեղինակը Ալ-Քաիտայի պարագլուխ Պէն Լատէնը չէ, այլ ԱՄՆ-ու գաղտնի սպասարկութիւնները. իսկ դրդապատճառը Ուաշինկթընի համաշխարհային գերակայութեան ձգտումն է:

Ահաբեկչութեան վերագրուած արարքին դաւ մը ըլլալու պնդումները հեղինակը կը հիմնէ կարգ մը կէտերու.

– Սեպտեմբեր 11-ի յարձակումը գործողները Համպուրկի իրենց ուսանողութեան օրերուն արմատական տիպարներ չէին:

– Անոնցմէ ոմանք ողջ են: 19 ահաբեկիչներէն եօթը մեռած չեն: Մ. Աթթա յարձակումէն ետք հեռաձայնած է հօրը:

– Երկնաքերները յարձակումէն ետք պայթեցուած են, որպէսզի փուլ գան:

– Իսրայէլի պատկանող ծովային ընկերութիւն մը յարձակումէն շաբաթներ առաջ ուրիշ տեղ փոխադրուած է:

Պիւլօ կ'ըսէ թէ իր տեղեկութիւնները առած է համացանցէն: Անոր վարկածները մասնագէտներու կողմէ ընդունելի չեն նկատուիր, սակայն, մեծ թափով կ'աճի ընթերցողներուն, բուսուածներուն հաւատացողներուն եւ նորանոր տեղեկութիւններով անոր զօրակցողներուն թիւը: Այս վերջիններէն լրագրող մը հեռատեսիլի յայտագրի մը ընթացքին բացատրած է թէ զոյգ շէնքերուն պողպատէ կմախքը կրնար մինչեւ 1200 աստիճան ջերմութեան դիմանալ. իսկ օդանաւերուն վառելանիւթին բռնկցուցած հրդեհին ջերմութիւնը 1050 աստիճանէն աւելի չէր կրնար ըլլալ. հետեւութիւնը այն է որ երկնաքերները միայն պայթումով մը կրնան փլած ըլլալ:

Հեղինակը ներկայիս հեռացած է քաղաքական մարզէն ու գլխաւորաբար դաւերու վարկածներ առաջարկող հատորներ գրի կ'առնէ:

ՔԱՂՀԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Յաջորդ օր, ամբողջ յետմիջօրէին ան բացակայեցաւ: Ինծի պատուիրած էր որ ստիպողական գործի մը պարագային, զինք կրնամ փնտռել տալ գիւղի սրճարանը: Արդարեւ, եզական ժամադրութիւն...

Իրիկունը, վերադարձին, ան զանց ըրաւ իր գիշերային պտոյտը: Նախքան իր սենեակը քաշուիլը, լակոնիկ թօնով մը ըսաւ ինծի.

– Փայլակ, գիտես անշուշտ, որ վաղը գիշեր է մեր տնօրէնին, Հիւկընէնի մասնաւոր ճեպընթացը: Տոկան Ջայի առջեւէն պիտի անցնի գիշերուան տասնեւմէկի մօտերը: Քուներնիս պիտի խանգարուի, լաւ կ'ընես, եթէ կանուխ պառկիս այս գիշեր...

Օհ, մէօսիէօ Հիւկընէնը... Անատոլուի երկաթուղագիծի ընդհանուր տնօրէնը... Ընկերութեան կիսաստուածը... Այդ օրերուն, պետական անձնաւորութիւն մը գրեթէ... Իր մասին ի՜նչ առասպելներ չէի իմացած գալիս ի վեր... Թէեւ համեստ ծագումով, – պարզ պաշտօնեայ մը նախապէս, շատ շատերու նման– այսօր սակայն, Թալէաթներու, Էնվէրներու կարգին, անոնց համազօր, անոնցմէ գերիվեր ուժ մըն էր... Հիւկընէնը... Անիկա կռթնած էր գերմանական դրամին, ազդեցութեան: Մէկն էր, որուն հմայքը կը բազմանար օրէ օր, որքան Անատոլուի գծին մայր երակը կը ձգուէր Տաւրոսի լեռներէն անդին, դէպի անապատ, դէպի Պաղտատ...

Զարմանալի չէր, եթէ իր անունը խորհրդաւոր դող մը ձգէր գծի երկայնքին: Տարուան մէջ երբեմն, երկու-երեք անգամ, ան հարկ կը տեսնէր քննական պտոյտի մը ելլել գծին կարեւոր կեդրոնները եւ ծայրամասերը: Ան կը ճամբորդէր մասնաւոր, առանձին գնացքով, ընդհանրապէս գիշերները: Իր գնացքին ժամանակացոյցը կը հաղորդուէր նախապէս, ամենայն ճշգրտութեամբ: Որեւէ կայարանի առջեւէն անցած պահուն, որքան ալ ուշ եղած ըլլար, անհրաժեշտ էր որ ամբողջ պաշտօնէութիւնը, կազմ եւ պատրաստ, ողջերթի կենար քարափին, դիտելու համար պարզապէս ճեպընթաց գնացքի մը դղրդագին անցքը, ուր ոչինչ կարելի էր նշմարել, եթէ ոչ լուսացնցուղ պատուհաններ, որ մութին մէջ զիրար կը հալածէին, իրարու վրայ կը փլէին, կը շփոթուէին ու կը ցնդէին մէկէն վայրաշարժին խելագար ճիչին նման...

Անգամ մը միայն ականատես եղած էի նմանօրինակ անցքի մը, Տոկան Ջայ պաշտօնավարութեանս առաջին օրերուն: Դեռ միտքս էին այն գիշերուան տպաւորութիւնները. անձկագին սպասում քարափին վրայ... Մութին մէջէն դուրս ժայթքող վիշապի մը երկու հրացայտ աչքերը ու հրադխակ գարգմանակը... Շոգեշարժին սուր, երկար ու որոտնման ճիչը... ու ուրուակերպ, վիթխարի զեռունի մը խուճապահար փախուստը մեր առջեւէն, մինչ գետինը կը դողար մեր ոտքին տակ...

Պաշտօնական յուզումի երկար, անվերջանալի պահ մը եղած էր: Գնացքը անցնելէ յետոյ անգամ կեցեր էինք ակնապիշ... Աչքերնիս՝ սեւեռած յետսակողմի կարմիր լապտերներուն... Պ. Ամատեան մոռցած ինքզինքը, դեռ շարունակեր էր իր ձեռքի լապտերը ճօճել օդին մէջ ու ճամբայ տալ վայրաշարժին, որ հեռո՜ւ, հեռո՜ւ էր արդէն մեզմէ...

Ահաւասիկ այսօր, այս իրիկուն անգամ մըն ալ ականատես պիտի ըլլամ նոյն հանդիսաւոր անցքին, բարեբախտաբար վերջինը՝ իմ պաշտօնավարութեանս:

Ամբողջ օրը Պ. Ամատեան կլանուած էր խորհրդաւոր, արտասովոր գործունէութեամբ մը: Գիւղէն եկած չերքէզ կամաւորներու օժանդակութեամբ գծին երկու կողմը ճամբան վայրի խոտերէն, մացառուտներէն մաքրել տուաւ: Իրիկուան դէմ, գծին մուտքի կողմը, ուրկէ կը սպասուէր տնօրէնի գնացքը, ճիշդ երկաթուղագծի ճիւղաւորումի կէտին մօտերը անիկա պատրաստել տուաւ երկու վիթխարի դէզեր, սէզեր՝ չոր խոտերու, մացառներու: Խարոյկի մը պատրաստութի՞ւնը արդեօք, ի պատիւ Հիւկընէնի, կ'ըսէի մտովի: Տիկին Ամատեան, մտահոգ, սրտադողի մատնուած, երկիւղով, կասկածով կը հետեւէր իր ամուսնի շարժումներուն: Վստահ որ բերնին չափը պիտի առնէ, չէր համարձակեր ամենեւին դիտողութիւն, խօսք ուղղելու իր մարդուն:

– Նորէն ի՞նչ փչեր են խելքին, – ըսաւ գողունի խեղճ կինը ինծի, – սատանան կրկին փորը մտեր է, շատ կը վախնամ, որ այս ամէնուն տակը չար դիտաւորութիւն մը կայ ծածկուած... Ես գիտեմ իմ ապրանքս, միտքը բան մը դնէ եթէ, գլուխն ալ կտրես, անկէ վազ չանցնիր... Աման, քեզ մատաղ, Փայլակ, հսկէ վրան, փորձանք մը չհանէ...

Իրիկունն իսկ, անիկա ատեն չունեցաւ ճաշի գալու: Իմացանք որ գիւղն է, սրճարանին առջեւ, շրջապատուած՝ բազմութեամբ, տաք տաք խօսելու վրայ:

Որքան գիշերուան ժամերը կը յառաջանային, կ'աճէր իր գերագրգռութիւնը: Փուշի վրայ էր: Անկարելի էր իրեն նստիլ, կեդրոնանալ: Իր աչքերը կը յայտնէին արդէն իր հոգիին անհամբեր, պիրկ վիճակը: Ի՞նչ թխսելու վրայ կրնար ըլլալ այս չնաշխարհիկ մարդը, կը հարցնէի ինքզինքիս: Հանելուկ: Նոյնքան չահագրգռուած նաեւ կայարանի միւս պաշտօնեաները՝ ոստիկան, բեռնակիր ու ուղեփոխորդ (aiguilleur), որոնք ինծի նման կասկածելի հոտ մը կը նախզգային օդին մէջ, առանց հարցնել ու գիտնալ համարձակելու: Վերջապէս, ի՞նչ արած, իւրաքանչիւրը՝ իր պատասխանատուութեան:

(Շար. 13)

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Տէր եւ Տիկին Լեւոն Տէր–Մինասեան 100 Եւրօ կը նուիրեն Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան Թագուհի Սարգիսեանի մահուան առթիւ:

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Երախայի կամ տարեց անձի մը խնամք տանելու համար, հայ կին մը գործ կը փնտռէ:

Հեռաձայնել Տիկին Աբրահամեանի՝
01 39 33 40 48:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Ալֆորվիլի «Էլէն Բիւզանդ» մասնաճիւղը իր խոր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Թագուհի Փափազեան–Սարգիսեանի յանկարծական մահուան առթիւ իր ընկերուհիներուն՝ Զարուհի Փափազեանի եւ Արշալոյս Սարգիսեանի, ինչպէս նաեւ իր ամուսնոյն՝ Վարդանի եւ ընտանեկան պարագաներուն:

⁂

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան Վարչութիւնը եւ բոլոր անդամները իրենց խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնեն Վարդան Սարգիսեանի, Զարուհի, Մարսէլ եւ Ցամիկ Փափազեանի, Արշալոյս, Ցարութիւն, Վարուժան, Վիրժինի Սարգիսեանի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն իրենց կնոջ, աղջկան, հարսին, քրոջ՝ Թագուհի Փափազեան–Սարգիսեանի յանկարծական մահուան առթիւ: Տնօրէնութիւնը, դասատուները եւ անդամները կը մասնակցին այս խոր սուգին եւ իրենց ցաւակցութիւնները կը ներկայացնեն:

Ինչպէս պսպղուն եւ յաւերժական աստղ մը, Մշակոյթի Տան առաջին աշակերտներէն ԹԱԳՈՒՀԻ–ին յիշատակը անմար պիտի մնայ:

Rentrée

ST-JEROME

La rentrée des classes pour l'année 2003/2004 aura lieu le **Mercredi 17 septembre à 9 heures.**

Le car de ramassage passera aux heures habituelles :

— Village de la Bégude Haute à 8h40
— aux Aurenques à 8h45

N.B. : Les enfants de moins de 4 ans et demi ne sont pas admis en raison de non couverture d'assurance.

(Շար. Ա. էջէն)

Նաեւ դատական հետապնդումը: Փոքր բաժնետէրերը անընդունելի կը գտնեն ամերիկեան որոշումը, հանդէպ անձի մը, որ նիւթապէս քայքայած էր ընկերութիւնը:

ԳՈԼՈՄՊԻՈՅ մէջ, կեռիլլան ութ օտար զբօսաշրջիկներ արգելափակած է, Սիէռա Նեվատայի մօտ, Սեպտ. 13–ի գիշերը: Խումբին մաս կը կազմեն չորս Իսրայէլացի, երկու Անգլիացի, մէկ Գերմանացի եւ մէկ Սպանացի: Գոլոմպիոյ Յեղափոխական Զինեալ Ուժերը քաղաքական 21 պատանդ ունին, որոնց մէջ Ինկրիտ Պէթանքուռ, 47 զինուորական եւ 800 քաղաքացի:

ՌԻՍԱՏԻ գլխաւոր ճամբուն մէջ ծագած հրդեհի մը զոհ գացած են 67 բանտարկեալներ, Սեպտեմբեր 15–ին: 23 ուրիշներ ալ վիրաւորուած են:

ՌԱՊԱԹԻ դատախազը մահապատիժ պահանջեց Ֆրանսացի իսլամապաշտ Փիէր Ռոպէրի դէմ, Գազապլանքայի ոճրափորձերու կապակցութեամբ: Նոյն պատիժը պահանջուած է նաեւ 11 միւսներու դէմ: Դատը կը շարունակուէր:

ԱՄՆ–ու Արտաքին Նախարարը՝ Գոլին Փաուըլ Հալապճայի մէջ մեծարած է յիշատակը այն 5000 Քիւրտերուն, որոնք սպաննուեցան 1988–ին Ս. Հիւսէյնի պատերազմի կազով: Նախարարին այս այցելութիւնը կը ձգտէր յիշեցնելու որ Ս. Հիւսէյն ցանգուածային բնաջնջումի զէնքեր գործածած է անցեալին:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Կապոյտ Խաչի Սէն – Ժերոմի «Ջաւօ Շանթ» մասնաճիւղը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տայ իրմէ յաւէտ բաժնուած ընկերուհիներու հոգիներուն խաղաղութեան, Կիրակի, Սեպտեմբեր 21, ժամը 10–ին, Թաղին Ս. Սահակ – Մեսրոպ եկեղեցւոյ մէջ:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 21

ԱՅՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագի աւարտին Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան:

OFFRE D'EMPLOI

AUBAGNE
Cherche J.H. pour poste de livreur, préparateur de commandes et petit montage électrique. Permis B. Francophone, sérieux et organisé.

☎ **0 442 187 186**

TELEVISION
FRANCE 2

Dimanche 21 Septembre à 9 heures 30
Hommage à
KOMITAS
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

Ս. ՄԵՍՐՈՊ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԴՐՈՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ

Հինգշաբթի, Սեպտեմբեր 18,
ժամը 20·30–ին

ՓԱՐԻԶԱՀԱՅ ԴԵՐՁԱԿԸ,
ՏՊԱԳՐԻՉԸ ԵՒ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ
ԺԱՆԻԿ ԱՐԱՄԵԱՆ
...Ըսէ՛ թէպետ հեռաւոր տեղ,
Սրտիւ մօտ ենք Հայերուն:

Բանախօս՝ ԿԱՐԷՆ ՍԻՄՈՆԵԱՆ
Ընթերցումները՝ ԱՆԱՀԻՏ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

10 bis, rue Thouin, Paris 5ème
Métro: Cardinal Lemoine, Monge

Մուտքը ազատ է

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

La M.C..A a le plaisir de vous inviter à la **Rencontre** avec

CHARLY KOUBESSERIAN

à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo,
les mémoires d'un grand maquilleur
du cinéma français

Préface de Jean-Paul Belmondo

le **Vendredi 19 septembre** à 20h45

Présentation — Débat — Signatures

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55985

A l'occasion de la

FÊTE NATIONALE
DE LA RÉPUBLIQUE D'ARMÉNIE

L'Ambassadeur de la République d'Arménie en France	L'Ambassadeur Itinérant de la République d'Arménie
M. **Edward NALBANDIAN**	M. **Charles AZNAVOUR**

offrent une réception
dans les Salons du Grand Hôtel Intercontinental
le **jeudi 9 octobre de 18h à 20h**

Entrée sur invitation. Participation aux frais.
Tous les Arméniens de France sont invités à cette réception
et peuvent récupérer des cartons d'invitation à :

— l'Ambassade de la République d'Arménie :
9, rue Viète, 75017 Paris, Tél. : 01 42 12 98 00 / Fax : 01 42 12 98 03
— ainsi qu'aux églises arméniennes apostolique, catholique et évangélique, associations, clubs et organisations arméniens politiques, culturels, sportifs, de jeunesse etc.

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
ՎԱՐԺԱՐԱՆ

COLLEGE ARMENIEN
SAMUEL-MOORAT

ANNEE SCOLAIRE 2003 - 2004

PARENTS ! ԾՆՈՂՆԵՐ

PENSEZ A L'EDUCATION ARMENIENNE DE VOS ENFANTS
L'Ecole bi-hebdomadaire Samuel-Moorat
sous l'égide de l'Association des Parents d'Elèves
et des Anciens Elèves
propose tous les mercredis et samedis
de 9h30 à 16h

cours de langue,
d'éveil à la culture et à l'identité arménienne
DE LA MATERNELLE AU LYCEE

Travaux manuels — Danses et chants traditionnels —
Théâtre — Informatique
Vaste aire de jeux

REPRISE DES COURS
le Samedi 13 septembre à 9 heures 30

Inscriptions - Contact : Sur place les mercredis et samedis
Tél. : 01 45 34 94 04
01 46 38 35 96
06 85 70 23 98

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (**Absentéisme exclu**)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 18
JEUDI
18 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.772
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.772

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՇԻՐԱՔ աճապարեց կապը վերահաստատելու համար ժողովուրդին հետ եւ ժամ առաջ ճամբայ ելաւ օգնութեան հասնելու համար Ռաֆարէնի: Օսէրի մէջ է, որ ելոյթ ունենալով փորձեց համոզել Ֆրանսացիները, որ կացութիւնը գէշ չէ: Ընդհակառակն, լաւատես ըլլալու պատճառները շատ են՝ «Ֆրանսա ոչ մէկ պատճառ ունի կասկածելու, այնքան պատճառներ ունինք մենք մեզի հանդէպ հաւատք ունենալու»: Շիրաքի համար, Ֆրանսա նուաճելու վրայ է տնտեսական իր մակարդակը: Ամէն ձեւով պաշտպանեց իր նախարարապետը: Ինչ կը վերաբերի Ֆրանսայի պիւտճէի բացին (1.000 միլիառ Եւրօ), Շիրաք կ'ըսէ.– «Մեծ ճիգ մը թափեցինք դժուար ժամանակաշրջանի մը մէջ եւ միւս երկիրներուն պէս, կ'ընդունինք հասարակաց դրամին պարտաւորութիւնները: Իր հեռանկարն է հանրային բացին նուազումը, քանի ներկայ մակարդակը կրնայ միայն ժամանակաւոր ըլլալ»: Այս շրջապտոյտին գլխաւոր նպատակն էր մոռցնել ամառնային իր բացակայութիւնը եւ զօրակցութիւն ցոյց տալ Ռաֆարէնի, որուն ժողովրդականութիւնը զգալի նուազում արձանագրած է: Շիրաքի ելոյթին հակազդեցութիւնները շատ դրական չեն, նոյնիսկ աջի շարքերուն մէջ, ինչպէս Պայրու, որ կը նշէ նախագահին հակասութիւնները: Ձախի պարագլուխներուն համար Շիրաք հակաճշմարտութիւնները կը դիզէ (համայնավար), օգնութեան կը հասնի իր վարչապետին (ընկերվարական): Ժ.-Մ. Լը Փէնի համար Ժ. Շիրաք որպէս հանդիսատես կը դիտէ տապալումը եւ նախագահի իր դերը կը սահմանափակէ Մաք-Մահոնի դերին, որ կ'ըսէր՝ «Որքա՜ն ջուր, որքա՜ն ջուր», աղէտալի ողողումներու ի տես (Ֆրանսայի Հանրապետութեան Նախագահ, 1808 – 1898):

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ փրկեց Իսրայէլը, շնորհիւ ԱՄՆ.-ու վեթօյին: Արդարեւ, արաբական երկիրներու ներկայացուցած բանաձեւը 11 ձայն ստացաւ, մէկ ձայն դէմ եւ երեք ձեռնպահութիւն: Բանաձեւը կը պահանջէր որ «Իսրայէլ, գրաւող ուժը, խուսափի տեղահանութեան ձեռնարկելէ եւ վերջ տայ որեւէ սպառնալիքի Պաղեստինեան իշխանութեան ընտրեալ նախագահին ապահովութեան դէմ»: Միացեալ Նահանգները սակայն, յայտնած են որ 10 միլիառ տոլարի փոխատուութեան երաշխաւորութիւնները Իսրայէլի մինչեւ 2006, կրնան նուազիլ համեմատաբար Իսրայէլեան ներդրումներուն Այսրյորդանանի եւ Գազայի գօտիին մէջ: Պաղեստինցիք, Արաֆաթի խորհրդականին բերնով հրադադար մը առաջարկեցին, անսահման ժամանակաշրջանի մը համար, որ թոյլ տայ երկու կողմերուն՝ խօսելու վերջնական կարգադրութեան մը համար, ինչ որ Իսրայէլ մերժեց, Շարոնի բանբերին բերնով: Իսրայէլեան բանակը կը շարունակէ իր հետապնդումները գործօն պաղեստինցիներու դէմ եւ ինը հոգի եւս ձերբակալած է: Պաղեստինցի մըն ալ սպաննած է Նապլուս:

ՇՈՒԷՏԻ Արտաքին նախարարուհիին սպանութեան կապակցութեամբ, կասկածելի մը ձերբակալուած է: Ձերբակալութիւնը կատարուած է ճաշարանի մը մէջ: 35 տարեկան, ծանօթ անձ մըն է ոստիկանութեան համար, քանի մը յանցագործութիւններու պատճառաւ: Կը կարծուի որ ծայրայեղ աջին կը պատկանի եւ կը ներկայացուի որպէս անկայուն, թմրամոլ, առանց աշխատանքի եւ բնակարանի անձ մը: Իր արարքը կրնայ քաղաքական բնոյթ չունենալ:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԵՔ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ղեկավարները՝ Շիրաք, Պլէր եւ Շրէօտէր հանդիպում կ'ունենան Սեպտ. 20-ին Պէրլինի մէջ, խորհրդակցելու համար օրուան հրատապ հարցերուն մասին, մանաւանդ Իրաքի: Խորհրդակցութեանց աւարտին հասարակաց մամուլի ասուլիս մը պիտի տան: Կացութիւնը փափուկ կը նկատուի, քանի պէտք է խուսափին Եւրոպայի երրեակ ղեկավարութեան մը դիմագիծէն, ուր մեծերը դաս կու տան փոքրերուն: Երկրորդ խոչընդոտն է Իրաքը, որուն շուրջ կարծիքները կը տարբերին:

ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ կառավարիչի ընտրութեան թուականը, որ Հոկտեմբեր 7-ին նախատեսուած էր, յետաձգուած է ցնոր տնօրինութիւն: Պատճառը քուէարկութեան մեքենաներու ժամանակավրէպ եւ հինցած ու անգործածելի վիճակն է: Այդ պաշտօնին ամէնէն յայտնի թեկնածուն էր հանրապետական դերասանը՝ Արնոլտ Շվարցընէկեր:

ԺԱՆ-ՄԱՐԻ ՄԵՍԻԷԻ 20,5 միլիոն Եւրոյի հատուցման գումարը, առայժմ, պիտի չվճարուի, ՍԷՔ-ը (Սեքիւրիթի Էնտ Էքսչէնճ Գոմիշըն, ամերիկեան սակարանային իշխանութիւն) հրահանգած ըլլալով որ գրաւման տակ մնայ: ՍԷՔ-ը կը կռթնի Սարպանէս–Օքսլէյ օրէնքին, որ կ'արտօնէ իրեն ղեկավարի մը վարձատրութիւնները «սառեցնել» նորոգելի 45 օրերու երկայնքին, եթէ քննութիւն մը կայ: Արդ, ՍԷՔ-ը 2002 Նոյեմբերէն ի վեր կը քննէ Վիվէնտի Իւնիվերսալի հաշիւները: Ենթակային համար «ոսկեայ նուէր մը» չէ, այլ բանակցութիւններու արդիւնք, որպէսզի քաշուի:

ԱՄՆ-ու նախկին նախագահ՝ Ճորճ Պուշի (հայրը ներկայի նախագահին) այցելութիւնը Սոչի բաւական խորհրդաւոր բնոյթ ունի, ըստ դէտերու: Այր ու կին այցելելէ ետք Ս. Պետերբուրգ, ուր ներկայ եղած են նուագահանդէսի մը Շ. Փերէսի եւ Ժիսքար տ'Էսթէնի հետ, ժամանած են Սոչի, Սեւ Ծովու ափին, Պուտինի նախընտրած վայրը, ուր տեղի ունեցած է Պուշի հետ տեսակցութիւնը Սեպտ. 14-ին: Տասը օր ետք Պուտին Ուաշինկթըն կ'երթայ տղան տեսնելու: Այցելութեան վերաբերող հարցումները բազմազան են: Ի՞նչ գործ ունի Հայր Պուշ Ռուսաստան: Ռուսեւամերիկեան ֆոնտի մը ստեղծումին զա՞րկ տալ: Օգնե՞լ Շըվրոն Թեքսաքոյի որ ներդրում կատարէ ռուսական քարիւղին մէջ: Զօրավի՞գ ըլլալ Միխայիլ Խոդորկովսկիի, քարիւղի գործատէր Ամերիկացիներու բարեկամին, որ քննոտած է Կրեմլինի հետ: Իրաքի՞ մասին խօսիլ: Այս բոլոր հարցականները դիպուկ պատասխան չունին:

ԼԻՈՆԻ ընկերվարական քաղաքապետը՝ Ժերար Գոլոմպ ահազանգ հնչեցուցած է Լա Ռոշէլ, յայտարարելով՝ «Եթէ բան մը չընենք, գալիք տասը տարիներու ընթացքին ցեղային ծանր պայթումներ պիտի ունենանք»: Գաղթողներու վերաբերող այս հաստատումը ցնցած է ընկերվարական շարքերը:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖՈՐՈՒՄԻՆ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԽՈՐՀՐԴԱԺՈՂՈՎԸ

Եւրոպայի Հայկական Միութիւններու Ֆորումը Սեպտ. 12–13-ին Ժընեւի մէջ արտակարգ խորհրդաժողով գումարած է 17 երկրէ մասնակից պատուիրակութիւններով: Ողջոյնի խօսքերէն ետք, ընտրուած է օրուան դիւանը եւ հարկաւոր քննարկումով միաձայնութեամբ ընդունուած է ինը միութիւններու անդամակցութեան դիմումը:

Ֆորումի նախագահ Թորոս Սաղըրեանի հաշուետուութիւնը ընդգրկած է վերջին հինգ տարուան գործունէութիւնը, նաեւ Ցունիսին Վենետիկի մէջ կէս մնացած հինգերորդ խորհրդաժողովէն ետք ստեղծուած կացութիւնը: Ժողովը միաձայնութեամբ վաւերացուցած է հաշուետուութիւնը:

Խորհրդաժողովը յանձնախումբ մը ընտրած է կանոնադրութեան բարեփոխումները պատրաստելու եւ յաջորդ տարուան ընդհանուր ժողովին քննարկութեան ներկայացնելու համար:

Յայտարարուած է որ Ֆորումին կեդր. գրասենեակը կը գտնուի Ժընեւ եւ միայն անկէ ղրկուած փաստաթուղթերը իրաւական եւ օրինական են, վաւերացուած գործադիր մարմնին եւ ստորագրուած նախագահին կողմէ: Իսկ Պրիւքսէլի գրասենեակին աշխատանքները առժամապէս դադրած են:

Յառաջիկայ տարուան համար առաջարկուած է Գերմանիոյ մէջ համաեւրոպական երիտասարդական Ֆորումի հանդիպում մը կազմակերպել, յանձնաժողով մը կազմել 2005-ին ցեղասպանութեան 90-ամեակի նշումին նախապատրաստութեան համար: Որոշուած է կոչ ուղղել Զուիցերիոյ իշխանութիւններուն որ խորհրդարանական յաջորդ շրջանին օրակարգի բերեն ցեղասպանութեան ճանաչումի խնդիրը:

ՏԵՂԱԿԱՆ ՁՕՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՎԱՔԸՖԳԻՒՂՑԻՆԵՐՈՒՆ

Մուսա Լերան միակ հայկական մնացած գիւղին՝ Վաքըֆգիւղի հողային տարածքներուն տիրանալու համար քաղաքապետութեան սարքած դաւը շարժման մղած է տեղական խումբ մը կազմակերպութիւններ: Անոնք յայտարարութեամբ մը խստօրէն դատապարտած են կատարուածը եւ սրբագրութիւն պահանջած: Ըսած են թէ քաղաքապետութիւնը գործի գլուխ գալէ ետք ո՛չ մէկ ծառայութիւն մատուցած է ժողովուրդին, ներդրումներ չեն կատարուած որեւէ բնագաւառի մէջ, նոյնիսկ Սամանտաղի հողատարածքները չահագործուիլ սկսած են, ի վնաս ժողովուրդին:

Այնուհետեւ յայտարարութեամբ կ'ըսուի. «Մեզ մտահոգութիւն կը պատճառէ այն հարցը, որ քաղաքապետութիւնը օգտուելով գիւղի բնակիչներու բարեացակամ վերաբերումէն, խաբած է զանոնք եւ ստորագրել տուած է փաստաթուղթ մը, որով գիւղի 500 արտավար տարածքը փոխանցուած է քաղաքապետութեան: Քաղաքապետութիւնը, որ Սամանտաղի կեդրոնին մէջ իսկ որեւէ աշխատանք չի տանիր, ի՞նչպէս կրնայ ծառայութիւն մատուցանել տարածքի մը մէջ, որ կեդրոնէ դուրս կը գտնուի: Երախաներն իսկ չեն հաւատար այսպիսի պնդումի մը: Քաղաքապետութիւնը որ մինչեւ այսօր աչք փակած է Սամանտաղի կանաչապատ տարածքներու ոչնչացման դէմ, այսօր նոյնը ընել կը փափաքի Վաքըֆգիւղի մէջ: Մենք չենք կրնար աչք փակել այս թալանին դէմ: Վաքըֆգիւղցիներու հետ միասին ցաւ կը զգանք պատահածին համար եւ կը յայտարարենք որ պիտի պայքարինք այս անիրաւութիւնը սրբագրելու համար»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 16/17)

ԻՆՔՆԱՇԱՐԺԻ ԱՐԿԱԾ

Սեպտեմբեր 16-ի առաւօտը Երեւանի Միասնիկեան պողոտային վրայ թաքսի մը բախած է հանրակառքի մը ու պատճառ դարձած յաջորդական բախումներու: Շղթայաձեւ արկածը պատճառ եղած է տասնեակէ աւելի վիրաւորներու:

***

ՈՃՐԱՓՈՐՁԻ ՄԸ ԱՌԱՋՔՆ ԱՌՆՈՒԱԾ

Սեպտեմբեր 15-ին, ձերբակալուած է Լեւոն Աբրահամեան, համաձայն քրէական օրէնգրքի 35–305 յօդուածին: Ան պայթուցիկ կազմած կը կրէր եւ կը պատրաստուէր ոճրափորձ մը գործելու:

***

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԸՆԴՈՒՆԱԾ Է ՇԱՒԻԼԻ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Սեպտեմբեր 14-ին, Ամենայն Հայոց Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը ընդունած է Շաւիլի քաղաքապետ Ժան Լըվէնի գլխաւորած պատուիրակութիւնը: Պատուիրակութեան մէջ, Ֆրանսացիներէն զատ, կային նաեւ ֆրանսահայ ուխտաւորներ:

Գարեգին Բ. անդրադարձած է Հայ եւ ֆրանսացի ժողովուրդներու դարաւոր բարեկամութեան եւ յիշած է Շաւիլ կատարած իր այցը, 2001-ին:

Շաւիլի քաղաքապետը շնորհակալութիւն յայտնած է եւ շեշտած ֆրանսահայ գաղութին օրինակելի քաղաքացիի դերը եւ արտայայտած է իր հիացումը անոր հանդէպ:

***

ՆՈՐ ՆՇԱՆԱԿՈՒՄՆԵՐ

Սեպտեմբեր 16ին, Արտաքին նախարար՝ Վարդան Օսկանեան ներկայացուցած է նախարարութեան նոր բանբերը՝ Համլէթ Գասպարեանը, որ կը փոխարինէ նախկին բանբերը՝ Ջիւնիկ Աղաջանեանը: Նախարարը ցաւ յայտնած է Ջիւնիկ Աղաջանեանի հրաժարման համար, քանի ան լաւ աշխատանք կատարած է, ապա ներկայացուցած է Համլէթ Գասպարեանը, որ աշխատած է հրատարակչական եւ մամուլի մարզերուն մէջ: 1991-էն մաս կազմած է «Ազգ» թերթի խմբագրական կազմին, 1995-էն աշխատած է Արտաքին նախարարութեան մէջ, ապա պաշտօնավարած է Փարիզի դեսպանատունը, վարած է Հայաստանի ազգ. հեռատեսիլը, հուսկ՝ վերադարձած Արտաքին նախարարութիւն:

Ջիւնիկ Աղաջանեան ալ ՄԱԿ-ի մօտ արտակարգ դեսպան եւ լիազօր նախարար նշանակուած է, Նիւ-Եորք:

ԵՌԱԲԼՈՒՐԷՆ ՄԻՆՉԵՒ «ԷՐՄԷՆԻ ՄԷՍԷԼԷՍԻ»...

Եռաբլուրի մէջ 2000–ին կառուցուած կոթող մը հայութեան մէջ նոր հակադրութիւններու, վէճերու դուռ բանալու յատկանիշով կը ներկայանայ: Հիմնապէս Արցախի հերոսներուն վերջին հանգստարան այդ վայրին մէջ ամփոփուած են նաեւ աճիւնները Վազգէն Սարգսեանին, ապա Փարիզէն փոխադրուած Անդրանիկին: Իսկ նշուած թուականին հոն աչքառու յուշակոթող մըն ալ բարձրացած է կարմիր տուֆէ, եւ 39 տապանաքարէ բաղկացած. վրան կայ «Վասն հայութեան, վասն հայրենեաց» արձանագրութիւնը: Ան նուիրուած է «Հայաստանի ազատագրութեան հայ գաղտնի բանակին» որ նոյնիսկ հայկական շրջանակներուն աւելի ծանօթ է ԱՍԱԼԱ անունով:

Այս յուշակոթողն է որ նորօրեայ կռուախնձոր մը ըլլալու հաւանականութիւն կը մատնէ, դատելով անոր մասին լոյս տեսած էջէ մը: Այդ էջը տեղ գտած է «Առաւօտ» օրաթերթին Սեպտ. 2–ի թիւին մէջ, ստորագրուած է Նայիրա Մամիկոնեան: Ունի «Ցո՞ երթաս, հայ ժողովուրդ» բաւական հռետորական խորագիրը եւ ենթախորագիր մը որուն մէջ պարփակուած է հակադրութիւններու հեռանկարի մը ամբողջ ներուժը. «Լինո՞ւմ է արդեօք լաւ, արդարացուած ահաբեկչութիւն»:

Պէտք է ըսել որ Եռաբլուրը իրեն պահ տրուած աճիւններու պատճառով արդէն եղած է վէճերու, քննադատութիւններու նիւթ: Յատկապէս Վ. Սարգսեանի հոն թաղումին, նաեւ՝ Անդրանիկին փոխադրութեան առիթներով: Մէկ կամ միւս դէմքին համար Եռաբլուրը շատ գտնողներ, քիչ գտնողներ եղան, վէճը արձագանգ գտաւ նաեւ մամուլի էջերուն մէջ: Երկար չտեւեց սակայն, քննադատողը համակերպեցաւ, դժգոհը լռեց ու Եռաբլուրը շարունակեց հսկել իր մեռեալներուն: Այցելուներ կ՚երթան հոն, մեխակ մը ձգելու շիրմաքարերէն մէկուն ու միւսին վրայ, թերեւս աղօթքի մրմունջ մը արտասանելու, խունկ մը ծխելու եւ երախտագիտական զգացումի փշուր մը ձգելու. ու հոնկէ կը մեկնին հպարտութեան ապրումներով, երբեմն կէս ձգուած պարտք մը վճարելու լուռ յանձնառութեամբ: Ղարաբաղի պայքարը տակաւին չէ հասած իր վերջնական թիրախին ու հոն տանող ճամբան ո՛վ գիտէ որքան պահանջկոտ պիտի ըլլայ:

Յիշատակի յարգանքի ու իրականութեան հրաւէրի այս գերագոյն շրջանակին մէջ նետուած է հակադրութիւններու մեկնակէտ քարը որ կը բնորոշուի «Լինո՞ւմ է արդեօք լաւ, արդարացուած ահաբեկչութիւն» ենթախորագիրով: Հարցականը արդէն կը թելադրէ հեղինակին ժխտական պատասխանի միտումը: Արդէն գրութիւնը կը սկսի տգեղ համեմատականով մը, որուն առարկան Հայաստանի իշխանութիւններն են. կ՚ըսուի թէ անոնք մէկ կողմէն աշխարհաքաղաքական ներկայի ձայնակից կը թուին, դատապարտելով ահաբեկչութիւնը, միւս կողմէն՝ «սեփական երկրում մի ամբողջ սերունդ փորձում են դաստիարակել այնպիսի զարհուրելի գաղափարներով, թէ լինում են նաեւ ազնիւ նպատակ ունեցող, լաւ, արդարացուած ահաբեկչութիւններ»: «Զարհուրելի» նկատուած գաղափարները կը վերաբերին զինեալ պայքարի մարտիկներուն յիշատակը յարգելու կեցուածքին որուն արտայայտութիւնը եղած է Եռաբլուրի յուշակոթողը:

Յաջորդ տողերով աւելի՛ կը խտանայ դատապարտումին թոնը երբ յօդուածագիրը հազուագիւտ կը նկատէ ուրիշ երկիր մըն ալ աշխարհի վրայ, ուր պետական մակարդակով յաւերժացուած ըլլայ «ահաբեկչական գործողութիւն իրականացրած եւ անմեղ մարդկանց կեանքեր խլած տեռորիստների յիշատակը»: Շփոթի, տարակուսանքի ոչ մէկ բաց դուռ ձգուած է. «անմեղ մարդիկ»ը ներկայացուցիչներն են մեղաւոր պետութեան ու ա՛յդ հանգամանքով թիրախ եղած են. իսկ «տեռորիստ» կոչուածները, որոնց խնայուած է «ահաբեկիչ»ը անգամ, այն բազմաթիւ երիտասարդներն են որոնք իրենց կեանքին գնով դացին ազգային դատ մը գործնապէս պաշտպանելու: Զինուորը ըլլալու «ազատագրական պայքար» կոչուած բանի մը:

Ճիշդ է որ ամէն մարդ կրնայ համակարծիք չըլլալ նպատակի մը տանող ճամբաներուն ընտրութեան մէջ: Բայց կան պարագաներ ուր լռելը բաւական բան կը փրկէ: «Ահաբեկչութեան դէմ պայքար»ի իբրեւ թէ մարդկայնական, խաղաղարար աշխարհին մէջ ուր դատապարտումն ու խրախուսանքն ալ յարաբերական, պարագայական են, ինչպէս ամէն օր նոր օրինակ կը տրուի, ի՞նչ նպատակ կը հետապնդէ պարզուած մօտեցումը:

ԱՍԱԼԱ–յի, կամ նման այլ կազմակերպութիւններու պատկանող մարտիկներու կարելի է միամտութեան, անհեռատեսութեան, ձեռնածումի պոհ ըլլալու տկարութիւն վերագրել թերեւս. բայց, այդքան դիւրի՞ն է առանց ներքին համոզումի արարքի դիմել, շատ լաւ գիտնալով որ ատիկա կրնայ կեանքը վրայ տալ ալ նշանակել: Կարելի է նոյնպէս, վիճիլ քաղաքականութեան մէջ ահաբեկչութեան դերին, անոր դիմելու ազդակներուն մասին: Բայց չորս տողով խաղաղարարի դեր ստանձնել ու առանց շօշափելի պատճառի մեղադրել, դատապարտել անոր պարտադրուողը, կրնա՞յ արդարացուիլ:

Այսօր, ատիկա ընելու պատճառ համարուած յուշակոթողը երեք տարեկան է, իսկ ահաբեկչական ոչ մէկ նոր արարք հայութեան օրակարգին վրայ տեղ ունի. ի՞նչ է պատճառը, ուրեմն, ապաժամ ու անհիմն այդ մաղձին: Թերթը էջ լեցնելու հա՞րց ունէր, թէ մօտալուտ Սեպտեմբեր 11–ի ներշնչումէն ու զայն դատապարտողներու բանակէն ետ չմնալու հեւքէն առաջնորդուած էր: Եթէ առաջինն էր պարագան, ստեպղինին օգուտներուն կամ արեւուն վնասներուն մասին էջ մը կրնար օգնութեան հասնիլ: Իսկ եթէ երկրորդն էր, հրատարակուածը շատ շատ կրնայ պապէն աւելի պապական մրցանակ մը ապահովել հեղինակին ու հրատարակիչին. աւելի հաւանական է որ մնայ որպէս ինքնաժխտումի, ինքնադատապարտումի հազուադէպ երեւոյթ, առանց յաջողելու բարենիշ բերող ձեռնարկի վերածուելու:

Իսկապէս դժուար է տրամաբանական, պարզօրէն խոստովանելի բացատրութիւն մը տալ գրութեան որ բառամթերքին ամէնէն անարժան որակումով –տեռորիստ– կը սահմանէ երիտասարդներու ամբողջ խումբ մը. խումբ ուր կան Լեւոն Էքմէքճեանի, Զօհրապ Սարգիսեանի, Արամ Պասմաճեանի նման անձնազոհներ որոնց պարագաները ամէնէն տխուր էջերը հանդիսացան մեր ժամանակակից պատմութեան: Եւ ըսել որ այնքան ձրի կերպով կատարուած «տեռորիստ»ի ընդհանրացումին մէջ բացառութեան մը փակագիծ անգամ չէ զետեղուած: Եւ տակաւին կարդալ որ «տեռորիստ»ի նոյն ընդհանրացումը ամենայն հանգստութեամբ իր մէջ կ՚առնէ Նիւ–Եորքի Սեպտ. 11–ի արարքին հեղինակները, Մոսկուայի մէջ գործող Չէչէնները, եւ այլն: Ի՞նչպէս կ՚ընկալուէր արդեօք, օրինակ, Չէչէններու կողմէ չէչէն լրագրող մը որ ո՛վ գիտէ ինչի սիրոյն, հրապարակաւ պիտի պատգամէր թէ դատապարտելի են չէչէն տեռորիստները...:

Ն. Մամիկոնեանի յօդուածը կ՚աւարտի շատ հեղինակաւոր դաս–հաստատումով մը. «վստահ ենք, կ՚ըսէ ան, որ ահաբեկիչներից հերոսներ կերտող ժողովուրդն ու նրա իշխանութիւններն ապագայ չունեն»: Սերունդներ պէտք են ըսուածին փաստը, կամ հակափաստը ունենալու համար եթէ գտնուին Ն. Մամիկոնեանի համախոհներ: Սակայն, մարդկային կեանք մը կը բաւէ տեսնելու թէ ի՛նչ ապագայ կ՚ունենայ մամուլի մարդը որ ամենայն անփութութեամբ իր բառադաշտին մէջ կը թիմէ նման փափուկ նիւթ մը:

Փակելէ առաջ այս անդրադարձը, հարկ է տեղ տալ հրապարակումին առընչութեամբ «Արմէնփրէս»ի Սեպտ. 9–ի մէկ հաղորդումին. հոն կ՚ըսուի թէ վերջին շրջանի որոշ հրապարակումներու առթիւ ուր ԱՍԱԼԱ ահաբեկչական գործողութիւններու նախաձեռնող կ՚որակուի, Նեմեսիս բարեսիրական կազմակերպութիւնը մամուլի ասուլիս մը տուած է: Նախագահը՝ Վազգէն Պետրոսեան կարեւոր նըկատած է որ «ահաբեկչութիւն» եւ «զինեալ ազատագրական պայքար» զանազանուին իրարմէ: Ապա բացատրած է, (քանի որ տակաւին ակներեւօրէն, այդ կարգի բացատրութեան կարօտ հայ կայ, ան ալ լրագրող...) թէ ցեղասպանութեան վերապրողներու Բ., Գ. սերունդը անցեալ դարու 50–70–ական թուականներուն եկաւ այն համոզումին որ լալով, սգալով Հայկական Հարց չի լուծուիր երբ ան մեծ պետութիւններու միջեւ շահարկումի առարկայ ըլլալէ անդին չերթար: Այդ համոզումին արդիւնքն էր ԱՍԱԼԱ–ն:

Թերեւս ամէնէն ճիշդը պիտի ըլլար ամէն բանէ առաջ հարց տալ Ն. Մամիկոնեաններուն թէ Հայու իրենց ճամբուն վրայ հանդիպա՞ծ են բնաւ Հայկական Հարց, կամ Հայ Դատ անունով գոյութեան մը: Թերեւս, այդ ընտանիքէն իրենց ճանչցածը կայէնեան ճիւղին կը պատկանի ու կը կոչուի «Էրմէնի մէսէլէսի»...

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ ԿՈՂՄԷ ԱՓՐԻԿԵԱՆ ԵՒ ՀՆԴԿԱԿԱՆ ՆՈՒԱՃՈՒՄՆԵՐԷՆ ԵՏՔ՝

ՀԱՅ-ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՍԵՐՏ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայ–փորթուկալական յարաբերութիւնները ԺԵ. դարու վերջաւորութեան եւ ԺԶ. դարուն շարունակեցին զարգանալ, մանաւանդ երբ Փորթուկալ սկսաւ նուաճել ափրիկեան երկրամասեր, եւ Եթովպիա մտաւ հայ դեսպան Մատթէոսի դիմումին վրայ, իսկ Հնդկաստանի մէջ Հայեր եւ Փորթուկալցիք առեւտրական գործակիցներ դարձան:

ԽՈՒԱՆ Բ.Ի ԿՈՂՄԷ ԱՓՐԻԿԵԱՆ ՆՈՒԱՃՈՒՄՆԵՐԷՆ ԵՏՔ՝ ՀԱՅ – ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Փորթուկալ Աւիշներու տան հարստութեան հաստատումէն ետք (1383–ին) բաւական զօրացած եւ շրջանային կարեւոր ուժ դարձած էր, երբ Ալֆոնսօ Ե. Թագաւորի մահէն ետք, 1481–ին, գահ բարձրացաւ Խուան Բ.: Ան ծնած էր 1455–ին, Լիզպոն եւ նկատուած Փորթուկալի ամէնէն մեծ թագաւորներէն, արժանանալով «կատարեալ իշխան» (փորթուկալերէն՝ փորբ o փրինսիփէ փերֆէյթօ) անուանումին:

Խուան Բ. Աւիշ տան հիմնադիր Խուան Ա.ի թոռն էր եւ միակ վերապրած զաւակը Ալֆոնսօ Ե.ի եւ Իզապէլլա Թագուհիին: Պալատին մէջ դաստիարակութիւն ստանալէ ետք 1471–ին ամուսնացաւ զարմուհիին՝ Լէոնորի հետ: Մասնակցեցաւ հօր Մարոքի դէմ արշաւանքին, ուր ասպետութեան աստիճան ստացաւ. իրեն տրուեցաւ հարաւային Փորթուկալի Պեժա քաղաքը: Ալֆոնսօ Ե. Քասթիլլիոյ գահին յաւակնորդ ներկայացաւ Փորթուկալը մխրճելով պատերազմի մէջ: Խուան իշխան բանակի մը գլուխը անցած գնաց օգնելու հօրը, բայց Թորոյի ճակատամարտին, 1476 Մարտին փորթուկալական բանակը պարտուեցաւ. Ալֆոնսօ Ե. Ֆրանսա ապաստանեցաւ, բայց յետոյ վերադարձաւ եւ մահացաւ 1481 Օգոստոսին, եւ Խուան Բ. հռչակուեցաւ թագաւոր:

Խուան Բ., նախանձախնդիր՝ թագաւորութեան հեղինակութեան ամրապնդման, զսպեց կեդրոնախոյս իշխանութիւնները, իսկ ամէնէն զօրաւոր աւատէր Պրականսաներու Ֆերնանտօ Բ. դուքսը մահապատիժի ենթարկեց 1483 Յունիսին Էվորոյի մէջ:

Խուան Բ. ձեռնարկեց Ափրիկէն նըւաճելու եւ քրիստոնէացնելու աշխատանքին եւ այդ նպատակով ալ զօրք ուղարկեց, որպէսզի ամրոց կառուցեն Պենինի մօտ, որ հզօր թագաւորութիւն էր ներկայ Նիժերիոյ սահմաններէն ներս: Առեւտուրը զարգացաւ Ափրիկէի մէջ եւ Խուան Բ. 1485–ին Կինէայի տէր տիտղոսը ստացաւ: Ան երկրախոյզեր ուղարկեց յայտնաբերելու Հնդկաստանի ափերը, որոնք յայտնաբերեցին Քոնկօն: Քրիստափոր Գոլոմպոս հետաքրքրեց զինք արեւմտեան ճանապարհով Հնդկաստանը յայտնաբերելու. Խուան Բ. համաձայնութիւն յայտնեց, բայց Ֆերնան Տուլմոն լիազօրեց նոր կղզիներ յայտնաբերելու: Պարթոլոմէօ Տիասը ուղարկեց հարաւային Ափրիկէի ափերը յայտնաբերելու Հնդկաստանի հետ հաղորդակցութեան նպատակով, եւ այսպիսով 1490–ին յայտնաբերուեցաւ Բարեյուսոյ հրուանդանը:

Փորթուկալցիներու Ափրիկէ թափանցման այս ժամանակաշրջանին հոն գտնուող Հայեր յարաբերութեան մէջ մտան անոնց հետ: Փորթուկալցիք, որոնք կ՚աշխատէին գերադաս դիրք գրաւել Ափրիկէի մէջ, աշխատեցան նաեւ հոգեկանօրէն նուաճել բնիկները եւ քրիստոնեայ դարձնել զանոնք: Այսպէսով անոնք ըսկսան գործակցիլ Հայերուն հետ, թէ՛ առեւտրական եւ թէ քրիստոնէութեան տարածման նպատակներով: Հայերու կողքին, իբրեւ քրիստոնեայ ուժ Խուան Բ. աշխատեցաւ օգտագործել նաև Եթովպիան, որ Ափրիկէի մէջ քրիստոնէութեան միակ միջնաբերդը կը նկատուէր. այս նպատակով ալ ան 1490–ին Փիէր Կովիլհոմը իբրեւ դեսպան ուղարկեց հոն:

Այս նոյն ժամանակաշրջանին Կալիցիոյ Սանթիակօ տը Գոմփոսթելայի Ս. Յակոբ Առաքեալի վանքին ուխտագնացութիւն կատարած Հայերէն հռչակաւոր դարձաւ Մարտիրոս Եպիսկ. Երզնկացի. ան 1489 Հոկտ. 29–ին Հայաստանէն ճամբայ ելաւ, շրջեցաւ եւրոպական տարբեր երկրամասեր եւ հասաւ Հռոմ, ուր երեք անգամ ընդունուեցաւ Իննովկենտիոս Գ. Պապին կողմէ: 1491 Յուլիս 9–ին Հռոմէն ճամբայ ելաւ եւ ընդարձակ տարածութիւններ, հիւսիսային Սպանիոյ դալարագեղ լեռներն ու ծովածոցերը կտրելէ ետք հասաւ Սանթիակօ տը Գոմփոսթելայի վանքը, ուր մնաց 84 օր: Յետոյ մեկնեցաւ Պիլպաօ, ուրկէ նաւ բարձրացաւ նոր երկիրներ գտնելու նըպատակով. Նաւուն մէջ կը գտնուէին միայն նաւաստիներ, նաւապետը եւ քանի մը կրօնաւորներ: Վաթսունութ օր նաւարկեցին անոնք, անցան Փորթուկալի եւ Սպանիոյ ափերէն, եւ Անտալուսիա, Գատիքսի նաւահանգիստը ցամաք ելան: Մարտիրոս Եպիսկ. հոն բաժնուեցաւ նաւու իր ընկերներէն եւ ցամաքի ճամբով մեկնեցաւ Հռոմ, ուր հասաւ 1496 Փետրուար 20–ին:

ՄԱՆՈՒԷԼ Ա.Ի ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ՝ ՈՎԿԻԱՆՈՍԱՅԻՆ ՆՈՐ ՈՒՂԻՆԵՐՈՒ ԵՒ ԵՐԿԻՐՆԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄ

Խուան Բ. Թագաւոր մահացաւ 1495 Հոկտեմբերին եւ անոր յաջորդեց զարմիկը՝ Պեժայի դուքս Մանուէլ Ա.: Ան ծնած էր 1469 Մայիս 31–ին, Ալքոշեթէ եւ իններորդ զաւակն էր Ալֆոնսօ Ե.ի կըրտսեր եղբայր Տոմ Ֆերնանտոյի. Հայրը

մահացաւ երբ ինք տակաւին չէր ծնած։ Խուան Բ. սպաննել տուած էր Մանուէլի միակ եղբայրը, բայց յետոյ, երբ իր միակ օրինաւոր զաւակը մահացած էր 1491-ին, Մանուէլը իր ժառանգորդը հռչակած էր։

Գահ բարձրանալէն ետք Մանուէլ Ա. առաջին հերթին Պրականսաներուն վերադարձուց Խուան Բ.ի կողմէ գրաւուած անոնց տիրոյթները։ Այնուհետեւ, նոր աշխարհներ յայտնաբերելու նպատակով, 1497-ին չորս նաւեր պատրաստել տուաւ եւ անոնց հրամանատարութիւնը Վասքօ տէ Կամայի յանձնեց։ Ծովային այս արկածախնդրական արշաւանքին շնորհիւ Վասքօ տէ Կամա կապեր հաստատեց հարաւային եւ հարաւ-արեւելեան Ափրիկէի տեղացիներուն հետ, եւ Փորթուկալի առեւտրական ճամբան բացուեցաւ դէպի Արեւելք։ 1500 Մարտին Մանուէլ Ա. Փետրօ Ալվարէս Քապրալը տասներեք նաւերով ուղարկեց Հնդկաստան, առեւտրական յարաբերութիւն հաստատելու համար։ Նաւախումբը, արեւմտեան Ատլանտեանը կտրած ժամանակ պատահաբար յայտնաբերեց Պրազիլի ափերը։ Նաւերէն մէկը իր անձնակազմով պարտականութիւն ստացաւ հետախուզելու շրջապատը։ Նաւախումբը այնուհետեւ Բարէյուսոյ հրուանդանով շարունակեց ուղեւորութիւնը դէպի Հնդկաստան, եւ Մալաբարի ծովափնեայ Քալիքութ, Քոչին եւ Քաննանոր քաղաքներուն մէջ առեւտրական յենակէտեր հաստատեց։

Վասքօ տէ Կամա 1502-ին քսան նաւերով ուղղուեցաւ դէպի արեւելեան Ափրիկէ եւ Մոզամպիքի ու Քիլուայի ափերը ցամաք ելաւ։ Այնուհետեւ հասաւ Հնդկաստան եւ Կոայի ու յարակից ծովափնեայ շրջաններուն մէջ փորթուկալական իշխանութիւն հաստատեց։

Փորթուկալցի նաւագնացներ ուղեւորուեցան նաեւ դէպի արեւմուտք։ Խուան Ֆերնանտէս Լաւրատոր 1499-ին հասաւ հաւանաբար ներկայ Լապրատորի ափերը, իսկ Կասփար Քորթէ Ռէալ 1500-ին յայտնաբերեց Նիւ-Ֆաունլէնտը։ Պրազիլի ափերն ալ յայտնաբերուած ըլլալով առեւտուրը զարգացաւ, յատկապէս գունաւոր բուրդի առեւտուրը, որ պրազիլ բուրդ կը կոչուէր (փորթուկալերէն՝ ֆա-պրազիլ), որմէ Պրազիլ ստացաւ իր անունը։

Մանուէլ Թագաւոր որոշեց Փորթուկալը մաքրագործել Հրեաներէն, որովհետեւ երբ 1492-ին Սպանիա իր երկրէն վտարած էր Հրեաները, Խուան Բ. ընդունած էր անոնցմէ շատեր։ Մանուէլ Ա. 1496 Դեկտեմբերին հրամայեց բոլոր Հրեաներուն տասը ամսուան ընթացքին, մինչեւ 1497 Հոկտեմբեր հեռանալ երկրէն։ Միայն անոնք, որոնք քրիստոնեայ դառնային կրնային մնալ. Թէեւ յետոյ, 1506 Ապրիլին անոնք ջարդուեցան Լիզպոնի մէջ։

Մանուէլ Ա. ամուսնացաւ Ֆերնանտոյի եւ Իզապէլլայի աղջկան՝ Իզապէլլայի հետ։ Մանուէլ եւ Իզապէլլա Սպանիոյ գահին ժառանգորդ հռչակուեցան, այցելեցին Թոլետօ եւ Սարակոսա, բայց միութեան ծրագիրը վերջ գտաւ երբ 1498-ին Իզապէլլա մահացաւ. անոր զաւակն ալ՝ Միկէլ մանկութեան մահացաւ։ Նոյն տարուան Հոկտեմբերին Մանուէլ ամուսնացաւ Իզապէլլայի կրտսեր քրոջ՝ Մարիայի հետ, որմէ ունեցաւ ինը զաւակ։

ԱՍՊԵՏ ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ 2003Թ. ԱՄԱՌԱՅԻՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Աւարտուեցին Սփիւռքահայ ուսուցիչների 2003 թ. ամառային դասընթացները։ Երեւանի Խ. Աբովեան Հայկական Պետական Մանկավարժական Համալսարանի «Սփիւռք» Գիտաուսումնական կենտրոնը 2003 թ. Օգոստոսի 1-ից մինչեւ 28-ը ձեռնամուխ եղաւ եւ չորրորդ տարին անընդմէջ իրագործեց ՀՀ ԿԳ նախարարութեան պետական պատուէրը՝ կազմակերպելով սփիւռքահայ ուսուցիչների մէկամսեայ դասընթացներ՝ հաստատուած առարկայական ցանկով եւ ուսումնական ծրագրերով։

Դասընթացները կայացան «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի կառուցած եւ կահաւորած «Սփիւռք» կենտրոնի նորաբաց յարկաբաժնում։

Նախապէս ստացուած յայտերի հիման վրայ դասընթացների նախօրէին կազմուեցին արեւելահայ երկու եւ արեւմտահայ մէկ խմբեր։ Արեւելահայ երկու խմբերի մասնագիտացումն ընթացաւ տարրական եւ միջին կարգի դասարանների ծրագրերին համապատասխան՝ առանձին առանձին, իսկ երրորդ՝ արեւմտահայ խմբի ուսուցումն ընթացաւ տարրական եւ միջին կարգերի կրթական միասնական ծրագրով։

Առաջին երկու խմբերում ընդգրկուեցին Իրանից (13), Ռուսաստանից (3), Էստոնիայից (1) եւ Լիտվայից (1) եկած 18 ուսուցիչներ, իսկ երրորդում՝ Աւստրալիայի (1), Պուլկարիայի (1), Արաբական Էմիրայութիւնների (2), Լիբանանի (2), Սուրիայի (3) վարժարաններից ժամանած ինը ուսուցիչներ։ Կենտրոնում վերապատրաստուեցին 27 ուսուցիչներ։

Ուսումնական ընթացքը վարեցին հրաւիրուած 16 առաջատար հայագէտ մասնագէտներ՝ ինչպէս Սփիւռքից՝ Հ. Գալֆայեան-Փանոսեանը (Փարիզ), արեւմտահայագէտ Կ. Առաքելեանը (Պէյրութ), այնպէս էլ Հայաստանի առաջատար գիտական եւ կրթական հաստատութիւններից (ՀՀ ԳԱԱ համակարգից՝ Վ. Բարխուդարեան, Վ. Համբարձումեան, Ս. Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանից՝ Ն. Արք. Պօղոսեան, ԵՊՀ-ից՝ Խ. Աբովեան Հայկական Պետական Մանկավարժական Համալսարանից՝ Ջ. Գիւլամիրեան, Ս. Դանիէլեան, Եու. Դաւրթեան, Հ. Պիկիչեան, Եու. Իպրաչեան, Երեւանի ժողովրդական տնտեսութեան Ինստիտուտից՝ Ս. Օհանեան, ՀՀ ԳԱԱ Արուեստի Ինստիտուտից՝ Մ. Սարգսեան, «Տաթեւ» կրթահամալիրից՝ Վ. Պօղոսեան)։

Բոլոր խմբերում մասնագիտական առարկաների թիւը 14 էր, որոնք ընդգրկում էին լեզուի, գրականութեան, պատմութեան հանրակրթական բազմաչերտ բաժիններ եւ ուսումնամեթոտական համակողմանի խտացուած դասընթացներ, որոնք, ըստ էութեան, ծանօթացնում էին մանկավարժական _ հոգեբանական նորագոյն սկզբունքներին (մանկավարժութեան հիմնախնդիրներ, նախադպրոցական մանկավարժութիւն, ազգային հոգեբանութիւն, միջանձնային յարաբերութիւններ, Մանկական Աստուածաշունչ, ազգագրութիւն, ազգային պար. երաժշտութեան, հայրենագիտութեան մեթոտիկաներ)։

Դասընթացներին պարբերաբար յաջորդում էին ազգային-պետական եւ գիտամշակութային ականաւոր գործիչների հետ հանդիպումները եւ բազմապիսի մշակութային ձեռնարկները։

Այսպէս, սփիւռքահայ ուսուցիչներն այցելել են Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ՀՀ վարչապետ Ա. Մարգարեանին, ՀՀ ԱԳ նախարար Վ. Օսկանեանին, Սահմանադրական Դատարանի նախագահ Գ. Յարութիւնեանին, ՀՀ ԳԱԱ նախագահ Ֆ. Սարգսեանին եւ նախագահութեան անդամ ակադեմիկոսներ՝ Է. Գաբրիէլեանին, Եու. Շուքուրեանին, Պատմութեան Ինստիտուտի տնօրէն Ա. Մելքոնեանին, Գրականութեան Ինստիտուտի տնօրէն Ա. Եղիազարեանին եւ շատ ուրիշ հեղինակութիւնների։ Հայաստանի Գրողների Միութիւնում, ինչպէս ճիշդ նկատեց Վարչութեան նախագահ Լ. Անանեանը, Սփիւռքի ուսուցիչներն այսօր հայ ժամանակակից գրողների իրակա՛ն դեսպանն են նորահաս սերնդի առջեւ, այստեղից՝ կայացած գրոյի անկեղծութիւնն ու չահագրգռութիւնները։ Գրողներից ելոյթներ ունեցան «Ծիծեռնակ» ամսագրի խմբագիր Ա. Վարդանեանը, բանաստեղծներ Մետաքսէն, Ե. Պետրոսեանը, Եու. Սահակեանը, գրականագէտ Ծ. Գրիգորեանը։

Կենտրոն՝ ուսուցիչների հետ չահեկան հանդիպումների, սիրով այցելել եւ դասախօսութիւններով հանդէս են եկել ՀՀ ԿԳ նախարար Ս. Երիցեանը, ՀՀ ԿԳ նախկին նախարար, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Եդ. Ղազարեանը, «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի գործադիր տնօրէն Վ. Տէր-Ղեւոնդեանը, Խ. Աբովեան Հայկական Պետական Մանկավարժական Համալսարանի ռեկտոր Ա. Ղուկասեանը։ Բանաստեղծներ Յ. Հովէեանը, Եու. Սահակեանը եւ Ա. Գաբրիէլեանը մասնակցեցին Ս. Դանիէլեանի կազմակերպած գրական բաց դասին։

Ուսուցիչների մշակութային ծրագրի պատասխանատու Ս. Պօղոսեանը այս մէկ ամսուայ ընթացքում կազմակերպել էր Երեւանի մէջ ուշագրաւ այցելութիւններ եւ վեց շրջապտոյտներ դէպի Հայաստանի տեսարժան վայրերն ու պատմամշակութային յուշարձանները։ Սփիւռքի ուսուցիչները անջնջելի տպաւորութիւններ ստացան Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարից և Վեհարանից, Ծիծեռնակաբերդից, Մատենադարանից, Ս. Պարաճանովի, Ա. Խաչատրեանի, Մ. Սարեանի, Ա. Բակունցի տուն _ թանգարաններից, եղան Գառնի-Գեղարդում, Դիլիջանում, Հաղարծինում, Սաղմոսավանքում, Ամբերդում, Օշականում, Աշտարակում, Խոր Վիրապում, Ծաղկաձորում, Կեչառիսում, Սեւանում, Սիսիանում, Զորաց Քարում, Գորիսում, Տաթեւում եւ այլուր։ Ուսուցիչների առջեւ հանդէս եկան «Գեղարդ» երգչախմբի անդամներ Ա. Պապայեանը եւ Լ. Ղազարեանը՝ գեղարուեստական ղեկավար Մ. Նաւոյեանի ղեկավարութեամբ։

Ուսումնական աշխատանքներին զուգընթաց՝ մեր Կենտրոնի աշխատակիցները եւ ուսուցիչները բազմիցս հանդէս են եկել տարբեր ռատիօ եւ հեռուստակայաններից։

Դասընթացների արդիւնքներն ամփոփուեցին Օգոստոսի 28-ին, երբ Կենտրոնում կազմակերպուած փակման հանդիսութեանը հայրենիքում վերապատրաստուած 27 սփիւռքահայ ուսուցիչներ ըստացան պետականօրէն վաւերացուած վկայագրեր՝ ՀՀ ԿԳ նախարարի, Համալսարանի ռեկտորի, Կենտրոնի տնօրէնի ստորագրութիւններով ու կնիքով։ Ողջերթի մաղթանքներով սփիւռքահայ ուսուցիչներին դիմեցին ՀՀ ԿԳՆ Սփիւռքի բաժնի պետ Հր. Թադէոսեանը, «Հայաստան» Համահայկական Հիմնադրամի գործադիր-տնօրէն Վ. Տէր-Ղեւոնդեանը, Ն. Արք. Պօղապալեանը, Մանկավարժական Համալսարանի ռեկտոր Ա. Ղուկասեանը, Կենտրոնի տնօրէն Ս. Դանիէլեանը։

Վերջինս ներկայացրեց նաեւ «Ամենա ... Ամենա ...» աւանդական մրցոյթի արդիւնքները։ Մրցանակակիրներ Անժէլ Մինասեանը (Թեհրան), Արմենուհի Սինանեանը (Թեհրան), Կարինէ Մացակեանը (Մոսկուա), էմիկ Ալեքսանդրին (Թեհրան) պարգեւատրուեցին սահմանուած մրցանակներով։

Ուսուցիչները իրենց համեստ ներդրումը՝ 260 ԱՄՆ տոլար, նուիրաբերեցին մայր Հիմնադրամին, որը, ինչպէս յիշատակեցին երախտագիտութեամբ, իրականացրել էր «Սփիւռք» Գիտաուսումնական Կենտրոնի մասնաբաժնի նորոգութիւնն ու կահաւորումը։

Հանդիսաւոր փակման հանդէսին ուսուցիչները կազմեցին երգչախումբ, որը, Եու. Իպրաչեանի եւ Ներսէս Արք.ի ղեկավարութեամբ եւ Հ. Սիմոնեանի մասնակցութեամբ կատարեց նոր սովորած ազգային եւ հոգեւոր երգեր։ Պէյրութից եկած Ա. Բաբայեանը ազգային տարազով ներկայացրեց ժողովրդական պար։

Վերջում ուսուցիչներն ու հիւրերը խմբուեցին սիրոյ սեղանի շուրջ եւ միմեանց մաղթեցին լաւագոյնը Սփիւռքի վարժարաններում ազգային ոգին պաշտպանելու իրենց առաքելութեան մէջ։

ԼՈՒՍԻՆԷ ՏՕՆՈՅԵԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Ֆիշերուան տանէն վերջը կայարանին հրապարակը սկսաւ լեցուիլ Տոկան Զայի մեր չերքեզ դրացիներով։ Խումբ խումբ, իրար ետեւէ կու գային ամէնը, մեծով, պզտիկով, կանայք եւ մանկտիք, ծերունիներ՝ կռթնած իրենց գաւազանին, կաղն իր անթացուպով, մինչեւ խենթուկ Իպրահիմը, որ կը ճօճէր քուրջ մը՝ ձողի մը ծայրին։ Ամբողջ գիւղը ժամադրուած էր կարծէք հոդ, մեր քարափի երկայնքին, [illegible] գիւղին ջոջերէն։ Բայց ի՛նչ խայտաբղէտ բազմութիւն... Իւրաքանչիւր ընտանիք հաւաքուած էր լապտերի մը շուրջ. լուրջ, սրտատրոփ անձկութիւն մը կը ծածանէր իրենց վերեւ։ Տղամարդիկ զիրար կը փնտռէին, կը համախմբուէին ճամբու ափին...

Դէպի տասնեմէկ, _ պահը ուր գնացքը պարտ էր անցնիլ Տոկան Զայի առջեւէն, – բազմութիւնը, միշտ յարաճուն, գրաւած էր բոլոր դիրքերը, գծին երկայնքին...

Կայարանին մէջ, Պ. Ամատեան, անհատնելի ու տարամերժօրէն ինքնամփոփ, հակած էր հեռագրաթելի գործիքին վրայ ու րոպէ առ րոպէ կը հետեւէր պաշտօնական գնացքին տեղափոխութեան։

Տասնեմէկին տասը մնացած, Արիֆիյէ կայարանը, որ մեզ կը կանխէր անմիջապէս, հաղորդեց անցքը։

Այն ատեն Պ. Ամատեան դուրս ելաւ ու ստենտորեան շեշտով մը գիշերուան մէջ արձակեց քանի մը կտրուկ հրաման.

_ Մադասճի, սինեալը դարձուր կարմիր լոյսին ու ճամբան փակէ...

_ Ծամիլզատէ, կրակ տուր դէզերուն...

– Էյ, Տաղիստանլը համչիրակներ, հինգ րոպէէն՝ պատրաստ...

Կայծակի յեղակարծ լոյսով պայծառացող գիշերուան նման, չփոթ ու խարխափ մտածումս ճշդուեցաւ անմիջապէս։ Ըմբռնեցի։ Պ. Ամատեան կը փորձէր կանգ առնել տալ արագաթռիչ ճեպընթաց մը մեր կայարանին առջեւ իսկ... բայց յանուն ինչի... Տեսայ միանգամայն այդպիսի անխոհեմ ծանրակշիռ քայլի մը բոլոր անմիջական վտանգները, եւ հեռաւոր չարաշուք հետեւանքները... Աչքիս առջեւէն անցան տիկին Գայեանէի, իր Սեդային, Սեդային երկիւղով ընդլայնած բիբերը...

– Բայց, ներեցէք, Պ. Ամատեան, _ ըսի վճռական ու յուսահատ աղերսանքով, – խորհե՞ր էք թէ ինչ կ՚ընէք... Ի սէր ձեր զաւակներուն, ճամբան բանալ տուէք...

_ Գործիս մի՛ խառնուիր, – ըսաւ ինձ սաստով մը, _ թող որ ուշ է արդէն ... զարը նետուած է...

Արդարեւ, հոն վարը, ճամբուն ծայրը արդէն կրակը տրուած էր։ Գիշերուան մթութեան մէջ անակնկալ ցայտքով բռցավառեցան երկու խարոյկ... Քարիւղը եւ հովը անսպասելի ուժգնութիւն մը տուին անոնց... Մերկ, հոլանի պար մը՝ նշուլագեղ ու խոլական օձերու... Անոնց հեռաւոր ճաճանչը դժխեմ փայլ մը կու տար անձկայրեաց սա դէմքերուն... Ծանր, անտանելի զգայութիւն մը կը թանձրանար մեր շուրջը...

Կը վարանէի աչքս դարձնել, քայլ մ՚առնել ու խորհիլ, վախնալով որ անզգոյշ, դոյզն շարժում մը կրնայ ձերբազատել պատուհասը...

Այդ զգայութիւնը հազիւ ակնթարթ մը տեւեց, արդէն, վարէն փրթաւ սուր, եղերական ճիչ մը... Ճիչը՝ շոգեսոյլին, որ հեւասպառ թափով կը խուժէր մեր կողմը... մեր վրայ։ Մութին ծոցէն վերջապէս դուրս ցայտեցին զոյգ մը սեւեռաբիբ աչքեր... զանգուած մը՝ թաւալագլոր՝ աճեցաւ, խժալուր ճռինչներով յայտնուեցաւ խարոյկներու բոցին մէջտեղ...

Բազմութիւնը բնազդաբար ետ քաշուած էր... Քարափին վրայ նշմարեցի Պ. Ամատեանը, որ մինակ, տիրական, կարմիր լապտեր մը կը ճօճէր օդին մէջ ու կենալու, կասելու հրամանը կու տար թաւալընթաց վայրաշարժին..

Ու պատահեցաւ ինչ որ անհաւանական, ու անհնարին կը թուէր... Իր սլացքին ու թափին մէջ անակնկալի եկած վիշապը սկսաւ պրկուիլ ու ճռնչել։ Մետաղային կադկանձիւնի, տառապագին ղալաբումներու յուսակտուր ճիգի մ՚անձնատուր, զանգուածը՝ քսուելով ձողերուն, խածնելով դեռնի քարերը, ընդքարշ գընաց ժամանակ մը, ընդոստ սարսուռներ ունեցաւ, հեւաց, թքաւ, ու ինքզինքը ուտելով, ինքն իր մէջ հրմշտկուելով վերջապէս կանգ առաւ...

(Շար. 14)

Այրի Տիկին Սիւզան Քէշիշեան,
Տէր եւ Տիկին Վարդիվառ Քէշիշեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Ժան Քէշիշեան եւ զաւակը,
Տէր եւ Տիկին Ժագ Քէշիշեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Սուրէն Քէշիշեան եւ զաւակները,
Տէր եւ Տիկին Ճօ Քէշիշեան եւ զաւակը ցաւով կը ծանուցանեն իրենց ամուսնոյն, հօր, մեծ-հօր, եղբօր, հօրեղբօր եւ ազգականին՝

ԱՒԵՏԻՍ ՔԷՇԻՇԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Սեպտեմբեր 14-ին, 67 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ուրբաթ, Սեպտեմբեր 19, ժամը 16-ին, Արնուվիլի Հայ Կաթողիկէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին՝
69, avenue Henri Barbusse
ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Սարսէլի գերեզմանատունը:

Որեւէ մահազդ դրկուած չըլլալով, կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE
ՓԱՐԻԶ

կը ցուցադրէ
Վիգէն Չալդրանեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեան, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15-ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 *ժամ տեւողութիւն*)

Ժամը 18·30-ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 *ժամ* 40 *տեւողութիւն*)

Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
Ժամը 20·30-ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 *ժամ տեւողութիւն*)

Տախքերու մասնակցութիւն –
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ:

ECOLE DU DIMANCHE DE LA CATHEDRALE ST. JEAN-BAPTISTE

Les cours d'arménien, d'histoire et d'enseignement religieux arméniens de la Cathédrale Saint Jean-Baptiste reprennent le **Dimanche 21 septembre** dans les salles de la Prélature au 15, rue Jean-Goujon à Paris 8e.

— Pour les adultes: 9h30 - 12h30;
— Pour les enfants: 10h30 -12h30;

Les parents sont invités à encourager leurs enfants à suivre ces enseignements.

Pour toutes informations supplémentaires prière de contacter le Secrétariat de la Cathédrale (01 43 59 67 03).

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Կապոյտ Խաչի Սէն – Ժերոմի «Զաւօ Շանթ» մասնաճիւղը հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տայ իրմէ յաւէտ բաժնուած ընկերուհիներու հոգիներուն խաղաղութեան, Կիրակի, Սեպտեմբեր 21, ժամը 10-ին, Թաղին Ս. Սահակ - Մեսրոպ եկեղեցւոյ մէջ:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջ. Վարչութիւնը խորապէս ազդուած է Թագուհի Փափազեան-Սարգիսեանի մահէն: Պահեր կան այնքան վշտալի, զորս բառերը չեն արտայայտեր: Վարդան, Նունէ, Զարուհի, Արշալոյս, Մարսէլ, Արթիւր, Ցասմիկ, Վարուժան, Վիրժինի, ձեր կողքին ենք եւ կը յուսանք որ, օր մը, կը հաշտուիք ճակատագրին հետ:

Թագուհի, հողը թեթեւ ըլլայ վրադ եւ հնջես լոյսերու մէջ:

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
a le regret de vous informer que la VISITE prévue le Dimanche 28 septembre à Auvers-sur-Oise
est annulée

La M.C.A. a le regret de vous informer que la Rencontre avec
CHARLY KOUBESSERIAN
à l'occasion de la parution de son livre
L'ARMENIEN
De de Gaulle à Belmondo,
les mémoires d'un grand maquilleur du cinéma français
Préface de Jean-Paul Belmondo
prévue le Vendredi 19 septembre à 20h45
est annulée et reportée à une date ultérieure

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise **le Samedi 15 Novembre à 20 heures 30 précises au Théâtre "L'Atrium" de Chaville**
UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique NAVASART

MESSE DE REQUIEM

Madame Veuve Marie Kilidjian, Monsieur et Madame Kokarian et leurs enfans, Monsieur et Madame Shnorhokian et leurs enfants, Monsieur et Madame Pilavdjian et leurs enfants (U.S.A.) vous font part de la messe de requiem qui aura lieu le Dimanche 21 septembre à la mémoire de leur époux, père et grand-père

PENIAMINE (BENON) KILIDJIAN

en l'église apostolique arménienne St. Jean-Baptiste, 15, rue Jean-Goujon, Paris 8e.

Cet avis tient lieu de faire-part.

***

A sa mémoire, un don de 200 Euros a été fait à «Haratch».

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30
Hommage à
KOMITAS
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 21

ԱՅՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագի աւարտին Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան:

OFFRE D'EMPLOI

AUBAGNE
Cherche J.H. pour poste de livreur, préparateur de commandes et petit montage électrique. Permis B. Francophone, sérieux et organisé.

☎ **0 442 187 186**

A l'occasion de la

FÊTE NATIONALE DE LA RÉPUBLIQUE D'ARMÉNIE

L'Ambassadeur de la République d'Arménie en France	L'Ambassadeur Itinérant de la République d'Arménie
M. **Edward NALBANDIAN**	M. **Charles AZNAVOUR**

offrent une réception
dans les Salons du Grand Hôtel Intercontinental
le jeudi 9 octobre de 18h à 20h

Entrée sur invitation. Participation aux frais.
Tous les Arméniens de France sont invités à cette réception et peuvent récupérer des cartons d'invitation à :

— l'Ambassade de la République d'Arménie :
9, rue Viète, 75017 Paris, Tél. : 01 42 12 98 00 / Fax : 01 42 12 98 03
— ainsi qu'aux églises arméniennes apostolique, catholique et évangélique, associations, clubs et organisations arméniens politiques, culturels, sportifs, de jeunesse etc.

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (**Absentéisme exclu**)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՈՒՐԲԱԹ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 19
VENDREDI
19 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.773 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 79e ANNEE — N° 20.773

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՊՈՒՇ ԿԸ ՍՊԱՌՆԱՅ ԻՍՐԱՅԷԼԻ

ՊԱՂԵՍՏԻՆՑԻՔ ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏԵՆ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՎԷԹՕՆ

Միացեալ – Նահանգները հաստատեցին իրենց սպառնալիքները եւ յայտնեցին թէ փոխատուութեան իրենց երաշխաւորութիւնները ետ կը քաշեն, համեմատաբար այն գումարներուն, զորս Իսրայէլ կը ծախսէ Այսրյորդանանի եւ Գազայի գօտիին մէջ, Հրեաներու (ապօրինի) տեղաւորման համար: Գումարը կ'որոշուի Իսրայէլի հետ բանակցութիւններուն ատեն: Հարցը չի վերաբերիր առաջին բաժնին, որ 1,6 միլիառ տոլար է: Իսրայէլ անակնկալի չէ եկած, որովհետեւ, ըստ Հա'արէցի մէկ արձագանգին, պաշտօնական անձնաւորութիւն մը յայտարարած է որ «նախատեսուած էր, ԱՄՆ տեղեկացուցած էին մեզի որ պիտի գործադրեն այն նոյն պայմանները, ինչ որ գործադրած էին 1990–ին»: Այն ատեն, Միացեալ – Նահանգները 10 միլիառ տոլարի փոխատուութեան երաշխաւորութիւններ տուած էին Ռապինի կառավարութեան, մերժելէ ետք իր նախորդին՝ Շամիրի կառավարութեան, որ աւելի արմատական էր, բայց եւ այնպէս քանի մը հարիւր միլիոն տոլար վար դրած էին: Երկրորդ սպառնալիքը կը վերաբերի «ապահովութեան փակ վայր»ին, այսինքն պատին: ԱՄՆ դեռ որոշում չեն տուած, բայց, Եւրոպական նախարարը՝ Ճոն Սնօ գիտել տուած է որ այդ պատը «վիճաբանութեան կէտ մըն է»: Իսրայէլ արդէն 600ի վրայ 150 մեթր պատնէշը լրացուցած է: Ինչ որ Շարոն կը կոչէ «ապահովութեան փակ վայր» խոչընդոտներու բազմաթիւ շարքեր ունի եւ կառուցուած չէ 1967ի «կանաչ գիծ»ին վրայ, որ կը բաժնէ Իսրայէլը եւ Այսրյորդանանը, այլ Այսրյորդանանի ներսը: Պաղեստինցիներուն համար «քաղաքական պատ» մըն է, որ կը ձգտի, ի սկզբանէ գծելու ապագայ «պանթուսթան»ները (պաղեստինեան ազգային օճախ) շրջափակելու համար առաւելագոյն թիւով Պաղեստինցիներ նուազագոյն տարածքի մը մէջ:

***

Պաղեստինցիք վրդոված են ամերիկեան վէթոյէն, Ապահովութեան Խորհուրդին մէջ: Գլխաւոր բանակցողը՝ Սայէպ Երէքաթ կը դատապարտէ «ՄԱԿ-ի սեւ օրը» եւ կը յուսայ որ Իսրայէլ այդ քըւէն պիտի չմեկնաբանէ որպէս արտօնագիր մը Արաֆաթը սպաննելու: Ցստակ է որ ԱՄՆ միտք չունին տէր մնալու իրենց յանձնառութեանց «ճամբու ուղեգիծ»ին նկատմամբ: Արաֆաթ շատ իմար անցած չէ, կ'ըսէ թէ այլ վէթօներու ալ յաղթահարած են, «աւելի կարեւոր ենք, կ'ըսէ, քան որեւէ բանաձեւ»: Արաֆաթի սպանութեան հարցն ալ բոլորովին չէ վերցած եւ վախ կայ որ ամերիկեան վէթօն արտօնութեան նմանող մը ըլլայ:

Երուսաղէմի նախկին քաղաքապետն ալ յայտարարած է՝ «կառավարութիւնը որոշեց, սկզբունքով, ազատիլ Արաֆաթէն, որ արգելք մըն է խաղաղութեան: Իր արտաքսումը ընտրութիւն մըն է եւ մաքրագործումը ուրիշ ընտրութիւն մը»: Բազմաթիւ պատմաբաններ բաւական «միամիտ» գտած են այս յայտարարութիւնը:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊՐԻՒՍԷԼԻ Եւրոպական Յանձնախումբը բացարձակապէս մերժեց Ֆրանսայի լուծումը՝ փրկելու համար Ալսթոմ ընկերութիւնը: Ծանօթ է որ Ֆրանսայի կառավարութիւնը որոշած էր 31,5%-ով մասնակցիլ ընկերութեան դրամագլուխին, ինչ որ ոմանց համար ազգայնացում կը նշանակէր, այսինքն հակասական էր: Պրիւսէլի «ո՛չ»ը ամէն բան կը փոխէ եւ Ֆրանսա մինչեւ Երկուշաբթի (Սեպտ. 22) պայմանաժամ ունի այլ ելք մը գտնելու համար: Եթէ չգտնէ հսկայ ընկերութիւնը սնանկութեան կ'երթայ: Մրցակցութեան եւրոպացի պատասխանատուին՝ Մարիօ Մոնթիի վերջնագիրը յստակ է եւ այդ թուականէն ետք, կարելի կը դառնայ սպառնալիքը գործադրել: Ֆրանսա հրապարակաւ պէտք է յայտնէ թէ չի մասնակցիր Ալսթոմի փրկութեան: Ֆրանսայի դէմ որոշումը տըրուած է միաձայնութեամբ: Պրիւսէլի առարկութիւնն այն է, որ Ֆրանսա նախքան իր որոշումը տալը, չէ տեղեկացուցած Յանձնախումբին, որպէսզի քննութիւն բանայ եւ իր հաւանութիւնը տայ: Ալսթոմ 118 հազար աշխատաւոր ունի, որոնց 23 հազարը Ֆրանսա:

ՆԻՔՈԼԱ ՍԱՐՔՈԶԻԻ հետ հարցազրոյց մը հրատարակած է Ֆիկարօ (Սեպտ. 18) ուր իր տեսակէտները կը պարզէ հրատապ հարցերու շուրջ: Ան կ'ըսէ թէ թեկնածու չէ Իլ-տը-Ֆրանսի շրջանային ընտրութեան: Պետութիւնը պէտք է վերահաստատէ կարգ ու կանոնը Գորսիքայի մէջ, հանդարտ կերպով: Կը խորհի թէ Գորսիքայի ապագան կ'ենթադրէ աւելի ինքնավարութիւն կղզիին: Ինչ կը վերաբերի Ֆրանսայի Իսլամի կազմակերպութեան, կ'ըսէ թէ չի բանակցիր ծայրայեղ տարրերու հետ: Այն մզկիթները ուր ծայրայեղութեան քարոզներ կ'ըլլան, պիտի փակուին, այն խմմները, որոնք արմատական ելոյթներ կ'ունենան, կ'արտաքսուին, արդէն իսկ այն դասախօսները, որոնք հարկ եղած երաշխաւորութիւնները չեն ներկայացներ յարգելու համար հանրապետական կանոնները, մուտքի վիզա չեն ստանար: Ապահովութեան մասին, Ներքին նախարարը կ'ուզէ աւելի հեռու երթալ ոստիկանութեան եւ ժանդարմական ոստիկանութեան մերձեցման դետնին վրայ: «Քաղաքական կամք» կայ, կը շեշտէ Ներքին նախարարը, վերջ տալու դաղտնի գաղթին:

ԻՏԱԼԻՈՅ մէջ, գնումի գործադուլ մը կիրարկուած է Երեքշաբթի, Սեպտեմբեր 16–ին: Բողոքը կը վերաբերէր Եւրոյի եւ գիներու աներեւակայելի յաւելումին երկրին մէջ: Գործադուլի կոչ ըրած էին չորս կարեւոր միութիւններ: Դրամահոսքը 2,8%–ի հասած է տարեկան եւ գործադուլին հետեւած են 30–էն 45% համեմատութեամբ, այլ խօսքով 25 միլիոն անձեր:

ՊԷՐԼԻՒՍՔՈՆԻ, անգամ մը եւս ներողութիւն կը խնդրէ: Այս անգամ, այդ ներողութիւնը կը վերբերի Հրեաներուն, որովհետեւ յայտարարած էր որ Մուսոլինի ոչ մէկ հոգի սպաննած էր: Հրեաներէն եւ հրեայ կազմակերպութիւններէն զատ, Եթովպացիները արտայայտած էին իրենց բարկութիւնը (Իտալիա նուաճեց Եթովպիան, 1935–ին):

ՈՒԷՍԼԷ ԳԼԱՐՔ, նախկին զօրավար, 58 տարեկան, որոշած է իր թեկնածութիւնը դնել ԱՄՆ–ու Նախագահական ընտրութեան, դեմոկրատներու ցանկին: Պարտի մրցակցիլ ինը ուրիշ թեկնածուներու հետ: Անցեալին հրամանատարը եղած է Եւրոպայի ՕԹԱՆ–ի ուժերուն:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ շուկայի մը մէջ, ըստ ռուսական լրատուներու, Հայերու եւ Ազրպէջանցիներու միջեւ ծագած կռիւի մը սպաննուած է Հայ մը: Ազրպէջանական աղբիւրները զոհը կը ներկայացնեն որպէս Ազրպէջանցի:

ԻՐԱՔԻ մէջ, երեք ամերիկացի զինուոր, մէկ Ալպանացի եւ 13 Իրաքցիներ վիրաւորուած են Սեպտ. 16ին, յարձակումներու ընթացքին, մինչ Ուաշինկթըն կը խորհի թէ 2000 օտար ռազմիկներ կան, որոնք պատրաստ են համախմբման զինուորներուն վրայ յարձակելու: Գոնտոլեցա Ռայսի համար՝ «այդ ծայրայեղ զինուորեալները կը փորձեն երկիր մըտնել, որովհետեւ Իրաք պատերազմի կեդրոնական դէմքն է ահաբեկչութեան դէմ»:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԻՆ նախագահը՝ Ռոմանօ Փրոտի բացասական քուէարկութիւն մը ձեռք ձգած է պատասխանատու պաշտօնատարներու կողմէ (գոմիսէր) Ժիսքար տ'Էսթէնի Սահմանադրութեան համար: Երկուքը չեն ծածկեր որ զիրար կ'ատեն, քանի Փրոտի չի ներեր Ժիսքար տ'Էսթէնի որ թաղել տուած է Սահմանադրութեան իր առաջարկը զոր մկրտած էր «Պենելոպէ»: Ծանր հարուած մըն է, քանի Հոկտեմբեր 4–ին, Հռոմի մէջ կը բացուի միջկառավարական ժողովը, որ պիտի արտայայտուի Սահմանադրութեան մասին, 25–երու մասնակցութեամբ (15 եւ 10 նորերը):

ԱԼԷԿՐԻ հարցին կապակցութեամբ (հարաւային Ֆրանսայի պոռնիկներու վըկայութիւններ եւ ամբաստանութիւններ պաշտօնատարներու դէմ), Սեպտ. 17–ին, այն պոռնիկը որ ամբաստանած էր հակասական յայտարարութիւններով, Թուլուզի քաղաքապետը՝ Տոմինիք Պօտիս հերքեց ըսածները եւ ճակատումի ատեն, խոստովանեցաւ թէ երբեք չէր հանդիպած Տոմինիք Պօտիսի: Նախապէս ըսած էր որ բռնաբարում մը գործած է, մինչ Պօտիս հոն իսկ չէր: Բայց, կը շարունակէ պնդել որ դատախազին օգնականին՝ Մարք Պուռակէի դէմ ինչ որ ըսած է (մասնակցութիւն սեռային խմբական հաւաքոյթներու եւլն.) ճիշդ է: Դատախազին օգնականը փաստեր բերած էր հերքելու համար ըսածները:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 17/18)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՏՈԿԱ՞Յ ԹՐՔԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ԲԱՑՈՒՄԻՆ

Հայաստանի Արդիւնաբերողներու եւ գործարարներու միութիւնը հայեւթրքական սահմանին կարելի բացումին հետեւանքներն ու ազդեցութիւնները քըննարկելու նիստ մը կազմակերպած է Սեպտեմբեր 17–ին: Մասնակցած են փոխ նախարարներ, մարզին մասնագէտներ: Միութեան նախագահը Արսէն Ղազարեան ներկայացուցած է ներկայի կացութիւնը. հակառակ Թուրքիոյ շրջափակումին Հայաստան այլընտրանքներէ օգտուելու փորձառութեան տիրացած է: Իրանի ճամբով Պարսից ծոցին եւ Վրաստանի ճամբով Սեւ ծովուն եւ Եւրոպային կը կապուի: Ասոր հետ հայեւթրքական տնտեսական յարաբերութիւններն ալ անպաշտօն կերպով կը շարունակուին: Շըրջափակումին ջնջումը երկու երկիրներուն ալ տարանցիկ կարելիութիւնները կը մեծցնէ, յատկապէս նպաստաւոր կ'ըլլայ Թուրքիոյ համար: Ան Հայաստանի ճամբով ամէնէն աժան և արագ ձեւով կը կապուի միջինասիական զարգացող շուկային: Իսկ Հայաստանի համար ճամբայ կը բացուի դէպի Միջերկրական, նաեւ մօտ 30% ճամբու ծախքը կը նուազի:

Սահմանին բացումին մասին բաւական տարբեր կարծիքներ յայտնուած են. Երեսփոխան, տնտեսագէտ փրոֆ. Թ. Մանասէրեան անհրաժեշտ նկատելով հանդերձ բացումը, այսօր ժամանակը տակաւին կանուխ համարած է, քանի որ Հայաստանի տնտեսութիւնը խոցելի վիճակի մէջ է: Ըսած է թէ աւելի Թուրքիան շահ կ'ունենայ այդ բացումէն:

Ֆինանսնտեսութեան փոխ նախարար Սամուէլ Աւետիսեանի կարծիքով սահմանին բացումը Հայաստանի կողմէ մեծ արգելք չունի, սակայն, տնտեսական շահու տեսակէտով Թուրքիոյ համար այնքան մեծ նշանակութիւն չի ներկայացներ, քանի որ Հայաստան փոքր շուկայ է: Բացումով աւելի Հայաստանը պէտք է հետաքրքրուած ըլլայ:

Տնտեսագէտ Աշոտ Եղիազարեան ըսած է թէ սահմանին բացումը նպաստաւոր է Թուրքիոյ, քանի որ Հայաստանի տնտեսութիւնը շատ զարգացած չէ: Այդ պատճառով ալ պէտք է յարձակողական ընթացք որդեգրել, ռազմավարական կեցուածք մշակել, եթէ ձգտումը կայ թրքական շուկային վրայ տեղ ունենալու:

Կազմակերպիչ միութեան նախագահը եզրակացուցած է թէ իր կարծիքով սահմանին բացումը Հայաստանի արտադրութեան համար կործանարար չըլլար, քանի որ կայ Վրաստանի օրինակը: Հոն թրքական դրամագլուխը ռուսականէն աւելի չէ: Կայ Իրանի փորձառութիւնն ալ: Հայաստան ունի տնտեսութեան մրցունակ ճիւղեր եւ եթէ ճիշդ ընտրութիւն ու ծրագրաւորում ըլլայ, կարելի կ'ըլլայ Թուրքիոյ արեւելեան նահանգներուն մէջ նախաձեռնութիւններու դիմել, ձեռնարկատիրական գործունէութիւն ունենալ:

ՈՃՐԱՓՈՐՁԻ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻ՞ՒՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ԴԷՄ

Հայաստանեան լրատուները հաղորդած էին թէ պայթուցիկ կազմածներով մէկը ձերբակալուած էր որ կը կոչուէր Լեւոն Աբրահամեան, ու այդ ձերբակալութեամբ կանխուած էր ոճրափորձ մը: «Հայոց Աշխարհ» օրաթերթը Սեպտ. 17–ին հաստատած է լուրերը թէ այդ ոճրափորձը թիրախ ունէր Պաշտպանութեան նախարար Սերժ Սարգսեանը:

Ձերբակալուած անձը ՔԱ – ԿԷ – ՊԷ-ի նախկին սպայ մըն է, 1998–ին ութ տարուան բանտարկութեան դատապարտուած էր, իրանահայ գործի մարդ մը առեւանգած ըլլալուն համար: 2001ին ազատ արձակուած էր ներումի արժանանալով:

Դատախազութիւնը և Ազգ. Ապահովութեան սպասարկութիւնը յարմար չեն դատած բացատրութիւններ տալ թէ ի՞նչ տեսակ պայթուցիկի մասին է խօսքը, ե՞րբ եւ ո՞ւր պիտի գործուէր մահափորձը, եւլն.:

***

ՀԱՅԱԳԷՏՆԵՐԸ ԸՆԴՈՒՆՈՒԱԾ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԿՈՂՄԷ

Հայագիտական համաժողովին Բ. օրը նախագահ Ռ. Քոչարեան ընդունած է տարբեր երկիրներէ մասնակիցներու պատուիրակութիւն մը: Անոր մաս կազմած է ԱՄՆ–էն Ե. Ազատեան որ խօսք առնելով ողջունած է հայագիտական համաժողովի մը կազմակերպումը. ըսած է թէ նման ժողովներու պէտք է յաջորդեն առանձին մասնագիտական գիտաժողովներ՝ պատմութեան, լեզուի, գրականութեան, մշակոյթի այլ մարզերու մասին: Ան մտահոգութիւն յայտնած է նաեւ Հայկական հանրագիտարանի ճակատագրին ու անոր շէնքին վաճառքին առընչութեամբ:

ԾԱԽՈՒ Է ՄԻՋՆԱԴԱՐԵԱՆ ՁԵՌԱԳԻՐ ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Լուրը կու տար չուրջ տասը օր առաջ, ԱՄՆ-էն հայկական կայքէջ մը ուր գետեղուած էր ինդրոյ առարկայ աւետարանին մէկ բաց էջին գունաւոր մէկ նկարն ալ: Ցետոյ, անցնող չաբթուան հայաստանեան մամուլի էջերուն մէջ ալ կար նիւթը: Կայքէջին նկարն կ'ընկերանար անոր:

Բաւական այն է որ երեւանցի մը որուն անունը յայտնի չէ, ձեռքը ունի ԺԲ. դարէն ներկայացուած աւետարան մը եւ կ'ուզէ զայն վաճառել: Գինը որոշած է 120 հազար տոլար: Եւ որովհետեւ արդի արհեստագիտութեան հնարաւորութիւններուն միջոցաւ՝ համացանցը կը հրամցնէ մարդուն, աւետարան վաճառողն ալ այս միջոցէն օգտուած է, «ապրանք»ը ներկայացնելու համար: Ընտրուած, կամ թերեւս աւելի ճիշդ է ըսել՝ տրամադրելի գտնուած e-bay կայքէջն է ուր բազմած ձեռագիր մատեանը գնող թեկնածուի կը սպասէ:

Հայաստանեան մամուլէն Սեպտ. 4-ի «Ազգ»ը եւ 5-11-ի «Երկիր» չաբաթաթերթը տեղ տուած են նիւթին: Ըսուած է նաեւ որ վաճառքի ժամանակը եղած է Օգոստոս 12-22-ի տասնօրեակը, բայց գնորդ յայտնուած չէ:

Երեւոյթը, բնականաբար, կ'արթնցնէ անդրադարձներ, հակազդեցութիւններ: «Երկիր»ը (Կարինէ Մանկասարեան) դիտել կու տայ որ «Հայաստանից կարելի է դուրս տանել ու վաճառել ամէն ինչ, եւ՝ առանց արգելքի. ենթադիտակցօրէն արդէն սովորական դարձած այս մտայնութիւնը տարածուել է նաեւ մշակութային արժէքների վրայ». ապա կը յիշէ վաճառուած «մեծարժէք բազում կտաւները»:

«Ազգ»ի յօդուածին հեղինակն ալ (Ռուզան Պօղոսեան) կ'արձագանգէ իմակով Գալիֆորնիայէն տեղեկացնող Վիգէն անուն անձին մտահոգութեան. ան մեծապէս վրդովուած, կը պահանջէ արգելք ըլլալ աւետարաններու վաճառքին, պահպանելու համար հայ ազգի մշակութային ժառանգութիւնը:

«Երկիր» չաբաթաթերթին գրութեան մէջ որ խորագրուած է «Վաճառքի հերթը մագաղաթներինն է», բաւական տեղ յատկացուած է աւետարանին համար պահանջուած գինին. Նախ, Մատենադարանին փոխ-տնօրէնին ազբիւրով կ'ըսուի թէ այդ գինը չափազանցուած է, նախ այն պատճառով որ ԺԲ. դարու պատկանելիութեամբ ներկայացուած ձեռագիրը այդ շրջանէն չէ: Այդ դատումին հիմ ծառայած է ձեռագրին վրայի ՌՃԲ հայկական թուականը որ ճիշդ է, կը նշանակէ 1102. սակայն, այդ մարզին մէջ քիչ մը տեղեակ մէկը կը գիտնայ որ այդ թուականին 551 պէտք է աւելցնել, գտնելու համար մատեանին մեր օրացոյցով տարիքը: Այդ հաշիւով, ան կը պատկանի 1653 տարուան, այսինքն՝ ԺԷ. դարուն: Ատիկա, ինչպէս արդարօրէն կը շեշտուի, չի նշանակեր թէ եթէ ոչ թէ ԺԲ. դարէն, այլ ԺԷ. դարէն է, ձեռագիրը կրնայ ամենայն հանգստութեամբ վաճառուիլ:

Նոյն փոխ-տնօրէնը կ'ըսէ նաեւ թէ տէրը կրնար իրենց դիմել, բնորոշել եւ արժէքը ճիշդ գնահատել տալու համար իր ունեցածին: Եթէ ատիկա ըրած ըլլար, ապրանքը չուկայ չէր հաներ 120 հազար տոլարի նման գինով մը. աւելի քիչ կ'ըլլար գնահատումը. «Բացառիկ», «եզակի» որակումներով վաճառքի դրուած ձեռագրին այդ բնորոշումներն ալ անարդար կը գտնէ նոյն մասնագէտը. ըստ անոր ըսածին, այդ աւետարանին նմանօրինակները Հայաստանի մէջ մօտ երեք հազար հատ են: Չէ ըսուած, սակայն, թէ ո՛ւր կը գտնուին անոնք. Մատենադարա՞նը, թանգարաննե՞րու մէջ, թէ անհատներու մօտ:

Ռ. Պօղոսեան ալ կ'արձագանգէ Մատենադարանի գլխաւոր աւանդապահ եւ ձեռագրագիտութեան բաժնի վարիչ Գէորգ Տէր-Վարդանեանի դատումին: Երբ կը դիմեն անոր, արդէն տեղեակ է ձեռագրին վաճառքին, բայց վերապահութիւններ ունի: Կայքէջի մէկ լուսանկարէն, բովանդակութեան ու կազմին մասին եղած աննշան տուեալներէն կարելի չէ, կ'ըսէ, իսկական արժէքը նուազագոյն չափով դատել: Յիշատակարանի մասին խօսք չկայ, առանց որուն գնահատելու գործը չի կրնար կատարուիլ:

Այս մանրամասնութիւններէն ետք, էականը կը մնայ ձեռագիր մատեանի մը վաճառքի երեւոյթը. մեծ ըլլայ անոր արժէքը, թէ միջակ: Մանաւանդ որ տէրը, կամ զայն փոխանորդաբար ծախու հանողը չէ յաջողած գնորդ գտնել: Հաւանական է որ այլ ճամբով, կամ յետագային կրկին փորձէ: Անշուշտ, առաջին հակազդեցութիւնը ազգային մշակութային նման արժէքի երկրէն հանուելու իրականութիւնն է: Ո՛չ անպայման վաճառքի առընչութեամբ: Այդ կէտը, Հայաստանի ու Հայաստանցիին ներկայի ծանօթ պայմաններուն մէջ, բաւական ջուր վերցնող մարզ է: Ո՞վ կրնայ դատապարտել, քննադատել մէկը որ ձեռագիր մատեան մը ծախու կը հանէ, օրինակ, մէկ-երկու ձմեռուան վառելիքը ապահովելու, կամ հիւանդի մը բուժում տալու համար: Ինչպէս ըսուած է, դժուար չէ մտածել որ Հայաստանի մէջ նման արժէքաւոր մատեաններ, կամ որեւէ ձեռի ձեռագործ, հնութիւն, կարեւոր քանակութեամբ կը գտնուին մարդոց, ընտանիքներու մօտ:

Կ. Մանկասարեան կը գրէ թէ այդ կարգի ժառանգորդ սեփականատէրերու քով յայտնուած են մարդիկ որոնք գարտուղի, անօրինական ճամբաներով նման մատեաններ ձեռք ձգած են ու կը փափաքին օր առաջ անոնց գնորդ գտնել: Իսկ «ամէն ինչ վաճառքի հանելու ներկայ օրերում, այս մատեանի դէպքը եզակի չէ»:

Քննադատել – չքննադատելու, դատապարտել – չդատապարտելու այլընտրանքներուն քով ինքնաբերաբար կը գետեղուի հարցումը, «ամէն ինչ վաճառքի հանել»ու ներկայի շրջանակին մէջ, թէ զարմանալի չէ՞ քիչ մը հօսկէ, հոնկէ արտայայտուած մտահոգութիւնը ազգային մշակութային արժէքներու նկատմամբ, երբ այնքան ուրիշ արժէքներ ու թէ անյայտ ոմն երեւանցիի, այլեւ պաշտօնական դիրքերու կողմէ վաճառուեցան, նուիրուեցան աջին ու ձախին:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՄԱՐՄԱՐԱ ՑՈՒՑԱՏԵՏՐ

ԱՆԱՌԱԿ ՏՂԱՑ ՄԸ

Մարդուս երեւակայութիւնը անառակ ու չփացած տղու մը կը նմանի: Անկարգապահ է, կարգ ու կանոն չի ճանչնար, կ'ընթանայ այնպէս ինչպէս խելքին կը փչէ, կ'ուզէ ձեռք անցընել ամէնէն արգիլուածն ու անպատշաճը: Քիչ մը անամօթ է: Նաեւ անզգամ: Բաւական ալ անխոհեմ: Անշրջահայեաց:

Այսպէս մտածեցի անցեալ օր:

Նստած էի համակարգիչիս առջեւ եւ կը գրէի նիւթի մը մասին, որ զիս շատ խանդավառած էր: Բայց արդէն բաւական գրած էի, երբ յանկարծ կանգ առի: Մատներս իրենց թռիչքը դադրեցուցին համակարգիչիս ստեղնաշարին վրայ: Հիմա չէի գրեր այլեւս ու կը մտածէի: Տարօրինակ թռիչք մը առած էին մտածումներս ու երեւակայութիւնս: Աստուած իմ, երեւակայութիւնս ի՛նչ անսովոր ու հրաշալի նիւթերու չուրջ կը դառնար, կը դարպասէր այդ նիւթերուն, աչք կը քթթէր անոնց, յետոյ ինծի կը դառնար ու կարծես կ'ուզէր որ ես ալ հետեւէի իրեն: Ես կը հիանայի, բայց միաժամանակ կը մերժէի: Կը մերժէի, որովհետեւ գիտէի որ երբեք պիտի չկարենայի գրել այն նիւթերուն մասին, որոնց չուրջ կը պտըտկէր իմ խենթ երեւակայութիւնս: Խե՛նթ իսկապէս: Ի՞նչպէս ան կրցած էր ընել այսպիսի ոստում մը, ի՞նչպէս կրցած էր բանալ հրաշալի ու անտեսանելի աշխարհի մը խորհուրդները, ի՞նչպէս ան կրցած էր աչքերուս առջեւ ստեղծել գունաւոր այնպիսի անիրական աշխարհ մը, որուն մասին եթէ գրէի, ամէն մարդ խենթ պիտի կարծէր զիս:

Եւ մտածեցի: Մարդուս երեւակայութիւնը իսկապէս անառակ տղու մը կը նմանի: Ան երբեմն մեզ կը թողու ու կը սկսի վազել: Այնքան արագ կը վազէ որ չենք կրնար հասնիլ իրեն: Արուեստագէտները գիտեն: Բանաստեղծները գիտեն: Գրողները գիտեն: Մանաւանդ երաժիշտները գիտեն: Սիրահարները գիտեն: Իրականութեան մէջ ամէն մարդ գիտէ: Գիտենք, որ մեր երեւակայութիւնը մեզմէ շատ աւելի արագ կը վազէ: «Կանգ առ, սպասէ», կը պոռանք, ականջ չի տար: Ամէն ճիգ կը թափենք անոր ետեւէն վազելու համար: Ի վերջոյ կը մնանք շնչասպառ: Կը յուսահատինք: Կը թողունք որ երթայ: Կ'երթայ ու կը կորսուի: Կը կորսուի տղու մը նման, որ աչկապուկ կը խաղայ, որ ծառի մը ետին կը թաքնուի, ու յանկարծ մէջտեղ կ'ելլէ երբ մենք այլեւս դադրած ենք զայն փնտռելէ:

Հակառակ իր անառակութեան եւ իր սանձարձակ վազքին, երեւակայութիւնը մարդուս լաւ ընկերն է: Երեւակայութիւնը մարդուս մտքին եւ սրտին լաւ ընկերն է: Մեր մտածումը որքան ցամաք ու անհրապոյր կը դառնար, եթէ մտածելու մեր կարողութեան քով չունենայինք երեւակայելու կարողութիւնն ալ: Երեւակայութիւնն է որ մեր մտածումներուն առջեւ յանկարծ դուռ մը կը բանայ ամէն անգամ որ մեր մտածումը պատի մը դէմ յանդիման կու գայ, ամէն անգամ որ մեր մտածումը անելի կը մատնուի, ամէն անգամ որ երթալիք տեղ չի գտներ: Երեւակայութիւնն է որ մտածումը կը փրկէ իր չորութենէն, գոյն ու փայլ կու տայ մտածումին, յանկարծ կ'երիտասարդացնէ մտածումը, կենսունակութիւն կու տայ անոր, զայն դուրս կը բերէ հիւանդի անկողնէն ու կը տանի դէպի գունագեղ հորիզոններ:

Շատեր կը կարծեն որ երեւակայութիւնը մեր մտածումին շարունակութիւնն է: Կը կարծեն որ երբ կը սկսինք մտածել, սկսած ենք նաեւ երեւակայել: Նոյնիսկ կրնան կարծել որ մտածումը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ երեւակայութիւն:

Պիտի ըսեմ որ ասիկա խաբկանք է: Շատեր շատ լաւ կը մտածեն, բայց ուժեղ երեւակայութիւն չունին: Որովհետեւ յստակ տարբերութիւն մը կայ մտածելու եւ երեւակայելու միջեւ, բայց յստակ չէ այն սահմանագիծը, ուր մտածումը կը վերջանայ ու երեւակայութիւնը կը սկսի: Իրաւ ալ, ո՛ւր կը վերջանայ մտածումը: Մտածումը կը վերջանայ հոն ուր մենք մեզի ծանօթ բոլոր շինանիւթերը քով քովի բերելով հանդերձ չենք կրցած շէնք մը կառուցանել, կամ տեսած ենք որ կիսաւարտ մնացած է շէնքը: Եթէ չունինք ուժեղ երեւակայութիւն, շէնքին կառուցումը հոն կանգ կ'առնէ: Բայց եթէ ունինք երեւակայելու ուժ, մեր միտքը յանկարծ կը սկսի ստեղծել նոր շինանիւթեր, որոնք նոր տեսիլներ կը ստեղծեն մեր աչքերուն առջեւ: Թերեւս անիրական են այդ տեսիլները, որովհետեւ երեւակայութիւնը գործ ունի անտեսանելիին հետ, կամ միայն երազողին ու երեւակայողին կողմէ տեսնուած անիրական պատկերի մը հետ, բայց մեր միտքը երեւակայական այդ պատկերին պէտք ունի, որպէսզի այդ անիրական պատկերէն ներշնչուելով օր մը անոր իրական մէկ պատկերը ստեղծէ: Բոլորէն տեսանելի նոր պատկեր մը, նոր շինանիւթ մը: Նոր հորիզոն մը: Նոր գոյն մը ու փայլ մը: Պատկեր մը՝ որ աստղեր կը բոցավառէ մեր մտքի երկինքին վրայ: Պատկեր մը՝ որ մեզի պիտի բացատրէ թէ երկրագունդի վրայ ոչինչ աւարտուն է եւ ամէն վայրկեան նոր բան մը կը ստեղծուի: Երկրագունդին վրայ ամէն վայրկեան նոր լոյս մը կը վառի հոս ու հոն, եւ այդ լոյսն է որ բան մը պիտի փոխէ մեր կեանքին մէջ, գոնէ մեր զաւակներուն կեանքին մէջ, կամ գոնէ մեր յաջորդներուն կեանքին մէջ:

Եթէ բժիշկները օր մը կարենային գտնել թէ մարդուս ուղեղին ո՞ր մասն է որ մեզի կու տայ երեւակայելու կարողութիւն եւ եթէ անմտօրէն չորցնէին ուղեղին այդ մասը, կեանքը կանգ կ'առնէր հոն ուր կը գտնուի: Ամէն յառաջդիմութիւն զաւակն է օրինաւոր այն ամուսնութեան, որ կը կնքուի մտածումին ու երեւակայութեան միջեւ: Մէկը հայրն է, միւսը մայրը: Մէկը կը սերմանէ, միւսը իր արգանդին մէջ կը ստեղծէ:

Ամբողջ հարցը սա է. մենք կրնանք քայլ յարմարցնել մեր երեւակայութեան արագութեան ու անառակութեան:

Ռ. Հ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՂՈՒԹՆԵՐ

ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԻ ԿՈՂՄԷ ԱՓՐԻԿԵԱՆ ԵՒ ՀՆԴԿԱԿԱՆ ՆՈՒԱՃՈՒՄՆԵՐԷՆ ԵՏՔ

ՀԱՅ-ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՍԵՐՏ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Բ. եւ վերջին մաս)

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՅԱՐԱԿԻՑ ԵՐԿՐԱՄԱՍԵՐՈՒՆ ՄԷՋ՝ ՀԱՅ – ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Փորթուկալցիք հարաւ – արեւմտեան Հնդկաստանի Քոչին քաղաքին մէջ 1503-ին ամրոց կառուցեցին: Մանուէլ Ա. 1505-ին հոն ուղարկեց Տոմ Ֆրանսիսքօ տէ Ալմէյտան իբրեւ Փորթուկալական Հնդկաստանի առաջին փոխ-արքայ: Քըսանմէկ նաւերով ճամբայ ելլելով ան Ափրիկէի արեւելեան ափերուն գրաւեց Քիլուան եւ Մոմպասան եւ հասաւ Քոչին: Ան առաջին հերթին ամրացած կայաններ եւ առեւտրական յենակէտեր հաստատեց եւ հարաւային Հնդկաչինի (ներկայ Մալեզիա) Մալաքքայի իշխաններուն հետ առեւտրական համաձայնագիր կնքեց: Զաւակը՝ Լուրենցօ նոյն օրերուն (1505) Մալտիւեան կղզիներուն վրայ փորթուկալական գերիշխանութիւն հաստատեց և նուաճեց Սէյլանի (Սրի Լանքա) մէկ մասը: Նոյն տարին Արաբիոյ հարաւ – արեւելեան ափերը (ներկայ Օման) փորթուկալական գերիշխանութեան տակ ինկան:

Հնդկաց ովկիանոսին վրայ արաբական նաւեր եւ ծովահէններ 1506-էն սկսեալ կռուի բռնուեցան փորթուկալական նաւերուն հետ, մինչեւ որ Ֆրանսիսքօ տէ Ալմէյտա 1509 Փետրուարին նուաճեց զանոնք եւ հեռացուց Հնդկաստանի ափերէն: Այնուհետեւ այդ շրջաններուն մէջ ծովային երթեւեկը յարաբերաբար աւելի ապահով դարձաւ ծովահէններու յարձակումներէն:

Իբրեւ Փորթուկալական Հնդկաստանի փոխ-արքայ Ալմէյտայի յաջորդեց Ալֆոնսօ տ'Ալպուգերգէ, որ 1510-ին նուաճեց Կոան իր շրջակայքով եւ 1511-ին՝ Մալաքքան: 1513-ին Փորթուկալցիք մըտան Չինաստան: Ալպուգերգէ որոշեց նաեւ Կարմիր ծովու վրայով քալել եւ գըրաւել Մեքքէն:

Փորթուկալական այս նուաճումներուն եւ Հնդկաստանի ու յարակից կղզիներու ու ովկիանոսներու վրայ գերակշռութեան հաստատման պատճառով հայ – փորթուկալական յարաբերութիւնները սերտացան: Արդարեւ, ցամաքային ճանապարհներով հնդկական շուկային վրայ առեւտուր կատարող հայ վաճառականները սերտ գործակիցներ դարձան Փորթուկալցիներուն հետ, որովհետեւ անոնք ցամաքային ուղիներուն անծանօթ ըլլալով կարելիութիւն չունէին հեռաւոր շրջաններ թափանցելու եւ ձեռք ձգելու հնդկական շատ մը արտադրութիւններ եւ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊՈՒԷՆՈՍ–ԱՅՐԷՍԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Սեպտեմբեր 4–ին, տեղի ունեցած է երկու գիրքերու սպաներէն թարգմանութեան ներկայացումը: Ցիչեալ հատորներն են՝ Վազգէն Կաթողիկոսի «Մեր պատարագը», որու կցուած է Թորոս Զուղայեցիի «Սուրբ պատարագի խորհուրդը» եւ Ներսէս Շնորհալիի «Հաւատով խոստովանիմ» աղօթքը, իսկ երկրորդը՝ Մաղաքիա Արք. Օրմանեանի «Ծիսական բառարան»ի առաջին մասը, որ կը մեկնաբանէ եւ կը բացատրէ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ աւանդական տօները: Թարգմանութիւնը կատարած է թեմին առաջնորդ՝ Գիսակ Արք. Մուրատեան, հրատարակութեան մեկենասն է Արթուրօ Գարակէօզեան: Երեկոյթին բացումը կատարած է, յանուն Հայ Կեդրոնին, Խուան Սարաֆեան, որ ողջունելէ ետք ներկաները, բեմ հրաւիրած է առաջնորդը և օրուան զեկուցողները՝ Սարդարապատ շաբաթաթերթի խմբագիր՝ տիկին Տիանա Տէր–Կարապետեանը եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կրթական հաստատութեան տնօրէն Պ. Պետրոս Հաճեանը: Տիկին Տէր–Կարապետեան կենսագրական տեղեկութիւններ տուած է Գիսակ Արք.ի մասին, ապա բացատրած է ամէն մէկ գիրքի կարեւորութիւնը: Պ. Պետրոս Հաճեան ծանրացած է հատորներու բովանդակութեան վրայ, ջերմօրէն գնահատելով Գիսակ Արք.ի տարած աշխատանքը: Կարճ ելոյթներ ունեցած են «Կոմիտաս» երգչախումբը եւ «Մասիս» պարախումբը: Երեկոյթը փակուած է առաջնորդին շնորհակալութեան խօսքերով, որոնց յաջորդած է ընդունելութիւն մը:

***

ՕՆԹԱՐԻՈՅԻ ԳԷՄՊՐԻՃ (Գանատա) քաղաքը, Սեպտեմբեր 7–ին, զանազան քաղաքներէ հասած Հայերու բազմութիւն մը համախմբուած էր, ոգեկոչելու համար Ս. Խաչի Վերացման և Մուսա լեռան հերոսամարտի տօնը: Խաչվերացի պատարագը կատարուած է Հայ Կեդրոնի հանդիսասրահին մէջ, բեմի մը յաւելումով՝ մեծ եկեղեցիի մը վերածուած, շուրջ 900 հաւատացեալներու ներկայութեան:

***

ՔԵՍԱՊԻ մէջ, Աստուածածնայ Վերափոխման տօնին եւ ՀՄԸՄ–եան հիմնադրութեան 85–ամեակին տարեդարձին առթիւ, Օգոստոս 17–ին, տեղի ունեցած է սկաուտական շքերթ, կազմակերպութեամբ ՀՄԸՄ-եան Սուրիոյ Շրջ. Վարչութեան եւ մասնակցութեամբ Հալէպի, Քեսապի եւ Լաթաքիոյ արի–արենոյշներուն, գայլ–արծուիկներուն, ընկերակցութեամբ ՀՄԸՄ-եան շեփորախումբին: Ժամը 10–ին, ճամբայ ելած է շքերթին առաջին մասը: Ժամը 11–ին, տողանցող խումբը մուտք գործած է եկեղեցւոյ բակը: Պատարագէն եւ Խաղողօրհնէքէն ետք, սկսած է գլխաւոր շքերթը, որու յաւելեալ փայլ մը տուած էր ՀՄԸՄ–եան 85–ամեակը խորհրդանշող պաստառ մը՝ հայերէն եւ արաբերէն: Շքերթին վերջին հանգրուանը եղած է համալիրի շրջափակը, ուր տողանցողները հասած են խումբ առ խումբ: Հոն հաւաքուած էր արդէն խուռներամ բազմութիւն մը: Պատուոյ ամպիոնը տեղ գրաւած էին արդէն առաջնորդը՝ Սուրէն Արք. եւ բազմաթիւ անձնաւորութիւններ: Օրուան խօսքը փոխանցած է առաջնորդը, շնորհաւորելով ՀՄԸՄ–եան 85ամեակը: Հուսկ «Յառաջ Նահատակ»ի խմբային երգեցողութենէն ետք, տեղի ունեցած է հիւրասիրութիւն:

***

ԱԹԷՆՔԻ օդակայանը ժամանած են Սեպտ. 5–ին, Արցախէն ազատամարտիկներու 9 – 15 տարեկան 20 պատանիներ (7 տղայ եւ 13 աղջիկ) եւ իրենց պատասխանատուն՝ Նարինէ Աղապալեան: Պատանիները եկած են Ստեփանակերտէն, Մարտունիէն, Շուշիէն, Հադրութէն եւ Ասկերանէն: Զիրենք դիմաւորած է Յունաստանի Հայ Դատի Յանձնախումբը: Անոնք փոխադրուած են Գոքինիոյ «Զաւարեան» կեդրոնը: Վերադարձը տեղի կ'ունենար Սեպտ. 19–ին:

յատկապէս համեմներ, որոնք այնքան փնտռուած էին եւրոպական շուկաներուն վրայ:

Այսպէսով, հայ առեւտրականներուն միջոցով հնդկական նաւահանգիստներ բերուած ապրանքներուն փորթուկալցի առեւտրականներուն միջոցով Եւրոպա փոխադրութիւնը լայն համեմատութիւն առաւ. Փորթուկալցիք ըմբռնեցին, որ ծովային առեւտուրին մէջ իրենց յաջողութիւնը գլխաւորաբար հայ առեւտրականներուն կողմէ հնդկական նաւահանգիստներ բերուած ապրանքներէն կախում ունէր:

Փորթուկալցիք Մալաքքան մեծ նաւահանգիստի ու բերդաքաղաքի վերածեցին, որ հարաւ – արեւելեան Ասիոյ առեւտրական գլխաւոր կեդրոնը դարձաւ. հոն եւս Հայեր Փորթուկալցիներուն գըլխաւոր աջակիցները և առեւտրական գործընկերները դարձան եւ մեծ դեր ունեցան Մալաքքայի զարգացման մէջ:

Փորթուկալցի վաճառականները հայ վաճառականներուն նման հնդկական հեռաւոր շրջաններ թափանցելու հնարաւորութիւն չունէին, անծանօթ էին երկրին, ժողովուրդին, լեզուին եւ առանձնայատկութիւններուն, ամէնուրեք թշնամական վերաբերմունքի կ'արժանանային եւ հետեւաբար իրենք զիրենք ապահով չէին զգար երկրին խորերը յառաջանալու: Այս պատճառով ալ զինուորական մամնաւոր հրացանակիր ջոկատներ կազմուեցան, որոնք պէտք է ընկերակցէին փորթուկալցի վաճառականներուն: Հընդիկներ դիմադրութիւն ցոյց տուին փորթուկալցի զինուած առեւտրականներու թափանցումներուն եւ թոյլ չտուին, որ ազատօրէն շրջագային. բայց յետոյ Փորթուկալցիք սկսան թնդանօթի բռնել դիմադրութիւն ցոյց տուող բնակավայրերը եւ ստիպեցին բնիկներուն ենթարկուիլ իրենց:

Հնդկական եւ ընդհանուր առմամբ ասիական ապրանքները ողողեցին Լիզպոնը, որ արագօրէն բարգաւաճեցաւ եւ Եւրոպայի առեւտրական ամէնէն մեծ կեդրոններէն մէկը դարձաւ:

Այս ժամանակներէն սկսեալ հաստիկենտ Հայեր յարաբերութիւն հաստատեցին Լիզպոնի հետ, ոմանք հոն բնակութիւն հաստատեցին եւ այսպէսով փոքրիկ գաղութ մը կազմաւորուեցաւ հոն: Հետաքրքրական է նշել, որ Փորթուկալ հաստատուող կամ Փորթուկալցիներուն հետ գործակցող Հայերը ընդհանրապէս Արմենիօ ազգանունով կ'արձանագրուէին կամ կը ճանչցուէին:

Այս ժամանակ Փորթուկալ հաստատուած Հայերէն յիշուած են Անտոն եւ Գրիգոր. 1515–ին Հնդկաստանէն ճամբայ ելլելէ առաջ փոխ–արքայ Ֆրանսիսքօ տ'Ալպուքերքէ իւրաքանչիւրէն երեքական փերտաօ տուրք առաւ թագաւորին համար: Փորթուկալ հասնելէն ետք անոնք արձանագրուեցան Անթոնիօ Արմենիօ եւ Կրեկորիօ Արմենիօ անուններով:

Հետաքրքրութեան համար յիշենք, որ այս նոյն ժամանակ Հորմուզի շրջանին մէջ (ներկայ Օման) Փորթուկալցիներուն մօտ ծառայութեան մտած էր Յովհաննէս անունով Հայ մը, որ աղեղնաւորի պաշտօն կը վարէր. ան Փորթուկալցիներուն ծանօթ էր Խուան Արմենիօ անունով: Ֆրանսիսքօ տ'Ալպուքերքէի հրամանով Հորմուզի գործակատարը տարեկան մէկ փերտաօ տուրք կը գանձէր անկէ իր պաշտօնին համար:

ԱՍՊԵՏ ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ

«Ազդակ»

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՄԷՋ

ՊՕՂՈՍ ԳՈՒԲԵԼԵԱՆԻ «ՓՏԱԽՏ» ՎԷՊԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄԸ

Կլէնտէյլի Հանրային Գրադարանի սրահին մէջ, Սեպտեմբեր 4–ին, տեղի ունեցած է Պօղոս Գուբելեանի «Փտախտ» վէպին ներկայացումը, կազմակերպութեամբ «Գրական ասպարէզ» խմբակին: Ցայտագիրը վարած է Գրիշ Դաւթեան: Վէպէն հատուածներ կարդացած է Երւանդ Գոչունեան: Առաջին զեկուցողը՝ Օշին Քէշիշեան, նշած է թէ հեղինակը 20 տարի ապրած է Ափրիկէ՝ Սիէրա Լէոնէ, եւ թէ «Փտախտ» վէպը կը ներկայացնէ այդ երկրին քաղաքական եւ տնտեսական վերիվայրումները, աւելցնելով որ հատորը ցայտուն կերպով կը ներկայացնէ վիճակը այն ղեկավարներուն, որոնք կը քանդեն երկիրը: Երկրորդ զեկուցողը՝ փրոֆ. Գայեանէ Ցակոբեան, նշելէ ետք թէ «իրեն համար Գուբելեանի այս վէպը գիւտ մըն է», ըսած է. «այս վէպը դըժուար կը կարդացուի եւ ժխտական գիրք մըն է, որուն մէջ ամէն բան գէշ է», աւելցնելով որ «տեսարանները բացառիկ են, երբ կը կարդանք, կը զգանք որ ողբերգութիւն մըն է հոն կատարուածը»: Խօսք առնելով հեղինակը շեշտած է թէ ինք միշտ «հաւատարիմ եղած է ճշմարտութեան՝ տեղերքը կլանող մարդկային տառապանքին կարենալ թափանցելու համար» եւ հաստատելով Օշին Քէշիշեանի այն մտանշումը թէ վէպին մէջ տիրող կացութիւնները կարելի է տեսնել նաեւ այսօրուան մեր հայրենիքին մէջ, Պօղոս Գուբելեան ըսած է. «Ճիշդ է որ Հայաստանի նախկին իշխանութիւններէն հիասթափուելէս ետքը ձեռնարկեցի այս գործին: Իսկ գոյութիւն ունեցող զուգահեռը: Գուցէ տագնապող հայ գրողի ենթագիտակիցէս պիտի վերագրուի այդ մէկը»: Կատարուած է գիրքին գինեձօնը եւ հեղինակը մակագրած է իր «Փտախտ» հատորը:

ԼՐԱՏՈՒ

ՑՈՒՑԱԿ

ՍԻԱՄԱՆԹՕ

Ընտրանի

Յառաջաբան՝ Լեւոն Անանեան
Հայաստանի Գրողներու Միութեան նախագահ

Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի Հրատարակչութիւն, Երեւան 2003

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Կայարանին ճիշդ դիմաց...

Անմիջապէս իրարանցում մը... Դէմքեր՝ պատուհաններու ետին... Բացուող դռնակներ, հարցումներ...

Մեքենավարը եւ գնացքապետը վար կ'իջնեն, կը մօտենան Պ. Ամատեանին...

– Տանրակչիտ ոչինչ կայ, պարոններ, կ'ըսէ մեր կայարանապետը անոնց... Ֆիւղացիական ընդվզում մը պարզապէս... Հաղորդեցէք իմ կողմէս Մ. Հիւկընէնի թէ Տոկան Զայի գիւղացիութիւնը դժգոհ է իր գերեզմանատան մասին տըրուած վճիռէն... Հաղորդեցէք, որ ամբողջ գիւղացիութիւնը, մեծ պզտիկով հոս հաւաքուած է ու իրենցմէ ոմանք կը փափաքին զինքը տեսնել, իրեն խօսիլ... Հաղորդեցէք որ ես անկարող եմ զիրենք համոզել, հանդարտեցնել ու եթէ դժգոհացում չստանան, կրնան ծայրայեղութեան դիմել...

Արդէն խառնիճաղանճ բազմութիւնը կը խուժէր, գրոհ կու տար դէպի կառաշարը: Օդին մէջ բազուկներ, փայտեր, շալմաներ կը պտուտկէին: Անհասկնալի վըլվըլուկ մը կը բարձրանար բերաններէ: Կնոջական ճիչեր, երախաներու լացուկոծ, առնական գոչեր խառնուած իրարու կ'ուռէին, կը պայթէին: Կ'իմացուէր յստակօրէն բառ մը միայն. «Մեզարլըք... մեզարլըք... մեզարլըք...»:

Տղամարդկանց խմբակ մը առաջ անցաւ: Բազմահազար ձայները պահ մը թուլցան, խուլօտ ու դժգոհ բառերու փոխանակութիւն մը սկսաւ: Ո՞վ կը խօսէր, ո՞վ կը պատասխանէր...

Պահ մը կառքերէն մէկուն դռնակը բացուեցաւ: Մի ոմն անձնաւորութիւն –հաւանաբար Մ. Հիւկընէնի խորհրդական արբանեակներէն մին–, եկաւ ցցուիլ խուժանին դէմ. լուրջ, պատկառազդու ծանրութիւն մը, որ նշանացի լռաբանութիւն կը խնդրէր:

Պ. Ամատեան առաջ անցաւ. ինք եւ գնացքապետը, նոյն պարոնին ընկերակցութեամբ անհետացան դրան ետին որ փակուեցաւ: Ամբոխը կը շարունակէր ջղայնոտիլ, վլվլալ ու կռուփները չարժրակել դէպի լուսաւոր պատուհանները, որոնց ետին ստուերներ կ'երեւային:

Հինգ վայրկեան վերջ երեւցաւ խումբը: Պ. Ամատեան լռութեան հրաւիրեց բազմութիւնը: Մարդիկ սեղմուեցան ու լապտերները սկսան ճօճիլ գլուխներու վերեւ: Երբ կարելի եղաւ հրմշտուքը դադրեցնել, նոյն այն անձնաւորութիւնը ժողովուրդին ուղղեց թրքերէն լեզուով, մօտաւորապէս հետեւեալ իմաստով կարգ մը խօսքեր.

– Մ. Հիւկընէն լսեց ձեր պահանջը... Ինք անգամ մըն ալ քննել պիտի տայ հարցը... Վստահ եղէք որ նկատի պիտի առնուին գիւղին արդար շահերը... Ինք անհանգիստ ըլլալով, կը ցաւի որ անձամբ չի կրնար ընդունիլ ձեր մարդիկը, բայց կը հրաւիրէ որ հանդարտիք ու հանգիստ սրտով քաշուիք ձեր տուները...

Ցետոյ դառնալով մերինին՝ աւելցուց ֆրանսերէն, հեգնական թօնով.

– Շնորհակալութիւն, Պ. Ամատեան... Ձեր այս իրիկուան սխրագործութիւնը պատուաբեր է ձեզի համար... Կրնաք վստահ ըլլալ որ ընկերութիւնը չպիտի ուշանայ արժանաւորապէս վարձատրելու ձեր բարուք պաշտօնավարութիւնը...

– Երախտապարտ եմ, պարոն վերաքընիչ, – չկրցաւ չպատասխանել վարէն Ամատեան, – ես իմ վարձատրութիւնս ըստացած եմ արդէն, Պօզանթի՛ն... Աւելին չեմ սպասեր...

Բայց արդէն վայրաշարժը սկսաւ հընչալ: Անիւները կճռացին. կառաշարը երերտկաց. սուր շոգեսուլ մը ու գնացքը կը մեկնէր...

Աւելորդ կը նկատեմ շարունակել այդ տօնքիշոթական գիշերուան նկարագրութիւնը: Բազմութիւնը կարծիքներու տաք փոխանակութենէ մը վերջ քաշուեցաւ. մեր կայարանին առջեւ մնաց տարօրինակօրէն լուռ պարապ մը: Պ. Ամատեան գրասենեակին մէջ պահ մը գլխ պահեց, սպառելու համար իր խոշոր, սնամէջ յաղթանակին առերեւոյթ ուրախութիւնը...

– Այսպէս եմ ես, Փայլա՛կ, ... Հիւկընէնը չէ, ով կ'ուզէ թող ըլլայ, մեթելիք չեմ տար ... Իրենց քթին քաշելէս վերջը, ուզածնին թող ընեն, հոգս անգամ չէ... Վերջը, վերջը, Պօզանթիէն անդին ի՞նչ կրնայ ըլլալ... Պաշտօնէ՞ս հանել... Լեղի ունին նէ, թող համարձակին...

Նոյն թօնը, նոյն խօսքերը նաեւ վերը, կնոջը գլխուն... Կ'երեւակայէի խեղճ կնոջ հոգեկան վիճակը, իր զուսպ ու լուռ վրդովումը, անհուն համակերպողութեամբ մեղմացած իր քամահրանքը ամուսնոյն հանդէպ:

Յաջորդ օր Պ. Ամատեան սմքած էր արդէն: Գոհ – դժգոհ, քիթը կախ, երեսը թթու, կը խուսափէր անդրադառնալէ նախընթաց օրուան դէպքերուն:

Իր եղերազաւեշտական քաջագործութեան համբաւը տարածուած էր գծին վրայ: Եկող – գացող գնացքներու պաշտօնէութեան դէմքին վրայ զգալի էր թաքուն, բայց չարամիտ քմծիծաղը: Տոկան Զայի թարթարէնը օրուան հերոսն էր վերջապէս. ոչ ոք զինքը կ'ըմբռնէր. իսկ ինք անկարող էր ինքզինքը բացատրելու, հասկցնելու:

(Շար. 15)

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ
78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԻԹԻՒ

ՍԷՆ ԳԼՈՒ. – Ժագլին Քանարեան 30 Եւրօ։

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

Կը ցուցադրէ
Վիգէն Չալըրեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեամբ, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15–ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 *ժամ տեւողութիւն*)

ժամը 18·30–ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 *ժամ* 40 *տեւողութիւն*)

Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
ժամը 20·30–ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 *ժամ տեւողութիւն*)

Ծախքերու մասնակցութիւն –
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ։

⁂

ՆՈՒԷՐՆԵՐ
ի ՆՊԱՍՏ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ
ՆՈՐ
ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ ԵՒ ԻՐ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ 2001

Սարգիս Էօզ 1500 *Ֆր.*, *Տէր եւ Տիկին Ժան–Շառլ Պապայեան* 1.000 *Ֆր.*, *Տէր եւ Տիկին Սեդրակ Սամուէլեան* 5.000, *Տէր եւ Տիկին Ժէգէգէլ* 1.000, *Տիկին Նըւարդ Մելքոնեան* 1.000, *Պ. Անդրանիկ Սարգիսեան* 30.000, *Պ. Յակոբ Մելեմենեան* 1.000, *Տէր եւ Տիկին Ֆրանք Գուլումեան* 5.000, *Պ. Ժան Նեւշեհիրեան* 2.000, *Տէր եւ Տիկին Անտրէ Պաղտասարեան* 10.000, *Տէր եւ Տիկին Տէրտէրեան* 1.000, *Տէր եւ Տիկին Մարկրիթ Դանիէլեան* 250, *Համազգայինի 10րդ դասարան* 3.000, *Սրբոց Թարգմանչաց Եկեղեցի* 5.000, *Մարսէյլի Կապոյտ Խաչ* 32.262, *Պ. Սարգիս Պետրոսեան* 200, *Տիկին Թագուհի Զաթալեան* 200 *Ֆր.*։

(*Շար.*)

UGAB - PARIS - IDF

RENTREE AU CENTRE CULTUREL ALEX MANOOGIAN

Activités pédagogiques 2003-2004

Dans le cadre de ses activités, l'UGAB — Paris Ile-de-France organise dans son Centre culturel des cours **d'arménien :**

— pour enfants (à partir de 7 ans), le samedi à 14h30,
— pour adolescents, le samedi à 16h30,
— préparation BAC arménien occidental, le samedi à 16h30. Une formation minimum de 2 ans est exigée pour la présentation des épreuves écrites et orales,
— pour adultes, les lundis et jeudis soirs, de 18h30 à 21h (rentrée le lundi 21 septembre).

Méthode active basée sur conversations, textes littéraires, revues de presse, etc.

— Chorale d'enfants le samedi à 14h30,
— Chorale d'adultes le jeudi à 20h30,
— Musique traditionnelle (shevi) le samedi entre 15h et 18h,
— Danse arménienne, le samedi à 16h30,
— Théâtre pour enfants le samedi, pour adultes le vendredi.

INSCRIPTIONS
COURS ENFANTS ET ADOLESCENTS :
Samedi 20 septembre à 14h30
COURS ADULTES :
Lundi 22 septembre à 18h

RENTREE
COURS ENFANTS ET ADOLESCENTS :
Samedi 27 septembre à 14h
COURS ADULTES :
Lundi 29 septembre à 18h30

Centre Culturel Alex Manoogian de l'UGAB
118, rue de Courcelles, 75017 Paris
(M° Courcelles)
Tél. : 01 42 27 12 26

ECOLE DU DIMANCHE DE LA CATHEDRALE ST. JEAN-BAPTISTE

Les cours d'arménien, d'histoire et d'enseignement religieux arméniens de la Cathédrale Saint Jean-Baptiste reprennent le **Dimanche 21 septembre** dans les salles de la Prélature au 15, rue Jean-Goujon à Paris 8e.

— Pour les adultes: 9h30 - 12h30;
— Pour les enfants: 10h30 -12h30;

Les parents sont invités à encourager leurs enfants à suivre ces enseignements.

Pour toutes informations supplémentaires prière de contacter le Secrétariat de la Cathédrale (01 43 59 67 03).

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30
Hommage à
K O M I T A S
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX
Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h**
au 13, rue du Perche, Paris 3ème
Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

Imprimé sur les Presses du Journal "HARATCH"
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 21
ԱՅՍՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՆԿԱԽԱՑՄԱՆ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆ Է

Ազգային այս տօնին առիթով, Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ պատարագէ ետք Գոհաբանական Աղօթք եւ Հանրապետական Մաղթանք կը կատարուին վասն յաւէտ անսասանութեան Հայաստանի Հանրապետութեան։

LA CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «Helen Puzant» d'Alfortville
a le regret de vous informer que la VISITE prévue le Dimanche 28 septembre à Auvers-sur-Oise
est annulée

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ — COLLEGE ARMENIEN SAMUEL-MOORAT

ANNEE SCOLAIRE 2003 - 2004

PARENTS ! ԾՆՈՂՆԵՐ

PENSEZ A L'EDUCATION ARMENIENNE DE VOS ENFANTS
L'Ecole bi-hebdomadaire Samuel-Moorat
sous l'égide de l'Association des Parents d'Elèves et des Anciens Elèves
propose tous les mercredis et samedis de 9h30 à 16h
cours de langue,
d'éveil à la culture et à l'identité arménienne
DE LA MATERNELLE AU LYCEE

Travaux manuels — Danses et chants traditionnels —
Théâtre — Informatique
Vaste aire de jeux

REPRISE DES COURS
le Samedi 13 septembre à 9 heures 30

Inscriptions - Contact : Sur place les mercredis et samedis
Tél. : **01 45 34 94 04**
01 46 38 35 96
06 85 70 23 98

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (**Absentéisme exclu**)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

A l'occasion de la

FÊTE NATIONALE DE LA RÉPUBLIQUE D'ARMÉNIE

L'Ambassadeur de la République d'Arménie en France
M. **Edward NALBANDIAN**

L'Ambassadeur Itinérant de la République d'Arménie
M. **Charles AZNAVOUR**

offrent une réception
dans les Salons du Grand Hôtel Intercontinental
le jeudi 9 octobre de 18h à 20h

Entrée sur invitation. Participation aux frais.
Tous les Arméniens de France sont invités à cette réception et peuvent récupérer des cartons d'invitation à :
— l'Ambassade de la République d'Arménie :
9, rue Viète, 75017 Paris, Tél. : 01 42 12 98 00 / Fax : 01 42 12 98 03
— ainsi qu'aux églises arméniennes apostolique, catholique et évangélique, associations, clubs et organisations arméniens politiques, culturels, sportifs, de jeunesse etc.

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 20-21
SAMEDI - DIMANCHE
21-20 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.774
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.774

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՓԱՐԻԶ-ՊԷՐԼԻՆ ԿՈՂՔ ԿՈՂՔԻ

ՏԱՍԸ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ
ՋԱՐԿ ՏԱԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՃԻՆ

Հինգշաբթի, Սեպտեմբեր 18-ին, Պէրլինի մէջ, Շիրաք եւ Շրէօտէր ձեռք ձեռքի տուած տասը հասարակաց ծրագիրներ առաջարկեցին զարկ տալու համար աճին։

Ժագ Շիրաք չէչտեց այս առթիւ թէ Եւրոպա պէտք չէ աճին սպասէ, այլ պէտք է զայն փնտռէ, աճն է որ պէտք է իրեն գայ։ Հրապարակուեցաւ տասը ծրագիրներու ցանկը։ Նպատակն է աւելի ամրապնդել Եւրոպական Միութեան խտալական նախագահութեան գաղափարները, բայց Փարիզ եւ Պէրլին միաք ունին աւելի արդիական եւ խոստմնալից բաժիններով նոր շունչ տալու։ Այդ պատճառով, կը շեշտուին հետազօտութեան եւ զարգացման կարեւորութիւնը, հաղորդակցութեան ցանցերու երեւումը։ Բայց եւ այնպէս, այս ամբողջը պէտք է ստանայ Պրիւքսէլի հաւանութիւնը, որպէսզի վերածուի եւրոպական ծրագրի։ Ֆրանսա եւ Գերմանիա համաձայնած են նաեւ նոր կամուրջի մը կառուցման շուրջ Հռենոսի վրայ, Սթրազպուրկի մօտ։ 2007-ի համար ալ կը նախատեսուի Թէ – Ժէ – Վէ-ի մը ստեղծումը։ Այս ամբողջ ծրագիրները ներկայացուած են մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, հասարակաց յայտարարութեամբ մը։ Երկու երկիրներն ալ պէտք է վստահութիւն ներշնչեն իրենց ընկերակիցներուն եւ պիւտճէի գետնին վրայ ուշադիր պիտի ըլլան, քանի 2004-ի համար ալ, երրորդ տարին ըլլալով, բացերը պիտի գլեն անցնին Եւրոպայի կայունութեան ուխտը։

Ի վերջոյ, եւ Շիրաքի բանաձեւումով, ֆրանքօգերմանական զոյգին խորհրդածութիւնները իրարու կը համապատասխանեն բոլոր մարզերուն մէջ։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՀԱՇՈՒԵՔՆՆԻՉ ԱՏԵԱՆԸ շատ խիստ ամբաստանագիր մը հրապարակեց Սեպտ. 18-ին, Ընկերային Ապահովագրութեան մատակարարման վերաբերեալ, գլխաւորաբար Հիւանդութեան Սնտուկին մասին։ Կը պարզուի որ 1997-էն ի վեր, երբ առաջին օրէնքը քուէարկուեցաւ, ծախքերը հսկայ համեմատութեամբ յաւելում կրած են, նախատեսուածէն շատ աւելի՝ 2001-ին 2,9 միլիառ Եւրոյէն եւ 2002-ին՝ 4,9 միլիառ Եւրոյէն։ 2003-ի պատկերը շատ մութ է եւ մանրամասնութիւնները ցոյց կու տան որ բացը կը վերաբերի մանաւանդ աշխատանքի դադրեցումներու եւ դեղերու չըդայլութեան։ Այս ընթացքով, բացը 11 միլիառի կը հասնի, ինչ որ նախընթաց չունի։ 1997-էն ի վեր կորուստները 29 միլիառ Եւրոյի բարձրացած են։ 35 ժամերն ալ իրենց դերն ունին, բայց Մաթէյի օրով կը դատապարտուին նաեւ այցելուներու յաւելումը եւ տուներու բժշկական այցելութեան բազմացումը։ Բազմաթիւ դեղերու հատուցումն ալ աւելցած է 71,1%-էն 74,9-ի։ Սեպտեմբեր 23-ին նոր միջոցներ պիտի առաջարկուէին, զանազան առաջարկներ կը քննուին։ Հարկ է առնուազն 4 միլիառի խնայողութիւն մը գտնել։

ԻՐԱՔԻ մէջ, ամերիկացի չորս զինուորներ եւս սպաննուեցան Սեպտ. 18-ին, մինչ իրաքեան աղբիւրներու համաձայն, ութ ուրիշներ ալ զոհ գացած են երբ զինուորական կառք մը պայթած է անցքին առեն։ Ցստակ է որ Ամերիկացիներու դիրքը օրէ օր կը դժուարանայ եւ յարձակումներն ալ կը բազմանան։ 150 հազար ամերիկացի զինուորներու ներկայութիւնը ամբողջ արաբ-մահմետական աշխարհի ծայրայեղները կը մղէ դէպի Իրաք։

ԻԶԱՊԵԼ մրրիկը բաւական մեծ աղէտ պատճառած է Միացեալ-Նահանգներու արեւելեան ափը, գլխաւորաբար հիւսիսային Գարոլայն եւ Վիրճինիա եւ Սեպտ. 18-ին, 7 մեռեալ կար։ Յաջորդ օրը մրրիկը դէպի Ուաշինկթըն կ'ուղղուէր։ Հարիւր հազարաւոր Ամերիկացիներ տեղահանուած են, այնքան մեծ են վնասները։ Պուշ շրջանը «աղէտալի» հռչակած է։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆ Փիէր Ռոպէր, որու դէմ մահապատիժ պահանջուած էր Ռապաթի դատարանին կողմէ, կեանքը փրկեց, քանի պատիժը ցկեանս բանտարկութեան վերածուեցաւ։

ԱՆԳԼԻԱ արգիլած է ֆութպոլի խումբին համակիրներուն Պոլիս երթալ Հոկտեմբեր 11-ի խաղին համար (Եւրոպա – 2004-ի մրցաշարք) առաջքն առնելու համար ծանր միջադէպերու։ Անգլիացիներն ալ անցեալին յայտարարած էին Թրքական խումբին՝ «Անգլիա չէք գար, այլ՝ դժոխք», «մա'հ Թուրքիոյ» եւլն., եւլն.։ Հակառակ անոր որ տոմս ալ չի ծախուիր, քանի մը հոգի յաջողած են տոմս գտնել։ Երկու խումբերու պաշտպաններուն յարաբերութիւնները շատ լարուած են։ Երեք տարի առաջ էր որ Լիտսի երկու համակիրնե՛ր դաշունահարուած էին Պոլիս, Կալաթասարայի դէմ մրցումէն առաջ։ Անգլիական Դաշնակցութիւնը հրահանգը տուած է բաց նամակով մը։

ՆԱԽԱԳԱՀ ՊՈՒՇ, Սեպտեմբեր 18-ին, ստիպուեցաւ խոստովանիլ որ Ս. Հիւսէյն ոչ մէկ դեր ունեցած է 2001 Սեպտեմբեր 11-ի ոճրափորձերուն մէջ։ Շեշտած է.– «Ոչ մէկ փաստ ունինք որ Ս. Հիւսէյն կապ ունեցած ըլլայ Սեպտ. 11-ին հետ»։ Այս ձեւով, նախագահը կը սրբագրէ իր փոխ-նախագահին՝ Շէնէյի յայտարարութիւնները հեռատեսիլի Էն-Պի-Սի կայանէն, երբ պատասխանելով հարցումի մը որ կը վերաբերէր «Ուաշինկթըն Փոսթ»ի մէկ հարցախոյզին, ըստ որուն Ամերիկացիներու 69%-ը հաւանական կը գտնէին Պաղտատի մասը, ըսած էր՝ «զարմանալի չէ»։ Իրաքի պատերազմին առթիւ, նախագահին եւ փոխնախագահին հակասական յայտարարութիւնները ընդհանուր շփոթութիւն ստեղծած են։

ՀԱՆՍ ՊԼԻՔՍ, նախկին ղեկավարը ՄԱԿ-ի «Հակակշռի, ստուգումի եւ քննութեան յանձնախումբ»ին, յայտարարած է Պի-Պի-Սի-էն որ Իրաքի կանխարգելիչ պատերազմը չէր արդարացուեր, նոյնիսկ շեշտած է. «Գիտենք որ ծանուցումի մասնագէտները պատրաստ են գովքը հիւսելու սառնարանի մը, առանց համոզումի, բայց ինչ կը վերաբերի կառավարութիւններու, կը խորհէինք որ աւելի լուրջ կ'ըլլան եւ ուրեմն աւելի հաւատք կը ներշնչեն»։

ԻՍՐԱՅԵԼԻ նախագահը՝ Մոշէ Քացաւ, անուղղակի պատասխանած է Արաֆաթի իշխանութեան հրադադարի առաջարկին, երբ ընդունելով Դոմինիկեան Հանրապետութեան նախագահը, ըսած է. – «Եթէ Արաֆաթ ճիգ թափէ յանձնելու համար հրադադարի մը եւ քանդէ ահաբեկչական ենթակառոյցները, ձեռք կը ձգէ ամբողջ աշխարհի գործակցութիւնը եւ կրնայ զարկ տալ դիւանագիտական գործընթացին»։ Այս դիրքը չի համապատասխաներ Շարոնի դիրքին որ կ'ուզէ աքսորել Արաֆաթէն։

ԻՐԱՔԻ Պաշտպանութեան նախկին նախարարը, Սեպտ. 19-ին, Ամերիկացիներուն յանձնուած է։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 18/19)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ԵԱԼԹԱՅԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐԸ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան որ ՀԱՊ-ի երկիրներուն ղեկավարներուն ոչ պաշտօնական հանդիպման համար Եալթա կը գտնուի, Սեպտ. 18-ին հանդիպումներ ունեցած է Ուկրանիոյ եւ Վրաստանի նախագահներուն՝ Լ. Կուչմայի եւ Է. Շեւարնածէի հետ։ Առաջինին հետ յատկապէս քննարկուած են տնտեսական յարաբերութիւնները։

Վեհաժողովին նախօրեակին Ռուսաստանի, Ուկրանիոյ, Բելառուսիոյ եւ Ղազախստանի միջեւ հասարակաց տնտեսական տարածք ստեղծելու համաձայնագիրը օրակարգի նիւթ եղած է։ Ինչ կը վերաբերի բուն վեհաժողովին, օրակարգի գլխաւոր հարցերն են ահաբեկչութեան դէմ պայքարը, զէնքերու վաճառքին հրսկողութիւնը։ Այս վեհաժողովին Ատրպէյճանի պատուիրակութիւնը գլխաւորած է վարչապետ Ի. Ալիեւ։ Ան այդ պաշտօնին կոչուելէն ի վեր առաջին անգամ հանդիպում ունեցած է Նախագահ Վլ. Պուտինի հետ։

⁂

ԿՈՎԿԱՍԻ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ

Թուրքիոյ Անթալիա քաղաքին մէջ, Սեպտեմբեր 18-ին բացուած է Կովկասի երկիրներուն Մշակոյթի նախարարներուն համաժողովը որ կը տեւէ մինչեւ Սեպտ. 20։ Կը մասնակցի նաեւ Հայաստանի Մշակոյթի ու Երիտասարդութեան հարցերու փոխ-նախարար Ս. Արիստակէսեան։

⁂

ԵԹԷ ՇՈՒՇԻԻ ՄԶԿԻԹԸ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԾՈՒԻ...

Ատրպէյճանի «Օլայլար» գործակալութիւնը յայտնած է թէ երկրին կրօնական կազմակերպութիւններու գործակից պետական կոմիտէն որոշած է թանգարանի վերածել ատրպէյճանական տարածքին վրայի հայկական եկեղեցիները, եթէ նոյն ճակատագիրը վիճակի Շուշիի մզկիթին։ Նոյն կոմիտէն Շուշիի մզկիթը թանգարանի վերածելու գաղափարը նկատած է «Ատրպէյճանի ազգային պատմութեան հնագոյն յուշարձանները հայականացնելու» ընթացքի շարունակութիւն։ Որոշած է հարցը տանիլ միջազգային կազմակերպութիւններուն, ԱՄՆ-ու, Ռուսաստանի եւ Ֆրանսայի դեսպանատուներուն, եւլն.։ Որպէս սպառնալիք ալ ըսուած է թէ դիմումները ապարդիւն մնալու պարագային, «համապատասխան միջոցներ ձեռք կ'առնուին» Ատրպէյճանի մէջ գտնուող հայկական երեք եկեղեցիներուն նկատմամբ։ Ցայտնի չէ թէ ինչո՛ւ միայն երեք եկեղեցի եւ ոչ բոլորը, մանաւանդ որ միջոց մը առաջ ատրպէյճանական նոյն աղբիւրը հաղորդած էր թէ ատրպէյճանական Շաքի քաղաքի հայկական եկեղեցին նորոգուած ու թանգարանի վերածուած է արդէն, Հոլանտայի կառավարութեան տրամադրած նիւթական օժանդակութեամբ։

⁂

ՖԱԴԷՅ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ 80-ԱՄԵԱԿԸ

Սեպտեմբեր 18-ին, Գիտութեան Ակադեմիայի մեծ դահլիճին մէջ նշուած է ակադեմիայի նախագահ Ֆ. Սարգսեանի 80-ամեակը։ Փոխ-նախագահ Վ. Համբարձումեան Ակադեմիային բոլոր աշխատողներուն կողմէ ողջունած է յոբելեարը, նշած այն մեծ դերը զոր կատարած է ան Հայաստանի գիտութեան ու թեքնիքի զարգացման մարզերուն մէջ։ Ցետոյ կարդացուած են նախագահ Ռ. Քոչարեանի եւ վարչապետ Ա. Մարգարեանի շնորհաւորական գիրերը։ Ազգային Ժողովի նախագահ Ա. Պաղտասարեան ջերմ ելոյթով մը գրուատած է Ֆ. Սարգսեանը որպէս պետական գործիչ, մարդ, անհատականութիւն եւ Ակադեմիայի նախագահ։

Ցոբելեարը ողջունած են նաեւ Սահմանադրական ատեանի նախագահը, Երեւանի քաղաքապետը, Կրթութեան և գիտութեան նախարարը, Երեւանի պետական համալսարանի տեսուչը եւ Ռուսաստանի դեսպանը։ Շնորհաւորական հեռագրեր ստացուած են ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեանէն, նախարարներ՝ Վ. Օսկանեանէն, Ս. Սարգսեանէն եւ ուրիշներէ։

⁂

Հ.Յ.Դ.-Ի ՀԱՐԻՒՐՕՐԵԱՅ ՀԱՇՈՒԵՏՈՒՈՒԹԻՒՆԸ

Հ.Յ.Դ. երեսփոխան Արմէն Ռուստամեան կառավարութեան 100 օրուան գործունէութեան մասին Սեպտեմբեր 18-ին հանդիպում մը ունեցած է լրասփիւռներու ներկայացուցիչներուն հետ։ Ան գլխաւորաբար ըսած է թէ հրապարակայնութիւնը գոհացուցիչ չէ քաղաքական նոր յարաբերութիւններուն մէջ եւ պէտք է անոր ծաւալները մեծնան։ Պատասխանելով Հ.Յ.Դ.-ի համախոհական կառավարութեան մասնակցութեան պատճառներուն մասին հարցումի մը, ան ըսած է թէ անոր նպատակը երկրին կայունութիւն, միասնականութիւն եւ արդարութիւն բերելն էր։ Շեշտած է թէ իր կուսակցութեան համար խնդիրը միայն պաշտօնի տիրանալը չէ։ Ան դժգոհած է նաեւ թէ այսօր ալ համախոհութեան մէջ յաճախ կը նկատուին կասկածամտութեան, անվստահութեան տարրեր եւ կը պատահի որ բազկացուցիչ ուժերը առանձին գործել կը փորձեն, եւ իրենց կողմը քաշել գործունէութեան արդիւնքը։

Հաշուետուութեան երկրորդ մասին մէջ Ա. Ռուստամեան ամփոփած է Հ.Յ.Դ.-ի երեք ամսուան ընթացքին կատարած աշխատանքը։

ՏԻՅԱՐՊԷՔԻՐՑԻ ՀԱՅՈՒ ՄԸ ՌԱՍՊԵԼԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ

Անոր առաջին անգամ հանդիպեցայ գեղեցկայարմար ճաշարանի մը մէջ որ կը գտնուի Մաշտոց պողոտային եւ Պուշկին փողոցին անկիւնը. Տէրը, Կարօն, նախկին պոլսահայ մըն է որ 20 տարի Ֆրանսա ապրելէ ետք, եկած է բախտը փորձելու Երեւանի մէջ: Միայն չորս սեղան եւ քանի մը աթոռով փոքր ճաշարանը որուն պատերը կը զարդարեն Մաշա Սըփաւյեանի լուսանկարները եւ Արցախեանի գծանկարները, սահմանափակ թիւով յաճախորդ կրնայ ընդունիլ: Տեղական, լիբանանեան եւ պոլսական անոր ճաշերուն որակը, յարաբերաբար յարմար գինը, ամէն խօսակցութիւն արգիլող աղմկալի երաժշտութեան բացակայութիւնը կը գրաւեն յաճախորդներու խաւ մը որ հաղորդակցութիւն կը փնտռէ: Հոն կարելի է երբեմն հանդիպիլ Օփերայի երգիչներին ոմանց. Օփերան փակ է, նորոգութեան աշխատանքներու պատճառով, բայց շնորհիւ ՀԲԸՄ-ի կանոնաւոր վճարումներուն, կրնան Նորմայի փորձերը կատարել Զայքովսկի երաժշտանոցին մօտիկ վայրի մը մէջ: Մէկէ ձգած այդ երգիչները, ճաշարանին յաճախորդները հիմնապէս Սփիւռքի Հայեր կ'ըլլան, որոնք Հայաստան կ'այցելեն, կամ Հայեր որոնք վերջերս հոն հաստատուած են: Երբեմն երեկոներ հոն կը գտնուի Մեսրոպ Արք. Աշճեան, շրջապատուած իր գործակիցներով, կամ ամերիկահայ հովանաւորներով որոնք հարկաւոր միջոցները կ'ապահովեն Գիւմրի հիմնած որբանոցին. հոն կ'ըլլան նաեւ Շէն-Ֆրանսի անդամներ, գործնապէս լծուած Ղարաբաղի օգնութեան առաքելութեան, լրագրողներ, ինչպէս՝ ԱԻՄ-ի նախկին տնօրէնուհի Սալբի Ղազարեանը, որ Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեանի խորհրդականն է ներկայիս, կամ ինչպէս Արա Թորանեանը, «Նուվէլ տ'Արմէնի»ի թղթակիցներուն հետ: Նման պարագաներու խօսակցութիւնը կ'ընդհանրանայ ու սեղանները իրարու քով կը քաշուին: Աւելի լուռ ու ներամփոփ, քան Ֆրանսայի ու ԱՄՆ-ու Հայերը, իրենց հայրենակից Կարօյին ճաշարանին մէջ միշտ ներկայ են Թուրքիայէն Հայեր: Անոնք արհեստաւոր, առեւտրական, կամ միջնորդներ են, 4–5 տարիէ ի վեր Հայաստան հաստատուած: Մտիկ կ'ընեն, ինքնաբերաբար չեն մասնակցիր ընդհանուր խօսակցութեան, բայց պատրաստակամ են ուղղուած հարցումներուն պատասխանելու: Անոնց բաժնեբէն յայտնի կ'ըլլայ թէ դրացի Թուրքիայէն ներգաղթած Հայերու ցանց մը կայ, որ մղուած է նախաձեռնութեան ոգիէն, հմայուած՝ հայկական շուկայէն եւ քաջածանօթ՝ ասիական բարքերուն: Շրջանի մը երբ Հայաստան 1915–23-էն ի վեր բեմ կ'ըլլայ զանգուածային արտագաղթի հոսանքի մը, երբ մեկնողներուն թիւը մինչեւ մէկ միլիոն կը հաշուեն, –ըստ անկախ աղբիւրներու 2001-ին 700 հազար էր–, մինչ դէպի Ռուսաստան, Եւրոպա եւ ԱՄՆ այդ արտագաղթը յատկապէս կ'առընչուի այրերու (66%) որոնք 17–60 տարեկան են (74%) ու կը մեկնին աշխատանք գտնելու եւ/կամ խոյս տալու զինուորական իրենց պարտաւորութիւններէն[2], Թուրքիայէն եւ Իրանէն ներգաղթի հոսանքը հանդստացնող երեւոյթ է եւ երկրին ապագային համար գրաւ մը: Մանաւանդ Իրանահայերու պարագան, որ կարեւոր է գործօն տարրերու թիւով եւ տեղացի բնակչութեան հետ մշակութային մօտիկութեամբ:

Երեկոյ մը երբ ճաշարանին յաճախորդները սակաւաթիւ էին, պարզ արտաքինով, առանձին սեղան մը գրաւած մարդ մը հակազդեց մշտական տրտունջին թէ անկարելի էր հասկնալ հայկական տնտեսութեան ընթացքը երկրին մէջ ուր աշխատավարձքն ու հանգստեան թոշակները այնքան խեղճ ու կրակ էին, բայց մայրաքաղաքին փողոցները ինքնաշարժներով լեցուն, խանութները՝ ապրանքով, իսկ երիտասարդուհիները վայելչութեան մէյմէկ ախոյեան: «Այս երկրին մէջ, ըսաւ ան, հսկայական գումարներ կան շրջանառութեան մէջ: Մարդիկ գործելակերպ գիտեն հոս. քանի մը տարի եւս պէտք է համբերել ու ամէն բան կը բարելաւուի»: Այդ լաւատեսութիւնը անակնկալ էր. հարցուցի թէ ո՛ւրկէ եկած է եւ ինչով կը զբաղի: «Թուրքիայէն եմ, անունս Նշան է. շինութեան յանձնակատար եմ» ըսաւ ու շարունակեց. «Ամբողջութեամբ նորոգեցի Արմէնիա պանդոկը. անոր տէրն եմ: Եկէք հոն, ամէն բան կը բացատրեմ»:

Յաջորդ առտուն, Սեպտեմբեր 4-ին, խորհրդային ճարտարապետութեան նըմոյշներէն Արմէնիա պանդոկին առջեւ եմ. ճիշդ դիմացը Հանրապետութեան հրապարակին բացուող դրան որ տակաւին փակ է հանրութեան: Կոթողային դրան վրայ հաստատուած պաստառը կ'ըսէ թէ նորոգութեան աշխատանքները կը կատարուին Ռանչպար տեղական ընկերութեան կողմէ: Ան 4–500 հոգի կ'աշխատցնէ: Քիչ մը թերահաւատութեամբ, հսկայամարմին դռնապաններէն մէկուն կ'ըսեմ որ առձեռնին թիւով հեռաձայնէ «Պարոն Նշանին»: Եւ իսկապէս, կու գան զիս դիմաւորելու: Ուրիշ ժամանակի մէջ ճանչցած եմ Արմէնիա պանդոկը. կը տեսնեմ որ ընդհանուր կառոյցը պահպանուած է, բայց ամէն բան ձեւափոխուած: Ամէն կողմ կը տիրէ պերճանք մը որ յատուկ է միջազգային յաճախորդներ հիւրասիրելու կոչուած շքեղ պանդոկի մը: Մարմարներ, ջահեր, հարիւրաւոր մեթր նոր գորգ: Քիչ յետոյ պիտի տեղեկանամ թէ Արմէնիա այսուհետեւ մաս կը կազմէ Մարիոթ պանդոկներու շղթային ու կը մատակարարուի անոր կողմէ: Ամայի նրբանցքներէն կ'անցնիմ շէնքին ետեւի մասը որ արդիականացուած է եւ կը շարունակէ յաճախորդ ընդունիլ: Լայնարձակ ճաշարանին մէջ կը գտնեմ «Պրն. Նշանը», քանի մը յաճախորդի հետ: Քառակուսիներով շապիկ մը հագուած է եւ ձեռքը շինութեան յատուկ սաղաւարտ մը ունի: Զիս տեսնելով կ'ելլէ, կը ձգէ թէյի գաւաթը, զիս կը յանձնէ հմայիչ նաժիշտի մը, ժամ մը ետքի ժամադրութիւն կը ճշդէ եւ կ'անհետանայ շինութեան ղեկավարին հետ: Կը շրջիմ պանդոկը. դասախօսութիւններու իրերայաջորդ սրահներ (նախօրեակին հոս տեղի ունեցած էր հայ բժիշկներու համագումարը), ընդունելութեան դահլիճներ, երազային խանութներ ու յարկաբաժիններ ուր կայ մինչեւ իսկ դրամարկղ եւ արդուկի սեղան: Կ'ըսեն ինծի թէ կահ-կարասին որ ամերիկեան ոճով է, շինուած է հայ ատաղձագործներու կողմէ: Կ'ուրախանամ. ուրեմն, ատաղձագործներու համար ապագայ մը կայ Հայաստանի մէջ: Երբ կը վերադառնեմ Պրն. Նշանը, սաղաւարտը թեւին տակ, տակաւին ճաշած չէ: Կը ճամբէ գործակիցները, քանի մը թուղթ կը ստորագրէ ու գաւաթ մը սուրճին առջեւ կը պատասխանէ հարցումներուս:

Նշան Աթէնիզեան Տիյարպէքիր ծնած է, 1947-ին: Ծնողքը որ վերապրողներու շառաւիղ են, շատ երիտասարդ ամուսնացած են. հայրը 16, մայրը 14 տարեկանին: «Ըսեր են որ այս երկուքը Հայ են, պէտք է միասին ըլլան»: Չի բացատրեր մականունին ծագումը, բայց, գիտէ թէ նախնիքը Տէր Սահակեան կը կոչուէին: «Տիյարպէքիրի մէջ մայրս գաղտնօրէն ամէն Կիրակի մեզ հայկական եկեղեցի կը տանէր. Ս. Սարգիս: Կը չարէր մեզ խորանին առջեւ: Ես հինգ տարի տեղւոյն թրքական վարժարանը յաճախեցի: Թրքերէն եւ քրտերէն կը խօսէինք: Յետոյ ամբողջ ընտանիքը Պոլիս փոխադրուեցաւ: 1955 – 56-ին էր»:

Պոլսոյ մէջ պատանի Նշան տարի մը եւս դպրոցական կ'ըլլայ: Ամբողջ կրթութիւնը կ'ամփոփուի թրքական դպրոցի այդ վեց տարուան ընթացքով: Պոլսոյ մէջ կը ճանչնայ Շնորհք Պատրիարքը որուն մասին խանդավառութեամբ կը խօսի: Շատ կանուխ տարիքին կը մտնէ գործի աշխարհը. կ'աշխատի շինութիւններու վրայ: Բացատրութիւն չի տար ընկերային իր վերելքին առաջին քայլերուն մասին որ կապուած կը թուի ըլլալ շինարարութեան: Պոլսուհիի մը հետ կ'ամուսնանայ որուն մասին հպարտութեամբ կ'ըսէ թէ հայերէն կարդալ-գրել գիտէ: Կնոջը եւ աղջկան հետ Պոսթըն կը հաստատուի: Հոն է որ Հայու եւ գործի մարդու ճակատագիրը լրումին կը հասնի: Պոսթընի մէջ աղջիկը Հայ Քոյրերու վարժարանը կը դնէ: Տարիներով, ինք ալ իրիկունները կ'երթայ հայերէն սորվելու այդ քոյրերէն մէկէն: Անշուշտ, անգլերէն ալ կը սորվի: Այսօր սահուն, յըստակ արեւմտահայերէն կը խօսի, բայց կարդալ – գրել չի գիտեր, ո՛չ հայերէն, ո՛չ անգլերէն: Գործին մէջ պայմանագըրերու համար կը դիմէ փաստաբաններու եւ թարգմանիչներու: Արդէն աղջիկը փաստաբան կ'ըլլայ, իսկ տղան որ քոլէճի աշակերտ է, վաղը պիտի գործակցի իրեն: ԱՄՆ-ու մէջ ալ շինութեան գործով կը զբաղի եւ առեւտրական կեդրոններու տէր է: Տասը տարիէ ի վեր Հայաստան կ'երթայ-կու գայ, հինգ տարի առաջ գնած է Արմէնիա պանդոկը: Ան իրեն համար սրտի ու արժանապատուութեան գործ է. նաեւ տիյարպէքիրցի հայ մանուկի մը երազին իրականացումը: Կը մերժէ պնդումներս թէ գործի աշխարհը կը ղեկավարուի միմիայն շահագիտական նպատակներէ: Կ'ըսէ թէ եթէ մարդ գիտնայ վտանգներ աչք առնել, կը յաջողի:

Ն. Աթէնիզեան անխախտ լաւատեսութիւն մը ունի Հայաստանի ապագային մասին: Ըստ իրեն, Հայաստան անկախ պետութիւն է միայն Ղարաբաղի հրադադարէն (1994 Մայիս) ի վեր, այսինքն՝ 7–8 տարիէ ի վեր: Ո՛չ մէկ պետութիւն, եւ մանաւանդ Հայաստանի նման պետութիւն մը որ խոչընդոտող այնքա՛ն ազդակներու տէր է, այսքան կարճ ատենէն կրնար կառուցուիլ: Պէտք է վերջ տալ Հայաստանը Ֆրանսայի, Հոլանտայի կամ ԱՄՆ-ու հետ համեմատելու. անոնք իրենց ետին երկար դարերու պատմութիւն մը, կայսերական պատմութիւն մը ունին: «Իսկ հոս, պետութիւնը 7 տարեկան է. պէտք է առիթ ձգել Հայաստանի, ինչպէս կ'ըսեն Ամերիկացիները» կ'ըսէ Ն. Աթէնիզեան. ան լաւ կը ճանչնայ արեւմտահայ գործավարները: Խստօրէն կը դատապարտէ Հայաստանի հանդէպ անոնց վախկոտութիւնը, «յուսախաբութիւնները», պետութեան եւ հայկական ընկերութեան ուղղուած անոնց քննադատութիւնները: Ներդրումներուն համար լաւագոյն վարկեր կան: Երկիրը օրէնքներ ունի որոնք պէտք է յարգուին: Հայաստան դրամատուներ կան որոնց միջոցով հարկ է դրամի առաքումները ընել եւ ոչ թէ տոլար լեցուած ճամպրուկներով հասնիլ Երեւան: Բան մը որ մաֆիական շրջանակներուն կեր կը հայթայթէ:

Հայաստանի ապագան կապուած է մըտածումի ու տնտեսական կառոյցներու ամբողջական յեղափոխութեան մը: Խորհրդային շրջանին Հայաստան ընկերվարական գերճարտարարուեստականացած երկիր մըն էր: Ճարտարարուեստը ապագայ չունի ազատական դրամատիրութեան յարած Հայաստանի մը մէջ: Երկիրը նախանիւթ եւ ուժանիւթ չունի: Չի կրնար ճարտարարուեստականացած երկիրներու հետ մրցակցիլ: Կրնայ միայն քիչ նախանիւթ, բայց մեծ վարպետութիւն պահանջող բաներ արտադրել: Ատոնց կարգին են ժամացոյցի կամ ադամանդ յղկելու ճարտարարուեստները[3]: Սակայն, Հայաստան գլխաւորաբար իր ապագան պէտք է կապէ սպասարկումի մարզերուն (զբօսաշրջութիւն, դրամատուներ, բանակարգում):

Կը խօսինք Հայաստան – Թուրքիա սահմանին բացումի խնդրին մասին: Ատիկա նիւթ մըն է որուն մասին տարակարծութիւն կայ Հայաստանի մէջ: Ինչպէս ինքնաշխատութեամբ հասած ամէն մարդ, Ն. Աթէնիզեան կը խօսի մեծ ուժականութեամբ եւ գրաւիչ անկեղծութեամբ որոնք քաղաքական նախապաշարումներու բնտարկեալը չեն: Լաւ կը ճանչնայ Թուրքիան. անցեալ ամիս հոն էր, քանի մը օրէն կը վերադառնայ: Թուրքիոյ գործի շրջանակին ծանօթ հրեայ դէմք Ալաթոնի հետ մասնակցած է Սեւծովեան համարակաց շուկայի ծրագրին: Անձնապէս ոչ մէկ թշնամութիւն ունի Թուրքերու հանդէպ: Աշխատած է Թուրք գործի մարդոց հետ որոնց ուժականութիւնը կը գնահատէ: Սահմանին բացումը շունչ առնելու պատուհան մը պիտի ըլլայ, փոխանակումները[4] աւելցնէ, բայց, նաեւ աժան ապրանքով պիտի ողողէ հայկական շուկան որ արդէն այդ ապրանքով կը յորդի: Սպառող հատուածին նպաստաւոր կարծուածը պատճառ պիտի ըլլայ հայկական փոքր արտադրութիւններու ձախողութեան եւ գործազրկութեան: Կայ վտանգաւորագոյնն ալ. սահմանին բացումը վտանգը ունի Հայաստան բերելու Թուրք կալուածատէրեր, որոնք պատրաստ են գնելու ոչ միայն Գիւմրիի շրջանին լքուած գիւղերուն հողերը, այլեւ՝ Արարատեան դաշտի բերրի հողերը որոնք այսօր ապրուստի միջոցն են հայ գիւղացիներու, բայց այս վերջինները զանոնք ծախելու եւ մեկնելու[5] փորձութեան դէմ յանդիման պիտի գտնուին: Այն ատեն, տնտեսական ազդակները քաղաքականի պիտի վերածուին: Ահա թէ ինչու, պէտք է քանի մը տարի եւս սպասել: Այսօր տակաւին շատ կանուխ է Հայաստանի տնտեսութեան համար: Մինչ այդ, հարկ է ամէն գնով կասեցնել Հայաստանի մէջ մշակութային յետադիմութիւնը, դպրոցական մակարդակին անկումը: Ն. Աթէնիզեանի համոզումով՝ մշակոյթը Հայերու «դրամագլուխ»ն է:

ԱՆԱՀԻՏ ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

---

(1) «Ռեմոնտ են անում», ինչպէս հոն կ'ըսուի: Երեւանի մէջ, աւելի հազուադէպօրէն նաեւ Վանաձոր եւ Գիւմրի, միջոցը ունեցողներու բնակարաններու նորոգութիւնը ժամանակաւոր եկամուտ կը հայթայթէ որոշ թիւով արհեստաւորներու, կամ գործազուրկներու (մտաւորական, բնագէտ, ճարտարագէտ) որոնք արհեստաւորութիւն ընել սկսած են: Ատիկա մանր տնտեսական գործունէութիւն մը կը ստեղծէ, նաեւ արեւմտավարի հանգստաւէտութեան պայմաններով ապրելակերպ մը: Ազնուացեղ շուներու տիրութիւնը, մինչ թաղապետութիւնները թափառական շուներու անխնայ հալածանքին լծուած են, խորհրդանիշն է Հայաստանի մէջ միջին դասակարգի մը կազմաւորումին:

(2) Տոքթ. Գէորգ Պօղոսեան. Migration Processes in Armenia, Erevan, 2003, էջ 8–9: Արտագաղթի վիճակագրութիւնները մօտաւոր թիւերով են: կամ պետական գաղտնիքի կը վերաբերին, կամ պատկան իշխանութիւններու անձեռնհասութեան: Սակայն, կը բաւէ դիտել շուրջբոլորը, տեսնելու համար հետեւանքները. լքուած կիներ, բաժան-բաժան եղած ընտանիքներ որոնք տնտեսապէս լուսանցքային կացութեան մէջ են, երիտասարդուհիներու ամուսնութեան դըժուարութիւն (երբ մէկ մանչու փոխարէն 3–7 աղջիկ կայ), ծնունդներու նուազում, գիւղական շրջաններու ամայացում: Աւոր քով, որոշ է որ արտագաղթողներու կողմէ «Անելիք» դրամատան միջոցով ղրկուած գումարները որոնք կ'ըսուի թէ օրական երկու միլիոն տոլարի կը հասնին, ապրուստի կարելիութիւն կու տան բնակչութեան մէկ մասին:

(3) Յիշեցնենք որ Երեւանի ադամանդ յղկելու գործատունը կը պատկանի ռուս-եւիսրայէլացի գործարարի մը որ 1200 հոգի կ'աշխատցնէ, իսկ Սասունցիներու աւերուած քաղաքին՝ Թալինի գործատունը կը պատկանի հնդկական հաստատութեան մը որ ունի 7–8 հազար գործաւոր:

(4) Ատիկա սահմանին բացումին կողմնակից նախկին ղեկավարութեան (ՀՀՇ) պատճառաբանութիւնն է, հակառակ՝ ՀՅԴ-ի եւ ռամկավարներուն տեսակէտին:

(5) Գիւղացի ամէն ընտանիքի անկախութենէն ետք հեկտար մը հող տրուեցաւ:

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հայոց դասական պատմութիւնը զոր մեր ժամանակին կը դասաւանդէին, կը բաղկանար չորս շրջաններէ. –

Ա) Հայկական Թագաւորութիւն.
Բ) Արշակունիք.
Գ) Բագրատունիք, եւ
Դ) Ռուբինեանք կամ Կիլիկեան Հարստութիւն(*):

Եւ այս չորս Թագաւորութեններն որ տեւած է շուրջ 2000 տարի, ի՞նչ է մնացած մեզի:

– Զուարթնոցի մը հիմերը, Հռիփսիմեանց եկեղեցին, նաեւ փառաւոր Անիի ու քանի մը պատմական տաճարներու բեկորները, եթէ երբեք անոնք ալ մնացին կանգուն, քանի որ 1920էն ի վեր վերջինները ինկած են [illegible] բարբարոսներու [illegible] մէջ: Իսկ, երբ վերջին խլեակ այդ [illegible] փառքերէն, հոս Փարիզի մէջ, Սէն Տընիի մռայլ գմբէթին տակ, խորշի մը անկիւնը, ուրիշ բազմաթիւ քարերու կողքին, շիրիմ մը՝ «վերջին Թագաւոր Հայոց»ին:

Կիլիկիոյ անկումէն մինչեւ արդի Հայաստանին կանգնումը, սակայն, կայ ուրիշ «հարստութիւն» մը, աւելի տեւական քան Թագերը եւ աւելի կենդանի քան պալատները, Մշակոյթի հարստութիւնն է այդ եւ այդ նոր հարստութեան վեհապետը եւ հիմնադիրը չէ եղած ոեւէ թագաւոր, այլ՝ ... բռնաւորներէն հալածուած ու զատուած, ...

Կիլիկիոյ անկումէն մինչեւ արդի Հայաստանին կանգնումը, սակայն, կայ ուրիշ «հարստութիւն» մը, աւելի տեւական քան Թագերը եւ աւելի կենդանի քան պալատները, Մշակոյթի հարստութիւնն է այդ եւ այդ նոր հարստութեան վեհապետը եւ հիմնադիրը չէ եղած ոեւէ թագաւոր, այլ՝ բռնաւորներէն հալածուած, կաթոլիկացած եւ Ազրիական մէկ կղզեակին մէջ իր շունչը առած Սեբաստացի վարդապետ մը որ կը կոչուի Մխիթար (1717):

Արեւելքէն արեւմուտք եւ փոխադարձաբար, դարերու ընթացքին գիրար խաչաձեւող արշաւանքներու ոտքի կոխան, եւ վերէն ու վարէն հոսող վայրագ ցեղերու սուրին ու աւերքին տակ հեծող հիւծող Հայաստանէն՝ երբ իր ամբողջ ուժն ու գոյքը կորսուած էր, ի՞նչ կը մնար, եթէ ոչ իր քաղաքակրթութիւնը: – Ոսկեդարէն ու իր յաջորդութենէն մնացած գիրքի կտորներ, մագաղաթներու ծուէններ, հոս հոն վանքերու տգիտութեան եւ մոռացօնքին տակ, կամ փլուզուած գերդաստաններէ թողօն, գիւղերու մէջ ձեռքէ ձեռք անցած մտաւոր նշխարներ: (Չէ՞ որ զմայլելի Եզնիկին ձեռագիրը գտնուած էր գեղջուկ տունի մը կարասին իբր կափարիչ):

Մեր անկախութեան կորուստէն վերջ, եւ բաւական ալ առաջ արդէն չիջած էր մշակոյթի լոյսը: Մեծ Թարգմանիչներու ոսկեղինիկ լեզուն դարէ դար շրջափոխուեցաւ ու տկարացաւ՝ կարծես ուղիղ կապուած ըլլար մեր քաղաքական պայմաններուն: Միասնական կամ խմբական գրական գործունէութիւնը դադրած էր, գրոց լեզուին յաջորդած էր աշխարհիկ լեզուն, իսկ երկարաշունչ աշխատանքները կը փոխարինուէին քնարերգական կտորներով, ըլլայ կրօնական, ըլլայ աշխարհիկ: Շնորհալի վերջին ցոլքը կը մնայ եկեղեցական քերթողութեան: Անկէ յետոյ, աշուղներու շրջանն է որ կը սկսի սիրոյ, ուրախութեան, գինիի կամ բարոյախօսական տաղերով՝ ներշնչուած պարզիկ եւ արագ քերթողներէ:

Ազգը դարումար, իր մշակոյթն ալ միասին, մինչեւ որ, Մխիթար վարդապետ իր մէջ կոչումը զգաց փրկելու՝ կորուստի դատապարտուած մեր մշակոյթի մնացորդները եւ վառ պահել Սահակ-Մեսրոպի մարելու վրայ եղող ջահը:

Սեբաստացի երիտասարդ վանականը փորձեց իր մտքին հաղորդակից աշակերտներու խումբ մը պատրաստել բայց հալածուեցաւ եւ այդ հալածանքը զինքը հասցուց մինչեւ Վենետիկ, ուր օրուան Պապը անոր տրամադրեց ամայի փոքր կղզի մը՝ Սուրբ Ղազար որ յետոյ պիտի դարձնար, կառուցուէր, բարգաւաճէր եւ ըլլար հայկական Նոր Հարըստութեան մը մայրաքաղաքը, փարոսը մեր մշակոյթի փրկութեան՝ ամեհի փոթորիկներէ յետոյ եւ պահուն:

Ուրեմն, ազգային պատմութեան մէջ, անվարան, Լուսինեաններէն յետոյ եկած իշխանութիւնը կրնանք իբր յաջորդ՝ կոչել ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ:

Մխիթար կորիզը դրաւ միաբանութեան մը որ պիտի տար ապագային մտքի եւ աշխատանքի տիտաններ: Իր խօսքը մշակոյթն էր ոչ թէ կրօնական այլ աշխարհական իմաստով: Հիմնեց սարքեց, զարգացուց մտաւորական վառարան մը՝ փրկելու համար հայ մշակոյթն ու անոր փառաւոր անցեալին խլեակները: Իր առաջին գործը եղաւ իր աշխատասիրած Հայերէնի Քերականութիւնը ու Հայկազեան հսկայ բառարանը տպագրել իր նորահաստատ տպարանին մէջ ու հաւաքել մեր մատենագրական գանձերը՝ զանոնք վերակառուցանելու եւ վերարժեցընելու համար: Եւ հոյլը իր աշակերտներուն ու աշխատակիցներուն լաւագոյնս գլուխ հանեց գերազանցապէս ազգային փրկարար այդ մեծ գործը, գրական, մատենագրական ու կրթական երրեակ գիծերով:

Որչափ արդար է Պետուշի որակումը՝ կոչելով Մխիթարը մեր երկրորդ Լուսաւորիչը:

Եւ ես կը զարմանամ թէ ինչո՞ւ, Եկեղեցին զայն չի դասեր Սուրբերու շարքին, երբ նոյնիսկ, յիմարներ եւ լուսնոտներ կոչուած եւ ընդունուած են այդ դասին մէջ...

***

Երբ նորափետուր երիտասարդ գրողներ էինք՝ մեր յաւակնութիւնը կը կարծէր գրականութիւնը գտնել քերթուածներու եւ նորավէպերու մէջ միայն: Կը զարմանայինք որ մեր «Մանզումէ»ի խմբագրապետը Քասիմ հետաքրքրութեամբ կը կարդար «Բազմավէպ»ը, ուր աչք մը նետելով կը գոհանայինք մենք, գտնելով այնտեղի քերթուածները կրօնական եւ տափակ, իսկ աշխարհաբարը յետադէմ ու պաղ: Բայց Քասիմ չէր դադրեր մեր ցրուութեան դիմադարձել.

– Եթէ Մխիթարեանները չըլլային մենք բիթապսրգ Արեւմտուտներ (անգիր Ալպանացիներ) պիտի ըլլայինք...

Տարիները երբ գիտակցութիւնն ու իրերու ճանաչումը խտացուցին մեր մէջ, մենք ալ խոնարհեցանք այն հսկայական ու անմահ աշխատանքին առջեւ որ Մխիթարեաններունն էր եւ զոր կարելի չէ ուրանալ ու ստուերել որեւէ ձեւով:

Մինչեւ հինգերորդ դար յետադարձելու ենք գտնելու համար այնպիսի թանկագին համաստեղութիւն մը որպիսին ո-րայ կապեց Մխիթար. – Զամչեաններ, Ինճիճեաններ, Աւգերներ, Բագրատունիներ, Հիւրմիւզներ, Ալիշաններ, յիշելու համար երիցագոյնները: Եւ ասոնց շարունակութիւնը Վենետիկ ու Վիէննա, այնքան բազմարժէք:

Մխիթարեանները՝ կղզեակ ըլլալով հանդերձ չկղզիացան, այլ իրենց լոյսի վառարանները տարածեցին Վենետիկ՝ Մուրատ-Ռափայէլեան, Փատովա, Պոլիս, Կովկաս, Թուրքիոյ ուրիշ կեդրոնները եւ վերջին գաղթէն յետոյ մինչեւ Փարիզ, հասցնելով լուսաւորեալ ու ազգասէր սերունդներ:

Թրքահայոց մտաւոր զարթումին, արեւմտեան մտածողութեան եւ յեղափոխական սերմերուն Պոլսոյ երիտասարդութեան մէջ տարածումին գլխաւոր դերակատարներուն մէջ են Մխիթարեանց կըրթարաններուն հասցուցածները:

Հայութիւնը երախտապարտ է այս շըքախումբին որ փայլեցուց իր մշակոյթը, փրկեց մահուան դատապարտուած իր բազմաթիւ նշխարները եւ լոյս սփռեց: Մխիթարեանց վանքը՝ պահակը ու աւանդապահը եղաւ ու պիտի ըլլայ մեր մըտաւորական հարստութեան: Քաղաքական մրրիկներէ հեռու մեր արժէքներուն Գանձարանն է ան: Եւ այս պատճառով իսկ մենք բոլորս գուրգուրանքով պէտք է շրջապատենք զայն ու սիրենք:

Այս տողերը կը գրենք լուռ չանցնելու համար, այսօր, երբ այդ մեկուսի կըղզիին մէջ կը տօնուի արժանաւոր փայլով մը Միաբանութեան պաշտօնաթերթին՝ Բազմավէպի հարիւրամեակը: Իրաւամբ բազմավէպ ուր հարիւր տարիներ մեր մշակոյթի բոլոր փորձերն ու ջանքերը թափուած են աննախընթաց յարատեւութեամբ մը:

Փարիզի մեր «մտաւորական»ները որոնք այս լոյս-քաղաքին մէջ գտնուելու իրենց սնափառութիւնը անիրաւ կերպով կը տարածեն միւս գաղութներուն վրայ, ինչո՞ւ չեն աճապարեր սարքելու -աղքատ թէյասեղաններէ դուրս մշակոյթի տօնը որ առաջ կը կատարուէր այնքան փայլուն, եւ ինչո՞ւ այս տարուանը գլխաւորաբար չյատկացուէր Մխիթարեանց Վաստակին, վաստակ որ կը մնայ եւ պիտի մնայ իր Արժէքին մէջ, որչափ ալ Մայր Երկիրը ուզէ իր մէջ կենդանացնել մեր ազգային մտաւորական ուժերը:

***

...Ու երանի կու տամ, կ'օրհնեմ Պոլսոյ մոլեռանդ մեր այն պատրիարքները որ հալածեցին այս երիտասարդ մտաւորական – վարդապետը իբր կաթոլիկ եւ հայ ժողովուրդը կաթոլիկութեան հրաւիրող, եւ զայն փախցուցին մինչեւ Վենետիկ: Ապա թէ ոչ, այսօր իր անունն իսկ անծանօթ պիտի մնար ոեւէ Տ. Ղուկասի կամ Թորոսի պէս եւ մենք զրկուած պիտի ըլլայինք այն անխորտակելի կոթողէն որ կանգնած է մեր մշակոյթի աշխարհին մէջ:

Կը տարուիմ մտածել նաեւ որ, Մխիթարի քաղաքականութեամբ, կաթոլիկութեան եթէ յարած ըլլայինք, արդեօք մեր քաղաքական ճակատագիրն ալ այլապէս տնօրինուած չէ՞ր կրնար ըլլալ:

Հարցական մը:

ՅԱԿՈԲ ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ(**)

1947 Հոկտ. 19

(*) Այս «հարստութիւն» բառը ի՞նչպէս մտեր է Հայոց մէջ իբր «արքայական ցեղ», չեմ գիտեր: Թէեւ իրաւ ըլլայ որ թագը՝ ինքնին հարստութիւն մը կազմէ:

(**) Ի յուշ իր մահուան 43-րդ տարեդարձին (1883 – 1960 Սեպտեմբեր):

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՄԷՋ

ՏՈՔԹ. ԱԳԱՊԻ ՆԱՍԻՊԵԱՆ ՊԱՐԳԵՒԱՏՐՈՒԱԾ «Ս. ՍԱՀԱԿ – Ս. ՄԵՍՐՈՊ» ՇՔԱՆՇԱՆՈՎ

Պըրպէնքի Առաջնորդարանի «Արմէն եւ Կլորիա Համբար» սրահին մէջ, Օգոստոս 26-ին, տեղի ունեցած է Կիպրոսի Մելգոնեան կրթական հաստատութեան նախկին տնօրէնուհի տիկին Ագապի Նասիպեան-Քըմէքճեանի «Ս. Սահակ – Ս. Մեսրոպ» շքանշանի տուչութեան հանդիսութիւնը: Ներկայ եղած են առաջնորդ Յովնան Արք. Տէրտէրեան, Վաչէ Արք. Յովսէփեան, Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան (Երուսաղէմէն), հոգեւորականներ և զանազան հիւրեր: Շքանշանը յանձնելով մեծարեալին, Առաջնորդը ըսած է. «Ձեր գիտական, բանասիրական եւ դաստիարակչական վաստակը մեծ եղած է հայ մշակոյթին: Հայ հաստատութեանց կարեւորութիւնը մեր հայկական բարքերն եւ սովորութիւնները պահպանելու մէջն է եւ դուք եղած էք բազմաթիւ հայ պատանիներու հոգիին մէջ հայեցի այդ ոգին դրոշմողը, ոգի՝ որ սերունդները կ'առաջնորդէ իրենց պատկանելիութեան ճանաչման եւ այդ արտայայտութիւնն ալ՝ դէպի յաւիտենականութիւն»: Շնորհաւորանքի խօսքեր արտասանած են տոքթ. Գէորգ Քէչիչեան, Գրիգոր Շէնեան, Սեւիլ Քէչիչեան, Պարէտ Ծ. Վրդ. Երէցեան, Անժէլ Գարայեան եւ այլք: Շնորհակալութեան խօսքով հանդէս եկած է տոքթ. Ագապի Նասիպեան:

ԼՐԱՏՈՒ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Ինչ որ պատահեցաւ այդ մելոտրամային գիշերէն վերջ, այլեւս կը մտնէ դէպքերու տրամաբանական ու անխուսափելի կարգուսարքին մէջ: Պ. Ամատեան տըրւած էր իր խառնուածքին, իր թաքուն բնազդին գերագոյն չափը: Այդ ճիգը զինքը քամած ու սպառած էր: Աշխարհի տիրող իրականութիւնը, իբրեւ ժայռ, փշրեր էր զինքը, այդ խեռ, անժամանակեայ ալիքը: Իրե՞ն էր մնացեր, – ո՛վ մենաւոր ու ազազուն բզէզ– իր ակռաները փորձել անմիջական ներկային դէմ:

Ներկա՞ն... Ատիկա կուպրն է պրոնզեայ, ատիկա բեհեզերուղն է մղձաւանջային, որ նստեր է մարդոց հոգիին վըրայ: Ու՜հ, այդ ներկա՛ն... Կը հարթէ, կը շղոյէ մեզ, կը վերածէ կաւի ու անանուն ցեխի. մեզմէ կը կողոպտէ ինչ որ կրնանք ունեցած ըլլալ ինքնուրոյն ու եզական... Վայ անոնց որ կը ծնին ժամանակէ առաջ, ու գալիք օրերու խուլ յայտնատեսութեամբ կը տանջուին: Վայ անոնց, որ անընդունակ են յարմարելու իրենց ներկային ու նոյնքան անընդունակ՝ շինարար ու համբերատար յեղափոխութեան: Արշալոյսէն, մթնշաղէն շատ առաջ երգող աքլորներ են անոնք յաճախ, որ անճարակ ու ապարդիւն աղմուկ կը հանեն անոնք, երբ խաւարը թանձր է տակաւին մարդոց քնաթաթախ կոպերուն:

Վայ պարոն Ամատեաններուն:

Անիկա սմքեր էր բոլորովին, այն քանի մը օրերու ընթացքին, զոր անցուցի իրենց հետ նախքան մեկնիլս: Ան վերահասու էր իր քաջագործութեան ունայն ու չարաշուք փառքին: Կը խուսափէր ճակատ ճակատի գալէ իր կնոջ, ինծի հետ: Ինչպէ՞ս արդարացնել իր քայլը: Կինը ամենեւին չգիջանեցաւ զինքը պախարակելու, չուզելով անոր տալ խօսելու, սիրտը թեթեւցնելու սփոփանքը: Իրենց ընտանիքի այդ անագորոյն լռութիւնը պատիժ մըն էր ապերասան ամուսնին: Ան կը խեղդուէր այդ լռութեան տակ: Ան կը սպասէր վարչական խիստ կարգադրութեան մը, նոյնիսկ արտաքսումի, որուն արժանի կը զգար ինքզինքը:

Գիտէ, որքան ատեն որ հոս էի, այդ տնօրինութիւնը ուշացաւ: Իմ մեկնումի պայմանաժամս հասած էր արդէն: Հոկտեմբերի օր մը – որքա՛ն հոկտեմբեր կար այդ օր, հիասթափ ու յուսավրէպ ծառերուն վրայ, որքա՛ն տեղեակ ըլլալ կը թուէր ամէն ինչ իմ մեկնումիս – սըրտառուչ բաժանում մը ունեցայ Ամատեաններէն: Կայարանապետս ձեռքս սեղմեց ու լռեց մինչեւ վերջին բոպէն: Զինքը ա՛լ անգամ մըն ալ չպիտի լսէի: Տիկինը պնդեց որ չմոռնամ իրենց գրել: Համբուրեցի երկու պզտիկներուն արտասուաժպիտ աչքերը:

Գնացքս կը սուլէր արդէն:

***

Պոլիս վերադարձէս քանի մը շաբաթ վերջ, տիկին Ամատեան ինծի հաղորդեց իրենց մասին եղած կարգադրութիւնը: Արդէն փոխադրուած էին Պօզանթիի կողմը, բայց ստորադաս պաշտօնով ու ղեղչուած ամսաթոշակով: Պ. Ամատեան կորսնցուցած էր կայարանապետի իր դիրքը:

Տիկին այսպէս կը փակէր իր տողերը.

«Ցամենայն դէպս այսքանն ալ շնորհ մըն է, զոր գիջած են մեզ, կարեկցելով հաւանաբար ինծի ու պզտիկներուս: Մեբինը ընդունեց այս նոր կացութիւնը առանց վրդովումի: Զսպանակը կոտրած է վերջնականապէս, կը կարծեմ: Ժանիքը հանուած գամբռի նման ան ա՛լ անվնաս անասուն մըն է, որ կրնայ մենծ աղաներուն դուռը հսկել ու անոնց դարշապարը լզել... Այս տողս քեզ թող չզարմացնէ: Որքա՛ն դառնութիւն, որքան անկարող զայրոյթ կայ այդ բառերուն տակ, գիտե՞ս... Ախ, հիմակ որ իմ մինուճար մարդս, գլխին զարկուած մարդս, լարուած ժամացոյցի նման բանին գործին կ'երթայ լուռ, գլուխը կախ, անբան կենդանիի նման, որքա՛ն կը հասկնամ զինքը... Որքա՛ն իրաւունք ունէր անիկա, գիտե՞ս, կը խորհի՞ս երբեք... Իր խենթութեան, իր անիրաւ ու խելառ զայրոյթին խորը որքա՛ն արդար էր ամուսինս, ու որքան իրաւացի... Բայց ատիկա ըմբռնելն ու հասկնալը չափազանց դժուար է, Փայլակ... Ու ահա թէ ինչո՛ւ, կը կարծես, թէ մեզի պէս խեղճերուն կը մնայ աղօթել մեր մեծերուն արեւշատութեան, ու փառք տալ մեր բախտին»...

(Շար. 16)

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Արնուվի-լի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առիթով, հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Արեւմտեան Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի աւանդական մատաղի օրհնութիւն, ապա հոգեհանգստեան պաշտօն՝ վախճանեալ հոգեւորականներու եւ բոլոր ննջեցեալ բարերարներու յիշատակին:

Յուսկ, ժողովուրդը կը հրաւիրուի հաւաքուելու սիրոյ սեղաններու շուրջ, Espace Charles Aznavour հանդիսասրահին մէջ:

Կը յուսանք վայելել բոլորին ներկայութիւնը՝ միասնաբար հաճելի քանի մը ժամ անցընելու համար:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30
Hommage à
KOMITAS
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Iᵉʳ à Paris.

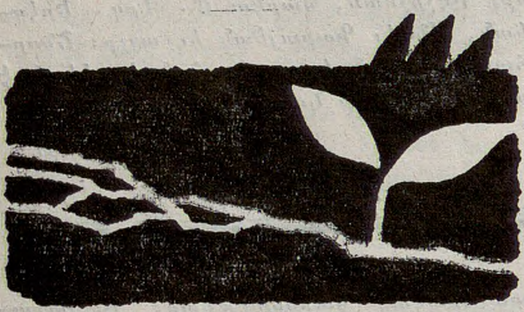

CHENE

Date à retenir

Grande braderie de Noël
les 6 et 7 décembre

CHENE France

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret: 571 027 317 000 15
Commission Paritaire: N° 55935

A l'occasion de la

FÊTE NATIONALE DE LA RÉPUBLIQUE D'ARMÉNIE

L'Ambassadeur de la République d'Arménie en France	L'Ambassadeur Itinérant de la République d'Arménie
M. **Edward NALBANDIAN**	M. **Charles AZNAVOUR**

offrent une réception
dans les Salons du Grand Hôtel Intercontinental
le jeudi 9 octobre de 18h à 20h

Entrée sur invitation. Participation aux frais.
Tous les Arméniens de France sont invités à cette réception et peuvent récupérer des cartons d'invitation à :

— l'Ambassade de la République d'Arménie : 9, rue Viète, 75017 Paris, Tél. : 01 42 12 98 00 / Fax : 01 42 12 98 03
— ainsi qu'aux églises arméniennes apostolique, catholique et évangélique, associations, clubs et organisations arméniens politiques, culturels, sportifs, de jeunesse etc.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise **le Samedi 15 Novembre** à 20 heures 30 précises au Théâtre «L'Atrium» de Chaville
UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique
NAVASART

«ՅԱՌԱՋ»ի
ընթացիկ աղերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք-Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վ.Է.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) միւսներուն:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին վարչութեան:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

Կը ցուցադրէ
Վիգէն Զաքարեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեան, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15-ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 ժամ տեւողութիւն)

ժամը 18.30-ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 ժամ 40 տեւողութիւն)

Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29, ժամը 20.30-ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 ժամ տեւողութիւն)

Ծախքերու մասնակցութիւն –
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ:

⁂

ՆՈՒԷՐՆԵՐ
Ի ՆՊԱՍՏ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ
ՆՈՐ
ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼ ԵՒ ԻՐ ՇՐՋԱՆՆԵՐԸ 2001

Տէր եւ Տիկին Պերճ Վարժապետեան 500 Ֆր., Տիկին Լիւսի Գուլումեան 500, Տէր եւ Տիկին Հայկ Ժամկոչեան 100, Տիկին Լոր Ղուպիկեան 200, Տէր եւ Տիկին Եդուարդ Գարապիլիքեան 500, Օր. Ալին Պօլոյեան 300, «Փարանթէզ» հրատարակչական հաստատութենէն բարեկամներ 500, Պ. Ռոլան Սոմաթ 300, Պ. Արսէն Վարժապետեան 2.000, Պ. Ժան Գարաճեան 1.000, Պ. Փիէր Մեսճեան 1.000, Սարաճեան եղբարք 300, Տէր եւ Տիկին Ալէն Պուրտօ 400, Լ. Ա. Սամէքեան 10.000, Գեղամ Պաղտասարեան կեդրոն 500, Պ. Մօրիս Սարգիսեան 300, Տէր եւ Տիկին Սերժ Խօրտէքեան 500, Տէր եւ Տիկին Ժան-Փօլ Արզումանեան 100, Պ. Համլէթ – Արամ Տանյալեան 500, Պ. Գուրգէն Ստեփանեան 300, Պ. Ալէն Արզումանեան 100, Տէր եւ Տիկին Սարկաւա 2.000, Պ. Անթուան Յակոբեան 500, Պ. Վահէ Վարդապետեան 50, Խօրտէքեան Փրոժէքթէօր 20.000, Համազգային Ֆրանսա 500.000 Ֆր., Պ. Մօրիս Սարգիսեան 153 Եւրօ:

(Շար.)

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

PARIS → EREVAN → PARIS

3 VOLS DIRECTS HEBDOMADAIRES

A votre service pour toutes destinations dans le monde!

PARIS - SABERATOURS
19, RUE ST. ROCH 75001 PARIS
TEL 01 42 96 10 10 • FAX 01 42 96 18 77

LYON - SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ 69003 LYON
TEL 04 78 60 13 66 • FAX 04 78 60 92 26

MARSEILLE - WASTEELS VOYAGES
67, LA CANNEBIÈRE 13001 MARSEILLE
TEL 04 95 09 30 60 • FAX 04 95 09 30 61

EREVAN
10, RUE VARDANANTS 375010 EREVAN
TEL 52 54 48 - 52 85 48 • FAX 56 40 30
Sabera@wanadoo.fr

EN COLLABORATION AVEC LA NOUVELLE COMPAGNIE AÉRIENNE

ARMENIAN INTERNATIONAL AIRWAYS

www.saberatours.fr

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1ᵉʳ niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 23
MARDI
23 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.775

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

79e ANNEE — N° 20.775

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄՈՆ–ՎԱԼԵՐԻԵՆԻ (Փարիզի արուարձաներէն՝ Սիւրէն, ուր տը Կօլ նուիրագործել տուաւ յանուն կռուող Ֆրանսայի) առջեւ է, որ Սեպտեմբեր 20–ի առաւօտուն Ռաֆարէն լուռ ու հանդիսաւոր արարողութեամբ մը ոգեկոչեց այն 1006 զինուորականները, որոնք գնդակահարուեցան նացիներու կողմէ: Ցարդ, վայրը անանուն մնացած էր եւ Պատէնթէրի նախաձեռնութեամբ է, որ ծրագիրը իրագործուեցաւ ու զանգակին վրայ փորագրուեցան բոլորին անունները, որոնց շարքին Միսաք Մանուշեանի: Ռոպէր Պատէնթէր շեշտեց. – «Ոմանք ազնուական անուններ ունէին, ուրիշներ դժուար արտասանելի անուններ, բայց բոլորն ալ զոհողութեան եղբայրներու վերածուած էին» ու ոգեկոչեց տ'Էսթիէն տ'Օրվը, Կապրիէլ Փերին կամ Միսաք Մանուշեանը, զինուորական պատասխանատու ԷՖ-Թէ-Փէ-ՄՕԻ-ի, որ աւազակապետ (շէֆ տը պանտ) որակուած էր նացիներու կողմէ և որոնք իր նկարը պիտի օգտագործէին նշանաւոր «Կարմիր աֆիշ»ին վրայ, իրենց քարոզչութեան համար: (Ի դէպ, Շաբաթ իրիկուն, հեռատեսիլի Ֆրանս-3 կայանի խօսնակը յամառօրէն Մանուկեան կրկնեց):

Ժ.-Փ. ՌԱՖԱՐԷՆ ԷՄ-6 հեռատեսիլի կայանին հիւրն էր Սեպտեմբեր 21–ին եւ ըստ իր սովորութեան ջանաց ապահովութիւն եւ վստահութիւն ներշնչել: Խոստովանեցաւ որ կազոլի յաւելումը ժողովրդական չէ, բայց երկրին շահը այդպէս կը պահանջէր. Հիւանդանոցներու մասին, կ'ըսէ թէ վերջին 10 տարիներուն հարկ եղած կարեւորութիւնը չէ տրուած շտապ օգնութեան սպասարկութեանց, աշխատանքի վերաբերեալ ալ կ'ուզէ որ Ֆրանսայի ընկերութիւնը վերահաստատէ աշխատանքի անհրաժեշտութիւնը. Ֆրանսայի ապագան, կը շեշտէ, զուարճութեանց հսկայ դաշտ մը չէ: Աշխարհականութեան գետնի վրայ, դէմ է կրօնական համոզումի բացայայտ ցուցադրութեան: Տօնական օրի մը ջնջումի հարցն ալ լուծուած չէ տակաւին: Ցանցագործութեան համար, ապահովութիւն կու տայ որ վերջին հինգ տարիներուն ան 10%-ի յաւելում կրեց եւ գալիք հինգ տարիներուն 20%-ի նուազում պիտի կրէ:

ՎԷՆՍԷՆԻ փարքին մէջ կազմակերպուած ԻՒ-ԷՄ-ՓԷ-ի վերամուտի տօնին առթիւ է, որ Ներքին նախարարը՝ Սարքոզի յայտարարեց որ թեկնածու չէ գլխաւորելու համար Իլ-տը-Ֆրանսի շրջանային ընտրութիւնը եւ այդ թեկնածութեան գլուխը պիտի գտնուի կառավարութեան բանբերը՝ Ժան-Ֆրանսուա Գոփէ: ԻՒ-ՏԷ-ԷՖ-ը, սակայն, բնաւ համաձայն չէ եւ իր թեկնածուն է Իսլի քաղաքապետը՝ Անտրէ Սանթինի: Ֆ. Պայրու, որ 2002-ի ամառուընէ ի վեր չէ խօսած Ռաֆարէնի հետ, կը խորհի թէ «սուղ գինով» շահած է արտայայտուելու իր ազատութիւնը: Կը խոստովանի որ միայն քննադատող չէ, բայց եւ այնպէս համապատասխանատու չէ ապագային համար:

ՌԱՖԱՐԷՆԻ ժողովրդականութիւնը շատ ու շատ նուազած է եւ իր միակ մրցակիցը, այդ ճիւղին մէջ, Ժիւփէն եղած էր: Սեպտեմբեր 19-ին, շատ դէշ. բախումի մը դէմ յանդիման գտնուեցաւ Գորպէյ-Էսոն, ուր կ'այցելէր Սնեքմա գործատունը: Սենտիքային անդամները յարձակում գործեցին վրան, բառերը եւ քննադատութիւնները չծամծմելով: Ինք ալ ջանաց ինքնապաշտպանութեան դիմել, բայց դիրքը դժուար է, այնքան իր վարած քաղաքականութիւնը հակասական երեւոյթներ ունի:

ՓՐՈՓՐԻԱՆՈՅԻ (հարաւային Գորսիքա) մէջ, Սեպտ. 19–էն 20–ի գիշերը զինուորական ոստիկաններու բնակարաններուն վրայ կրակոցներ եղած են եւ հրաշքով է որ վիրաւոր իսկ չկայ: Այս անգամ, յարձակողները չգոհացան Պետութեան խորհրդանիշ շէնքերով, այլ ուղղակի չվարանեցան, առաւօտեան ժամը մէկին, ընտանիքներու վրայ կրակելու: Սարքոզի իր վրդովումը արտայայտեց եւ կրկին պնդեց որ օրէնքը պէտք է յարգուի եւ ոստիկանները հանդարտութեամբ կը դիմաւորեն յիմար ոճրագործները:

ՇԻՐԱՔ, ՇՐԷՕՏԷՐ եւ ՊԼԷՐ շաբաթավերջին հանդիպում մը ունեցան Պերլին եւ ընդհանուր ձեւով համաձայնեցան Իրաքի շուրջ, ինչ կը վերաբերի Իրաքցիներուն վերադարձնելու իշխանութիւնը, բայց տարակարծիք մնացին ժամանակացոյցին շուրջ: Շիրաքի համար իշխանութիւնը պէտք է յանձնել ոչ թէ տարիներու երկայնքին, այլ՝ ամիսներու:

ՖՐԱՆՍԱ վէթօ պիտի չգործածէ Ապահովութեան Խորհուրդին մէջ, ամերիկեան բանաձեւին դէմ: Այս յայտարարութիւնը ըրած է Շիրաք «Նիւ-Եորք Թայմզ» օրաթերթին, երբ Նիւ-Եորք կը մեկնէր չորս օրուան համար: Երբ կը հասնէր, առաջին արարքը եղած է խոնարհիլ Սեպտ. 11-ի Մեմորիըլին առջեւ:

ԼԱՏՎԻԱ 67% մեծամասնութեամբ «այո'» պատասխանեց Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան հանրաքուէին: Լատվիա վերջինն էր այն տասը թեկնածուներուն, որոնք մուտք պիտի գործեն Եւրոպական Միութիւն 2004-ին: Ինը երկիրներն ալ իրենց հաւանութիւնը տուած էին, ընդհանրապէս լայն մեծամասնութեամբ (բացի Մալթայէն, ուր հազիւ կրցաւ 53% ձեռք ձգել), Կիպրոս անհրաժեշտ չէր դատած հանրաքուէի դիմել:

ՓԻԷՐ ՖԱԼՔՈՆ, որու անունը կապուած էր դէպի Անկոլա զինամթերքի շահատակութեան, այլեւս դիւանագիտական պաշտպանութիւն կը վայելէ, քանի Անկոլայի դեսպան նշանակուեցաւ ԻՒՆԷՍՔՕ-յի մօտ եւ անձեռնմխելիութիւն ունի: Այս նշանակումով, ասպարէզ կը կարդայ Ֆրանսայի արդարադատութեան:

ԻՐԱՔԻ առժամեայ կառավարական խորհուրդի երեք կին անդամներէն մէկուն դէմ մահափորձ մը գործուեցաւ Սեպտեմբեր 20-ի առաւօտ: Տիկին Հաշիմի ծանրօրէն վիրաւորուած, հիւանդանոց փոխադրուած է:

ՊԱՒԱՐԻՈՅ շրջանային ընտրութեան, Շրէօտէր ծանր պարտութիւն մը կրեց, որ կրնայ հետեւանքներ ալ ունենալ: Արդարեւ քրիստոնեայ-դեմոկրատները (ՍԷ-ԷՍ-ԻՒ) Միւնիխի խորհրդարանին (Լանտրաթակ) աթոռներու երկու երրորդը ձեռք ձգեցին, ձայներու 61,3%-ը ստանալով (թիւը վերջնական չէր): Շրէօտէրի ընկերվարականները 18,9% միայն կրցան ստանալ: Արդիւնքը ցնցիչ է իր համեմատութեամբ:

ԹՈՒԼՈՒԶԻ մէջ, Սեպտ. 21-ին, կ'ոգեկոչուէր Ա-ԶԷ-Տ-ԷՖ գործատան արկածին Բ. տարելիցը (30 մեռեալ, 2200 վիրաւոր), որ միջադէպի ալ առիթ տուաւ: Քաղաքապետը՝ Ֆիլիփ Տուսթ-Պլազի ստիպուեցաւ հրաժարիլ իր ելոյթէն, երբ սուլոցներով ընդունուեցաւ: Ցուցարարները կը բացագանչէին՝ «Ուսթ Տուսթ», «Դո'ւրս գողեր», եւլն., եւլն.: Քաղաքապետին եւ Թուլուզցիներու յարաբերութիւնները շատ լարուած են, մանաւանդ Մարտէն ի վեր, երբ թաղապետական խորհուրդը որոշեց աղէտեալներուն զրկուած գումարներուն մէկ մասը օգտագործել թաղապետական շէնքերու կառուցման համար: Տուսթ-Պլազի ցաւ յայտնեց որ 30 հոգի արժանաւորութիւն չեն ունեցած խոնարհելու մեռեալներուն ի յիշատակ:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ Հանրապետութեան նախագահը Մ. Քացաւ ընդունելով հինգ թուրք լրագրողներ մեծապէս գովաբանած է Թուրքիան, որպէս օրինակ երկիր Հրեաներու եւ մահմետականներու լաւագոյն յարաբերութիւններու կարելիութիւն ընծայող: Նաեւ ըսած է թէ Թուրքիա կրնայ կամուրջ ըլլալ արաբական աշխարհին եւ Իսրայէլի միջեւ: Քացաւ համոզում ալ յայտնած է որ Թուրքիա տասը տարիէն Եւրոպական Միութեան անդամ կը դառնայ եւ շատ մօտիկ յարաբերութիւններ կը զարգացնէ Իսրայէլի հետ:

ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆ ԿԱԹՈՒԱԾԱՀԱՐ

Ուրբաթ, Սեպտեմբեր 19-ի իրիկունը Պէյրութի «Բագին»ի խմբագիրը՝ Պօղոս Սնապեան ուղեղային կաթուած մը ունեցած է Երեւան: Ցարդ տեղեկութիւններ չկան իր առողջական վիճակին մասին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 12–ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ

Ինչպէս ամէն տարի, այս անգամ եւս, Սեպտեմբեր 21-ին, նշուած է անկախութեան տօնը: Նախագահ Ռ. Քոչարեան այս առթիւ ելոյթ ունենալով շնորհաւորած է օրուան տօնը, ապա ամփոփած երկրին ներկայ կացութիւնը: Գոհունակութիւն յայտնած է բարեփոխումներու դրական արդիւնքներէն –տնտեսական աճ, պիւտճէի կանոնաւոր ընթացք, փոքր եւ միջին ձեռնարկներու զարգացում–, ապա ըսած թէ աղէտի գօտիին վերականգնումին համար հաշուուած ամիսներ միայն մնացած են: Աւարտելու փուլին կը գտնուին «Լինսի» հիմնադրամով նախաձեռնուած ծրագիրները. ճամբայ, կամուրջ, փապուղի, որոնք երկրին համար ռազմավարական եւ կենսական նշանակութիւն ունին: Նախագահը այսօրուան գլխաւոր խնդիրները համարած է կաշառակերութեան դէմ համակարգուած պայքարը, մասնաւոր ներդրումներու խրախուսումը, աղքատութիւնը յաղթահարելու կոչուած ծրագիրներու իրականացումը:

Վարչապետ Ա. Մարգարեան ալ շնորհաւորական իր ուղերձին մէջ ըսած է. «12 տարի առաջ՝ 1991 թ. Սեպտեմբերի 21-ին, ընտրելով անկախութեան ուղին, մեր ժողովուրդը համոզուած էր, որ միայն ազատ ու ինքնիշխան պետականութեան կառուցմամբ կարելի է հասնել քաղաքակիրթ աշխարհի հետ համընթաց քայլելու, ժողովրդավարական արժէքների հաւատարիմ եւ արժանավայել ապրելու դարերով երազած նպատակներին: Այդ ճանապարհին մեզ բաժին հասած ծանր փորձութիւնները անգամ չկարողացան սասանել մեր հաւատը անկախութեան գաղափարի նկատմամբ: Հայոց ազատատենչ ոգին, իբրեւ նախնեաց պատգամ, իրականութիւն դարձրեց մեր ժողովրդի նուիրական երազանքը: Վստահ եմ, որ այլեւս ոչ մի ուժ մեզ ետ չի պահի ընտրուած ուղուց եւ այսուհետ եւս կը կարողանանք յաղթահարել բոլոր փորձութիւնները ու դժուարութիւնները»:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 20/22)

ԱԹՈՄԱԿԱՅԱՆԻՆ ԱՌԸՆՉՈՒԱԾ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Սեպտեմբեր 18–ին, Ուժանիւթի նախարար Արմէն Մովսիսեան եւ ռուսական երկու ընկերութիւններու ներկայացուցիչներ ստորագրած են պայմանագիր մը որով հինգ տարուան համար Հայաստանի ատոմակայանին մատակարարումը կը յանձնուի ռուսական «Ինտէր ՌԱՕ ԵԷՍ» ընկերութեան: Կայանին բաժնեթուղթերուն ամբողջական տէրը կը շարունակէ մնալ Հայաստանի կառավարութիւնը, իսկ յիշեալ ընկերութիւնը կը ստանձնէ անոր ապահով եւ անխափան աշխատանքը, միջուկային վառելանիւթի հայթայթելու գործը: Ստացուած շահուն 75%-ը կը մնայ կառավարութեան, 25%-ը՝ մատակարար ընկերութեան:

***

ԼԵՒՈՆ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ ՄԵՂԱԴՐՈՒԱԾ

Ապահովութեան ծառայութեան աշխատակիցները ծանր յանցանքի մեղադրանք ներկայացուցած են Լեւոն Աբրահամեանին որ կ'ըսուի թէ պայթուցիկ սարքի միջոցով մահափորձ կը պատրաստէր: Նախաքննութեան տուեալներով՝ թիրախը Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեանն էր: Օրէնքի համապատասխան յօդուածը նման յանցանքի համար կը նախատեսէ 10-15 տարուան բանտարկութիւն, կամ ցկեանս բանտարկութիւն:

***

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ ԱԽԱԼՔԱԼԱՔ ԱՅՑԵԼԱԾ

Վրաստանի Խորհրդարանի նախագահը Նինօ Բուրջանաձէ Սեպտեմբեր 18-ին Ախալքալաք այցելած է, հանդիպում ունենալու ընտրողներու զանգուածին հետ: Ան քննադատած է երկրին կառավարութիւնը որ անկարող է վերջ տալ ճգնաժամին: Խոստացած է Նոյեմբեր 2-ին կայանալիք խորհրդարանական ընտրութեան «Բուրջանաձէ, Ժողովրդավարներ» դաշինքին յաղթանակին պարագային նոր կառավարութեան կազմութիւն, զարգացում եւ բարգաւաճում:

***

ՀԻՆ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԻ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒՄ

Բաքու – Ճէյհան նաւթամուղին շինութեան աշխատանքներուն ընթացքին, Ախալքալաքի Բորժոմի շրջանին մէջ Տապածղուրի հայկական գիւղին մօտերը, հին ժամանակի բնակավայր մը յայտնաբերուած է: Թիֆլիսէն հնագէտներ սկսած են պեղումներ կատարել. գտած եւ կնոջական կմախք մը, զարդեր, կաւէ անօթներու կտորներ: Առաջին գնահատումներով, յայտնաբերուածը Ք.Ա. Է. դարուն պատկանող բնակավայր է:

ՀԱՅՈՒՀԻՆԵՐՈՒ ԴԺԲԱԽՏ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԷՆ

«Ազգ»ի խմբագիրներէն Թաթուլ Յակոբեան մեկնած է Թուրքիա ու հոնկէ թղթակցութիւններու շարք մը ղրկած Երեւան: Այդ շարքէն հետաքրքրական էջ մըն էր «Նոր Հայեր Թուրքիայում» խորագրուածը (տե՛ս. «Յառաջ», Սեպտ. 3) ուր ամփոփ խճանկար մը կը տրուէր վերջին տարիներուն Հայաստանէն յատկապէս Պոլիս աշխատելու գացած Հայաստանցիներու առօրեայէն: Այդ զանգուածն ալ որուն թիւը 30 հազար հոգիի շուրջ կ'ենթադրուի, բացառութիւն չէ կազմած աշխարհի այլ անկիւնները ինկած իր նմաններուն վիճակած կեանքի պայմաններէն: Իրենց ծննդավայրին մէջ տանելի առօրեայ մը ապահովելու անկարող մարդիկ երբ կ'երթան օտարութեան մէջ փնտռելու անհրաժեշտը, ի՞նչ բաժին կը վիճակի իրենց. ստանձնել դիրքեր, գործեր որոնք տէր չեն գտած: Այդպէս ալ, Հայաստանցին Պոլսոյ մէջ մեռել կը լուայ, դագաղ կը շինէ, ծերունի կամ հիւանդ կը խնամէ, ինչպէս ուրիշ տեղեր:

Թ. Յակոբեանի յաջորդական էջերէն մէկը նիւթ ըրած է իսկապէս ցաւալի իրականութիւն մը որ պարբերաբար տեղ կը գտնէ հայկական մամուլի էջերուն մէջ. հայաստանեան, թէ սփիւռքեան:

Այդ իրականութիւնը կը վերաբերի հայ երիտասարդուհիներու որոնք վերոյիշեալ գործերուն չեն գիջանիր, կամ այդ տեսակի աշխատանք ալ չեն գտներ ու կ'ընեն այն ինչ որ կը մնայ իրենց կարելիութեան մէջ: Խօսքը մարմնավաճառներուն մասին է:

Անկախութեան առաջին տարիներուն երբ ընկերութեան այդ հատուածը նիւթ ըլլալ սկսաւ հրապարակումներու, շատեր տխրեցան, ուրիշներ արժանապատւութեան հարցի մը վերածեցին կատարուած հրապարակումը. զարմացողներ, զայրացողներ եղան: Տիրող տպաւորութիւնը այն էր որ իրականութիւնը իր մերկ գիծերով անհանդիստ ըրած էր, վրդոված: Յետոյ, տարիներու ընթացքին նիւթը դադրեցաւ նոյն աստիճանի խանգարող ըլլալէ: Ու աշխարհի այս, կամ այն քաղաքին մէջ մարմնավաճառութեամբ զբաղող Հայուհիներ պարբերական էջեր թելադրեցին լրագրողներու:

Թաթուլ Յակոբեանի Սեպտեմբեր 12–ին լոյս տեսած էջին նիւթն ալ այդ մարզի երիտասարդուհիներն են: Էջը ցնցող խորագիր մըն ալ ունի արդէն. «Հազար Հայուհիներ Թուրքական գերութեան մէջ»: Գրութեամբ ըսուածը այն է որ մօտաւոր հաշիւներով հազար հայ մարմնավաճառ կայ Թուրքիոյ մէջ. տեղեկութեան աղբիւրը Պոլիս գործող դիւանագէտ մըն է:

Հայաստանցի լրագրողը տեղեկացած է թէ հայ մարմնավաճառները Թուրքիա փոխադրելու գործը մասնագիտութիւնն է հանրակառքով երթեւեկի «Մահմուտօղլու» ընկերութեան: Ըսուածին տրամաբանական հետեւութիւնը այն է որ այդ աղջիկները, կամ կիները Երեւանէն, Վանաձորէն, կամ հայաստանեան այլ քաղաքէ մը ճամբայ կ'ելլեն որպէս այդ. այսինքն, մարմնավաճառութիւնը ճարահատ կացութեան մը ծայրայեղ «դարման»ը չըլլար անոնց պարագային, այլ այդ հեռանկարով կը մեկնին:

Յաջորդ ըսուածները նուազ զարմացընող են. «Հայուհիներն իրենց մարմինը վաճառում են Ստամպուլի Պայազիտ թաղամասի էժանագին հիւրանոցներում, 15–20 դոլարով մէկ ժամուայ համար»: Ատկէ զատ, կ'ըսուի թէ երեւոյթը Պոլսոյ մասնայատուկ չէ. այդ կիները նոյն մարզին մէջ կը գործեն նաեւ Թուրքիոյ այլ մեծ քաղաքներուն ու տնտեսապէս յետամնաց շրջաններու –Կարս, Իգդիր, Վան, եւլն.– մէջ ալ: Յաւելեալ տեղեկութիւն մը. «գնի առումով Հայուհիները վրացի եւ ադրբեջանցի մարմնավաճառների հետ դասւում են նոյն շարքում»:

Միջանկեալ կ'արժէ նշել Պոլսոյ Հայերուն հակազդեցութեան նմոյշ մը զոր արձանագրած է Թ. Յակոբեան. տեղացի մեծահարուստներէն մէկը պատճառ չի տեսներ ցաւալիօրէն ընդունելու Թուրքիոյ մէջ հայ մարմնավաճառներու գոյութիւնը. ի՞նչ կայ որ. «Պոլիսը մեծ քաղաք է, հոս կը հաւաքուին զանազան ազգերու մարմնավաճառները», ըստ անոր հայեցքին:

Էջին ցաւը խտացնող տողերը անոնք են ուր կ'ըսուի թէ խնդրոյ առարկայ Հայուհիները բոլորն ալ գիտակցաբար չեն մեկնիր Թուրքիա, մարմնավաճառութեամբ դրամ շահելու: Շատ երիտասարդուհիներ ճամբայ կ'ելլեն տան գործերու մէջ աշխատելու, մանուկներ կամ հիւանդներ խնամելու, պարուհի ըլլալու, ճաշարաններու մէջ աշխատելու, եւլն.: Անոնք այդ խայծով որսալէ ետք, փոխադրող ընկերութիւնները կը մղեն մարմնավաճառութեան: Նոյնիսկ ըսուածին համաձայն, այդ դժբախտներուն հետ ալ կը կրկնուի շատ ու շատ երկիրներու մէջ յետամնաց անկիւններէ բերուած աղջիկներուն վիճակած ճակատագիրը. անոնց ձեռքէն կ'առնուին իրենց անձնագիրները եւ կը պարտադրուին մարմնավաճառութեան: «Ժամանակի ընթացքում աշխարհի հնագոյն մասնագիտութիւնը նրանց համար դառնում է սովորական»:

Թ. Յակոբեան կ'ըսէ թէ Գաղթի միջազգային կազմակերպութեան տուեալներով, ամէն տարի այդ վիճակին կը մատնուին 500–700 Հայուհիներ: Անոնց հասցէն ալ միայն Թուրքիան չըլլար. կը տարուին նաեւ Արաբական Էմիրայութիւններ:

Վերադառնալով Թուրքիոյ պարագային, ծանրակշիռ առաջին կէտ մը այն է որ հոն կիներու առեւտուրով զբաղողները ոստիկանութեան հետ սերտ գործակցութեան մէջ են: Այսինքն, նեղը մնացողը ոստիկանութենէն ալ շատ օգնութիւն չի կրնար յուսալ: Թէեւ, Հայաստանցի երիտասարդուհին որքա՞ն պաշտպանութիւն կրնայ ունենալ Թուրք ոստիկանութեան կողմէ: Երկրորդ բարդութիւնն ալ Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ դիւանագիտական յարաբերութիւններու չգոյութեամբ ստեղծուածն է: Հայաստանեան ներկայացուցչութիւն չկայ Թուրքիոյ մէջ, բացի Սեւծովեան տնտեսական գործակցութեան գրասենեակէն. անոր ալ պարտականութիւնը չէ անշուշտ զբաղիլ նման հարցերով: Օրինակ, Հայաստան վերադառնալ ուզող Հայուհիները որոնց անձնագիրները վար դրուած են, պէտք է դիմեն Ռուսաստանի հիւպատոսարանը: Դժուար չէ ենթադրել թէ հոն ի՛նչ վերաբերում ցոյց կը տրուի անոնց, երբ ոչ արհամարհելի թիւով Ռուսերու ալ արտագաղթի հասցէներէն է Թուրքիան: «Ռուսական հիւպատոսութիւնն առաջին հերթին ի՛ր երկրի քաղաքացիների խնդիրները կարգաւորելու ժամանակի պակաս ունի» կը գրէ Թ. Յակոբեան: Այլ խօսքով՝ նեղ կացութեան մատնուած Հայաստանցիները պէտք է համբերութեամբ սպասեն, որպէսզի ռուսական հիւպատոսարանի անձնակազմը իրենց հարցերով ալ զբաղելու ժամանակ ու տրամադրութիւն ունենայ:

Ընկերա–տնտեսական դժուար ներկային ամէնէն ցաւալի մէկ հատուածն է Հայուհիներու մարմնավաճառութեան երեւոյթը. յատկապէս երբ անոր վայր կ'ըլլան Թրքական քաղաքներ: Հայաստանեան իրականութեան ցուցանիշ այս երեւոյթը մտածելու ահազին նիւթ կը ներշնչէ այդ տրամադրութիւնը ունեցողներու: Այդ նիւթին քով ուշագրաւ է Պոլսահայուն վերոնշեալ հակազդեցութիւնն ալ երբ կ'ըսէ թէ զարմանալու, կամ ցաւելու բան չի տեսներ հայ մարմնավաճառներու Թուրքիա գտնուելուն մէջ. յատկապէս «Պոլիսը մեծ քաղաք է, հոն կը հաւաքուին տարբեր ազգերու մարմնավաճառներ» արտայայտութիւնը գրեթէ այն տպաւորութիւնը կը ձգէ որ պէտք է նոյնիսկ ուրախ, գոհ ըլլալ որ այդ մեծ քաղաքէն պակաս չեն մնացած հայ մարմնավաճառները...:

Երեւոյթը մտածելու կը մղէ՞ արդեօք Հայաստան – Թուրքիա սահմանին բացումին կողմնակիցներու խումբն ալ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐ

ՀԱՅ-ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ՝ ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Հայ – փորթուկալական առեւտրական յարաբերութիւնները ԺԵ. դարէն սկսեալ զարգացան յատկապէս Հնդկաստանի մէջ. այնուհետեւ, Եթովպիոյ կողմէ Փորթուկալ ուղարկուած հայազգի Մատթէոսի դեսպանութեան միջոցով Փորթուկալ յարաբերութեան մէջ մտաւ Եթովպիոյ հետ եւ յետագային մեծ դեր ունեցաւ օտար նուաճողներէ անոր ազատագրութեան մէջ:

ՀԱՅԱԶԳԻ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼ՝ ԵԹՈՎՊԻՈՅ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Փորթուկալ ափրիկեան կարգ մը երկրամասերու, Պրազիլի, Հնդկաստանի եւ անոր յարակից վայրերու ու կղզիներու գաղութացումէն եւ ովկիանոսներու վրայ գերակշռութեան հաստատումէն ետք հզօր կայսրութիւն մը դարձած էր: Նոյն ժամանակ զօրացած Օսմանցիք կը դառնային Փորթուկալցիներուն մրցակից՝ սպառնալով ծովային ուղիներու եւ Հնդկաստանի ճամբու ապահովութեան, իսկ քրիստոնեայ Եթովպիան կենաց մահու պայքար կը մղէր իսլամ նուաճողներուն դէմ:

Արդարեւ, Հարարի էմիրը՝ Ահմէտ Իպն Իպրահիմ Ղազի, Կրան (ձախլիկ) անունով ծանօթ, իրեն միացնելով սոմալի եւ աֆար ցեղախումբեր՝ յարձակեցաւ Եթովպիոյ քրիստոնեայ շրջաններուն վրայ, անխնայ աւերելով, քանդելով ու կողոպտելով քրիստոնեայ բնակավայրերը եւ զանգուածաբար ջարդելով քրիստոնեաները:

Ստեղծուած յուսահատական կացութեան առջեւ Լեպնա Տենկէլ պատանի թագաւորին մայրը՝ Հեղինէ թագուհին, Փորթուկալցիներուն համբաւը լսած ըլլալով եւ հաւատալով, որ միայն անոնք կրնան օգնել, որոշեց դիմել Մանուէլ թագաւորին եւ մեծ զիջումներ խոստանալով՝ զայն հրաւիրել Եթովպիա:

Դիւանագիտական այս մեծ ձեռնարկը յաջողցնելու համար յարմարագոյն անձը նկատուեցաւ հայազգի Մատթէոսը, որ կ'ապրէր արքունիքին մէջ. ան յիշուած է իբրեւ ապունա Մատթէոս, ինչ որ ցոյց կու տայ, թէ ան եպիսկոպոս եղած է: Թագուհին անոր յանձնեց Փորթուկալի թագաւորին ուղղուած նամակներ, ուր կ'ըսէր, թէ իր բուն նպատակը պիտի բացատրուէր բերանացի՝ Մատթէոսի կողմէ: Ան կը հրաւիրէր Փորթուկալը Եթովպիա՝ միասնաբար վանելու համար իսլամական ուժերը, փոխարէնը խոստանալով թագաւորութեան հողերուն մէկ երրորդը նուիրել Փորթուկալի:

Մատթէոս, որ նամակները գաղտնի կը պահէր, մանաւանդ որ եթէ Թուրքերուն ձեռքը իյնար, իբրեւ լրտես եւ դաւաճան պիտի դատուէր, 1510–ին Եթովպիայէն ճամբայ ելաւ իրեն ընկերակից ունենալով եթովպացի երիտասարդ ազնուական մը, որ սակայն ճամբան մահացաւ եւ Մատթէոս առանձին շարունակեց ճամբորդութիւնը եւ Հնդկաստան ցամաք ելաւ հոնկէ այլ նաւով մը Փորթուկալ երթալու համար, բայց լրտես կարծուելով՝ ձերբակալուեցաւ եւ բանտ նետուեցաւ: Փոխարքայ Ալպուքերգէ, որ յաւակնութիւններ ունէր Եթովպիոյ նկատմամբ, հետաքրքրուեցաւ եւ խոստացաւ ազատել զինք, բայց Մատթէոս 1513–ին ճամբայ ելաւ եւ 1514–ին հասաւ Լիզպոն ու ներկայացաւ Մանուէլ Ա. թագաւորին, որ մեծ պատիւներով ընդունեցաւ զայն:

Մանուէլ Ա. մեծ կարեւորութիւն տուաւ դիմումին, որ կը վերաբերէր եթովպական եւ փորթուկալական ուժերով մղուելիք մեծ պատերազմի մը՝ Օսմանեան կայսրութեան դէմ, նպատակ ունենալով կործանել Մեքքէն, Մետինէն, տիրանալ Արեւելքի, վերագրաւել Պոլիսը եւ վերահաստատել քրիստոնեայ ազգերը իրենց իրաւունքներուն մէջ:

Մանուէլ թագաւոր Մատթէոսը ուղարկեց Հռոմ, Լեւոն Ժ. Պապին մօտ, որ իր կարգին նամակ մը տուաւ անոր 1514 Հոկտ. 10 թուականով, որուն մէջ ան կը քաջալերէր Լեպնա Տենկէլ թագաւորը եւ Հեղինէ թագուհին՝ շարունակելու պայքարը:

Մանուէլ Ա. Ափրիկէի մէջ իր դիրքերը ամրապնդելու նպատակով եւ Մատթէոսի առաջարկները շահաւէտ նկատելով՝ ընդառաջեց դիմումին: Դաշնագիրը կնքուեցաւ 1515–ին եւ նոյն օրերուն Մատթէոս Լիզպոնի մէջ Քրիստոսի կարգի ասպետի աստիճան եւ զգեստ ստացաւ. Թագաւորը միաժամանակ առատ նուէրներ տուաւ անոր:

Մատթէոս եւ փորթուկալական դեսպանութիւնը քանչորս ռազմանաւերով ճամբայ ելան Լիզպոնէն եւ հասան Հնդկաստան, ուրկէ ծովակալ Տիեկօ Լոփէս Սեգուէյրայի նաւատորմով 1520 Ապրիլ 16–ին հասան Եթովպիոյ ծովափնեայ կղզին: Ցամաք ելլելով՝ անոնք հասան Արքուիկօ, ուր բնակիչներուն եւ Փիսանի վանքի վանականներուն կողմէ դիմաւորուելէ ետք, լեռներու ու անտառներու մէջէն ճամբորդելով հասան Ս. Միքայէլի վանքը, ուր ընդունուեցան վանականներուն կողմէ: Հոնկէ ճամբայ ելլելէ ետք Մատթէոս տարափոխիկ տենդէ բռնուելով մահացաւ 48 ժամ ետք, Արգիգոյի Տեքոնա քաղաքին մէջ, 1520 Մայիս 23–ին: Անոր մահը պատճառ եղաւ փորթուկալական դեսպանութեան ձախողութեան, որովհետեւ միջնորդ թարգման մը չունէին. պատգամաւորութիւնը հինգ տարի մնաց Եթովպիա եւ յետոյ վերադարձաւ:

Մանուէլ (Էմանուէլ) թագաւոր, որուն օրով մեծ նուաճումներ կատարուած եւ ովկիանոսային ուղիներ յայտնաբերուած էին, մահացաւ 1521 Դեկտեմբերին, Լիզպոնի մէջ եւ Ժերոնիմոս վանքին մէջ թաղուեցաւ՝ արժանանալով «նուաճողներու նաւագնացներու եւ Հնդկաստանի, Արաբիոյ ու Պարսկաստանի առեւտուրի տէր» կոչումին:

ԽՈՒԱՆ Գ.Ի ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ

Մանուէլ Ա.ի մահէն ետք անոր յաջորդեց զաւակը՝ Խուան Գ.: Ան ծնած էր 1502 Յունիս 6–ին, Լիզպոն. նկարագիրով բարեպաշտ ու աստուածավախ, ստացաւ Խուան օ Փիետոսօ (բարեպաշտ) անունը:

Խուան Գ. ամուսնացաւ Հռոմէական Սրբազան կայսրութեան Քարլ Ե. կայսեր քրոջ՝ Քաթրինի հետ: Քարլ իր կարգին ամուսնացած էր Խուանի քրոջ՝ Իզապէլլայի հետ: Այս ամուսնութեամբ Սպանիոյ Ֆելիփէ Բ. թագաւորը յետագային Փորթուկալի գահին յաւակնորդ ներկայացաւ: Սարակոսայի 1529–ի դաշինքով Փորթուկալ ապահովեց Մալուքքան, իսկ Ֆելիփէի մնաց Սպանիան: 1533–ին Խուան Գ. փորթուկալցի վերաբնակիչներ տարաւ Պրազիլ, ուր յետագային, 1549–ին կեդրոնական իշխանութիւն հաստատուեցաւ Պահիայի մէջ: Հնդկաստանի մէջ Փորթուկալցիք 1535–ին գրաւեցին Տիուն եւ Սիամի հետ առեւտրական կապեր հաստատեցին, իսկ Մաքաոյի մէջ բնակավայր կառուցեցին: Ափրիկէի մէջ Խուան Գ. վերակառուցեց ծովափնեայ ամրոցներ:

ԱՍՊԵՏ ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ

«Ազգակ»

(Մնացեալը յաջորդով)

— ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ —

ԳՆԱԼԸԻ Կազդուրման կայանի խնամակալութեան եւ ԿԱՄՔ Հայախօսութեան եւ հայ մամուլին տէր կանգնելու խմբակին առաջարկով, Սեպտ. 8–ին, կայանի Ճամպազեան խաղավայրին մէջ, ազատ ասուլիս մը կազմակերպուած է, որ չահագրգռութիւն ստեղծած է հայ մամուլի եւ հայ գիրի ջատագովներուն մօտ: ԿԱՄՔ խմբակը կազմուած է շուրջ 15 անձերէ, ընդհանրապէս Զուարթնոց երգչախումբի նախաձեռնութեամբ մէկտեղուած, որոնք պահանջքը զգացած են հայ մամուլին տէր կանգնելու եւ այդ նպատակով հայախօսութիւնը քաջալերելու: Բացումը կատարած է Սեղրակ Տավուտեան, որ բացատրած է ձեռնարկին նպատակը եւ խմբակին առաջադրութիւնները: Օրուան կարգախօսը եղած է «Եկէք հայերէն խօսինք, որպէսզի նաեւ հայերէն կարդանք»: Կարճ ելոյթ մը ունեցած է Կարօ Գաբրիէլեան: Արտայայտուած է խմբակի անդամներէն տիկին Մարիամ Տրամէրեան, որ անդրադարձած է հայեցի ուսման եւ դաստիարակութեան կարեւորութեան: Հանդիսավարը հրաւիրած է իր խօսքը ըսելու «Մարմարա»յի խմբագրապետ՝ Ռ. Հատտէճեանը, որ 40 վայրկեան արտայայտուած է հաւաքոյթին տուն տուող հարցերուն մասին: Ան անհազանդ հնչեցուցած է Սփիւռքի մէջ արեւմտահայերէնի ապագային առընչութեամբ, դիտել տալով որ այդ սքանչելի լեզուն ոչնչանալու վտանգին դէմ յանդիման կը գտնուի: Շեշտը դրած է հայախօսութեան անհրաժեշտութեան վրայ եւ ըսած թէ յաղթահարելու համար դժուարութիւնները, հարկ է ակնարկները ուղղել դէպի մեր ուսուցիչները, մանաւանդ հայ լեզուի ուսուցիչները: Յիշեցուցած է, որ քանի մը տարի առաջ, Նիւ–Եորքի մէջ, մամուլի 200–ամեակի օրերուն, բանախօսութեան մը ընթացքին, առաջին անգամ ըլլալով, ըսած է թէ մեր հանրային կեանքին մէջ ունինք Սուրբ Երրորդութիւն մը՝ Եկեղեցի, Դպրոց եւ Մամուլ: Վերջաւորութեան, խմբակին անունով, բանախօսին յանձնուած է յուշատախտակ մը: Հաւաքոյթին «Մարմարա»յի 63–րդ տարեդարձին նուիրուած կարկանդակ մը բերուած է, ապա, հաւաքոյթը փակուած է քոքթէյլով:

***

ՍԱՄԱԹԻՈՅ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ բակին մէջ, Սեպտեմբեր 8-ին, բացուած յայտարարուած է 2003–2004 դպրոցական տարեշրջանի սեմին, վարժարաններու տարեկան պլուտճէներուն բացը գոցելու կոչուած մատաղօրհնութիւններու եղանակը: Բացումը կատարած է Մեսրոպ Պատրիարք, որ նախագահած է սարքուած սիրոյ ընթրիքին: Մասնակցած են շուրջ 250 հոգի: Սամաթիոյ Թաղային խորհուրդի ատենապետ Ժիրայր Կարիփեան Սահակեան վարժարանի եւ Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ տեղեկագիրը կարդացած է, ապա եւեւմտից տեղեկագիրը կարդացած է Թաղային խորհուրդի Բ. ատենապետ՝ Վարդան Մարանճեան: Պ. Նալպանտի խանդավառ ելոյթէն ետք, խօսքը տրուած է Սամաթիոյ մատաղի յանձնախումբի ատենապետ Մելքոն Գարաքէօսէին: Ան ծանրացած է վարժարաններու նիւթական դժուարութիւններուն վրայ, կոչ ընելով ծնողքներուն: Վերջին խօսողը եղած է Մեսրոպ Պատրիարքը, որ շեշտը դրած է հայ վարժարանին վրայ, որ միւս գիտելիքներուն առընթեր, մեր գոյատեւման համար անհրաժեշտ Հայոց գիրն ու լեզուն, հայ եկեղեցւոյ դաւանանքն ու աւանդութիւնները նոր սերունդներուն փոխանցելու հնարաւորութիւն կ'ընձեռէ: Սեղանին մասնակցողներէն, մէկ ժամուան մէջ գոյացած է 903 մատաղցու ոչխարի փոխարժէքը:

***

ՊԻՒՅԻՒՔՏԷՐԷԻ Հոխիսիմեանց երաժշտասիրաց դպրաց դաս երգչախումբի 59–րդ տարեդարձը տօնուած է Սեպտ. 7–ին, տեղւոյն եկեղեցիին մէջ: Արարողութեան նախագահած է Արամ Եպիսկ. Աթէշեան, որ նաեւ պատարագած ու քարոզած է: Արարողութենէն ետք հոգեճաշ մը տեղի ունեցած է եկեղեցւոյ փոքրիկ փակ սրահին մէջ: Սեղանին նախագահած են երկու քահանաներ՝ Յովհան եւ Մինաս: Կարօ Սրկ. խօսք առնելով դիտել տուած է որ երգչախումբին հիմնական անդամներուն թիւը հազիւ 14 է, ունի նաեւ օգնական մնայուն անդամներ, որոնց թիւը 10–ն է: Իր խօսքերուն առընթեր Կարօ Սրկ. յայտագիր մը գործադրած է: Ուղերձ մը կարդացած է ուսուցչուհի տիկին Միհրինէ Գըրպաշեան: Ապա, երգերով խանդավառութիւն ստեղծած են Գրիգոր Թէրզեան, Կարօ Սրկ.ի որդին: Խօսք առած է Ռ. Հատտէճեան, որմէ առաջ Կարօ Սրկ. անդրադարձած է «Մարմարա»–յի 63–րդ տարեդարձին եւ գծած անոր դիմագիծը: Ռ. Հատտէճեան գնահատած է Հոխիսիմեանց դպրաց դաս երգչախումբի աշխատանքը:

ՕՐՈՒԽՍՏ

ԹՈՐՈՍԵԱՆ «ԿՐՏՍԵՐ»

Ուրբաթ, Սեպտեմբեր 12ին, Սէն Թ'Էօսթաշ եկեղեցիին մօտիկ պատկերասրահներէն մէկուն մէջ, միօրեայ նկարչական ցուցահանդէս մը կազմակերպուած էր. Թորոսեան «կրտսեր» (Ստեփան Թորոսեան), որդին՝ լիբանահայ ծանօթ նկարիչ՝ Յարութիւն Թորոսեանի, իր վերջին գործերը կը ցուցադրէր:

Երիտասարդ Ստեփան Թորոսեան կը սերի «Պանտ տեսինէ»ի աշխարհէն: Ան է, որ քանի մը տարի առաջ նկարազարդած էր Անթիլիասի մէջ լոյս տեսած Փաւստոս Բիւզանդի «Արշակ Երկրորդ եւ Շապուհ Երկարակեաց» մանկապատանեկան գրքոյկը ուր արդէն կը նշմարուէր գծագրութեան իր ունեցած կատարեալ տիրապետումը:

Այս ցուցահանդէսին առթիւ, չահեկան էր ծանօթանալ արուեստագէտին նոր գործերուն: Նախ, երկրաչափական եռանկիւնային ձեւաւորումներով ստեղծագործութիւններ. ապա նաեւ երազային բնաշխարհներու մէջ մխրճուած անձեր, որոնք կը յայտնուին քարայրներու մէջ կամ ժայռերով շրջապատուած, մերկ, մկանները պրկուած («Սպասում», «Արխանի թելը», «Սալոմէ» կամ «Իքարի թըռիչքը»):

Արուեստագէտ մը անընդհատ փնտըռտուքներու մէջ է: Տարիներուն հետ իր գործերը կը ձեւափոխուին, ձգտելու համար դէպի կատարելութիւն:

Մեծ զգայնութեան տէր ու իր արուեստին տիրացած նկարիչ՝ Ստեփան Թորոսեանին այժմ կը մնայ իր գեղարուեստական ուղին ճշդել, իր ինքնատիպ ոճը հասցնելու՝ հասունութեան ու բիւրեղացման ճանապարհին:

Հ. ՀՐԱՉԵԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

Բ Ե Ր Ք Ա Հ Ա Ւ Ա Ք
Յուշեր եւ Պատմուածքներ

ՀԱՅԿ ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ

«Զանգակ-97» Հրատարակչութիւն, Երեւան

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՄԷՋ

«ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ»

Էնսինոյի Ֆերահեան ազգ. վարժարանի «Աւետիսեան» սրահին մէջ, Օգոստոս 9–ին, տեղի ունեցած է «Միջին Արեւելեան Երեկոյթ» մը, կազմակերպութեամբ Եկեղեցւոյ Տիկնանց Օժանդակ Մարմնին: Յայտագիրը վարած է Մարտիկ Քէօշկէրեան: Տիկնանց Օժանդակ Մարմնի ատենապետուհին՝ Պէթի Դաւիթեան, շնորհակալութիւն յայտնած է Սիլվա Պետիկեանին, սրահի «հազար ու մէկ գիշերներ»ը յիշեցնող զարդարանքին համար: Երգիչ Ճանի հայկական եւ մանաւանդ արաբական երգացանկով խանդավառած է ներկաները: Ապա, դերասան – բեմադիր Գրիգոր Սաթամեան երկու ժամ երգիծական ներկայացումներով եւ մանրավէպերով հանդէս եկած է: Ուրախ մթնոլորտի մէջ եղած են նուէրներ ի նըպաստ եկեղեցւոյ:

***

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ – ՎԱՃԱՌՔ

Էնսինոյի «Տիգրանեան» սրահին մէջ, Օգոստոս 17–ին, տեղի ունեցած է պատմական արժէք ներկայացնող գեղանկարներու, հնատիպ գիրքերու, արժէքաւոր իրերու, արծաթեղէնի, դրամի, դրոշմաթուղթի, քարտէսներու եւ այլ հաւաքածոներու ցուցահանդէս – վաճառքը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի:

[illegible]

ԽԱԺԱԿ ՕՀԱՆԵԱՆԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Տէսինի Թոպոկան(*) մշակոյթի կեդրոնին մէջ Սեպտ. 19–էն Հոկտ. 19 կը ցուցադրուին Խաժակ Օհանեանի արուեստի լուսանկարները: Ցուցահանդէսը կը կրէ «Խաժակ Օհանեան Շիքակոյի մէջ» խորագիրը:

(*) Salle des Expositions du Toboggan; 14, avenue Jean Masset, 69150 Décines

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Բ.

Ցանցառ նամակներու փոխանակութենէ վերջ, զիրար կորսնցուցինք: Կեանքը մեզ կլանեց:

Պատերազմը, մեր մէջ ապրող անցեալը աւրշտկած ու յիշատակները խեղաթիւրած էր արդէն, երբ քանի մը տարի վերջ ուրեմն ունեցայ տիկին Ամատեանի հետ, Բանկալթիի մայթերուն վրայ, այն անակնկալ հանդիպումը, որուն անդրադարձած էի պատմութեանս սկիզբը:

Անհրաժեշտ չէ՞ սակայն հոս փակել իրենց անցեալին վրայ բացուած այս մեծ փակագիծը: Ի՞նչ կը մնայ տակաւին յայտնելիք: Եւ ինչո՞ւ երկարաձգել:

Փափկանկատութիւնը թոյլ չի տար ինծի աւելի մանրամասնելու այդ անղեկ ու անուղեւոր նաւուն նաւաբեկութիւնը: Հպարտ ու չարքաշ յամառութեամբ անոնք, մայր ու նորահաս աղջիկներ, գիտցան տանիլ անարժան թշուառութիւն մը, որ յամրօրէն կը քամէր իրենցմէ ամէն թարմութիւն, ամէն յոյս: Ջինադադարը իրենցմէ խլեց իրենց հայրը վերադառնալու ակնկալութիւնն անգամ: Հէք Ամատեան, խիզախ ու անժամանակեայ վրիպանքդ փշրեց քեզ ու ընտանիքդ խութերու վրայ, ու բեկորներդ կը փտին ահաւասիկ թշուառ ու թանձր տիղմին մէջ խրած...

Գ.

Եւ, սակայն...

Մինչ կը կարծենք երբեմն հաշուեյարդարը ընել կեանքին ու մարդոց, յանկարծ կը զգանք որ անոնք կը բախին մեր բառերուն ու մտածումներուն տակէն: Աշխարհը կը յորդի, կ'ողողէ մեր յաւակնոտ իմաստութիւնը, ան կը հեգնէ այն անզօր փորձառութիւնը, որով կը կարծենք տեսնել ու հասկնալ մարդոց ճակատագիրը, ինչպէս կոյր մը, որ քթին ակնոց դնելով կը կարծէ տեսնել իրերու խորքը:

Ապա, ուրեմն, անգամ մըն ալ ինծ վիճակեցաւ հանդիպիլ անակնկալօրէն իրենց, Ամատեաններուն: Ու չգիտեմ ինչո՛ւ, տեսնելով Սեդան ու Սեզան, այդ երկու հակոտնեայ քոյրերը, կերպարանափոխուած՝ տարօրինակ լոյսով մը, յիշեցի անմիջապէս իրենց հայրը, ու կարծեցի զգալ թէ անոր ժամանակավրէպ հոգիէն բոց մը եկած էր հասուննալու իր աղջիկներուն ակնարկին խորը, պայծառացնելու անոնց կեանքը իմաստով մը:

Քանի մը տարիներ անցած էին արդէն: Ի՞նչ անուն տալ յետպատերազմեան այդ շրջանին, որ մեզ, հայ երիտասարդներս ընդլայնեց պահ մը, ու յետոյ զգետնեց ու բզիկ բզիկ ըրաւ:

Ո՛վ զինադադարի դրօշազարդ տօնածառ, որու շուրջ խայտացինք միամտօրէն, երախայի նման... քու ճիւղերէդ պսպղուն խոստումներ ու բազմերանգ ուետիներ կախուած էին... Պզտիկ հով մը տապալեց քեզ, Կաղանդի ծառ, ու տեսանք որ ամբողջ պաճուճանքդ սնամէջ ու դիւրաբեկ խաբկանք մըն էր աչքի: Սկսանք քաւել մեր յոյսերու մեղքը. յանցանքը՝ իրաւունք ունենալու:

***

Զոհ ըլլալէ վերջ պէտք եղաւ ըլլալ քաւութեան նոխազ: Իւրաքանչիւրը մեզմէ դատապարտուեցաւ անազորոյն ճիգի մը՝ մարսելու այդ օրերու նողկանքը եւ խեղկատակութիւնը: Անհրաժեշտ եղաւ մեզ համակերպիլ ու հանդուրժել աղէտներու, սեւ անակնկալներու ու աշխարհի բարոյական սնանկութեան:

Ի՜նչ նեխած ժամանակ, Աստուած իմ.. Մեծապատիւ բարեկամներ նուազուրդի հանեցին մեր կեանքն ու իրաւունքը: Մեզ մերկացնել տալէ յետոյ, իրենց քուրջերը նետեցին մեր վրայ իբրեւ ողորմութիւն: Թաւշապատ բազկաթոռներու վրայ ոսկեզօծ Սկզբունքը, ու Պատիւը, ու Խոստումը ինքզինքնին վաճառեցին, պոռնկացան այնքան ինքնամատոյց հեշտութեամբ, որքան կամուրջի կամարներուն տակ՝ մուրացկան բոզերը: Աստուածներու փըտախտը՝ դիւակներու քայքայումէն վերջ՝ անշնչելի ըրած էր այդ օրերու կլիման:

Սկսաւ հոգեկան տեղատուութիւնը: Քեմալական գրոհին առջեւ, Պոլիս, ուր կը գտնուէի այդ օրերուն, կը պարպուէր: Երիտասարդութիւնը՝ լքած բարոյական բոլոր դիրքերը, հայրենիքի մը բոլոր ճամբաները, կը փախէր խուճապահար: Սեւ մաղձը կը դառնար երակներու մէջ, արեան տեղ: Ոչ ոք կը խորհէր կառչիլ, հակազդել ու հաւատալ բանի մը: Նաւը ծակած էր, դատապարտուած ընկղմելու: Թող փախի, ով կրնայ, ուր կ'ուզէ... Մոռցած թէ այդ նաւուն անունն էր «հայրենիք» ու մեր միակ խարիսխը ու դրօշը, մեր միակ ապաստան՝ հոն էր, այդ վայրավատին նաւուն մէջ, եւ ոչ այլուր:

Այդ խուճապահար տրամադրութիւնը վարակած էր եւ զիս: 1923–ի այն ամրան, ինչպէս շատեր իմ սերունդէս, ես ալ յանդած էի այդ պարտութեան: «Այո՛, սնանկացած ենք ազգովին. մեր դատը՝ կորսուած իրաւունք մըն է. անհրաժեշտ է վաճառքի հանել ինչ որ ունինք կամ ինչ որ ենք, ու երթալ, երթա՛լ հեռու, մի որեւէ տեղ, հոգ չէ թէ ուր, թէկուզ չինումաչին, կամ գրողին ծոցը, – բայց ո՛չ, ամենեւին ոչ հոն, ուր կոչուած ենք ապրելու»...

Ահա ճիշդ այդ տրամադրութեամբ գըրաւուած, ի՜նչ մեծ եղաւ զարմանքս, երբ այդ տարին, ամրան յետմիջօրէ մը, Ղալաթիոյ քարափին վրայ հանդիպեցայ Ամատեան քոյրերուն:

Զարմանքիս խորը յուշերու ու զգայութիւններու յորդ ժայթքում մը կար անշուշտ: Երկար բաժանումէ մը յետոյ գիրենք կը գտնէի հասուն, չքնաղ աղջիկներ: Իրենց ֆիզիքը, իր վերջնական ու կատարեալ գիծերը գտնելէ յետոյ, կը ճառագայթէր ինքնաբուխ, հաստատուն ու ջերմ լոյս մը: Այո՛, այդ աղջիկները կը նշուլէին անորակելի բան մը, ճիշդ նման բոլոր այն իրերուն, որոնց լոյսը եւ տենդը իրենցմէ է, իրենց խորունկէն, եւ ոչ դուրսէն...

(Շար. 17)

Պ. Ժան Մատոյեան,

Տէր եւ Տիկին Փաթրիք եւ Սանտրին Նուլօ եւ զաւակները՝ Միքայէլ եւ Պետրոս,

Փափազեան ընտանիքները

խոր ցաւով կը գուժեն իրենց կնոջ, մօր, մեծ-մօր, քրոջ, տալոջ, հօրաքրոջ՝

ԺԱՆԷԹ ՄԱՏՈՅԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Սեպտեմբեր 18-ին, 73 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Երկուշաբթի, Սեպտեմբեր 22-ին, Իսի-լէ-Մուլինոյի Ս. Մարիամ Աստուածածին եկեղեցին:

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները Մատոյեան ընտանիքին:

Monsieur Jean Madoyan
son époux,
Monsieur et Madame Patrick et Sandrine Nouleaud
son gendre et sa fille,
Michael et Bedros Nouleaud
ses petits-enfants,
Et les Familles Papazian
son frère, sa belle-sœur et les neveux
ont la douleur de vous faire part du décès de

Madame Janette MADOYAN

survenu le 18 Septembre 2003, à l'âge de 73 ans.

Les obsèques ont été célébrées le Lundi 22 Septembre 2003 en l'église apostolique arménienne Sainte Marie Mère de Dieu à Issy-les-Moulineaux.

«HARATCH».- Nos sincères condoléances à la Famille Madoyan.

ՎԱՐԱԳԱՑ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Առնուվի-լի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առիթով, հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՍՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Արեւմտեան Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի աւանդական մատաղի օրհնութիւն, ապա հոգեհանգստեան պաշտօն՝ վախճանեալ հոգեւորականներու եւ բոլոր ննջեցեալ բարերարներու յիշատակին:

Հուսկ, ժողովուրդը կը հրաւիրուի հաւաքուելու սիրոյ սեղաններու շուրջ, Espace Charles Aznavour հանդիսասրահին մէջ:

Կը յուսանք վայելել բոլորիդ ներկայութիւնը՝ միասնաբար հաճելի քանի մը ժամ անցընելու համար:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30
Hommage à
K O M I T A S
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

CHENE

Date à retenir
Grande braderie de Noël
les 6 et 7 décembre
CHENE France

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

Փ Ա Ր Ի Զ

Կը ցուցադրէ
Վիգէն Չալտըրանեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեամբ, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15-ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 ժամ տեւողութիւն)

ժամը 18·30-ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 ժամ 40 տեւողութիւն)

Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
ժամը 20·30-ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՑ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 ժամ տեւողութիւն)

Տախքերու մասնակցութիւն –
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ:

⁂

ՆՈՒԷՐՆԵՐ
Ի ՆՊԱՍՏ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ
ՆՈՐ
ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ

Տիկին Լիզա Բարան (Նանթ) 60 Եւր.:
Լիոն եւ իր շրջանները. –

Տիկին Օտէթ Իւթիւճեան 600 Եւր., Տէր եւ Տիկին Ժան Երեմեան 1.000 Եւր., Պ. Հայկազ Ասատուրեան 500 Եւր.:
Միացեալ – Նահանգներ. –

Պ. Վազգէն Սիւրմէնեան 300 Եւր., Տէր եւ Տիկին Օկիւստ եւ Վիգի Ռէյս 500 Եւր., Տիկին Սեդա Վարդապետեան 100, Պ. Յարութիւն Արմէնեան 50, Պ. Վազգէն Գասապեան 100, Տէր եւ Տիկին Սարգիս եւ Անի Մանուկեան 75, Պ. Արմէն Շամամեան 100, Տէր եւ Տիկին Հրաչ եւ Սեդա Սիմոնեան 500, Տէր եւ Տիկին Ռուբէն եւ Քաթի Սիմոնեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժիրայր և Սրբուկ Սարգիսեան 1.000, Տոքթ. Հրայր եւ Զարուկ Գապաքեան 250, Տիկին Վարդուհի Եաղլեան 75, Պ. Սեւան Գապաքեան 50, Պ. Ճոն Գեհրիկեան 100, Պ. Պերճ Մանուկեան 100, Ռուբինա եւ Սալբի Բագրատունի 100, Տիկին Արսինէ Շահմելիքեան 75, Տիկին Գարմէն Տէր-Կարապետեան 150, Սինանեան (Տէվըլոփմէնթ) 2.000, Պ. Անդրանիկ Գասապեան 2.000, Օրունքէքսիլ Քամիլի Թրըսթ 2.000, Տէր եւ Տիկին Միշէլ եւ Լիզա Մինասեան 2.000, Տէր եւ Տիկին Հրաչ եւ Հելգա Սարգիս 2.000 Եւր.:

(Շար.)

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

ՏՕՆ ՎԱՐԱԳԱՅ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28,
Տօն Վարագայ Սրբոյ Խաչի:
Առաւօտեան ժամերգութիւն՝
ժամը 8·30-ին,
Հանդիսաւոր պատարագ՝ ժամը 10-ին:
Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՋԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ
Հոգեւոր Հովիւ

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Սեւրան – Լիվրի – Կարկանի «Տիրուհի Միսաքեան» մասնաճիւղը իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Փափազեան եւ Սարգիսեան ընտանիքներուն Ֆապիէն-Թագուհի Սարգիսեանի կանխահաս մահուան առթիւ:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Section «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret: 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

L' U G A B — F R A N C E

organise
LE 15 NOVEMBRE
dans les Salons de l'Hôtel Intercontinental

un dîner de gala

en l'honneur de
M. PATRICK DEVEDJIAN,
Ministre délégué aux libertés locales,
premier Français d'origine arménienne, né en France,
élevé à une fonction ministérielle.

Réservation à l'UGAB
Tél. : 01 45 24 72 75 — Fax : 01 40 50 88 09
E-mail : ugab@wanadoo.fr

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 24
MERCREDI
24 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար· 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·776
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.776

ՕՐՈՒԱՆ ԴԻՊՔԵՐԸ

Ն Ի Ւ – Ե Ո Ր Ք

ՇԻՐԱՔ Կ'ՈՒԶԷ ՀԱՆԴԱՐՏԵՑՆԵԼ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐՆ ՈՒ ՀՐԵԱՆԵՐԸ

Նախքան գլուխ – գլխի հանդիպումը Պուշի հետ (Սեպտ· 23–ին) Շիրաք «Նիւ-Եորք Թայմզ»ի հարցազրոյցէն զատ, ուր կ'ըսէր թէ Ֆրանսա պիտի չգործածէ իր վէթօն, հաշտարար այլ արարքներու ալ դիմեց: Այսպէս, Սեպտ· 22–ին, ֆրանսական հիւպատոսարանին մէջ հանդիպում մը ունեցաւ հրեայ համայնքին հետ, որոնց նախ Ամանորը շնորհաւորեց (Հէփի Նիւ Եար, Պոն Անէ, Շանաթովա): Ապա, յայտնեց թէ խորապէս ազդուած է ամերիկեան կարգ մը մեռեալներու մղած արշաւէն, երբ Ֆրանսան կը ներկայացնէին որպէս հակահրեայ երկիր մը: Բացատրեց նախ, որ Ֆրանսայէն եկած է «բարոյական չորս վկաներով», յանձինս Սիմոն Վէյլի, նախկին նախարար, Արի Շթէկլ, Իսրայէլեան տիեզերական Ալեանսի նախագահ եւ բժշկութեան դասատու, Ռոժէ Սիւքիէրմանի (ԳՐԻՖ-ի նախագահ) եւ Տաւիտ տը Ռոշիլտի: Ապա, Շիրաք մէկուկէս ժամ տրամադրած է համոզելու համար ունկնդիրները որ Ֆրանսա հակահրեայ չէ, անարդար ամբաստանութիւն մըն է, նման բան երբեք մաս չէ կազմած իր քաղաքականութեան եւ չի կրնար կազմել: Որպէսզի աւելի համոզիչ ըլլայ, անձնական փաստեր թուած է, ինչպէս Վէլ տ'Իվի իր ելոյթը որու ընթացքին ընդունած էր ֆրանսական Պետութեան պատասխանատուութիւնը Ֆրանսայի Հրեաներու տեղահանութեան մէջ (ի դէպ, Միթերան միշտ մերժած էր նման ճանաչում մը), յետոյ յիշեցուցած է որ Ֆրանսա «զերօ հանդուրժողութիւն» կը քարոզէ հակահրէութեան պայքարին մէջ եւ թուած է Ռաֆարէնի կառավարութեան ձեռք առած բոլոր միջոցները տարիէ մը ի վեր՝ կրօնական վայրերու պաշտպանութիւն, Փետրուար 2003–ի Լըլուշ օրէնքը, որ ծանր պատիժներ կը նախատեսէ ցեղապաշտական յարձակումներու պարագային, տասը միջոցները՝ պայքարելու համար ցեղապաշտութեան եւ հակահրէութեան դէմ, դպրոցը համացանցի վրայ, եւլն·, եւլն·: Այս ճշդումներէն ետք, Շիրաք անդրադարձած է Մերձաւոր-Արեւելքի խաղաղութեան գործընթացին: Բարեկամական լաւ հանդիպում մը եղած է (Ֆրէնտլի Միթինկ) ինչպէս որակած է Ամերիկա–Հրէական Կազմակերպութեանց մէկ անդամը:

***

Ֆրանսայի դերքը յստակ է ինչ կը վերաբերի Իրաքի: 6–էն 9 ամիսներու ընթացքին հարկ է իշխանութիւնը Իրաքցիներուն յանձնել:

Ամերիկեան մամուլը ծանր յարձակում անցած է Ֆրանսայի դէմ: Ֆրանսա մեր թշնամին կը դառնայ, կ'ըսէ Թոմաս Ֆրիտման, «Նիւ–Եորք Թայմզ»ի աշխատակիցը, աւելցնելով որ Ֆրանսա կ'ուզէ որ ԱՄՆ ձախողի Իրաքի մէջ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄՈՆՓԸԼԻԷԻ եւ ՆԻՄԻ շրջանը եւ ընդհանրապէս Հերոյի եւ Կառի նահանգները աղէտալի օր մը ապրեցան Սեպտ· 22–ին, փոթորիկի եւ ահաւոր ողողումներու հետեւանքով: Մոնփըլիէ ջուրերու տակ մնացած էր, իսկ Լիւնէլը ամբողջովին կղզիացած էր եւ աշակերտներն ու ուսանողները դպրոցներու եւ հաստատութիւններու մէջ գիշերեցին: Հրահանգուեցաւ ծնողքներուն որ չփորձուին երթալու իրենց զաւակները տուն բերելու: Մոնփըլիէի մէջ քանի մը տանիքներ ալ փլած են: Հրաշքով փրկուած է կին մը որ խեղդուած կը կարծուէր, բայց կոյուղիէ մը յափշտակուելէ ետք դուրս ելած էր ջրանցքէ մը: Շրջանը, ներառեալ Պուշ–տիւ–Ռոնի նահանգը աղէտեալ նկատուած էին, բայց Սեպտ· 23–ին, փոթորիկ, հով եւ անձրեւ ուղղութիւնը կը փոխէին:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ եւ Միացեալ–Նահանգներու միջեւ վարկերու համաձայնագիր մը ստորագրուած է: ԱՄՆ–ու Ելմտական նախարարը՝ Ճոն Սնօ յայտարարած է, որ վարկի 8,5 միլիառ տոլարի համաձայնութիւն մը գոյացած է ԷՖ–ԷՄ–Ի–ի (Դրամական Միջազգային Ֆոնտ) ժողովներու ընթացքին եւ չեշտած· «Այս օգնութեան նպատակն է զօրավիգ ըլլալ Թուրքիոյ բարենորոգումներու ընթացքին եւ դարմանել Թուրքիոյ կրած վնասը Իրաքի պատերազմէն»:

ՔԻՒՐՏ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՆԵՐ ձերբակալուած են, Սեպտ· 22–ին, Թուրքիոյ մէջ, տասը օր առաջ Գերմանիա տեղի ունեցած քրտական փառատօնի մը կապակցութեամբ: Ձերբակալուած են ՏԵՀԱՓ–ի ղեկավարը՝ Թունճէր Պաքըրհան եւ Ահմէտ Թուրան Տէմիր՝ Ժոզկիւր կուսակցութենէն: Երկու պարագլուխները եւ ռոքի ծանօթ երգիչ մը՝ Հալուք Լեվէնթ կրնան մեղադրուիլ որպէս օժանդակողներ քրտական ապստամբութեան, հանդիսականներու առջեւ, որոնց ձեռքերուն մէջ կային Ա· Էօճալանի դիմագիծով դրօշակներ:

ՊԱՂՏԱՏԻ ՄԱԿ–ի շէնքին մօտ, Սեպտեմբեր 23–ին, նոր ոճրափորձ մը գործուեցաւ որու հետեւանքով երեք նոր մեռեալներ կային եւ վիրաւորներ:

ԱԼՍԹՈՄ փրկուեցաւ, գոնէ առժամապէս, թէեւ աշխատաւորները մտահոգ են եւ վստահ չեն որ գործազրկութիւն պիտի չըլլայ: Գլխաւոր կեդրոնը՝ Պելֆոր այդ մղձաւանջով կ'ապրի: Ֆրանսայի Ելմտական նախարարութեան ծրագիրը, այս անգամ արժանացաւ Պրիւսէլի հաւանութեան: Կառավարութիւնը 800 միլիոն Եւրօ պիտի տրամադրէ (նախապէս 500 միլիոն էր), որոնց մէկ մասը պիտի հատուցուի բաժնեթուղթերու ձեւին տակ հինդ տարիներու երկայնքին (300 միլիոն) եւ 200 միլիոնն ալ 15 տարիներու երկայնքին: Դրամատուներն ալ հաւանեցան մնացեալ 2,4 միլիառը ապահովել: Ընկերութիւնը պարտի վերահաստատել իր պիւտճէն, յաճախորդ գտնել:

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ՎԱՏԻԿԱՆԻ միջեւ դիւանագիտական միջադէպ մը պատահած է Սեպտեմբեր 20–ին, երբ Վրաստանի զօրաւոր Օրթոտոքս Եկեղեցիին կրօնապետը՝ Իլիա Պատրիարքը հրահանգած է Շեւարնածէին որ չստորագրէ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ իրաւական ճանաչման «անընդունելի» համաձայնագիրը: Այդ յայտարարութիւնը պատճառ եղած է որ Պապին «Արտաքին նախարարը» Հռոմ վերադառնայ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 22/23)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ՍՓԻՒՌՔ ԱՌԱՋԻՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎԸ

Երեւանի մարզահամերգային համալիրին մէջ Սեպտ· 22–ին բացուած է Հայաստան–Սփիւռք Ա· տնտեսական համաժողովը, ներկայութեան նախագահ Ռ· Քոչարեանի, ԼՂՀ նախագահ Ա· Ղուկասեանի, Հայաստանի ու ԼՂՀ վարչապետներուն, այլ պաշտօնատար դէմքերու: 300 մասնակցողներու կէսը Սփիւռքէն է· Ռուսաստանէն, ԱՄՆ–էն, Սուրիայէն, Գանատայէն, եւլն·: Համաժողովին նախագահած է Առեւտուրի նախարար Կարէն Ճշմարիտեան:

Նախագահ Ռ· Քոչարեան իր ելոյթին մէջ ըսած է թէ Հայաստանի հիմնական նպատակն է տնտեսական գործակցութեան ընդլայնումը եւ որակին բարձրացումը: Ըսած է նաեւ թէ իրենք շահագրգռուած են որ ամէն մէկ Սփիւռքահայ իր գործը ունենայ Հայաստանի մէջ: Վարչապետ Ա· Մարգարեան յայտարարած է թէ կառավարութիւնը ստեղծած է ներքին եւ արտաքին ներդրումները ապահովելու պայմաններ եւ թէ «Հայաստան իր առջեւ խնդիր է դրել ստեղծել այնպիսի հզօր պետութիւն որ, ապահովի Հայաստանի ու Արցախի անվտանգութիւնն ու զարգացումը» ըսած է ան:

ԼՂՀ վարչապետ Ա· Դանիէլեան ներկայացուցած է Ղարաբաղի տնտեսութեան վիճակը, զարգացման հեռանկարները: Ան ալ հրաւիրած է գործօն մասնակցութիւն բերելու այդ տնտեսութեան:

Սփիւռքէն գործարար Հայկ Ասլանեան որ ադամանդի մշակման ընկերութիւն հիմնելով Հայաստան առաջին ներդրում ընողներէն եղած է, ներկայացուցած է իր գործունէութիւնը, ըսելու համար որ մինչեւ այսօր այդ գործատան մէջ չորս միլիոն տոլարի ներդրում կատարուած է եւ Հայաստան յղկուած ադամանդները աշխարհի լաւագոյններուն կարգին են:

Նոյն օրը համաժողովի աշխատանքէն ետք բացուած է Փան Արմինիըն Էքսփօ 2003 ցուցահանդէսը:

***

«ՀԱՄԱԿԱՐԳՉԱՅԻՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒԱԿԱՆ ԹԷՔՆՈԼՈԺԻՆԵՐ» ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԸ

Գիտութեան ակադեմիայի 60–ամեակին նուիրուած «Համակարգչային եւ տեղեկատուական թէքնոլոժիներ» միջազգային գիտաժողովը բացուած է Սեպտեմբեր 22–ին, մասնակցութեամբ 250 գիտնականի որոնց 25–ը արտասահմանէն են: Ձեռնարկին ընթացքին ծրագրուած են շուրջ 120 զեկուցում, կլոր սեղաններ:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆՑԻ ՄԸ ՅԱՆՁՆԱԾ Է

Ազրբէջանական իշխանութիւններուն յանձնուած է Ազրբէջանցի մը որ Սեպտ· 13–ին անցած էր հայկական զինեալ ուժերուն հսկողութեան տակ գտնուող տարածքը եւ ձերբակալուած: Յանձնումը կատարուած է Ազգամի շրջանին մէջ միջազգային Կարմիր Խաչի աջակցութեամբ:

***

ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՓՈԽ–ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ՀԵՐՔՈՒՄԸ

Մշակոյթի և Երիտասարդութեան հարցերու փոխ–նախարար Կարէն Արիստակէսեան որ Հարաւային Կովկասի Մշակոյթի նախարարներու Գ· հանդիպումին մասնակցելու համար Թուրքիա կը գտնուէր, թրքական լրատուներու յատուկ ուշադրութեան թիրախ եղաւ, իրեն վերագրուած արտայայտութիւններով: Թրքական աղբիւրներու համաձայն, Կ· Արիստակէսեան նշած էր թէ «անցեալի բոլոր դէշ միջադէպերը պէտք է մոռցուին»:

Փոխ–նախարարը Երեւան վերադարձին բացատրած է թէ սխալ ըմբռնումի տեղի տուած է իր ելոյթը: Ինք ըսած է թէ Հայաստան իր մշակութային քաղաքականութեան մէջ կարեւոր կը նկատէ երկխօսութիւնը, նոր գործընկերութեան հաստատումը: Միայն գործակցութեան, բարիդրացիական յարաբերութիւններու հաստատումով կարելի համարած է կանխել պատմութեան ազաւաղումը ի վընաս զրացի ժողովուրդի, մշակութային ժառանգութեան ոչնչացումը, դրացի ժողովուրդի ազգային արժանապատուութեան վիրաւորումը: Ան իր խօսքը աւարտած է հարց տալով· «Բայց արդեօ՞ք մենք յաւ ենք ճանաչում միմեանց, մեր հարեւան ժողովուրդներին, որոնցից իւրաքանչիւրն իր ներդրումն ունի համաշխարհային քաղաքակրթութեան մէջ: Հայոց մեծ բանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանի բառերով ասած՝ "Միթէ դեռ ժամանակը չի, որ իրար մօտենանք, ճանաչենք, ներենք, սիրենք"»:

ԼՂՀ

ՄԶԿԻԹ ՀԱՅԱՑՆԵԼՈՒ ԾՐԱԳԻՐ ՉԿԱՅ

Յուշարձաններու պահպանութեան վարչութեան պետ Ս· Սարգսեան պատասխանելով Ղարաբաղի մահմետական յուշարձանները «հայացնելու» մասին եւ Շուշիի մզկիթը հայկական թանգարանի վերածելու մտադրութեան առընչուած ազրբէջանական պնդումներուն, ըսած է· «Ոչ ոք չի պատրաստւում ձեռք տալ, առաւելին՝ հայկական թանգարան դարձնել Շուշիի երկու մեծ մզկիթները»: Ինչ կը վերաբերի ղարաբաղեան պատերազմին լրջօրէն վնասուած մահմետական ոճի փոքր շինութեան որ կը գտնուի մզկիթներէն քիչ հեռու, Ս· Սարգսեան ըսած է թէ ան պատմական յուշարձան չէ եւ թէ նորոգուելէ ետք թերեւս գործածուի որպէս վարչական շէնք:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՃԱՏՐԱԿ

Վանաձորէն պատանի ճատրակ խաղացող Սամուէլ Տէր–Սահակեան ինը կարելի կէտէ 8 շահելով եւ առանց պարտութեան աւարտելով մրցաշարքը (7 յաղթանակ, 2 հաւասար) մինչեւ 10 տարեկաններու Եւրոպայի ախոյեան հռչակուած է:

Չեռնոգորիայի Բուդվա քաղաքին մէջ տեղի ունեցած ախոյենութեան Երեւանէն Զաւէն Անդրէասեան մինչեւ 14 տարեկաններու խումբին մէջ ապահոված է պրոնզէ մետալ, վերջին խաղին յաղթելու պարագային կրնայ նոյնպէս իր խումբին Եւրոպայի ախոյեանը դառնալ:

ԺԻՒՏՕ

Թուրքիոյ մէջ աւարտած ժիւտոյի միջազգային մրցաշարքին Հայկ Վարդանեան եւ Աշոտ Գասպարեան շահած են արծաթէ մետալներ: Երկուքն ալ հանդէս եկած են Հայաստանի հաւաքականի կազմին մէջ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐ

ՆԵՐԿԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԷՆ «ԼԵԶՈՒԻՆ ԲԱՐԳԱՒԱՃՈՒՄԸ»

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԱՂԼԵԱՆ

Արեւելահայերու մօտ աւանդական սովորութիւն դարձած է, առանց պեղելու հայ լեզուի հարուստ գանձարանը, անոր բառակերտման ճկունութիւնն ու հնարաւորութիւնները, դիմել դիւրին ճանապարհին՝ օտար (արեւմտեան) լեզուներէն անմիջական փոխառումներուն, երբեմն կրկնակի աղաւաղումներով՝ թէ՛ հնչիւնային եւ թէ՛ իմաստային առումով:

19-րդ եւ 20-րդ դարերուն, օտար բառերու ներխուժումի Հայոց արեւելահայ լեզուին մէջ, հիմնական աղբիւրը ռուսերէնն ու գերմաներէնն էին: Այդ բառերը արդէն իսկ աղաւաղուած _ ներմուծուած էին ֆրանսերէն լեզուէն ռուսերէնին մէջ ու յարմարցուած այդ լեզուին քերականական եւ հնչիւնային օրէնքներուն: Իսկ արեւմտահայերէնը, անարգել փոխառնելով այդ օտարացած բառերը, անգամ մը եւս աղաւաղելով հայացուած կը թուէր ըլլալ եւ նամանաւանդ՝ հայ լեզուն... «եւրոպականացուած, քաղաքակիրթ մակարդակին հասցուած»: Այս առընչութեամբ թեր եւ դէմ քննադատական երկար բանավէճեր գրի են առնուած 19-րդ - 20-րդ դարերու արեւմտահայ _ սփիւռքեան եւ արեւելեան (ռուսահայ) _ խորհրդահայ մամուլի էջերուն մէջ:

Արեւմտահայերէնը մշակողները իրենց առջեւ միշտ առաջնային խնդիր են դրած նախ՝ պեղել հայ լեզուի հարուստ, ճկուն եւ հնարաւոր ակունքները, ժամանակակից բառակազմութեան համար, եւ որդեգրել այդ հնարաւորութիւնները նախքան հեշտօրէն օտար լեզուներէն տառացի ու մեքենական փոխառումներ կատարելը, որոնք կ՚ըլլան երբեմն իմաստային սխալ ու անտեղի գործածութեամբ: Մինչդեռ օտար հայագէտներ իրենց հիացումը արտայայտած են հայ լեզուին բառակազմութիւն հեշտացնող իւրայատուկ քերականական ճկունութեան ու հարստութեան:

Իսկ Արեւելահայոց _ խորհրդային եւ մանաւանդ այժմ՝ Գ. Հանրապետութեան 13 տարիներու ընթացքին, օտար բառերու՝ ի մասնաւորի ամերիկեան անկաշկանդ, սանձարձակ ներխուժումը, հրապարակագիրներու, լրագրողներու, քաղաքական ղեկավարներու ճառերուն մէջ, օրաթերթերուն, շաբաթաթերթերուն ինթէրնէթային լրատուութեամբ թէ՛ Հայաստանի հեռատեսիլի («Հ-1») խօսնակներու հաղորդումներով, մեզ կ՚ընդվզեցնեն: Օտար լեզու (ամերիկեան անգլերէն) չգիտցողի մը համար «Հայաստանեան» հայերէնը գրեթէ օտար լեզու կը թուի ըլլալ: Իսկ օտար լեզուներ իմացողի մը համար ալ պէտք կը զգացուի դիմել բառարանի օգնութեան, որպէսզի ճիշդ հասկնայ օտար բառին նշանակութիւնը, փորձելով կռահել, թէ ան ռուսակա՞ն աղբիւրի տարբերակէն առնուած է, թէ ուղղակի ամերիկեան անգլերէնէն:

Գ. Հանրապետութեան ընթացքին, անգլերէնի իմացութիւնն ու ճանաչումը մեծ ջանասիրութեամբ եւ թափով կ՚ընթանայ նոր սերունդին մէջ: Անհամեմատ չա՛տ արագընթաց քան ռուսերէնը խորհրդային կարգերու ժամանակ: Այն օրերուն Սփիւռքի «յայտնի կուսակցութիւն»ը եւ կազմակերպութիւններ ահազանգ կը հնչեցնէին Խորհրդային Հայաստանին (իբր թէ) ծրագրուած ահաւոր «ռուսացման քաղաքականութեան» դէմ, պետութիւնը անգոսնելու իբր պատրուակ զայն գործածելով:

Իսկ այժմ, Գ. Հանրապետութեան 13 տարուան կարճ ժամանակամիջոցին մէջ, անգլերէն լեզուի գործածութիւնը, արեւմտեան մշակութային բարքերու ներխուժումը հայրենի օճախներէն ներս, դպրոցներէն, բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններէն, «Հ-1» հաղորդումներէն, ամէնօրեայ շուկայական թէ հիմնարկներու փոխյարաբերութիւններու ընթացքին, եւլն... մշակութային թէ բարքերու ահաւոր, գահավէժ, կործանարար հարուած կը հասցնէ հայրենիքի նոր սերունդին:

Երբեք յաւակնութիւնը չունիմ Հայոց լեզուի ու մշակոյթի մասնագէտ, գիտակ ներկայացնել ինքզինքս: Սակայն այստեղ կ՚ուզեմ տալ նախաճաշակ մը հայաստանահայ հայերէնին մէջ վխտացող օտար բառերուն զորս քաղած ենք միայն Հայաստան հրատարակուող մէկ քանի օրաթերթերէն, համացանցի հայկական կայքերէն ու «Հ-1» հաղորդումներէն եւայլն...:

Հայաստանեան հայերէն (ուղ.լագ.) – Հայերէն իմաստը.

Ամբիցիա – Փառասիրութիւն

Ասամբլիա – Հաւաքոյթ, հաւաք

Ակցիա – գործ, շարժում

Ակտիվ – Գործօն, աշխոյժ

Բոյկոտել – Մերժումի ենթարկել, արգելակել

Բրիֆինգ – Ճեպազրոյց

Բիլբորդ – Ցուցատախտակ

Կանգ – Հրոսակախումբ, խմբակցութիւն

Գենոֆոնդ – Ժառանգական հիմք

Դաբրո տալ (ռուսերէն) – Հաւանութիւն տալ

Էթնիկ – Ցեղային, ցեղագիտական, տոհմային

Էկսպոնանտ – Ցուցադրական

Էքստերն – Արտաքին

Թրաֆիկինկ – Ապօրինի առեւտուր

Ինտելեկենտ – Մտաւորական, ուշիմ

Իմունականխարգելում – Անխոցելիութիւն, հակազերծում

Ինտեգրուել – Միաձուլուիլ, ամբողջանալ, համարկուիլ

Ինֆրաստրուկտուրա – Ենթակառոյց

Լիզինգ – Վարձու տալ (որոշ պայմաններով)

Լակոնիզմ – Կտրուկ, կարճ

Լիգիդիմ – Օրինաւոր, օրինական

Կորպորատիւ – Գործօն

Կոռուպցիա – Կաշառակերութիւն, փտածութիւն

Կոորդինացիա – Համակարգում, համագործակցութիւն

Կոնվենցիա – Համագումար

Կոմպլեմենտար – Լրացուցիչ, ամբողջացնող

Կլան – Խմբաւորում, խմբակցութիւն

Մանեքենիզմ – Օրինակելի, կաղապարելի

Մոդել – Օրինակ, նմոյշ

Մենթալիտետ – Մտայնութիւն, իմացական կարողութիւն

Միտինգ – Հաւաքոյթ, ժողով, հանդիպում

Նորմ – Չափանիշ

Նոմինացիա – Նշանակում

Նոու-հաու – Հմտութիւն, փորձառութիւն

Պացիենտ – Հիւանդ

Պարադոքս – Յարակարծիք

Պրակտիկա – Վարժութիւն, սովորութիւն

Պլատֆորմ – Բեմ, քաղաքական ծրագիր

Պոպուլիզմ – Ամբոխավարութիւն

Պոպուլար – Ժողովրդային

Պատրոն – Հովանաւոր, պաշտպան

Պոտենցիալ – Ներքին կարողական ուժ

Պասիւ – Կրաւորական

Ռեսուրս – Միջոց, աղբիւր, հարստութիւն

Սինթեզում – Համադրում

Ստանդարդ – Չափանիշ, մնայուն

Սուբսիդաւորում – Օժանդակ, օգնութիւն, նպաստ

Ռեաբիլիտացուել – Վերահաստատում (պաշտօնի)

Րէյթինգ – Որոշել, աստիճանաւորել

Ցինիկ – Լկտի, անամօթ

Տուր – Հերթական, շրջան

Օպտիմալացում – Նպաստաւոր պայմաններու ստեղծում

Օֆիս – Գրասենեակ

Օրգանիզմ – Կազմութիւն, յօրինուածք

Օպտիմիզմ – Լաւատեսութիւն

Օպտիմիստ – Լաւատես

Շարքը կարելի է շարունակել, հարիւրներո՛վ... Զէ՞ որ լեզուն երեւոյթ է եւ կ՚արտացոլացնէ իր ժամանակը... ուստի, Հայաստանի հայերէնն ալ օրէ օր կը... հարստանայ, կ՚ուռճանայ, կը նորոգուի արտացոլացնելով իր ժամանակը: Սակայն շատ չուտով պիտի գայ ժամանակ մը երբ, Սփիւռքի արեւմտահայերէնը խօսող հատուածը, պիտի դժուարութիւն ունենայ հայրենիքի նորասերունդ արեւելահայերէնը հասկնալու:

Ապու Տայի

«Նայիրի,
Յունիս 3

ՀԱՅ-ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ՝ ԴԻՒԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

(Բ. եւ վերջին մաս)

ՀԱՅ – ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԱԼԱԲԱՐԻ ՄԷՋ

Հնդկաստանի մէջ Հայեր եւ Փորթուկալցիք արդէն առեւտրական սերտ գործակիցներ դարձած էին. Հայեր նաեւ Փորթուկալցիներուն ծանօթացուցին երկրին տարբեր շրջանները եւ անոնց բնակիչները, նաեւ՝ քրիստոնեաները եւ անոնց սրբավայրերը:

Հարաւային Հնդկաստանի հին բնիկ քրիստոնեաները՝ մալաբարցիները կամ մալայալամները, որոնք քրիստոնէութիւնը ընդունած են Թովմաս Առաքեալին միջոցով, հաւատարիմ մնացած են քրիստոնէութեան սկզբնական շրջանի սկզբունքներուն եւ իբրեւ միաբնակ ուղղափառներ եւ դաւանակից հայ եկեղեցւոյ՝ մօտիկ կապեր ունէին Հայերուն հետ: Հայ վաճառականներուն շնորհիւ Փորթուկալցիք յարաբերութեան մէջ մտան անոնց հետ, եւ Հայերն էին, որոնք առաջին անգամ 1517-ին Մալիափուրի Ս. Թովմասի դամբարանին ուխտի տարին Փորթուկալցիները:

Այս ժամանակ Մալաբարի Քոչին քաղաքին մէջ բնակող եւ շրջանի քրիստոնեաներուն հոգեւոր ծառայութիւն կատարող հայ կրօնաւոր մար Եագուպ Ապունա մեծ դեր ունեցաւ Մալաբարցիներու եւ Փորթուկալցիներու միջեւ սերտ յարաբերութիւններու հաստատման մէջ, եւ անոր շնորհիւ Փորթուկալցիք ստացան համեմներու առեւտուրին մենաշնորհը: Մար Եագուպ 1523-ին Քոչինէն նամակ մը ուղարկեց Խուան Գ.ի՝ ինքզինք ներկայացնելով իբրեւ Բաբելոնի Պատրիարքին ներկայացուցիչ:

Յիսուսեան միաբան եւ մեծ միսիոնար Ֆրանսիսքօ Խաւիէ, որ մեծ դեր ունեցաւ Հնդկաստանի, Մալայեան թերակղզիին եւ Ճափոնի մէջ քրիստոնէութեան տարածման մէջ, եւ այդ ժամանակ Քոչին կը բնակէր, Խուան Գ.ի ուղղուած 1549 Յունուար 26 թուակիր նամակին մէջ անդրադառնալով մար Եագուպի՝ կ՚ըսէ. «Հայաստանէն եպիսկոպոս մը, ժաքոմէ Ապունա անունով, այս շրջաններուն մէջ ծառայեց Աստուծոյ եւ ձեր բարձրապատուութեան 45 տարի, շատ ծեր, առաքինի եւ սուրբ մարդ մը»:

ԼԻԶՊՈՆԱԲՆԱԿ ՀԱՅԵՐ ԵԹՈՎՊԻՈՅ ՄԷՋ ԳՈՐԾԱԿԻՑ՝ ՓՈՐԹՈՒԿԱԼՑԻՆԵՐՈՒՆ

Լիզպոնի մէջ բնակող հայերէն անուանի դարձան Անտոն Ֆէռնանտէս եւ Գասպար Մուրենօ կամ Սուրիանօ (հաւանաբար Սուրիայէն գաղթած), որոնք յետագային իրենց գործունէութիւնը շարունակեցին Եթովպիոյ մէջ: Արդարեւ, Փորթուկալցիք արագօրէն սկսած էին թափանցել Եթովպիա, եւ ուր կաթոլիկ միսիոնարներ լայնածաւալ գործունէութեան անցած էին. 1537-ին Ժան Պերթիմէզ Պատրիարք տիտղոսով ուղարկուեցաւ Եթովպիա, որմէ ետք Անտոն Ֆէռնանտէս եւ Գասպար Մուրենօ Լիզպոնէն Եթովպիա փոխադրուեցան իբրեւ Փորթուկալցիներու գործակիցներ:

Օսմանցիք Սուրիան, Միջագետքը, Արաբիան եւ Եգիպտոսը գրաւելէ ետք հասած էին Եթովպիա եւ կը սպառնային Հնդկաստանի ճամբու ապահովութեան եւ առեւտուրին, մինչ Եթովպիոյ քրիստոնեայ շրջաններուն վրայ Կրանի արշաւանքները եւ աւերածութիւնները կը շարունակուէին մեծ թափով: Այս պայմաններուն տակ Հնդկաստանի փոխ-արքան՝ Էթիէն տէ Կամա, զաւակը Վասքօ տէ Կամայի, հրամայեց ծովերուն վրայ անխնայ հետապնդել Թուրքերն ու Արաբները: Ան 1535-ին մեծ նաւատորմով մը մտաւ Կարմիր ծով եւ զօրք ցամաք հանեց Մաքուա՝ արշաւելու համար Եթովպիոյ ներսերը, բայց պարտուեցաւ, գերի ինկաւ Կրանի ձեռքը եւ սպաննուեցաւ: Բայց յետոյ Փորթուկալցիք յաջողեցան յառաջանալ երկրին խորերը, բարձրաւանդակները եւ հասան Թանա լիճին ափերը, ուր միանալով եթովպական զօրքերուն՝ ջախջախեցին Կրանի հորդաները: Կրան վիրաւորուեցաւ եւ ապա սպաննուեցաւ 1544-ին, փորթուկալցի զինուորի մը կողմէ:

ՀԱՅ – ՓՈՐԹՈՒԿԱԼԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ ՏԱՐԲԵՐ ՎԱՅՐԵՐՈՒ ՄԷՋ, ՏԱՐԲԵՐ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Այս ժամանակ Լիզպոն բնակող Հայերէն ոմանք բաւական ազդեցիկ դերակատարութիւն ունէին. անոնցմէ ամէնէն աւելի նշանաւոր դարձաւ մանաւանդ Սիմոն Ֆէռնանտէս Արմենիօ. ան մեծ հեղինակութիւն ունէր եւ իբրեւ քաջածանօթ Արեւելքի՝ փորթուկալական իշխանութիւնը Պարսկաստանի եւ Հնդկաստանի մէջ իր գործունէութեան համար անկէ կարծիք եւ տեղեկութիւններ կ՚առնէր: Հեղինակաւոր դէմք էր նաեւ Մանուէլ Արմենիօ, որ 1547-ին Կոայի մէջ տուն մը նուիրեց Յիսուսեան միսիոնարներուն՝ Հնդկաստանի մէջ իրենց գործունէութեան համար:

Նշենք որ Յիսուսեան միաբանութիւնը մեծ հեղինակութիւն ձեռք ձգեց Փորթուկալի մէջ եւ ձեռք առաւ երկրին կրթական մարզը. Քուիմպրայի մէջ համալսարան կառուցուեցաւ, որ ամբողջ Փորթուկալի ամէնէն կարեւոր կրթական օճախը դարձաւ, ուրկէ միսիոնարներ Պրազիլ ուղարկուեցան եւ մեծ դեր ունեցան անոր կաթոլիկացման մէջ:

Հայ եւ փորթուկալցի հոգեւորականներ շփման առիթ ունեցան Թրիթենթի (Թրիենթէ) 1545-1563-ի տիեզերական տասնիններորդ ժողովին: Ութ տարի տեւած ժողովին Փորթուկալցիներէն մասնակցեցան Ֆէռնանտօ Մարթինշ Մասքարենիաշ, Պարթոլոմիոս տոս Մարթիրոս Արք., Քուիմպրայի Եպիսկ. Խուան Սուարէշ, Լէյրիայի Եպիսկ. Կասփար տօ

քացալ եւ Փորթոյի Եպիսկ. Պալթասար Լիմփօ: Հայ եկեղեցւոյ կողմէ իբրեւ դէտ Միքայէլ Սեբաստացի Կաթողիկոսին կողմէ մասնակցեցաւ իր քարտուղարը՝ Աբգար Եւդոկիացի: Յետոյ ուղարկըւեցաւ նաեւ պատգամաւորութիւն մը՝ յանուն քանչորս եպիսկոպոսներու:

Փորթուկալցիք հետաքրքրուած էին նաեւ Պարսկաստանով՝ նկատի ունենալով անոր ռազմագիտական կարեւոր դիրքը՝ Հնդկաստանի ճամբուն եւ նաեւ Հորմուզի նեղուցի ապահովութեան տեսակէտով. այս մեկնակէտով ալ անոնք տարբեր առիթներով դեսպաններ կամ պատուիրակութիւններ ուղարկեցին պարսկական արքունիք: Առաջին անգամ Հնդկաստանի փոխ-արքայ Ալֆոնսօ Թ'Ալպուքերգէ բանակցութեան մէջ մտաւ Շահ Իսմայիլի հետ եւ դեսպաններ ուղարկեց անոր մօտ: Բանակցութիւնները շարունակուեցան յետագային: Այս բանակցութիւններուն շնորհիւ Փորթուկալցիք առիթ ունեցան կապեր հաստատելու Պարսկաստանի Հայերուն հետ:

Խուան Գ.ի օրով Հնդկաստանի փոխ-արքայ Ժորժ Քապրալ բանակցութեան մէջ մտաւ Շահ Թահմասպի հետ եւ իբրեւ դեսպան ուղարկեց Էնրիք տէ Մասետօն: Փորթուկալցիք մտահոգուած էին մանաւանդ Հորմուզի դերիշխանութեան պահպանումով, որովհետեւ Պահրէյն պարսկական հակակշռի ենթակայ էր, իսկ Օսմանցիք Միջագետքը եւ Արաբիան գրաւելէ ետք մտած էին Պարսից ծոց, ըսպառնալով Հորմուզի:

Խուան Գ.ի ժառանգորդը՝ Խուան կըրտսեր մահացաւ 1554-ին եւ թոռը՝ Սեպաստիան հռչակուեցաւ գահաժառանգ: Խուան Գ. մահացաւ 1557 Յունիս 11-ին, Լիզպոնի մէջ:

ԱՍՊԵՏ ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ
ՀԱՏՈՐ ԻԲ.

Պէյրութ, 2002

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿԸ ԼՈՒՐՋ ԽՆԱՄՔԻ ԿԸ ԿԱՐՕՏԻ

Օգոստոսի վերջաւորութեան կ'աւարտէին ռուսական բանակին ծայրագոյն արեւելեան ռազմափորձերը. նոյն ժամանակին զուգադիպեցաւ ծովային նոր արկած մը. հիւլէական ընդծովեայ մը տարը հոգինոց անձնակազմով ընկղմեցաւ Պարէնցի ծովուն մէջ: Արկածը կը զուգադիպէր նաեւ Կուրսկ ընդծովեային ողբերգական արկածին Բ. տարելիցին:

Մոսկուայի թերթերէն մէկուն մէջ էջ մը լոյս տեսած է, որուն հեղինակը կը քննադատէ բանակին նկատմամբ պատասխանատուներու անտարբերութիւնը որ բուն պատճառը կը նկատէ մարդկային ու նիւթական կորուստներու:

Ծայրագոյն արեւելքի ռազմափորձերուն 70 հազար հոգի մասնակցած է, 65 նաւ, 7 ընդծովեայ: 72 օդանաւ եւ ուղղաթիռ: Փորձերուն ընթացքին երկու ուղղաթիռ բախում ունեցած են, վեց հոգիի մահուան պատճառ դառնալով: Այսուհանդերձ, ծովային ուժերու հրամանատարը գոհացուցիչ համարած է ռազմաձորփերուն պատրաստութիւնն ու ընթացքը: Պաշտպանութեան նախարար Իվանով եւս գոհացում յայտնած է, ուղղաթիռի արկածին պատասխանատուութիւնը ձգելով օդաչուներուն եւ թռիչքը ղեկավարողներուն վրայ:

2001 Օգոստոսին, Կուրսկի արկածէն անմիջապէս ետք ծովակալ Պալթին յայտարարած էր թէ ոճրային արարք է նման ռազմափորձերու ղրկել նաւեր ու անձնակազմեր որոնքատոնց ոչ մէկ պատրաստութիւն ունին: Մանրակրկիտ հետաքննութենէ մը յայտնի եղած է թէ Կուրսկի անձնակազմը լաւ չէր տիրապետեր ծովառումբ արձակելու գործին: Մանաւանդ որ այդ նաւուն ունեցածները խտացած ջրածինի փէրօքսիտ կը պարունակէին. այդ հեղուկին մէկ արտածորումը հրդեհի մը պատճառ եղած էր ռումբերու գտնուած վայրին մէջ, առաջնորդելով նաւուն կորուստին: Ու այդ կորուստը մարդկային 118 կեանք արժեց:

Նման արկած մըն ալ պատահած էր

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՄԷՋ

Հ.Մ.Ը.Մ. ՖՈՒԹՊՈԼԻ ՄԱՐԶԻԿՆԵՐՈՒ ՄԵԾԱՐԱՆՔԸ

Հոլիվուտի «Գաւառ» ճաշարանին մէջ, Օգոստոս 28-ին, Հ.Մ.Ը.Մ.ի Արեւմըտեան Ամերիկայի Ֆութպոլի վեթերաններու խումբը կազմակերպած է մեծարանքի երեկոյթ մը, նուիրուած՝ Հ.Մ.Ը.Մ.ի Ֆութպոլի կարգ մը մարզիկներու, այս առթիւ հիւրընկալելով ծանօթ մարզիկ եւ ներկայիս տնօրէն Ճորճիկ Ռաստկելէնեանը, Պէյրութէն: Յայտագիրը վարած է Սագօ Սագայեան, ներկայացնելով նաեւ հիւր մարզիկին կենսագրականը: Ճորճիկ Ռաստկելէնեան ծնած է Սուրիոյ Ճեզիրէի շրջանը: Փոքր տարիքէն սիրելով ֆութպոլը, անդամակցած է ծննդավայրի Հ.Մ.Ը.Մ.ի ներկայացուցչական խումբին (1957ին): 1963ին փոխադրուելով Հալէպ, մաս կազմած է տեղւոյն Հ.Մ.Ը.Մ.ի խումբին եւ 1965ին իր բաժինը ունեցած խումբին՝ Սուրիոյ ախոյենութեան տիրանալուն մէջ: 1966ին անցնելով Լիբանան, անդամակցած է Հ.Մ.Ը.Մ.ի Ֆութպոլի Ա. խումբին, որ 1969ին տիրացած է Լիբանանի ախոյեանութեան: Եղած է արաբերէնի ուսուցիչ Հալէպ, այնուհետեւ Պուրճ Համուտի «Լեւոն եւ Սոֆիա Յակոբեան» գոլէճին մէջ: 1980 – 2000 եղած է տնօրէն «Կիլիկեան» ազգային վարժարանին, իսկ ներկայիս տնօրէնն է «Խանամիրեան» ազգային վարժարանին: Վեթերաններու խումբին կողմէ յուշատախտակով մը պարգեւատրուելէ ետք մեծարեալը շնորհակալութեան խօսք արտասանած է, շեշտելով Հ.Մ.Ը.Մ.ի դերը մարդկային եւ ազգային դաստիարակութեան մէջ: Երեկոյթի ընթացքին պարգեւատրուած են նաեւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի Ֆութպոլի նախկին վեց մարզիկներ:

*
**

Հ.Մ.Ը.Մ.Ի ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՍԿԱՈՒՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿՈՒՄԸ

Հ.Մ.Ը.Մ.ի Լոս-Անճըլըսի մասնաճիւղի սկաուտական բանակումը տեղի ունեցած է Օգոստոս 16-23ին, ամերիկեան սկաուտութեան «Վերտուկօ Օքս» բանակավայրին մէջ, մասնակցութեամբ 120 արի-արենոյշներու եւ գայլիկ-արծուիկներու: Դաստիարակչական գետնի վրայ բանակողները հետեւած են տեսական եւ գործնական դասախօսութիւններու, որոնց նիւթերը եղած են. _ Դրօշակին եւ բանակումներու իմաստն ու կարեւորութիւնը, սկաուտական կարգեր եւ պաշտօններ, աստղագիտութիւն, կողմնաճանաչում, նախնական դարմանում, խարուկահանդէսի պատմականը, Յիսուսի կեանքն ու կատարած հրաշքները, Հայ Դատ եւ Հայաստանի ներկայ վիճակը: Օգոստոս 23-ին բանակավայր այցելած են ծնողքներ, որոնց համար գործադրուած է յայտագիր մը: Ողջոյնի խօսք արտասանած է բանակումի ընդհանուր պատասխանատու խմբապետ Արի Պոյաճեան: Շնորհաւորական եւ գնահատանքի խօսքով հանդէս եկած է Վարչութեան անդամ Փիէր Մանուկեան:

ԼՐԱՏՈՒ

2001 Հոկտեմբերին, Ղրիմի մէջ. ուկրանական օդային պաշտպանութեան գէշ պատրաստուած վարժընթացին ընթացքին հեռարձակ հրթիռ մը Սեւ ծովուն վրայ բախեցաւ ռուսական ընկերութեան մը օդանաւին ու 97 ճամբորդները մահացան: Լրագրողը կ'ըսէ թէ եթէ այդ օդանաւը Իսրայէլէն մեկնած չըլլար ու օտարներ չգտնուէին անոր մէջ, թերեւս պատահածը լռութեան կը մատնուէր:

Իր կարծիքով, մարզին բարձրաստիճան անձնաւորութիւնները առանց խղճի խայթի կը խաղան մարդոց կեանքին հետ, նոյնիսկ եթէ առանց ռազմափորձի դըժուար է զօրաբաժիններու մարտունակութիւնը աւելցնել: Կը շեշտէ նաեւ թէ ռազմափորձերու նիւթը այդքան մեծցընելու հարկ չկայ, երբ Ռուսաստան այսօր ոչ մէկ լուրջ սպառնալիքի տակ է:

ՔԱՂՀԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՐԷՊ ՄԱՐԴ ՄԸ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

Գ.

Կը թուէր թէ Սեդան ճամբորդելու, մեկնելու վրայ էր: Իր հագուստ կապուստը, իր ուղեւորական պայուսակները կասկած չէին թողուր: Արդէն ի՞նչ գործ կրնային ունենալ հոս, Ղալաթիոյ քարափին վրայ, ուրկէ ամէն օր բուռ բուռ կեանք մը կը քակուէր:

Սեդան, պզտիկը, կը կրէր մատաղատի հիւանդապահուհիի համազգեստ մը, որ այնքան կը պատշաճէր իր լուրջ, ինքնավստահ ու կայուն արտայայտութեան:

– Ինչպէ՞ս ... Սեդա ... ուրեմն դո՛ւն ալ... կը մեկնիս... եւ մինա՞կ...

– Ոհ, այո՛, ինչո՞ւ չէ..., – կը յարէ անիկա, թրթռուն շեշտով:

Կը նայիմ աչքերուն, որոնց մէջ ակընկալութեան, եռանդի ու կիրքի տարօրինակ, գրեթէ վտանգաւոր խառնուրդ մը կը նշմարեմ... Անիկա այդ պարզ բառերը կ'ըսէ որպէս թէ ուրիշ կերպ ընել անկարելի ըլլար...

– Բայց մա՞յրդ... Սեդա՞ն...

– Մա՞յրս... Ոհ, չգիտե՞ս ուրեմն... կը թողում հոս, հողերուն տակ... հանգչեցաւ, խեղճը... արդար էր որ հանգչէր... Չկրցաւ ապրիլ հօրս մահուան համոզուելէն վերջ... Իսկ մենք, կը տեսնես, ալ վարժուեցանք իրենց մահուան... Ու հիմակ, հիմակ, պէտք է որ մենք մեր ճամբան երթանք... Քոյրս, ինչպէս կը տեսնես, որոշած է մայրապետ ըլլալ... Կը զգամ որ իր կոչումն է... Առայժմ կ'աշխատի, հիւանդապահուհի է Բանկալթի, Ս. Յակոբայ հիւանդանոցը... Իսկ ես... կը մեկնիմ... այսօր իսկ...

Ու ան մատնանշեց քարափին կից ամերիկեան նաւ մը, որուն շուրջ կը տարածուէր մեկնողներու մեծ իրարանցումը:

_ Բայց ո՞ւր..., _ հարցուցի իրեն, Յունաստա՞ն թէ Ֆրանսա... կամ արդեօք Նիւ-Եո՞րք...

Դէմքի պիրկ թեքումով ինծ դարձաւ մէկէն, ու յարեց.

_ Ի՞նչ, ի՞նչ... Միթէ՞ կարելի է... Միթէ՞ կրնաք չգիտնալ, Պ. Փայլակ... Ո՞ւր կրնամ երթալ, եթէ ոչ Կովկա՛ս... Հայաստա՛ն ... մեր երկիրը...

Կանգ կ'առնեմ ու կը նայիմ աչքերուն. կատա՞կ կ'ընէ արդեօք... Հայաստա՞ն... Դեռ կարելի՞ է խորհիլ այդ մասին .. Բայց ո՛չ, լրջութեան այն թօնը որ կայ ձայնին, ակնարկին, դիմագծին մէջ, կասկածի տեղի չի տար:

_ Բայց... ինչպէ՛ս թէ... Ի՛նչ գաղափար...: Ինչի՞ վստահած... երբ ամէն մարդ՝ գլուխ առած՝ չուքէն կը փախի..., _ կը փորձուիմ պարտիել զարմացումս:

– Աշխարհը՝ այնպէս, ես՝ այսպէս..., – կ'ըսէ Սեդա, մէկուն նման, որ ամէն ինչ կշռած ու վճռած է արդէն. _ Եթէ ամէն մարդ կը կասկածի ու կը փախի, պատճառ մը չէ որ ես ալ հետեւիմ, պոչ ըլլամ իրենց... Եւ հաւատացէք, չեմ հասկնար այս սարսափը, այս փախուստը դէպի Եւրոպա... Միակ տեղը, ուր կըրնանք դեռ հաւատալ, ուր կրնանք վախ կամ կասկած չունենալ, հոն է, մեր հօր ու մօր, ու մեր երազած աշխարհը... Ո՞ւր կարելի է փախիլ, եթէ ոչ Հայաստան... Ինծի շատ խօսողներ եղան, «խենթութիւն է, ըսին մինակ գլուխ, անփորձ աղջիկ հոն իյնալը»... Ո՛չ, ո՛չ... ինչ ալ ըլլայ, վճռած եմ ու պիտի երթամ... առանց կոյր խանդավառութեան, կը տեսնես... քանի որ անպայման տեղ մը կառչիլ ու ապրիլ պէտք է, ինչո՞ւ հոն չըլլայ... Եթէ սիրել պէտք է երկիր մը, ինչո՞ւ մերինը չըլլայ, մե՛ր Երկիրը... Եթէ ես չերթամ, դու չերթաս, ո՞վ պիտի կեցնէ գլուխը կորսնցուցած, եւ չնայիլ իր արմատներէն կտրուող այս բազմութիւնը...

Մտիկ կ'ընէի այս անսպասելի բառերը քանը չլրացուցած այդ աղջկան բերնին մէջ: Կը խօսէր համոզումի մը անտեղիտալի թափով: Ուրկէ՞ կը բխէին այդ բառերը: Ո՞ր արիւնը ռոգած, ո՞ր զգացումը տաքցուցած էր այդ գաղափարներու ծիլերը... Ինչո՞ւ իր մատղաշ դիմագծերուն ընդմէջէն կ'ընդնըշմարէի ուրիշ դէմք մը, դէմքը՝ Ամատեանի, իր հօրը, որ աւելի քան երբեք արթուն էր այդ պահուն ու կ'ապրէր աղջկան հետ, անոր մէջ:

_ Եւ յետոյ, Պ. Փայլակ, - աւելցուց, հեռուհետէ տաքնալով, _ Հայաստա՛ն... Կը բաւէ անունը տալ, ոչպէսզի մոռնամ տկարութիւններս, կասկածներս... Մեր Երկի՛րը... Հայաստա՛ն... Երբ կու տամ այս անունը, կարծես լայն չուռնչ մը կ'ուռեցնէ թոքերս. արիւնս կը շատնայ ու բազուկներս, ճակատս կը պրկուին... Կը խորհիմ թէ հոն միայն կրնամ գտնել ճանապարհ մը, հոն միայն կրնամ ըլլալ ինչ որ եմ... Ամէն տեղ կորսուած ենք, հոն միայն կը գտնենք ինքզինքնիս... Իրաւունք չունի՞մ, ըսէք, խնդրեմ, Պ. Փայլակ...

Ժամանակ չունեցայ պատասխանելու: Եւ ի՞նչ կրնայի խօսիլ արդէն: Նաւը կը հնչէր մեկնումի սուլոցը:

Սեդան ողջագուրուեցաւ քրոջ հետ: Հրաժեշտ առաւ ինծ ու մտաւ նաւ:

Քառորդ ժամ վերջ ծովուն ջուրը սկըսաւ փրփրիլ: Վիթխարի զանգուածը կը բաժնուէր քարափէն: Մեր շուրջ բազմութիւնը սեղմ օդին մէջ կը նետէր թաշկինակներու, հուսկ վերջին ողջերթներու տարափ մը: Յամրօրէն բացուող նաւուն շուրջ իրիկնացող ջրերուն ու բլուրներուն համայնապատկերը կը լայննար ու կ'երադէր: Կեցած էինք հոն, ես ու Սեդան, աչքերնիս յառած՝ նաւուն կամրջակին վրայ գորշ սիլուէթի մը: Որքա՜ն պզտիկ, քընքոյշ կէտ մըն էր անիկա կայուն ու ծորուն երերու, մթնող վայրկեաններու սաքառին վրայ... մինչեւ որ մթնշաղը լափեց զինք:

Սեդան չլացաւ բնաւ: Կեցաւ քովս ի վեր, խորանի սրբանկարի մը սառնութեամբ, անքթիթ, անյոյզ:

Ու բաժնուեցանք իրարմէ:

...Իրենցմէ լուր չառի բնաւ: Մինչեւ այսօր ոչինչ գիտեմ իրենց մասին: Մեր բաժանումը հաւանաբար վերջնական էր: Կը հաւատամ սակայն, թէ անոնք կ'ապրին, ինչպէս մեկնեցան, պիրկ աղեղէն մեկնող նետի մը նման. անխոտոր թափով, անվրիպելի գիտակցութեամբը՝ նըպատակին: Ամէն անգամ երբ կ'անդրադառնամ իրենց, կը խորհիմ իւրովի.

«Որպէսզի նոր արահետներ գտնուին, հարկ է որ որոշ «խենթ»եր յանձն առնեն, խիզախել, մոլորիլ ու նոյնիսկ սայթաքիլ: Ջաւակները ինչպէ՞ս կարենան ունենալ ապագայի յայտնատեսութիւնը, եթէ հայրերը չփորձուին ուրանալու ներկան, վրիպելու առօրեայ դատողութենէն անդին: Ժամանակավրէպ մարդերու մորթէն ղուրս կու գան երբեմն խանդավառներն ու մոլեռանդները, անոնք, որ կամ կիրքը ունին երկրի ու մարդոց, կամ կիրքը՝ երկինքի ու աստուածներու»...

(Շար. 18 եւ վերջ)

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Աննա, Արաքս, Արման, Արիան, Արլէն Նշանեան եւ իրենց ամուսինները՝ Ժան Կիյու, Մարիօ Վազ, Նիքոլ Լըպօ-Նշանեան, Ժան Լօզաշմէօր, Հան Նիէլսէն, ինչպէս նաեւ իրենց զաւակները՝ Նաթալի, Էմմանուէլ, Սոֆի, Թանկի, Մարին եւ թոռները՝ Շեպա, Տիան, Էլէոնոր, ազգականները՝ Կարապետեան, Էլմասեան, Մինասեան եւ Պետրոսեան ընտանիքները, նաեւ Գլօտին Ժանպլան հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տան Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Ալֆորվիլի Սուրբ Պօղոս-Պետրոս եկեղեցին, իրենց մօր, մեծ-մօր, ազգականին՝

ՍՐԲՈՒՀԻ ՆՇԱՆԵԱՆԻ

(ծնեալ՝ Էլմասեան)

մահուան քառասունքին առթիւ, ինչպէս նաեւ իրենց հօր, մեծ-հօր՝

ԱՇՈՏ ՆՇԱՆԵԱՆԻ

մահուան 44-րդ տարելիցին առթիւ:

Ի գիտութիւն ողբացեալներուն յիշատակը յարգողներուն:

MESSE DE REQUIEM

Anna, Arax, Armand, Ariane, Arlen et leurs conjoints Jean Guilloux, Mario Vaz, Nicole Lebeau-Nichanian, Jean Lozachmeur, Hanne Nielsen, et leurs enfants Nathalie, Emmanuelle, Sophie, Mariane, Tanguy, Marine et leurs petites-filles Sheeba, Diane, Eléonore, ainsi que les familles Garabedian, Elmassian, Minassian, Bedrossian et Claudine Jeanblanc vous font part d'une messe de requiem qui sera célébrée le dimanche 28 septembre 2003 en l'église apostolique arménienne Saints Paul et Pierre, 4 rue Komitas à Alfortville, à la mémoire de leur mère, grand-mère, arrière-grand-mère et alliée

SERPOUHIE NICHANIAN

(née Elmassian)

et du 44ème anniversaire du décès de leur père, grand-père, parent et allié

ACHOD NICHANIAN

Cet avis tient lieu de faire-part.

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

ՏՕՆ ՎԱՐԱԳԱՅ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28,
Տօն վարագայ Սրբոյ խաչի:
Առաւօտեան ժամերգութիւն՝
ժամը 8·30-ին,
Հանդիսաւոր պատարագ՝ ժամը 10-ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ
Հոգեւոր Հովիւ

ՍԷՆ ԼՈՒ - ՍՈՒՐԲ ԳԷՈՐԳ

Մ Ա Տ Ա Ղ Օ Ր Հ Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնին առթիւ կը մատուցուի Հանդիսաւոր պատարագ եւ կը կատարուի աւանդական մատաղօրհնութիւն:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ Հոգեւոր Հովիւ՝

ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՑ. ՏԷՏԷԵԱՆ

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Առնուվիլի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առիթով, Հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Արեւմտեան Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի աւանդական մատաղի օրհնութիւն, ապա հոգեհանգստեան պաշտօն՝ վախճանեալ հոգեւորականներու եւ բոլոր ննջեցեալ բարերարներու յիշատակին:

Հուսկ, ժողովուրդը կը հրաւիրուի հաւաքուելու սիրոյ սեղաններու շուրջ, Espace Charles Aznavour հանդիսասրահին մէջ:

Կը յուսանք վայելել բոլորիդ ներկայութիւնը՝ միասնաբար հաճելի քանի մը ժամ անցընելու համար:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՋՕՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ - ԻՐԵՐՕԳՆՈՒԹԻՒՆ - ԱԶՆՈՒՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի այս յատկանշական բառերը, Ժանէթ Մատոյեան, աւելի քան ոեւէ մէկը, կրցաւ գործադրել ամբողջ իր կեանքին եւ խաչուհիի կեանքին երկայնքին: Թէ Անիէռի մասնաճիւղին, որու անդամ էր աւելի քան 40 տարի, թէ Կապոյտ Խաչի Շրջ. զանազան վարչութիւններուն, որոնց մաս կազմեց, կրցաւ շնորհիւ իր անսպառ կորովին, բացառիկ ջերմութեան եւ ազնուութեան միջեւ ուժ մը եւ օրինակ մը ըլլալ:

Զգուաճանելու համար իր յիշատակին եւ շարունակելու՝ իրեն յայտնելու մեր երախտագիտութիւնը, մեր հիացումը, պիտի հետեւինք իր օրինակին:

Ծանր է մեր կրած կորուստը եւ մեր ցաւը մեծ է:

Իր ամուսնոյն, աղջկան, թոռներուն եւ համայն ընտանիքին մեր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնենք եւ մեր անկեղծ վշտակցութիւնը:

ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

⁂

Կապոյտ Խաչի Շավիլի «Տէր-Դաւթեան» մասնաճիւղը իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Փափազեան եւ Սարգիսեան ընտանիքներուն Ֆապիէն-Թագուհիի մահուան առթիւ եւ կը մասնակցի իրենց սուգին:

⁂

Կապոյտ Խաչի Տէսինի «Արշակ Ջամալեան» մասնաճիւղի վարչութիւնը եւ անդամուհիները խորազգած ցաւակցութիւն կը յայտնեն ընկերուհի Ժանէթ Մատոյեանի անդարմանելի կորստեան առթիւ՝ իր ամուսնոյն Ժան-Ժան Մատոյեանի եւ աղջկան: Մասնաճիւղս նաեւ կը ցաւակցի ընկերուհիներ Զարուհի եւ Յասմիկ Փափազեանի եւ ընկերուհի Արշալոյս Սարգիսեանի, իրենց հարազատին՝ Թագուհիի վաղաժամ մահուան առթիւ:

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30

Hommage à

K O M I T A S

à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Sectin «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :
— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33
— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

Կը ցուցադրէ

Վիգէն Չալդրանեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեան, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝

17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15-ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 ժամ տեւողութիւն)

ժամը 18·30-ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 ժամ 40 տեւողութիւն)

Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
ժամը 20·30-ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՑԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 ժամ տեւողութիւն)

Տոմսերու մասնակցութիւն -
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ:

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

MAISON ARMENIENNE DE LA JEUNESSE ET DE LA CULTURE MARSEILLE

FOIRE INTERNATIONALE DE MARSEILLE

DU 19 AU 29 SEPTEMBRE

PAVILLON ARMENIE — HALL 6

JOURNEE OFFICIELLE DE L'ARMENIE
Vendredi 26 Septembre

12h — Accueil de la Délégation — Visite officielle du Pavillon
12h30 — Palais des Arts : Apéritif et allocutions
13h — Déjeuner au Pavillon des Arts. Sur réservation uniquement : Tél. : 04 91 66 45 33 ou 04 91 92 92 21
15h — Projection vidéo «Voyage en Arménie de la délégation du Conseil Général des Bouches-du-Rhône — juin 2003». (Hall 1 - Nouvelles Technologies). Commentaires : Lévon Djolakian, Garo Hovsépian.
18h — Animation avec orchestre — Musique — Danses. Présence de Jean-Noël Guérini, Sénateur et Président du Conseil Général des Bouches-du-Rhône.

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

TISSUS DES URSULES
Tout le décor de la maison

Siège Social 9, rue J. Duclos
42400 St-Chamond

SAINT-ETIENNE
SAINT-CHAMOND
CANNES LA BOCCA
VILLENEUVE-LOUBET

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 25
JEUDI
25 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.777
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.777

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՄԱԿ

ՇԻՐԱՔ-ՊՈՒՇ ՃԱԿԱՏՈՒՄ

«ՈՉ ՈՔ ԱՌԱՆՁԻՆ ԿՐՆԱՅ ԳՈՐԾԵԼ ՅԱՆՈՒՆ ԲՈԼՈՐԻՆ» Կ'ԸՍԷ ՇԻՐԱՔ

Ֆրանսայի եւ Միացեալ-Նահանգներու տարակարծութիւնները չերեւցան Նիւ-Եորքի Ապգաժողովին, եթէ նոյնիսկ Շիրաք վճռած էր հաշտարար ոգի ցոյց տալ: Իրենց ելոյթներուն մէջ, ամէն մէկը իր դիրքին վրայ մնաց. Պուշ պաշտպանեց ամերիկեան իրաքեան քաղաքականութեան արդար եւ ճիշդ բնոյթը, մինչ Շիրաք ՄԱԿ-ի փաստաբանը մնաց Պուշի դէմ, Սեպտեմբեր 23-ին:

Առաջին խօսք առնողը եղաւ Պուշ, որ իր ելոյթի աւարտին, հեռացաւ սրահէն առանց սպասելու Շիրաքի ելոյթին:

Պուշի համար.– «ազգերու համախմբում մը կործեց պաշտպանելու համար խաղաղութիւնը եւ Միացեալ Ազգերու հաւատք ներշնչելու նկարագիրը: Այսօր Իրաք ազատ է եւ մեր մէջ են ազատագրուած Իրաքի մը ներկայացուցիչները: Իրաքի համախմբումին առաջին նպատակն է իրաքցի ժողովուրդին ինքնորոշումը ժողովրդավար միջոցներու եւ կարգ ու կանոնի ճամբով: Այս գործընթացը պէտք է ընթանայ ըստ Իրաքցիներու կարիքներուն: Ոչ պէտք է արագանայ, ոչ ալ ուշանայ ըստ ուրիշներու ուզածին: Ս. Հիւսէյնի վարչակարգը կապեր կը պահէր ահաբեկիչներուն հետ, մինչ զարկ կու տար զանգուածային բնաջնջման զէնքերու: Ինչպէս այլ հակամարտութիւններու մէջ, Միացեալ Ազգերը պէտք է օգնեն Սահմանադրութեան մը պատրաստութեան, պաշտօնատարներու կազմութեան եւ ազատ ընտրութիւններու կազմակերպման: Իրաք որպէս ժողովրդավարութիւն պիտի կարենայ ազդել Միջին-Արեւելքի վրայ ներառեալ Պաղեստինցիներու, որոնք արժանի են իրենց Պետութիւնն ունենալու. Իսրայէլ պէտք է աշխատի պայմաններ ստեղծելու՝ թոյլ տալու համար պաղեստինեան խաղաղ Պետութեան մէջտեղ ելլելուն»:

Իր ճառը արտասանելէ ետք, Պուշ գրքոյկը առած գացած է, չլսելու համար Շիրաքի խօսքերը: Ֆրանսայի նախագահը, աւելի քան երբեք, կը պաշտպանէ ՄԱԿ-ը եւ կ'ուզէ որ անոր իշխանութիւնը տարածուի եւ ամրապնդուի: Կ'ըսէ ի միջի այլոց.– «Միացեալ Ազգերը պէտք է յեղաշրջուին: ՄԱԿ-ը կը տառապի Ազգաժողովի ներկայ տկարութենէն: Հարկ է ընդլայնել Ապահովութեան Խորհուրդը, որովհետեւ մեծ երկիրներու ներկայութիւնը անհրաժեշտ է: Ֆրանսա կ'ուզէ անշուշտ Գերմանիան եւ Ճափոնը, բայց նաեւ Ասիոյ, Ափրիկէի եւ Լատին Ամերիկայի կարգ մը մեծ երկիրները: Այս վերանորոգումին պէտք է ընկերանայ Խորհուրդին իշխանութեան ամրապնդումը: Մարդկութեան դէմ ոճիրներու կամքը աւելի արդիւնաւէտ կը դառնայ համաշխարհային կոչում ունեցող միջազգային պատժական Ատեանի մը հաստատումով: Պատմական այս յառաջդիմութիւնը պէտք է զուգահեռ ընթանայ Մարդկային Իրաւանց Բարձր Մարմնին ամրապնդումին: Համաշխարհայնացումը կը պահանջէ տնտեսական, ընկերային եւ շրջապատային կառավարում մը: Այդ նպատակով, Ֆրանսա կ'առաջարկէ քաղաքական նոր շրջապատի մը ստեղծումը, որ աշխարհի վիճակին ներկայացուցչութիւնն ունենայ իր զանազանութեան մէջ: Այդ Խորհուրդին պաշտօնը կ'ըլլայ հարկ եղած զարկը տալ միջազգային հիմնարկներուն, նպաստել անոր համագործակցութեան եւ աւելի լաւ կանխել եւ կարգաւորել ընդհանուր հարցերը»: Շիրաքի համար ոչ ոք առանձին կրնայ գործել բոլորին անունով: Շիրաքի զօրավիգ է Քոֆի Անան, բայց նաեւ ուրիշ զօրակցութիւն մըն ալ կու գայ Իրաքի առժամեայ կառավարութեան գլուխը գտնուող (Պուշի կողմէ նշանակուած) Ահմէտ Շալապիէ: «Նիւ-Եորք Թայմզ»ի տուած հարցազրոյցին մէջ, ան կ'ուզէ որ Իրաքի իշխանութիւններու անմիջական փոխանցում մը կատարուի, նման Ֆրանսայի առաջարկներուն, որոնք «անիրական» որակուեցան Ամերիկացիներուն, գլխաւորաբար՝ Պուշի կողմէ: Ընդհանուր ձեւով, Շիրաքի ելոյթը ամբաստանագիր մըն էր Պուշի դէմ: Կ'ուզէ նաեւ որ ժամ առաջ միջազգային ժողով մը գումարուի Մերձաւոր-Արեւելքի շուրջ: Ըստ իրեն, ահաբեկչութեան դէմ պայքարը միայն զէնքով չըլլար: Կրկին անգամ խիստ կերպով դատապարտեց Իրաքի պատերազմը, որ մղուեցաւ առանց Ապահովութեան Խորհուրդին արտօնութեան: Պուշ ժխտողական դիրք ունի Շիրաքի բոլոր առաջարկներուն դէմ. շատ գոհ է իր վարած քաղաքականութենէն եւ ունկնդիր հասարակութեան թերահաւատ դիրքին ալ ոչ մէկ կարեւորութիւն կու տայ, քանի, ըստ իրեն, ինչ որ ամերիկեան է՝ ճիշդ է: Շիրաք մտիկ ըրած է Պուշի ճառը, նոյնիսկ տեղ տեղ ծափահարած, մինչ, Պուշ ձգած գացած է սրահը, առանց լսելու Ֆրանսայի նախագահը:

Շիրաք եւ Պուշ 45 վայրկեան գլուխ գլխի հանդիպում մըն ալ ունեցած են որ բան չէ փոխած կացութենէն:

ԵՒ ԴՈ՞Ւ ԲՐՈՒՏՈՍ...

Թուրքիոյ եւ Թրքական թեզերու ծանօթ ջատագով պատմաբան Պէրնար Լէուիս Ուաշինկթընի մէջ վերջերս մասնակցած է «Ամերիկեան նախաձեռնութեան հիմնարկ»ին կազմակերպած մէկ հաւաքոյթին. ան նիւթ ունեցած է «Խաչաձեւման կէտին վրայի Թուրքիան (Հիւրրիյէթ, Սեպտ. 24):

Թուրքիոյ Եւրոպական Միութեան անդամակցութեան մասին խօսելով Պ. Լէուիս ըսած է. «Անհեթեթ է մտածել իսկ թէ Եւրոպական Միութիւնը Թուրքիան կ'ընդունի որպէս իսկական անդամ: Եթէ ժողովրդագրական աճը ներկայի թափով շարունակուի եւ օր մը Եւրոպական Միութիւնը մահմետական երկիր մը ըլլայ, թերեւս տակաւին կարելի կ'ըլլայ: Միակ հաւանականութիւնն է այս մէկը»:

Թրքամէտ իր թեզերով ծանօթ պատմաբանը ըսած է տակաւին թէ ներկայիս Իրանի մէջ աշխարհամար կարգերու պաշտպաններուն թիւը թերեւս Թուրքիոյ մէջ այդ վարչաձեւը պաշտպանողներէն աւելի է, քանի որ առաջինները մահմետական հանրապետութեան մը փորձառութեան տէր են: Պ. Լէուիսի կարծիքով՝ Թուրքիա «անբախտ» դիրքի մը տէր է եւ պարբերաբար հարցեր կ'ունենայ իր բոլոր դրացիներուն հետ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Առողջապահութեան Նախարարը՝ Ժ.-Ֆ. Մաթէի յայտարարեց թէ ընկերային ապահովագրութեան բացը 8,9 միլիառ Եւրոյի կը հասնի 2003-ին եւ 13,6 միլիառի կը բարձրանայ 2004-ին: Խնայողութեան հրապարակուած մի-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 23/24)

ՀԱՅԵՒԹՐՔԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԻՆ ՄԱՍԻՆ ԹԵՐԱՀԱՒԱՏՈՒԹԻՒՆ

Նախագահ Ռ. Քոչարեանի մամուլի քարտուղար Աշոտ Քոչարեան Սեպտ. 23-ին մամուլի ասուլիս մը տուած է. պատասխանելով Նիւ-Եորքի մէջ ՄԱԿ-ի 58-րդ համագումարին ընթացքին նախատեսուած Վ. Օսկանեան – Ա. Կիւլ հանդիպումին (Սեպտ. 25) առընչուած հարցումի մը, ըսած է. «Հայ-թուրքական սահմանի բացման հնարաւորութիւնը դրական ենք գնահատում, սակայն, միեւնոյն ժամանակ թերահաւատ ենք»: Ապա աւելցուցած է թէ երկու երկիրներու Արտաքին գործերու Նախարարներուն հանդիպումը թերեւս նոր զարգացումներու կ'առաջնորդէ:

***

ՔԱՂԱՔԱՁՈՐՔԻ ՊԵՏԸ ՆԱԵՒ ԱՒԱԶԱԿԱՊԵՏ

Ստավրոպոլի Բուդյոնովսկ քաղաքին քաղաքազօրքի պետ Ռուսլան Գէորգեան ձերբակալուած է որպէս յանցաւոր խումբի կազմակերպիչ: Ձերբակալուած են նաեւ հարկային յանցանքներու եւ տնտեսական ապօրինութիւններու դէմ պայքարի բաժիններուն պետերը: Կատարուած է 14 խուզարկութիւն, նաեւ Ռ. Գէորգեանի երեք տուներուն մէջ: Գրաւուած է աւելի քան մէկ միլիոն տոլար, 7 միլիոն ռուբլի, 5 քկ. ոսկեղէն, ապօրինի զէնք, պայթուցիկ նիւթեր, եւլն.:

Յանցաւոր խումբին բացայայտումը կարելի եղած է տարուան մը պատրաստական աշխատանքով: Ձերբակալուածներուն մասին կասկած կայ որ կարեւոր գումարներ իւրացուցած են: Երկրին Ներքին գործերու Նախարարը ըսած է թէ անոնք ոգելից ըմպելի կը պատրաստէին, ապօրինի կերպով կը վաճառէին, առանց հարկ վճարելու: Այդ ճամբով մեծամեծ գումարներու տիրացած են: Ատկէ զատ, անհիմն պատրուակներով քրէական հարց կը յարուցանէին ու մարդոցմէ կաշառք կ'առնէին նոյն հարցը կարգադրելու համար:

***

ԲԱՑՈՒՄ Ե. ՔՈՉԱՐԻ ՔԱՆԴԱԿԻՆ

Երեւանի մէջ, Նորաբարական փորձառական արուեստի կեդրոնին դէմ, Սեպտեմբեր 23-ին բացումը կատարուած է Ե. Քոչարի «Մելամաղձութիւն» քանդակին քառապատիկ մեծցուած պրոնզաձոյլ օրինակին: Ան պատրաստուած է քանդակագործ, ճարտարապետ Աշոտ Կարապետեանի կողմէ: Բացման հանդիսութեան ներկայ գտնուած են Քոչարի զաւակը Ռուբէն եւ հարսը Լալա որ Ե. Քոչարի Թանգարանին տնօրէնուհին է:

«ՀԱՅԵՐՈՒ ՄՈՒԹ ԱՇԽԱՐՀԸ»

Այս խորագիրով յօդուած մը լոյս տեսած է վերջերս «Ճերուզալէմ Ռիփորթ» թերթին մէջ. հեղինակն է Ռաբունի Մ. Պէրքովից: Նիւթ կ'ընէ Հայերու ցեղասպանութեան մասին Հրեաներու պատասխանատուութեան բաժինը պատմութեան առջեւ: Կ'ըսէ թէ մինչեւ այսօր Հրեաները այդ ցեղասպանութեան նկատմամբ ժխտող կեցուածք ցուցաբերողներու մեղսակից եղած են:

Պարբերութեամբ մը անդրադառնալով Հայերու կոտորածներուն, Մորկընթաուի վկայութեան, կը մէջբերէ Տ. Լիփշթատի եւ Է. Վիզէլի խօսքերը. «Ուրացումը ցեղասպանութեան վերջին հանգրուանն է» կ'ըսէ առաջինը, իսկ երկրորդը այդ հանգրուանը կը կոչէ «կրկնակի սպանութիւն»:

Թուրքիոյ կառավարութիւնը մինչեւ այսօր ուրացումի արշաւ մը տարած է ու իր դերը կատարած է: Ինչ կը վերաբերի Հրէական ընկերութեան, ան կը շարունակէ լուռ մնալ եւ նոյնիսկ սփոփել Թրքական կառավարութիւնը:

Յիշելէ ետք Հիթլէրի 1939 Օգոստոս 22-ին ունեցած ծանօթ արտայայտութիւնը թէ տակաւին ո՞վ կը խօսի Հայկական բնաջնջումին մասին, հեղինակը կը շեշտէ այլեւս իրականութիւնը խոստովանելու հարկը: Բարեբախտութիւն կը նկատէ որ կան լսելու չհամակերպողներ. օրինակ կու տայ Ողջակէզի 126 մասնագէտներու 2000 Յունիս 9-ի հանրագրութիւնը որ լոյս տեսաւ «Նիւ-Եորք Թայմզ»ի մէջ, հաստատելու համար «Հայերու ցեղասպանութեան անժխտելի պարագան» եւ հրաւիրելու արեւմտեան ժողովրդավար երկիրները պաշտօնապէս զայն ճանչնալու:

Ռաբունի Մ. Պէրքովից տարր զուգահեռ կը յիշէ ցեղասպանութեան ծանօթ մասնագէտ Ե. Օրոնի յօդուածը («Ցառաջ», 2003 Փետր. 15/16) որ կ'աւարտէր հետեւեալ տողերով. «Որպէս Իսրայէլ ապրող Հրեայ մը, միայն կրնամ ներողութիւն խնդրել հայ ժողովուրդին ամէն մէկ անդամէն եւ վստահեցնել որ Իսրայէլի ժողովուրդը պիտի չվաւերացնէ ցեղասպանութենէ տառապած այլ ժողովուրդի մը հանդէպ իր պետութեան ապարարոյ եւ հակապատմական կեցուածքը»:

Ան կը յիշէ Երուսաղէմի Հայկական Թաղին մէջ 1992-ին կատարած այցը, երբ խումբին առաջնորդը ցոյց տալով հայկական հին բնակարանները որոնք շատ փոքր պատուհաններ ունեցած են, Օսմանեան շրջանին դուրսէն Թուրքերու կողմէ կոտրուելու փախէն, ըսած է. «Երեւակայեցէք, որքան մութ պէտք է եղած ըլլայ անոնց աշխարհը»: «Այդ խօսքերը Հրէական ոգիիս մէկ մասնիկը եղան» կը գրէ Ռաբունին, աւելցնելով. «Երեւակայեցէք թէ մինչեւ այսօր որքա՛ն մութ պէտք է ըլլայ աշխարհը Հայերուն համար երբ ժողովուրդներ կը մերժեն ընդունիլ անոնց անցեալը»:

Յօդուածը կ'աւարտի հետեւեալ եզրակացութեամբ. «Լուռ եւ անտարբեր մնալ, Աբրահամ Եոշուա Հէշէլի խօսքերով՝ կը նշանակէ "բարոյական վեհութեան" ողբերգական պակաս մը ունենալ: Իսկ աւելի ծանրակշիռը այն է որ լուռ մնալ կը նշանակէ ընդունիլ որ ցեղասպանութիւնը կրնայ կրկնուիլ»:

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ(*)

ՀԱՄԱՍՏԵՂ

Մահն աւելի կը մօտենայ եւ աւելի ահաւոր պարապութիւն մը կը դառնայ, երբ կը մեռնի մօտաւոր մը: Եղիայի մահով մահուան շունչը զգացի իմ մօտ:

Զգիտեմ ո՞ր Թուականին մենք առաջին անգամ հանդիպեցանք իրարու: Մեր հանդիպումը Թուականներու հետ գործ չունէր կարծես: Ինծի այնպէս կը Թուէր Թէ մեր մանկութեան օրերէն իսկ ծանօԹ էինք իրարու, Թէեւ դեռ նոր 20 տարիքին մօտ եկած երիտասարդներ էինք ու ճամբորդ՝ շատ հեռաւոր, գունաւոր երազներու:

Նկարչութեան ուսանող էր: Աչքերուն մէջ հանդարտ ու բարի Թուլութիւն մը կար, միշտ մտերիմ ու ջերմ արտայայտութիւնով:

Իր շատ երիտասարդ տարիներուն, երկու հիմնական հետաքրքրութիւն ու հաւատք ունէր. ինչ բան, որ հայկական էր, եւ ինչ բան, որ գեղարուեստական, այնքան բնական էին անոր մէջ, որքան կանաչութիւնը տերեւին եւ կամ լոյսը ճրագին:

Թափանցիկ եւ անկեղծ հոգիներուն տրուած է այդ բնական շնորհքը, եւ Եղիան անկեղծ էր ինքն իրեն հետ, հետեւաբար արուեստին հետ: Այդ էր պատճառը, որ ան աւելի շատ ուսանող եղաւ, հակառակ անոր, որ իր նկարչութիւնը հասցուցած էր որոշ գեղեցկութեան մը:

Մի քանի տարի առաջ հանդիպեցայ յոյն նկարիչի մը որ Եղիային հետ եղած էր նոյն դասարանին մէջ: Կրէկրին (իր անունը) առանձինն հիացումով կը խօսէր Եղիայի նկարչական կարողութեան մասին.

– Մենք՝ դասարանի ուսանողներս անոր է որ կը հաւնէինք եւ կը զգայինք մեր տկարութիւնը: Հիմա ո՞ւր է, ի՞նչ կ'ընէ:

– Կը նկարէ եւ արդէն ունի բաւական նկարներ:

– Ո՞ւր է արուեստանոցը, կ'ուզեմ հանդիպիլ անոր:

– Արուեստանոց ունեցաւ միայն երկու անգամ եւ շատ կարճ ժամանակի համար:

– Բայց մենք ինչքա՜ն յոյսեր ունէինք անոր յաջողութեան:

– ԵԹէ յաջողութիւնը դրամով կը չափէք, ի հարկէ Եղիան ձախողած է. բայց ան նոյն տաղանդաւոր տղան է եւ աւելին: ԵԹէ տեսնելու ըլլաք, փոխուած ոչինչ պիտի գտնէք: Նոյն բարի ժպիտը, նոյն ձեւով հագուած, կը քալէ ինքն իրեն հետ եւ պիտի գտնէք զուցէ նոյն ճամբուն վրայ գլխարկի ու փողկապի նոյն գոյնով:

Յոյն նկարիչը արդէն խառնուած էր ամերիկեան գործնական կեանքին հետ: Եղիային համար արուեստը վեր էր առօրեայէն եւ նոյնիսկ կեանքէն:

Արուեստը ինքն իր մէջ գեղեցկութիւն է, անկախ նոյնիսկ կեանքէն, եւ արուեստագէտները կու գան այդ գեղեցկութիւնը կատարելագործելու: Առանձնապէս այդ րոմանթիք ըմբռնումն էր, որ միշտ ալ Եղիան ինքզինքը օտար պահեց առօրեային ու կեանքին հետ:

Եղիայի մէջ տաղանդը չէր որ կը պակսէր. ան կանչուած էր շատ կարեւոր նկարիչ մը ըլլալու, եԹէ կեանքին հետ պայքարելու յանդգնութիւնն ունենար: Ան նայեցաւ կեանքին ու աշխարհին վրայ այնպէս, ինչպէս արուեստագէտ մը պիտի յափշտակուէր հեռաւոր վերջալոյսի մը գեղեցիկ գոյներով:

Եղիան նոյն նկարագրով եւ նոյն ըմբռնումով տարաւ նաեւ իր գրականութիւնը, մասնաւորապէս իր Թատերգութիւնները, որոնք պիտի մնան որպէս արժէք մեր գրականութեան մէջ:

Շատ կանուխ տարիքէն սկսած էր գրել փոքրիկ, սիրուն բանաստեղծութիւններ՝ անոնց հետ խառնելով խորհուրդն ու գոյները երանգապնակին:

Եղիայի մէջ կեանքն ու առօրեան աւելի զգալի էին խօսակցութեան ընԹացքին: Ունէր նուրբ ու իմաստուն հիւմուր, որ դժբախտաբար որեւէ ձեւով դուրս չբերաւ իր մշակած գրականութեան մէջ: Յաճախ կը փորձէի Թելադրել եւ կ'ուզէի, որ ձեւով մը մշակէր այդ հիւմուրը, որ անոր մէջ այնքան բնական էր որքան գոյնը նկարին:

***

Նկարչական դպրոցը աւարտելէ յետոյ, Եղիան մեկնեցաւ Փարիզ, յետոյ՝ Հալէպ՝ իր ծնողքին մօտ:

Իր նամակներէն մէկուն մէջ կը գրէր, որ կը նկարէ քիւրտի, Ջրկիրի, համալի գլմանկարներ, նաեւ սկսած է գրել Թատերգութիւն մը –«Սամսոն եւ Դալիլա»: Վերջինը ինծի համար նորութիւն էր:

Ան վերադարձաւ Ամերիկա իր ծնողքին՝ շատ բարի երկու ծերունիներուն հետ, բաւական Թիւով նկարներով եւ «Սամսոն ու Դալիլա» Թատերգութիւնով: Շարունակեց գրել Թատերգութիւններ, առաւելապէս իր նիւԹերը առնելով պատմութենէն:

Սուրիային վերադարձին՝ հետեւեցաւ արձանագործութեան, չահեցաւ դրամական պարգեւ ու նորէն մեկնեցաւ Փարիզ, ուր կեանքն ու առօրեան էր, որ Թափ կու տար նկարչութեան եւ գրականութեան:

Փարիզի մէջ միասին էինք: Այնտեղ կեանքը քու մօտդ է փողոցին, սրճարանին մէջ, կեանքը իր ողբերգութիւնով ու զաւեշտով: Նոյն առօրեայի վերլուծումն ու պատկերացումը փողոցներու նկարչական ցուցահանդէսներէն՝ մինչեւ Սորպոնի փիլիսոփայութեան ամպիոնը:

Այդ եռացող կեանքին մէջ, մեր Եղիան, գլուխը կախ, ինքն իրեն հետ, Սէնի ափը կ'երԹար սերտելու կամուրջներուն գոյները գիշեր ժամանակ: Կարեւոր աշխատանքներ ըրաւ Փարիզի մէջ: Սէնի կամուրջը գիշեր ժամանակ, անտարակոյս, պիտի մնայ մէկը իր կարեւոր աշխատանքներէն:

Ֆրանսայի բնանկարները առանձին ինքնատպութիւն ունին ու նկարագիր: Նոյն ծառը Ֆրանսայի մէջ ուրիշ գեղեցկութիւն է կարծես: Եւ առանձինն մտերմութիւն մը ունին ճամբաները, անտառը, գիւղի մը մուտքը: Մի գուցէ նկարիչները տուած են այդ նկարագիրը, բայց ուր անկախ նկարիչներէն՝ մարդ կը զգայ գոյներու եւ ձեւի ինքնատպութիւնը: Եղիայի բնանկարները, նկարուած Ֆրանսայի մէջ, ունին նոյն մտերմութիւնն ու նկարագիրը:

Վերջին 10 տարիներուն, Եղիան գրեԹէ դադրած էր նկարելէ եւ ինքն իր մէջ աւելի շատ քաշուած: Կը զգայի, որ հետզհետէ բան մը կը հեռանար իրմէ: Հարցում չէի ըներ՝ իր հանդարտութիւնը չյուզելու համար, ինչպէս նետուած փոքրիկ քարի կտոր մը պիտի յուզէր լճակի մը խաղաղութիւնը:

Միակ մխիԹարական բանը որ կար, այն էր, որ կը շարունակէր գրել Թատերգութիւններ: Վերջին հրատարակած աշխատանքը «Բանդ մեզ ազկեկները» գիս շատ խանդավառեց: Նոյն օրը աճապարեցի զինք տեսնել՝ համբուրելու ճակատը եւ ըսելու, որ «լաւ գործ ըրած ես, շատ լաւ գործ»:

Վերջին մի քանի տարին կը տեսնէի, որ կը մաշէր Եղիան:

«Ոչինչ, ոչինչ, ստամոքսի նեղութիւն է», – կ'ըսէր յաճախ, երբ կը Թելադրէինք, որ ինքզինքը բժիշկի մը խնամքին յանձնէ:

Ինքզինքը այնքան փակած էր կեանքին ու աշխարհին դէմ, որ ոչ ոքի լսաւ իր սրտի տագնապը, ոչ իսկ իր եղբօրը: Ու մեռաւ այնքան խաղաղ ու լուռ, որքան ապրած էր իր կեանքին մէջ՝ նոյնքան լուռ ու խաղաղ:

(*) «Հայրենիք» ամսագրի մէջ, 1949 Փետրուարին, Համաստեղ կը ներկայացնէր Եղիա Գասպարեանը, որու «Բօղը» կը հրատարակենք որպէս թերթօն:

ԺԱԳ ԱՍԼԱՆԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

(1929 – 2003)

Մեկնեցաւ նոյնքան լուռ, որքան ապրած էր: Սեպտեմբերի սկիզբը, Հայաստան ստացայ, ուր կ'երազէր երԹալ եւ ուր չկրցաւ ոտք դնել, հրաւէր մը իր ցուցահանդէսին բացման Ֆրանսուա Տիւտուա սրահը, Հոնֆլէօր(1): Հրաւէրը կը ճշդէր որ բացումը տեղի կ'ունենայ Օգոստոս 9-ին «արուեստագէտին ներկայութեան»: Երեւակայեցի տեսարանը՝ Ժագ Ասլանեան, կարճահասակ, հիւանդութենէն տկարացած, լուռ, ուշադիր իր ներքին ձայներուն: Ուրախացայ այդ ցուցահանդէսէն եւ որոշեցի, Ֆրանսա վերադարձիս Հոնֆլէօր երԹալ: Բայց, վերադարձիս մահազդ մը գտայ, որ կը տեղեկացնէր Թէ Ժագ մահացած է Սեպտեմբեր 4-ին, եկեղեցական արարողութիւնը կը կատարուի Սեպտեմբեր 10-ին, Ալֆորվիլի եկեղեցին եւ կը Թաղուի տեղւոյն գերեզմանատան ընտանեկան դամբարանը: Ամբողջ կեանքը, ապրած եւ աշխատած էր Պուլվար Գարնոյի մէկ համեստ բնակարանը, Փլաս Գարնոյի մօտ, Ալֆորվիլի հայ համայնքին, խսկական «յիշողութեան վայր»ի մը մէջ: Եկեղեցական արարողութենէն ետք, Ս. Պօղոս-Պետրոս փոքրիկ եկեղեցիին մէջ, կառուցուած 1929-ին, իր ծննդեան տարին, ազգականներուն, բարեկամներուն, -հայ եւ ֆրանսացի-, երկար շարքը, տարեց Թէ երիտասարդ, հետեւեցաւ դագաղին, մինչեւ Ալֆորվիլի տխուր գերեզմանատունը, խաղաղութեան դաշտ, կաշի գործատան եւ ելեկտրականութեան սիւներու միջեւ: Այսպէս, վերջ գտաւ հայ գաղԹականի զաւակի մը ճակատագիրը, արհեստաւորի զաւակ, նկարիչ եւ արձանագործ, հաւատարիմ՝ անցեալին, արմատացած եւ Թաղուած արուարձանի իր հողին մէջ:

Սեպտեմբեր 14-ի Կիրակին, ցուցահանդէսին վերջին օրը, իրագործեցի Երեւանի խոստումս: Գացի Հոնֆլէօր: Օդը հրաշալի էր, Ֆրանսուա Տիւտուա ցուցասրահը կը բացուէր Սէնթ-ԳաԹրին եկեղեցւոյ վրայ, միջնադարեան նորմանտ ճարտարապետութեան գլուխ-գործոցներէն մէկը եւ Ժագ Ասլանեանի գործերու ներկայացումը կը համապատասխանէր կատարեալ հաւասարակշռութեան մը:

Ոչինչ պատրաստած էր Ժագ Ասլանեանը որ արուեստի աշխարհը մուտք գործէ: Ոչ իր ծագումը, ոչ իր դաստիարակութիւնը: Իր մանկութիւնն ու երիտասարդութիւնը անցած էին պատրաստ հագուստի ընտանեկան աշխատանոցին մէջ, ուր աշխատանքի գաղափարականը կը տիրապետէր: Իր պաշտած մօրը մահէն ետք է, որ «կ'ըմբոստանայ» ընտանիքին եւ անոր արհեստի պարտադրանքներուն դէմ: Կը սկսի նկարել 1960-ին եւ այլեւս չի դադրիր: Կը մխրճուի ձեւի եւ գոյնի փնտռտուքին մէջ, բայց կը մերժէ վերացական նկարչութեան ընձեռած դիւրութիւնները ինքնուս արուեստագէտի մը: Կ'աշխատի: Կ'աշխատի առանձին, «զինք շրջապատող առօրեային» մղձաւանջով: Աշկերտութեան, փնտռտուքներու եւ խարխափումներու տարիներէ ետք, կը համարձակի գործերը ներկայացնել հանրութեան, Փարիզ,1986-ին Ալեք Մանուկեան մշակութային կեդրոնին մէջ: Այդ Թուականէն ի վեր, աւելի քան քսան ցուցահանդէսներ համբաւաւոր ցուցասրահներու մէջ, զինք նուիրագործած են որպէս նկարիչ եւ արձանագործ: Որովհետեւ, կարճ ատենէն ան կաւէ կերպարներ կը Թրծէ, վերըստին կ'առընչուի աւանդութիւններու հետ զորս կը վերայայտնաբերէ, կը ստեղծէ տիպարներ որոնք դուրս կու գան իր եւ մեր հաւաքական յիշողութեան խորերէն:

Հոնֆլէօրի ցուցահանդէսը որ յաջողութեամբ պսակուեցաւ, հակառակ նրմոյշներուն բարձր գիներուն, համապատ ներկայացումն էր անոր ամբողջ վաստակին. հոն կային յաճախ մեծադիր քանդակներ, որոնք եփած էին այդ մարզին մէջ ծանօԹ Գլօտ Շամփիի կողմէ որուն անունը ինքնին որակ մը կ'երաշխաւորէ: Անոնք արձաններն են լայնաբաց աչքերով կիներու եւ այրերու, բոպիկ կանգնած հողին վրայ, կամ ձիաւորներու որոնք հեծած են մարդկային նայուածքով ձիեր: Արձաններն են նաեւ խորհրդանշող՝ յաղԹապանծ մայրութիւններ: Մեծ կամ փոքր այդ արձանները առօրեայ աշխարհ մը կը վերակազմեն. ամբողջական պատկերացումով հայկական ընտանիքներ, իրենց կարի մեքենային առջեւ կարուհիներ, նարտի խաղացող այրեր, հայ երաժիշտներ որոնց երգը գրեԹէ լսելի է, կանանչ զգեստով բոպիկ մարդ մը որ Թաղուած է մտածումներու մէջ, գլուխը դեղին բարձի մը վրայ հանգչեցուցած, ամօԹխած (եւ հաստատուած) մերկ կին մը:

Ժ. Ասլանեանի նկարչութիւնը երկտարածական է, առանց խորանկարային միջամտութիւններու: Ունի մռայլ խորքեր, յաճախ գորշ, կամ կապոյտ, որոնք կը յայտնուին արեւելեան գորգի մը ձեւով, գետեղուած՝ ուղղահայեաց կամ հորիզոնական, եւ ուրկէ դուրս կու գան կերպարները: Անոնք չիփ-չիտակ կեցած կամ նստած են, իրենց ձեռքերը ծունկերուն, ծանրացած սրունքներ ունին եւ բոպիկ են: Երբեմն երկնցած բազկաԹոռին վրայ, հեռատեսիլին դէմ որ ընտանի եւ «ազգային» իրի մը վերածուած է: Անոնք մեզի կը նային միամիտ եւ «հայկական» աչքերով: Ֆիկխտաթիւ, բայց ոչ իրապաշտ այս նկարչութիւնը Ժ. Ասլանեանի արձաններուն նըման, կը ստեղծէ անժամանակ եւ ոգեկանութեան ցնցող տպաւորութիւն մը: Ինչպէս Քոչարը, Սարեանը, Պարաճանովը, Ժ. Ասլանեան ալ որ առանց մեծամտութեան գիտակից էր իր արժէքին եւ այդ արժէքը արդէն անոր կենդանութեան գնահատուած էր ոմանց կողմէ (2), արժանի է Թանգարան մը ունենալու Երեւանի մէջ: Ան որ անցեալ Մայիսին կ'ուզէր «վերագտնել հաւկիԹին արեգակնային դեղինը, պաստառը ներկել մայրական ապիտակին եւ երԹալ հանգչիլ ադամուղջի կապոյտին քաղցրութեան մէջ»:

ԱՆԱՀԻՏ ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

(1) Ժ. Ասլանեանի վերջին գործերը, Galerie François Dudoit, 4, Place Ste. Catherine, 14600 Honfleur, 9 Août - 21 Septembre.

(2) Յատկապէս Փարիզի Կարին Պաստենեան ցուցասրահի տնօրէնուհին:

ՌԵԶԱՅԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՉԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԻՆ ՇՈՒՐՋ

Լիւքսանպուրկի պարտէզի ցանկապատին երկաԹեայ ճաղերուն վրայ ներկայացուած Ռեզայի լուսանկարչական ցուցահանդէսը շաբաԹներէ ի վեր արդէն, կը գրաւէ ստուար բազմութիւններ որոնք, ագահօրէն կը դիտեն գեղարուեստական գետնի վրայ բարձր մակարդակի 83 լուսանկարներ, որոնք բոլորն ալ կը պատկանին պատերազմական վիճակի մէջ գտնուող երկիրներու եւ անոնց բնակիչներու առօրեային ու տառապանքին: Անոնցմէ երեքը կը վերաբերին Ազրպէյճանին ու կը յատկանշուին իրենց յստակ միակողմանի, հակահայ դիրքորոշումով: Բացի այցելու քանի մը անհատներու զըրաւոր բողոքները կամ ընդվզումները, ցարդ ոչ մէկ պաշտօնական բացատրութիւն պահանջուած էր ցուցահանդէսի գլխաւոր հովանաւոր՝ Ծերակոյտի նախագահ Պ. Քրիսթիան Փոնսըլէին: Բարեբախտաբար, վերջերս Հայ Դատի Յանձնախումբը այդ քայլին դիմած է, ինչ որ ողջունելի է:

Գաղափար մը կազմելու համար այդ ընդհանուր դժգոհութեան պատճառին, հոս տանք Թարգմանութիւնը այն տողերուն որոնք կ'ընկերանան այս երեք լուսանկարներուն: Հոն կը կարդանք.

1. ԱՂԱՀԱՆՔԵՐԸ (1997).

Այդ օրէն կը պահեմ տառապանք մը, երբ Սարհատ, քանի մը վայրկեան հանգիստ առնելով ինծի պատմեց. «Ուսուցիչ եղած եմ 18 տարի, ապա լիսէի մը տնօրէն, Ղարաբաղի մօտ: Կ'ապրէի կնոջս, հինգ զաւակներուս եւ ծնողքիս հետ. օր մը, պատերազմի աղմուկները

մօտեցան: Կը տեղեկանայինք որ քաղաքները, մէկը միւսին ետեւէն, կ'իյնային թշնամիին ձեռքը, որ տուները կ'այրէին, որ բնակիչները կը ջարդուէին կամ ամէնէն բախտաւորները թափառական կը դառնային: Կը յուսայինք որ սարսափը այլուր էր եւ որ պիտի խնայուէինք: Քաղաքայինները միմիայն էին զինուորներու դէմ: Օր մը հայ զինուորականներ հասան մեր տունը... Տարիներ վերջ, ես՝ նախկին լիսէի տնօրէնս, կ'ապրիմ իմ հարազատներուն հետ, Բաքուի լքեալ արուարձանի մը մէջ եւ կ'աշխատիմ օրն ի բուն աղահանքերու մէջ, իմ զաւակները կերակրելու համար: Բայց այս ամբողջը բան մը չէ: Ինծի համար, ամենադժուարը այն է որ զաւակներս այլեւս դպրոց չեն յաճախեր ու բան մը չեմ կրնար իրենց սորվեցնել: Երբ վերջապէս գիշերը, երկար ճամբորդութենէ մը վերջ տուն կը հասնիմ, անոնք արդէն կը քնանան»:

2. ՔԱՐԻԿԻ ԴԱՇՏԵՐԸ

Մահմուտը կը պատմէ. «Տունս գեղեցիկ ու հիւրամեծար էր: Հոն կ'ապրէինք երջանիկ: Օր մը հայ զինուորները տունս քանդեցին: Պարտաւորուեցանք փախչիլ: Մեզ պատսպարելու համար գըտայ հովերուն տակ այս խրճիթը ու յուսահատութեան քարիւղի այս դաշտը: Հոս չենք ապրիր այլ կը գոյատեւենք»:

3. ԱՂԴԱՄ (Մզկիթի մը առջեւ ծունկի կիճ մը կ'ողբայ).

Այս կինը նոր գտեր էր իր տղան ու ամուսինը, որոնց աչքերը պոկուած էին: Դեռ կը լսեմ իր սուգի տառապանքին անտանելի ոռնոցը: Շատ քիչեր կրցան վերապրիլ Խոջալուի բնակիչներու ջարդէն, հայկական բանակին կողմէ կատարուած: Ամէն օր, անոնք կ'երթային Աղդամի մեռելատունը, իրենց ընտանիքի կորսուած անդամները փնտռելու: Տասնըեակ ու տասնեակ, ճերմակ փլաստիկներու մէջ փաթթուած դիակներուն դէմքերը կը ստուգուէին ու կը յայտնաբերէին հայ զինուորներուն պատճառած վայրագութիւնները անմեղ զոհերուն:

Այս տողերէն յստակօրէն կը յայտնուի հեղինակին (Ռեզա) միտումը Հայերը որպէս յարձակող տարր ներկայացնելու, անդադար մատնանշելով որ հայկական բանակն է, հայ զինուորն է, ընդդէմ անզէն, անպաշտպան ազերի խաղաղ բնակչութեան:

Հայ Դատի Յանձնախումբէն վերջ անպայման Հայաստանի դեսպանատունն ալ պարտի բողոքի գիր ղրկել Պ. Փոնսըլէի, որ ինչպէս գիտենք Հայաստանի մեծ «բարեկամ»ն է:

ՀՐԱՅՐ ՀՐԱՋԵԱՆ

(*) Ցուցահանդէսը (որու մասին «Յառաջ» անդրադարձաւ Յունիս 21-22-ի թիւով), Լիւքսամպուրկի պարտէզին ցանկապատին վրայ, սկսած էր Յունիս 1-ին ու կ'աւարտի Սեպտեմբեր 30-ին:

ՉԻԼԻ

ԱՅԵՆՏԷԻ ՄԱՀԷՆ ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ՅԵՏՈՅ

1973 Սեպտեմբեր 11-ին է, որ Չիլիի ընկերվարական առաջին նախագահը ողբերգական մահ մը պիտի ունենար: Ծընած 1908-ին, Վալփարէզօ, վիրաբոյժ, Ընկերվարական կուսակցութեան հիմնադիր, քանիցս երեսփոխան, 1970-ին կ'ընտրուի Նախագահ Ժողովրդական Միասնութեան գլուխը: Պետական հարուածը վերջ պիտի դնէր «չիլիական ժողովրդավար ճամբուն դէպի ընկերվարութիւն»:

1973, Սեպտեմբեր 11-ին, Սալվատոր Այէնտէ վերջինն էր որ պիտի հեռանար Մոնետայի նախագահական պալատէն, Մորէնտա փողոցի 80 թիւի դռնէն: Զօր. Փինոչէի պետական հարուածը անդառնալի էր: Ինչպէս յայտարարած էր, Այէնտէ դուրս ելլալ մերժած: Ձայնասփիւռէն հաղորդուած իր ելոյթին մէջ, հրաժեշտ տուած էր իր հայրենակիցներուն եւ յայտնած իր «գոհողութիւնը»: Անձնապահ եղած էր, զինուորականներու յարձակումէն քանի մը ժամ առաջ: Դագաղին ելքը, ուր նախագահին դիակը կար, եւ գետինը փռուած իր գործակիցներուն դիակները՝ դուռին առջեւ, հրասայլ մը կը պատրաստուէր զիրենք ճզմելու, պատկեր մը կը կազմէին, որ կը պարտադրէր Փինոչէի պատել այդ մուտքը, ջնջելու համար այդ յիշատակները:

Ս. Այէնտէի մահէն 30 տարի ետք, Չիլիի կառավարութիւնը որոշած է վերաբանալ «նախագահներու դուռը», ինչպէս աւանդաբար կը կոչուէր: Ցուցարձաններու ազգային խորհուրդի արտօնութենէն ետք, որմնադիրներ գործի լծուած էին, որպէսզի 2003 Սեպտ. 11ին, ներկայ նախագահը՝ ընկերվարական Ռիքարտօ Լակոս, խորհրդանշական մուտք գործէր Մոռանտէ փողոցի 80 թիւին դռնէն, կնոջը հետ: Ձեւով մը վերջ դնելու համար մոռացութեան ուր ինկած էր այդ պատմական դուռը:

Փինոչէ հրահանգած էր, որ նորոգուի Մոնետայի պալատը, որ շատ վնասուած էր փուչիստներու հալածիչ օդանաւերու ռումբերէն: Բայց, ուզած էր որ Մորանտէ փողոցի թիւ 80-ը չգործածուի եւ իր տարածքն ալ խառնուի չէնքին ճակատին, որպէսզի ճշգրտօրէն չյայտնաբերուի: Կրթական նախարարը «ժողովրդավարութեան այդ դուռ»ին վերաբացումը «պատմական» արարք որակած է:

Այդ ալ մաս կը կազմէ խորհրդանըշական արարքներու այն շարքին, զոր ներկայ կառավարութիւնը կ'ընէ տէր կանգնելու համար Այէնտէի եւ անոր ողբերգական մահուան: Չիլի մարզարանը վերամկրտուած է Վիքթոր Խարայի անունով, երգիչը, զոր փուչիստները ըսպաննած են այդ վայրին մէջ, ջարդուփշուր ընելէ ետք իր մատները: Նախկին մարզարանն ալ, չարչարանքի եւ արգելափակման ուրիշ մեծ կեդրոն մը, հռչակուած է պատմական յուշարձան:

Թ. Ա. Թ.

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԳՆԱԼԸԻ մէջ, Սեպտ. 7-ին, նշուած է Ներսէսեան դպրաց դասու հիմնադրութեան 146-րդ տարեդարձը, կրօնական եւ աշխարհիկ հանդիսութիւններով: Եկեղեցական արարողութեան նախագահած է Մեսրոպ Պատրիարք, որ նաեւ քարոզած է: Աւարտին սիրոյ սեղան մը տեղի ունեցած է եկեղեցւոյ Ներսէսեան սրահին մէջ, որու եւս նախագահած է Պատրիարքը: Դպրաց դասու տեղեկագիրը կարդացած է տնօրէն խորհուրդի ատենապետը՝ Խաչիկ Ճանէլ: Խօսք առած է Թաթուլ Ալոլ. Անուշեան, որ դրուատած է դպրաց դասէն ներս տիրող եղբայրական ջերմ մթնոլորտը: Հուսկ բանքը արտասանած է Մեսրոպ Պատրիարք:

*
**

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Ազգ. Առաջնորդարանին մէջ, Սեպտեմբեր 4-ին, մամուլի ասուլիս մը տեղի ունեցած է, որուն ընթացքին Թեմին առաջնորդը՝ Գեղամ Եպիսկ. անդրադարձած է Ազգային Ուսումնական Խորհուրդին ձեռնարկած ազգ. վարժարաններու բարգաւաճման եւ զարգացման երթին եւ զայն շարունակելու եւ ամրապնդելու վճռականութեան: Ան հաստատած է որ տարեշրջանը պիտի ըլլայ մանկապարտէզներու տարի եւ այդ նպատակով վեց մանկապարտէզներու կրթաթոշակը ձրի պիտի ըլլայ:

*
**

ՄՈՆՐԷԱԼԻ պոլսահայ ՄԷԿ միութեան առաջին Զորեքշաբթիներու շարքը սկսած է Սեպտ. 3-ին, Արամ Խաչատրեան սրահին մէջ: Օրուան դասախօսը եղած է Ս. Յակոբ Մայր եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւը՝ Գառնիկ Քհնյ. Գոյունեան, որու նիւթը եղած է Նարեկացիի «Երգ երգոց»ի մեկնաբանութիւնը: Ձեռնարկը կազմակերպուած էր Նարեկացիի 1000-ամեակին առթիւ: Դասախօսը խօսած է «Երգ Երգոց»ի հրէական եւ քրիստոնէական մեկնաբանութիւններուն նմանութեան եւ տարբերութեան մասին: Աւարտին, հարցումի մը պատասխանելով, Գառնիկ Քհնյ. ըսած է թէ Նարեկացին փիլիսոփայ, աստուածաբան չէր, նաեւ բանաստեղծ չէր, այլ՝ աղօթող:

*
**

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Գանատիըն Նէշընըլ Էկզիպիշըն-Լիպերթի Կրանտ Հոլի մէջ, Օգոստոս 31-ին, յատուկ տօնակատարութեան մը ընթացքին «Էթնիք Փրէս էնտ Մետիա Գաունսիլ օֆ Գանատա»ն գնահատագիրերով ու յուշատախտակներով պարգեւատրած է բազմաթիւ անձեր, որոնք նշանակելի մասնակցութիւն բերած են իրենց համայնքի կեանքին: Այս առթիւ, Բազմամշակութային եւ Կինեբու Իրավիճակի դաշնակցային Նախարար՝ Ճին Օկիսթընի ձեռամբ, հայ համայնքէն մրցանակ ստացած են «Հորիզոն»ի աշխատակիցներ՝ Յոլինէ Շամլեան, Թինա Սուլահեան, Սարգիս Ղազարեան եւ տեղւոյն ՀՕՄ-ի ամէնօրեայ վարժարանի ուսուցչուհի Յասմիկ Խարլաքեան:

ԹՈՒՐՔԻԱ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆՆՈՑՆԵՐ ՆՈՐՈԳՈՒԱԾ

Շնորհիւ փաստաբան Գեղամ Կարապետեանի միջամտութեան, Գասթամոնուի եւ Թաշքէօփրիւի հայկական գերեզմանոցները արժանացած են քաղաքապետներուն ուշադրութեան, նորոգուած եւ բարեկարգուած: Գ. Կարապետեան անցեալ տարի Պոլսոյ մէջ հանդիպում ունենալով քաղաքապետներ՝ Թ. Թուֆէքչիօղլուի եւ Հ. Ալթանի հետ, նիւթ ըրած էր երկու գերեզմաննոցներուն խընամքի կարօտ վիճակը. իր խօսակիցները խոստացած էին հետաքրքրուիլ այդ հարցով:

Վերջերս հայ փաստաբանը Գասթամոնու գացած է, հոն տեսած որ քաղաքապետները յարգած են իրենց խոստումը եւ երկու գերեզմաննոցներն ալ ցիցերով, փշաթելերով շրջապատուած, պաշտպանութեան տակ առնուած են: Դամբաններու տէր ընտանիքներն ալ նորոգած են դամբանները:

«Մարմարա» գոհունակութեամբ կ'արձագանգէ կատարուած աշխատանքին, որպէս յաւելեալ տեղեկութիւն գրելով թէ Գասթամոնուի կեդրոնին մէջ ներկայիս 12 հայ ընտանիք կ'ապրի (40 հոգի), իսկ Թաշքէօփրիւի մէջ՝ 11 (37 հոգի):

ՔՈՂԸ(*)

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

Այս պատմուածքը «Հայրենիք»ի խմբագրութեան յանձնելով՝ Համաստեղ կըցած էր հետեւեալ ծանօթութիւնը. –

(*) «Հայրենիք» ամսագրի աշխատակից եւ նկարիչ Եղիա Գասպարեանը մահէն յետոյ իր ետեւ ձգած է կիսաւարտ մընացած քանի մը ձեռագիրներ: «Քողը» անոր կէս ձգուած աշխատանքներէն մէկն է ճիշդ իր կեանքին պէս:

Այս պատմուածքին մէջ հեղինակը իր պատմելու եւ վերլուծելու արուեստով երեւան բերած է առանձին շնորհք: «Քողը», կարելի է ըսել, յանդուգն աշխատանք մըն է, ուր Եղիան մօտեցած է մարդոց մէջ թաքնուած անծանօթին եւ կամ ենթագիտակցականին: Այս աշխատանքին մէջ հետաքրքրական կերպով ներկայացուած է նաեւ Փարիզը:

*
**

1.

«Այս կոյր Հոմերոսն է, բանաստեղծը», – մայրը ըսած էր Ճէյմսին, երբ միասին փեւի տը Շըվանի որմնանկարները կը դիտէին:

Այն ատեն փոքր տղայ էր: Անկէ ի վեր ամէն անգամ որ Հանրային գրադարանը կը հանդիպէր, պահ մը կանգ կ'առնէր որմնանկարներուն դիմաց, մասնաւորապէս՝ կոյր Հոմերոսի դիմաց:

Հիմա Ճէյմս քսանութ տարեկան է: Այդ օրը, երբ Հանրային գրադարանէն դուրս ելաւ, քալուածքը թեթեւ էր, գըլուխը՝ բարձր: Թեթեւութիւն մը կը զգար հոգւոյն մէջ...

Դէմը՝ Երրորդութեան եկեղեցին իր պատկառելի ուրուագիծը ձգած էր թուխ երկնքի մը վրայ: Քալեց: Քովէն երիտասարդ տղայ մը եւ երիտասարդ աղջիկ մը անցան, ձեռք ձեռքի բռնած: Առողջ, գեղեցիկ, ուրախ էին: Ճէյմս գեղեցիկ հաճոյք մը զգաց: Քալեց, մտաւ Հանրային պարտէզը եւ լճակին մօտ՝ նստարանի մը վրայ՝ նստաւ:

Երկու փոքրիկներ կը խաղային: Անոնցմէ մէկը Ճէյմսին ժամը հարցուց:

– Ճիշդ ժամը չեմ գիտեր, բայց գիտեմ, որ ձեզ համար ժամանակ է որ տուն երթաք: Հիմա մայրերնիդ ձեզ կը փնտռէ, – պատասխանեց:

Փոքրիկները քանի մը քայլով հեռացան: Անոնցմէ մէկը ըսաւ.

– Կը մթնէ, եկուր տուն երթանք: Խաւարէն կը վախնամ:

– Ինչո՞ւ, – հարցուց միւսը:

– Խաւարին մէջ բան չենք տեսներ, – ըսաւ առաջինը:

– Ես ալ կը վախնամ: Եկուր, վազենք:

Փոքրիկներէն մէկը, դառնալով Ճէյմսին, հարցուց.

– Դուն ինչո՞ւ տուն չես երթար: Հիմա քու մայրդ ալ քեզ կը փնտռէ:

Ճէյմս խնդաց: Տխուր խնդուք: Փոքրիկները հեռացան: Ոտքի ելաւ, անցաւ Քամընը: Հոս հոն մարդիկ հաւաքուած՝ խումբեր կազմած էին: Կը խօսէին կրօնքի, քաղաքականութեան մասին: Մէկը հոգիներու փրկութիւն կը քարոզէր: Ուրիշ մը՝ մարմիններու փրկութիւն:

– Պատրաստ եղէք, մօտ է վերջին դատաստանը...

– Սթափեցէ՛ք, գիտակցութեան եկէք, փշրեցէք գիտութեան շղթաները...

Միեւնոյն բաները քսան տարի է Ճէյմս գրեթէ միշտ միեւնոյն տեղը լսած էր: Լսած էր միեւնոյն տեղը օր մը իր հօր խօսքին ալ. «Կեցցէ՛ սոցիալիզմը»...

Յիշեց իր գործաւոր հայրը, իր վարժուհի մայրը, անոնց մահերը...:

Փոքր տղայ մը հոս հոն կը վազէր, կը պոռար, կը ճչար. – «Վերջին լուր», «էքսթրա՛»... Թերթ կը ծախէր...

Մտաբերեց իր մանկութիւնը... Անգիտակցաբար ձեռքը գրպանը տարաւ ու շօշափեց: Փոքր տետրակ մըն էր, իր բանաստեղծութիւնները...

Ճէյմս բանաստեղծութիւն կը գրէր: Քանի մը հատը արդէն հրատարակուած էին: Որոշեր էր գրականութեամբ զբաղիլ: Մօրը փափաքը եղած էր իր տղան գրագէտ տեսնել. մեռնելէ առաջ անոր մէկ բանաստեղծութիւնը հրատարակուած տեսաւ: Ճէյմս հիմա պատմուածքներ կը գրէր: Պատմուածք մը ղրկած էր «Նիւ Լայֆ»ին, պատասխանի կը սպասէր: Ուրիշ պատմուածք մ'ալ սկսած էր եւ արդէն աւարտելու մօտ էր:

Այդ օրուան իր աշխատանքը լաւ էր գացեր: Հանրային գրադարանին մէջ նստած՝ քանի մը էջ գրած էր: Գոհ էր:

Շուրջը դեռ կը պոռային, մարդկութեան եւ աշխարհի ճակատագիրը կը սահմանէին:

Ճէյմս իր քովը կանգնողին ժամը հարցուց: Ժամացոյց չունէր: Ան ալ իր քովինին հարցուց: Ութ եւ կէսն էր:

Քամընէն դուրս ելաւ եւ ուղղուեցաւ դէպի Պիքըն Հիլ, որուն վրայ «Կարմիր Կանթեղ»ի մէջ այդ երեկոյ մասնաւոր հաւաքոյթ ունէին: Ճէյմսի առաջարկեր էին, որ իր բանաստեղծութիւնները կարդայ:

«Կարմիր կանթեղ»ի մէջ հանդիպեցաւ ծանօթներու: Անծանօթներ կային – տըղաներ, աղջիկներ, երիտասարդ արուեստագէտներ, պատանի արուեստագիտուհիներ, պառաւ մը՝ մազերը կարմիր ներկած:

Ծանօթները անծանօթներուն հետ ծանօթացուցին: Ճէյմսը ծանօթացուցին նաեւ աղջկան մը հետ, որ արուեստ եւ գրականութիւն սիրող էր, անունը՝ Մարկրիթ:

Իր ընթերցումէն վերջ, բոլորը շնորհաւորեցին զինքը: Մարկրիթն ալ նոյնը ըրաւ, բայց բոլորէն վերջ աւելցուց.

– Ձեր երկու բանաստեղծութիւններուն արդէն ծանօթ էի: «Նիւ Լայֆ»ի մէջ կարդացեր եմ: Անոնցմէ մէկը շատ սիրած եմ:

– Ո՞րը:

– Այն, որ ձեր մօրը ձօնած էիք: Գիտէ՞ք, Պ. Ճէյմս, որ ձեր մայրը ինծի վարժուհի եղած է:

Ճէյմս նայեցաւ Մարկրիթին, եւ Մարկրիթ անոր նայուածքին մէջ խոր տըխրութիւն մը տեսաւ:

Մէկ մէկ թէյ առին:

(Շար. 1)

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ
78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ԺԸՆԵՒ. _ Վարուժան Աթթարեան 150 Եւրօ:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Հայկ Պապեանի մահուան 40-րդ տարելիցին ի յիշատակ Պայծառ Էլմասեան 80 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Շաւիլի «Տէր-Դաւթեան» մասնաճիւղը իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Մատոյեան, Նուչօ եւ Փափազեան ընտանիքներուն ժանէթի մահուան առթիւ եւ կը մասնակցի իրենց սուգին:

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30
Hommage à
KOMITAS
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

(Շար. Ա. էջէն)

Ջոցները կրնան, թերեւս, 2004-ի բացը 11,8 միլիառի իջեցնել: Ձեռք առնուած միջոցներու կարգին է հոմէոփաթիի դեղերու հատուցման նուազումը՝ 65%-էն 35%-ի, ինչ որ բաւական դժգոհութիւն ստեղծած է: Մուտքերու շարքին, հիւանդանոցներու հիւանդին բաժնին օրական մասնակցութիւնը 10,67 Եւրոյէն 2004-ին, պիտի անցնի 13 Եւրոյի:

Ա. ԿԻՒԼ, Թուրքիոյ Արտաքին նախարարը, Նիւ-Եորք ժամանումին օրը, Սեպտեմբեր 23-ին, դիտել տուած է որ Ապահովութեան Խորհուրդի բանաձեւ մը անհրաժեշտ չէ, որպէսզի Թուրքիա օժանդակէ ամերիկեան ճիգերուն, բայց, կ'ուզէ որ ատոր փոխարէն ամերիկեան աւելի շօշափելի գործունէութիւն մը ըլլայ ինչ կը վերաբերի ՓՔՔ-ի: Վերջերս, այս մէկը յայտարարեց թէ այլեւս պիտի չյարգէ հրադադարը (Սեպտ. 1-էն): Շուրջ 5000 զինեալ տարրեր ապաստանած են պարսկա _ իրաքեան սահմանագլուխը եւ Ամերիկացիք ոչինչ ըրած են ցրուելու համար, ինչ որ Անգարայի դժգոհութիւն պատճառած է: Թուրքիա միշտ աչք ունի Քէրքիւքի վրայ, իրաքեան Քիւրտիստանի «մայրաքաղաքը» եւ դեռ վերջերս, Ս. Տէմիրէլ, նախկին նախագահը, կը խոստովանէր որ երկար ատեն այն յոյսն ունեցած է որ «մեռնելէն առաջ» կը տեսնէ Թուրք զինուորներու մուտքը Քէրքիւք: Բայց, 10 օր առաջ, ատժամեայ իշխանութեան Խորհուրդին նախագահը՝ Տալապի, որ Անգարա էր, Իրաք չէր հրաւիրած թրքական զօրքերը, ինչ որ Անգարա կ'ակնկալէր:

ԹՈՒՐՔԻԱ, Սեպտեմբեր 23-ին, յայտարարեց թէ շրջաբերական մը կը հրապարակուի, ըստ որուն այլեւս կ'արտօնուէին «ցեղային» բնոյթ ունեցող անունները, գոհացում տալու համար Եւրոպական Միութեան պահանջներուն: Այս կարգադրութիւնը կը վերաբերի գլխաւորաբար Քիւրտերուն:

ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ կառավարիչին ընտրութիւնը Հոկտեմբեր 7-ին տեղի պիտի ունենայ, ինչ որ անակնկալ մըն է, քանի յետաձգուած էր ցնոր տնօրինութիւն: Սան-Ֆրանսիսքոյի վերաքննութեան 9-րդ Ատեանը ջնջած է այդ որոշումը:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Սեպտեմբեր 27. Տօն Սրբոցն Գէորգայ Քաջամարտիկ Զօրավարին, Ադոկտոսի եւ Ռոմանոսի Երգեցողին:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10-ին, պատարագ կը մատուցուի:

Կը պատարագէ՝
ԳՐԻԳՈՐ ԱԲՂ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ
339, avenue du Prado, 13008 Marseille

ՏՕՆ ՎԱՐԱԳԱՅ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28,
Տօն Վարագայ Սրբոյ Խաչի:
Առաւօտեան ժամերգութիւն՝
ժամը 8.30-ին,
Հանդիսաւոր պատարագ՝ ժամը 10-ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ՁԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԽԵՏԻՔԵԱՆ
Հոգեւոր Հովիւ

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Առնուվիլի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առիթով, հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Արեւմտեան Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի աւանդական մատաղի օրհնութիւն, ապա հոգեհանգստեան պաշտօն՝ վախճանեալ հոգեւորականներու եւ բոլոր ննջեցեալ բարերարներու յիշատակին:

Հուսկ, ժողովուրդը կը հրաւիրուի հաւաքուելու սիրոյ սեղաններու շուրջ, Espace Charles Aznavour հանդիսասրահին մէջ:

Կը յուսանք վայելել բոլորիդ ներկայութիւնը՝ միասնաբար հաճելի քանի մը ժամ անցընելու համար:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

ՍԷՆ ԼՈՒ _ ՍՈՒՐԲ ԳԷՈՐԳ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-ին, Եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնին առթիւ կը մատուցուի հանդիսաւոր պատարագ եւ կը կատարուի աւանդական մատաղօրհնութիւն:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր հովիւ՝
ՇԱՀԱՆ Ս. ՔՀՆՑ. ՏԷՏԷԵԱՆ

MAISON ARMENIENNE
DE LA JEUNESSE ET DE LA CULTURE
MARSEILLE

FOIRE INTERNATIONALE DE MARSEILLE

DU 19 AU 29 SEPTEMBRE

PAVILLON ARMENIE — HALL 6

JOURNEE OFFICIELLE DE L'ARMENIE
Vendredi 26 Septembre

12h	— Accueil de la Délégation — Visite officielle du Pavillon
12h30	— Palais des Arts : Apéritif et allocutions
13h	— Déjeuner au Pavillon des Arts. Sur réservation uniquement : Tél. : 04 91 66 45 33 ou 04 91 92 92 21
15h	— Projection vidéo «Voyage en Arménie de la délégation du Conseil Général des Bouches-du-Rhône — juin 2003». (Hall 1 - Nouvelles Technologies). Commentaires : Lévon Djolakian, Garo Hovsépian.
18h	— Animation avec orchestre — Musique — Danses. Présence de Jean-Noël Guérini, Sénateur et Président du Conseil Général des Bouches-du-Rhône.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Repas annuel

La Croix Bleue d'Issy-les-Moulineaux Section «Dirouhie Seringulian» organise le 28 septembre son repas annuel au Chalet de Vaupereux. Cette journée débutera par une halte dans les jardins du musée Albert Kahn de Boulogne.

Départ à 10h15 devant la M.C.A., 45, rue de la Défense, Issy-les-Moulineaux, avec un arrêt à 10h30 devant l'église arménienne, 6, avenue Bourgain.

Pour les inscriptions contacter :

— Mme Minassian : 01. 40. 95. 81. 33

— Mme Onossian : 01. 47. 36. 18. 09.

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème. Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

Կը ցուցադրէ
Վիգէն Զալդրանեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեան, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15-ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 ժամ տեւողութիւն)

ժամը 18.30-ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 ժամ 40 տեւողութիւն)

Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
ժամը 20.30-ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 ժամ տեւողութիւն)

Տոմսերու մասնակցութիւն –
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ:

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

ՈՒՐԲԱԹ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 26
VENDREDI
26 SEPTEMBRE
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS

TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70

E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ

Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)

247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ

C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.778

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

79e ANNEE — N° 20.778

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԻՒ-ԵՈՐՔԻ մէջ, Շիրաք, Պուտին եւ Շրէօտէր որեւէ տարակարծութիւն ցոյց չտուին Իրաքի վերաբերեալ եւ տեսակ մը «խաղաղութեան ակումբ» կազմեցին: Շիրաք չեշտեց թէ «տարակարծութեան շուքն իսկ չկայ Ֆրանսայի եւ Գերմանիոյ դիրքերուն միջեւ, յստակ է եւ անառարկելի: Համարակաց դիրք մը ունինք նաեւ Ռուսերուն հետ, թէ՛ եւրոպական, թէ միջազգային հարցերու շուրջ եւ ի մասնաւորի Իրաքի բանաձեւին պատրաստութեան շուրջ»: Պուտին շաբաթավերջին հրաւիրուած է ԱՄՆ-ու նախագահին ամառնային ապարանքը: Այս առընչութեամբ, Սեպտ. 25 Թուակիր Մոնտի մէջ, ամբողջ էջ մը կայ, եօթը հարցումներով՝ ուղղուած Ճ. Պուշի, իր բարեկամ Պուտինի մասին, ուր կան մետիաներու կացութիւնը Կրեմլինի հակակշռին տակ, Չէչէնիոյ ցեղասպանութիւնը, աճարեկչական արարքները, Մոսկուայի պատանդներու հարցը (2002, Հոկտեմբեր), կարեւոր պաշտօններու 50%-ին նախկին ՔԱ-կէ-Պէ-ի ձեռքն ըլլալը, դատական իշխանութիւնը քաղաքական նկատումներով: Ստորագրողներն են՝ Բորիս Բերեզովսկի, Էլէնա Պոնէր (Սախարովի այրին, ծնեալ Ալիխանեան), Վլատիմիր Բուկովսկի, Ռուսլան Խասբուլատով, Իվան Ռիպքին:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ պիւտճէին բացը 55,5 միլիառ Եւրօ նախատեսուած է 2004-ի համար: Այս արդիւնքով, Ժ.-Փ. Ռաֆարէն ամէնէն բարձր բացին հասած կ'ըլլայ Է. Պալատիւրի հետ 1993-էն ի վեր (343 միլիառ Ֆրանք):

ՓԱՐԻԶԻ Զէնիթին մէջ, Սեպտեմբեր 24-ին, Ներքին նախարարը՝ Ն. Սարքոզի պատասխանեց 4.500 ոստիկաններու եւ զինուորական ոստիկաններու հարցումներուն եւ այդ առթիւ գնահատեց իր վայելած ժողովրդականութիւնը: Ինք ալ պարզեց իր գործունէութեան առաջին հաշուեկշիռը: Ցայտարարեց նաեւ թէ 25 միլիոն Եւրօ պիտի տրամադրէ 2004-ի պիւտճէին համար, ապահովութեան ուժերու պարգեւներու ֆինանսաւորման:

Ժ.-Փ. ՌԱՖԱՐԷՆԻ ժողովրդականութիւնը օրէ օր կը նուազի եւ Սեպտեմբեր 25-ին 37% էր, Ֆրան-Էնֆոյի եւ Լա Վիի հարցախոյզի մը համաձայն:

ՇՈՒԷՏԻ ոստիկանութիւնը երկրորդ կասկածելի մը ձերբակալած է, Արտաքին նախարարուհիին սպանութեան առընչութեամբ, առաջինը ազատ արձակուած ըլլալով: Այս անգամ այն վստահութիւնը կը տիրէ որ ձերբակալուած անձը կրնայ յանցաւոր ըլլալ, ապաւինելով վաճառատունին նկարահանումներուն: Հաւանական է որ առաջին ձերբակալուածը դատի ալ դիմէ, քանի իր անձնական կեանքը մամուլի կեր տուաւ, խնդրոյ առարկայ եղան նացխական իր հակումները, սեռային կեանքը, դպրոցական նիշերը, եւլն., եւլն.:

ՊԱՂՏԱՏԻ մէջ, Սեպտեմբեր 25-ին իր մահկանացուն կնքած է Իրաքի կառավարական Խորհուրդին երեք կիներէն մէկը՝ տիկին Ալ-Հաշիմի, որուն դէմ մահափորձ մը գործուած էր Սեպտ. 20-ին: Միւս կողմէ, նոյն առաւօտը նոր ոճրափորձ մը գործուած է օտար լրագրողներու պանդոկին առջեւ: Մէկ մեռեալ կար:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ մարոնի պատրիարքը՝ կարդինալ Սֆէյր, որ Փարիզ կը գտնուի,

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

«ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՍՈՒԼԹԱՆԸ»

Քրտական օրաթերթը «Էօզկիւր Փոլիթիքա» կը տեղեկացնէ թէ այս խորագիրով հատոր մը լոյս տեսած է. հեղինակն է քիւրտ գրող եւ լրագրող Կիւնայ Ասլան, հրատարակիչը՝ Միջագետքի հրատարակչութիւնը: Նիւթը կը կազմեն ԺԹ. դարու վերջաւորութեան Վանի պատահարները որոնք ներկայացուած են քաղաքական, ընկերային եւ մշակութային տեսանկիւններէ: Կ'ըսուի թէ հատորին խորագիրը առնուած է հայկական գիւցազներգութենէ մը:

հարցախոյզ մը տուած է Ֆիկառոյի, ուր կ'ըսէ ի մէջ այլոց որ սուրիական ներկայութեան ընդդիմութիւնը, միայն քրիստոնէական չէ: Կ'ընդունի որ Լիբանանցիներ ալ կան, որոնք կողմնակից են, քանի Դամասկոս կը փութան պաշտօն եւ դիրք խնդրելու: Մահմետականներու հետ համակեցութիւնը լաւ եւ գէշ օրեր ունի, սկիզբէն, Իսլամի ծնունդէն, միշտ միասին ապրած են:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ խորհրդարանական յատուկ յանձնախումբը հրապարակեց, Սեպտեմբեր 24-ին, տօթին վերաբերեալ իր տեղեկագիրը, ուր քօղարկուած ձեւով, կը մեղադրուին երեք նախարարութիւններ՝ Առողջապահութիւն, Ընկերային հարցեր եւ Ներքին: Կառավարութիւնը, որ արդէն նեղ կացութեան մատնուած է, նոր ամբաստանութիւններու տակ է: Նախարարութիւններու մէջ, ամէն ոք միւսին վրայ կը թողու պատասխանատուութիւնը:

ՅՈՎՀ.-ՊՕՂՈՍ Բ. Պապը ջնջեց շաբաթական աւանդական հրապարակային ունկնդրութիւնը Սեպտ. 24-ին, առողջական պատճառներով: Ան մնաց Գասթէլկանտոլֆօ, աղիքներու անհանգստութեան պատճառով: Ծանօթ է որ Պապին առողջական վիճակը բաւական ծանր է, ինչպէս փաստեց նաեւ իր վերջին ճամբորդութիւնը: Այս կացութեան մէջ, իր ժամանակացոյցը կը նախատեսէ այցելութիւն մը Պոմպէյա Հոկտեմբեր 7-ին եւ իր գահակալութեան 25-ամեակը Հոկտեմբեր 16-ին:

ԹԱՐԻՔ ԱԶԻԶ, Ս. Հիւսէյնի Արտաքին նախարարը, որ Ամերիկացիներուն յանձնուեցաւ, սրտի տագնապ մը ունեցած է եւ խնամուելէ ետք արգելափակման կայանէն դուրս, կրկին բանտարկուած է Ռատվանիահ, ուր են նաեւ նախկին պատասխանատուները:

ԻՐԱՔԻ կառավարական առժամեայ Խորհուրդը, 15 օրուան համար, արգիլեց հեռատեսիլի Ալ-Ժազիրա եւ Ալ-Արապիա կայաններու սփռումները: Կայանները շատ անկախ կը նկատուին եւ կը մեղադրուին Իրաքցի ղեկավարներուն եւ Ամերիկացիներուն կողմէ, որ դրդումներ կ'ընեն ոճիր գործելու համախմբման զինուորներուն եւ Իրաքեան Խորհուրդին ներկայացուցիչներուն դէմ:

ՊՈՒՇ ապահովութիւն տուած է Մարոքի Մոհամէտ Զ. Թագաւորին, որ Ուաշինկթըն որեւէ պարտադրանք պիտի չներկայացնէ արեւմտեան Սահարայի մասին: Այս ապահովութիւնը տուած է Ազգաժողովի կողքին գլուխ գլխի տեսակցութեան մը ընթացքին: Պուշ ըսած է թէ կը գիտակցի որ նիւթը փափուկ է Մարոքի համար, հրաւիրելով հանդերձ Թագաւորը որ ընդունելի լուծում մը փնտռէ: Ապահովութեան Խորհուրդը վաւերացուցած էր, սակայն, ԱՄՆ-ու Արտաքին նախկին նախարար եւ Քոֆի Անանի ներկայացուցիչ՝ Ճէյմս Պէքըրի ծրագիրը, որ կը նախատեսէր արեւմտեան Սահարայի վերջնական իրավիճակը մինչեւ հինգ տարի, հանրաքուէով: Մարոք, 1975-ին կցած է արեւմտեան Սահարան, բայց մերժած էր այդ բանաձեւը:

ԱՄՆ-ու նախագահական ընտրութեան դեմոկրատ թեկնածու՝ զոր. Գլարքի դիրքը օրէ օր կ'ամրապնդուի եւ նոյնիսկ Գլինթընի «շուքը» կը գուշակուի իր ետին: Նախկին նախագահին համար, կուսակցութեան մէջ երկու «աթար» կայ՝ կինը եւ զօրավարը: Ինչ կը վերաբերի կնոջը թեկնածութեան, կը պատասխանէ որ անոր կը պատկանի որոշում տալ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 24/25)

ԵՐԵՒԱՆՑԻ ԽԱՂԱՑՈՂԸ ՈՐԱԿԱԶՐԿՈՒԱԾ

Հիւսիսային Իրլանտայի մայրաքաղաքին Պելֆասթի մէջ ըրած գողութեան պատճառով ընդմիշտ որակազրկուած է Երեւանի «Բանանց» ֆութպոլի խումբին ու Հայաստանի երիտասարդական հաւաքականին խաղացողներէն Սերգէյ Առաքելեան: Գողցուած երկու առձեռն հեռաձայնի եւ բաճկոնի մը փոխարէն հայկական խումբը պարտաւոր եղած է 218 սթերլին վճարելու որպէս տուգանք: Ս. Առաքելեան պէտք է հատուցանէ այդ գումարը:

***

ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՍՓԻՒՌՔԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՆ

Կառավարութիւնը տարեկան իր պիւտճէէն 100 միլիոն Դրամ յատկացուցած է Կրթութեան ու գիտութեան նախարարութեան, որպէս Սփիւռքի համար դասագիրքերու տպագրութեան պիւտճէ: Գիրքերուն հետ կ'ուղարկուին նաեւ դրօշ, զինանշաններ, փառերգ: Ստացուած դիմումներու համաձայն, Վրաստան ղրկուած է մօտ 60 հազար գիրք, Ռուսաստան՝ 5,200, Հնդկաստան 450, Պելժիա 25, եւլն.: Ներկայիս նոյն նախարարութիւնը Իրանի դպրոցներուն համար դասագիրքեր եւ ուսումնական ծրագիրներ կը պատրաստէ:

***

ԼՂՀ

Ո՛Վ ՈՐ ԱԼ ԸԼԼԱՅ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

Պատասխանելով լրագրողներու հարցումներուն, ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան ըսած է թէ չի կարծեր որ Ադրբեջան այսօր պատրաստ է պատերազմի եւ կրնայ յաղթանակ տանիլ: Ինչ կը վերաբերի Ադրբեջանի նախագահական ընտրութեան, նախագահը ըսած է թէ ո՛վ ալ ըլլայ յաղթողը, Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորման հարցին մէջ չի կրնար չինիչ դեր ունենալ: Այլ խօսքով՝ Ղարաբաղցիին համար մեծ նշանակութիւն պիտի չունենայ որ Ադրբեջանի նոր նախագահը Ալիեւ մըն է, թէ ուրիշ մը:

ԼՕԶԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ ՃԱՆՉՑԱՒ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երեքշաբթի իրիկուն, Սեպտ. 23-ին, Վոյի գանթոնի Խորհրդարանը, որուն մայրաքաղաքն է Լօզան, լայն մեծամասնութեամբ քուէարկած է բանաձեւ մը, որ կը ճանչնայ Հայոց ցեղասպանութիւնը:

Երեսփոխաններէն մէկը իր ելոյթին մէջ շեշտած է ի մէջ այլոց՝ կարեւկցութեան արարք մըն է ժողովուրդի մը հանդէպ, որուն տառապանքները անտեսուեցան 1923-ի Լօզանի դաշնագրով:

Գանթոնին կառավարութիւնը կը հրաւիրուի չօշափելի դարձնելու այս ճանաչումը, մասնաւորաբար ոգեկոչումի յուշատախտակով մը Ծիծեռնակաբերդի մեմորիալին:

Այս բանաձեւին նախաձեռնութիւնը կը պատկանի ձախ երեսփոխան Մասսիմօ Սանտուչի: Վոյի գանթոնը երկրորդն է, որ պաշտօնապէս կը ճանչնայ Հայոց ցեղասպանութիւնը Ժընեւէն ետք, 1998-ին (Խորհրդարան) եւ 2001-ին (կառավարութիւն):

«ԱՐԱՐԱՏ»Ը ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒԻ ՄԿՐԱՏՈՒՄՆԵՐԷ ԵՏՔ

Թուրք մամուլը (Սեպտ. 25) կը տեղեկացնէ թէ Ա. Եղոյեանի «Արարատ» ժապաւէնին Թուրքիոյ մէջ ցուցադրութեան «պայմանաւոր արտօնութիւն» տրուած է, «Ֆիլմերու արժեւորումի եւ քննիչ յանձնաժողով»ին կողմէ: Տեղեկութիւնը տրուած է «Պէլկէ Ֆիլմ»ի կողմէ որ «Արարատ»ի ներածողն է:

Յանձնաժողովին դրած պայմանը այն է որ պէտք է հանուին կարգ մը մասեր ուր «Հայկական պատմական թեզեր կը պաշտպանուին ու օսմանեան զինուորները կը վարկաբեկուին»: Ներածող ընկերութիւնը այն եզրակացութեան յանգեր է որ նշուած մասերը մկրատելէ ետք, ֆիլմը «կը ծառայէ Թուրքիոյ շահերուն»:

Կատարուած տեղեկատուութեան մէջ ոչ մէկ խօսք կայ մկրատելու որոշումին Ա. Եղոյեանի հակազդեցութեան մասին. ծանօթ է որ ժապաւէնին Թուրքիոյ մէջ ցուցադրութեան համար նախապէս ալ պայման դրուած կրճատումները անընդունելի համարուած էին բեմադրիչին կողմէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ 12 ՏԱՐԵԿԱՆ Է

1991 Սեպտեմբերին երբ Խորհրդային Միութեան նման անսասան կարծուած պետութեան մը փլուզումին ու Հայաստանի սահմաններուն կառչած պատերազմի մը քաոսին մէջ կը ծնէր հայկական Բ. անկախութիւնը, ուրախութեան ու խանդավառութեան հետ հոգիներու մէջ լուռ վախեր ալ կը ծնէին յաճախ: Անոնք թէ՛ պահուն անստուգութիւններէն կը ներշնչուէին, թէ՛ Ա. անկախութեան այնքան արագ վախճանին յուշէն: Ու քաղաքական իրականութեան վերլուծումներ, ապագայ զարգացումներու ենթադրութիւններ, ուժերու համեմատութիւններ կ'ըլլային, յանգելու համար անպայման այն եզրակացութեան որ 1991-ը բաղդատելի չէր 1918-ին հետ: Անհամեմատօրէն աւելի էին դարավերջի անկախութիւնը շրջապատող դրականները: Այդ եզրակացութեան մէջ քաղաքական ու այլ մարդերու իրատեսական հաշիւներուն հետ անուրանալի տեղ ունէր ինքնահամոզումի թափը, Բ. անկախութիւնը աւելի ամուր արմատներով, աւելի կայուն տեսնելու կարօտը:

Ո՞վ կրնար զգայականութեամբ մեղադրել այդ կարօտին տէրերը, ըլլային անոնք քաղաքական դէմք, կամ հասարակ շարքային: Թէեւ, շուտով յայտնի դարձաւ որ քաղաքական դաշտին մէջ զգացականը շատ ալ տեղ չունէր «բարեբախտաբար»: Բայց այդ կարօտը ամէնէն բնական զգացումն էր ժողովուրդի մը որ դարերով առանց պետութեան ապրելուն բոլոր դառնութիւնները կրած էր իր մորթին վրայ, յետոյ, նոյն դարուն մէջ, կը տեսնէր պետականութեան երրորդ շրջափոխութիւնը: Ի. դարը Ա. անկախ Հանրապետութեան կարճատեւ փակագիծէն ետք, խորհրդային Հանրապետութեան եօթը տասնամեակ բաժին հանած էր Հայուն ու աւարտին հասնելէ առաջ կը վերադարձնէր դարասկիզբի անկախութիւնը:

Այսօր, յուզումէն ու վախերէն, յոյսերէն ու խանդավառութիւններէն ասդին 12 տարի անցած է. Հայաստանի Բ. անկախութեան կարկանդակին վրայ 12 մոմ վառեցաւ քանի մը օր առաջ ու անկախ պետականութիւնը ճամբայ կը կտրէ 13-րդ տարիէն: Ինչպէս յաճախ կը կրկնուի տրտունջներու, դժգոհութիւններու որպէս պատասխան, պետութեան մը կեանքին մէջ տասնամեակը ակնթարթ մը անգամ չէ ու պէտք է ըմբռնումով մօտենալ, լայն համբերութիւն ունենալ թերութիւններու, անկարելիութիւններու դէմ: Արդէն, տարուէ տարի առաջին օրերու վախերը մեղմացած, անհետացած են, ապահովութեան զգացումը հետզհետէ գետին կը շահի:

Այս հաստատումին մէջ, անշուշտ, ոչ ոք կը մոռնայ նոր անկախութեան նախորդած սարսափելի երկրաշարժը որ իր աւերածութեամբ ու յատկապէս մարդկային կորուստներու մեծ թիւով ժխտական առաջին ազդակը եղաւ նոր մեկնակէտին: Շէներու փլուզումին յաջորդած վարչաձեւի փլուզումը, համեմատած՝ խորհրդային միւս Հանրապետութիւններուն, վերաշինութեան կրկնակի պարտականութիւն դրաւ հայ ժողովուրդի ուսերուն վրայ: Պէտք էր, բառին իսկական առումով, զէրօ կէտէն սկըսիլ երկրին վերակառուցումը. եւ ըսել որ Հայաստանի մասին միջազգային հրատարակութիւններու մէջ յիշուածը շատ յաճախ այն կ'ըլլար որ ամէնէն փոքրն ու աղքատն է խորհրդային տասնըհինգին:

Երկրաշարժին հետ անկախութիւնը կանխող ազդակներ եղան Սփիւռքի միջոցներուն մասին անիրական կարծիքները, տրամադրուածին յաճախակի արհամարհանքը, որ Հայաստան - Սփիւռք նորովի յարաբերութիւններուն ալ առաջին սխալ քարերը զետեղեց:

Անկախութեան հռչակումը հազիւ հասած էր խանդավառութեան քօղի մը տակ առնելու ծուռ բաները, երբ ծայր տուաւ Ղարաբաղի պատերազմը. ան կերպով մը շարունակեց երկրաշարժին աւերը, այս անգամ տարբեր ճակատի վրայ: Ու նոր պետականութեան առաջին քայլերուն ծանրածանր շղթայ եղաւ ան, մարդկային կորուստով, նիւթականի մեծ բեռով, քաղաքական, դիւանագիտական մարզին մէջ պարտադրուած ճապկումներով որոնց անհրաժեշտ վարժընթացէն անցած ալ չէր նոր ղեկավարութեան ջախջախիչ մեծամասնութիւնը: Այսուհանդերձ, անդարմանելի բան չպատահեցաւ: Պատերազմը նոյնիսկ աւարտեցաւ երկար ատենէ ի վեր Հայոց պատմութենէն բացակայ ձեռքբերումով. հայկական յափշտակուած հողերու վերանուաճումով:

Շատ ընդհանուր գիծերու մէջ, այնքա՛ն կարեւոր ժխտականներով հանդերձ անդարմանելիներէ փրկուած երկիրը, խնկապէս շատ ցաւալի է որ ծանրագոյն հարուածը կրեց բոլորովին անսպասելի կողմէ մը. տոկալէ ետք այնքանէն ետք 1993-ի մութ ու ցուրտ ձմրան տաժանքին ալ, Հայաստան դէմ յանդիման մընաց արտագաղթի քակուող կծիկին: Նախ վարանոտ քայլերով, հետզհետէ աւելի հաստատ ընթացքով, մարդիկ սկսան մեկնիլ. իրականութիւնը անգամ մը եւս իր բիրտ դէմքով կը ցցուէր տասնամեակներու, դարերու երազներուն դէմ: Հայաստան անկախացած էր ու փոխանակ կեդրոնաձիգ հաւաքումի վայր ըլլալու, օրէ օր կը վերածուէր կեդրոնախոյս հզօրացող ուժի հնոցի մը: Այսօր, երբ պատերազմը աւարտած է, երկրաշարժին վնասը հոգ չէ թէ մասամբ դարմանուած, արտագաղթի ժխտականը կը շարունակէ ընկերանալ անկախութեան տակաւին փափուկ քայլերուն: Ճիշդ է, անոր թափը չունի քանի մը տարի առաջուան սաստկութիւնը, բայց ատիկա չի բաւեր որ լրջագոյն մտահոգութիւններ չըբանաձեւուին, մինչեւ իսկ պետականութեան վաղուան ընթացքին ապահովութեան մասին: Ամէն տեղ, հիներուն քով հայկական նոր-նոր գաղութներ սկսած են ձեւաւորուիլ. կան երկիրներ որոնց մէջ հազուադէպ էր հայկական ներկայութիւնը, իսկ այսօր քանի տասնեակ հազար ունին հայ կոչուած ապրանքէն:

Այս իրականութեան առջեւ, բաւական տարօրինակ է տեսնել որ պատճառ փընտռելու, լրջօրէն դարմանի ձեռնարկելու տրամադրութիւնները չեն շատպեր: Ի՛հ, Հայը թափառական ժողովուրդ է. մինչեւ այսօր կը մեկնէր զինք վտարողներու, վրդովողներու երկիրներէն, այսօր կը մեկնի իր հայրենիքէն: Կայ անդրադարձի միւս տարբերակն ալ. չէ, չէ՛ կարծուած չափերը չունի արտագաղթը: Պնդումները չարախօսողներու գործն են: Ցետոյ, ի՞նչ ընել. Ադրբեջանցին ու Վրացին ալ կը մեկնին, եթէ անշուշտ երթալու տեղ գտնեն: Ու յամեցող ցաւին անկեղծօրէն մօտենալու տրամադրութիւնը կը յապաղի ու կը յապաղի: Ճիշդ է որ Խորհ. Միութիւնը քայքայուած է, սակայն, խորհրդային վարուելակերպին գերիշխանութիւնը, ժտայնութիւնը կը շարունակուի: Պէտք է անկատ ձգել հայկական նոր գաղութներու անընդմէջ աւելցող ծաւալները, օտարութեան մէջ հազար դժուարութիւն դիմագրաւող բազմութիւնները, անոնց տուած մեկնումի պատճառները ու կեդրոնանալ միայն պաշտօնական աղբիւրներու բառծին վըրայ:

Այս ընտրանքին տէրերն ալ քիչ չեն հոս ու հոն. բայց մինչեւ ե՞րբ կարելի է անտեսել գլխաւոր պատճառ ցոյց տրուած ընկերային անվստահութիւնը, ժողովրդական դանգուածներու միջեւ խորացող անդունդը, վերիններու անտարբեր եւ ինքնագոհ ընթացքը: Բաներ որոնք ամէնէն յաճախ կրկնուածները կ'ըլլան մեկնումներու պատճառաբանութեան մէջ: Կարելի՞ բան է որ մարդիկ առանց լրջագոյն պատճառի, թափառականի մըղումով, կամ պարզապէս Արեւմուտքին, Արեւելքին հմայքէն մղուած, տուն - տեղ, յաճախ նաեւ ընտանիք քանդեն ու բռնեն օտարութեան ճամբան:

Կասկածի տեղի չի տար այն իրականութիւնը թէ Հայաստան փոքր երկիր է, բնական հարստութիւն չունի ու շատ դըժուար է որ կարենայ այսօրուընէ ապրուստի ընդունելի միջին մը տալ իր բնակչութեան: Բայց, իրապէս, ոչի՞նչ կայ ընելիք, փորձելիք, սա անիծեալ արտագաղթին ծաւալը գոնէ քիչ մը կրճատելու համար:

Դժուար է համոզուիլ որ ամէն կարելի փորձուած է ու ցաւը անդարմանելի կը մնայ, երբ նոյն փոքր, ոչ հարուստ Հայաստանը յաջողեցաւ գէշ-աղէկ ետին ձգել երկրաշարժի ու պատերազմի նման երկու հրէշներու աւերը: Այսօր ո՛չ մէկը, ոչ ալ միւսը երկրին օրակարգին հըրատապ հարցերուն կարգին են, նոյնիսկ երբ անոնց հետեւանքները ամբողջովին ջնջուած չեն:

Անկախութեան 12-րդ տարեդարձին նոր մարած, կամ Փարիզի նման քանի մը օրէն վառելիք մոմերուն ուրախութեան մէջ, առանց գետնին ցնցումին կամ ռումբի տարափին աւերող այս ցաւը այլեւս լրջօրէն օրակարգի բերելու տրամադրութիւն մըն ալ տեղ կը գտնէ՞ արդեօք:

Որպէսզի 13-րդին սպիտակը յամեցող նուագորշութենէն քիչ մը աւելի գետին նուաճած ըլլայ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԷՔԵԱԹՆԵՐԸ Ո՞ՒՐ ՄՆԱՑԻՆ

Մ. ԵՐԱՄԵԱՆ

– Այսօր ի՞նչ պիտի պատմես:

– Նախ գիշերանոցդ հագիր, անկողին մտիր, ես ալ մինչ այդ կը մտածեմ թէ ինչ պատմեմ:

Վեց տարեկան Արտակը շատ արագ կը լուացուի (չի մոռնար ակռաները խոզանակել. մեծ-մայրը կամ մայրը կը հետեւին իրեն), կը փոխէ հագուստները եւ կը կանչէ մայրը կամ մեծ-մայրը.

– Անկողնիս մէջ եմ, մեծ-մամ, կուգա՞ս. ի՞նչ պիտի պատմես:

– Պիտի պատմեմ Արեգնազանին, գեղեցիկ եւ խելացի իշխանին հէքեաթը:

Մօր կամ մեծ-մօր բառերու օրօրին տակ Արտակը քուն կը մտնէ: Երազները, որոնք կ'այցելեն զինք, գեղեցիկ են եւ հաճելի: Ոչ միայն. անոնք թաքուն յորդորներ կը ջամբեն փոքրերուն ենթագիտակիցին, ազնուութեան, աշխատասիրութեան, գաղտնապահութեան, քաջութեան եւ մարդկային այլ յատկանիշերու արժէքին մասին: Փոքրերը իրենց ներաշխարհին մէջ, հերոսներուն (իսկական հերոսներ) նմանելու յոյսեր կը փայփայեն:

Առաւօտեան արթնացումը կ'ըլլայ հեշտ եւ եռանդուն:

***

Իրա՞ւ է այս տեսարանը:

Իրաւ է, բայց ոչ այսօրուան համար, այլ տասը-քսան եւ աւելի տարիներ առաջ, այսինքն նախորդ սերունդի մը համար:

Այսօր լրիւ տարբեր տեսարան է տունէ-տէն ներս, մանուկներուն քունի ժամէն բաւական ետք.

– Տօ՛, գնա՛ քնացիր ա՛լ, վաղը դպրոց ունիս:

– Է՛ ... մուսալսալը դիտեմ, յետոյ:

– Մուսալսալները ձեզի՞ համար են:

– Ամէն ընկերներս կը դիտեն, ես ինչո՞ւ պիտ՛ չդիտեմ եղեր...

Նախապէս դիտուած քարթոն-ֆիլմերը, իրենց տգեղ եւ վայրագ կերպարներով, եւ կռիւի տեսարաններով, արդէն գրգռած են մանուկներուն երեւակայութիւնը: Ո՞վ կը մտածէ, որ թերեւս այդ մանուկները, ազդուած իրենց տեսածներէն, կը վախնան երթալ քնանալու:

Քունի ժամը կ'անցնի: Մուսալսալները կը դիտուին, եւ իրենց տարբեր հարցերով եւ ընտանեկան խնդիրներով ապարդիւն տագնապի կը մատնեն մանուկները, որոնց քունը կը դառնայ անհանգիստ, իսկ առաւօտեան արթնացումը՝ դըժուար:

Ա՛յս է այսօրուան իրաւ պատկերը, գրեթէ բոլոր մանուկներու քունի ժամերուն:

Ո՞ւր են հէքեաթները, որոնք ազնըւութեան, քաջութեան եւ հերոսութեան պատումներով ոչ միայն բարի քուն կը շնորհեն, այլեւ կը կոփեն մանուկներուն հոգիները:

Ո՞ւր են մեծ-մայրերը, որոնք հէքեաթներու շտեմարան էին, պատմելու շնորհքով եւ թոռներուն սիրով խնկական հէքեաթասացներ դարձած:

Շատ հաճելի է երիտասարդ, նորոյթի չափանիշները գոհացնող մայրեր եւ մեծ-մայրեր ունենալ: Բայց ո՞վ հէքեաթ պիտի պատմէ մեր փոքրիկներուն:

Իսկ հէքեաթները մշակութային հսկայ շերտեր՝ լեզուի, բարքերու, ազգային սովորութիւններու եւայլն կը պահեն իրենց մէջ եւ կը փոխանցեն մեզի:

Շա՞տ դժուար է արդեօք այսօրուան մեծ-մայրերուն համար հէքեաթ պատմել իրենց թոռներուն:

Կ'երեւի դժուար է, որովհետեւ մեծ սիրոյ եւ լայն համբերանքի կողքին նաեւ ընթերցասիրութիւն պահանջող «գործ» մըն է հէքեաթ պատմելը:

Անշուշտ որ փոքրերը իրաւունք ունին քարթոն-ֆիլմեր դիտելու, հեռատեսիլին առջեւ ժամանակ անցընելու, իրենց դասերէն դուրս այլ բաներով զբաղելու:

Սակայն այդ բոլորին համար կարիք ունին նաեւ անուղղակի թելադրանքներու, իրենց ուշադրութիւնը դրական երեւոյթներուն վրայ կեդրոնացնելու համար:

Օրինակ մը տալու համար ըսենք, որ ամէնէն տարածուած եւ սիրուած քարթոն-ֆիլմերէն մէկէն՝ «Թոմ եւ Ճէրի»էն մեր զաւակները ի՞նչ կը սորվին:

Ասոր պատասխանը գտնելը ձեզի կը թողում, յուսալով որ ճիշդը պիտի տեսնէք:

Այստեղ կրնանք խօսիլ նաեւ ու մանաւանդ խաղալիքներու մասին: Ո՞վ կը մտածէ միտքը զարգացնող խաղալիքներ ընտրել (նման ընտրութիւն ահագին ժամանակ կը խլէ): Բոլորս ալ կը նախընտրենք դիւրին ճամբան՝ սուղ խաղալիքները, եւ կը զարմանանք թէ ինչո՞ւ տղաքը, կէս ժամ խաղալէ ետք, ձանձրոյթով կը լքեն խաղալիքը, կամ՝ դարձեալ ձանձրոյթէն մղուած, կը կոտրեն զայն, նուազագոյնը՝ մէջը տեսնելու, ծածկուածը բանալու իրենց հետաքրքրութիւնը գոհացնելու համար:

Երբ մենք մեր պզտիկներուն ամէնէն գլխաւորը կը զլանանք՝ երեւակայելու ունակութիւնը, ի՞նչ իրաւունքով անոնցմէ հնազանդութիւն, կրթութիւն, ազնըւութիւն կը պահանջենք:

Ոչ միայն հէքեաթներն են, որ կը կորսնցնենք, այլ նաեւ՝ մեր զաւակները:

Երկուքն ալ աւելի քան ափսոս չե՞ն:

«Գանձասար», Հալէպ

ԵԻՐՈՅԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿՆԵՐ՝ ՀԱՒԱՔԱԾՈՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Տնտեսագէտներ կը սիրեն Եւրոն, որովհետեւ անիկա նոյն արժէքը ունի Արեւմտեան Եւրոպայի տարածքին: Մետաղադրամ ծախողներ կը սիրեն Եւրոն, որովհետեւ անիկա նոյն արժէքը չունի:

Տասներկու երկիրներ, նաեւ Սան Մարինոյի, Մոնաքոյի եւ Վատիկանի փոքր պետութիւնները շուկայ իջեցուցած են Եւրոյի իրենց սեփական տարբերակները: Եւրոյի գործածութեան գօտիին մէջ օրինական են անոնք: Մետաղադրամները սովորական Եւրոյի տեսքը ունին, սակայն տարբեր է իւրաքանչիւր երկրի մէջ: Օրինակ, Իրլանտայի մէջ անոնց վրայ պատկերուած է տաւիղ մը եւ կալեսերէնով գրուած է՝ «Այրի», այսինքն՝ Իրլանտա: Մոցարթի կիսանդրին կը շնորհազարդէ աւստրիական մէկ Եւրո արժողութեամբ մետաղադրամը:

Իւրաքանչիւր երկրի մէջ հատուած մետաղադրամներուն թիւը պարզապէս հայելին է անոր տնտեսական ուժին: Հետեւաբար աւելի փոքր երկիրներու մետաղադրամները աւելի արժէքաւոր կը նկատուին մետաղադրամի առուծախին մէջ, որովհետեւ համեմատաբար աւելի հազուագիւտ են:

Վատիկան անցեալ տարի շուկայ իջեցուց ութ մետաղադրամներու շարք մը, որուն դրամական արժէքը 3,88 Եւրօ է, սակայն անիկա կը վաճառուի մինչեւ 2000 Եւրոյի:

Վատիկան, որ Եւրոյի գօտիին մէջ ամէնէն փոքր պետութիւնն է, տարին միայն 670.000 Եւրօ կը հատէ եւ շուկայ կ'իջեցնէ շրջանառութենէ դուրս միայն 65.000 մետաղադրամներու շարքեր: Ի տարբերութիւն անոր, Գերմանիա, որ Եւրոպական Միութեան մէջ տնտեսապէս ամէնէն հզօր երկիրն է, կը հատէ շրջանառութեան մէջ դրուած տասնեակ միլիառաւոր մետաղադրամներուն մէկ երրորդը:

Անցեալ գարնան Վատիկանի ոստիկանութիւնը կանխուեցաւ հակակշիռ բանեցնելու համար անդրդուելի բազմութեան մը վրայ, որ կ'ուզէր գնել շուկայ իջած նորագոյն մետաղադրամները, որոնց վրայ դրոշմուած էր Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապին դիմանկարը: Վատիկան անյարմար կը նկատէ նման մետաղադրամներէ շահ ապահովելը:

Իտալիոյ գանձատան միջազգային յարաբերութիւններու պատասխանատուն, որ կը ղեկավարէ Վատիկանի հետ Եւրոյի վերաբերող հարցերու քննարկումը, կ'ըսէ. «Երբ Պապին դիմանկարը կայ մետաղադրամի մը վրայ, ապա զայն իր արժէքէն աւելի սուղ վաճառելը մեծ ամօթ եւ գայթակղութիւն կը պատճառէ»:

Սակայն նման մետաղադրամներ նաեւ մեծ շահ կ'ապահովեն զանոնք վաճառողներուն: Մետաղադրամի վաճառական մը կ'ըսէ, թէ ինք Վատիկանի մէջ նոր հատուած եւ հաւաքածոյ պահողներու համար ծրարուած ութ մետաղադրամներու շարք մը շուկայ իջնելէ մէկ օր ետք վաճառած է 1999 Եւրոյի, մինչդեռ Գերմանիոյ մէջ հատուած եւ նոյն արժէքով մետաղադրամներու շարք մը կը վաճառուի 15 Եւրոյի, իսկ Սան Մարինոյի կամ Մոնաքոյի մէջ հատուած շարք մը՝ 350 Եւրոյի:

Մետաղադրամի Գերմանացի Վաճառականներու Ընկերակցութեան համաձայն, Գերմանիոյ մէջ մետաղադրամի վաճառականներուն թիւը քառապատկուած է, եւ ոմանք կը զբաղին միայն Եւրոյի վաճառքով: Այլ երկիրներու մէջ եւս բազմացած են մետաղադրամի վաճառականները, թէեւ եւրոպական տարբեր երկիրներու վերաբերող վիճակագրական տուեալներ գոյութիւն չունին:

Խանդավառութիւնը Եւրոյի շրջանառութեան գօտիէն անդին տարածուած է: Նոյնիսկ Բրիտանիոյ, Դանիոյ եւ Շուէտի մէջ շուկայ իջած են «Եւրօ» մետաղադրամներ, որոնք օրինական չեն, սակայն ցոյց կու տան, թէ Եւրօ մետաղադրամներուն վրայ ի՛նչ կրնայ պատկերուիլ, երբ այս երկիրները որդեգրեն եւրոպական դրամանիշը: Այս կեղծ մետաղադրամները կը վաճառուին նոյնիսկ համացանցի վրայ, բարձրորակ ծրարներով կը ներկայանան եւ կ'արժեն 100 Եւրօ:

Սովորական Եւրօ մետաղադրամներուն կողքին կան նաեւ յիշատակի մետաղադրամներու տարբերակներ: Միայն անցեալ տարի Ֆրանսայի պետութիւնը շուկայ իջեցուցած է յիշատակի մետաղադրամներու աւելի քան 100 տարբերակ: Անոնք կը պատկերեն ֆրանսական կոթողներ, կ'ոգեկոչեն Ատլանտեանը կտրած Շառլ Լինտպերկի թռիչքը եւ կը պանծացնեն մանկական գրականութեան նմոյշներ: Անոնցմէ ոմանք միայն քանի մը հարիւր օրինակով շուկայ իջած են:

Մետաղադրամի վաճառականներ կը յուսան, որ Եւրոյին ստեղծած խանդավառութիւնը յարատեւ աճ արձանագրէ հաւաքածոյ պահողներու շուկային մէջ: «Միայն սպասեցէք, որ Բրիտանիա որդեգրէ Եւրոն, – կ'ըսէ մետաղադրամի վաճառական մը: – Եթէ փառնոտի կապուած դրամանիշեր գործածող պետութիւններ, ինչպէս՝ Ճիպրալթար, Այլ աֆ Մէն, Կուերնսէյ, Ճերսէյ, Սէնթ Հելենա, եւ Ֆոլքլենտ կղզիները որոշեն հատել իրենց սեփական Եւրօ մետաղադրամները, այն ատեն է, որ պիտի սկսի բուն խենթութիւնը»:

Պատրաստեց՝

Լ. ԿԻՒԼՈՅԵԱՆ-ՍՐԱՊԵԱՆ

ՍՐՏԻՆ ՕԳՏԱԿԱՐ ԴԵՂԱՀԱՏԵՐ

Ո՞Ր ԴԵՂԱՀԱՏԵՐՆ ԵՆ ՈՐ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԵՆ ՍՐՏԻՆ ԵՒ ՈՐՈ՞ՆՔ ՕԳՏԱԿԱՐ

Այն անձերը, որոնք սրտի հիւանդութիւններու ենթակայ կը նկատուին, պէտք է օգտագործեն բջիջները նորոգող եւ դարմանող կենսանիւթեր: Միայն թէ պէտք է քանակը ճշդել:

Պէտք է օգտագործեն օրական 200 կամ 400 չափով Է կենսանիւթ, նաեւ 500 մլկ. կամ 1000 մլկ. Սէ կենսանիւթ: Ներկայիս հրապարակի վրայ կը վաճառուին Է եւ Սէ կենսանիւթերու խառնուրդով պատրաստուած դեղահատեր: 400 չափով Է կենսանիւթ եւ 500 մլկ. Սէ կենսանիւթ պարունակող դեղահատեր կան հրապարակի վրայ:

Լրջօրէն կ'առաջարկուի, որ ամէն մարդ օրական հատ մը օգտագործէ այս դեղահատերէն: Թէ՛ սրտի հիւանդութեան հաւանականութիւն ունեցողները եւ թէ այդ հիւանդութենէն զերծ մնալ փափաքողները պէտք է գործածեն այս դեղահատը:

ԿԵՆՍԱՆԻՒԹԵՐԸ ՈՒՏԵԼԻՔՆԵՐԷՆ ԱՌՆԵԼ ԿԱՐԵԼԻ՞ Է

Միայն 1000 միլիկրամ Սէ կենսանիւթ առնելու համար լման պարկ մը նարինջ պէտք է ուտել: Այսպիսի բան մը հնարաւոր չէ անշուշտ: Այդ պատճառաւ պէտք է օգտագործել հրապարակի վրայ վաճառուած դեղահատերը:

ՍՈՒՐՃՆ ՈՒ ԹԷՅԸ Ի՞ՆՉ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՐԾԵՆ ՍՐՏԻՆ ՎՐԱՅ

Սուրճն ու թէյը վտանգ չեն սպառնար քրոնիք սրտի հիւանդութիւններուն: Այս ըմպելիները կարեւոր են միայն սրտի բաբախում եւ սրտի զարկերու անկանոնութիւն ունեցող հիւանդներու համար:

Մենք որեւէ արգելք չենք դներ այս նիւթին շուրջ:

ՀԱՊԱ՞ ՈԳԵԼԻՑ ԸՄՊԵԼԻՆԵՐԸ

Երբ քրոնիք սրտի հիւանդութիւն ունեցող անձ մը հարց կու տայ թէ «կրնա՞մ ալքոլ գործածել», մենք անոր հանդէպ այնքան կարծր կեցուածք չենք ցուցաբերեր, որքան կը ցուցաբերենք ծխախոտ գործածող անձերու նկատմամբ: Կը յանձնարարենք յատկապէս թորեալ ըմպելիներ:

Օրական գաւաթ մը, կամ օր ընդ մէջ գաւաթ մը ըմպելի կ'արտօնենք: Սակայն չենք յանձնարարեր: Անշուշտ այս թոյլտուութիւնը կը կատարենք անոնց, որոնց արեան խիղերը բարձր համեմատութիւն չեն կազմեր իրենց մարմնին մէջ կամ եթէ անոնք շաքարախտաւորներ չեն:

ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՆԻՆ ՍՐՏԻՆ ՕԳՏԱԿԱՐ Է Կ'ԸՍՈՒԻ: ՃԻ՞ՇԴ Է ԱՏԻԿԱ

Կարմիր գինիին մէջ կայ «Ֆլավոնոյիտ» կոչուած նիւթ մը, որ կարմիր գոյն կու տայ գինիին: Այդ նիւթը շատ օգտակար է: Իրականին մէջ, բոլոր այն ուտելիքները, որոնք իրենց մէջ կարմիր գոյն կը պարունակեն, օգտակար են: Օգտակար են օրինակ՝ լոլիկը, շողգամը, կարմիր կաղամբը, կարմիր խնձորի կեղեւները, կարմիր խաղողը, կեռասը: Այն կարմիր նիւթը, որ պտուղներուն եւ բանջարեղէններուն կու տայ կարմիր գոյն, անթիօքսիտան նիւթ մըն է: Քրոնիք երակներու ներքին պատերը կը պահպանէ:

ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՆԻՆ ՎՆԱՍ ՉԻ՞ ՊԱՏՃԱՌԵՐ

Ասոր «ֆրանսական փարատոքս» կ'ըսուի: Ֆրանսացիները, որոնք կարմիր գինին ամէնէն շատ սպառող ժողովուրդներու կարգին կը դասուին, ամէնքն ալ կարմիր այտեր ունին. բայց անոնցմէ շատ քիչերն են որ սրտի հիւանդութիւններէ կը տառապին: Կարմիր գինին քրոնիք սրտի հիւանդութիւններէ պահպանող ազդակ մըն է:

ԿԱՐՄԻՐ ԽԱՂՈՂՆ ԱԼ ՆՈՅՆՊԷՍ ՕԳՏԱԿԱ՞Ր Է

Կարմիր խաղողին մէջ այն նիւթը որ օգտակար է գլխաւորաբար, պահուած է խաղողի կորիզին մէջ: Այն անձերը, որոնք սրտի հիւանդութիւններէ կը տառապին, կարմիր խաղողը պէտք է ուտեն կորիզներով միասին:

ԸՆԿՈՅԶԸ, ՆՈՒՇԸ, ՊԻՍՏԱԿԸ ՕԳՏԱԿԱ՞Ր ՄՐԳԵՂԷՆՆԵՐ ԵՆ

Ասոնց բոլորը բուսական իւղեր կը պարունակեն: Ասկէ զատ որեւէ յատկութիւն չունին:

Այս ուտելիքներուն հասարակաց յատկութիւնն է ԱՇ-ՏԷ-ԷԼ կոչուած լաւ քոլեսթէրոլի համեմատութիւնը բարձրացնել:

«ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉ»

ՔՕՂԸ

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

1.

Այն օրէն յետոյ Ճէյմս ու Մարկրիթ «Կարմիր Կանթեղ»ին մէջ քանի մը հանդիպումներ եւս ունեցան: Ամէն նոր հանդիպումի աւելի կը մօտենային իրարու: Ամէն նոր հանդիպումի աւելի մտերիմ կը դառնային: Օր մըն ալ զգացին, որ իրենց հանդիպումը պահանջ դարձած էր: Եւ սկսան ժամադրութիւններ տալ իրարու:

Մարկրիթ Պիքըն Հիլի բնակիչներէն էր, անգլիացի հօր եւ ֆրանսացի մօր զաւակ: Երեք տարի առաջ իր մայրը կորսնցնելու դժբախտութիւնն ունեցած էր: Իր մօր մահէն տարի մը վերջ, հայրը կրկին ամուսնացած էր:

Մարկրիթ չէր սիրեր իր երկրորդ մայրը եւ անկէ ալ չէր սիրուեր: Առաջին օրէն իսկ խորթութիւն մը կար իրենց միջեւ: Բայց իր հօր համար Մարկրիթ ամէն ինչ էր. ինքն ալ շատ կը սիրէր իր հայրը, մինչեւ այն օրը, երբ հանդիպեցաւ Ճէյմսին:

Մարկրիթ քսանեւհինգ տարեկան էր:

Ճէյմսի առաջին պատմուածքը հրատարակուեցաւ: Մարկրիթին հետ միասին կարդացին: Մարկրիթ կարդաց, եւ ինք մտիկ ըրաւ:

Մարկրիթ իր բոլոր ծանօթներուն յանձնարարեց, որ կարդան: «Իմ տղայ-բարեկամը գրած է», կ'ըսէր հաճոյքով ու գեղեցիկ հպարտութեամբ մը:

«Իմ տղայ-բարեկամս բանաստեղծութիւն ալ գրած է»:

«Իմ տղայ-բարեկամս նոր պատմուածք մ'ալ ղրկած է խմբագրին»:

«Իմ տղայ-բարեկամս մեծ վէպ մը կը ծրագրէ գրել»:

Ու Մարկրիթի բոլոր ծանօթները, որ կը հանդիպէին ու կը ծանօթանային անոր տղայ-բարեկամին կը համակրէին:

– Բայց ինչո՞ւ այդպէս աղքատ կը հագուի:

– Որովհետեւ աղքատ է, – ժպիտով մը կը պատասխանէր Մարկրիթ իր ընկերուհիներուն. – Բայց դուք չէք գիտեր, թէ ի՛նչպէս կը սիրեմ զինք...

Պիքըն Հիլի վրայ ամէն մարդ լսած էր Մարկրիթի տղայ-բարեկամի մասին:

– Օր մը սա տղայ-բարեկամդ բեր ինծի ալ ծանօթացուր, – ըսաւ Մարկրիթին հայրը:

– Ան պիզնիսմէնները չի սիրեր:

– Իմ աղջկանս հետ գործ ունեցողը օր մը չէ օր ինծի հետ ալ գործ պիտի ունենայ, եւ այդ օրը որքան շուտ ըլլայ, այնքան լաւ է ձեզ համար, – ըսաւ հայրը:

Բոլորէն աւելի Մարկրիթի հայրը սիրով պիտի ուզէր Ճէյմսին ձեռքը սեղմել: Նախ որ, ան իր այնքա՜ն շատ սիրած զաւկի տղայ-բարեկամն էր: Եւ երկրորդ՝ այն մեծ փոփոխութեան համար, որ Ճէյմս առաջ բերած էր Մարկրիթի մէջ: Մարկրիթ հիմա աւելի ուրախ էր եւ իր խորթ մօր հետ ալ աւելի սիրով էր: Իրենց առաջուայ անհասկացողութիւններն ու վէճերը դադրած էին:

Վերջապէս, Մարկրիթի հայրը ու Ճէյմս հանդիպեցան, խօսեցան եւ իրարու համակրեցան: Բաժանումի պահուն հայրը ըսաւ Ճէյմսին.

– Ամուսնացէ՛ք: Մարկրիթի եկամուտը երկուքիդ ալ կը բաւէ, մինչեւ որ ոտքի կանգնիս...

Նոյն բանը Մարկրիթ պիտի ուզէր ըսել Ճէյմսին, բայց կը քաշուէր ըսելու, չըլլայ թէ վիրաւորէր զայն:

Ճէյմս յոյսը իր վրայ դրած էր: Քանի մը պատմուածք եւս՝ արդէն ծանօթ գրական անուն պիտի դառնար: Չէ՞ որ գրական ասպարէզին մէջ յաջողութեան պատեհութիւնները շատ էին...

Ամուսնացան:

***

Ճէյմսի երկրորդ պատմուածքը ետ եկաւ: Խմբագիրը երկտողով մը ցաւ կը յայտնէր չհրատարակելուն համար: «Ձեր պատմուածքին նիւթը սովորական է. շատ կրկնուած: Նոր բան մը գրեցէ՛ք»...

Նոր բան...

Ատեն մը ամէն ճամբայ Հռոմ կը տանէր: Հիմա ալ ամէն ճամբայ Փարիզ կը տանի:

Ինչո՞ւ...

Այդ «ինչո՛ւ»ին ամէն Փարիզ այցելող իրեն յատուկ պատասխան մը ունէր:

Մարկրիթ ու Ճէյմս ալ որոշեցին ժամանակի մը համար Փարիզ երթալ:

– Բոլոր մեծ գրողներն ու արուեստագէտները Փարիզ գացած են: Փարիզի մէջ մենք ալ նոր ու գունագեղ կեանք մը պիտի ապրինք: Այնտեղ միայն, Ճէյմս, պիտի կրնաս նոր բան մը գրել: Նոր ու գեղեցիկ ձեւով: Քու ուզած ապրող գրականութիւնը, – ըսած էր Մարկրիթ:

«Ճորճ Ուաշինկթըն» նաւուն տախտակամածին վրայ էին:

– Մեր Նիւ-Եորքը հեռուէն որքա՜ն գեղեցիկ կ'երեւի...

Ճաշի զանգակը:

Ճաշէն վերջ, երբ տախտակամածին վրայ վերադարձան, ամէն կողմ ջուր էր:

Ճամբորդներու մէջ ծանօթ դէմքեր փնտռեցին:

– Կարծեմ այդ մարդը Պոսթընի մէջ տեսած եմ: Պողավաճառ է, Յոյն, –ըսաւ Ճէյմս:

– Յոյները չեմ սիրեր, – նկատեց Մարկրիթ:

– Հոմերոսը յոյն էր:

– Յիսուս ալ հրեայ էր:

– Բայց ինչո՞ւ Յոյները չես սիրեր:

– Ստախօս են:

– Դուն ստախօսութիւնն է որ չես սիրեր, չէ թէ Յոյները:

– Այն մարդուն նայէ, – ըսաւ Ճէյմս, քիչ անցած:

– Ո՞րը, – հարցուց Մարկրիթ:

– Այն նիհար մարդուն: –

– Ի՞նչ է այդ ձեռքինը: Ներոնի հեռադիտակին կը նմանի:

– Այդպէս հեռադիտակ կ'ըլլա՞յ...

(Շար. 2)

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Նայիրի Աբէլեանի մահուան առթիւ, Նատին, Վիգէն, Վանիկ եւ Վաեմ Դարբինեան 50 Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին :

TELEVISION
FRANCE 2

DIMANCHE 28 SEPTEMBRE à 9h30
Hommage à
KOMITAS
à l'occasion de l'érection de sa statue élevée sur le Cours Albert Ier à Paris.

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

կը ցուցադրէ
Վիգէն Չալըղրանեանի ֆիլմերը,
հեղինակին ներկայութեան, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet
Կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15–ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 ժամ տեւողութիւն)
ժամը 18·30–ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 ժամ 40 տեւողութիւն)
Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
ժամը 20·30–ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 ժամ տեւողութիւն)
Մախքերու մասնակցութիւն –
Կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ :

***

կը ներկայացնէ
Հանրածանօթ երգչուհի
ՆՈՒՆԷ ԵՍԱՅԵԱՆԻ
ՀԱՄԵՐԳԸ
Շաբաթ, Հոկտեմբեր 11, ժամը 20·30–ին
Salle Rossini — 9, rue Drouot
75009 Paris
M° Richelieu-Drouot
Տոմսերը ապահովել՝
01·45·93·00 25 / 01·43·76·67·37

***

ՆՈՒԷՐՆԵՐ
Ի ՆՊԱՍՏ
ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ
ՆՈՐ
ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ

Փարիզ եւ իր Շրջանները. –

Տիկին Արփի Շահինեան 500 Ֆր., Հ·Մ·Ը·Մ 6·500 Ֆր., Տոքթ. Ժ. Թորոսեան-Պալասթր 1·000, Տիկին Ջաքլէ Շեխիկեան 1·500, Օր. Ալիէթ Քարանֆիլեան 1·000, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչ 80·000, Տիկին Աննա Մակարեան 350, Պ. Ժան Մատոյեան 1·000, Տէր եւ Տիկին Սահակ Փէքմէզօղլու 600, Պ. Ս. Սամուէլեան եւ Տիկին Ալիս Ասլանեան 2·000, Պ. Սեպուհ Պալեան 500, Տէր եւ Տիկին Արթին Գազանճեան 100, Տիկին Մարի-Լուիզ Պալեան 1·000, Տէր եւ Տիկին Հրայր Այվազեան 35·000, Տէր եւ Տիկին Մասիս Աբրահամեան 2·000, Տիկին Անահիտ Տէր-Մինասեան 500, Պ. Սերժ Քըրքեաչարեան 1·000, Տիկին Իտա Սրմաքըշեան 1·000, Տէր եւ Տիկին Սերժօ Պէրպէրեան 5·000 Ֆր.: Պ. Վարդան Սիւրմէնեան (Մարոք) 4·000 Ֆր., Տէր եւ Տիկին Արա Վարժապետեան 2·000 Ֆր.:

Վերջ

2001–ի նուիրատուութիւններու ցանկին

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Աննա, Արաքս, Արման, Արիան, Արլէն Նշանեան եւ իրենց ամուսինները՝ Ժան Կիյու, Մարիօ Վազ, Նիքօլ Լըպօ-Նշանեան, Ժան Լօզաշմէօր, Հան Նիէլսէն, ինչպէս նաեւ իրենց զաւակները՝ Նաթալի, Էմմանուէլ, Սոֆի, Թանկի, Մարին եւ թոռները՝ Շեպա, Տիան, Էլէօնոր, ազգականները՝ Կարապետեան, Էլմասեան, Մինասեան եւ Պետրոսեան ընտանիքները, նաեւ Գլօտին Ժանպլան հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել կու տան Կիրակի, Սեպտեմբեր 28–ին, Ալֆորվիլի Սուրբ Պօղոս–Պետրոս եկեղեցին, իրենց մօր, մեծ–մօր, ազգականին՝

ՍՐԲՈՒՀԻ ՆՇԱՆԵԱՆԻ
(ծնեալ՝ Էլմասեան)

մահուան քառասունքին առթիւ, ինչպէս նաեւ իրենց հօր, մեծ–հօր՝

ԱՇՈՏ ՆՇԱՆԵԱՆԻ

մահուան 44–րդ տարելիցին առթիւ :

Ի գիտութիւն ողբացեալներուն յիշատակը յարգողներուն :

MESSE DE REQUIEM

Anna, Arax, Armand, Ariane, Arlen et leurs conjoints Jean Guilloux, Mario Vaz, Nicole Lebeau-Nichanian, Jean Lozachmeur, Hanne Nielsen, et leurs enfants Nathalie, Emmanuelle, Sophie, Mariane, Tanguy, Marine et leurs petites-filles Sheeba, Diane, Eléonore, ainsi que les familles Garabedian, Elmassian, Minassian, Bedrossian et Claudine Jeanblanc vous font part d'une messe de requiem qui sera célébrée le dimanche 28 septembre 2003 en l'église apostolique arménienne Saints Paul et Pierre, 4 rue Komitas à Alfortville, à la mémoire de leur mère, grand-mère, arrière-grand-mère et alliée

SERPOUHIE NICHANIAN
(née Elmassian)

et du 44ème anniversaire du décès de leur père, grand-père, parent et allié

ACHOD NICHANIAN

Cet avis tient lieu de faire-part.

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

Շաբաթ, Սեպտեմբեր 27. Տօն Սրբոցն Գէորգայ Քաջամարտիկ Զօրավարին, Ադովտոսի եւ Ռոմանոսի Երգեցողին:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս–Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, ժամը 10–ին, պատարագ կը մատուցուի :

Կը պատարագէ՝
ԳՐԻԳՈՐ ԱԲՂ. ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՐՆՈՒՎԻԼ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28–ին, Արնուվիլի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առիթով, հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Արեւմտեան Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի աւանդական մատաղի օրհնութիւն, ապա հոգեհանգստեան պաշտօն՝ վախճանեալ հոգեւորականներու եւ բոլոր ննջեցեալ բարերարներու յիշատակին:

Հուսկ, ժողովուրդը կը հրաւիրուի հաւաքուելու սիրոյ սեղաններու շուրջ, Espace Charles Aznavour հանդիսասրահին մէջ:

Կը յուսանք վայելել բոլորիդ ներկայութիւնը՝ միասնաբար հաճելի քանի մը ժամ անցընելու համար :

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

339, avenue du Prado, 13008 Marseille

ՏՕՆ ՎԱՐԱԳԱՅ ՍՈՒՐԲ ԽԱՉԻ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28,
Տօն Վարագայ Սրբոյ Խաչի:
Առաւօտեան ժամերգութիւն՝ ժամը 8·30–ին,
Հանդիսաւոր պատարագ՝ ժամը 10–ին:

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ՝
ԶԱՏԻԿ ՎՐԴ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ
Հոգեւոր Հովիւ

ՍԷՆ ԼՈՒ – ՍՈՒՐԲ ԳԷՈՐԳ

ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28–ին, Եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնին առթիւ կը մատուցուի հանդիսաւոր պատարագ եւ կը կատարուի աւանդական մատաղօրհնութիւն :

Կը պատարագէ եւ կը քարոզէ հոգեւոր Հովիւ՝
ՇԱՀԱՆ Ա. ՔՀՆՑ. ՏԷՏԷԵԱՆ

**MAISON ARMENIENNE
DE LA JEUNESSE ET DE LA CULTURE
MARSEILLE**

FOIRE INTERNATIONALE DE MARSEILLE

DU 19 AU 29 SEPTEMBRE

PAVILLON ARMENIE — HALL 6

**JOURNEE OFFICIELLE DE L'ARMENIE
Vendredi 26 Septembre**

- 12h — Accueil de la Délégation — Visite officielle du Pavillon
- 12h30 — Palais des Arts : Apéritif et allocutions
- 13h — Déjeuner au Pavillon des Arts. Sur réservation uniquement : Tél. : 04 91 66 45 33 ou 04 91 92 92 21
- 15h — Projection vidéo «Voyage en Arménie de la délégation du Conseil Général des Bouches-du-Rhône — juin 2003». (Hall 1 - Nouvelles Technologies). Commentaires : Lévon Djolakian, Garo Hovsépian.
- 18h — Animation avec orchestre — Musique — Danses. Présence de Jean-Noël Guérini, Sénateur et Président du Conseil Général des Bouches-du-Rhône.

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
**27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
**Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS**
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

**CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «D. MISSAKIAN»
de Sevran Livry**

REPAS
«MANTE»
Le Samedi 11 octobre à 20 h 30 à la Maison de la Culture Arménienne
17, rue Charles Péguy,
93190 Livry Gargan
Réservations avant le 8 octobre auprès de Madeleine au 01.43.83.87.68 ou Nilva au 01.42.36.33.73.

Venez nombreux déguster notre «Mante» dans une ambiance familiale et chaleureuse.

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 27-28
SAMEDI - DIMANCHE
27-28 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամենօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.779
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
79e ANNEE — N° 20.779

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՀԵՇՏԱՄԱՀՈՒԹԵԱՆ հարցը, անգամ մը եւս սուր բնոյթ ստացած է Ֆրանսայի մէջ 22-ամեայ պատանիի մը պատճառով: Վէնսան, երեք տարի է անդամալոյծ է, համր եւ կոյր, կառքի արկածի մը հետեւանքով եւ մեռնելու իրաւունքը կը պահանջէ: Այդ ուղղութեամբ նամակով մը դիմած էր նաեւ Հանրապետութեան Նախագահին: Երեք տարի է մայրը՝ Մարի Հէօմպէր խոստացած էր որ ընդառաջ կ'երթայ տղուն փափաքին, ինչ որ ըրաւ Սեպտ. 24-ին, Թունաւոր սրսկումով մը որ սակայն մահացու չեղաւ եւ երիտասարդը, Սեպտ. 26-ին կը գտնուէր Պէրքի ազդու խնամքի սպասարկութիւնը, որպէսզի «ապրի»: Մայրը, 24 ժամ դիպահ մնալէ ետք, հիւանդանոց փոխադրուած է, ցնցուած ըլլալով իր ճախողութենէն: Վերջին շրջանին, տղան յաջողած է գիրք մը շարադրել տալ մօրը, որ այբուբենը կ'արտասանէր եւ վէնսան նշանով մը կ'ընտրէր ուզած գիրը եւ այսպէսով հրապարակ կ'ելլէր հատորը՝ «Մեռնելու իրաւունքը»: Անգամ մը եւս դարմանումի չարաչար ճիգերը, մանաւանդ ա'յս պարագային, անընդունելի կողմ մը ունին, որ վրդոված էր նաեւ Վէնսանի եղբայրը: Հեշտամահութիւնը արտօնուած է Հոլանտա (2001 Ապրիլէն) եւ աշխարհի առաջին երկիրն է որ օրինականացուց այդ արարքը: Պելժիա մասամբ արտօնեց, Զուիցերիա ներողութիւն մը դրաւ, գանազանելով հեշտամահութիւնը, որ արգիլուած է եւ անձնասպանութեան օժանդակութիւնը, որ ընդունուած է: Ֆրանսայի մէջ, որոշ կեղծաւորութիւն մը կը տիրէ այս առընչութեամբ:

ԻՍՐԱՅԷԼԱՑԻ 27 օդաչուներ յայտարարած են Սեպտ. 24-ին, բանակին հրամանատարին ուղղուած նամակով մը, որ այլեւս չեն մասնակցիր գործողութիւններու, որոնք տեղի կ'ունենան գրաւեալ հողամասերու վրայ: Անոնք կը յայտնեն թէ ապօրինի եւ անբարոյ նման գործողութիւններու դէմ են եւ կը մերժեն մասնակցիլ օդանաւային յարձակումներու բնակիչներուն դէմ, կը մերժեն յաւ պատճառել անմեղ մարդոց: Իսրայէլ ռազմափորձերու միջամտութեամբ կ'ապրէր չարաթափերջին, հրէական Ամանորին առթիւ (Սեպտ. 27): Սեպտեմբեր 25-ին, հինգ Պաղեստինցիներ եւ իսրայէլացի զինուոր մը սպանուած են Այսրյորդանան եւ Գազա, ուր իսրայէլեան բանակը սաստկացուցած է իր գործողութիւնները: Պաղեստինեան աղբիւրներու համաձայն, պաղեստինցի երեք տարեկան աղջնակ մը մեռած է «ջղային ցնցումէ», ի տես իսրայէլեան բանակին մէկ գործողութեան:

ԱՅԱՃԻՈՅԻ Շրջանային Ժողովի Սեպտեմբեր 25-ի նիստին, անսպասելի մուտք մը գործեցին զորսիքացի ազգայնականները, որոնք երկու ամիս է ժողովը ձգած գացած էին, բոյքոթի որպէս նշան: Այս անգամ եկած էին եւ Ժան-Կի Թալամոնի, յանուն «բոլոր ազգայնականներուն» ըմբոստացաւ «զինեալ պայքար»ի միացեալ դատապարտումին դէմ, զայն նկատելով՝ մէկ ուղղութեամբ վճարկում: «Հոս, բսաւ, չի խօսուիր առաջին բռնութեան մասին, որ արտայայտուեցաւ 230 տարի առաջ եւ անկէ ի վեր կը շարունակուի»:

ԼԻԲԱՆԱՆԵԱՆ արդարադատութիւնը հետապնդումի դիմած է կառավարութեան նախկին վարչապետ՝ Միշէլ Աունի դէմ, որ ամբաստանուած է «արարքներու համար, որոնք կրնան խանգարել Լիբանանի եւ բարեկամ Պետութեան մը յարաբերութիւնները»: Դէմ ըլլալով սուրիական ներկայութեան, զօր. Աուն կը հետապնդուի Սեպտ. 17-ին, ամերիկեան Գոնկրէսին առջեւ արտասանած խօսքերուն համար: Քննադատած էր Սուրիան «Սիրիա Աքաունթապիլիթի Աքթ»ի գօտին մէջ, որ պատիժներ կը նախատեսէ Դամասկոսի դէմ, իր զօրակցութեան համար «ահաբեկչութեան եւ Լիբանանի իր գրաւման»: Աուն կրնայ մինչեւ 15 տարի բանտարկութեան դատապարտուիլ:

ԱՆԻԻ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐԸ որպէս աշխարհի պահպանութեան, նորոգութեան ամէնէն կարօտ շրջաններէն մէկը, տեղ գտած են Նիւ-Եորքի «Համաշխարհային յուշարձաններու հիմնարկ»ին «Վտանգի ենթակայ 100 շրջան» խորագրուած տարեկան տեղեկագրին մէջ: Այդ տեղեկագիրը միջազգային հանրութեան ուշադրութեան կը յանձնէ ամէնէն վտանգուած հրաշալիքները, որոնք համաշխարհային ժառանգութեան մաս կը համարուին:

ՊՐԻՒՍԷԼԻ Յանձնախումբը մինչեւ Հոկտեմբեր 3 պայմանաժամ տուած է Ֆրանսայի, որպէսզի վերաքննէ 2004-ի իր պիւտճէն, որու բացը 55,5 միլիառ Եւրօ կը նախատեսուի:

ՀՈՔՔԱՅՏՈՅԻ (հիւսիսային Ճափոն) մէջ, զօրաւոր երկրաշարժ մը պատահած է Սեպտեմբեր 26-ի վաղ առաւօտեան, 7,8 ուժգնութեամբ Ռիխթէրի բաց աստիճանաչափին վրայ: Մէկ մեռեալ եւ 270 վիրաւոր կայ:

ՄԱԿ-ը մերժեց օգնել Պուշի իրաքեան իր ծրագիրներուն համար, ինչ որ մեծ ձախողութիւն մըն է: Ո՛չ դրամ, ո՛չ ալ զօրք, այս եղած է պատասխանը այն 191 երկիրներուն, որոնց դիմում եղած էր այդ ուղղութեամբ: Մեծամասնութիւն կը կազմեն նաեւ այն երկիրները, որոնք կ'ուզեն Իրաքցիներուն վերադարձնել, ժամ առաջ, երկրին իշխանութիւնը:

ԻՏԱԼԻՈՅ գահաժառանգ իշխանը՝ Սաւուայի Էմմանիւէլ-Ֆիլիփ, 31 տարեկան, ամուսնացաւ ֆրանսուհի դերասանուհի Գլոթիլտ Գուրոյի հետ, 34 տարեկան եւ վեց ամսու յղի: Արքայական բաւական ընտանիքներ կը բացակայէին, բացի Մոնաքոյի Ալպէր իշխանէն: Վատիկան բանակցութիւններէ ետք իր արտօնութիւնը տուած է:

ԹՈՒՐՔԻԱ

«ԱՐԱՐԱՏ»Ի ՄԱՍԻՆ ՆՈՐ ՎԷՃ

Ինչպէս գրած էինք մեր նախորդ թիւով, Թուրքիոյ մէջ պայմանաւոր արտօնութիւն տրուած էր Ա. Եղոյեանի «Արարատ»ին ցուցադրութեան: Ժապաւէնը գնուած էր «Պէկէ Ֆիլմ»ի կողմէ, որմէ կը պահանջուէր որոշ մասեր մկրատել: Նոյն հաստատութեան մէկ ներկայացուցիչը հարցին առնչութեամբ յայտարարած է Լուրերու Ֆրանսական գործակալութեան, թէ բնաւ նպատակ չունին «Արարատ»ը գրաքննուած ձեւով ցուցադրելու եւ թէ օրինաւոր բոլոր ճամբաներուն պիտի դիմեն, ընդդիմանալու համար տրուած որոշումին: Ան աւելցուցած է թէ իրենք կ'ուզեն փաստել թէ ֆիլմէ մը դէշութիւն չի կրնար գալ եւ կ'ուզեն վերջ տալ Թուրք ժողովուրդին այդ նիւթին առնչուած վախերուն:

Լուրին արձագանգած էր Լիպերասիոն Սեպտեմբեր 26-ին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆԻ ՆԻՒ-ԵՈՐՔԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄՆԵՐԸ

Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարարը Սեպտեմբեր 24-ին Նիւ-Եորքի մէջ շարք մը հանդիպումներ ունեցած է, հարցեր քննարկած ու պայմանագրութիւններ ստորագրած: Երախաներու իրաւունքներու վերաբերող պայմանագրութիւնը նիւթ կ'ընէ զինեալ հակամարտութիւններու մէջ երախաներու ներգրաւումի, անոնց վաճառքի, նաեւ մանկական պոռնկութեան եւ պոռնկագրութեան հարցերը:

Նոյն օրը Վ. Օսկանեան երկկողմ յարաբերութիւնները քննարկած է Իրանի իր պաշտօնակիցին՝ Ք. Խարազիի հետ: Անդրադարձած են Ղարաբաղի հարցին եւ հայեւթրքական յարաբերութիւններուն ալ:

Հոլանտայի Արտաքին գործերու նախարար Շէֆէրի հետ հանդիպումին քննարկուած են Հայաստան – Օ – ԷՍ – Սէ – Ը յարաբերութիւնները եւ կազմակերպութեան Երեւանի գրասենեակին հարցերը: Նախարար Վ. Օսկանեան հանդիպում մըն ալ ունեցած է ԱՄՆ Արտաքին գործերու նախարարին միջազգային ապահովութեան ոլորտի տեղակալին՝ Ճ. Պոլթընի հետ:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 25/26)

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՖՐԱՆՔՖՈՒՐԹԻ ԳԻՐՔԻ ՏՕՆԱՎԱՃԱՌԻՆ

Հոկտեմբեր 8-13 տեղի կ'ունենայ գիրքի 55-րդ ցուցահանդէսը. կը մասնակցին Հայաստանէն տասը հրատարակչութիւններ: Անոնք կը ներկայացնեն իրենց ու այլ հրատարակիչներու գիրքերէն 2-3 անուն: Հայաստանի մասնակցութիւնը Գերմանիոյ Արտաքին գործերու նախարարութեան եւ տօնավաճառին տնօրէնութեան աջակցութիւնը կը վայելէ:

***

Ի. ԱԼԻԵՒԻ ԵԼՈՅԹԸ ՄԱԿ-Ի ԱՄԲԻՈՆԷՆ

ՄԱԿ-ի 58-րդ համագումարին 16 վայրկեաննոց ելոյթ մը ունեցած է Ատրպէջանի վարչապետ Ի. Ալիեւ. ճառին կէսը յատկացուցած է Հայաստանին ու Լեռնային Ղարաբաղին: Նախ ծանրացած է ահաբեկչութեան դէմ պայքարին կենսական կարեւորութեան վրայ, ապա ըսած է թէ իր երկիրը տարիներէ ի վեր առանձին կը պայքարի Հայաստանի ահաբեկչութեան դէմ: Գանգատած է որ ՄԱԿ-ը տասը տարի առաջ Ապահովութեան Խորհուրդին մէջ հայեւատրպէջանական հակամարտութեան չորս բանաձեւ ընդունած է եւ Հայաստանէն պահանջած է անյապաղ եւ առանց նախապայմանի հանել իր զօրքերը գրաւեալ շրջաններէն, Հայաստան մինչեւ այսօր կը հակադրուի ամբողջ աշխարհին, արհամարհելով միջազգային հանրութեան որոշումները. Իսկ Ապահովութեան Խորհուրդը և Մինսկի խումբը համարժէք քայլերու չեն ձեռնարկեր: Նշելով որ Ատրպէջան խաղաղ կարգաւորման կողմնակից է եւ միջազգային հանրութեան աջակցութեամբ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

«ՈՒՐԱՐՏԱՑԻՆԵՐՈՒՆ ԾԱՆՕԹԱՆԱԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ»

«Ռատիքալ»ի մէջ Ի. Կիւնէլ այս խորագիրը կրող էջով մը նիւթ կ'ընէ Բաբելոնի Շամիրամ Թագուհին, անոր կախովի պարտէզները եւ յատկապէս բանալ տուած ոռոգումի ջրանցքները. անոնք 51 քմ. երկարութիւն ունեցած են, մինչեւ այսօր կը գործածուին ոռոգումի նպատակով: Հետաքրքրականը այն է որ լրագրողը Շամիրամի պատմութիւնը քաղած է Ե. դարու պատմիչ Մովսէս Խորենացին: Կը յիշէ Արա Գեղեցիկը որ մերժած է Շամիրամի սէրը եւլն.:

Յօդուածը գրի առնուած է ուրարտական ցուցահանդէսի մը առիթով (Հոկտ. 9 – Յունուար 14): Հոն պիտի ներկայացուին Թրքական թանգարաններու ուրարտական աւելի քան 400 նմոյշները, Արա Կիւլէրի լուսանկարներէն, փաստագրական ֆիլմեր, եւլն.:

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔ

ԴՊՐՈՑԻ ՄԸ ԱՌԱՍՏԱՂԸ ՓՈՒԼ ԵԿԱԾ

Ախալքալաքի Տուրցխ գիւղին մէջ փլած է դպրոցական շէնքի մը առաստաղը: Բարեբախտաբար, պատահարը երեկոյեան ժամուն զուգադիպած է երբ շէնքը մարդ չէ գտնուած: Առժամապէս դադրած է դասերու ընթացքը եւ որոշուած՝ անյապաղ տնակներ յատկացնել դպրոցին, մինչեւ որ նոր շէնք կառուցուի: Ա-Ինֆօ լուրը տալով կ'աւելցնէ թէ նոյն շրջանին մէջ փլուզումի վտանգին ենթակայ են այլ դպրոցական շէնքեր ալ:

ՊՈԼՍՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ԱՆԳԱՐԱՅԻ ՇՓՈՒՄՆԵՐԸ

Պոլսոյ Մեսրոպ Պատրիարքը Կրօնական ժողովի անդամներէն եւ խորհրդականներէն կազմուած պատուիրակութեամբ մը Սեպտեմբեր 25-ին Անգարայի մէջ իշխանութեան զանազան ներկայացուցիչներու հետ հանդիպումներ ունեցած է, օրակարգի բերելով համայնքը զբաղեցնող շարք մը կարեւոր հարցեր:

Մեսրոպ Արք. տեսակցութիւն ունեցած է վարչապետ Թ. Էրտողանի, Ազգ. Ժողովի Մարդկային իրաւունքներու յանձնախումբի նախագահ Մ. Էլքաթմըշի, Ներքին գործերու նախարար Ա. Աքսուի հետ: Տեսակցութիւններուն նիւթ եղած են Պոլսոյ պատրիարքական աթոռին իրաւական վիճակը Թուրքիոյ Հանրապետութեան օրէնքներուն պատշաճեցնելու գործը, վաքըֆներու կալուածներուն առընչուած հարցերը, հոգեւորական եւ կրօնքի ու հայերէնի ուսուցիչ պատրաստելու դժուարութիւնները, Թուրք կրթական նախարարութեան նոր դասագիրքերուն մէջ քաղաքական քարոզչութեան պատճառած վրդովումը, համայնքային եւ թաղային մարմիններու վաքըֆներուն ընտրութիւն կատարելու դժուարութիւնները, եւլն.:

Կ'անդրադառնանք աւելի մանրամասն կերպով:

ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԵՐԱՄՈՒՏ

Գրեց՝ ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

Վերամուտ է: Վերամուտը տարեգլուխի պէս բան մըն է: Վերամուտը իսկական տարեգլուխն է: Վերամուտին է որ կեանքի յաւերժական վերելքը կը վերսկսի, խոր ու լայնահուն, ընդերքէն բարձրացող ալիքի մը նման, որ քիչ ետք պիտի վերածուի մակընթացութեան: Իղձեր փոխադրելով ան կու գայ կուտակելու, աւելցնելու խաւ մը եւս: Կեանքի բնականոն կշռոյթին բեկանումն է Յուլիս – Օգոստոսը, ուր կը տարածուի ժամանակին հոսքը, ուր կը լճանայ ժամանակը: Աւանդական տարեգլուխը այն է որ կը տեսնուի այդ վերամուտի ալիքի կատարին, 2003-էն 2004 նետուած լուսեղէն առկախ կամուրջին վրայ, որ յիրաւի սկիզբը կ'առնէ վերամուտին: Աւանդական տարեգլուխը տօնական կանգառ մըն է վերամուտին յաջորդող:

Վերամուտի այդ ալիքը բոլոր ուղղութիւններով խօլարշաւ ու խաչաձեւ սուրացող երիտասարդ սերունդն է, որ իր արշաւին մէջ կ'անտեսէ բացարձակ արհամարհանքով ամէն վտանգ ու խոչընդոտ: Իմանալի եւ տեսանելի ալ է այդ արշաւը: Կը բաւէ՝ զգայուն ունկնդիր՝ սրտով լսել դուարթաձայն ճիչերը, որոնք կը բխին մանկապարտէզներէն: Ծնողներու հետ կը չփոթուին իրենց ճիչերը: Վերամուտի տարեգլուխին առաջին աւետաբերներն են երախաները, որոնք իջնելով մայրական գիրկէ, կ'առնեն առաջին քայլերը կեանքին մէջ: Հեռաւոր, անծանօթ ու անհուն աշխարհներէ եկած՝ ի՛նչ երջանիկ ճիչերով եւ հրմայուած ու զարմացական նայուածքներով կը դիտեն, նո՛ր կը յայտնաբերեն մեզի այնքա՜ն ծանօթ այս հին աշխարհը:

Նոր տարեգլուխի, վերամուտի չքերթին սկիզբն են այդ ճիչերը, որոնք քիչ ետք աստիճան առ աստիճան, սերունդէ սերունդ թանձրանալով, ձեւ ու գոյն հագնելով, կը փոխուին իմանալի բառերու եւ հասկնալի ձայներու: Այդ ճիչերը, գեղեցիկ խոստումներով, լաւ ու լաւագոյն օրերուն երաշխիքներով, կը լեցնեն ամբողջ մթնոլորտը գետնէն մինչեւ երկինք, ու տուներու լուսամուտներու ետին ալ ամփոփուած: Բնութեան անխախտելի օրէնքով երաշխաւոր ու լիագոր, ինչպէ՛ս կը հրմշտկեն կեանքը: Եւ սերունդները կը բարձրանան կեանքը վերածելով հոսանքի մը, որ ժամանակին հետ կը շփոթուի անպայման:

Եւ սակայն գեղեցկագոյնս խորհրդանշելով հանդերձ, ուսումը՝ մանկապարտէզէն մինչեւ համալսարան՝ չի կրնար սեփականացնել իմաստն ու խորհուրդը վերամուտին: Վերամուտին շրջագիծը սահմանափակ չէ, այլ անպայման համապարփակ, կեանքին անխտիր բոլոր երեսակները ցոլացնող: Վերամուտի սեմին կանգնած կան անհամբեր, խճողուած բազմահարիւր գրողներ, իրենց անութին տակ իրենց նոր գործը, մրցանակ խլելու ակնկալութեամբ եւ այդ մրցանակին նուիրագործումով ընդարձակ վաճառք մը ապահովելու համար: Այս տարի այլազան սեռերու պատկանող 1285 գիրքերու վրայ 691-ը վէպեր են, որոնք դիզուած են մրցանակներու դատակազմերու սեղաններուն վրայ: Տասը տարի առաջ անոնց թիւը կը հասնէր հազիւ երեք հարիւրի:

Գրական մրցանակին նիւթական պարգեւէն աւելի բարոյական վարձատրութիւնն է որ կը կազմէ անոր արժէքը, նուիրագործելով անոր մուտքը գրական աշխարհին մէջ, եւ անոր ապահովելով լայն տարածում մը: Գաղափար մը տըւած ըլլալու համար, չահեկան է իմանալ որ Կոնքուրի վերջին մրցանակակիր Փասքալ Քինեարի գործը(*) տարածման տեսակէտով ««ձախողանք»» կը նկատուի, միա՛յն 110·000 օրինակ վաճառուած ըլլալով:

Շատ մը գրատուներ յուսալքուած են ի տես ողողումի հետ շփոթուող այս խճողումին, բաւարար տեղ չունենալով իրենց ցուցափեղկերուն մէջ եւ պատերու երկայնքին դարակներու վրայ: Գիրքերը պիտի մնան համացանցերու սպասման ցանկերու վրայ, եւ կամ լաւագոյն պարագային պիտի գետեղուին պահեստի սնտուկներու մէջ: Վերամուտի խճողում ու հրմշտուք...

Վերամուտ է գրական աշխարհի համար: Ֆրանսան ամբողջ աշխարհը չէ սակայն: Քանի՛ աշխարհներ կան Ֆրանսայի նման, աշխարհներ ու տիեզերքներ ամբողջ: Բաղդատենք, բաղդատուինք անվախ: Միշտ օգտակար է՝ զմեզ ճանչնալու, հասկնալու, մենք մեզ վերագըտնելու, եւ այսպէս հաւաքաբար տեղադրուելու համար շրջապատի մէջ: Այսպէս մեր գրողները տպանագիր ձօնագրութեանց բարեհաճ ողորմութեան պիտի սպասեն հրատարակուած տեսնելու համար իրենց պատճէնը: Հրատարակութեան տուրքը այդ տպանագիր ձօնագրութիւնն է: Ապա հրատարակութենէ ետք գրատուներու չգոյութեան հարցը ուրիշ խոչընդոտ մըն է՝ գրողին առջեւ բացուած անկարելի արգելարշաւի գծին վրայ: Գրատուներու չգոյութիւն կամ գրեթէ, կրնաք մտնել նաեւ համացանցերու սպասման ցանկերուն վրայ, եւ սպասեցէք: Երեւակայութիւնը ձրի է:

Եւ մի՛ ընդվզիք ալ: Պատմութիւնը հարազատ է, վաւերական: Ոչնչութիւն հեղինակ մը՝ որուն մասնագիտութիւնն է հրէշատիպ հերոսներով երիտասարդութեան սեմին հասած պատանիներու եւ պարմանուհիներու հոգեկան աշխարհը խախտել, կը յօժարի՛ որոշ օրուան մը սահմանափակ ժամանակամիջոցի մէջ վճարումի փոխարէն մակագրել իր գիրքերը: Անցորդներու բաժնուած թռուցիկներու վրայ գրուած է, – Ուշադրութիւն, մակագրութիւնները վճարովի են... Գիրքը գնել ոչինչ, պէտք է վճարել նաեւ մակագրութեան համար:

Համակարգիչ, համացանց ու տակաւին կայքէջ: Կարիք չմնաց ձեռքով գրիչով գրելու եւ գեղագրելու, նոյնիսկ նամակ գրելու եւ թղթատարին յանձնելու: Եւ սակայն գրիչներու, մատիտներու, թուղթերու անպարփակելի առատութիւն մը ողողեր է շուկան, ընտրութիւնները փարանումի եւ յուսահատութեան մատնելով. վերամուտ է: Անհեթեթութիւններու աշխարհի վերածուեցաւ կեանքը:

Կայքէ՞ջ, ոչինչ, առձեռն հեռաձայններու պզտիկ պաստառը բաւարար է, որով համառօտ բայց գունագեղ ու պատկերազարդ, ու տակաւին ինքնայատուկ եղանակով նամակներ կը յղեն իրարու: Իրարու հետ լո՛ւռ կը զրուցեն: Ի՛նչ փոյթ եթէ ուղղագրութիւնը կամովին, պարտադրաբար սեղմիրանի մէջ կը մտնէ թեքսթօ պատճէններու մէջ: Եւ կը փճանայ գրավարժութիւնը. շուկայի վրայ գրիչնե՛ր կան: Այսուհետեւ պիտի գրենք ու խօսինք համառօտագրութիւններով: Գրեթէ անհանդուրժելի կը թըւին բազմավանկ բառերը. խելամիտները հազիւ կը թոյլատրեն եռավանկերը: Արդիակա՛ն լեզուի այդ սոփեստները... Պոչատ բառերուն բազմացումէն ետք համառօտագրութիւնը սրամտութեան մարզանքներով, դարձեալ ու միշտ աճապարանքէ թելադրուած, յառաջդիմութեան, վերելքի խթան կը նկատուի:

Ամէն թեքսթօ լեզուի մը ընձեռած կարելիութեանց եւ թոյլտուութեանց կ'ապաւինի խտացնելու համար գործածական բառերը, գիրերու այբբենական հընչումներէն առաւելագոյնս օգտուելով:

Կան լեզուներ, ինչպէս անգլերէնը, որոնք կը թոյլատրեն առաւելագոյն խտացումները: Ուրիշ լեզուներ, ինչպէս գերմաներէնը, խտացումներ չեն հանդուրժեր, մինչ չինարէնը, որ պատկերագիր լեզու մըն է, սղագրումի բացարձակ անկարելիութեան պատճառով կը դիմէ լատինագիր լեզուի մը տառերուն:

Տակաւին, Եւրոպայի մէջ, երիտասարդ երեւակայութիւններ, քայլ մը աւելի առաջ երթալով, կէտադրութեան նշանները կը գործածեն՝ բառ մը չէ այլ ամբողջ նախադասութիւն մը արտայայտելու համար զգացումներուն յատակ գոյներով: Համաձայնական նշաններ արդէն կը շրջագային հեռաձայնէ հեռաձայն: Այս համաձայնական նշանները կը կոչուին սմայլիզ (անգլերէն սմայլ, որ կը նշանակէ ժպիտ): Կը պարզուի որ եւրոպականն ու չինականը իրարու ընդառաջ կ'երթան մին պատկերագիր նշաններով, իսկ միւսը սկզբնատառերով զիրար գըտնելու համար ժամանակի տարածքին մէջ տեղ մը: Ճամբան բաց է այլեւս:

Թեքսթօ եւ երջանկութիւնը նորահասներուն, որոնք կը դիմեն սուր հնարամտութեանց՝ յօրինելու համար այնպիսի խտացումներ կամ սղագրումներ, որոնք հիացում ալ պիտի խլէին իրենց փակ ու խիտ լիութեամբ: Անհեթեթութեանց անվախճան մրցանք մը... Անոնք այս ձեւով կը թօթափեն լեզուի մը դասական կանոններուն բոլոր կալանքները, ընթանալով դէպի ամէն սահմանազացութիւն լեզուներու միջեւ: Կը բաւէ աչքի առաջ ունենալ անգլիական ծագումով սկզբնատառ համառօտագրութիւնները, որոնք ողողեր են արդէն հրապարակը: Անոնք կ'անտեսեն հիմնական պայման մը, թէ լեզու մը որքան կը հեռանայ քերականական յատակ ու աներկբայ կանոններէն, այնքան կը դառնայ լըպրծուն ու խոցելի՝ արտաքին ճնշումներու, ազդեցութեանց դիմաց: Այս ընթացքով համառօտագրութիւններու մէջ պիտի խեղդուինք: Լաւատեսութեան ի՛նչ անսպառ ու տոկուն դրամագլուխ ունենալու է մարդ անհեթեթութեանց այս աշխարհին մէջ, կեանքի օրերուն մէջ:

Մոռցանք, լքեցինք էսփէրանթօն(**), որ խոժոռադէմ, ակադեմական էր: Թեքսթօն, աւելի զուարթ է, թարմաշունչ, ժողովրդական: Անչափահասներու խաղն է, որ կը հրապուրէ նաեւ մեծե՛րը... Էսփէրանթօն չգտաւ ակնկալուած յաջողութիւնը: Պատճառը շատ հաւանաբար կը կայանար լեզուի մը հնարման ու տարածման անյեղլի գործընթացին մէջ: Ան ստեղծուած էր ներշնչեալի՛ մը, անհատի մը կողմէ. չէր բխեր ժողովուրդէն, լեզուն ըլլալով սեփականութիւնը հաւաքականութեան եւ ոչ՝ անհատի, անհատներու, չի թելադրուիր վերէն, այլ կը բխի ժողովուրդի սրտէն, էութենէն: Մինչ թեքսթօն ժողովուրդին ընդունած, հանդուրժած եւ քաջալերած լեզուն է, որուն դրօշակիրները կը հանդիսանան անչափահասներն ու նորելուկները, եւ որուն մասնակից են, կամայ ակամայ, մեծերը, պատասխանատուները: Ո՛չ միայն ժողովուրդ մը, այլ նաեւ թաքուն համաձայնութեամբ, բնականօրէն, ժողովուրդներ իրարու հետ, սահմաններու վրայով...

Մեր կեանքը՝ չքե՛ղ համառօտագրութիւն մը: Նոր լեզու ստեղծուելու վրայ է այս ընդարձակ խառնարանին մէջ, սահմաններու ջնջումով, ժողովուրդներու միջեւ հարեւանութեան աստիճաններուն համապատասխան ներգործութիւններով՝ շնորհի՛ւ համացանցի ու համակարգիչի:

Աշխարհի համատարած քարտէսը գծելու պէտք չկայ տեսնելու համար ներթափանցումներուն երանգները: Բառերու կազմութիւնը եւ օտարամուտ բառերու կամայ ակամայ որդեգրումը... Լեզուները, բնական է, փոխանակութեան ընկերուիքով իրարմէ կ'ազդուին եւ իրարու կ'ազդեն, ժամանակի հոսանքին մէջ մկրտուելով, յղկուելով եւ ողորկ, ինքնուրոյն հնչում ստանալով:

Բառերը կը չարչարենք ամէն վայրկեան, կը սեղմենք ու կը կրճատենք, մինչ ամէն վերամուտին կը հրատարակուին մրցակցական ներշնչումներով եւ շահադիտական վճռակամութեամբ միշտ աւելի հրապուրիչ տեսքով ու բովանդակութեամբ բառարաններ, որոնք կը յոխորտան նոր բառերու ներմուծումով: Նոր բառերուն որդեգրումը շատ բնական գործընթաց մըն է, ընդգրկելու համար կեանքին հոլովոյթը, յստակութեամբ բընորոշելու համար ամէն արարք ու երեւոյթ կամ իրագործում:

Ամէն վերամուտին՝ նոր բառարաններու հրապարակումը աւանդութիւն մըն է այլեւս, գրական մրցանակներու յատկացումին նման, մանուկներու մանկապարտէզ մուտքին նման: Բառարաններ ու հոգեկան խլրախճանք: Ակէ աւելի գեղեցիկ ի՛նչ իրագործում՝ յատկանշելու համար տարեգլուխ մը: Վերամուտ է, վերամուտ... այնքա՜ն գեղեցիկ են անոնք, որ մարդ փափաք կ'ունենայ բառարան կարդալու յափշտակութեամբ, անյագուրդ ծարաւով: Ցանկութիւնը անսպառ, զօրաւոր կը մնայ բառարան մը ծայրէ ծայր կարդալու, ինչպէս ըրեր էի շատ հեռաւոր վերամուտի մը, ներքին ինքնանուաճումի, հոգեկան բարձունքներ նուաճելու անյետակոչելի, խօ՛լ մարտահրաւէրի ընդառաջ, բառերու ծարաւով մասնակիօրէն բացատրուող, եւ ինչպէս ըրեր էի անցնող վերամուտին: Բառերէ բառ կեանքի տարածքը կ'ընդարձակուէր այսպէս: Բառերու աշխարհը՝ ընդարձակ ժամանակագրութիւն մը: Կեանքի հետ քայլ պահել կարենալու համար, կեանքը հասկնալու, ճշգրտապէս հասկըցուելու համար դիմելու ենք նորարանութեան: Վերամուտ է:

Ունիմ եւ հասկնալի գուրգուրանքով կը պահեմ 132 տարուան հնութեամբ եռալեզուեան բառարան մը(***), որ բազմակողմանի ի՛նչ պերճախօս վկայութիւն մը կ'ընծայէ ինծի: Բարեկամս՝ պելժիացի գրող Ժան-Ալեքսանտր փիլօ, Նիկոսիայէն բերած էր զայն, ինծի նուիրելու համար: Խոշոր թիւերով ներքին կողքին վրայ կազմուած թուականը – 1 8 7 1 – կ'ընդգծէր անոր մատենագիտական արժէքը: Զայն գտած էր թուրք հնավաճառի մը մօտ, մայթի մը վրայ տարածուած սփռոցի մը վրայ վաճառքի հանուած զանազան գիրքերու եւ տընային առարկաներու միջեւ: Իր այցելութիւնը տեղի ունեցած էր՝ Կիպրոսի վրայ թրքական ներխուժումի վաղորդայնին, 1974 Նոյեմբերէն քիչ ետք, երբ կիպրական մայրաքաղաքին մէկ մասը անցեր էր թրքական բռնագրաւման տակ: Նիկոսիան կիսուած էր այսպէս:

Բարեկամս ազնիւ մտածումով զայն բերած ու նուիրած էր ինծի, ենթադրելով որ զայն պիտի գնահատէի անկասկած: Իր մտածումը վստահաբար այդ կէտի վրայ կանգ էր առեր: Այլապէս, եթէ խորացնէր իր արարքին իմաստը, պիտի վարանէր պահ մը զայն ինծի նուիրելէ առաջ: Նուազագոյնը՝ զոր կըրնայի երեւակայել, թուրքերու կողմէ հայու մը տան թալանին հետեւանքով, այդ բառարանը կը գտնուէր փողոցին մէջ, գետնի վրայ տարածուած սփռոցի մը վրայ: Այս նախազգացումը կնքուած մնաց բառարանի ճակատին: Քանի՛ սերունդներու ձեռքէն անցած ըլլալու էր: Երեւակայութիւնը շղթայազերծուած էր:

Հիմա ան ապահով հանգրուանի հասած է գրադարանիս մէջ, կազմը նորոգուած՝ իմ խնամքներով, յատկապէս իրեն համար սարքուած խաւաքարտէ տուփի մը մէջ, ֆրանսական կազմակերպութեան մէջ գործածուող աւանդական գունագեղ պատեանով մը: Գիրքերու ճակատագիրը չի՞ նմանիր մարդու ճակատագրին: Թերեւս կը չափազանցեմ, մէկուն եւ միւսին արժէքներուն համեմատութեան խախտումով: Բայց զգացումը նոյն ակունքէն կը բխի. երանգին թանձրութիւնն է որ կը տարբերի մէկէն միւսը: Ամէն ինչ հոգեկան կապի հարց է:

Գիրքեր կան, որոնք կը թողլքուին կամ հրոյ ճարակ կը դառնան, եւ կամ երջանիկ, բախտաւոր՝ դղեակի մը կամ պալատանման ապարանքի մը մատենադարանի մաքուր փեղկերուն ետին կը բնակին սերունդէ սերունդ, գրեթէ անմա՛հ: Գիրքեր ալ կան, որոնք կը կողոպտուին, բռնագաղթի մը հոսանքին տարուած՝ երկիր կը փոխեն, կ'արտագաղթեն: Գիրքերու ճակատագիրը...

Ճիշդ այն պահուն, երբ բարեկամս ինծի կը յանձնէր բառարանը, ինչպէ՛ս չունենայի ազնիւ մտածում մըն ալ սեփականատիրոջը մասին, ոգեկոչելով [illegible] պահն ալ, երբ ան ձեռք կ'առնէր ա՛յս բառարանը բառի մը իմաստը հասկնալու եւ թրքերէնո՛վ ալ սորվելու համար ճշգրտութիւնը բացատրութեան: Եւ յետոյ խօ՛լ յոյսով մըն ալ –յոյսերը ընդհանրապէս խելք չունին–, օր մը պատահաբար զինք գտնելու, կամ իր ժառանգորդը, կորուսեալը, ողբացեա՛լը իր հարազատներուն վերադարձնելու: Գիրքերը, գիրքերուն եւ մարդոց ճակատագիրը...

Այսպէս, գիրք մը, համեստ բառարան մը, որուն դերը, որքան ալ կարեւոր ըլլայ, երկրորդական կը մնայ, կը դառնայ իր առանձնութեան մէջ թողլքուած կոթող մը, հանգրուան մատնանշող: Այդ բառարանէն ի վեր... Բառարան որ կ'ըսեմ, անխուսափելիօրէն կը մտածեմ Ե-

ղիա Տեմիրճիպաշեանի մասին: Երկու բառարաններն ալ նոյն ծաւալն ունին, եւ կազմուած են միեւնոյն սկզբունքներու հիմամբ: Ամէն վերամուտին նոր բառարա՛ն... Մինչ մենք տակաւին կը սպասենք Եղիա Տեմիրճիպաշեանէն ի վեր վերանայուած, նոր, հեղինակաւոր բառարանի մը հրատարակութեան: Ստեփանոս Մալխասեանցէն ու Հրաչեայ Աճառեանէն ի վեր, կեանքը ընդգրկող, կեանքը ցոլացնող նոր բառերով հարստացած: Ամէն անգամ, երբ կը դիմենք բառարանի մը լոյսին, անպայման 21-րդ դարէն ոստում կատարելու ենք վեց տասնամեակներու վրայով մինչեւ 20-րդ դարու առաջին կէսը, եւ տակաւին ի՛նչ արդիւնքի համար: Սիրտս լեցուն է այնքա՛ն դառնութեամբ:

Եղիա Տեմիրճիպաշեան, Հրաչեայ Աճառեան, Ստ. Մալխասեանց, այսպէս հեղինակներու անուններ կը դառնան սահման-թուականներ մեր ժամանակագրութեան մէջ, իրենց ետին գոյացած երկար, չա՛տ երկար պարապին պատճառով: Կա՞յ, պիտի ըլլա՞յ մեր գրական աշխարհին, մեր գրական տարածքին համար եւս վերամուտ՝ տարեգլուխի, լուսաւորեալ արժէքով, գիրքերու, բառարաններու համար տարուէ տարի յաջորդական: Կարօտ ու ծարաւ. կարօտ՝ անցեալին, սահող ժամանակներուն վրայով. ծարաւ, միշտ ծարաւ՝ բացուող հորիզոններու, հրաշալի ղալիքին, գալիքներուն ընդառաջ:

Հոսանքէն տարուած՝ վերամուտի հոգեւին տօնական այս օրերուն, մոռցանք այնքան ծանրաբեռնեալ օրակարգով, երկփեղկեալ մայրենի լեզուն, և յետոյ արեւմտահայերէնի նահանջը, ուղղագրութեան անժամանցելի թղթածրարը: Եւ միշտ հարցերուն հարցը՝ արտագաղթը... Արտագաղթ, արտագաղթ՝ կ'ըսենք, հայրենի հողէն արմատախիլ կ'արտագաղթէ նաեւ արեւելահայերէնը մինչեւ Գալիֆորնիա, կը դառնայ թափառական, արեւմտահայերէնի նման: Ու տարօրինակ ապրում կը պատճառէ երեւակայելն իսկ թէ Պոլսոյ գոհերներուն մէջ կը դեգերի այսօր արեւելահայերէնը: Գալիֆորնիան հասկցանք, աւետեա՛ց երկիրն է, բայց ուրկէ՞ բուսաւ Պոլիսը... Եւ տակաւին յամառ յոյս մը՝ թերեւս վերադարձի մը դէպի մէկ եւ նոյն լեզուն, նոր ժամանակներու սահմանազանց ընդարձակ խառնարանին մէջ բնականոն գործընթացով զարգացող, ո՛չ Արեւելք եւ ոչ Արեւմուտք, այլ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի պորտը՝ Հայաստան աշխարհ:

Վերամուտ է դարձեալ, նոր, աւելի գեղեցիկ խոստումներով, յոյսերով լեցուն:

Շնորհաւոր նոր վերամուտ 2003-էն 2004:

———

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(*) Pascal Quingard, **«Ombres errantes»**.

(**) *Էսփէրանթօ* (Այս լեզուին մէջ կը նշանակէ *այն որ կը յուսայ*), միջազգային համաձայնական լեզու, որ 1887-ին հնարուեցաւ լեհ բժիշկ ու լեզուաբան Լուտվիկ Զամենհոֆի կողմէ: *Էսփէրանթօյի* բառակազմութիւնը կը հիմնուի ամենէն տարածուն լեզուներու բառերու արմատներուն վրայ: «Doktoro Esperanto» վերնագրին տակ է որ Զամենհոֆ ռուսերէն լեզուով հրատարակած էր իր գիրքը՝ «*Միջազգային լեզու, նախաբան եւ ամբողջական դասագիրք*»:

(***) ԵՐԵՔԼԵԶՈՒԵԱՆ
ԲԱՌԱԳԻՐՔ
այսինքն
ԳԱՂՂԻԵՐԷՆ – ՀԱՅԵՐԷՆ – ՏԱՃԿԵՐԷՆ
զոր յօրինեաց
Հ. ՍՐԱՊԻՈՆ Վ. ԷՄԻՆԵԱՆ,
Ի Մխիթ. Ուխտէն
Բ. Տպագրութիւն
Ի ՎԻԷՆՆԱ
Ի ՎԱՆՍ ՊԱՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ
1871

1224 էջ:

Բառարանը արժանացած է երկրորդ տպագրութեան մը ֆառասնեակ մը էջերու յաւելումով: Այս առթիւ գրուած հակիրճ յառաջաբանէ մը կ'իմանանք թէ «զի սակաւ ամս սպառեցան բազում հազարք օրինակաց»:

Բառարանի վերջաւորութեան դրուած երկու էջերու վրայ արձանագրուած ցուցակը շահեկան տուեալներ կը պարունակէ լեզուագիտական տեսակէտէն, որոնք ուղեցոյց մը կազմելով այս մարզին մէջ պրպտումներու համար, կը նպաստեն չափելու ընդարձակութիւնը գոյացած պարապին, պարապ մը՝ որ զարմանալիօրէն կը նմանի անապատի մը, տեղ-տեղ տեսնուող ովասիսներու կրկներույթներով ալ:

Քանի մը խորագիրներ.

– «Բառարան – Իտալերէն – Գաղղիերէն – Հայերէն – Տաճկերէն», 1846:

– «Երեքլեզուեան խօսք – Տաճկերէն (Տաճկերէն գրով) – Գաղղիերէն – Գերմաներէն», 1855:

– «Չորեքլեզուեան խօսակցութիւն – Գաղղիերէն – Գերմաներէն (Հայերէն գրով ալ) – Հայերէն – Տաճկերէն», 1864:

Մէկուկէս դար կանխումովը բազմագիր համակարգիչի իրագործումներուն՝ Մխիթարեանները յաջողած էին բազմալեզու բառարաններ հրատարակել, ի գին սակայն ի՜նչ սպառիչ աշխատանքի, զոր այսօրուան անկաշկանդ դիւրութիւնները միայն կը թոյլատրեն լրիւ չափել ու կըշռել: Ժամանակը այսպէս կը յատակացնէ տարուած աշխատանքին արժէքը, գնահատումով ալ ընտրեալներուն աննահանջ նըւիրումին:

Անոնք կանխեր էին ներկայ ժամանակները –19րդ դարէն 21րդ դար՝ ուր մուտք գործեր ենք հիմա...–, ենթագիտակցաբար շատ հաւանաբար եւրոպացիներ պատրաստելու մտահոգութեամբ: Անոնք աշխարհին ու մանաւանդ Արեւելքը կը դիտէին Եւրոպայի սրտէն՝ Վիէննա: Այդ մտահոգութեան առանցքը տեսանելի կը մնայ լեզուներուն դասաւորման մէջ եւ բծախնդրութեան մէջ, զոր բառարանագիր հեղինակները կը ցուցաբերէին հաւասարազատ բառերու օգնութեան դիմելու («Տաճկերէն գրով ալ», «Հայերէն գրով ալ») ժողովուրդին մէջ լեզուներու լոյսին տարածումը իրագործելու համար: Քանի մը արձակագիր բառ, եւ կարելի կը դառնայ զգալ ջերմութիւնը նուիրումին, որ ընդմիշտ պիտի յատկանշէ Մխիթարեան գործունէութիւնը:

Այս քանի մը վերնագիրներէն մեկնելով, թիւր ենթադրութիւններ պէտք չէ հանել: Աշխարհաբար լեզուն եւս իր պատուանդանը գրաւած էր արդէն զուգահեռաբար: Փաստերը արձանագրուած կան այս ցանկին վրայ: Մխիթարեանները չէին վախնար կեանքի մարտահրաւէրներէ...

Ն. Թ.

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԱՅՆՃԱՐԻ (Լիբանան) Գալուստ Կիւլպէնկեան սրահին մէջ, Սեպտեմբեր 12-ին, նախաձեռնութեամբ Հ.Յ.Դ. «Կարմիր Լեռ» կոմիտէութեան դաստիարակչական մարմնին, մեծարանքի երեկոյթ մը տեղի ունեցած է նուիրուած մուսալեռցի ծանօթ գրագէտ՝ Պօղոս Սնապեանի, անոր գրական գործունէութեան 50ամեակին առթիւ: Նախաձեռնող մարմնին անունով բացումը կատարած է Եսայի Հաւաթեան, որ անդրադարձած է Պ. Սնապեանի գրական գիծերուն, հրատարակ՛ած գործերուն, «Բագին»ի խմբագրութեան, ուսուցչական փորձառութեան եւ 50 տարիներու իր հետեւողական աշխատանքին: Ներկայացուցած է Պ. Սնապեանի ցարդ հրատարակած 18 գործերը եւ հրատարակութեան պատրաստ աւելի քան տասնեակ մը հատորները: Խօսք առած է Պ. Սնապեանի աշակերտուհիներէն եւ գործակիցներէն՝ Ծովիկ Միրզեան, որ ուրուագծած է Պ. Սնապեան մարդն ու գրագէտը, վեր առնելով անոր բծախնդիր աշխատանքը: Իրմէ ետք, խօսք առած է Յակոբ Հաւաթեան, որ խօսած է մուսալեռցի Պ. Սնապեանի մասին, վեր առնելով անոր նկարագրին գիծերը: Ան շեշտած է թէ այսօր Պ. Սնապեանի անունը հայ գրականութեան վերջին 50-ամեակի պատմութեան մէջ դրոշմուած է արդէն Հայաստանի եւ Սփիւռքի մէջ: Յաջորդ խօսողը եղած է Կարօ Յովհաննէսեան, որ ներկայացուցած է հրատարակուած 18 գործերէն ընդմէջէն գրագէտ – քննադատը եւ անդրադարձած է անոր խմբագրական աշխատանքին, հիմնուելով «Բագին»ի 20 տարիներու իր ծառայութեան վրայ: Ան յայտնած է նաեւ որ Պ. Սնապեան երեւոյթ մըն է, ոչ միայն սփիւռքահայ, այլեւ մեր գրական պատմութեան մէջ ու չեչտած. – «Պ. Սնապեան հերոս մըն է մեր մէջ: Այս հերոսական օրով, պատիւ ուրեմն հերոսական գիւղի հերոս զաւկին՝ Պօղոս Սնապեանին»: Իր կարգին, Պ. Սնապեան նկատել տուած է որ այս յարգանքը կ'երթայ հայ գիրին ու գրականութեան, Մեսրոպ Մաշտոցին եւ պատիւ է մեր բոլորին համար: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԱՍԿ
Պաշտօնական ամսագիր
Կաթողիկոսութեան Հայոց
Մեծի Տանն Կիլիկիոյ

Թիւ 6-7, Յունիս-Յուլիս 2003

Անթիլիաս (Լիբանան)

ՔՈՂԸ

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

1.

– Գործի վրայ է, – ըսաւ Մարկրիթ:
– Ո՞վ, – հարցուց Ճէյմս:
– Այն երիտասարդը:
– Ինչո՞ւ:
– Կ'աշխատի կիներու եւ աղջիկներու ուշադրութիւնը գրաւել:
– Արդէն յաջողած է, – ըսաւ Ճէյմս:
– Ի՞նչպէս:
– Քու ուշադրութիւնդ գրաւած է:
– Բայց ոչ իր ուզած ձեւով:

Այն կնոջ լացի պատճառը գիտե՞ս ինչ է: Քիչ առաջ խօսեցայ հետը, – ըսաւ Մարկրիթ:
– Ի՞նչ:
– Կը վախնայ: Կ'ըսէ՝ հապա եթէ նաւը ընկղմի՞:
– Եթէ այդքան կը վախնայ, ինչո՞ւ կը ճամբորդէ:
– Իր ծանօթները բոլորը Փարիզ եղած են: Ինքն ալ տեսնել կ'ուզէ:

Երրորդ օրն էր: Ճամբորդները գրեթէ բոլորն ալ արդէն իրար կը ճանչնային, իրարու հետ քանի մը բառեր կը փոխանակէին. «Այսօր հանդարտ է»... «Քիչ մը փոթորկոտ է», «Երեք օր մնաց»... «Կեբակուրները լաւ են»... «Կերակուրները չեմ կրնար ուտել»...

Ամէնէն աւելի Ճէյմսի ուշադրութիւնը գրաւած էր այն նիհար մարդը: Արդեօք ի՞նչ է իր ձեռքինը, որ միշտ հետն էր ու խնամքով կը պահէր: Չէ, հեռադիտակ չէր: Հապա ի՞նչ էր... Իսկ աւելի ուշագրաւ բանը այդ մարդուն այն էր, որ երբ օդը գեղեցիկ կ'ըլլար եւ ջուրերը՝ հանդարտ ու ամէն մարդ ուրախ, ինքը տխուր էր: Մինչդեռ երբ փոթորիկ էր, եւ նաւը կը շարժէր, ճամբորդներուն վըրայ հիւանդ տխրութիւն մը կ'իջնէր, ինքը շարժուն եւ ուրախ կ'ըլլար...

– Եկուր, Ճէյմս: Նայէ, այն նիհար մարդը եւ այն լացող կինը ի՛նչպէս ուրախ կը խօսին: Հոն, այն անկիւնը...
– Մարդը կնոջ վախը փարատեր է:
– Ինչպէ՞ս...

Ովկիանոսը փոթորկոտ էր: Ճամբորդներուն մեծ մասը իրենց խցիկներուն մէջ էին: Մարկրիթ ալ անհրանդիստ կը զգար: Ճէյմս մինակ ելաւ տախտակամածին վըրայ, ուր քանի մը հոգի կային միայն եւ այն նիհար մարդը, որ նայուածքը ալիքներուն՝ արագ քայլերով ման կու գար եւ ուրախ եղանակ մը կը սուլէր: Երբ տեսաւ Ճէյմս, կանգ առաւ եւ ըսաւ.
– Փոթորիկը երթալով կը սաստկանայ:
– Այո՛, · հաստատեց Ճէյմս ու նայեցաւ անոր աչքերուն:
Այդ ի՛նչ արտայայտութիւն էր, ուրախութեան նման բան մը, բայց ամբողջական գոհունակ մը:
– Գիտէ՞ք, թէ այս ի՛նչ է, – հարցուց մարդը՝ Ճէյմսին ցոյց տալով իր ձեռքի խողովակը, զոր մոմապատ լաթով մը փաթթած էր:
– Ի՞նչ, – հետաքրքրութեամբ հարցուց Ճէյմս:
– Կեանք փրկող:
– Կեա՞նք փրկող, – զարմացած հարցուց Ճէյմս, – բայց չէ՞ որ ատոնցմէ ամէն խցիկի մէջ կայ:
– Այո՛, բայց այս իմ հնարածս է: Ասով երկու հոգի կարող են ազատիլ: Անքա՛ն ապահով է, որքան ցամաքի վրայ եղած ըլլան...
– Եթէ այդքան վստահ եւ ապահով բան է, ինչո՞ւ կառավարութեան կամ նաւային ընկերութիւններու չէք ծախեր:
– Չեն ուզեր, – տխրութիւն մը կար մարդուն բառերուն մէջ. – Բայց վստահ եմ, որ օր մը ասոր արժանիքը պիտի գիտնան...
Զօրաւոր ալիք մը բախեցաւ նաւուն: Եթէ Ճէյմս չըլլար, մարդը գետին պիտի գլորէր: Բայց ան կը խնդար:
Այդքան խօսակցութիւնը կը բաւէր: Ճէյմս հասկցաւ ամէն ինչ. հասկցաւ, թէ ինչո՞ւ վախկոտ կինը այլեւս չէր լար, եւ թէ ինչո՞ւ իրենց ուշադրութիւնը գրաւող այդ նիհար մարդը ուրախ էր, երբ փոթորիկը սաստիկ կ'ըլլար...
– Այն սրիկան..., – ըսաւ Ճէյմս:
– Ով, Ճէյմս, ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահեցաւ, – հարցուց Մարկրիթ:
– Այն նիհար մարդը...
– Ի՞նչ է եղեր:
– Այն Նելսընի հեռադիտակ ըսածնիս ուրիշ բան չէ եղեր, եթէ ոչ իր հնարած մէկ գիւտը՝ «կեանք փրկող»:
– Այդ բանին համար մարդը սրիկայ կոչելու պատճառ մը չեմ տեսներ: Ընդհակառակն, ան յարգանքի արժանի է, որ մարդոց օգտին համար աշխատած եւ գիւտ ըրած է:
– Գի՞տա: Այդ հիւանդ հոգիէն մարդկութեան բարիք բերող գիւտ չելլեր: Հիմա կը հասկնամ, թէ ինչո՞ւ այդ մարդը փոթորիկի ատեն ճամբորդներուն մէջ միակ ուրախացողն է: Իր հիւանդ մըտքին մէջ այնպէս դասաւորած է, որ երբ նաւը ընկղմի ու ինք իր գիւտով ազատի, այն ատեն ամբողջ աշխարհը պիտի գնահատէ իր գիւտը: Վստահ եմ, որ եթէ Աստուած մը ըլլար անոր աղօթքը լսող, մինչեւ հիմա ես ու դուն չկայինք, ինչպէս եւ միւս ճամբորդները: Բոլորս ալ ձուկերու կեր պիտի ըլլայինք: Այս հըսկայ նաւէն եւ այսքան ժողովուրդէն գիտե՞ս ինչ պիտի մնար ովկիանոսին երեսը, մինչեւ որ օգնութեան հասնող նաւ մը գար:
– Ի՞նչ:
– Քանի մը պարապ տակառ եւ երկու հոգի. մէկը մեր նիհարը եւ միւսը՝ այն վախկոտ կինը:
Յաջորդ երկու օրերու ճամբորդութիւնը աւելի լաւ ու խաղաղ անցաւ:
Վերջապէս, նաւը կանգ առաւ: Նիհար մարդէն զատ, բոլորը ուրախ էին: Հասած էին Շէրպուր:
Անցագիր, մաքսատուն, ծխախոտ, Ճէյմսի աղտոտած չապիկները, Մարկրիթի մետաքս ներքնազգեստները... Սոսկալի է: Ինչո՞ւ այս մաքսատան օրէնքը դրած են...
Կայարանին մէջ են, ապա երկաթուղիին մէջ... Ֆրանսայի կանանչ դաշտերը... Սէն-Լազարի կայարանը, Փարիզ...
Մարկրիթ Ֆրանսերէն կը խօսէր: Տարօրինակ բան. Ֆրանսացիները իր Ֆրանսերէնը չէին հասկնար: Մարկրիթի գիտցած Ֆանսերէնին պէտքը չունեցան Փարիզի մէջ. ամէն մարդ անգլերէն կը խօսէր...

(Շար. 3)

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑՈՒԱԾ

78ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՄԱՐՍԷՅԼ.—
Տէր եւ Տիկին Յակոբիկ Խաչատուրեան 150 *Եւրօ:*
Օրիորդ Մարի Տօրումեան 75 *Եւրօ:*

(Շար. Ա. էջէն)

այսօր ալ պատրաստ է խաղաղասէր քաղաքականութեան, Ի. Ալիեւ յայտարարած է. «Ազրպէյճան երբեք չի համաձայնիր կարգաւորման որեւէ տարբերակի որ հիմնուած կ'ըլլայ ներկայի իրավիճակին սկզբունքին ու չի զիջիր իր հողին ոչ մէկ թիզը: Ազրպէյճանի համբերութիւնը անսահման չէ»:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ ԱՐՏԱԾՈՒԱԾ ԳՈՐՏ

Բնապահպանութեան նախարարութեան արտօնագրով, սննդեղէնի առեւտուրով զբաղող քանի մը կազմակերպութիւններ արհեստական լճակներու, ջրամբարներու մէջ գորտ բուծանել սկսած են: Առաջին մէկ թոննոց արտածում մը եղած է դէպի Ֆրանսա եւ Գերմանիա:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «D. MISSAKIAN»
de Sevran Livry

REPAS
«MANTE»
Le Samedi 11 octobre à 20 h 30
à la Maison de la Culture Arménienne
17, rue Charles Péguy,
93190 Livry Gargan
Réservations avant le 8 octobre
auprès de Madeleine au 01.43.83.87.68
ou Nilva au 01.42.36.33.73.

Venez nombreux déguster notre «Mante» dans une ambiance familiale et chaleureuse.

CHENE

Date à retenir
Grande braderie de Noël
les 6 et 7 décembre
CHENE France

CONDOLEANCES

La Croix Bleue des Arméniens de France de Beaumont ayant appris avec tristesse le décès de Monsieur **Jeannot Cazarian,** présente à son épouse, ses enfants ainsi qu'à sa famille ses sincères condoléances.

En cette triste circonstance, la Section de Beaumont fait un don de 100 Euros à l'Ecole Hamaskaïne.

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Արնուվիլ-Սարսէլ-Կոնէս եւ Վիլիէ-լը-Պէլի «Աստղիկ» մասնաճիւղը կ'ողբայ իրենց ընկերուհի Ժանէթ Մատոյեանի *կորուստը եւ խորին ցաւակցութիւններ կը յայտնէ իր ամուսնոյն Ժան-Ժան Մատոյեանի, աղջկան՝ Սանտրին Նուլոյի եւ ընտանիքին, ինչպէս նաեւ Փափազեան ընտանիքներուն:*

Մասնաճիւղը իր խորին վշտակցութիւնները կը յայտնէ ընկերուհիներ Զարուհի եւ Յասմիկ Փափազեանի եւ ընկերուհի Արշալոյս Սարգիսեանի, իրենց զաւկին՝ Ֆապիէն-Թագուհիի *յանկարծական մահուան առթիւ, ինչպէս նաեւ ընտանեկան պարագաներուն:*

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville
UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique
NAVASART

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք-Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% *Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):*

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ *(25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին:*

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին վարչութեան:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

PARIS → EREVAN → PARIS
3 VOLS DIRECTS HEBDOMADAIRES
A votre service pour toutes destinations
dans le monde!
PARIS · SABERATOURS
19, RUE ST. ROCH 75001 PARIS
TEL 01 42 96 10 10 · FAX 01 42 96 18 77
LYON · SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ 69003 LYON
TEL 04 78 60 13 66 · FAX 04 78 60 92 26
MARSEILLE · WASTEELS VOYAGES
67, LA CANNEBIÈRE 13001 MARSEILLE
TEL 04 95 09 30 60 · FAX 04 95 09 30 61
EREVAN
10, RUE VARDANANTS 375010 EREVAN
TEL 52 54 48 - 52 85 48 · FAX 56 40 30
Sabera@wanadoo.fr
CARGO 3 VOLS HEBDOS
EN COLLABORATION AVEC LA NOUVELLE COMPAGNIE AÉRIENNE
ARMENIAN INTERNATIONAL AIRWAYS
www.saberatours.fr

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

կը ցուցադրէ
Վիգէն Չալդրանեանի ֆիլմերը, հեղինակին ներկայութեան, Փարիզի Հայ Մշակոյթի Տան մէջ՝
17, rue Bleue, 75009 Paris
Métro : Cadet
կիրակի, Սեպտեմբեր 28, ժամը 15-ին
«LA SYMPHONIE DU SILENCE»
(2 *ժամ տեւողութիւն*)
ժամը 18.30-ին
«ՏԷՐ ՈՂՈՐՄԵԱ»
(1 *ժամ* 40 *տեւողութիւն*)
Երկուշաբթի Սեպտեմբեր 29,
ժամը 20.30-ին
«ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ»
(2 *ժամ տեւողութիւն*)
Ծախքերու մասնակցութիւն —
կիրակի՝ 8 Եւրօ
Երկուշաբթի՝ 5 Եւրօ:

***

կը ներկայացնէ
Համբաւաւոր երգչուհի

ՆՈՒՆԷ ԵՍԱՅԵԱՆԻ
ՀԱՄԵՐԳԸ

Շաբաթ, Հոկտեմբեր 11, *ժամը* 20.30-*ին*
Salle Rossini — 9, rue Drouot
75009 Paris
M° Richelieu-Drouot
Տոմսերը ապահովել՝
01.45.93.00 25 / 01.43.76.67.37

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Շրջ. Վարչութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է 80 *Եւրօ Պ. Ժան Օհաննէսեանէն:*

ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԱՌՆՈՒՎԻԼ

ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՄԱՏԱՂՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի, Սեպտեմբեր 28-*ին, Առնուվիլի Վարագայ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ տօնին առիթով, հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝*

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Արեւմտեան Եւրոպայի
Առաջնորդ Հայոց Փարիզի

Յաւարտ պատարագի կը կատարուի աւանդական մատաղի օրհնութիւն, ապա հոգեհանգստեան պաշտօն՝ վախճանեալ հոգեւորականներու եւ բոլոր ննջեցեալ բարերարներու յիշատակին:

Յուսկ, ժողովուրդը կը հրաւիրուի համախմբուելու սիրոյ սեղաններու շուրջ, Espace Charles Aznavour *հանդիսասրահին մէջ:*

Կը յուսանք վայելել բոլորիդ ներկայութիւնը՝ միասնաբար հաճելի քանի մը ժամ անցընելու համար:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԱԳԱՅ Ս. ԽԱՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

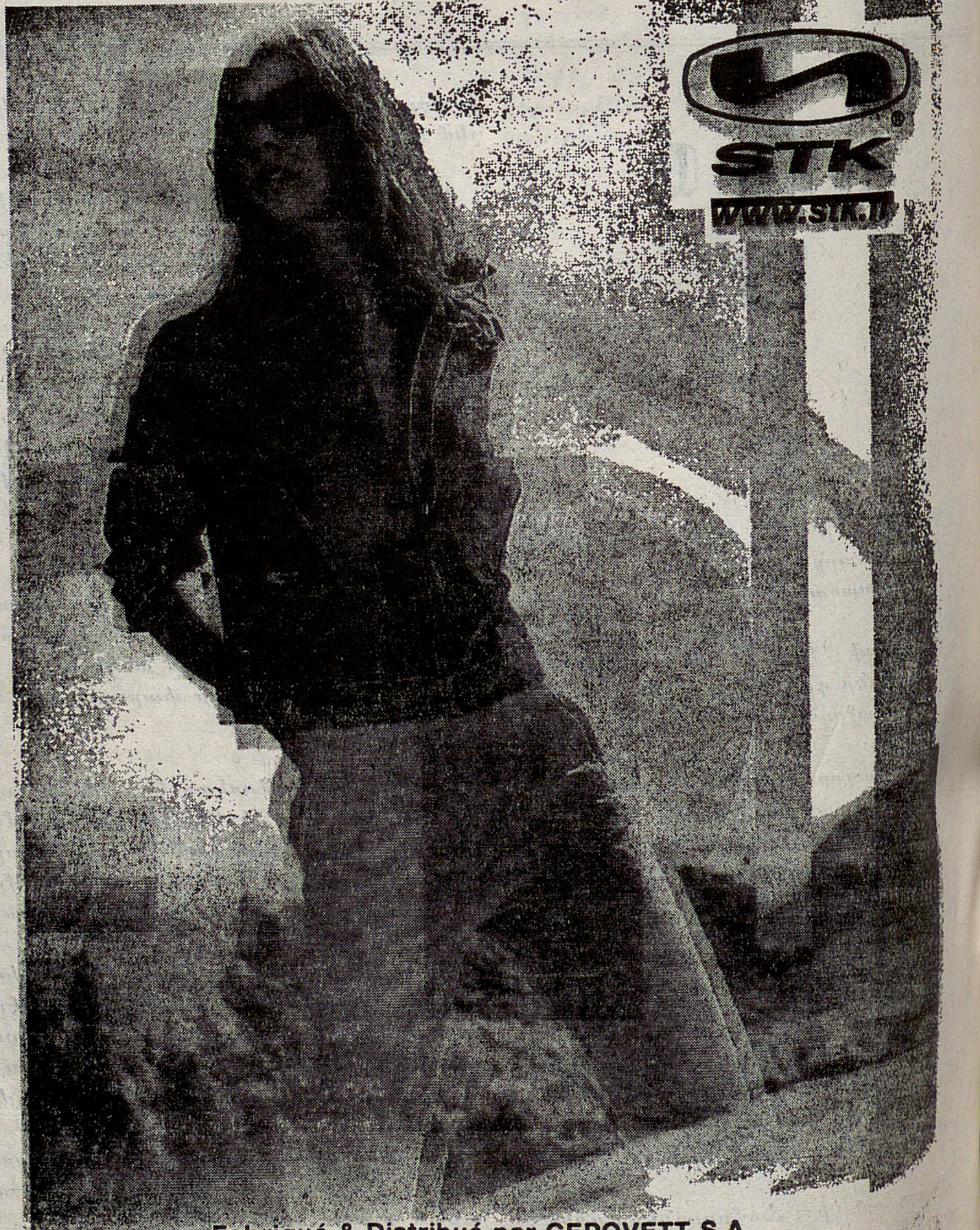

Fabriqué & Distribué par CEPOVETT S.A
150, ancienne route de Beaujeu - GLEIZÉ BP 421
69653 VILLEFRANCHE / SAÔNE CEDEX
Tél : 04 74 62 47 00 - Fax : 04 74 68 20 09 - Em@il : stk@stk.fr

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30
MARDI
30 SEPTEMBRE
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

79ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.780 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 79e ANNEE — N° 20.780

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԷԼԻԱ ԳԱԶԱՆԻ ՄԱՀԸ

Սեպտեմբեր 28-էն 29 լուսնալիք գիշերը, Նիւ-Եորքի Մանհաթան թաղամասի իր բնակարանին մէջ, իր մահկանացուն կնքած է ամերիկացի (ծագումով յոյն) մեծ բեմադիրը՝ Էլիա Գազան, 94 տարեկանին:

Հեղինակ է բազմաթիւ մեծ ֆիլմերու, բայց բոլորին, մանաւա՛նդ Հայերուն յիշողութեան մէջ անջնջելի կը մնայ՝ «Ամերիկա, Ամերիկա» ֆիլմը, որ այնքան վարպետութեամբ անդրադարձած էր Հայերու ցեղասպանութեան եւ տեղահանութեան:

Թատրոնէն սինեմա անցած, իր ծանօթ ֆիլմերն են՝ «Վիվա Զափաթա», «Եօն Թրամուէյ Նոմէ տեզիր», «Մոռ ո՛ւէօն գոմի վուայաժէօր», եւլն., եւլն.: Արժանացած էր լաւագոյն բեմադիրի Օսքարին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՄԲՈՂՋ ԻՏԱԼԻԱՆ, բացի Սարտենիայէն, մութին մէջ թաղուեցաւ Կիրակի, Սեպտ. 28-ի գիշերը մինչեւ յաջորդ առաւօտեան 8-ը: Եւ դէպքը պատահեցաւ երբ Հռոմ, նման Փարիզի, կը տօնէր «Սպիտակ գիշերը» եւ բազմութիւններ համախմբուած էին փողոցներուն մէջ, ուր սրճարան, վաճառատուն, զբօսավայր բաց մնացած էին: Քննութիւն բացուած է պատճառները գտնելու համար, կը կարծուէր որ արկածի մը հետեւանք էր Զուիցերիա պատահած, ուրկէ Իտալիա կը ստանայ ելեկտրական հոսանքին մէկ մասը: Սկիզբը, Ֆրանսան ամբաստանուեցաւ, ապա, հաստատուեցաւ որ մեղաւորը Զուիցերիան է, եթէ ոչ Աւստրիան: Իտալիա իր հոսանքին միայն 83%-ը կրնայ ապահովել: Խուճապը մեծ եղած է, անշուշտ, մեթրոներու, վերելակներու, կայարաններու համար եւ ճոպանթացներու, որոնք տեղ չէին կրնար հասնիլ: Հիւանդանոցները չեն տուժած, բայց եւ այնպէս հինգ մեռեալ կար:

ՎԷՆՍԱՆ ՀԻՕՆՊԷՐ, 22 տարեկան երիտասարդը, անդամալոյծ, կոյր եւ համր, որ կ'ուզէր մեռնիլ մօրը օգնութեամբ, մեռաւ Սեպտ. 26-ին, երբ ազդու խնամքներու բժիշկները, համաքարար, որոշեցին վերջ տալ արուեստական կեանք մը ապահովող խնամքներուն: Մայրն ալ, որ շատ ցնցուած էր, կրցաւ խոնարհիլ տղուն դիակին առջեւ, ընտանիքն ալ գոհ է: Բայց եւ այնպէս, վարչապետը՝ Ժ.-Փ. Ռաֆարէն յայտարարութեամբ մը Ֆիկառոյի (Սեպտ. 27) կը մերժէ բարեփոխել օրէնքը, ինչ կը վերաբերի հեշտամահութեան: Կը շեշտէ որ «կեանքը քաղաքագէտներուն չի վերաբերիր»: Ներքին նախարարը շատ վերապահ է.- «Ընդունիլ մէկուն կեանքը կրճատել, կարելի է երեւակայել թէ ո՛ւր կը սկսի, բայց յստակ չէ ո՞ւր կը կենայ»: Առողջապահութեան նախարարը չուզեր հապճեպ որոշում տալ: Ընդհանուր ձեւով, կը թուի որ մտավախութիւն մը կը տիրէ եւ ոչ ոք կ'ուզէ պատասխանատուութիւն մը առնել: Կրօնքները (հրէական, քրիստոնեայ, թէ մահմետական) դէմ են, «պիտի չսպաննե՛ս» կը մնայ իրենց ըմբռնումը: Արժանաւորութեան մէջ Մեռնելու Իրաւունքի Միութիւնը, որ 32.500 անդամ ունի, քանի տարի է, կը պայքարի որպէսզի ընդունուի օժանդակութեամբ մեռնելու իրաւունքը:

ՊԱՊԸ, 31 նոր ծիրանաւորներ նշանակեց, Սեպտ. 28-ին, ինչ որ պատրաստութիւնն է իր յաջորդութեան: Ասոնց մէջ կան երեք Ֆրանսացիներ՝ Ժան-Լուի Թօրան Եպիսկ., որ Վատիկանի Արտաքին նախարարն է, Ֆիլիփ Եպիսկ. Պարպարէն, Լիոնի Արք. եւ Պերնար Եպիսկ. Փանաֆիէօ, Մարսէյլի Արք.: Այս նշանակումներով Վատիկան կ'ունենայ 169 կարդինալ, որոնց միայն 135-ը կրնան ընտրութեան իրաւունք ունենալ, քանի պէտք է 80 տարեկանի հասած չըլլալ:

ՉԷՉԷՆԻՈՅ նախագահական ընտրութեան (Հոկտ. 5) օտար դէտեր պիտի չըլլան: Եւրոպայի Խորհուրդը որոշեց յանձն չառնել քննութեան պաշտօն մը տեղւոյն վրայ: Հաղորդակցութեան պատասխանատուին համար «նուազագոյն պայմանները չկան դէտեր ղրկելու համար, շրջանի մը մէջ, ուր շարժելու ազատութիւնը խորապէս նուազած է»: Միւս կողմէ, կը հաղորդուի որ Չէչէնիոյ փոխանցման շրջանի նախագահը՝ Անատոլի Պոպով հիւանդանոց փոխադրուած է թունաւորման հետեւանքով: Ան, ընտրապայքարի պատճառաւ, փոխանցման շրջանի նախագահութեան պաշտօնը կը վարէ Կադիրովի տեղ, որ թեկնածու է:

ՍԱՐՔՈԶԻ ներկայ եղաւ հրշէջներու համագումարին եւ գոհացուցիչ խոստումներ ըրաւ, որոնք լաւ ընդունելութիւն գտան: Ասոնց կարգին, կամաւոր հրշէջներու տարիքը 18-ի տեղ 16 պիտի ըլլայ, կարգադրութիւններ նախատեսուած են նաեւ հանգստեան կոչուելու պայմաններուն համար:

ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐ կուսակցութեան ազգ. խորհուրդի նիստին, Սեպտ. 27-ին, մթնոլորտը բաւական լարուած էր, այն առումով, որ նախկին քարտուղարը՝ Ռոպէր Հիւ սկսաւ իր մասին երրորդ դէմքով խօսիլ, շեշտելով.- «Ռոպէր Հիւ ոչ ոքի հետ կը կազմակերպուի եւ ոչ ոք կը կազմակերպէ իր շուրջ», պատասխանելով Տիկին Մարի-Ժորժ Պիւֆէի մեղադրանքներուն: Ան ճաղկած էր շշուկները եւ տիրող մթնոլորտը:

ՆԱՆԹԷՌԻ դատարանին առջեւ, Սեպտեմբեր 29-ին, բացուեցաւ Ժիւփէի եւ 26 գործակիցներու դէմ դատավարութիւնը: Իւ-Էմ-Փէ-ի նախագահը կը մեղադրուի շինծու աշխատաւորներու ըստեղծման համար, երբ Փարիզի քաղաքապետարանը պատասխանատու պաշտօն ունէր (1983-95), նաեւ որպէս ընդհանուր քարտուղար Էռ-Փէ-Էռ-ի (1988-95): Պորտոյի քաղաքապետին դէմ կայ նաեւ «չահաբաժնի ապօրինի իւրացում»ի ամբաստանութիւնը: Նախատեսուած պատիժը կրնայ հինգ տարի բանտարկութիւն ըլլալ եւ մանաւանդ այլեւս չի կրնար ընտրուիլ, ինչ որ աւելի ծանր է իրեն համար, քանի կը խորհի թեկնածու ըլլալ 2007-ի նախագահական ընտրութեան, հակառակ անոր որ որեւէ ժողովրդականութիւն չի վայելեր, ոչ իսկ կուսակցութեան շարքերուն մէջ:

ՓԱՄՔՈՒԱՅԻ տղան՝ Փիէր Փասքուայի դէմ ձերբակալման հրամանագիր մը հրապարակած է հարցաքննիչ դատաւորը՝ Ֆիլիփ Գուրուա: Ներքին նախկին նախարարին զաւակը հետապնդման տակ էր Սոֆրէմի ընկերութեան կապակցութեամբ: Մեղադրանքները կը վերաբերին «ընկերային ինչքերու չահագործման»: Փիէր Փասքուա Թունուզ կը գտնուի եւ արդէն չէ պատասխանած իսկ երկու հրաւէրներու:

ՓԱՐԻԶԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ՊՈԼԻՍ ժողովրդական ցոյցեր տեղի ունեցած են ամերիկեան գրաւման դէմ Իրաք, բոլոր քաղաքները մասնակցած են եւ ամէնէն աւելի մեծ բազմութիւնը Լոնտոն հաւաքուած է:

ՄՈՒՍՈԼԻՆԻ կ'ուզէր որ Հիթլէր բանադրուի: Որքան ալ չշմեցուցիչ թուի նման լուր մը, կը հաստատուի որ հրապարակուած արխիւներու համաձայն, Մուսոլինի ճնշում բանեցուցած է Վատիկանի վրայ որպէսզի բանադրէ Ֆիւհրէրը: Վատիկանի դիւաններուն մասնագէտ պատմաբանը՝ Էմմա Ֆաթթորինի կը բացատրէ որ, երկու պատերազմներու միջեւ գոյութիւն ունեցող դիւանը կը հաստատէ որ Տուչէն, 1938 Ապրիլին, դիմած է Վատիկանի ներկայացուցիչ Փիէթրօ Թաքքի Վէնթուրիի, որպէսզի Վատիկան Հիթլէրի նկատմամբ աւելի խիստ միջոցներ ձեռք առնէ, օրինակ՝ բանադրութիւն: Արխիւներու համաձայն, Վէնթուրի դիմումը փոխանցած է օրուան պապին՝ Պիոս ԺԱ.-ի:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Սեպտեմբեր 27/29)

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆԻ ԵԼՈՅԹԸ ՄԱԿ-Ի ԺՈՂՈՎԻՆ

Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեան Սեպտեմբեր 25-ին ելոյթ ունեցած է ՄԱԿի համաժողովին: Ան խօսած է շրջանային լարուած կացութիւններու մէջ ՄԱԿ-ի գործունէութեան կարեւորութեան, 2003-ի ընթացքին Հայաստանի արձանագրած տնտեսական վերելքին, օրէնսդրական բարեփոխումներուն մասին: Իր ելոյթին մէջ լայն տեղ գրաւած է Ղարաբաղի նիւթը, առիթ տալով նախորդ օրը Ադրբեջանի վարչապետ ու նախագահութեան թեկնածու Ի. Ալիեւի սխալ ու կողմնակալ արտայայտութիւններուն պատասխանելու:

Վ. Օսկանեան ի միջի այլոց ըսած է. «Ադրբեջանում այսօր երկու առասպել է պտըտւում, երկուսն էլ կեղծ, սխալ հաշւարկուած եւ վտանգաւոր: 1992 թ.ից ի վեր Ադրբեջանն իրեն համոզում է, որ եթէ պարզապէս բաւարար չափով երկար սպասեն, ապա Հայաստանի տնտեսութիւնը կը սպառուի եւ Լեռնային Ղարաբաղին անօգնական ու անպաշտպան կը թողնի: Նրանց այն հաշուարկները, թէ Հայաստանի շրջափակմամբ մեր տնտեսութիւնն ու սոցիալական վիճակը անկում կ'ապրեն, իսկ նաւթի վրայ հիմնուած իրենց տնտեսութիւնը կ'աճի, թերի էր ու սխալ տեղեկութիւնների վրայ հիմնըւած: Ոչ միայն Հայաստանի տնտեսութիւնը տեղի չի տուել ճնշման ճնշմանը, այլեւ այսօր մեր տնտեսական աճն աւելին է, քան Ադրբեջանինը, եւ ոչ միայն Ադրբեջանինը:

Այնուհանդերձ, նրանք շարունակում են կառչած մնալ իրենց երկրորդ եւ առաջինին առընչուող առասպելին: Երազելով ապագայի նաւթային արտադրութեան մասին, որի եկամուտները պիտի օգտագործուեն զէնք գնելու նպատակով, Ադրբեջանը սպասում է այն օրուան, երբ բաւարար միջոց կ'ունենայ կրկին ռազմական լուծման դիմելու: Սա նոյնպէս ինքնախաբէութիւն է: Ադրբեջանը մոռանում է, որ նոյնանման փաստարկները մղեցին նրանց 1992 թ.ին ռազմականօրէն արձագանգելու Լեռնային Ղարաբաղի բնակչութեան ինքնորոշման խաղաղ պահանջին: Այն ժամանակ ռազմական հաւասարակշռութիւնը գերազանցապէս իրենց օգտին էր, տարբերութիւնն աւելի մեծ էր, քան այն, որին նրանք կարող են հասնել երբեւէ ապագայում: Այնուհանդերձ, բարոյական, պատմական, իրաւական ու հոգեբանական հաւասարակշռութիւնը Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի օգտին էր, որը կռւում էր սեփական տան, սեփական ընտանիքի, նրանց անվտանգութեան, նրանց կեանքի ու ապագայի համար: Ադրբեջանի զէնքերը այն ժամանակ չկարողացան կոտրել իրենց հողում ազատ ապրելու Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի կամքը եւ երբեւէ չեն կարողանայ այդ անել:

Իսկապէս, Ադրբեջանցիները զոհ են, բայց զոհ են սեփական ազգախայի: Նրանք միակողմանիօրէն սկսեցին պատերազմը: Նրանք սկսեցին կոտրել Հայերին՝ Ադրբեջանի քաղաքներում բնակւող քաղաքացիներին Սումգայիթում, Բաքւում, Գեանջայում, ինչն ամենաանպատասխանատու արձագանգն էր, որ կառավարութիւնը կարող էր տալ, օգտագործելով ջարդերով ուղեկցուող ամենաանմարդկային միջոցները: Իրան հետեւած պատերազմը փոխեց աշխարհը Հայերի երկու սերնդի համար, որոնք երբեւէ չեն ապրել ադրբեջանական իշխանութեան ներքոյ: Ադրբեջանի ղեկավարութիւնը՝ թէ՛ հին, թէ՛ նոր, խորհրդային շրջանի գերին մնալու փոխարէն, մի շրջան, որն ինքն է մերժում որպէս պատմականօրէն անօրինական, կարող է ձգտել փոխզիջմամբ, խաղաղութեամբ, տարածաշրջանային համագործակցութեամբ ու բարգաւաճ ու կայուն զարգացմամբ պսակուած ապագայի:

Հայաստանը մտադիր է առաջ շարժուել: Փաստացիօրէն, մենք արդէն ընթանում ենք դէպի դա»:

***

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆ - Ա. ԿԻՒԼ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Վ. Օսկանեան Սեպտեմբեր 25-ին հանդիպում ունեցած է Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլի հետ: Երկուքն ալ կարեւոր համարած են որ երկու Արտաքին գործերու նախարարներու երկխօսութիւնը շարունակուի. ապա քննարկած են փոխադարձ յարաբերութիւնները կարգաւորելու համար յառաջդիմութիւն արձանագրելու կարելիութիւնները, նաեւ անդրադարձած Լեռնային Ղարաբաղի խնդրին կարգաւորումին կարելիութիւններուն:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Ըստ ԱՄՆ-ու Բաքուի դեսպան Ռ. Հառնիի, Հայաստանի ու Ադրբեջանի Արտաքին գործերու նախարարները հանդիպում կ'ունենան Փարիզի մէջ, Մինսկի խումբին նախագահներուն ալ մասնակցութեամբ: Անկարելի չի նկատուիր որ միջնորդները կողմերուն լուծումի նոր նախաձեռնութիւններ ներկայացնեն:

***

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ՂԵԿԱՎԱՐՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Հայաստանի, Ռուսաստանի, Ադրբեջանի, Վրաստանի Խորհրդարաններու նախագահները Սեպտեմբեր 29-30-ին, Մոսկուայի մէջ իրենց հերթական հանդիպումը կ'ունենան: Օրակարգի գլխաւոր նիւթերն էին շրջանային ապահովութիւնը, ահաբեկչութեան դէմ պայքարին մէջ փոխադարձ գործակցութիւնը, ճամբաներու շրջափակումը վերցնելու վերաբերող հարցեր: Նոյն օրերուն ծրագրուած էր հանդիպում մը Հայաստանի ու Ադրբեջանի Խորհրդարաններու նախագահներուն, միջնորդութեամբ Ռուսաստանի Դաշնակցային Ժողովի նախագահ Ս. Միրոնովի: Հանդիպումը նիւթ կ'ունենար Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորումին երեք երկիրներու խորհրդարանականներուն մասնակցութեան հարցերը:

Entretien avec Jean-Pierre Péroncel-Hugoz, grand reporter au Monde, de retour d'Azerbaïdjan(*)

"On dirait qu'il n'y a jamais eu d'Arméniens à Bakou"

— Vous venez de passer une semaine en Azerbaïdjan. Comment y avez-vous été reçu par les hauts fonctionnaires ainsi que par les gens de la rue?

— Je n'ai eu que de brefs rapports avec des responsables gouvernementaux azéris car je n'étais pas invité par eux, mais par la compagnie Austrian Airlines qui, après des liaisons avec Erévan et Tbilissi, vient de créer une ligne Vienne-Bakou. Les quelques hauts fonctionnaires que j'ai rencontrés m'ont paru entièrement occupés par la proche élection présidentielle et le remplacement du chef de l'état actuel, Haydar Aliev par son fils Ilham. Leurs photos sont partout, au détriment de celles des autres candidats : les Aliev avec des soldats, avec des veuves de guerre, des enfants, des pétroliers, du feu, des fleurs, etc. Le Karabagh est très présent, par exemple dès le matin, à la télévision, avec des réfugiés azéris qui viennent inlassablement raconter les «horreurs» dont ils affirment avoir été victimes de la part de la «soldatesque arménienne». Cela dit, il n'y a pas besoin d'aller à Bakou pour entendre de pareilles allégations puisque, à Paris même, sur les grilles du Luxembourg, le Sénat français parraine depuis le début de l'été une exposition du photographe iranien Réza où une pauvre vieille femme azérie accuse, au bas d'une photo non probante, «les soldats arméniens» d'avoir «arraché les yeux» de civils azéris.

Quant au gens de la rue, à Bakou et dans ses environs, mes contacts ont d'autant plus été superficiels que, de par mon physique, je passe inaperçu en Orient, mais j'ai noté qu'il y avait plus de musulmanes voilées dans les rues de Marseille, Roubaix ou des banlieues parisiennes que dans les artères bakinaises. La foule n'a pas l'air misérable, même dans les faubourgs industriels de Bakou, et les rues de la capitale azerbaïdjanaise sont généralement plus propres que celles d'Istamboul.

— Y a-t-il une communauté française à Bakou? Comment les Français y sont-ils considérés en général ?

— Il doit y avoir une centaine de Français en Azerbaïdjan. Notre ambassade est en plein centre, près du Palais Taguieff, et la France projette d'ouvrir à Bakou un centre culturel dédié à George Sand. Une centaine d'étudiants azéris viennent à la salle de lecture de l'ambassade car ils étudient la littérature française à leur université. D'après mes contacts avec quelques étudiants azéris francophones j'ai noté qu'ils suscitaient beaucoup le «pouvoir arménien» en France. Ils ont soutenu leur gouvernement lorsque celui-ci a évincé la société française Total d'un gisement en mer Caspienne, parce que Paris avait reconnu le génocide arménien en Turquie. Ce qui m'a frappé à Bakou, en général, c'est le mimétisme azéri à l'égard des Turcs de Turquie dans les modes vestimentaires, les films, la musique, l'alphabet latin définitivement adopté, les références économiques, culturelles ou politiques. Cela ne m'étonnerait donc pas que l'islamisme politique, qui gouverne à présent à Ankara, serve de plus en plus de modèle aux responsables azéris. En revanche, bien que la majorité des Azéris soit chiite, leurs rapports avec l'Iran m'ont semblé beaucoup plus minces qu'avec la Turquie. Il est clair que les assez bons rapports arméno-iraniens déplaisent énormément aux Azéris et on peut le comprendre.

— Vous vous étiez déjà rendu en Arménie et au Karabagh. Après votre séjour en Azerbaïdjan, trouvez-vous des ressemblances ainsi que des différences entre ces trois nations caucasiennes ?

— Ce qui saute à la figure quand on arrive en Arménie et au Karabagh d'une part, en Azerbaïdjan d'autre part, c'est que les premiers sont des pays chrétiens proches de l'Europe et que le second est un pays musulman, partie intégrante de l'aire islamique. C'est pour cela que l'admission de l'Azerbaïdjan dans le Conseil de l'Europe est absurde et dangereuse car elle suggère aux Azéris, qu'après la Turquie, Bakou sera admis dans l'Union européenne. Et pourquoi pas ensuite les autres nations turques, celles d'Asie centrale, voire la région ouïgoure en Chine ?

— La prédiction d'un miracle économique dû à l'exploitation du pétrole s'est-elle réalisée ?

— Non, pas encore, mais l'Azerbaïdjan reste une puissance petrolière et gazière dont la situation économique et financière devrait s'améliorer, surtout que le plein soutien des Etats-Unis, et aussi celui d'Israël, est acquis pour Bakou. Les Azéris, même si ce n'est que symbolique, participent à la coalition sous direction anglo-américaine en Irak. L'Arménie aussi, d'ailleurs, avec ce prétexte acceptabe, il est vrai, qu'il y a 30.000 Arméniens en Mésopotamie.

— La majorité de la population a-t-elle accepté la succession de Haydar Aliev en faveur de son fils ?

— Difficile à dire tant la propagande est forte en Azerbaïdjan, en faveur de l'instauration, comme en Syrie ou en Corée du Nord, d'une «dynastie républicaine», mais je n'ai pas eu l'impression que la société azérie, restée très patriarcale, condamnait cette éventuelle succession politique de père en fils.

— En parcourant les deux hebdomadaires de langue anglaise que vous m'avez remis, The Herald et The Caspian Business Weekly, je constate que les journalistes azéris parlent beaucoup des Arméniens. Pourriez-vous en dire plus à ce sujet ?

— D'un côté on a l'impression que les Azéris veulent effacer jusqu'au souvenir de toute arménité à Bakou et en même temps ils éprouvent souvent le besoin de parler des Arméniens, de leur «occupation» du Karabagh, des «réfugiés azéris chassés par les Arméniens» etc. Ce qui est sûr c'est que l'Islam, en Azerbaïdjan comme ailleurs, est mauvais perdant et qu'il n'accepte pas le recul du Croissant face à la Croix au Caucase, qu'il ne pense qu'à effacer la victoire karabaghtie qui, par parenthèses, est peut-être le premier succès militaire chrétien en Orient depuis l'arrivée des armées arabes après la mort de Mahomet, à l'exception bien sûr de la période coloniale 1800-1950, mais là il s'agissait de chrétiens étrangers qui ont ensuite dû repartir.

— Avez-vous rencontré des Arméniens ou existe-t-il encore des traces de vie arménienne en Azerbaidjan ?

— Et d'ailleurs, on dirait qu'il n'y a jamais eu d'Arméniens à Bakou. On m'y a dit qu'il n'y avait pratiquement plus d'Arméniens dans cette ville, sauf quelques vieillards et quelques couples mixtes et que, se sentant surveillés par la pression sociale, ils ne voulaient surtout pas se compromettre en rencontrant un journaliste français.

A regarder de près, les traces d'arménité sont rarissimes : la seule vraiment voyante est la cathédrale arménienne, place des Fontaines, en plein centre de Bakou, fermée, murée, privée de la croix du clocher et de celle du dôme, mais toujours debout. Un Azéri m'a dit qu'on en avait fait un moment un entrepôt de billards mais que les autorités azéries songeaient à présent à une nouvelle utilisation de ce sanctuaire profané. J'ignore laquelle. Il semble qu'on procède à des aménagements à l'intérieur de la nef. La seule porte latérale non murée était cachée par une palissade.

— Vous avez visité la ville industrielle de Soumgaït où de violents pogroms contre les Arméniens ont eu lieu en février 1988, pogroms en partie responsables des cinq années de guerre avec les Arméniens du Karabagh. Quelle a été votre impression du Soumgaït d'aujourd'hui ?

— Terrible, terrifiant. Un cimetière industriel de fer rouillé et de béton effrité. On dirait que cette énorme ex-ville soviétique industrielle modèle est abandonnée depuis 100 ans et non pas 10 ans. Une seule usine importante fonctionne encore, celle de chlore, dont l'odeur est partout. Au milieu de ces ruines, des gens errent, avec quelques chèvres. Ajoutez à ça le souvenir des massacres d'Arméniens dans ces immeubles délabrés et vous avez une idée d'un enfer sur terre.

— Avez-vous rencontré des Azéris qui parlent des pogroms de Soumgaït et de ceux qui ont suivi à Bakou en 1989 ?

— Oui, mais c'est toujours pour en rendre responsables les Arméniens eux-mêmes ou les Russes, et pour vous dire que les Arméniens, en 1918, ont tué des centaines de civils azéris. Je crois malheureusement que les Azéris ne sont jamais sortis du schéma musulman classique dans lequel le chrétien doit être un dhimmi soumis, obéissant aux ordres de l'Islam sans protester jamais. Protester contre l'ordre islamique est déjà un sacrilège, et les Arméniens, bien sûr, le commirent, d'où la vindicte contre eux. Si vous y ajoutez la libération du Karabagh, la fin de la dhimmitude des Karabaghtis, vous pouvez avoir une idée de l'ire islamo-azérie.

— Lors de ces derniers mois, nous avons entendu des déclarations belliqueuses émises par des politiciens azéris au sujet du Karabagh, suggérant que ce territoire serait repris par la force des armes. Dans ces conditions, pensez-vous qu'on puisse encore espérer un règlement pacifique ?

— Je crois que tôt ou tard les Azéris essaieront de remettre la main sur le Karabagh. Aux Arméniens des Etats-Unis de jouer leur rôle là-bas et de veiller à ce que la Maison Blanche ne donne jamais le feu vert aux Azéris pour essayer de reconquérir le Karabagh. Entre Arméniens et Azéris il ne peut y avoir qu'une paix armée avec une vigilance de chaque minute. C'est le prix à payer pour que perdurent l'arménité et le christianisme au Karabagh.

Propos recueillis par **Dickran Kouymjian**

(*) Jean-Pierre Péroncel-Hugoz est ancien correspondant du *Monde* en Afrique du Nord et au Proche-Orient. Il est l'auteur de plusieurs essais sur l'Islam dont Le Radeau de Mahomet (Flammarion, 1983 et 1999), Assassinat d'un poète (Jeanne Laffitte, 1984), Villes du Sud (Payot, 1990 et 2002), sur la lusitanité dont Le Fil rouge portugais (Bartillat, 2002). Son prochain livre sera sur la France, Voyages en Hexagone et Outre-mer (Bartillat, février 2004).

ԶԱՊԷԼ Հ. ԱՍԱՏՈՒՐԷ (ՍԻՊԻԼ) ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ՝ ԻՐ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԱՍԻՆ

(1863 – 1934)

Զապէլ Հ. Ասատուր, գրական ծածկանունով Սիպիլ, ծնած է 1863 Հոկտեմբեր 22-ին, Սկիւտարի Սէլամսըզ թաղը եւ կը պատկանի Խանճեան գերդաստանին:

Սիպիլ իր մանկութեան և պատանեկութեան տարիները անցուցած է Սկիւտարի բարձունքին վրայ, գեղեցիկ պարտէզով տան մը մէջ, քիչ մը մենաւոր, ոչ հեռու ճեմարանէն, ծովուն տեսարանը միշտ աչքին առջեւ: «Իր մայրը, տիկին Զէրաֆէթ, խելացի եւ ազնիւ հայ տանտիկնոջ տիպար մըն էր: Ան եղած էր իր աղջկան առաջին ներշնչումներուն աղբիւրը: Երաժշտասէր էր եւ կիթառ կը նուագէր: Անոր տաք շունչն էր որ իր նորածիլ էութեան մէջ դրած էր բանաստեղծական աւիշը, սէրը գեղարուեստի նկատմամբ եւ ճաշակը՝ գեղեցիկին»(*):

Սիպիլ, իր ընտանեկան ու դպրոցական կեանքի «յիշատակներ»ուն մէջ, մեծ մասամբ անտիպ, խանդակաթ տողեր նուիրած էր իր մօր, ինչպէս նաեւ իր հօր եւ իր ընտանիքի բոլոր անդամներուն, վեր առնելով իւրաքանչիւրին նկարագրի ցայտուն գիծերը եւ անդրադառնալով այն խոր ազդեցութեան, զոր ինք կրած է անոնցմէ, իր գիտակցութեան առաջին շրջանին: Դիմենք իր յուշերուն:

«Ես մայրս ճանչցած եմ շատ դեռատի, բարձրահասակ, նուրբ, փափուկ էակ, որ ժամանակէն առաջ կորանցուցած էր իր երիտասարդութեան վառքը: Բայց երբ կիթառը ձեռք առնէր, բոլորովին կ'այլափոխուէր: Այտերը կը գունավառէին, ճակատը կը պայծառանար եւ աչքերը կը բոցավառէին: Ա՜խ իր սեւ խորունկ աչքերը՝ երկար թարթիչներով, սեւ բարակ յօնքերու ներքեւ:

Միակ հոգի մը չէր որ կ'ապրէր անոնց մէջ, այլ բիւրաւոր հոգիներ կ'ապրէին: Հերոսի ուժով հոգիներ, սուրբի մաքուր հոգիներ կ'ապրէին, մօր գորովոտ հոգիներ, նահատակի անձնազոհ հոգիներ եւ ասոնց բոլոր հրայրքները բոցեղ շունչով մը կը դառնային, կը թրթռային, կը հեւային իր մատներուն տակ ու հմայքով կը լեցնէին մթնոլորտը, ուր կ'ապրէինք(**):

Միեւնոյն տաք մթնոլորտին մէջ կը պարուրէր զմեզ ձմեռ գիշերները, երբ վառարանին շուրջը ժողված՝ կը կարդար մեզի իր անուշիկ ձայնովը, իր սպասուհին չեշտովը՝ վէպեր, հէքեաթներ ու ես օրերով կ'երազէի «Հայր Պէաթոս»ի քարանձաւը, «Ռոպէնսոն»ի Ուրբաթ գերին, «Հազարումէկ գիշերներ»ու մոգական

կանթեղը, «Կիւլիվէր»ի Լիլիբութցիները եւ ինչ որ ընդհատ կը մնար, կը չարունակէի մտքիս մէջ, առանց երբեք կարենալ աւարտելու, գիշերը կէս քուն, անուրջներս ոսկեզօծելով:

Իր տաղանդները իր զաւակներուն համար չէին սակայն: Ան իր ամբողջ ժամանակը կը նուիրէր մեր հանդիսատին, մեր կրթութեան, մեր առողջութեան: Յունարէն կը կարդար, զոր ինքնիրեն սորվեր է դէմ առ դէմ յունարէն ու հայերէն գիրերով քերականի մը մէջէն եւ որովհետեւ դիւրութեամբ կը հասկնար, ինչպէս կը խօսէր այդ լեզուն, հեղլէն դիցավէպեր ալ կը պատմէր մեզի, քաղելով ժողովուրդին համար համառօտուած տըպագրութիւններէ:

Չէր պատասխաներ ո՛չ մէկ դառն խօսքի, ոչ ալ ոխ կը պահէր մէկուն դէմ: Կարծես կը մոռնար ինչ որ տգեղ էր, ինչ որ հակառակ էր ազնուականութեան: Բայց իր մահուան անկողնին մէջ տեսայ որ դառնապէս խոցուած էր անոնցմէ, երբ մէկիկ-մէկիկ յիշելով ըսաւ.

"Բոլորին ալ ներած եմ":

Իր գերագոյն երջանկութիւնը եղած է արդարեւ անհունօրէն ներել եւ տալ, լիաբուռն տալ՝ ոչինչ ակնկալելով փոխարէն, ոչ իսկ բառ մը շնորհակալութեան, ոչ իսկ երախտագէտ նայուածք մը: Իր դրամն ալ կու տար, իր գոհարեղէններն ալ, նոյնիսկ իր հանդիստն ու առողջութիւնը անտրտունջ, ժպտուն: Ասիկա պէտք էր իր մեծանձն հոգիին, որուն իտէական բարձրութիւններուն հասնելու անկարող մեր տղայական միտքը չէր գնահատեր անոնց արժէքը, կարծելով թէ այդպէս կ՚ըլլան բոլոր մարդերը: Ասիկա թերեւս պատճառ եղաւ կեանքիս մէջ իմ բոլոր պատրանքներուս եւ սիրտս հեռու պահեց անոնցմէ, որոնք անձնական հաշիւներ, շահեր ունեցան, անտեսելով իրենց չուրջինները: Գուցէ միտքս երբեմն իրաւունք տուած ըլլայ այս վերջիններուն, քանի խորհիմ կեանքի անգութ իրադարձութեանց, որոնք զրկեցին զիս մօրս վերջին տարիներու հանդիստը ապահովելու սփոփանքէն, այլ սիրտս կ՚երկրպագէ իր սուրբ անձնուիրութեան առջեւ, որուն ժառանգութիւնը կը տեսնեմ այսօր զաւակներուս վրայ, եւ կ՚օրհնեմ իր հոգին հարիւր անգամ ու կ՚ըսեմ Իսրայէլի մեծ մարգարէութեան Դիբորայի պէս "Ո՛վ մայր, օրհնեալ ըլլաս բոլոր մայրերուն մէջ"»:

Ինչպէս կը հաստատեն իր յիշատակները, Սիպիլ գերընտրած է միշտ կիները եւ իր ճանչցած բոլոր կիներուն մէջէն, երկու բացառիկ էակներ, մայրը եւ իր հօրաքոյրը՝ Տիկին Սրբուհի Ալեանաքեան, իրեն ներշնչած են բոլոր իտէալական առաքինութիւններուն, հոգեկան բոլոր սրբութիւններուն եւ գեղեցկութիւններուն անխախտ հաւատքը:

Սրբուհի Ալեանաքեան, մօր կողմէ Մարգար Ամիրայի թոռ, ազգականութեան կապեր ունէր Իսթանպոլի ամէնէն բարձր ընտանիքներուն հետ:

«Իր գերագոյն տկարութիւնն էր, կը գրէ Սիպիլ, իբր ութերորդ հրաշալիքը (զիս) ցոյց տալ ամէնուն, ուստի իրեն հետ միասին կը տանէր զիս մերթ Պիւյիւքտէրէի քարափին վրայ ապարանք մը, Քարաքէհեա Էպրու հանըմին, Տատեան Սուլթանիկ հանըմին, Սէրվէրեան Նունիկ հանըմին, Բարսեղեան Թագուհի հանըմին, մերթ աղքատ թաղի մէջ տնակ մը եւ ամէնուրեք յարգանքով կը դիմաւորէին զինքը եւ կը խմբուէին իր չուրջը մեծ ուրախութեամբ եւ ես կը զգայի թէ ի՛նչպէս սիրուած ու մեծարուած էր ան բոլորէն:

Իմ տղայական սիրտը կը զգածուէր մանաւանդ, երբ կը տեսնէի թէ ի՛նչ պարզութեամբ կը խոնարհէր եւ կը համբուրէր ձեռքերը ծերերուն, որոնց ողորմութիւն կը տանէր եւ ի՛նչ արժանապատուութեամբ կը թողուր որ համբուրէին իր ձեռքը դեռատի կիներ, որոնք իրենց պարտէզէն փունջ-փունջ ծաղիկներ կը նուիրէին իրեն: Ա՛խ, սիրելի հօրաքոյրս, կեանքիս ո՛չ մէկ պարագային մոռցայ այս դասը, զոր գործնապէս տուիր ինծի անխօսուն եւ քեզի կը պարտիմ այսօր այն ուրախութիւնը, զոր կը զգամ արժանապատուութիւնս միշտ ամէն նկատումէ վեր պահած ըլլալուս համար»:

Այս երկու «լուսապսակ» դէմքերը, իրենց նկարագրին ամէնէն սրտառուչ երանգներով, փոխադրեցինք հոս, Զապէլ Ասատուրի մանկական վերյիշումներուն մէջէն, գերագոյն ապացոյցը տալու համար այն ինքնածին առաքինութեան եւ ազնիւ ձիրքերուն, որոնցմով տոգորուած ու ձեւաւորուած է իր բանաստեղծի զգայուն հոգին:

Հայրը՝ Յովհաննէս Խանճեան, կը գրադէր ժամացոյցի վաճառականութեամբ, Իսթանպոլ Զուխաճը խանին տակը: Իր զաւակներուն յառաջդիմութեան հետամուտ, ուսումնասէր ու ընթերցասէր անձ մըն էր: Իր անձնական գրադարանը, ուր կը գտնուէին ազգային, պատմական, վիպական, գրական գործեր ու հանդէսներու հաւաքածոներ, օգտակար հանդիսացան մանաւանդ Զապէլ Խանճեանի գրական կեանքի սկզբնաւորութեան շրջանին:

Մանկական մատաղատի հոգիին կրած առաջին տպաւորութիւնները գրի առնելու առեն, իր վերապրումներուն մէջ, Զապէլ Ասատուր չափազանց անկեղծ է եւ հաւատարիմ՝ իր զգացումներուն հանդէպ: Ոչ թէ գիտակցութեան հայեցքով, այլ իր տղայական տրամաբանութեամբ է որ կու տայ ան ուրուագիծը իր սիրելիներուն, աւելի արտայայտիչ դարձնելով զինքը պարուրող պատկերը:

«Ես շատ կը սիրէի հայրս. փառասիրութիւնս, ուրախութիւնս էր սիրելի ըլլալ իրեն: Իր կողմէ գգուոտ բառ մը երջանիկ կ՚ընէր զիս եւ իր յօնքերուն պռստումը տղայական զուարթութիւններս կը խորտակէր: Իրեն հետ մեծ ակնածանքով կը վարուէինք բոլորս ալ: Պահեր, նոյնիսկ օրեր կային, ուր իր նկարագրին խիստ կողմերը ի սպառ կ՚անհետանային եւ այն առեն ան կը նմանէր ինքզինքին, դառնալով պաշտելի հայր մը, որուն կ՚ուզէիր վստահիլ եւ սիրելի դառնալ»:

Նոյն խանդաղատալից տողերը իր քըրոջ եւ եղբայրներու մասին.

«Երկու քոյր, երկու եղբայր էինք տանը մէջ. Գէորգը, Վերգինը, Արամ ու ես անդրանիկն էի անոնց: Երկու փոքրիկները շատ սիրուն էին: Վերգինը, զոր Վովուկ կ՚անուանէինք իր լեզուով, գիրուկ աղջիկ մըն էր, կարմիր այտերով, սեւսեւ թաւիչ աչքերով, սաթի պէս սեւ մազերով, ու իր ձուաձեւ կանոնաւոր դէմքին արտայայտութիւնը համակ զուարթութիւն էր: Արամ, անփայլ, ճերմակ մորթով, բարձր ճակատով, մութ կասկեգոյն յօնքերով, հմայիչ աչքերով տղայ մըն էր, որուն նայուածքին չարաճճի բոցը լուրջ բերան մը կը մեղմէր: Ոսկի խոպոպներ հիանալի շրջանակ մը կը կազմէին այդ ազուոր դէմքին: Արայ Գեղեցիկ կ՚անուանէին զինքը եւ այնպէս կը շփացնէին որ պզտիկ բռնակալի մը դիրքը տուած էր ինքզինքին մեզի հանդէպ: Իսկ Գէորգը, նիհար տղեկ մըն էր բարի, շատ անկեղծ այլ նեղսիրտ եւ բաւական անձնուէր, ինչպէս են ընդհանրապէս վստառողջ տըղաք»:

Զապէլ Ասատուր յետոյ թուղթին կը սեւեռէ ներքնանկարը իր մանկական հոգիին: Կենսունակ եւ իմաստուն աղջնակի իր փոքրիկ պատեանին մէջ ամփոփուած, կը դիտէ ու կը դատէ իր չուրջը, կը վերլուծէ իր էութիւնը՝ պարզօրէն հարազատ ու անխառն զգայութիւններով:

«Ի՞նչ է կեանքը առանց պատրանքի, ըսած են: Ճիշդ է եւ զարմանալի պիտի թուի ինծի պէս երեւակայոտ բնաւորութեան մը համար ապրելու առանց պատրանքի: Սակայն ես պատրանքին տեղ՝ ուրիշ բան մը դրած եւ անկէ քաղած եմ, ամէն հասակի մէջ, իմ զուարթամտութիւնս եւ անընկճելի կորովս, յոյսն է ան, ոչ տարտամ յոյսը թերահաւատին, այլ պայծառ յոյս մը, լաւատես յոյս մը, յոյսը հաւատացեալին զոր մօրմէս ժառանգած եմ, և որ միշտ փայլեցաւ կեանքիս հորիզոնին ծայրը փարոս-աստղը մոգերուն:

Այն թուականին ուրեմն ուր զատողութիւնս կ՚արթննար եւ ճաշակս կը խրատէր, մեզի դրացի ունեցանք անգլիացի միսիոնարի մը ընտանիքը, Ուիլիըմսները, որոնց երեք տղաքը՝ Էրնէսթ, Ֆրէտ եւ Նելլի մեր մանկութեան միակ ընկերները եղած են: Այս փոքրիկները իրենց երկնակապոյտ աչքերով, դեղձան մազերով, իրենց պուպրիկի փոքրիկ բերաններով եւ վարդի եւ շուշանի գոյներով խելքս միտքս կը յափշտակէին»:

Անհատական վկայութիւններ՝ Զապէլ Ասատուրի իսկ բերնէն, որոնք գաղափար կու տան մեզի այս մեծանուն գրագիտուհիին ընտանեկան կեանքի մասին: Գաղափար կու տան իր ծնունդին եւ մանկութեան տարիներուն, իր ծնողքին, նաեւ ընտանիքի միւս անդամներուն մասին: Զապէլ Ասատուր գողտրիկ տողերով կը պատմէ իր ընտանիքի անդամներէն իր կրած տպաւորութիւնները, յայտնելով անոնց հանդէպ իր ունեցած պաշտամունքը: Կու տայ նաեւ այն մթնոլորտը, որով շրջապատուած էր ինք, ականատես վկան հանդիսանալով հայ ազնուական կամ ամիրայական ընտանիքներու փառքի օրերուն:

Քաղեց՝ Մ.Պ.Յ.

(*) Դիմաստուերներ, Հրանդ Ասատուր, 1921, էջ 267:

(**) Սիպիլ «Կիթառ» խորագրով քերթուած մը ձօնած է իր մայրիկին, «Ծաղիկ» հատորին մէջ, 1902, էջ 83, յետագային, իր մահէն ետք, 1940-ին հրատարակուած իր «Քերթուածներ» հատորին մէջ (էջ 159):

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ
ԺՊԻՏ

– Ձեմ ուզում վատ բան ասել Հարսիս պատրաստած ուտելիքների մասին, բայց մի բան շա՛տ կ՚ուզենայի:

– Ի՞նչ:

– Որ նրա երեխաները, երբ իրենց խելօք են պահում, կարողանային անկողին մըտնել՝ առանց ընթրելու...

●

– Դուք ինչ է, հիւանդացե՞լ էք:

– Ինչի՞ց եզրակացրեցիք:

– Դէ, հէնց նոր դուրս եկաք դեղատնից:

– Հետաքրքիր է. իսկ ի՞նչ կը մտածէիք, եթէ դուրս գայի գերեզմանոցից:

●

– Լսէք, երէկ ձեզանից գնեցի այս պանիրը:

– Այո, իսկ ի՞նչ կայ որ:

– Ասացէք, թէ զուիցերական է:

– Այո:

– Սա այնտեղից արտահանուա՞ծ է, թէ վտարուած:

ՔՕՂԸ

ԵՂԻԱ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

2.

Պէտք է տեսնել, պէտք է լսել, թէ Փարիզ որքա՛ն գեղեցկութիւններ, որքա՛ն նորութիւններ ունի նորեկներուն համար:

Ճէյմս ու Մարկրիթ ամբողջ աչք ու ականջ եղած էին... Միւզէ տիւ Լուվր, Նոթր-Տամ, Յաղթանակի Կամար, Օփերա, Լիւքսանպուրկ, Վէրսայլ, Միւզէ Րոտէն, Կրան Փալէ, Փըթի Փալէ, Քարթիէ Լաթէն, Սէնը, կամուրջները, Պանթէոնը, Միւզէ Քլիւնին, Թրոքատերօն, Էյֆէլի աշտարակը, Ֆոլի-Պերժէրը, Սորպոնը, Գոմէտի Ֆրանսէզը, Օտէոնը...

– Ոտքերս կ՚այրին, – ըսաւ Մարկրիթ:

Ամսուան մը մէջ երեք բնակարան փոխեցին: Նախ՝ եղան Մոնմարթրի շրջանը, ուր կեցան երկու շաբաթ: Յետոյ՝ շաբաթ մը Օփերայի շրջանը: Հոն ալ անհանգիստ էին: Տեղ մը փնտռեցին, որ աւելի տան նմանէր, տեղ մը, ուր Ճէյմս կարենար խաղաղ մտքով աշխատիլ: Ու Մոնփառնասի վրայ տեղ մը գտան, բակի վրայ նայող արուեստանոց մը, որ լաւ լուսաւորուած էր: Արուեստանոցին մէջէն սանդուխով մը կը բարձրանային վեր՝ ննջասենեակը եւ բաղնիքը:

Ուրախ եղան, որ վերջապէս կրցին այդպիսի տեղ մը գտնել:

Այդ բնակարանը փոխադրուած երեկոն իսկ իրենց սրճարան ընտրեցին «Ռոթոնտ»ը:

Քանի մը օր վերջ, երբ պոսթընցի ծանօթ մը Ճէյմսին հարցուց, թէ ինչո՞ւ «Տօմ»ը չէք ընտրած, Ճէյմս պատասխանեց.

– Տօմը շատ Ամերիկացիներ կան: Յաճախորդները գրեթէ բոլորն ալ Ամերիկացիներ են:

– Եթէ միայն Ամերիկացիներ տեսնել ուզէինք, Պոսթըն կը մնայինք, – աւելցուց Մարկրիթ:

Ճէյմս ու Մարկրիթ այդ գիշեր նորէն «Ռոթոնտ» նստած էին: Վերջին շաբաթը գրեթէ միշտ կ՚ընտրէին միեւնոյն սեղանը: Կ՚ըսէին. «Մեր սրճարանը, մեր սեղանը»...

Իրենց սեղանին քովի սեղանին բոլորը ամէն գիշեր կը հաւաքուէր խումբ մը: Երբեմն մէկը կամ միւսը այդ խումբէն բացակայ կ՚ըլլար, երբեմն ալ նոր դէմքեր կ՚երեւային, բայց միշտ միեւնոյն խումբն էր: Անոնցմէ մէկը նկարիչ մ՚էր, որ իրենց բակին մէջ կը կենար: Մարկրիթ գոնսիերժին հարցուցած էր իրենց պատկից արուեստանոցի մէջ բնակող պարոնի մասին: «Պարոն Ճէ՞քը: Անգլիացի է, նկարիչ է», – ըսած էր գոնսիերժը:

Մարկրիթ խումբի միւս անդամներուն անուններն ալ գիտէր: Երբ Ճէյմս մըտածմունքի մէջ կ՚ըլլար, Մարկրիթ ականջ կու տար անոնց խօսակցութեան: Ի՛նչ հետաքրքրական նիւթերու մասին կը խօսէին...

– Գիտե՞ս, Ճէյմս, այդ մօտը նստող մարդուն անունը Ֆրանսուա է: Այն գունատ աղջկան հետ եղողը՝ Փիէթրօ: Աղջըկան անունը՝ Հելէն: Այն երկայնահասակ ու երկար մազերովը Ռուս է, անունը Իվան է: Անոր քովը նստողին անունը՝ Արամ, Հայ է... Իսկ խարտիշահեր երիտասարդին անունը արդէն գիտես:

– Ինչպէ՞ս պիտի գիտնամ, – զարմացած հարցուց Ճէյմս:

– Ըսի՞ քեզի: Երբե՞ք անոր չհանդիպեցար: Մեր բակին մէջ կը կենայ, մեր պատկից արուեստանոցը: Անգլիացի է, նկարիչ է: Ճէք է անունը: Գոնսիերժը ըսաւ:

Ճէյմս հետաքրքրութեամբ նայեցաւ Ճէքին: Համակրելի արտայայտութիւն մը ունէր:

Փարիզ թատրոն մըն է: Հոն գտնուողը կամ դերասան կ՚ըլլայ կամ ունկնդրող: Ունկնդրողները միշտ նորեկներն են: Եթէ քիչ մը երկար կենան, անոնք ալ դերասաններ կը դառնան:

Ճէյմս ու Մարկրիթ տակաւին ունկընդրողի դերին մէջ էին:

Քովի սեղանէն շարժում մը սկսաւ: Ճէյմսի եւ Մարկրիթի ուշադրութիւնը դարձաւ այն կողմը:

– Փիէթրօ՛, տարօրինակ երեւցիր, յիմար բան մը ըրէ՛...

Փիէթրօ զարմացած նայեցաւ Ֆրանսուային: Ինչո՞ւ կ՚ուզէր, որ ինք անպատճառ տարօրինակ երեւէր ու յիմար բան մը ընէր:

– Չե՞ս տեսներ, – շարունակեց Ֆրանսուա՝ երկու կիներ ցոյց տալով, որոնք պատերու վրայի նկարները դիտելով կը մօտենային... Ամերիկացիներ են: Խեղճերը տարօրինակ բաներ տեսնելու համար Փարիզ կու գան, իսկ վերջերս ալ Փարիզի մէջ տարօրինակ բաներ շատ չեն տեսնուիր...

– Իրաւունք ունիս, Ֆրանսուա, – ըսաւ Իվանը: – Եթէ ասանկ շարունակուի, գեղեցիկ Փարիզը պիտի կորսնցնէ իր շատ մը հարուստ յաճախորդները:

– Ինչո՞ւ տարօրինակ բաներ տեսնելու կու գան Փարիզ, – հարցուց Փիէթրօ:

– Հապա ինչո՞ւ պիտի գան: Տարօրինակ բաներու արուեստի գեղեցկութիւնները տեսնելու կու գան: Քիչեր միայն արուեստէն հաճոյք կ՚առնեն: Մնացած շատերուն տարօրինակութիւններ պէտք են:

– Կ՚ըսեն, թէ ամերիկացի կիներէն շատեր ալ իրենց ամուսիններէն ձանձրացած՝ Փարիզ կու գան, – ըսաւ Ճէք:

Մարկրիթ Ճէքի այդ արտայայտութենէն չախորժեցաւ:

– Ինչո՞ւ, Ամերիկա երիտասարդներ չըկա՞ն, – ըսաւ Փիէթրօ՝ գլուխը դարձնելով եւ ուշադրութեամբ նայելով ամերիկացի կիներուն, որոնք աւելի մօտեցած էին:

– Իմ կարծիքով՝ Ամերիկացիներէն շատեր ալ կու գան՝ իրենց շատ դրամ ունենալը ցոյց տալու համար: Քանի Ամերիկայի մէջ ամէն մարդ դրամ ունի, միայն Ամերիկայէն դուրս այդ փառասիրութեան կարող է գոհացում տալ, – ըսաւ Արամը:

(Շար. 4)

Փաթրիք եւ Անի Տակառեան եւ զաւակը՝ Էրիք,
Գաթրին եւ Տընի Վիալ եւ զաւակները՝ Սեպաստիէն, Վէնսան, Պէնժամէն եւ Սիլվեսթր,
Տիկին Սաթենիկ Ֆիրենկիւլեան,
ինչպէս նաեւ Տակառեան, Տագարեան, Ծիրինեան, Տէոէեան, Գիլճեան, Մուրատեան, Հարբութլեան եւ Ճանկայեան (Յունաստան) ընտանիքները
խոր ցաւով կը ծանուցանեն իրենց հօր, մեծ-հօր, եղբօր եւ ազգականին՝

ՎԱՐԴԳԷՍ ՏԱԿԱՌԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Ուրբաթ, Սեպտ. 26-ին, 84 տարեկանին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Զորեքշաբթի, Հոկտեմբեր 1, ժամը 15-ին, Փարիզի Ս. Յովհ.-Մկրտիչ եկեղեցին
15, rue Jean-Goujon, 75008 Paris
ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Պանեէօ-Գոմիւնալի գերեզմանատունը, ժամը 16·45-ին:

Ո՛չ ծաղիկ, ո՛չ ծաղկեպսակ: Փոխան ծաղիկի նուէրներ բարենպատակ հաստատութեանց:

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայս իբրեւ այդ նկատել:

«ՅԱՌԱՋ».– Մեր ցաւակցութիւնները ողբացեալին զաւակներուն, քրոջ՝ Տիկին Սաթենիկ Ֆիրէնկիւլեանի, ինչպէս նաեւ Տակառեան եւ Ծիրինեան ընտանիքներուն:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Ոսկիան Սիմսարեանի մահուան առթիւ Ժագ եւ Մառըլէն Գարփանթիէ 200 Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է հանգուցեալին հետեւեալ նուէրները.– Տիկին Մարկարիթա Սուրէնեան 20 Եւրօ, Տիկին Էլէնա Մարանչոն 20, Տիկին Հելէն Քեպապճեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժան-Հիւկ Քիաթիպեան 150, Տէր եւ Տիկին Գեղամ Թիրիաքեան 200, Պ. Ռուբէն Գրիգորեան 50, Տէր եւ Տիկին Ժագ Փոսթոյեան 50, Օր. Արաքսի Թէրճանեան 100, Տիկին Իզապէլ Փիլաւճեան 30, Պ. Մօրիս Ալէքսանեան 1·000, Տէր եւ Տիկին Վազգէն Ճահվէրտի 100, Տէր եւ Տիկին Յովհաննէս Յովհաննէսեան 15, Տիկին Նուարդ Պօյաճեան 15, Տէր եւ Տիկին Միքայէլ Գարանֆիլեան 25, Տիկին Արփինէ Սէրվէրեան 30, Տիկին Սիւզան Յակոբեան 50, Օր. Մաքրուհին Գրիգորեան 50, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Գույումճեան 80, Տէր եւ Տիկին Անտրէ Պուրժէ 50, Տէր եւ Տիկին Հանրի Սարաֆեան 20, Տէր եւ Տիկին Ֆիլիփ Ոսկերիչեան 100, Տիկին Գոլէթ Ոսկեան 100, Տիկին Ազատուհի Պէսլինեան 20, Պ. Մօրիս Ալէքսանեան 250, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Հայրապետեան 1·000 Եւրօ:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
HAMASKAÏNE

ՓԱՐԻԶ

կը ներկայացնէ
Համրածանօթ երգչուհի

ՆՈՒՆԷ ԵՍԱՅԵԱՆԻ
ՀԱՄԵՐԳԸ

Շաբաթ, Հոկտեմբեր 11, ժամը 20·30-ին
Salle Rossini — 9, rue Drouot
75009 Paris
M[0] Richelieu-Drouot
Տոմսերը ապահովել՝
01·45·93·00 25 / 01·43·76·67·37

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au **Théâtre** «L'Atrium» de Chaville
UNE SOIREE
EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique
NAVASART

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

CROIX BLEUE
DES ARMENIENS DE FRANCE
Section «D. MISSAKIAN»
de Sevran Livry

REPAS
«MANTE»

Le Samedi 11 octobre à 20 h 30
à la Maison de la Culture Arménienne
17, rue Charles Péguy,
93190 Livry Gargan

Réservations avant le 8 octobre

auprès de Madeleine au 01.43.83.87.68 ou Nilva au 01.42.36.33.73.

Venez nombreux déguster notre «Mante» dans une ambiance familiale et chaleureuse.

72e ANNIVERSAIRE DE LA CONSECRATION
DE LA CATHEDRALE APOSTOLIQUE ARMENIENNE DE MARSEILLE

Le CENTRE CULTUREL SAHAK-MESROP
organise
le SAMEDI 18 OCTOBRE A 20H30 EN LA CATHEDRALE
dans le cadre du millénaire du «Livre des Lamentations» de
KRIKOR NAREGATSI
Père de l'Eglise Apostolique Arménienne

CONFERENCE
«LE TEMPS DE L'HOMME ET LE TEMPS DE DIEU»
présentée par le **Professeur JEAN-PIERRE MAHE**
Membre de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres

Entrée libre

Le JEUDI 23 OCTOBRE A 20H30
«Salle A. Tcherpachian» du Centre Culturel Sahak-Mesrop
Présentation — débat sur le livre
«Le Golgotha Arménien» Ed. «Le Cercle d'Ecrits Caucasiens»
sur l'action de **Monseigneur Grigoris BALAKIAN**
Evêque de Marseille (1929-1934)
présenté par **M. HRATCH BEDROSSIAN**

Entrée libre

Le SAMEDI 22 NOVEMBRE A 20H30
«Salle A. Tcherpachian» du Centre Culturel Sahak-Mesrop
CONCERT
consacré au 100e Anniversaire de la naissance d'ARAM KHATCHATRIAN
interprété par les élèves de la classe de JULIETTE YILMAZIAN
du Conservatoire National de Musique de Marseille

Entrée libre

Le SAMEDI 6 DECEMBRE A 20H30
en l'Eglise Saint-Michel de Marseille
CONCERT de la CHORALE SAHAK-MESROP
à l'occasion de son 25e Anniversaire — première de «Nanor»

du 14 au 21 Décembre
EXPOSITION d'objets d'art en porcelaine
par **Hagop ANTREASSIAN** (Jérusalem)
«Salle V. Bozadjian» du Centre Culturel Sahak-Mesrop

Entrée libre

A l'occasion de la

FÊTE NATIONALE DE LA RÉPUBLIQUE D'ARMÉNIE

L'Ambassadeur de la République d'Arménie en France **M. Edward NALBANDIAN**
L'Ambassadeur Itinérant de la République d'Arménie **M. Charles AZNAVOUR**

offrent une réception
dans les Salons du Grand Hôtel Intercontinental
le jeudi 9 octobre de 18h à 20h

Entrée sur invitation. Participation aux frais.
Tous les Arméniens de France sont invités à cette réception et peuvent récupérer des cartons d'invitation à :
— l'Ambassade de la République d'Arménie :
9, rue Viète, 75017 Paris, Tél. : 01 42 12 98 00 / Fax : 01 42 12 98 03
— ainsi qu'aux églises arméniennes apostolique, catholique et évangélique, associations, clubs et organisations arméniens politiques, culturels, sportifs, de jeunesse etc.

L'UGAB—FRANCE
organise
LE 15 NOVEMBRE
dans les Salons de l'**Hôtel Intercontinental**

un dîner de gala

en l'honneur de
M. PATRICK DEVEDJIAN,
Ministre délégué aux libertés locales, premier Français d'origine arménienne, né en France, élevé à une fonction ministérielle.

Réservation à l'UGAB
Tél. : 01 45 24 72 75 — Fax : 01 40 50 88 09
E-mail : ugab@wanadoo.fr

KIRKOUK — BAGDAD — BASSORA — MOSSOUL — ZAKHO

Aidez les Arméniens d'Irak

Envoyez vos dons à
la Croix Bleue des Arméniens de France
17, rue Bleue — 75009 Paris

Chèques libellés à l'ordre de «CBAF — Collecte Irak»

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55835